

ISSN 1336-6149
(Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae
Universitatis Prešovensis, Prírodné vedy)

ISSN 1336-6157
(Folia Geographica)

PRÍRODNÉ VEDY, LII.

FOLIA GEOGRAPHICA 17

2011

**ACTA FACULTATIS STUDIORUM HUMANITATIS ET NATURAE
UNIVERSITATIS PREŠOVIENSIS**

PRÍRODNÉ VEDY

FOLIA GEOGRAPHICA 17

Vyšlo pri príležitosti 50. výročia existencie samostatnej
katedry geografie

Ročník LII.

Prešov 2011

**ACTA FACULTATIS STUDIORUM HUMANITATIS ET NATURAE
UNIVERSITATIS PREŠOVIENSIS**

PRÍRODNÉ VEDY

FOLIA GEOGRAPHICA 17

**Vyšlo pri príležitosti 50. výročia existencie samostatnej
katedry geografie**

Ročník LII.

Prešov 2011

**ACTA FACULTATIS STUDIORUM HUMANITATIS ET NATURAE
UNIVERSITATIS PREŠOVIENSIS**, Přírodné vedy, LII., Folia Geographica 17,
University of Prešov Press, 2011.

Výkonný redaktor / Executive editor:
RNDr. Vladimír Čech, PhD.

Redakčná rada / Editorial board:

prof. RNDr. Eva Michaeli, PhD. – *Editor-in-Chief – University of Prešov, Slovakia*

prof. RNDr. Vladimír Baar, PhD. – *University of Ostrava, Czechia*

prof. Frédéric Dumont – *Université des Sciences et Technologies de Lille, France*

prof. RNDr. Ján Harčár, PhD. – *University of Prešov, Slovakia*

doc. RNDr. Vladimír Ira, PhD. – *Slovak Academy of Sciences, Bratislava, Slovakia*

prof. RNDr. Robert Ištok, PhD. – *University of Prešov, Slovakia*

prof. dr. hab. Antoni Jackowski – *Jagellonian University in Cracow, Poland*

doc. dr. Lučka Lorber – *University of Maribor, Slovenia*

prof. RNDr. René Matlovič, PhD. – *University of Prešov, Slovakia*

prof. Adrian Smith – *Queen Mary, University of London, Great Britain*

prof. Ing. Jozef Vilček, PhD. – *University of Prešov, Slovakia*

Dr. h. c. prof. RNDr. Florin Žigrai, DrSc. – *Vienna, Austria*

Mená recenzentov jednotlivých príspevkov sú uvedené v závere každého z nich.

ISSN 1336-6149 (Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae
Universitatis Prešovensis, Přírodné vedy)

ISSN 1336-6157 (Folia Geographica)

OBSAH

PREŠOVSKÁ GEOGRAFICKÁ ŠKOLA (POLSTOROČIE SAMOSTATNEJ KATEDRY GEOGRAFIE)	5
<i>René MATLOVIČ</i>	
SLOVENSKÁ ROZVOJOVÁ POMOC	26
<i>Martin ANGELOVIČ</i>	
MOTIVÁCIA ÚČASTNÍKOV PÚTNICKÉHO CESTOVNÉHO RUCHU NA PRÍKLADE STREDOSLOVENSKÝCH PÚTNICKÝCH MIEST STARÉ HORY, RAJECKÁ LESNÁ A ŽIVČÁKOVÁ	33
<i>Patrik BUBELÍN</i>	
ETNICKÁ A NÁBOŽENSKÁ „PESTROFAREBNOSŤ“ VOJVODINY	41
<i>Slavomír BUCHER</i>	
ODKALISKO SLOVINKY PRI KROMPACHOCH (GEOGRAFICKÉ ASPEKTY ENVIRONMENTÁLNEJ ZÁŤAŽE)	64
<i>Vladimír ČECH – Juliana KROKUSOVÁ – Lucia KUNÁKOVÁ</i>	
HLAVNÉ SMERY VÝSKUMOV GEOGRAFIE CESTOVNÉHO RUCHU Z HĽADISKA VÝVOJA NA SLOVENSKU	82
<i>Peter ČUKA</i>	
FAKTOR ĽUDSKÝCH ZDROJOV V ROZVOJI MIKROREGIÓNU STRÁŽE	89
<i>Zuzana DOLNÁ</i>	
NOVÉ MOŽNOSTI KOMUNIKÁCIE GEOGRAFICKEJ INFORMÁCIE POMOCOU GEOPRIESTOROVEJ INTERNETOVEJ TECHNOLOGIE GOOGLE MAPS A GOOGLE EARTH	100
<i>Jaroslav HOFIERKA</i>	
PROBLEMATIKA ŠTÁTU V GEOPOLITICKOM KONTEXTE (ÚVOD DO GEOPOLITICKEJ ANALÝZY POĽSKA)	109
<i>Robert IŠTOK</i>	
STATISTICKÁ ANALÝZA V POLITICKEJ GEOGRAFII: PŘÍKLADOVÁ STUDIE – ETNOPOLITICKÁ MOBILIZACE NA KAVKAZE	121
<i>Libor JELEN</i>	
PILGRIMAGE TOURISM BASED ON NITRA TOWN EXAMPLE	139
<i>Alfred KROGMANN</i>	
TYPY RÓMSKEHO OSÍDLENIA V OKRESOCH KOŠICKÉHO KRAJA	146
<i>Juliana KROKUSOVÁ</i>	
PRIMÁRNÝ POTENCIÁL KRAJINY MIKROREGIÓNU MAKOVICA A MINČOL	167
<i>Lucia KUNÁKOVÁ</i>	

KOMPARATÍVNA ANALÝZA STUPŇA SUBURBANIZÁCIE V ZÁZEMÍ ČESKÝCH A SLOVENSKÝCH MIEST (PRÍPADOVÁ ŠTÚDIA PREŠOVA A OLOMOUCA)	199
<i>Alena LUKÁČOVÁ</i>	
ANALÝZA INTERNÉHO IMIDŽU MESTA PREŠOV	217
<i>Kvetoslava MATLOVIČOVÁ</i>	
VÝVOJ CESTOVNÉHO RUCHU V THAJSKU, S DÔRAZOM NA STRATÉGIE PREKONÁVANIA KRÍZOVÝCH SITUÁCIÍ	242
<i>Kvetoslava MATLOVIČOVÁ – Jana KOLESÁROVÁ</i>	
VPLYV GLOBALIZÁCIE MALOOBCHODU NA NÁKUPNÉ SPRÁVANIE SA ZÁKAZNÍKOV A ICH AKCEPTÁCIU VEĽKOPLOŠNÝCH PREDAJNÍ (PRÍPADOVÁ ŠTÚDIA Z PREŠOVA A KOŠÍC)	255
<i>Jana MITRÍKOVÁ</i>	
IDENTIFIKÁCIA A EVALVÁCIA KLASTROVÝCH INICIATÍV NA SLOVENSKU	274
<i>Barbora NĚMETHYOVÁ</i>	
REGIONÁLNA IDENTITA OBYVATEĽOV LIPTOVA	294
<i>Richard NIKISCHER – Alena MADZIKOVÁ</i>	
HYGIENIC ASPECTS AND GEOGRAPHIC CONDITIONS FOR PRODUCTION OF MILK FARM PRODUCTS AS TRADITIONAL SPECIALITY GUARANTEED	307
<i>Jana PUKÁČOVÁ – Eva MICHAELI – Lucia POLÁKOVÁ Viera LOVAYOVÁ – Eva DUDRÍKOVÁ</i>	
MIKROREGIONÁLNE ZDRUŽENIA OBCÍ AKO JEDNA Z MOŽNOSTÍ ROZVOJA VIDIECKYCH SÍDEL V KONTEXTE ICH TRANSFORMÁCIE	314
<i>Beáta PUSTÁ</i>	
PREDPOKLADY CESTOVNÉHO RUCHU NA ÚZEMÍ NÁRODNÉHO PARKU SLOVENSKÝ RAJ S EMPIRICKÝM PRÍKLADOM KOMPARÁCIE SPOKOJNOSTI NÁVŠTEVNÍKOV POČAS ZIMNEJ A LETNEJ SEZÓNY V JEHO JUŽNEJ ČASTI	323
<i>Martin ROSIČ – Jana MITRÍKOVÁ – Radoslav KLAMÁR Marcel KOVAL – Anna ORLOVSKÁ</i>	
SOCIOEKONOMICKÉ FAKTORY A PODMIENKY OVPLYVŇUJÚCE ZMENY KRAJINEJ ŠTRUKTÚRY POPRADSKEJ KOTLINY	352
<i>Vladimír SOLÁR</i>	
INTERPRETÁCIA ÚDAJOV ZÍSKANÝCH PRI DETAILNOM VÝSKUME PÔD V URBÁNNOM PRIESTORE	363
<i>Martina ZVERKOVÁ</i>	

PREŠOVSKÁ GEOGRAFICKÁ ŠKOLA (POLSTOROČIE SAMOSTATNEJ KATEDRY GEOGRAFIE)

René MATLOVIČ¹

Abstract: *The 50th anniversary of the independent department of geography in Prešov is very good opportunity to reflect the history and the present stay of the geographic education and research activities at the University of Prešov. Thereat we have an ambition to present a brief profile of the Prešov's geographical community with emphasis on its impact on the personal development of geographers.*

Key words: *department of geography, Prešov geographical school, geographical education, geographical research, Prešov, University of Prešov, semi-centennial anniversary of the department.*

ÚVOD

V nedávno publikovanej štúdii (Matlovič, Michaeli 2009) sme poukázali na bohaté tradície geografickej edukácie na vysokoškolskej úrovni v Prešove a podrobne zdokumentovali jednotlivé aktivity prešovskej geografickej školy v r. 1949 – 2009. Počiatky jej tradície siahajú k prednáškam z geografie na evanjelickom kolégiu, ktoré od r. 1667 zabezpečoval Michal Pancratius (Matlovič 1997). Inštitucionálna báza modernej geografie sa na východnom Slovensku začala budovať v r. 1949 a mala podobu ústavu geografie na košickej pobočke Pedagogickej fakulty Slovenskej univerzity v Bratislave. V r. 1952 sa celé pracovisko presťahovalo do Prešova. Ústav geografie bol v tom čase súčasťou katedry prírodných vied, ktorá združovala i ústavy botaniky, zoológie, chémie a geológie. V r. 1961 sa z tejto katedry vyčlenila samostatná katedra geografie, čím sa vytvorili lepšie podmienky na autonómny rozvoj vedného odboru a prešovskej geografickej školy (Šišák 1969, Novodomec 1989, Harčár-Matlovič 1995, Matlovič 1998). V r. 2011 si teda pripomínáme 50. výročie vzniku samostatnej katedry geografie. V tejto súvislosti si pripomenieme niektoré najdôležitejšie momenty jej histórie a zmapujeme aktuálny stav prešovskej geografickej školy.

INŠTITUCIONÁLNY VÝVOJ A PERSONÁLNE ZABEZPEČENIE

Katedra v priebehu tejto polstoročnice dvakrát zmenila svoj názov. V r. 1996 sa premenovala na katedru geografie a geoekológie. V r. 2004 sa názov opäť zmenil, a to na katedru geografie a regionálneho rozvoja. Menilo sa aj inštitucionálne začlenenie katedry. V čase osamostatnenia bola katedra súčasťou Pedagogického inštitútu v Prešove. V r. 1964 sa Pedagogický inštitút v Prešove pretvoril na pedagogickú fakultu, ktorá sa začlenila do zväzku Univerzity Pavla Jozefa Šafárika so sídlom v Košiciach ako jej štvrtá fakulta. Výučba odboru geografia sa takto dostala na univerzitnú pôdu, čím sa zvýšila i prestíž pracoviska a jeho absolventov. Prešovská geografia je teda druhým najstarším

1 **Prof. RNDr. René Matlovič, PhD.,** Katedra geografie a regionálneho rozvoja, Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita, ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov, e-mail matlren@unipo.sk.

univerzitným geografickým pracoviskom po bratislavských katedrách na Univerzite Komenského. V r. 1997 bola katedra začlenená na Prešovskú univerzitu a jej Fakultu humanitných a prírodných vied. Je jediným geografickým pracoviskom na Slovensku, ktoré pôsobí na hybridnej fakulte, čo najlepšie zodpovedá pozície geografie v systéme vied.

Počas polstoročnice katedry sa na jej čele vystriedalo 7 vedúcich katedry: Ján Karniš (1961 – 1970), Ján Šišák (1971 – 1981), Martin Mihály (1981 – 1986), Rudolf Novodomec (1986 – 1994), Ján Harčár (1994 – 1997), Eva Michaeli (1997 – 2010) a Radoslav Klamár (od r. 2011). Najdlhšie vo funkcii vedúceho katedry pôsobila Eva Michaeli (13 a pol roka), avšak ak zohľadníme aj obdobie fungovania ústavu, potom najdlhšie slúžiacim vedúcim katedry v jej doterajšej histórii bol Ján Karniš (19 rokov). Nasledujú Ján Šišák (10 rokov) a Rudolf Novodomec (8 rokov).

Počas polstoročnej existencie katedry na nej pôsobilo celkove 44 tvorivých pracovníkov (tab. 2). Pri osamostatnení v r. 1961 tvorili katedru len 4 tvoriví pracovníci (Jozef Danko, Ján Karniš, Martin Mihály, Ľudmila Štecová). Z nich len Ján Karniš sa stal práve v r. 1961 čerstvým nositeľom vedeckej hodnosti kandidát vied (CSc.) (tab. č. 1). Po polstoročí má katedra 1 emeritného profesora (Ján Harčár), 16 tvorivých pracovníkov – z toho 4 profesorov (Robert Ištók, René Matlovič, Eva Michaeli, Jozef Vilček), 2 docentov (Jaroslav Hofierka, Radoslav Klamár) a 10 odborných asistentov a vedeckých pracovníkov s PhD. Tvorivý potenciál katedry posilňuje 19 interných doktorandov (tab. č. 3).

Tabuľka č. 1: *Vývoj počtu tvorivých pracovníkov katedry podľa kvalifikačných kategórií v r. 1949 – 2011*

Rok	profesori	docenti	odborní asistenti a vedeckí pracovníci s PhD.	tvoriví pracovníci bez PhD.	Interní doktorandi
1949	0	0	0	1	0
1958	0	0	0	4	0
1961	0	0	1	3	0
1964	0	2	0	6	0
1970	0	3	1	5	0
1975	0	3	1	5	0
1981	1	3	2	6	0
1984	1	5	2	4	0
1989	0	3	2	6	0
1995	1	4	0	7	0
2000	2	2	4	4	2
2009	4	2	7	1	8
2011	4	2	10	0	19

Z tabuľky č. 2 vyplýva, že počas 50 rokov je služobne najdlhšie pôsobiacom tvorivým pracovníkom na katedre Eva Michaeli (45 rokov). K pracovníkom dlho služobne spätým s prešovskou katedrou geografie (a jej inštitucionálnym predchodcom ústavom) sa zaraďujú aj Martin Mihály (37 rokov), Ľudmila Štecová (33 rokov), Rudolf Novodomec a Matej Papík (31 rokov), Robert Ištók (30 rokov), Ján Košťálik (29 rokov), Viktória Kandráčová (26 rokov), Ján Harčár (25 rokov + 6 rokov ako profesor emeritus), Zdenko Hochmuth a Alena Madziková (25 rokov), Ján Šišák (23 rokov), René Matlovič (21 rokov) a Ján Karniš (20 rokov).

Tabuľka: č. 2: Zoznam výskumných pracovníkov a učiteľov pôsobiach na katedre
v r. 1949 – 2011

	Pôsobenie na katedre	Prof.	DrSc.	Doc.	CSc./ PhD.	RNDr./ PaedDr	Mgr./ Ing.
Čech Vladimír	2003-				2004	2006	2000
Čuka Peter	2008-2010			2006	1998	1989	1989
Čurný Ján	1963-1965						X
Danko Jozef	1961-1963						X
Drdoš Ján	1998-2005	1994	1981	1993	1967	1967	1958
Dzurovčin Ladislav	1997-2003				1991	1984	1982
Fogaš Anton	2011-				2010		1992
Gašpar Gregor	1962-1967						1956
Harčár Ján	1967-1978, 1991-2005	1999		1994	1976	1968	1958
Hochmuth Zdenko	1974-1999			1989	1984	1975	1974
Hofierka Jaroslav	2001-			2004	1998		1992
Hrinda Ján	1978-1984			1974	1971	1969	1960
Ištók Robert	1981-	2008		2001	1997	1983	1981
Ivanová Monika	2006-				2007	2006	2003
Kancír Ján	1984-2003			2002	1998	1985	1980
Kandráčová Viktória	1979-2005					1981	1978
Kaňuk Ján	2009-				2009	2008	2006
Karniš Ján	1952-1972			1962	1961	1952	1950
Klamár Radoslav	2001 -			2010	2005	2001	1998
Košťálik Ján	1966-1995	1993	1992	1966	1961	1966	1953
Krenický Sergej	1962-1965						X
Lehotský Karol	1963-1964						X
Leššová Oľga	1978-1982					1981	1978
Lukáčová Alena	2007-				2007	2006	2004
Madziková Alena	1986-				2003	1986	1986
Matlovič René	1990-	2007		2000	1997	1990	1990
Matlovičová Kvetoslava	2008-				2008	2007	1994
Mihalčín Juraj	1981-1984						X
Mihály Martin	1954-1991			1977	1972	1968	1952
Michaeli Eva	1966 -	2002		1992	1979	1975	1965
Mintálová Tatiana	2004 -2008				2006	2006	2001
Mitriková Jana	2005-				2007	2006	2002
Nižnanský Branislav	1988-2001				1998	1983	1980
Novodomec Rudolf	1967-1998			1982	1977	1975	1965
Olejár František	1987-1987			1974	1964	1968	X
Papík Matej	1951-1959, 1963-1986			1960		1968	1946
Popjaková Dagmar	1992-2001				2001	1987	1987
Rosič Martin	2005-				2009	2001	1998
Sabol Anton	1967-1968						1958
Šišák Ján	1963-1986	1981		1973	1969	1971	1961
Štecová Ľudmila	1958-1991					1981	1958
Vilček Jozef	2005-	2005		2003	1998		1981
Zverková Martina	1998-				2007		1996
Zlacká Adriana	2003 -2005						1998

X – nezistené

ŠKOLIACE PRACOVISKO A FORMOVANIE PREŠOVSKÉJ GEOGRAFICKEJ ŠKOLY

Príchodom prof. Jána Drdoša na prešovskú katedru v r. 1998 sa vytvorili základné predpoklady na sformovanie školiaceho pracoviska. Jeho vznik sa stal nevyhnutnou podmienkou etablovania sa samostatnej prešovskej geografickej školy. Od r. 1999 katedra získala akreditáciu realizovať doktorandské štúdium v odbore 13-01-9 fyzická geografia a geokológia. Právo bolo katedre priznané Ministerstvom školstva SR na základe vyjadrenia Akreditačnej komisie vlády SR. Hlavným garantom štúdia bol prof. RNDr. Ján Drdoš, DrSc., ďalšími garantom a školiteľmi doktorandov boli prof. RNDr. Ján Harčár, CSc. a prof. RNDr. Eva Michaeli, PhD. V r. 2003 katedra získala právo konať doktorandské štúdium v študijnom programe regionálna geografia a regionálny rozvoj v študijnom odbore 4.1.38 regionálna geografia. V súčasnosti je hlavným garantom štúdia prof. RNDr. René Matlovič, PhD. a spolugarantmi sú prof. RNDr. Robert Ištók, PhD. a doc. Mgr. Jaroslav Hofierka, PhD. Celkove boli v r. 2000 – 2010 úspešne obhájených 20 dizertačných prác. Z toho boli štyri dizertačné práce z odboru 13-01-9 fyzická geografia a geokológia (V. Čech, M. Zverková, P. Chrastina, A. Zlacká-Zverková) a 16 dizertačných prác z odboru 4.1.38 regionálna geografia (T. Mintálová, J. Fertaľová-Mitriková, M. Ivanová, J. Krokusová, A. Sedláková-Lukáčová, S. Lovacká-Csachová, P. Potocký, D. Oremusová, K. Matlovičová, O. Slobodníková, J. Jakubík, E. Valek, J. Kaňuk, Š. Koco, K. Kozáková, J. Nestorová-Dická,).

Tabuľka: č. 3: Zoznam interných doktorandov pôsobiacich na katedre v r. 2000 – 2011

	Pôsobenie na katedre
Angelovič Martin	2009-
Babiak Radomír	2009-
Bucher Slavomír	2008-
Čech Vladimír	2000-2003
Čermáková Lenka	2009-
Dolná Zuzana	2007-
Ištoková Miroslava	2010-
Ivanová, rod. Škrabuľáková Monika	2003-2006
Jakabová Zuzana	2009-
Jedlák Martin	2010-
Jenčo Michal	2009-
Kaňuk Ján	2006-2009
Koco Štefan	2006-2009
Kolesárová Jana	2010-
Kozáková Katarína	2005-2008
Krokusová, rod. Francová Juliana	2003-2006
Kunáková Lucia	2008-
Lovacká Stela	2004-2007
Lukáčová, rod. Sedláková Alena	2004-2007
Matlovičová Kvetoslava	2005-2008
Michalko Miloslav	2009-
Mintálová Tatiana	2001-2004

Mitříková, rod. Fertaľová Jana	2002-2005
Némethyová Barbora	2008-
Potocký Peter	2004-2007
Pramuka Martin	2009-
Pustá Beáta	2008-
Sabolová Emília	2009-
Solár Vladimír	2008-
Sovičová Ivana	2010-
Zlacká (Zverková) Adriana	2000-2003
Žolna Matúš	2010-

Počas tohto obdobia bolo na katedre 32 interných doktorandov, z nich 19 na katedre aktuálne pôsobí. Doktorandské štúdium úspešne ukončilo 12 interných doktorandov, z nich viacerí zostali pracovať na katedre (V. Čech, M. Ivanová, J. Kaňuk, A. Lukáčová, K. Matlovičová, J. Mitříková) alebo pôsobia na iných geografických akademických pracoviskách na Slovensku či zahraničí, napr. Prírodovedeckej fakulte UPJŠ v Košiciach (S. Lovacká-Csachová, K. Kozáková), Přírodovědecké fakulte Univerzity Palackého v Olomouci (T. Mintálová). P. Potocký pracuje v Oekostrome Produktions GmbH vo Viedni na oddelení rozvoja projektov. Iní sa uplatnili na výskumných ústavoch – napr. Výskumnom ústave pôdoznanectva a ochrany pôdy (Š. Koco). Aj mnohí úspešní absolventi externého doktorandského štúdia pôsobia na iných akademických pracoviskách – na UPJŠ v Košiciach, UKF v Nitre a UMB v Banskej Bystrici (J. Nestorová-Dická, D. Oremusová, O. Slobodníková, J. Jakubík).

Tabuľka č. 4: Úspešní absolventi interného doktorandského štúdia na prešovskej katedre v r. 2004 – 2009

Doktorand	Názov dizertačnej práce	Školiteľ
Čech Vladimír	Fyzickogeografická analýza a regionalizácia krajiny centrálnej časti pohoria Galmus a priľahlej časti Hornádskej kotliny	J. Drdoš
Ivanová Monika	Hodnotenie fyzickogeografickej štruktúry krajiny v zázemí Zemplínskej Širavy vo vzťahu k regionálnemu rozvoju	E. Michaeli
Kaňuk Ján	Modelovanie distribúcie slnečného žiarenia v urbánnom území pomocou geografického informačného systému na príklade mesta Prešov	J. Hofierka
Koco Štefan	Simulácia výmoľovej erózie prostredníctvom geografických informačných systémov	J. Hofierka
Kozáková Katarína	Geografické aspekty regionálneho rozvoja Prešovského kraja	E. Michaeli
Krokusová Juliana	Environmentálne dôsledky ťažby nerastných surovín a jej sprievodných činností v regióne stredný Spiš	E. Michaeli
Lovacká Stela	Geografické aspekty komunálnej reformy	R. Ištók

Lukáčová, rod. Sedláková Alena	Suburbanizácia a jej dôsledky – komparatívne štúdium vybraných českých a slovenských miest (prípadové štúdium miest Olomouc a Prešov)	R. Matlovič
Matlovičová Kvetoslava	Marketing miesta v regionálnom rozvoji: teoretická báza a empirická aplikácia	R. Ištók
Mintálová Tatiana	Rozvoj rurálneho mikroregiónu na príklade Studenej doliny na Orave	R. Matlovič
Mitříková Jana	Geografické aspekty transformácie maloobchodu a nákupného správania obyvateľov – prípadové štúdie z miest Košice a Prešov	R. Matlovič
Potocký Peter	Inventarizácia potenciálu využitia obnoviteľných zdrojov energie v regiónoch Slovenska	J. Hofierka
Zverková Martina	Antrosoly vo vybraných lokoregiónoch Prešova	E. Michaeli
Zverková, rod. Zlacká Adriana	Geoekologická optimalizácia priestorovej štruktúry využívania zeme z aspektu procesov prebiehajúcich v krajine	E. Michaeli

OSOBNOSTI PREŠOVSKÉJ GEOGRAFICKEJ ŠKOLY

Počas existencie katedry na nej pôsobili a pôsobia mnohé osobnosti. Najvýznamnejšiu kategóriu tvoria profesori, ktorých si stručne priblížime v chronologickom poradí. K uvedeným profesorom môžeme zaradiť doc. Hofierku ako školiteľa, ktorý už má vychovaných úspešných doktorandov. Ešte predtým však spomenieme osobnosť zakladateľa a prvého vedúceho katedry **Jána Karniša** (1926 – 1985), rodáka z Ražnian (okres Sabinov). Bol odchovancom bratislavskej geografickej školy (študoval u prof. Lukniša). Na katedre pôsobil od r. 1952 až do svojho núteného odchodu z politických dôvodov. Venoval sa fyzickej geografii a pedológii. Počas svojho pôsobenia na katedre autorsky a spoluautorsky pripravil monografie *Prehľad geomorfologických pomerov východného Slovenska* (1970, spolu s J. Kvitkovičom) a *Peniny – fyzickogeografická charakteristika* (1970, s kolektívom autorov) a vysokoškolskú učebnicu *Obecný fyzický zemepis* (1962, spolu s R. Kupkom a L. Gutwirthom). Doc. Karniš bol v r. 1952 – 1970 vedúcim ústavu a neskôr katedry. Zaslúžil sa o postupné vybudovanie pracoviska a posilnenie výskumnej základne v podobe Kabinetu pre výskum prírodného prostredia, založeného pri katedre v r. 1966. Počas jeho pôsobenia vznikla aj Východoslovenská pobočka Slovenskej geografickej spoločnosti pri SAV a založil aj edíciu Geografické práce. Bol iniciátorom zahraničnej spolupráce katedry a výmeny publikácií, ktorá trvá až do súčasnosti. V r. 1964 – 1965 bol prodekanom a v r. 1965 – 1969 dekanom fakulty.

Na katedre pôsobilo počas polstoročnice 8 profesorov. Zaujímavosťou je, že prví štyria profesori sa volali Jánovia a prví dvaja profesori pochádzali z obce Hrnčiariska Ves (okres Poltár), ktorú tvoria časti Veľká Suchá, Pondelok a Maštinec. Z Veľkej Sučej pochádzal prvý profesor **Ján Šišák** (1928 – 1986), odchovanec prof. Krejčího a olomouckej geografickej školy. Pôvodne začínal ako vojenský letec. Za univerzitného profesora bol vymenovaný v r. 1981. Zaoberal sa ekonomickou a regionálnou geografiou. Publikácie bol pomerne aktívny. Vydal niekoľko monografií – napr. *Geografia Rožňavskej kotliny a jej horskej obruby* (1970), *Vodné zdroje Rožňavského okresu a možnosti ich využitia* (1974), *Vývoj a súčasný stav dopravy v Gemeri* (1977), *Geografia magnezitového priemyslu Slovenska* (1978). Bol vedúcim katedry v citlivom normalizačnom období 70. ro-

kov 20. storočia (1971-1981) a zastával aj funkciu prodekana fakulty (1972 – 1985). Druhým profesorom bol rodák z Pondelky **Ján Košťálik** (*1929), ktorý je v súčasnosti emeritným profesorom na Univerzite P.J. Šafárika v Košiciach.. Je odchovancom bratislavskej geografickej školy, študoval u prof. Lukniša. Za univerzitného profesora bol vymenovaný v r. 1993 po úspešnej inaugurácii na Univerzite Palackého v Olomouci. Zaoberá sa kvartérnou geológiou a geomorfológiou. Počas pôsobenia na prešovskej katedre vydal monografie *Charakteristika a stratigrafia fosílnych pôd a spraší Nitrianskej pahorkatiny* (1974) a *Krajina okresu Stará Ľubovňa* (1984). Bol tiež akademickým funkcionárom – v r. 1969-1970 bol prodekanom a v r. 1990 – 1991 dekanom fakulty. Tretím profesorom na katedre bol **Ján Drdoš** (1934 – 2009), rodák z Vígľaša (okres Zvolen). Jeho pôsobenie na katedre (1998 – 2005) bolo síce relatívne krátke, ale mimoriadne prínosné. Patril medzi popredné osobnosti fyzickej geografie a krajinnej ekológie nielen na Slovensku, ale v širšom medzinárodnom kontexte. Bol odchovancom bratislavskej geografickej školy. Za univerzitného profesora v odbore ekológia krajiny bol vymenovaný v r. 2004 na základe konania na Technickej univerzite vo Zvolene. Pôsobenie na prešovskej katedre v podstate završilo jeho plodnú a úspešnú kariéru vedca a pedagóga. Práve vďaka osobnosti prof. Drdoša sa podarilo prešovskému pracovisku získať práva uskutočňovať doktorandské štúdium, habilitácie docentov a vymenúvacie konania profesorov vo vednom odbore 13-01-9 fyzická geografia a geoekológia. Prof. Drdoš sa zaslúžil o inauguráciu Evy Michaeli za profesorku, čím sa zabezpečila garančná kontinuita pracoviska. Pre poslucháčov geografie vydal učebnicu *Geokológia a environmentalistika I.* (1999) a *Geoekológia a environmentalistika II.* (2001, spolu s E. Michaeli). Počas prešovského pôsobenia vychoval 1 doktoranda (V. Čech), bol predsedom 5 habilitačných komisií (P. Michal, A. Gajdoš, J. Oľahel, J. Vilček, J. Hofierka) a 4 inauguračných komisií (E. Michaeli, M. Huba, J. Oľahel, J. Vilček). Štvrtým profesorom sa stal **Ján Harčár** (*1933), rodák zo Záborského (okres Prešov). Je odchovancom bratislavskej geologickej školy (študoval u dr. J. Bystrického a prof. Šajgalíka). Zaoberá sa geomorfológiou a kvartérnou geológiou. Za univerzitného profesora v odbore banská geológia a geologický prieskum bol vymenovaný v r. 1999 po úspešnej inaugurácii na Technickej univerzite v Košiciach. Pôsobenie prof. Harčára na prešovskej katedre je rozdelené do dvoch období (1967-1978) a (1991-2005). Aj po odchode do dôchodku je aktívny a pôsobí ako profesor emeritus do súčasnosti. Je autorom monografie *Šarišská vrchovina. Fyzickogeografická charakteristika.* (1972). V neskoršom období prof. Harčár vydal monografiu *Reliéf Nízkych Beskýd – časť A. Povodie Tople, časť B. Povodie Ondavy* (1995). Prof. Harčár má veľké zásluhy na vybudovaní doktorandského školiaceho pracoviska z fyzickej geografie a geoekológie ako jeho spolugarant. V r. 1994 – 1997 pôsobil ako vedúci katedry a v r. 1995 – 2002 bol členom pracovnej skupiny pre geografiu Akreditačnej komisie – poradného orgánu vlády SR. Piatou profesorkou katedry je **Eva Michaeli** (*1943), rodáčka z Margecian. Venuje sa komplexnej fyzickej geografii, krajinnej ekológii a regionálnej geografii. Je odchovankyňou bratislavskej geografickej školy, kde študovala a aspirantúru absolvovala u prof. Lukniša. Za univerzitnú profesorku v odbore fyzická geografia a geoekológia bola vymenovaná v r. 2002 po úspešnej inaugurácii na Prešovskej univerzite. Na prešovskej katedre pôsobí od r. 1966, čiže strávila tu prakticky celú svoju doterajšiu profesionálnu kariéru. Je autorkou monografie *Georeliéf Hornádskej kotliny* (2001), spoluautorkou monografií *Trasy za poznaním Slovenska* (1998, spolu s V. Kandráčovou

a R. Matlovičom), *Lubotice – geografická monografia obce* (1998, spolu s V. Kandráčovou). Je mimoriadne čínorodou autorkou a spoluautorkou učebníc a učebných textov pre študentov – napr. *Regionálna geografia Slovenskej republiky I.* (1999), *Geografia verejnej správy* (1999, spolu s R. Ištokom a R. Matlovičom), *Geoekológia a environmentalistika II.* (2001, spolu s J. Drdošom), *Základy geografie pre poľnohospodárov a manažérov* (2005, spolu s A. Dušecínovou a R. Matlovičom), *Nerastné bohatstvo Slovenskej republiky* (2006), *Regionálny rozvoj pre geografov* (2010, spolu s R. Ištokom, R. Matlovičom a kol.). V r. 1997-2010 zastávala funkciu vedúcej katedry, pričom v tomto období došlo k výraznej akcelerácii rozvoja pracoviska. V tomto období bolo vybudované laboratórium geografických informačných systémov, vznikla edícia Folia Geographica a katedra získala právo uskutočňovať doktorandské štúdium, habilitácie docentov a inaugurácie profesorov. Okrem toho pôsobila aj v komunálnej politike ako poslankyňa mestského zastupiteľstva v Prešove. Na univerzite vykonávala funkciu predsedníčky akademického senátu fakulty (1999-2007). Vychovala 8 doktorandov (M. Zverková, A. Zverková, E. Valek, P. Chrastina, D. Oremusová, M. Ivanová, J. Krokusová, K. Kozáková) a bola predsedníčkou 12 habilitačných komisií (P. Čuka, V. Ira, J. Lacika, J. Marenčáková, D. Popjaková, P. Plesník ml., Z. Szczyrba, I. Smolová, J. Dokoupil, L. Jeleček, M. Boltižiar, A. Krogmann) a 4 inauguračných komisií (R. Matlovič, V. Lauko, R. Ištok a V. Baar). Šiestym profesorom v poradí je **Jozef Vilček** (*1957), rodák z Bardejova. Je absolventom Vysoké školy poľnohospodárskej v Nitre a bratislavskej pedologickej školy na Univerzite Komenského v Bratislave. Za univerzitného profesora v odbore fyzická geografia a geokológia bol vymenovaný v r. 2005 po úspešnej inaugurácii na Prešovskej univerzite. Venuje sa krajinnej ekológii, pedológii a využitiu pôd. Počas svojho pôsobenia na prešovskej katedre (od r. 2005) vydal ako autor a spoluautor viacero monografií a učebníc – napr. *Environmentálna pedológia* (2005, spolu s O. Hroncom a Z. Bedrnom), *Energetický potenciál poľnohospodárskych pôd – kritérium hodnotenia a využívania krajiny* (2007), *Minimalizačné pôdoochranné technológie* (2010, s kolektívom autorov), *Kvalita zložiek životného prostredia v problémových oblastiach Slovenska* (2010, spolu s O. Hroncom, J. Tomášom a kol.). Od r. 2008 je členom Akreditačnej komisie – poradného orgánu Vlády SR. Pôsobí aj ako vedúci prešovského pracoviska Výskumného ústavu pôdoznectva a ochrany pôdy v Bratislave. Bol predsedom 1 habilitačnej komisie (E. Gömöryová). Siedmym profesorom je **René Matlovič** (*1967), rodák z Prešova. Je odchovancom bratislavskej geografickej školy (študoval u prof. Paulova) a lodžskej humánno-geografickej školy, založenej prof. L. Straszewiczom (študoval u prof. Liszewského). Za univerzitného profesora v odbore geografia bol vymenovaný v r. 2007 po úspešnej inaugurácii na Prešovskej univerzite. Venuje sa humánnej a regionálnej geografii. Na katedre pôsobí od r. 1990. Je autorom a spoluautorom viacerých monografií a vysokoškolských učebníc – napr. *Zakarpatsko* (1995, spolu s A. Dulebom a kol.), *Geografia priestorovej štruktúry mesta Prešov* (1998), *Trasy za poznaním Slovenska* (1998, spolu s V. Kandráčovou a E. Michaeli), *Geografia verejnej správy* (1999, spolu s R. Ištokom a E. Michaeli), *Geografia religii – náčrt problematiky* (2001), *Geografia obyvateľstva Slovenska so zreteľom na rómsku minoritu* (2005), *Regionálny rozvoj pre geografov* (2010, spolu s E. Michaeli, R. Ištokom a kol.). V r. 2000-2007 bol prodekanom fakulty a od r. 2007 je rektorom Prešovskej univerzity (ako prvý geograf v histórii slovenských vysokých škôl). Od r. 2006 je prezidentom Slovenskej geografickej spoločnosti pri SAV

(prvý mimobratislavský prezident od vzniku spoločnosti) a v r. 2007 sa stal členom výboru EUGEO – Association of European Geographical Societies. Aktívne reprezentoval katedru na kongresoch IGU v Glasgowe (2004) a Tunise (2008) a prvom európskom kongrese EUGEO v Amsterdame (2007). Pôsobil ako hosťujúci profesor na Université des Sciences et Technologies de Lille vo Francúzsku a ako profesor na Rzeszowskej univerzite v Poľsku. Vychoval 4 doktorandov (T. Mintálová, J. Mitříková, A. Lukáčová, J. Dická-Nestorová), bol predsedom 2 habilitačných komisií (R. Klamár, P. Pachura) a 1 inauguračnej komisie (V. Ira). V poradí ôsmym profesorom v dejinách katedry sa stal **Robert Ištók** (*1957), rodák z Levoče. Je odchovancom bratislavskej geografickej školy (študoval u prof. Bašovského). Za univerzitného profesora v odbore geografia bol vymenovaný v r. 2008 po úspešnej inaugurácii na Prešovskej univerzite. Venuje sa politickej geografii, geopolitike a regionálnej geografii. Na katedre pôsobí od r. 1981. Je autorom a spoluautorom viacerých monografií a učebníc – napr. *Zakarpatsko* (1995, spolu s A. Dulebom a kol.), *Štát na politickej mape sveta – politickogeografické a geopolitické aspekty* (1997), *Geografia verejnej správy* (1999, spolu s R. Matlovičom a E. Michaeli), *Politická geografia a geopolitika* (2003), *Regionálny rozvoj pre geografov* (2010, spolu s E. Michaeli, R. Matlovičom a kol.), *Politická geografia* (2010, spolu s P. Teremom, P. Čajkom a L. Rýsovou). V r. 2007 – 2009 pôsobil ako prodekan fakulty. Pôsobí aj ako profesor na Ostravskej univerzite v Česku. Vychoval 3 doktorandov (S. Lovacká-Csachová, K. Matlovičová, O. Slobodníková). **Jaroslav Hofierka** (*1969), rodák z Bardejova, je odchovancom bratislavskej geografickej a kartografickej školy (študoval u prof. Krcha). Absolvoval dlhodobé stáže na University of Hertfordshire vo Veľkej Británii a North Carolina University v USA. Venuje sa geoinformatike, geopriestorovým technológiám a modelovaniu, geografickým informačným systémom a kartografii. Na katedre pôsobí od r. 2001. Je autorom monografie *Kultúrna krajina na Slovensku* (2008) a spoluautorom vysokoškolskej učebnice *Regionálny rozvoj pre geografov* (2010, spolu s E. Michaeli, R. Matlovičom a kol.). Vychoval 4 doktorandov (P. Potocký, J. Jakubík, Š. Koco, J. Kaňuk).

HABILITÁCIE DOCENTOV A INAUGURÁCIE PROFESOROV

Snaha o etablovanie plnohodnotnej prešovskej geografickej školy bola korunovaná úspechom v r. 2000, keď minister školstva priznal Prešovskej univerzite právo uskutočňovať habilitačné konania a konania na vymenúvanie profesorov v odbore 13-01-9 fyzická geografia a geoeológia. V r. 2001 – 2005 sa pod vedením predsedov komisií prof. RNDr. Jána Drdoša, DrSc. a prof. RNDr. Evy Michaeli, PhD. uskutočnili 4 inauguračné konania (E. Michaeli, J. Vilček, M. Huba, J. Oľahel') a 5 habilitačných konaní (A. Gajdoš, P. Michal, J. Vilček, J. Oľahel', J. Hofierka).

V r. 2005 bolo prešovskému pracovisku priznané právo konať habilitácie a vymenúvacie konania za profesorov v odbore 4.1.35 geografia ako vôbec prvému na Slovensku. V období r. 2005-2010 sa pod vedením predsedov komisií prof. RNDr. Evy Michaeli, PhD., prof. RNDr. René Matloviča, PhD. a prof. Ing. Jozefa Vilčeka, PhD. uskutočnilo 5 vymenúvacích konaní za profesorov (R. Matlovič, R. Ištók, V. Lauko, V. Baar, V. Ira) a 15 habilitačných konaní (P. Čuka, J. Marenčáková, Z. Szczyrba, V. Ira, J. Lacika, J. Dokoupil, D. Popjaková, A. Krogman, M. Boltžiar, L. Jeľček, I. Smolová, P. Plesník ml., E. Gömöryová, R. Klamár, P. Pachura). V r. 2011 je začaté jedno habilitačné konanie

(D. Gurňák) a jedno vymenúvacie konanie za profesora (L. Tolmáči).

Tabuľka č. 4: *Habilitačné konania na prešovskom pracovisku v r. 2002 – 2010*

Priezvisko a meno	Pracovisko	Dátum obhajoby	Odbor
Gajdoš Alfonz	UMB B.Bystrica	13.11. 2002	FGaG
Michal Pavel	UMB B.Bystrica	13.11. 2002	FGaG
Vilček Jozef	VÚPOP Bratislava	02.04.2003	FGaG
Oňahel' Ján	GÚ SAV Bratislava	29.05.2003	FGaG
Hofierka Jaroslav	PU Prešov	31.03.2004	FGaG
Čuka Peter	UMB B.Bystrica	15.06.2006	Geografia
Marenčáková Jana	UK Bratislava	21.06.2006	Geografia
Ira Vladimír	GÚ SAV Bratislava	13.03.2007	Geografia
Lacika Ján	GÚ SAV Bratislava	13.03.2007	Geografia
Szczyrba Zdeněk	UP Olomouc	13.03.2007	Geografia
Popjaková Dagmar	UK Bratislava	25.06.2007	Geografia
Bolťiziar Martin	UKF Nitra	12.03.2008	Geografia
Krogmann Alfred	UKF Nitra	12.03.2008	Geografia
Dokoupil Jaroslav	ZČU Plzeň	13.03.2008	Geografia
Jeleček Leoš	KU Praha	04.11.2008	Geografia
Smolová Irena	UP Olomouc	04.11.2008	Geografia
Plesník Pavol ml.	EU Bratislava	04.03.2009	Geografia
Gömöryová Erika	TU Zvolen	10.05.2010	Geografia
Klamár Radoslav	PU Prešov	20.05.2010	Geografia
Pachura Piotr	TU Częstochowa	28.09.2010	Geografia

Tabuľka č. 5: *Inauguračné konania na prešovskom pracovisku v r. 2001 – 2010*

Priezvisko a meno	Pracovisko	Dátum prednášky	Odbor
Michaeli Eva	PU Prešov	23.11.2001	FGaG
Vilček Jozef	VÚPOP Prešov	19.04.2005	FGaG
Huba Mikuláš	GÚ SAV Bratislava	07.06.2005	FGaG
Oňahel' Ján	GÚ SAV Bratislava	07.06.2005	FGaG
Matlovič René	PU Prešov	30.10.2006	Geografia
Lauko Viliam	UK Bratislava	14.03.2007	Geografia
Ištok Robert	PU Prešov	04.12.2007	Geografia
Baar Vladimír	OU Ostrava	29.04.2008	Geografia
Ira Vladimír	GÚ SAV Bratislava	29.05.2009	Geografia

Z tabuľkového prehľadu vyplýva široká teritoriálna pôsobnosť prešovského pracoviska. Úspešnú habilitáciu a vymenúvacie konania tu absolvovali uchádzači nielen zo Slovenska, ale aj z Českej republiky a Poľska. Vynikajúcu reputáciu prešovskej katedry potvrdzuje aj fakt, že medzi habilitantmi a inaugurantmi boli pracovníci SAV v Bratislave ako aj mnohých univerzít vrátane Univerzity Komenského v Bratislave a Karlovej univerzity v Prahe.

VEDECKO-VÝSKUMNÉ A EXPERTÍZNE AKTIVITY

Výskumná činnosť už tradične patrí medzi silné stránky prešovského geografického pracoviska. Po vzniku pracoviska sa prioritne riešili problémy vzdelávania, ale napriek tomu je možné poukázať na osobné iniciatívy niektorých zamestnancov v tejto oblasti. V období 50. a v 1. pol. 60. rokov bola týmto spôsobom skúmaná pôdna problematika vybraných území východného Slovenska (J. Karniš), problematika dochádzky do práce a hospodárskeho rozvoja zaostalých regiónov (M. Mihály) a problematika teórie vyučovania zemepis (M. Papík).

Významným impulzom pre intenzifikáciu výskumných aktivít bol vznik Kabinetu pre výskum prírodného prostredia (neskôr Kabinet pre výskum krajiny) v r. 1966. Už nasledujúci rok sa pracovníci prešovskej katedry a kabinetu zapojili do riešenia štátnej výskumnej úlohy *Geografická regionalizácia ČSSR*, ktorú koordinoval Geografický ústav SAV v Bratislave. V rámci tohto projektu prešovské pracovisko riešilo fyzickogeografickú problematiku Pienin. Okrem rýdzo akademického charakteru mal tento projekt aj aplikačné vyústenie v rámci procesu konštituovania Pieninského národného parku (Matlovič-Michaeli 2009).

V 70. rokoch 20. stor. bolo prešovské pracovisko zapojené do riešenia dvoch štátnych úloh koordinovaných Geografickým ústavom SAV v Bratislave. Boli to *Geomorfologická analýza flyšových území východného Slovenska* (mapovanie georeliéfu bolo vykonané vo flyšových geomorfologických celkoch regiónu východného Slovenska na ploche okolo 3650 km²) a *Krajina ako teritoriálny systém a jej potenciál*. Čiastkové projekty vyplývajúce z uvedených úloh boli zamerané na problematiku fyzickogeografickej analýzy a syntézy flyšových území východného Slovenska a na geografiu okresu Prešov. V r. 1978 začali pracovníci Kabinetu pre výskum krajiny pojatý participovať na riešení výskumných projektov v rámci programu Interkozmos so zameraním na štúdium morfoštruktúr a recentných tektonických pohybov s využitím kozmických informácií vo viacerých geomorfologických celkoch východného Slovenska. Tradične sa na katedre pestovala problematika teórie vyučovania geografie, pričom dôraz sa kládol na vplyvy výchovno-vzdelávacieho obsahu a metód na formovanie osobnosti žiaka základnej školy (Matlovič – Michaeli 2009).

Osemdesiate roky boli v znamení posunu vo vedecko-výskumnom zameraní katedry. Popri dovtedy prevládajúcom fyzickogeografickom, najmä geomorfologickom, výskume sa už výraznejšie začína presadzovať aj humánnogeografický výskum. Pokračovali snahy v oblasti didaktického výskumu. K hlavným štátnym výskumným úlohám sa zaradili *Štruktúra krajín vybraných flyšových území východného Slovenska a možnosti jej hospodárskeho využitia* a *Evalvácia krajinných prvkov a ich funkčnosť v životnom prostredí - modelové územie okresu Vranov nad Topľou*. Bádateľské aktivity vo väčšej miere zohľadňovali potrebu riešenia otázok tvorby a ochrany životného prostredia (napr. expertíza funkčného využitia krajiny na území zamýšľanej výstavby jadrovej elektrárne v Kecerovciach). Prešovská škola sa stala známa aj zásluhou komplexných geografických štúdií viacerých rurálnych mikroregiónov (Medzany, Šarišské Michaľany, Drienovská Nová Ves, Lubotice), najmä zásluhou E. Michaeli a V. Kandráčovej. Didaktický výskum sa orientoval na problematiku zefektívnenia foriem, metód a prostriedkov vo vyučovaní základných poznatkov o Zemi a vesmíre.

V deväťdesiatych rokoch došlo k principiálnym zmenám organizácie vedecko-výskumnej činnosti. Finančné prostriedky na výskum sa začali poskytovať súťažným spôsobom v rámci viacerých grantových schém. Potešiteľné je, že prešovská katedra sa v konkurencii ostatných pracovísk nestratila a darilo sa jej ziskávať granty. Išlo o projekty *Geomorfologické procesy, ich prejav v reliéfe vybraných geomorfologických štruktúr Západných Karpát a ich kartografická interpretácia*, *Štúdium geografickej štruktúry vybraných regiónov z aspektu ich racionálnej exploatacie, ochrany a kvality života*, *Transformácia priestorovej štruktúry urbánnej krajiny Prešova ako výsledok celospoločenských zmien v ostatnom decéniu* a *Podiel endogénnych a exogénnych procesov na formovaní reliéfu a morfoštruktúrneho plánu čergovsko - beskydského flyšu*.

S príchodom nového milénia došlo k postupnej diverzifikácii výskumného zamerania pracovníkov katedry ako z hľadiska tematického zamerania, tak aj z hľadiska využívania grantových schém. Novým prvkom bola internacionalizácia výskumu. Ako príklad je možné uviesť vedecko-výskumné aktivity J. Harčára v spolupráci s poľskými archeológmi a geológmi, ktorí skúmali prvých roľníkov a pastierov v Nízkych Beskydách a staroroľnícke osídlenie Nízkych Beskyd. Iný medzinárodný projekt (ved. R. Matlovič) bol zameraný na komparatívne štúdium transformácie intraurbánnych štruktúr a ich percepciu v štyroch postkomunistických mestách (Praha, Bratislava, Olomouc, Prešov). Od r. 2007 sa na katedre riešil projekt 6. rámcového programu Európskej únie *Management and Exploitation of Solar Resource, FP6 - 2005 - TREN-4* (riešiteľ J. Hofierka) Medzinárodnú dimenziu majú aj ďalšie projekty COST (Matlovič, Michaeli 2009). V súčasnosti je katedra zapojená do projektu medzinárodnej vedecko-technickej spolupráce v rámci programu COST *Semantic enrichment of 3D city models for sustainable urban development* (riešiteľ J. Hofierka). Do riešenia medzinárodných projektov, ktorých nositeľmi sú iné pracoviská, sú zapojení viacerí pracovníci katedry. Ide napríklad o projekt *EAHC for EU Inequalities socioeconomic inequalities in mortality: evidence and policies in the cities of Europe* (riešiteľ M. Rosič), projekt 7. rámcového programu EÚ *Promoting inquiry in Mathematics and Science Education across Europe* (riešiteľka E. Michaeli). V rámci cezhraničnej spolupráce (CBC) Maďarsko-Slovensko 2007 – 2013 je riešený projekt *Učme sa jeden od druhého* (riešitelia A. Madziková, M. Rosič, R. Klamár, M. Zverková, J. Mitriková) a v rámci cezhraničnej spolupráce Poľsko-Slovensko 2007 – 2013 (mikroprojekty) projekt *Spoločne za rozvoj regiónov na oboch stranách hranice* (riešitelia K. Matlovičová, R. Matlovič). Ide o výskumno-infraštruktúrne projekty podporované z Európskeho fondu regionálneho rozvoja. V rámci Visegrad Fund bol v r. 2009 – 2010 riešený projekt v spolupráci s Užhorodskou národnou univerzitou (O. Bokotey), ktorý vyústil do publikácie *Optimization of Nature Monitoring in Protected Areas of the Carpathians* (editor R. Matlovič).

V oblasti fyzickogeografického výskumu pokračovali solídne tradície geomorfologického bádania. Štúdium bolo zamerané na podiel endogénnych a exogénnych procesov na formovaní reliéfu a morfoštruktúrneho plánu dukliansko-bukovského flyšu, analýzu abiokomplexov Beskydského predhoria. V ostatných rokoch sa riešili národné grantové projekty zamerané na potenciál využívania obnoviteľných zdrojov energie na Slovensku, geoeologické hodnotenie zmien kultúrnej krajiny vo vybraných podhorských regiónoch SR, pedogeografické aspekty multifunkčného využívania poľnohospodárskej krajiny, regionálne špecifiká ochrany a využívania pôd v poľnohospodárskej krajine. V oblas-

ti humánnogeografického výskumu je tradične silná orientácia na problematiku miest a vidieckych sídiel, regionálny rozvoj a politicko-geografický výskum. Tematický záber riešených projektov sa však postupne rozširuje aj do iných sfér záujmov geografie ako vednej disciplíny. V ostatných rokoch sa na katedre riešila problematika vývojových tendencií regionálnych komplexov východného Slovenska v období globalizácie a transformácie slovenskej spoločnosti a ich potenciál pre ďalší rozvoj, problematika kvality života ako vhodného rámca komplexnej geografickej interpretácia intraurbánnych štruktúr, problematika transformácie politicko-priestorových systémov a systémov demokracie v kontexte globalizácie, štúdium etnických špecifik rómskeho etnika z demografického a sídelno-sociálneho hľadiska, teoretické východiská a edukačné aplikácie problematiky geopolitiky, globalistiky a medzinárodnej politiky. V súčasnosti je aktuálne riešenie teoreticko-metodologického rámca a aplikácií konceptu miesta v regionálnej geografii a teritoriálnom marketingu, otázky špecifického postavenia regiónu východného Slovenska v kontexte regionálnych disparít na Slovensku a potenciál cestovného ruchu stredného Slovenska v geografických modeloch. Rýchlo rozvíjajúcou sa oblasťou výskumných záujmov katedry je geoinformatika a aplikácia geografických informačných systémov pri riešení konkrétnych problémov – napr. využitie solárnej energie, využitie 3D modelov miest pre ich trvalo udržateľný rozvoj a pod. Na katedre sa naďalej rozvíja aj výskum v oblasti didaktiky geografie. V ostatnom období bola riešená problematika inovácie geografického vzdelávania so zameraním na miestny región v kontexte ďalšieho vzdelávania učiteľov základných a stredných škôl (Matlovič, Michaeli 2009). Výber z riešených projektov podáva tabuľka č. 6. Okrem uvedených projektov sú pracovníci zapojení aj do ďalších projektov, ktorých nositeľmi sú iné partnerské pracoviská (napr. Výskumný ústav pôdozvedectva a ochrany pôdy v Bratislave, Univerzita veterinárneho lekárstva a farmácie v Košiciach a pod.). Iným typom aktivít je účasť pracovníkov katedry pri riešení projektov z Operačného programu Vzdelávanie. Príkladom je projekt *Región od A po Z*, riešený v r. 2009 – 2011 v rámci opatrenia Premena tradičnej školy na modernú (riešiteľka A. Madziková).

Tabuľka č. 6: *Riešiteľstvo (spoluriešiteľstvo) vybraných grantových projektov na katedre v ostatných rokoch*

Názov projektu	Vedúci riešiteľ z katedry	Grantové schéma	Obdobie riešenia
Podiel endogénnych a exogénnych procesov na formovanie reliéfu a morfoštruktúrneho plánu dukliansko-bukoveckého flyšu	L. Dzurovčin	VEGA	1999-2001
Podiel endogénnych a exogénnych procesov na formovanie reliéfu a morfoštruktúrneho plánu čergovskobeskydského flyšu – Nízke Beskydy, Čergov	J. Harčár	VEGA	1995-1998
Prví roľníci a pastieri v Karpatoch	J. Harčár	KBN Warszawa	1994-2003
Staroroľnícke skupiny na východnom Slovensku. Kultúrny charakter, transkarpatské kontakty, priestorové usporiadanie	J. Harčár	KBN Warszawa	1995-2005
Sediment and Erosion Control: Evaluation of Cost and Effectiveness	J. Hofierka	North Caroline State University	2001-2002

Management and Exploitation of Solar Resource	J. Hofierka	6. RP EÚ	2007-2009
Understanding pre-industrial structures in rural and mining landscapes	J. Hofierka	COST	2004-2008
Kultúrna krajina na Slovensku – regionalizácia, ochrana a plánovanie	J. Hofierka	APVV	2007-2008
Potenciál využívania obnoviteľných zdrojov energie na území Slovenska	J. Hofierka	VEGA	2006-2008
Modelovanie distribúcie slnečného žiarenia v urbánnych oblastiach a potenciál jeho využitia	J. Hofierka	VEGA	2009-2011
Semantic enrichment of 3D city models for sustainable urban development.	J. Hofierka	ESF-COST	2009-2012
Transformácia politicko-priestorových systémov a systémov demokracie v kontexte globalizácie	R. Ištók	VEGA	2004-2006
Geopolitika, globalistika, medzinárodná politika – teoretické východiská a edukačná interpretácia	R. Ištók	KEGA	2006-2009
Politická geografia	R. Ištók	KEGA	2010
Politická geografia a geopolitika	R. Ištók	VNJV Praha	1999-2003
Slovensko a Poľsko – geopolitické, politologické, historické a humánno-geografické súvislosti	R. Ištók	VEGA	2010-2011
Špecifické postavenie regiónu východné Slovensko v kontexte regionálnych disparít Slovenskej republiky	R. Klamár	VEGA	2008-2010
Inovácia geografického vzdelávania so zameraním na miestny región v kontexte celoživotného vzdelávania učiteľov ZŠ a SŠ	A. Madziková	KEGA	2005-2008
Kvalita života – konceptuálny rámec geografickej interpretácie priestorovej štruktúry mesta	R. Matlovič	VEGA	2006-2008
Transformation of Spatial Intra-Urban Structures and their Reflection in Perception (Comparative Study: Prague, Bratislava, Olomouc and Prešov)	R. Matlovič	RSS Praha	1999-2001
Geografia religii - nová disciplína v systéme edukácie geografov na Slovensku	R. Matlovič	VNJV Praha	1999-2001
Vývojové tendencie regionálnych komplexov východného Slovenska v období globalizácie a transformácie slovenskej spoločnosti a ich potenciál pre ďalší rozvoj	R. Matlovič	VEGA	2003-2005
Koncept miesta v regionálnogeografickej analýze a syntéze a teritoriálnom marketingu - teoreticko-metodologický rámec a aplikácia na vybrané modelové územia	R. Matlovič	VEGA	2009-2011

Koncept miesta v regionálnogeografickej analýze a syntéze a teritoriálnom marketingu: teoreticko-metodologický rámec a aplikácia na vybrané modelové územia	R. Matlovič	VEGA	2009-2011
Transformácia priestorovej štruktúry urbánnej krajiny Prešova ako výsledok celospoločenských zmien v poslednom decéniu	E. Michaeli	VEGA	1997-1999
Transformačné procesy sídelných štruktúr východného Slovenska v ostatnom decéniu	E. Michaeli	VEGA	2000-2002
Analýza abiokomplexov Beskydského predhoria	E. Michaeli / L. Dzurovčin	VEGA	2003-2005
Skúmanie a geoekologické hodnotenie zmien využívania kultúrnej krajiny vybraných podhorských regiónov Slovenskej republiky	E. Michaeli	VEGA	2007-2009
Geografia Slovenskej republiky	E. Michaeli	KEGA	2001-2002
Geografické výskumné metódy a technické postupy pre oblasť výskumu regionálnych disparít a regionálneho rozvoja	E. Michaeli	KEGA	2009-2011
Koncepcia výuky a vypracovanie učebnice "Regionálny rozvoj a regionálna politika pre geografov" pre kľúčovú jednotku nového študijného programu geografia v regionálnom rozvoji	E. Michaeli	KEGA	2004-2007
Geoekologické dimenzie vybraných environmentálnych záťaží v Slovenskej republike	E. Michaeli	VEGA	2010-2011
PRIMAS – Promoting inquiry in Mathematics and Science Education across Europe	E. Michaeli	7. RP EÚ	2010-2013
Pedogeografické aspekty multifunkčného využívania poľnohospodárskej krajiny	J. Vilček	VEGA	2007-2009
Informačný systém o využívaní potenciálu poľnohospodárskej krajiny na podporu regiónov	J. Vilček	APVT	2004-2007
Regionálne špecifiká ochrany a využívania pôd v poľnohospodárskej krajine	J. Vilček	APVV	2007-2009
Potenciál poľnohospodárskych pôd na pestovanie energetických plodín	J. Vilček	VEGA	2010-2011
Systém hodnotenia a využitia kalov a odpadových vôd z čistiarní odpadových vôd v poľnohospodárstve	J. Vilček	APVV SK-BUL	2007-2009

Zdroj: Správy....

Na katedre sa tradične rozvíja aj aplikovaný výskum. V uplynulých rokoch boli riešené viaceré projekty financované z rozličných grantových schém alebo na objednávku

praxe. V r. 1994/95 bol spracovaný MÚSES a záber poľnohospodárskej pôdy ako prílohy k ÚPSÚ obce Drienov a v r. 1996/97 Inventarizačný výskum maloplošných chránených území NPR čergovský Minčol a NPR Sivá Brada (E. Michaeli). V r. 2000 sa pracovníci katedry (E. Michaeli, R. Matlovič) podieľali na spracovaní analytických podkladov a prieskumov (starostlivosť o základné zložky životného prostredia a koncepcia MÚSES, ekologická stabilita a zeleň, demografická analýza a prognóza, urbanistická ekonómia) pre potreby aktualizácie územného plánu sídelného útvaru Prešov. V r. 2002 bol v spolupráci s Komunitnou nadáciou vo Veľkom Šariši riešený projekt obnovy náučného chodníka Šarišský hradný vrch (riešiteľka A. Zlacká). V r. 2002 – 2007 boli niektorí pracovníci (R. Matlovič, E. Michaeli) zapojení do projektu aplikovaného výskumu *Štúdium etnických špecifik rómskeho etnika zo sociálneho, zdravotného, kriminologického a výchovno-vzdelávacieho aspektu*. V r. 2003 – 2005 J. Vilček participoval na projekte v rámci štátneho programu vedy a výskumu *Ekologizácia a ekonomická racionalizácia primárnej rastlinnej produkcie*. V r. 2003 bola spracovaná analýza stavu využívania mapových podkladov o území mesta Humenné (riešitelia J. Hofierka, R. Klamár). V r. 2005 bol pre Mestský úrad v Prešove spracovaný *Program rozvoja bývania v meste Prešov* (riešitelia E. Michaeli, R. Matlovič, A. Lukáčová, J. Mitríková, M. Ivanová). V r. 2009 bola v rámci projektu *Innovation Partnership Center*, financovaného z nórskeho finančného mechanizmu, spracovaná regionálna rozvojová stratégia pre cestovný ruch v Prešovskom samosprávnom kraji (riešitelia P. Čuka, R. Matlovič a E. Michaeli). Katedra spolupracuje s regionálnou rozvojovou agentúrou Tatravia v Starom Smokovci. V r. 2008 spolupráca vyústila do odbornej publikácie *Prešovský kraj – okresy a ich rozvojový potenciál* (riešitelia R. Klamár, R. Matlovič, M. Rosič). V r. 2009 – 2010 sa niektorí pracovníci a doktorandi katedry (R. Klamár, A. Lukáčová, R. Matlovič, M. Rosič, V. Solár) zúčastnili riešenia projektu *Obec ako líder v rozvoji regiónu s podporou Európskeho sociálneho fondu*. Výstupom sa stal manuál strategického riadenia obce.

Pozícia aplikovaného výskumného zamerania katedry sa v najbližšom období výrazne posilní. Prispeje k tomu aj významný pokrok v oblasti infraštruktúrneho vybavenia nových laboratórií (napr. 3D laserový skener, bezpilotná helikoptéra určená na zber terénnych údajov pomocou leteckého laserového skenera a GPS), ktoré sa vybudujú z finančných prostriedkov získaných z OP Výskum a vývoj. Katedra geografie a regionálneho rozvoja je zapojená do projektu *Kompetenčné centrum znalostných technológií pre inovácie produkčných systémov v priemysle a službách*, ktoré sa buduje v spolupráci s Technickou univerzitou v Košiciach a Žilinskou univerzitou.

EDIČNÁ A PUBLIKAČNÁ ČINNOSŤ

Počiatky edičnej činnosti sa viažu na obdobie konca 50. rokov 20. storočia. Výsledky vedecko-výskumnej aktivity boli publikované v Zborníku Vyššej školy pedagogickej v Prešove z r. 1959 a v Zborníku Pedagogického inštitútu v Prešove a v Košiciach I. a II. z r. 1962 a 1963. Tieto publikácie započali vydávanie vedeckých spisov, ktoré v r. 1966 – 1991 vychádzali pod názvom *"Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove UPJŠ v Košiciach"*, pričom geografické príspevky boli uverejnené v rámci série *Prírodné vedy* v číslach 5 z r. 1966, 7 z r. 1968, 8 z r. 1973, 10 z r. 1973, 13 z r. 1976, 16 z r. 1980, 18 z r. 1981, 19 z r. 1982, 20 z r. 1983, 21 z r. 1985, 22 z r. 1987, 23 z r. 1991, 26 z r. 1995 a 28 z r. 1997. V týchto zborníkoch vyšlo celkove 67 pôvodných vedeckých prác z geografie.

Niektoré príspevky z didaktiky geografie boli publikované aj v rámci série Spoločenské vedy. V r. 1995 vyšli tieto spisy pod názvom *Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Šafarikanae*. Posledné číslo (28. ročník) z r. 1997 už reflektuje inštitucionálne zmeny a vyšlo pod názvom *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis*. V r. 1998 sa oddelenila samostatná geografická edičná séria v rámci týchto vedeckých spisov, ktorá nesie názov *Folia geographica*. Doposiaľ vyšlo 16 zväzkov. Popri vedeckých spisoch fakulty začala v r. 1970 vychádzať edičná séria "Geografické práce", ktorú vydával Kabinet pre výskum krajiny. Edícia prináša práce monografického charakteru. V r. 1970-1978 v jej rámci vyšlo 6 monografií. Neskôr, po zániku Kabinetu pre výskum krajiny, bolo jej vydávanie prerušené a obnovilo sa v r. 1996, odkedy vyšlo ďalších 8 monografií: *Geomorfologické pomery centrálnej časti Revúckej vrchoviny a prilahlých častí Rimavskej kotliny a Slovenského krasu* (Z. Hochmuth), *Štát na politickej mape sveta – politickogeografické a geopolitické aspekty* (R. Ištók), *Geografia priestorovej štruktúry mesta Prešov* (R. Matlovič), *Transformácia priemyslu v regióne Šariša* (D. Popjaková), *Georeliéf Hornádskej kotliny* (E. Michaeli) a *Strategické plánovanie rozvoja mikroregiónu Ptava* (R. Klamár), *Kultúrna krajina na Slovensku* (J. Hofierka), *Geografické aspekty transformácie maloobchodu a nákupného správania sa na Slovensku (prípadové štúdie z miest Prešov a Košice)* (J. Mitríková). Tieto edičné aktivity prispievajú nielen k prezentácii vedecko-výskumnej aktivity prešovského pracoviska, ale súčasne mu umožňujú získavať cennú zahraničnú literatúru na princípe recipročnej výmeny (Matlovič, Michaeli 2009).

Katedra výrazne participovala aj na vydávaní *Spravodaja Východoslovenskej pobočky Slovenskej geografickej spoločnosti*. Pobočka bola zriadená pri katedre v r. 1959 a prvé číslo spravodaja vyšlo v r. 1961. Celkove v období 1961-1990 vyšlo 29 ročníkov tohto periodika (niektoré združené do dvojčísiel). Okrem periodických publikácií na katedre vznikli viaceré príležitostné zborníky z vedeckých konferencií, skriptá a iné publikácie. Veľký ohlas v slovenskej geografickej komunite mal najmä zborník z teoreticko-metodologického seminára, organizovaného v r. 2005 *Vývoj, súčasný stav a perspektívy slovenskej geografie v 21. storočí* (eds. R. Matlovič a V. Ira). Z ďalších publikácií za významnú považujeme Zborník Urbánne a krajinné štúdie Nr. 3, ktorá vyšla pri príležitosti medzinárodnej konferencie „Urbánný vývoj na rozhraní miléníí“ v roku 2000 pod editorstvom R. Matloviča (Matlovič, Michaeli 2009).

Nové zameranie katedry po r. 1998 v edukačnej oblasti sa prejavilo prípravou viacerých nových monografií, vysokoškolských učebníc a učebných textov. Z mnohých je možné uviesť *Geografia religii – náčrt problematiky* (R. Matlovič), *Regionálna geografia Slovenskej republiky I. časť*, vydané 3 krát 1999, 2006, 2008 (E. Michaeli), *Politická geografia a geopolitika* (R. Ištók), *Geografia obyvateľstva Slovenska so zreteľom na rómsku minoritu* (R. Matlovič), *Geografia verejnej správy* (R. Ištók, R. Matlovič, E. Michaeli), *Geografické informačné systémy a diaľkový prieskum Zeme* (J. Hofierka), *Geoekológia a environmentalistika I.* (J. Drdoš), *Geoekológia a environmentalistika II.* (J. Drdoš, E. Michaeli, T. Hrnčiarová), *Didaktika vlastivedy* (J. Kancír, A. Madziková), *Nerastné bohatstvo Slovenskej republiky* (E. Michaeli), *Geografia pre poľnohospodárov a manažérov* (E. Michaeli, R. Matlovič, E. Dušecínová), *Regionálny rozvoj pre geografov* (E. Michaeli, R. Matlovič, R. Ištók a kol.), *Fyzickogeografická analýza a regionalizácia krajiny centrálnej časti Galmusu a prilahlej časti Hornádskej kotliny*

(V. Čech), *Geoekológia a environmentalistika I.* (V. Čech, J. Drdoš) (Matlovič, Michaeli 2009), *Manažment a oceňovanie prírodných zdrojov 2010* (Hronec, O. a kol., Michaeli, E. spoluautorstvo kapitol: Voda ako prírodný zdroj, Nerastné suroviny ako vyčerpatel'né prírodné zdroje).

MEDZINÁRODNÁ SPOLUPRÁCA

Katedra spolupracuje s mnohými geografickými pracoviskami na univerzitách v zahraničí, pričom študenti na uvedených univerzitách môžu absolvovať rozličné stáže. Ide o univerzity v Poľsku (UJ Kraków, UŁ Łódź), Česku (UK Praha, UP Olomouc, OU Ostrava), Veľkej Británii (University of London), Španielsku (Girona), Francúzsku (Université des Sciences et Technologies de Lille, Université Blaise Pascal, Clermont Ferrand), Slovinsku (Maribor, Koper, Ljubljana), Maďarsku (Pécs), Chorvátsku (Zagreb, Zadar), Srbsku (Novi Sad), Rakúsku (Graz). Ďalšie kontakty má katedra s JRS v Ispre v Taliansku a Kentuckou univerzitou v Lexingtone v USA. Veľmi produktívna je účasť pracoviska v sieti GEOREGNET programu CEEPUS, ktorej lídrom je Univerzita v Maribore. Z domácich pracovísk je najintenzívnejšia spolupráca s Geografickým ústavom SAV v Bratislave, Prírodovedeckou fakultou Univerzity Komenského v Bratislave a ostatnými geografickými pracoviskami. Študenti, doktorandi a pracovníci katedry sa zúčastňujú stáží a výskumných pobytov v zahraničí. K prezentácii pracoviska prispela aj aktívna účasť pracovníkov katedry na vrcholných svetových a kontinentálnych podujatiach – 30. kongrese IGU v Glasgowe v r. 2004 (R. Matlovič), 1. európskom geografickom kongrese EUGEO v Amsterdame v r. 2007 (R. Matlovič, K. Matlovičová), 31. kongrese IGU v Tunise v r. 2008 (R. Matlovič, K. Matlovičová) a na 2. európskom geografickom kongrese EUGEO v Bratislave v r. 2009 (R. Matlovič, K. Matlovičová, J. Hofierka, J. Kaňuk, E. Michaeli, M. Ivanová) (Matlovič, Michaeli 2009).

INÉ RELEVANTNÉ AKTIVITY

Postavenie katedry geografie a regionálneho rozvoja umocňujú aj ďalšie aktivity jej členov. Pri katedre od roku 1959 pracuje Východoslovenská pobočka Slovenskej geografickej spoločnosti pri SAV, ktorá sa zaoberá najmä popularizáciou geografie v radoch učiteľov a študentov a prispieva k skvalitňovaniu edukačných výstupov udržiavaním kontaktov s absolventmi v praxi. Počas svojej existencie zorganizovala jubilejný X. zjazd Československej spoločnosti zemepisnej v r. 1965, 8. zjazd Slovenskej geografickej spoločnosti v r. 1982 a 12. zjazd Slovenskej geografickej spoločnosti pri SAV v r. 1998. Najmä X. zjazd ČSSZ v r. 1965 bol mimoriadne významným podujatím, čo podčiarkla aj prítomnosť mnohých významných predstaviteľov geografickej vedy zo zahraničia. Zúčastnili sa ho okrem iných prof. dr. H. Hubrich z Nemeckej demokratickej republiky, prof. dr. J. Kostrowicki z Poľska, prof. dr. S. Láng z Maďarska, prof. I. M. Majergojz zo ZSSR, prof. S. Massip z Kuby, dr. M. M. Sakamoto z Japonska, prof. dr. W. Sperling a prof. dr. C. Troll z Nemeckej spolkovej republiky a Prof. dr. M. Vasovič z Juhoslávie. V r. 2009 pobočka organizovala medzinárodné vedecké sympóziu *Challenges for the Geography of Religion in the 21st Century* ako pokongresové podujatie EUGEO 2009 v Bratislave.

Pracovníci katedry geografie sa výrazne podieľali na organizátorskej činnosti na úrovni univerzity, fakulty, ako aj mimo nej. Od r. 2007 je rektorom Prešovskej univerzity R. Matlovič, ktorý sa stal prvým geografom na Slovensku, ktorý dosiahol túto najvyššiu

akademickú pozíciu. V minulosti pôsobili vo funkcii dekana fakulty Ján Karniš (1965 – 1969), Ján Košťálik (1990 – 1991), Zdenko Hochmuth (1991 – 1994) a Rudolf Novodomec (1994 – 1997). Pozície prodekanov v rozličných obdobiach zastávali Z. Hochmuth (1990 – 1991, 1994 – 1997), J. Karniš (1964 – 1965), J. Košťálik (1969 – 1970), R. Matlovič (2000–2007), R. Ištók (2007 – 2009), R. Novodomec (1991 – 1994), M. Papík (1964 – 1969) a J. Šišák (1972 – 1984). Predsedom Akademického senátu FHPV PU bol Z. Hochmuth (1997 – 1998) a E. Michaeli (1999 – 2007). Viacerí pracovníci boli členmi ústredných výborov vedeckých spoločností, najmä Slovenskej geografickej spoločnosti. R. Matlovič je prezidentom Slovenskej geografickej spoločnosti pri SAV (od r. 2006) ako prvý mimo-bratislavský geograf od vzniku spoločnosti v r. 1955. Ako vedúci slovenskej delegácie na kongrese EUGEO v r. 2007 v Amsterdame sa zaslúžil o prijatie Slovenskej geografickej spoločnosti pri SAV do EUGEO – asociácie geografických spoločností krajín EÚ a prispel k tomu, že Slovenská geografická spoločnosť organizovala v r. 2009 druhý európsky geografický kongres v Bratislave. Z. Hochmuth bol predsedom Slovenskej speleologickej spoločnosti. Niektorí členovia katedry participovali na riešení problematiky životného prostredia v komunálnych orgánoch. E. Michaeli bola v r. 1990 – 1994 poslankyňou MsZ v Prešove a predsedníčkou Komisie výstavby, dopravy, životného prostredia a územného plánovania pri Mestskom zastupiteľstve v Prešove (Matlovič, Michaeli 2009).

ZÁVER

Katedra geografie a regionálneho rozvoja sa počas polstoročného autonómneho vývoja zaradila medzi popredné vedecko-výskumné a edukačné pracoviská na Slovensku so solídnu medzinárodnou reputáciou. Jej pozícia na hybridnej fakulte humanitno-prírodovedného zamerania zodpovedá pozícii geografii v systéme vied. Fakulta humanitných a prírodných vied sa dlhodobo udržiava v slovenskej špičke, čo potvrdzujú rankingy nezávislej agentúry ARRA. Špecifická pozícia prešovskej geografickej školy v kontexte ostatných geografických pracovísk spočíva najmä v tom, že sa usiluje o formovanie osobitej školy založenej na integrovanej podobe geografie. Ide o snahu hľadať premostenie medzi binarizovanou a idiograficko-nomotetickou podobou geografie. Jednou z možností prekonania uvedenej duality môže byť rozvoj regionálnej geografie vychádzajúcej z kontextuálneho holizmu. Geografia je teda chápaná ako integrálna, transdisciplinárna platforma na jednej strane sa usilujúca o explanáciu (vysvetlenie) procesov štrukturujeúcich priestor a na druhej strane usilujúca o porozumenie podstaty a identity regionálnych jednotiek rozličných taxonomických úrovní v kontexte každodennej ľudskej skúsenosti (Matlovič 2006 a, b, 2007). Toto úsilie je podporované využívaním najnovších geopriestorových technológií. Táto symbióza je zárukou posilnenia konkurencieschopnosti pracoviska.

LITERATÚRA

- HARČÁR, J., MATLOVIČ, R. (1995): Katedra geografie Pedagogickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešove. *Geografia*, III., 3, 100-101.
- MATLOVIČ, R. (1997): Prešovské evanjelické kolégium a rozvoj geovedného bádania a edukácie. In: Kónya, P.; Matlovič, R. (eds.): Prešovské evanjelické kolégium, jeho miesto a význam v kultúrnych dejinách strednej Európy. *Acta Collegii Evangelici Prešovensis*, I., BÚ VD ECAV Prešov, 117-127.

- MATLOVIČ, R. (1998): Katedra geografie a geoekológie Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v Prešove a jej pozícia v geografickej edukácii a výskume na konci druhého tisícročia. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Prírodné vedy, XXIX.*, Folia Geographica 1, 13-64.
- MATLOVIČ, R. (2006a): Geografia – hľadanie tmelu (k otázke autonómie a jednoty geografie, jej externej pozície a inštitucionálneho začlenenia so zreteľom na slovenskú situáciu). *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Folia Geographica*, 9, 6-43.
- MATLOVIČ, R. (2006b): K problematike hľadania platformy symbiózy idiografického a nomotetického spôsobu produkcie geografických poznatkov. *Geografická revue*, 2, 25-39.
- MATLOVIČ, R. (2007): Hybridná idiograficko-nomotetická povaha geografie a koncept miesta s dôrazom na humánnu geografiu. *Geografický časopis*, 59, 1, 3-23.
- MATLOVIČ, R. – MICHAELI, E. (2009): Six decades of a academic geographic education and research in Prešov. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Folia Geographica*, 14, 7-21.
- NOVODOMEČ, R. (1989): Činnosť Katedry geografie Pedagogickej fakulty vo zväzku UPJŠ. In Michaeli, E., ed., Zborník referátov z geografického seminára. PdF UPJŠ Prešov, 1-6.
- Správy o vedecko-výskumnej činnosti katedry geografie a regionálneho rozvoja za roky 2000-2010.
- ŠIŠÁK, J. a kol. (1969): Katedra geografie. In 20 rokov vysokoškolského vzdelávania učiteľov základných škôl na východnom Slovensku, IV., Dekanstvo PdF UPJŠ Prešov, 45 s.

**PREŠOV GEOGRAPHICAL SCHOOL
(SEMI-CENTENNIAL ANNIVERSARY OF THE DEPARTMENT
OF GEOGRAPHY)**

Summary

Tradition of geographic education at the university level in Prešov has traced as far back to 1667, when the first lectures from geography were introduced at the Evangelic college by Michal Pancratius. In 1918 the Evangelic college lost its character of university and in 1945 the last institute of Prešov college – The college grammar school – was closed, too. However, in the second half of 20th century some new educational institutions were established. They continued in rich traditions of Prešov education and they brought the development of university geographic education and research in eastern Slovakia. In 1949 Faculty of Education of Slovak University in Košice started to continue in their activities, establishing The Institute of Geography. It became the first Slovak academic place situated outside Bratislava. In 1952 the institution moved to Prešov. Year 1961 was an important milestone in institutional development of the department. The Institute of Geography was detached from the Department of Natural Environment, declaring an autonomous Department of geography.

Since 1999 department gained the accreditation for PhD. study in the field of study Physical geography and geocology. It was approved by the Ministry of Education on

the basis of Slovak Accreditation commission references. Prof. RNDr. Ján Drdoš, DrSc. became the main guarantee of study program, the other guarantees and tutors were prof. RNDr. Ján Harčár, CSc. and prof. RNDr. Eva Michaeli, PhD., who is also a member of PhD. study commission in the field of study physical geography and geoecology. Totally there were 4 dissertation theses from the field of study physical geography and geoecology accomplished in 2004-2009 (V. Čech, M. Zverková, P. Chrastina, A. Zverková). In 2000 the department was allowed to realize habilitation and nomination procedures of full professors in the field of study physical geography and geoecology. In the period 2001-2005, under the guidance of commissions led by prof. RNDr. Ján Drdoš, DrSc., there were 4 inauguration procedures (E. Michaeli, J. Vilček, M. Huba, J. Oťahel') and 5 habilitation procedures (A. Gajdoš, P. Michal, J. Vilček, J. Oťahel', J. Hofierka).

In 2003 the department gained the accreditation for PhD. study in study program Regional geography and regional development in the field of study 4.1.38 Regional geography. At present the main guarantee of the study is prof. RNDr. René Matlovič, PhD. And its co-guarantees are prof. RNDr. Robert Ištók, PhD. and doc. Mgr. Jaroslav Hofierka, PhD. In the period between 2003-2009 there were 16 dissertation theses successfully accomplished in the field of study Regional geography (T. Mintálová, J. Fertal'ová, M. Ivanová, J. Krokusová, A. Sedláková, S. Lovacká, P. Potocký, D. Oremusová, K. Matlovičová, O. Slobodníková, J. Jakubík, E. Valek, K. Kozáková, Š. Koco, J. Kaňuk, J. Nestorová-Dická). In 2005 the department was the first in Slovakia that was allowed to realize habilitation and nomination procedures of professors in the field of study 4.1.35 Geography. In 2005-2010 there were, under the guidance of commissions led by prof. RNDr. Eva Michaeli, PhD., prof. RNDr. René Matlovič, PhD. and prof. Ing. Jozef Vilček, PhD., 5 inauguration procedures (R. Matlovič, R. Ištók, V. Lauko, V. Baar, V. Ira) and 15 habilitation procedures (P. Čuka, J. Marenčáková, Z. Szczyrba, V. Ira, J. Lacika, J. Dokoupil, D. Popjaková, A. Krogman, M. Boltíziar, L. Jeľček, I. Smolová, P. Plesník ml., E. Gömöryová, R. Klamár, P. Pachura).

Department of Geography and Regional Development is a consolidated science-research and educational workplace with significant national reputation and international acceptance. Its position on education and research market is enhanced also by its symbiosis with other departments of faculty, which was according to assessment of Academician ranking and rating agency (2008) selected as the best out of all Faculties of humanities in Slovakia. Specific position of the department among other geographic workplaces is given by the fact that it tries to form a separate geographic school based on integrated version of geography. It includes the search for bridging between binary and idiographic-nomothetic version of geography. One of the possibilities how to overcome this duality can be the development of regional geography based on contextual holism. Geography is therefore understood as an integral, trans-disciplinary platform on one side trying to explain the processes structuring space and on the other side trying to understand the basis and identity of regional units of various taxonomic levels in the context of daily human experience.

Translated by Barbora Némethyová

Recenzovali: prof. RNDr. Robert Ištók, PhD.
prof. RNDr. Eva Michaeli, PhD.

SLOVENSKÁ ROZVOJOVÁ POMOC

Martin ANGELOVIČ¹

Abstract: *The article deals with the issue of Slovak Official Development Assistance (ODA). We provide a brief overview of the historical development of the ODA in Slovakia, its aims, and its division into bilateral and multilateral aid. We are devoted to the territorial focus of the assistance and we evaluate the development of the expenses used for ODA related to the development of the gross national income and gross domestic product (GDP). In the closing part of the article we evaluate the functionality of the ODA SR and we suggest possible solutions for existing issues.*

Key words: *official development assistance, Slovakia*

ÚVOD

Vývoj ľudskej spoločnosti nebol z dôvodu rovnakých prírodných a ekonomických podmienok rovnaký. V priebehu dejín došlo k výraznej polarizácii rozvoja ľudskej spoločnosti. V dnešnom globalizovanom svete existujú krajiny, ktorých ekonomická výkonnosť prerátaná na jedného obyvateľa dosahuje desaťtisíce dolárov, ale aj krajiny, v ktorých dosahuje iba pár stoviek dolárov. Nebudeme sa zaoberať príčinami tohto stavu ale snahou tento stav riešiť. Najvýznamnejším prostriedkom, ktorý Slovenská republika využíva na medzinárodnom poli v boji proti chudobe a nerovnostiam v prerozdeľovaní dôchodkov je rozvojová pomoc.

VÝVOJ SLOVENSKEJ ROZVOJOVEJ POMOCI

Do roku 1989 bola rozvojová pomoc Slovenska, ak ju tak môžeme nazvať, uskutočňovaná ako súčasť politiky socialistických krajín. Táto forma rozvojovej pomoci mala nielen pomáhať menej rozvinutým krajinám, ale jej snahou bola aj ideologická transformácia týchto krajín v socialistickom duchu. Keďže v tom čase bolo Slovensko členom socialistického bloku krajín, aj medzi prijímateľmi jeho pomoci, boli zväčša krajiny socialisticky orientované ako Vietnam, Kuba, Etiópia, Líbya či Nikaragua. Pomoc pre tieto krajiny predstavovali často príspevky pre komunistické a robotnícke strany v týchto krajinách. Už aj v tomto období poskytovala Slovenská republika pomoc, ktorú by sme dnes mohli považovať za rozvojovú. Išlo o investičnú výstavbu, ako bola výstavba škôl na Kube a vzdelávanie zahraničných študentov. V neskoršom období sa záber slovenskej pomoci, poskytovanej v rámci ČSSR rozširoval. Táto pomoc nadobúdala rôzne formy - pomoc pri zavádzaní nových odrôd plodín či rozširovanie zavlažovaných plôch. Výstavbou veľkých podnikov v zahraničí sa získavalo zázemie pre import vzácnych palív, či iných dôležitých surovín. V rámci krajín RVHP sa pomoc riadila *Komplexným programom o opatreniach na urýchlenie hospodárskeho rozvoja* a aj socialistické Československo sa podieľalo na

1 **Mgr. Martin Angelovič**, Katedra geografie a regionálneho rozvoja, Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita, ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov, e-mail: angelovic.martin@gmail.com

pomoci (Rusnák, Szép, Daneš 2002). Spolupráca s krajinami subsaharskej Afriky, kde sa obchodný obrat zvýšil z 80 miliónov USD v roku 1975 na 125 miliónov v roku 1979, bola súčasťou ideológie, ktorá tvrdila, že industrializácia rozvojových krajín, na ktorej sa vtedajšie socialistické krajiny podieľali, pomáha dovŕšiť ich politický boj za oslobodenie a tým aj oslabenie pozícií „imperializmu“ (Rusnák, Szép, Brzica 2002). Po udalostiach v roku 1989 boli ešte v rámci Československa zrušené všetky programy vtedajšieho typu rozvojovej pomoci. V období transformácie, po vzniku samostatnej Slovenskej republiky, takmer neexistovala bilaterálna pomoc s výnimkou poskytovania štipendií zahraničným študentom.

Po udalostiach v roku 1989 boli ešte v rámci Československa zrušené všetky programy vtedajšieho typu rozvojovej pomoci. Multilaterálna pomoc bola obmedzená na príspevky do medzinárodných organizácií.

Vznik oficiálnej rozvojovej pomoci Slovenska ovplyvnili dve dôležité udalosti, a to vstup Slovenska do Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj OECD (Organisation for Economic Cooperation and Development) a do Európskej únie (EU). Ešte pred vstupom do týchto zoskupení Slovensko muselo urobiť niekoľko závažných rozhodnutí, ktoré predchádzali vzniku slovenskej Oficiálnej rozvojovej pomoci (ďalej len ODA – Official Development Assistance). Ku koncu 90. rokov minulého storočia sa Slovensko spolu s ostatnými štátmi strednej Európy presunulo z oblasti prijímateľov pomoci k jej poskytovateľom. V roku 1999 vláda SR schválila *Koncepciu rozvojovej pomoci*. Tento dokument poskytoval popis stavu poskytovania rozvojovej pomoci a jeho východiská do budúcnosti. Tiež ukladal ministrovi zahraničných vecí spolu s príslušnými orgánmi štátnej správy zabezpečiť mechanizmy poskytovania rozvojovej pomoci.

V zmysle tejto koncepcie bola slovenským inštitútom medzinárodných štúdií vypracovaná *Charta aktívnej rozvojovej pomoci a spolupráce Slovenskej republiky*. Charta bola považovaná za základný politický dokument, ktorý obsahoval ciele, princípy a formy poskytovania rozvojovej pomoci. Tento dokument však po predložení nebol vládou schválený. Pomoc bola do roku 2003 poskytovaná formou dobrovoľných príspevkov do medzinárodných organizácií, špecializovaných programov a formou humanitárnej pomoci.

Môžeme povedať, že slovenská oficiálna rozvojová pomoc vznikla v roku 2003, kedy vo schválenom rozpočte na daný rok došlo ku kľúčovej zmene a na programy a projekty oficiálnej rozvojovej pomoci bolo vyčlenených 160 miliónov Sk. Vláda SR tiež prijala dokument *Strednodobá koncepcia oficiálnej rozvojovej pomoci na roky 2003-2008*, ktorý bol východiskom pre ďalšie dokumenty v päťročnom horizonte. V rámci tejto päťročnej koncepcie sa vypracovávali každoročné národné programy rozvojovej pomoci, bilaterálne dohody s rozvojovými krajinami, finančné smernice a rozpočty. Od roku 2003 sa teda každoročne vypracovávajú Národné programy ODA. Ďalším medzníkom, ako sme už vyššie uviedli, vo vývoji ODA na Slovensku bol vstup do Európskej únie a OECD. Slovensko sa stáva súčasťou donorskej komunity krajín, z čoho vyplývali ďalšie kroky na poli ODA. V roku 2007 bol NR SR prijatý zákon č. 617/2007 Z.z. o oficiálnej rozvojovej pomoci, ktorý právne zastrešuje aktivity ODA a upravuje pôsobenie novovzniknutej agentúry pre medzinárodnú rozvojovú spoluprácu, ktorá nahrádza doterajší administratívny aparát. Vláda SR na svojom zasadnutí 4.3.2009 schválila novú *Strednodobú stratégiu oficiálnej rozvojovej pomoci SR na roky 2009 – 2013*.

HLAVNÝ CIEĽ ROZVOJOVEJ POMOCI SR

Hlavným cieľom rozvojovej pomoci je zlepšiť kvalitu života ľudí v rozvojových krajinách vo všetkých oblastiach a pozitívne tak vplývať na hospodársku sociálnu stabilitu týchto krajín (Rusnák, Szép, Brzica 2002). K tomuto hlavnému cieľu rozvojovej pomoci Slovensko priradzuje politické ciele poskytovania rozvojovej pomoci ako napríklad znížovanie počtu ľudí žijúcich v absolútnej chudobe, integráciu rozvojovej krajiny do svetovej ekonomiky, odstraňovanie hladu a podvýživy, rozvoj zdravotníckej starostlivosti či budovanie a ochrana demokratického režimu s rešpektovaním ľudských práv a niektoré iné ciele. Zákon č. 617/2007 o Oficiálnej rozvojovej pomoci v § 4 vyčleňuje tiež niekoľko cieľov SR v oblasti ODA. Ide predovšetkým o zmierňovanie chudoby a hladu v rozvojových krajinách, podporu trvalo udržateľného rozvoja, zabezpečenie mieru a bezpečnosti vo svete či podporu univerzálneho prístupu k vzdelaniu.

DELENIE ROZVOJOVEJ POMOCI SR

Rozvojová pomoc Slovenskej republiky sa delí na dve základné zložky - bilaterálnu rozvojovú pomoc a multilaterálnu rozvojovú pomoc.

Bilaterálna rozvojová pomoc SR - realizuje v prioritných a programových krajinách. Zúčastňujú sa na nej dva subjekty, slovenský subjekt a subjekt v rozvojovej krajine. Špecifickým prípadom je trilaterálna pomoc, na ktorej participujú slovenský subjekt, ďalší partner a partner v rozvojovej krajine. Tento typ priradíme k bilaterálnej pomoci.

Multilaterálna rozvojová pomoc - Multilaterálnu rozvojovú pomoc tvoria odvody do medzinárodných fondov a odpustenie dlhov. Tvorí väčší percentuálny podiel celkovej ODA.

NÁRODNÝ PROGRAM OFICIÁLNEJ ROZVOJOVEJ POMOCI SR

Národný program oficiálnej rozvojovej pomoci (NP ODA) je dôležitou súčasťou existujúceho mechanizmu ODA. Je schvaľovaný vládou Slovenskej republiky každý rok. Pri vytváraní Národného programu ODA sa vychádza z dokumentu s názvom *Strednodobá koncepcia oficiálnej rozvojovej pomoci* ako aj z prostriedkov vyčlenených pre ODA na daný rok. Každý Národný program ODA (NP ODA) je špecifický ale zároveň kompatibilný s ostatnými národnými plánmi ODA. Ako prvý bol vypracovaný NP ODA na rok 2003. Každý NP ODA musí spĺňať určité kritéria a definovať pojmy. Ide napríklad o vytýčenie cieľov programu, definovanie zmluvného rámca, strategických východísk, definovanie mechanizmu poskytovania rozvojovej pomoci. Dokument tiež definuje teritoriálne zameranie svojho pôsobenia. Zameranie sa však môže z roka na rok meniť, teda nemusia tu spadať tie isté štáty.

TERITORIÁLNE ZAMERANIE ODA SR

Slovenská republika si v roku 2003 za prioritnú krajinu bilaterálnej rozvojovej pomoci vybrala Srbsko a Čiernu Horu. Využíva pri tom komparatívne výhody, ako skúsenosť s prechodom od socializmu k demokracii a celým reformným procesom. Pre túto krajinu vypracovalo Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky (MZV SR) v spolupráci s Ministerstvom výstavby a regionálneho rozvoja Slovenskej republiky (MVRO SR) tzv. *Country Strategy Paper*, ktorý obsahuje načrtnuté problémy a čiastočné riešenia.

Okrem prioritnej krajiny si Slovensko vybralo v roku 2003 ešte trinásť projektových krajín. Sú to Afganistan, Albánsko, Bosna a Hercegovina, Kambodža, Kazachstan, Keňa, Kirgizsko, Macedónsko, Mongolsko, Mozambik, Sudán, Tadžikistan a Uzbekistan. Týmto krajinám bola poskytnutá možnosť čerpať finančné prostriedky Slovenskej ODA iba do roku 2005. V ďalšom období sa počet krajín znižuje na sedem. Na základe uvedeníých súvislostí sa rozpočet MZV SR pre bilaterálnu ODA delil do dvoch komponentov: *Bratislava – Belehrad fond*, ktorý je zameraný na prioritnú krajinu Srbsko a Čiernu Horu a *United Nations Development Programme - UNDP Trust fond*, ktorý je zameraný na projekty v programových krajinách slovenskej ODA. UNDP Trust fond je poručnícky fond založený MZV SR a rozvojovým programom OSN na základe *Memoranda o porozumení medzi vládou SR a Rozvojovým programom OSN / UNDP*. Tieto inštitúcie by v budúcnosti mali podliehať novovytvorenej agentúre. Memorandum je základnou zmluvou, ktorá stanovuje podmienky spolupráce v oblasti poskytovania ODA medzi Slovenskou republikou a UNDP. Zároveň stanovuje vytvorenie Trustového fondu na financovanie a administratívno-technické zabezpečenie slovenskej ODA (NP ODA 2005). Cieľom MZV SR je počet prioritných krajín znižovať a preraďovať ich do kategórie programových. Takáto situácia nastala v roku 2005, kedy po vyhodnotení úspešnosti a efektívnosti doterajších aktivít, pristúpilo MZV SR k zníženiu počtu projektových krajín v roku 2006 na sedem: Srbsko a Čierna Hora, Keňa, Sudán, Kirgizsko, Kazachstan, Ukrajina a Bielorusko. Ako sme vyššie spomenuli, teritoriálne zameranie ODA SR sa môže každý rok meniť. Pre rok 2009 sa prioritnými krajinami ODA SR stali Srbsko, Keňa a Afganistan, ktorým aj bola poskytnutá najvyššia finančná podpora.

VÝVOJ VÝDAVKOV NA ODA SR

Vývoj výdavkov ODA SR budeme sledovať od roku 2002. V uvedenom roku bolo pre Slovenskú ODA vyčlenených 257,607 milióna korún teda 0,024 % HND. Rok 2003 bol pre Slovenskú ODA v znamení nárastu až na dvojnásobok poskytnutej pomoci z roku 2002, teda na 553,521 milióna korún čo predstavovalo 0,046 % podiel na HND. Tento nárast bol spôsobený dobudovaním systému Slovenskej ODA a jej uvedením do výkonnej praxe. Ďalším rokom rastu pre Slovenskú ODA bol nasledujúci rok 2004, kedy boli vyčlenené prostriedky v celkovej výške 910,483 milióna korún teda 0,072 % podiel na HND. Tento nárast bol spôsobený vstupom Slovenska do EÚ a teda vyššími príspevkami do medzinárodných organizácií. Aj v nasledujúcom roku 2005 objem poskytovanej pomoci rástol a dosiahol výšku 1 739,551 milióna korún, 0,12 % HND vytvoreného Slovenskou republikou v roku 2005. Nárast oproti roku 2004 bol takmer dvojnásobný a najväčšiu časť z tejto sumy tvorilo odpustenie dlhov. Rok 2006 však už bol v znamení poklesu objemu finančných prostriedkov. V tomto roku dosiahla ODA výšku 1638,0 milióna slovenských korún, čo predstavovalo pokles o 100,0 miliónov korún a iba 0,1 % podiel z vytvoreného HND. Tento pokles bol spôsobený poklesom objemu na ODA pre daný rok a menšej čiastke odpustených dlhov. V roku 2007 nastáva zaujímavá situácia. Objem výdavkov sa v absolútnych číslach zvyšuje o takmer 14 mil. Sk na 1 652 386 mil. Sk ale v podiele k HND sa znižuje na 0,093 %. Bolo to spôsobené rastom výkonu ekonomiky SR.

Z uvedených údajov vyplýva, že Slovenská ODA zaznamenáva výrazný rast. Aj napriek tejto jasnej tendencii Slovensko stále zaostáva za cieľom Európskej rady z júna 2005, ku ktorému sa zaviazalo. Podľa záverov tohto rozhodnutia majú nové členské štáty

EÚ vyvinúť maximálne úsilie na dosiahnutie podielu ODA na HND svojej krajiny vo výške 0,17 % v roku 2010 a vo výške 0,33 % v roku 2015. Slovenská republika si na základe týchto odporúčaní stanovila cieľ poskytnúť ODA vo výške 3 200 miliónov v roku 2010, teda určený podiel na HND 0,17 %. Cieľ na rok 2015 je 7 800 miliónov, čo tiež korešponduje s odporúčaním, lebo táto suma predstavuje 0,33 % podiel na predpokladanom HND Slovenska v tomto období.

Pre lepší prehľad uvedených údajov o vývoji prostriedkov vynaložených na Slovenskú ODA, poskytujeme ich aj v prehľadnej tabuľke.

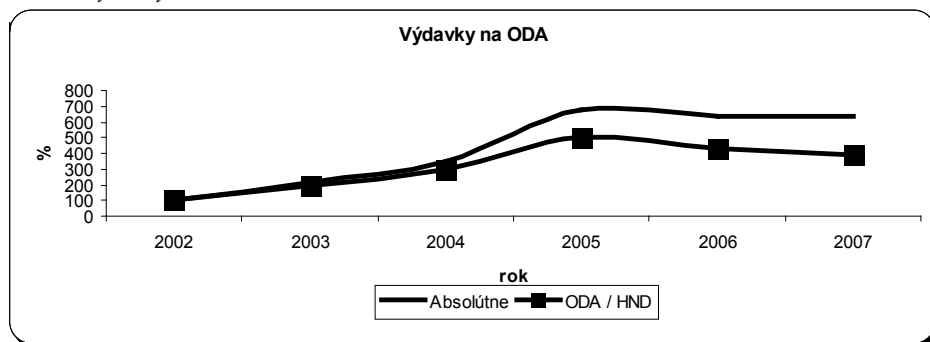
Tabuľka č.1 *Vývoj výdavkov pre ODA SR*

rok	Objem pomoci v mil. Sk	% ODA / HND
2002	257 600	0,024
2003	553 500	0,048
2004	910 500	0,072
2005	1 739 551	0,120
2006	1 638 118	0,103
2007	1 652 000	0,093

Zdroj: NP ODA 2008

Z uvedených údajov je zrejmé, že ODA poskytnutá Slovenskou republikou takmer kontinuálne rastie. Zaujímavé je však porovnanie rastu absolútnych výdavkov a ich podielu na celkovom HND vytvorenom v danom roku, ktorý uvádzame v grafe č. 1. Za základný údaj sme vybrali hodnoty roku 2002. Pri porovnaní rastu výdavkov k rastu percentuálneho zastúpenia ODA na HND je zrejmé vytváranie akýchsi nožníc. Z toho vyplýva, že nárast výdavkom nekorešpondoval s rastom HND, teda s percentuálnym podielom na výdavkoch.

Graf č. 1 *Výdavky na ODA SR*

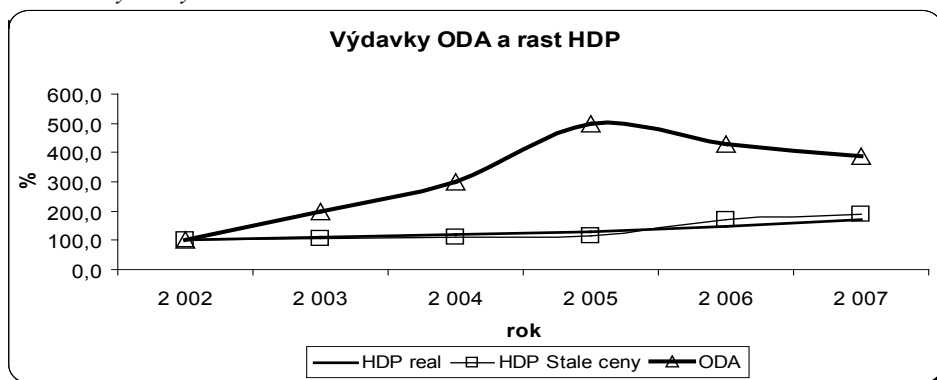

Zdroj: NP ODA 2008 a vlastné výpočty

Zaujímavejšie je porovnanie rastu HDP Slovenska a rastu výdavkov na ODA. Z grafu č. 2 môžeme vyvodiť záver, že rast výdavkov na ODA nezodpovedá rastu HDP. Do roku

2005 sa objem výdavkov ODA zvýšil takmer päť násobne, hoci HDP rástlo iba pomaly. Od roku 2005 vidíme nárast HDP tak v reálnych číslach, ako aj v stálych cenách a objem prostriedkov pre ODA paradoxne klesá. Nazdávame sa, že v budúcnosti bude potrebná lepšia korelácia rastu ekonomiky a prerozdeľovania finančných prostriedkov pre ODA.

Graf č. 2 *Výdavky ODA a rast HDP*

Zdroj: Štatistický úrad SR a vlastné výpočty

ZÁVER

Rozvojová pomoc poskytovaná Slovenskou republikou prešla od obdobia socialistickej plánovanej ekonomiky, cez transformáciu slovenského hospodárstva až do dnešnej podoby zložitým vývojom. Stala sa neoddeliteľnou súčasťou zahraničnej politiky Slovenska a nástrojom pomoci a zdieľania skúseností. V predložennom príspevku sme podali stručný prehľad inštitucionálneho vývoja a vývoja výdavkov pre ODA SR. Je zrejmé, že Slovenská republika zaostáva za svojimi záväzkami, ktoré ako člen významných zoskupení EU či OECD, má voči donorskej komunite krajín. Zodpovedné orgány by preto mali zvýšiť úsilie na vynakladanie finančných prostriedkov pre ODA. Podľa nášho názoru by bolo vhodné vytvoriť a právne zastrešiť algoritmus poskytovania finančných prostriedkov v závislosti na raste či prepade ekonomického rastu krajiny. Doterajší vývoj výdavkov vykazuje značné rozdiely medzi rastom ekonomiky a poskytnutými prostriedkami. Teritoriálne sa slovenská ODA zameriava prevažne na krajiny Balkánu a Strednej Ázie. Aj v tejto oblasti poskytovania ODA je potrebné urobiť určité reformy a stanoviť si teritoriálne priority na dlhšie časové obdobie. Trúfame si tvrdiť, že ODA SR napĺňa poslanie, pre ktoré bola vytvorená a problémy, s ktorými sa stretáva považujeme za „detenské choroby“ a veríme v ich skoré odstránenie. Pri písaní článku autorovi neboli známe dopady finančnej krízy na vývoj výdavkov ODA, nakoľko vykazovanie poskytnutých finančných prostriedkov sa deje v časovom oneskorení.

LITERATÚRA:

- BENČ, V. ed., (2005): Rozvojová pomoc a spolupráca – výzvy a perspektívy. Prešov.
 BIČÍK, I. a kol. (2001): Školní atlas dnešního světa. Praha.
 IŠTOK, R. ed., (2006): Transformácia politicko-priestorových systémov a systémov demokracie. Prešov.

- INFORMÁCIA O OFICIÁLNEJ ROZVOJOVEJ POMOCI POSKYTNUTEJ SR V ROKU 2007. Voľne dostupné na:
<http://www.slovakaid.sk/index.php/article/articleview/322/1/6/> [navštívené 7.4.2010]
- RUSNÁK, U., SZÉP, A., BRZICA, D. (2002): Rozvojová pomoc a spolupráca. Bratislava.
- MINISTERSTVO ZAHRANIČNÝCH VECÍ. (2003): Národný plán Oficiálnej rozvojovej pomoci na r. 2003. Bratislava.
- MINISTERSTVO ZAHRANIČNÝCH VECÍ. (2004): Národný plán Oficiálnej rozvojovej pomoci na r. 2004. Bratislava.
- MINISTERSTVO ZAHRANIČNÝCH VECÍ. (2005): Národný plán Oficiálnej rozvojovej pomoci na r. 2005. Bratislava.
- MINISTERSTVO ZAHRANIČNÝCH VECÍ. (2006): Národný plán Oficiálnej rozvojovej pomoci na r. 2006. Bratislava.
- NÁRODNÝ PROGRAM OFICIÁLNEJ ROZVOJOVEJ POMOCI NA ROK 2007. Voľne dostupné na:
<http://www.slovakaid.sk/index.php/article/articleview/250/1/2/> [navštívené 2.4.2010]
- NÁRODNÝ PROGRAM OFICIÁLNEJ ROZVOJOVEJ POMOCI NA ROK 2008. Voľne dostupné na: <http://www.slovakaid.sk/index.php/article/articleview/319/1/2/> [navštívené 2.4.2010]
- ROZVOJOVÁ SPOLUPRÁCA. Voľne dostupné na:
http://www.foreign.gov.sk/sk/zahranicna_politika/oficialna_rozvojova_pomoc-rozvojova_spolupraca [navštívené 8.4.2010]
- STREDNODOBÁ STRATÉGIA OFICIÁLNEJ ROZVOJOVEJ POMOCI SLOVENSKEJ REPUBLIKY NA ROKY 2009-2013. Voľne dostupné na:
<http://www.slovakaid.sk/index.php/article/articleview/380/1/2/> [navštívené 8.4.2010]
- ŠTATISTIKA SARMS ZA ROK 2009. Voľne dostupné na:
<http://www.slovakaid.sk/index.php/article/articleview/429/1/1/> [navštívené 2.4.2010]
- ZÁKON O OFICIÁLNEJ ROZVOJOVEJ POMOCI SR. Voľne dostupné na:
<http://www.slovakaid.sk/index.php/article/articleview/296/1/2/> [navštívené 8.4.2010]

SLOVAK DEVELOPMENT ASSISTANCE

Summary

The Slovak Republic belongs to the elite group of countries that provide the official development assistance [ODA] to the underdeveloped countries. Following its complicated development, the ODA became an inseparable part of the foreign policy of the Slovak Republic. Recently, the volume of financial funds for ODA SR has risen sharply. However, the rise was not in accordance with the economical growth. Thus, in the future it is necessary to establish a mechanism that would exactly determine the volume of the financial funds provided so they correspond with the international obligations of the SR and its economical growth

Recenzovali: Prof. RNDr. Viliam Lauko, CSc.
Prof. RNDr. Robert Ištók, PhD.

MOTIVÁCIA ÚČASTNÍKOV PÚTNICKÉHO CESTOVNÉHO RUCHU NA PRÍKLADE STREDOSLOVENSKÝCH PÚTNICKÝCH MIEST STARÉ HORY, RAJECKÁ LESNÁ A ŽIVČÁKOVÁ

Patrik BUBELÍN¹

Abstract: *Pilgrimage tourism is part of religious tourism. More than 200 million pilgrims annually spend their time on pilgrimage, most of them are Christians. Motivation of participants to pilgrimage tourism is mostly spiritual in nature. Our work analyzes the motivation of participants in the pilgrimage tourism, we are concentrating on in three pilgrimage sites in Central Slovakia (Staré Hory, Rajecká Lesná, Živčáková). Our work defines the structure of motivation of pilgrims and characterizes partial spiritual motivational impulses.*

Key words: *Pilgrimage tourism, motivational impulse, motivational stimulus, motive, pilgrim centers*

ÚVOD

Pútnictvo je kultovou praktikou mnohých svetových náboženstiev (hinduizmus, judaizmus, islam, džinizmus, sikhizmus, šintoizmus, budhizmus, kresťanstvo), no z nich najvyšší počet pútnikov absorbuje kresťanstvo. Pútnický cestovný ruch predstavuje až 34 % svetovej návštevnosti, keď približne 240 mil. osôb sa ročne vydáva na putovanie s náboženskými cieľmi; z uvedeného počtu je asi 150 mil. kresťanov (ELIÁŠOVÁ 2004). Z kresťanských cirkví pútnické aktivity realizuje katolicizmus a pravoslávie. Hoci dogmatický základ kresťanstva neukladá veriaciim zúčastňovať sa púťi, pútnickú činnosť veriaci napriek tomu realizujú z viacerých duchovných motívov.

METODIKA A CIEĽ PRÁCE

Motívy ako pozitívne pohnútky pútnikov budeme v článku analyzovať na príklade troch stredoslovenských pútnických stredísk (Staré Hory, Rajecká Lesná, Živčáková). V menovaných strediskách využijeme metódu anketového prieskumu. Cieľom práce je analýza štruktúry duchovných motívov účastníkov pútnického cestovného ruchu.

REFLEXIE PÚTNICKÉHO CESTOVNÉHO RUCHU V SLOVENSKEJ LITERATÚRE

Pútnický cestovný ruch je súčasťou religiózneho cestovného ruchu. Religiózna problematika stála do roku 1989 na okraji záujmu geografie a neskúmala sa ani v rámci iných vied, keďže politicko-spoločenské pomery ju neumožnili rozvíjať.

V geografii sa religióznemu cestovnému ruchu a pútnickej činnosti začala po roku 1989 venovať opäť väčšia pozornosť. V monografii *Geografia Religií. Náčrt problematiky*

1 **RNDr. Patrik Bubelín**, Základná škola s materskou školou, Pionierska 2, 977 01 Brezno,
e-mail: patrik.bubeliny@gmail.com

autor René MATLOVIČ (2001a) pútnické aktivity ako významné kultové praktiky analyzuje pri každom z uvádzaných náboženstiev, ktoré ich realizujú. Religiózna problematika so zameraním na pútnické aktivity je aj predmetom ďalších príspevkov MATLOVIČA (2001b, 2005).

KROGMANN sa vo svojich prácach (2007a, 2007b) venuje religióznemu cestovnému ruchu v priestore Nitrianskeho kraja. Analyzuje pútnický cestovný ruch v pútnických strediskách tohto kraja (tradície púť, sakrálné pamiatky, dopravnú dostupnosť, organizačné aspekty a pod.).

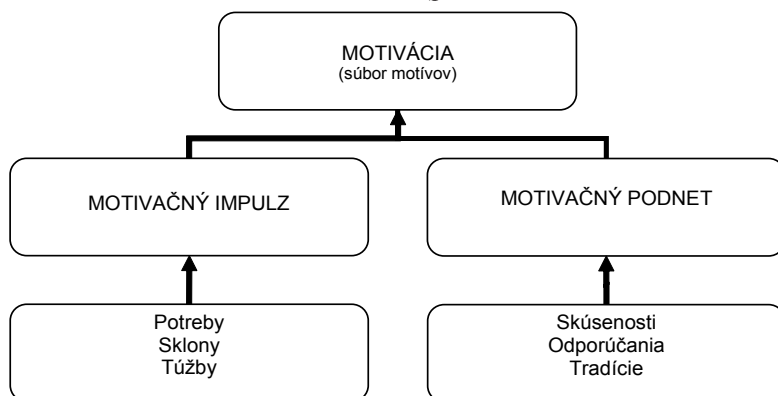
ČUKA (1996, 1998) charakterizuje pútnické aktivity v obci Staré Hory, pričom sa zameriava na veľkosť, intenzitu, sezónnosť a geografické zázemie návštevnosti v obci. Obdobný výskum v Starých Horách realizoval BUBELÍNÝ (2008) a ČUKA-BUBELÍNÝ-GREGOROVÁ (2009). BUBELÍNÝ (2010) analyzoval pútnické aktivity v obci Rajecká Lesná z hľadiska viacerých aspektov (geografické zázemie pútnikov, veľkosť a frekvencia pútnických aktivít a pod.).

Problematicu pútnických aktivít spracúvajú aj vedy mimo geografie. Z etnológie sú to články od ZAJICOVEJ-NÁDASKEJ (1998, 2004), v ktorých definuje spoločenský i kultúrny fenomén pútnictva a religiozitu na príklade pútnického miesta v Litmanovej. Z odboru ekonómie je to príspevok od ELIÁŠOVEJ (2004), ktorá analyzuje charakteristiku pútnika, motívy, možnosti rozvoja a sociálno-ekonomické aspekty pútnického cestovného ruchu na Slovensku. Motívy pútnikov vyčleňuje v oblasti teológie i GAVENDA (2004).

MOTIVÁCIA ÚČASTNÍKOV PÚTNICKÉHO CESTOVNÉHO RUCHU

Ludia oddávna putovali do miest zasvätených konkrétnemu Božstvu alebo svätcovi, na miesta, kde došlo k uzdraveniu, prípadne inému zázračnému úkazu. Ich duchovná motivácia mala rôzny charakter. Motivácia je súbor pohnútok podnecujúcich určitú činnosť. Podľa GÚČIKA (2000) sa na motivácii účastníka cestovného ruchu podieľajú vnútorné motivačné impulzy a vonkajšie motivačné podnety (obr. 1).

Obr. 1 Štruktúra motivácie v cestovnom ruchu (podľa GÚČIKA, 2000, zostavil Bubelíny, 2010)

V podmienkach pútnického cestovného ruchu motivačný impulz predstavuje pre pútnika potrebu mimoriadnej aktivity, resp. činu v snahe nakloniť si Boha, Pannu Máriu

a svätých na svoju stranu s vierou, že sa splní to, o čo pútnik žiadal (uzdravenie, ochrana pred nejakou hrozbou, vyriešenie problémov vo svojom živote a pod.). Ak uvedené žiadosti už boli zo strany Božstva splnené, veriaci má často potrebu návštevy pútnického miesta s túžbou poďakovať sa za prejavenej milosti.

Vonkajší motivačný podnet je založený na tradíciách putovania do cieľového stredu, prevažne u pútnikov, u ktorých sa pútnictvo stáva stereotypom a nevyhnutnou súčasťou ich duchovného života. Odporúčania zo strany okolia veriaceho, zamerané na pozitíva duchovnej atmosféry, prírodného prostredia, stravovacích a ubytovacích služieb, či výlučne na naplnenie osobných žiadostí pred Božstvom (napr. uzdravenie), sú rovnako významným motivačným podnetom. K podnetom sa napokon radia aj svoje vlastné skúsenosti z daného pútnického miesta. Istá skupina veriacich-pútnikov totiž navštevuje opakovane to isté pútnické miesto.

Päť hlavných motívov účastníka cestovného ruchu uvádza aj OPASCHOWSKÝ (cit. GÚČIK 2000). Sú to:

- a) zážitok – zmena a poznávanie nového,
- b) spontánnosť – nechať sa viesť, venovať sa tomu, na čo mám práve chuť,
- c) uvoľnenie – od každodenného napätia, vypnúť a nerobiť nič,
- d) aktivita – byť nejakým činným, sám alebo spoločne s inými niečo podniknúť,
- e) príroda – užívať blízkosť prírody, tešiť sa z krajiny v nenarušenom prírodnom prostredí.

V anketovom prieskume realizovanom v skúmaných strediskách sme vychádzali z duchovných motívov od GAVENDU (2004):

1. vidieť – hlavnou motiváciou pútnika je len vizuálne spoznať danú lokalitu a mať z nej osobný zážitok. Podľa Gavendu duchovne obohatenie je vtedy, ak si na týchto miestach veriaci vytvorí vnútorný priestor a dejinné udalosti si dokáže sprítomniť hmatateľne,
2. modliť sa – týmto motívom je pre pútnika lepšie si uvedomiť, že je na mieste, kde pôsobila božia sila, cieľom je modliť sa, veriaci si má uvedomiť, že je na mieste pôsobenia Boha,
3. splniť si sľub – pútnik na púti plní sľub, ktorý dal Bohu za konkrétne vypočutie prosieb (uzdravenie, pomoc v živote atď.),
4. dosiahnuť vypočutie prosieb – pútnik na púti prosí Boha o rôzne milosti.

TRADÍCIE PÚTNICKÝCH AKTIVÍT SKÚMANÝCH STREDÍSK

Kresťanskými svetovými pútnickými miestami v zmysle JACKOWSKÉHO (2003) sú Rím (Taliansko) a Guadalupe (Mexiko), ktoré ročne navštívi po 12 mil. pútnikov, nasleduje San Giovanni Rotondo (Taliansko) so 7 mil. pútnikov, Lourdes (Francúzsko) navštívi 6 mil. a Fatimu (Portugalsko) 5 mil. pútnikov ročne. Zo slovenských pútnických stredísk uvádza Levoču (42. miesto) a Nitru (52.). Spolu so Šaštínom a Starými Horami sú tieto najvýznamnejšími pútnickými miestami Slovenska; Levoča má medzinárodný význam, zvyšné tri celoštátny (MATLOVIČ 2001a). Ostatné pútnické strediská majú diecézny alebo lokálny význam. Na Slovensku sú väčšinou mariánske pútnické miesta, t. j. miesta zasvätené Panně Márii.

Motivácia účastníkov pútnického cestovného ruchu bola skúmaná v strediskách Staré Hory, Rajecká Lesná a Živčákova, ktoré sa nachádzajú v regióne Stredného Slovenska

(Žilinský a Banskobystrický kraj). Okrem nich sa v regióne nachádzajú ešte takmer dve desiatky pútnických miest s prevažne lokálnym významom.

Tradicia púti v Starých Horách a Rajeckej Lesnej siaha do obdobia protihabsburských povstaní v 17.-18. storočí a je spätá s miestnou sochou Panny Márie. V Starých Horách bola pred kuruckým vojskom zakopaná v lokalite Studničky, na mieste jej uloženia začal neskôr vytekať prameň. V Rajeckej Lesnej sochu Panny Márie kuruci ukradli, domácejmu obyvateľstvu sa ju podarilo prepašovať späť, čo sa neskôr tradovalo ako zázrak. V oboch strediskách sa v nasledujúcom období zázračne uzdravilo niekoľko ľudí z vody z miestnych prameňov, v Starých Horách v lokalite Studnička, v Rajeckej Lesnej z prameňa Lurdskej Panny Márie.

V Živčákovej (787,7 m) sa miestnemu hájnikovi Matúšovi Lašutovi v roku 1958 zjavila Panna Mária, ktorá sa v nasledujúcom období zjavovala aj ďalším ľuďom. Rímskokatolícka cirkev niekoľko desaťročí odmietala uznať toto miesto za pútnické stredisko napriek tomu, že sa sem na púte vydávalo množstvo pútnikov z celého bývalého Česko-Slovenska. Cirkev oficiálne tak urobila až v roku 2008.

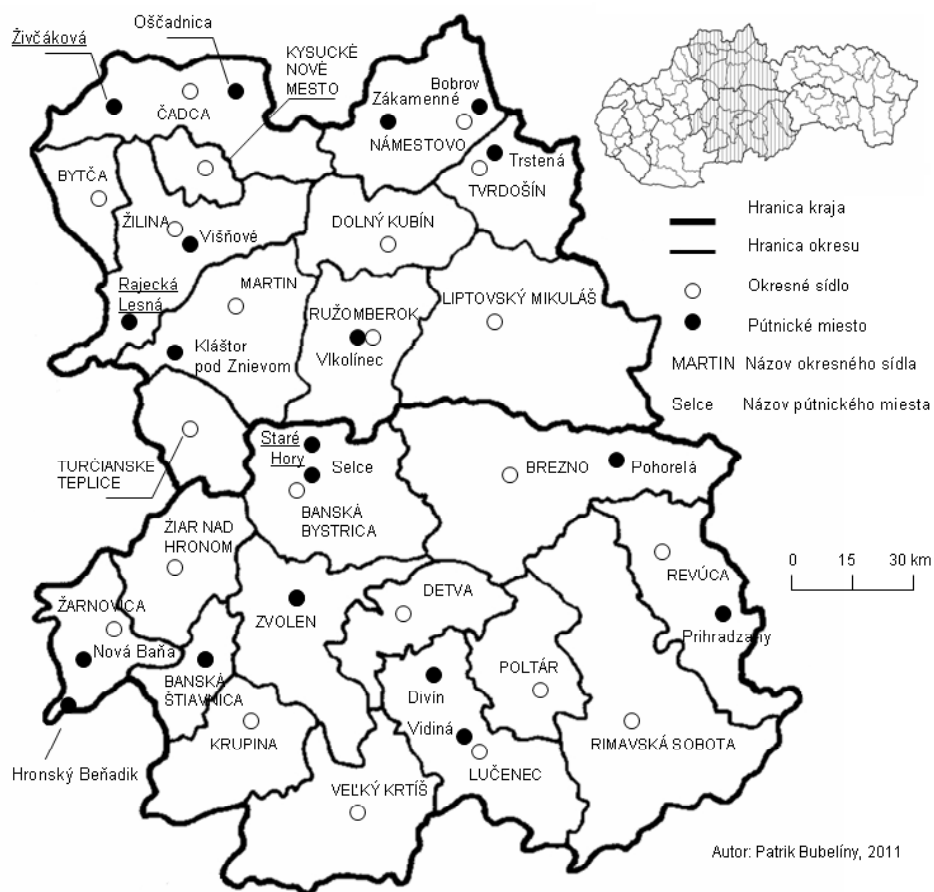
MOTIVÁCIA PÚTNIKOV V ANKETOVOM PRIESKUME

Podľa GÚČIKA (1993) zistenie motívov umožňuje pochopiť správanie sa subjektu cestovného ruchu (t. j. v našich podmienkach pútnika). Anketové prieskumy sme realizovali v čase hlavných púti v 1. polovici roku 2010 v jednotlivých nami skúmaných strediskách. Všetky skúmané pútnické strediská majú počas roka dve hlavné púte (1. a 2. polovica roka). Ide o rôzne dátumy vzhľadom k tomu, že hlavné pútnické aktivity sa konajú podľa dátumu sviatkov cirkevného kalendára. V Starých Horách sa púť konala 22. – 23. 5. 2010 (Svätodušná púť), v Rajeckej Lesnej 29. 5. – 30. 5. 2010 (sviatok Najsvätejšej Trojice) a v Živčákovej 26. 6. – 27. 6. 2010 (tzv. jarná púť). Púte sa zúčastnilo v Starých Horách asi 3 000 pútnikov, v Rajeckej Lesnej asi 2 500 pútnikov a v Živčákovej asi 1 600 pútnikov (aproximované hodnoty). V Starých Horách bolo anketovaných 74 pútnikov (t. j. 2,5 % z celkového počtu), v Rajeckej Lesnej 74 pútnikov (t. j. 3 %) a v Živčákovej 70 pútnikov (t. j. 4,4 %).

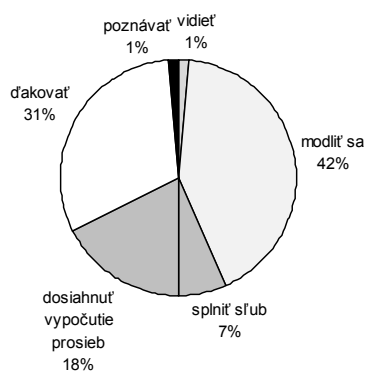
Vo všetkých troch pútnických strediskách respondenti odpovedali na otázku: „*Aký je Váš motív púte?*“, pričom vyberali z možností *vidieť, modliť sa, splniť sľub, dosiahnuť vypočutie prosieb* (v zmysle GAVENDU, 2004), *ďakovať, poznávať*. Posledné dve menované sme doplnili z nasledujúcich dôvodov. Mnoho ľudí prichádza výhradne za úmyslom ďakovať za prejavenej milosti. Istá časť účastníkov pútnického cestovného ruchu nemá duchovné motívy na zúčastnenie sa púte a prichádzajú len za účelom turistickým, prípadne ako sprievod inej osoby (neduchovný rozmer kategórie poznávania oproti kategórie vidieť v zmysle GAVENDU, 2004).

Vo všetkých troch strediskách prevažná väčšina respondentov uviedla ako hlavný motív modliť sa. Modlitba je hlavným zmyslom púte a spolu s náboženskými piesňami venovanými svätým sa realizuje vo všetkých religióznych objektoch pútnického centra v rôznej intenzite (kostoly, kaplnky, zastavenia krížovej cesty a pod.). Aspekt modlitby je vo všetkých strediskách významný pre 40 % a viac účastníkov púte. Ako druhý duchovný motív je v zmysle pútnikov významný motív ďakovný za získané milosti od Boha. Uviedlo ho od 31-36 % pútnikov. Nasleduje motív dosiahnutia vypočutia prosieb, ktorý uviedlo 10-18 % pútnikov. Ostatné motívy sa u pútnikov v jednotlivých strediskách rôznia. Uvedené zobrazujú kruhové diagramy 1, 2 a 3.

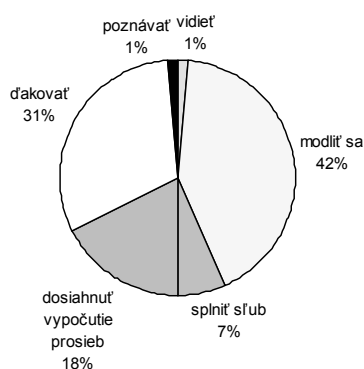
Mapa 1: Pútnické miesta rímskokatolíckej cirkvi na Strednom Slovensku (Žilinský a Banskobystrický kraj) v zmysle MATLOVIČA, 2001a (doplnená Živčáková), názvy skúmaných stredísk sú podčiarknuté.

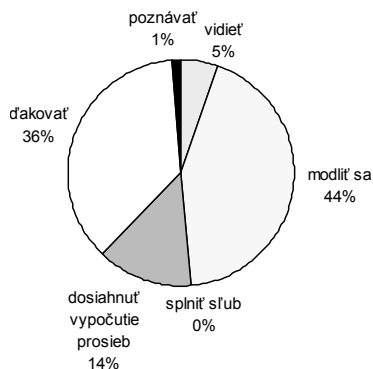
Graf 1 Motivácia pútnikov v Starých Horách, 22. - 23. 5. 2010

Graf 2 Motivácia pútnikov v Rajeckej Lesnej, 29. 5. - 30. 5. 2010

Graf 3 Motivácia pútnikov v Živčákovej, 29. 5. - 30. 5. 2010

ZÁVER

Pútnický cestovný ruch je špecifickým druhom cestovného ruchu, pri ktorom pútnici ako účastníci cestovného ruchu majú prevažne duchovnú motiváciu.

V článku sme analyzovali duchovnú motiváciu pútnikov v stredoslovenských pútnických strediskách Staré Hory, Rajecká Lesná a Živčáková. Motivácia je súborom motivačného impulzu (z pohľadu pútnikov potreba návštevy mariánskeho pútnického miesta, snaha nakloniť si Pannu Máriu, poďakovať jej) a motivačného podnetu (tradícia putovania na pútnické miesto, odporúčanie známych, vlastná skúsenosť s pútnickými aktivitami). Anketový prieskum s pútnikmi sme realizovali v čase hlavných pútí v prvej polovici roka 2010, v máji v Starých Horách a Rajeckej Lesnej, v júni v Živčákovej (v presne určené dátumy v zmysle cirkevného kalendára). V duchovnej motivácii oslovených respondentov dominuje modlitba (viac ako 40 % oslovených), ďakovanie za dosiahnuté milosti (31 - 36 %), žiadosť o vypočutie prosieb zo strany veriaceho (10 - 18 %). Ostatné duchovné motívy majú na štruktúre duchovnej motivácie malý význam a podiel pútnikov prichádzajúcich s neduchovnou motiváciou je ešte menší. Táto časť pútnikov prichádza ako sprievod inej osoby, ich cesta má turistický charakter, prípadne inú neduchovnú motiváciu.

LITERATÚRA

- BUBELÍNY, P. (2008): Geografické aspekty obce Staré Hory so zameraním na pútnické aktivity. In: Geografická revue FPV UMB Banská Bystrica, roč. 4, č. 2, s. 83-92.
- BUBELÍNY, P. (2010): Geografická analýza pútnických aktivít v obci Rajecká Lesná. In: Mladí vedci 2010, Nitra, edícia Prírodovedec č. 419, s. 429-435.
- ČUKA, P. (1996): Postavenie obce Staré Hory ako pútnického strediska. In: Ekonomická revue cestovného ruchu, EF UMB, Banská Bystrica, s. 73-79.
- ČUKA, P. (1998): Analiza geograficzna ośrodka pielgrzymkowego Staré Hory (w Górach Starohorskich w Środkowej Słowacji). In: Peregrinus Cracoviensis, č. 6, s. 99-109.
- ČUKA, P. – BUBELÍNY, P. – GREGOROVÁ, B. (2009): Turystyka religijna w górskich obszarach Słowacji Środkowej na przykładzie ośrodka Staré Hory. In: *Turystyka religijna na obszarach górskich*. 1. vyd. Nowy Targ: Podhalańska Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, s. 99-108.
- ELIÁŠOVÁ, D. (2004): Impulzy pre rozvoj pútnického cestovného ruchu na Slovensku. In: Ekonomická revue cestovného ruchu, 2004, s. 230-237.
- GAVENDA, M. (2004): Budeme putovať. In: Katolícke noviny, 2004, č. 5, s. 5.
- GÚČIK, M. (1993): Motivácia účasti a rekreačné aktivity v cestovnom ruchu na Slovensku. In: Ekonomická revue cestovného ruchu, č. 3, s. 99-106.
- GÚČIK, M. (2000): Základy cestovného ruchu. Banská Bystrica : EF UMB, 151 s. ISBN 80-8055-355-6
- JACKOWSKI, A. (2003): Święta przestrzeń świata. Podstawy geografii religii. Krakow : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 268 s. ISBN 83-233-1717-8
- KROGMANN, A. (2007a): Religiozny cestovný ruch v Nitrianskom kraji. Nitra : UKF, 2007. 100 s. ISBN 978-80-8094-186-4
- KROGMANN, A. (2007b): Religiozny cestovný ruch v Nitre a jeho špecifiká. In: Geographia Cassoviensis. roč. 1, č. 1, s. 103-106.
- MATLOVIČ, R. (1997): Vývinové tendencie geografie relígií. In: Geografický časopis, č. 3-4, roč. 49, s. 231-241.
- MATLOVIČ, R. (2001a): Geografia relígií. Náčrt problematiky. Prešov: FHAPV PU, 376 s. ISBN 80-8068-062-0
- MATLOVIČ, R. (2001b): Pútnické miesta ako perspektívne lokality cestovného ruchu na Slovensku. In: Kultúra a cestovný ruch (Zborník z vedeckej konferencie), Banská Bystrica: EF UMB, s. 92-95.
- MATLOVIČ, R. (2005): Uwarunkowania lokalizacyjne turystyki pielgrzymkowej w Słowacji – na przykładzie kalwarii i dróg krzyżowych. In: Turyzm 15 / 1 – 2.
- ZAJICOVÁ, K. (1998): Spoločensko-kultúrny fenomén pútnictva. In: Národopisná revue, č. 2, roč. 8, s. 59-68.
- ZAJICOVÁ-NÁDASKÁ, K. (2004): Ľudová religiozita na príklade neinštitucionalizovaného ma-riánskeho pútného miesta Litmanová. In: *Pohanstvo a kresťanstvo*. Bratislava : Chronos, s. 295-312.

MOTIVATION OF MEMBERS OF PILGRIMAGE TRAVELLING BASED ON EXAMPLE OF CENTRAL SLOVAK PILGRIMAGE SITES STARÉ HORY, RAJECKÁ LESNÁ AND ŽIVČÁKOVÁ

Summary

A religious issue stood until 1989 at the periphery of interest of geography, as well as other sciences as political and social conditions did not allow it to develop. It was also the same with the issue of pilgrimage tourism, which is part of religious tourism. A number of authors (Matlovič, Cuka, Krogmann) in the Slovak geography deals with this issues over the last two decades, and pilgrimage activities are also point of interest outside of geography (ethnology, economics, theology, etc.).

In our article we analyze the structure of spiritual motives of participants in pilgrimage tourism in the three Slovak pilgrimage centers (Stare Hory, Rajecká Lesna, Živčáková). We have structured the motivation of pilgrims according GÚČIK (2000) into the internal motivations (needs, inclinations, desires, pilgrims) and external motivational incentives (pilgrims experience, recommendations from other pilgrims, pilgrimage tradition) giving examples of spiritual motivational impulses.

Here we review the tradition of pilgrimage activities examined in Marian pilgrimage centers. In Stare Hory and Rajecká Lesna are the beginnings of pilgrimages connected with a local statue of the Virgin Mary, in Živčáková the Virgin Mary appeared to local ranger in the 50th of the last century. In these pilgrimage centers which we have studied are two major pilgrimage activities held twice a year (1st and 2nd half of the year). These are two different dates due to the fact that the major pilgrimage activities are held under the date of the ecclesiastical calendar.

We examined the motivation of pilgrims, according a survey we handed out at the time of the main pilgrimage in 2010. In all three pilgrimage centers the respondents answered the question: "What is your motive of pilgrimage?". Respondents were selected from the options to see, to pray, to fulfill the promise to achieve hearing of the prayer (under Gavenda, 2004), give thanks, to know. The main motivation is the spiritual aspect of prayer (40 % or more of respondents), followed by a thank motive (31-36 %) and hearing the prayer (10-18 %). Other motives are at a lower percentage level. The structure of motivation we have shown in three graphs.

Recenzovali: Doc. PaedDr. Peter Čuka, PhD.
RNDr. Kvetoslava Matlovičová, PhD.

ETNICKÁ A NÁBOŽENSKÁ „PESTROFAREBNOSŤ“ VOJVODINY

Slavomír BUCHER¹

Abstract: *Ethnic structure of Vojvodina presents complex process of demographic development in different national communities. In spite of trends in different natural increase of different ethnic communities, whose continuity determinate unevenly demographic development in Vojvodina, the influence of migrations as a result of bad economical, political and civil war situation was very important factors in creating contents of recent ethnic map. According to final results of Census in 2002, there are 2 031 992 people in Vojvodina (65,05 % are Serbs). The largest national community are Hungarians, Slovaks, Yugoslavs, Croats, Gypsies, Romanian and others.*

Key words: *nationality, demographic development, census, natural increase, migrations.*

ÚVOD

Etnická štruktúra obyvateľstva AP Vojvodina je výsledkom geografických, historických, politických, demografických ako aj mnohých ďalších faktorov, ktoré ju ovplyvňovali počas nedávnej minulosti. V poslednom decéniu minulého storočia došlo k dramatickým zmenám na politickom ako aj ekonomickom poli, ktoré výraznou mierou ovplyvnili jednotlivé segmenty spoločenského života. Rozpad SFR Juhoslávie, ako aj vytváranie nových nacionálnych štátov, občianska vojna sprevádzaná etnickým čistením, veľký počet násilných etnocentrických migrácií – to všetko malo významný vplyv pri rozvoji a formovaní etnickej štruktúry obyvateľstva Vojvodiny (Raduški, 2003).

Vďaka vyššie uvedeným faktorom má sčítanie obyvateľov, domov a bytov z roku 2002 neoceniteľný význam, pretože poukazuje na dôležité spoločenské a kultúrne zmeny, ktoré prebiehali v medzi cenzovom období 90. rokov a ktoré predstavujú primárnu bázu dát pri výskume pohybu a štruktúry obyvateľstva sledovaného regiónu (Raduški, 2006).

Autonómna pokrajina Vojvodina leží v severnej časti Srbska. Z celkovej rozlohy 21 506 km², tvorí 83,1 % poľnohospodárska pôda. Vzdialenosť medzi najjužnejším a najsevernejším bodom je 169 km a medzi najzápadnejším a najvýchodnejším 217 km. Reliéf Vojvodiny je tvorený panónskou nížinou, okrem juhozápadnej časti územia, ktorá je tvorená planinou – Fruška Hora. Status národného parku o rozlohe 25 400 hektárov získalo celé územie planiny v roku 1960. Kontinentálna klíma Vojvodiny je charakteristická teplými a suchými letami a naopak chladnými zimami. Priemerná ročná teplota vzduchu je 13 °C, relatívna vlhkosť sa pohybuje na úrovni 73 %.

Územím pretekajú 3 významné rieky (Dunaj, Tisa, Sáva), ktoré rozdeľujú Vojvodinu na 3 historické územia: na východe, pozdĺž hranice s Rumunskom a Maďarskom sa roz-

1 **RNDr. Slavomír Bucher**, Katedra geografie a regionálneho rozvoja, Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita, ul. 17. Novembra 1, 081 16 Prešov, e-mail: slavobucher@yahoo.com

prestiera Banát, na severozápade Bačka a na juhozápade medzi Chorvátskom a Bosnou – Srijem. Tieto tri historické regióny sa vyznačujú kvalitnou poľnohospodárskou pôdou, bohatou kultúrou a históriou ako aj rôznorodou mozaikou náboženskej a národnostnej štruktúry ich obyvateľov. Vojvodinu tvorí 7 okresov a 45 obcí. Medzi významnejšie mestá môžeme zaradiť: Suboticu, Zrenjanin, Kikindu, Sombor, Nový Sad a Srijemsku Mitrovicu. Nový Sad, s približne 300 000 obyvateľmi predstavuje kultúrne, administratívne a hospodárske centrum pokrajiny.

Srbsko sa na najvyššej úrovni delí na: dve **autonómne kraje (autonómne pokrajiny)**, j. č. srb. „*Autonomna pokrajina*“)

- Autonómny kraj Vojvodina, skrátene Vojvodina s hlavným mestom Nový Sad
- Autonómny kraj Kosovo a Metohija (alebo nepresne kosovský autonómny kraj), skrátene Kosovo a Metohija (alebo nepresne Kosovo), s hlavným mestom Priština (Prishtina), ktorý je v súčasnosti pod medzinárodnou správou a ktorý 17. februára 2008 jednostranne vyhlásil nezávislosť bez dohody so Srbskom.
- a zvyšné územie, tzv. centrálna Srbsko, netvorí špeciálnu administratívnu jednotku.

Vo vojvodinskom autonómnom kraji sa nachádza 7 obvodov (okresov, srb. „*okrug*“): Juhobáčsky obvod, Juhobanátsky obvod, Severobáčsky obvod, Stredobanátsky obvod, Západobáčsky obvod a Srijemsky obvod.

Obvody (okresy) sa delia na nižšie územno-administratívne jednotky – obce (po srbsky j. č. „*opština*“).

Na stránkach slovenského Úradu geodézie sa „pokrajina“ oficiálne prekladá ako „kraj“, ale na oficiálnych srbských stránkach v slovenčine (slovenčina je vo Vojvodine jedným z oficiálnych úradných jazykov) sa prekladá ako „pokrajina“. Autor srbochorvátsko-slovenského slovníka Emil Horák navrhuje aj v „*spisovnej*“ slovenčine používať pre autonómne územia v Srbsku (Vojvodina a Kosovo a Metohija) názov „pokrajina“.

Na oficiálnych srbských stránkach v slovenčine sa srbský „*okrug*“ prekladá ako „obvod“, ale inak sa možno stretnúť aj s prekladom „okres“ alebo zriedkavo „okruh“ (o okruhoch sa zvyčajne hovorí v súvislosti s Ruskou federáciou).

V našej práci sa budeme pridŕžiavať delenia, ktoré je uvádzané na oficiálnych srbských stránkach v slovenčine a ktoré uvádza delenie na okresy a obce, pričom srbské obce sú tvorené niekoľkými mestami a rurálnymi sídlami, veľkosťou a rozlohou pripomínajú však slovenské okresy.

Podľa **článku 1** štatútu autonómnej pokrajiny je Vojvodina autonómna pokrajina občanov a občanov (ďalej: občania), ktorí v nej žijú. Vojvodina je región, v ktorom sa tradične pestuje kultúrna rozmanitosť, náboženská sloboda a európske hodnoty a slobody.

Článok 6 poukazuje na národnostnú rovnoprávnosť v tom zmysle, že v AP Vojvodina sú Srbi, Maďari, Slováci, Chorváti, Čiernohorci, Rumuni, Rómovia, Bunevci, Rusíni a Macedónci, ako aj iné, počtom menšie národnostné spoločenstvá, ktoré v nej žijú, a sú rovnoprávni v uskutočňovaní svojich povinností a práv.

Článok 7 odkazuje na multikultúrnosť, viacjazyčnosť a multikonfesijnosť, ktoré sú všeobecnou hodnotou výnimočného významu pre AP Vojvodinu. Povinnosťou všetkých pokrajinských orgánov a organizácií je, v medziach svojich práv a povinností, podnecovať a podporovať zachovávanie a rozvoj viacjazyčnosti a kultúrneho dedičstva národnostných spoločenstiev, ktoré tradične žijú v AP Vojvodina, ako aj osobitnými opatrenia-

mi a aktivitami podporovať vzájomný rešpekt a oboznamovanie sa s rôznymi jazykmi, kultúrami a vierovyznaniami v AP Vojvodina.

V **článku 26 odseku 1** sa píše o úradných jazykoch a písmach, pričom v orgánoch a organizáciách AP Vojvodina sa úradne používa srbský jazyk a cyrilika, maďarský, slovenský, chorvátsky, rumunský a rusínsky jazyk a ich písma, v súlade so zákonom o používaní menšinových jazykov a pokrajinským parlamentným uznesením.

HISTÓRIA

Vojvodina bola osídlená už v dobe kamennej, keď sa lovci a zberači plodov spúšťali z hôr do nížinných oblastí, ktoré poskytovali hojnosť rýb a plodov. V neolite sa na tomto území objavili prví poľnohospodári. V Banáte a Srieme sa nachádzajú najstaršie archeologické náleziská z tohto obdobia. Po ovládnutí Banátu a Sriemu – Rímanmi, dochádza k rozvoju miest a výstavbe starovekých ciest. Územie nadobúda strategickú polohu medzi severozápadnou a juhovýchodnou Európou. Rímska ríša rozširovala na tomto území svoju kultúru a tradície, z tohto obdobia sú prvé písomnosti opisujúce tento región.

V roku 375 nášho letopočtu vtrhli na územie Vojvodiny turkotatarské kočovné kmeň Húnov. Začiatkom 5 storočia si podmanili Bačku a Banát, pričom za svoje budúce centrum ríše si zvolili územie v oblasti dolného toku Tisy. Po smrti Atilu sa tento štátny útvar rozpadol, pričom sa celé územie dostalo pod vplyv Avarov.

Začiatkom 6. storočia prichádzajú na toto územie prvé kočovné kmeň Slovanov. V nasledujúcich storočiach Slovania intenzívne osídľujú územie Balkánu, avšak ich jadrové územia bolo lokalizované v regióne dnešnej Slavónie a Vojvodiny. Koncom 9. storočia Maďari kolonizujú väčšiu časť Panónskej nížiny, následne vytvárajú na tomto území nový štátny útvar – Uhorsko.

Dôsledkom príchodu Turkov na územie dnešnej Vojvodiny bola migrácia katolíckeho a pravoslávneho obyvateľstva do vnútrozemia Uhorska. Počas nadvlády osmanskej ríše dochádza k všeobecnému úpadku tohto regiónu. Nový strategický význam nadobúda Vojvodina po porážke Turkov pri Viedni. Rakúsko si vytvorilo svoje hranice v južnej časti Vojvodiny. Počas nasledujúcich 112 rokov sa na hraničnej línii odohralo 13 vojnových konfliktov.

Po definitívnom odchode Turkov a stabilizácii hraníc bolo územie Vojvodiny až na niektoré výnimky vyľudnené. Rakúska vláda začala s kolonizáciou tohto územia, prevažne Rumunmi, Srbmi a Chorvátmi. Po revolučných rokoch 1848-49 dochádza k vytváraniu srbskej Vojvodiny, avšak po páde Bachovho absolutizmu sa celé územie Banátu, Bačky a Sriemu dostáva pod nadvládu Uhorska.

Koncom prvej svetovej vojny parlament Vojvodiny v Novom Sade deklaroval odtrhnutie územia od Uhorska a jeho následné pričlenenie k Srbsku, ktoré bolo súčasťou nového štátneho útvaru – kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov (SHS).

Po okupácii v roku 1941 bola Vojvodina pod správou Tretej ríše a nacistického Maďarska. Oslobodením v roku 1945 bola súčasťou federatívnej republiky Juhoslávie ako autonómna pokrajina Srbska. Po rozpade Juhoslávie má Vojvodina autonómny status v rámci Srbska.

VÝVOJ NÁRODNOSTNEJ ŠTRUKTÚRY

Vojvodina so svojou rozmanitou etnickou, jazykovou a náboženskou štruktúrou tvorí bezpochyby najväčší skvost Európy. V rámci svojej heterogénnej náboženskej a národnostnej rôznorodosti patrí medzi jediný región bývalej Juhoslávie, ktorý počas 90. rokov 20. storočia úspešne odolal etnickým a náboženským nepokojom. V súčasnosti žije na území Vojvodiny 17 rôznych etnických skupín, ktorých prítomnosť v tejto severnej srb-skej provincii je zaznamenaná od vzniku kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov.

Intenzívna kolonizácia Vojvodiny začína podpisom dekrétu cisárovnej Márii Terézii v druhej polovici 18. storočia a pokračuje až do konca rozpadu monarchie v roku 1918. Procesy spojené s kolonizáciou zahŕňajú okrem Vojvodiny aj historické územia Slavónie a Baranje, ktoré majú podobné fyzicko-geografické podmienky ako Vojvodina. Etnický obraz Vojvodiny dotvára kolonizácia miest, čoho výsledkom sú zmiešané štvrte v rámci jedného urbanizovaného územia. S odstupom času dochádza k miešaniu kultúr jednotlivých národností, pričom dochádza k procesom asimilácie menšinových komunit väčšinou. Avšak vo vidieckych regiónoch Vojvodiny existujú etnicky homogénne obce, ktoré sú osídlené iba jednou národnosťou napr. Chorvátmi, Srbmi ale aj Rumunmi, Maďarmi alebo Slovákmi. Tento model etnicky homogénnych rurálnych území pretrval dodnes, pričom existujú vidiecke obce Čiernohorcov, Bulharov alebo Macedóncov.

Národnostná štruktúra po vzniku prvej Juhoslávie vo väčšej miere kopíruje súčasnú etnickú štruktúru obyvateľstva Vojvodiny. Podľa sčítania obyvateľov z roku 1931 žilo na území dnešnej Vojvodiny po zaokrúhlení na tisíce (v roku 1931 Dunajská župa): 395 000 Maďarov (približne 25 % z celkového počtu obyvateľov), 341 000 Nemcov (menej ako 20 % celkovej populácie), okolo 100 000 Slovákov a Čechov (spolu), približne 25 000 Ukrajincov a Rusínov (spolu). V Dunajskej župe žilo pred II. svetovou vojnou okolo 17 000 Židov. Z tohto sčítania obyvateľov vyplýva, že Srbi tvorili v roku 1931 menej ako 50 % z celkového počtu obyvateľov Vojvodiny a majoritným etnikom sa stali až po II. svetovej vojne (v roku 1948 tvorili 50,6 % z celkovej populácie).

Priebeh a následky II. svetovej vojny znamenali pre Vojvodinu zánik dvoch národnostných skupín – židovskej a nemeckej. Židia zo Srijemu a Banátu boli vyhladení v priebehu roka 1941, zvyšok židovskej populácie, ktorí žil na historickom území Bačky postihol rovnaký osud v roku 1944. Holokaust prežilo vo Vojvodine iba 2000 Židov. Počas odsunu nemeckých vojsk z územia Vojvodiny dochádza aj k odsunu autochtónneho nemeckého obyvateľstva (toto obyvateľstvo žilo na území Vojvodiny pred príchodom nacistických vojsk Tretej ríše). Zvyšky nemeckého obyvateľstva boli odsunuté po vzniku Juhoslávie z dôvodu spolupráce s nacistickým režimom. V roku 1948 žilo na území Vojvodiny celkovo 32 000 Nemcov, v roku 1961 sa ich počet znížil na 11 000 (Đurđev, 1995).

Vznikom druhej Juhoslávie začala nová etapa kolonizácie Vojvodiny. Exodus nemeckého obyvateľstva spôsobil v nasledujúcich rokoch nové migračné vlny v rámci federatívnych republík Juhoslávie. Postupne sa do Vojvodiny okrem Srbov začali sťahovať Čiernohorci, Macedónci, Bosniaci ako aj ďalšie národnosti v rámci bývalej federácie. Môžeme konštatovať, že obdobie druhej Juhoslávie bolo priateľsky naklonené etnickej rôznorodosti v bývalej socialistickej autonómnej pokrajine, pretože podľa ústavy mali všetky národy a národnosti garantované rovnaké práva, ktoré umožňovali rozvoj ich jazyka, kultúry a histórie. Výsledkom tejto slobody v rámci etnickej rôznorodosti Vojvodiny boli úradné dokumenty vydávané v troch jazykoch, slovenské divadelné predstavenia,

rusínske stredné školy (ktoré boli jediné na svete s výučbou v tomto jazyku) a nemecký rozhlasový program.

Podľa štatistických údajov z roku 1981 (po zaokrúhlení na tisíce) žilo na území dnešnej Vojvodiny 1 100 000 Srbov (54 %), 385 000 Maďarov (19 %), 110 000 Chorvátov a 10 000 Bunjevco (6 %), 70 000 Slovákov (3,5 %), 48 000 Rumunov (2,8 %), 43 000 Čiernohorcov (2,1 %), 20 000 Rusínov (1 %), 20 000 Rómov (1 %), 19 000 Macedóncov, 5 000 Ukrajincov, 5 000 Bosniakov, po 4 000 Nemcov, Slovincov, Albáncov, 3 000 Bulharov, 2 000 Čechov, 1 000 Rusov, 600 Židov a 170 000 Juhoslovánov (8,2 %).

V 90. rokoch pod vplyvom nacionálnych a religióznych nepokojov v celej Juhoslávii došlo k zrušeniu statusu autonómnych pokrajín Vojvodiny a Kosova a Metohije v rámci Srbska. Pod vplyvom týchto udalostí došlo k zmenám etnickej štruktúry vo Vojvodine. Vplyvom migrácie Srbov z Bosny, Chorvátska a neskôr aj Kosova a Metohije došlo k rastu tejto národnosti na úkor ostatných národností žijúcich vo Vojvodine. Došlo k poklesu maďarskej národnosti vďaka novej politike maďarskej vlády v Budapešti, ktorá jednotlivými zákonmi umožňovala migráciu maďarského obyvateľstva z ostatných republík, kde mala táto menšina výrazné postavenie. Vďaka vojnovému konfliktu v Chorvátsku sa znížil počet vojvodinských Chorvátov. Pri sčítaní obyvateľov začiatkom 90. rokov z dôvodu politickej perzekúcie nepriznávali svoju národnosť. Preto údaje z jednotlivých cenzov v roku 1991 a 2002 týkajúce sa národnostnej a náboženskej štruktúry musíme brať s rezervou.

Začiatok nového milénia bol novým začiatkom aj pre Srbsko a Vojvodinu, ktorá opäť vystupuje ako autonómna pokrajina v rámci Srbska. Aplikácia trhovej ekonomiky, podpora malého a stredného podnikania ako aj ústavou zakotvené národnostné a náboženské práva pre všetkých obyvateľov Srbska znamenajú prvý krok k svetlejšej budúcnosti tejto pokrajiny ako aj celého regiónu. Ambície Srbska v euroatlantickej aliancii a európskych inštitúciách možno v blízkej budúcnosti umožní návrat tých obyvateľov Vojvodiny, ktorí museli pod tlakom rôznych okolností v 90. rokoch opustiť tento región.

SÚČASNÁ NÁRODNOSTNÁ ŠTRUKTÚRA

Národnostná štruktúra patrí v každom prípade medzi významné charakteristiky Vojvodiny, keďže sa jedná o multietnickú a multikultúrnú spoločnosť a je zároveň hlavným atribútom charakterizujúcim regionálne osobitosti krajiny.

Tab. 1: Zastúpenie najpočetnejších národností v jednotlivých veľkostných kategóriách obcí Vojvodiny, 2002. (Podiel obyvateľov národnosti %, priemerné hodnoty)

Veľkostná kategória obce	Srbi	Čiernohorci	Juhoslovania	Maďari	Rómovia	Rumuni	Slováci	Chorváti	Ostatní
5 000 – 9 999	75,4	1,0	2,9	2,4	0,1	0,1	0,3	8,5	9,3
10 000 – 19 999	56,3	1,8	2,2	21,4	2,7	1,2	7,2	1,8	5,4
20 000 – 49 999	58,8	2,5	1,5	21,1	1,9	3,0	3,1	1,6	6,4
50 000 - 99999	77,7	0,4	2,2	5,2	1,4	1,6	2,8	2,8	5,9
100 000 a viac	62,7	1,0	3,3	14,4	1,1	1,4	1,4	3,7	11,0
Vojvodina	65,05	1,75	2,45	14,28	1,43	1,50	2,79	2,78	7,97

Zdroj: Republički Zavod za statistiku Srbije: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002 g., knjiga - stanovništvo

Tab. 2: Veková štruktúra obyvateľstva podľa vybraných národností Vojvodiny v roku 2002

Veková štruktúra/národnosť	Srbi	Čierno-horci	Juho-slovania	Maďari	Rómovia	Rumuni	Slováci	Chorváti	Rusini
predproduktívny vek (0-14)	16,1	16,4	18,6	13,3	32,8	15,4	14,0	10,8	13,5
produktívny vek (15-64)	68,8	70,5	71,8	67,4	63,3	64,0	67,8	67,9	67,1
poproduktívny vek (65+)	15,1	13,1	9,6	19,3	3,9	20,6	18,1	21,3	19,4
podiel 75 ročných a starších	4,5	3,6	3,1	7,0	0,8	8,2	6,2	6,8	7,1
index starnutia	93,8	80,1	51,4	144,5	11,8	133,6	129,2	196,5	143,2
index závislosti mladého obyv.	23,4	23,2	26,0	19,8	51,8	24,1	20,7	16,0	20,1
index závislosti starého obyv.	22,0	18,6	13,3	28,6	6,1	32,2	26,7	31,4	28,8
priemerný vek	39,4	38,4	35,6	43,1	27,2	42,5	41,9	45,3	42,8
priemerný vek (1991)	37,4	34,4	29,8	41,2	26,1	41,9	40,1	41,0	

Zdroj: Republički Zavod za statistiku Srbije: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002 g., knjiga - stanovništvo

Tab. 3: Mestské a vidiecke obyvateľstvo podľa vybraných národností Vojvodiny, v roku 2002

podiel obyv./národnosť	Spolu	Srbi	Čierno-horci	Juho-slovania	Maďari	Rómovia	Rumuni	Slováci	Chorváti	Ostatní
Vojvodina	100,00	65,05	1,75	2,45	14,28	1,43	1,50	2,79	2,78	7,97
mestské obyvateľstvo	100,00	64,13	2,02	3,20	14,73	1,09	0,61	2,15	2,80	9,27
vidiecke obyvateľstvo	100,00	66,25	1,39	1,47	13,69	1,87	2,65	3,62	2,76	6,30

Zdroj: Republički Zavod za statistiku Srbije: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002 g., knjiga - stanovništvo

Z aspektu národnostnej štruktúry je AP Vojvodina pomerne heterogénny región. Najvýznamnejšie národnosti (2002), ku ktorým obyvatelia regiónu inklinujú sú: srbská národnosť (65,05 %), maďarská (14,28 %), slovenská (2,79 %), chorvátska (2,78 %), juho-slovanská (2,45 %), čiernohorská (1,75 %), rumunská (1,50 %) a rómske etnikum (1,43 %).

Tab. 4: Národnostná štruktúra Vojvodiny podľa najpočetnejšie zastúpených národností v rokoch 1991 a 2002

Rok sčítania/národnosť		Srbi	Čierno-horci	Juho-slovania	Maďari	Rómovia	Rumuni	Slováci	Chorváti	Rusini
1991	Počet	1143723	44838	174295	339491	24366	38809	63545	74808	17652
	%	56,79	2,23	8,65	16,86	1,21	1,93	3,16	3,71	0,9
2002	Počet	1321807	35513	49881	290207	29057	30419	56637	56546	15626
	%	65,05	1,75	2,45	14,28	1,43	1,50	2,79	2,78	0,77

Zdroj: Republički Zavod za statistiku Srbije: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002 g., knjiga - stanovništvo

Tab. 5: Vidiecke a mestské obyvateľstvo podľa národnosti v AP Vojvodina, 2002

Obyvateľstvo (2002)/národnosť		Srbi	Čierno-horci	Juho-slovania	Maďari	Rómovia	Rumuni	Slováci	Chorváti	Rusíni
Počet	mestské obyv.	738971	23286	36919	169739	12593	7083	24778	32279	6012
	vidiecke obyv.	582836	12227	12962	120468	16464	23336	31859	24267	9614
%	mestské obyv.	55,91	65,57	74,01	58,49	43,34	23,28	43,75	57,08	38,47
	vidiecke obyv.	44,09	34,43	25,99	41,51	56,66	76,72	56,25	42,92	61,53

Zdroj: Republički Zavod za statistiku Srbije: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002 g., knjiga - stanovništvo

Srbi

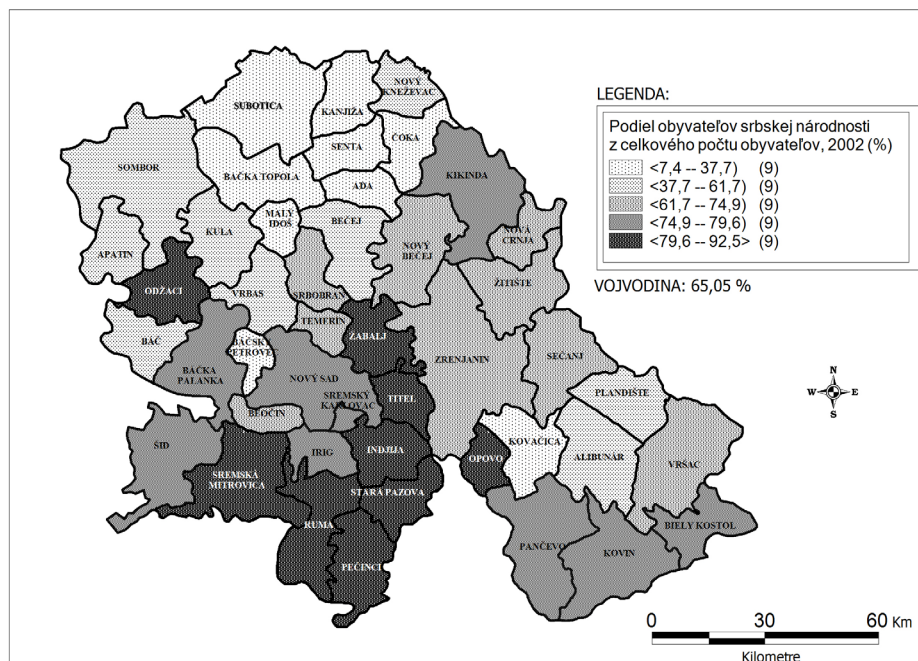
Podľa sčítania obyvateľov domov a bytov z roku 1991 žilo vo Vojvodine 1 143 723 (56,79%) obyvateľov srbskej národnosti. V roku 2002 vzrástol počet obyvateľov srbskej národnosti na 1 321 807 (65,05 %). Porovnaním hodnôt srbskej národnosti v AP Vojvodina a v jednotlivých jej obvodoch (okresoch) prideme k záveru, že Stredobanátsky (72,34 %), Juhobanátsky (70,28 %), Juhobáčsky (69,06%) a Srijemský obvod (84,51 %) dosahujú vyšší podiel srbskej národnosti ako je podiel tejto národnosti v AP Vojvodina. Najvýznamnejšie zastúpenie srbskej národnosti je vo veľkostných kategóriách obcí 5 000 – 9 999 (75,4%) a 50 000 – 99 999 (77,7 %). Spolu 25 (55,6%) obcí malo podiel srbskej národnosti vyšší ako je podiel v rámci AP Vojvodina.

V predproduktívnom veku (0 - 14) bolo v roku 2002 celkovo (16,1 %) všetkých obyvateľov srbskej národnosti. Produktívny vek (15 - 64) tvoril podiel (68,8%) z celkovej populácie srbského obyvateľstva. V poproduktívnom veku (65 +) bolo spolu (15,1 %) srbského obyvateľstva (*Graf 1*).

Podiel 75 a viac ročných tvoril (4,5%) z celkovej srbskej populácie Vojvodiny. Dôsledkom vyššieho podielu predproduktívnej zložky srbského obyvateľstva je aj vyšší index závislosti mladého obyvateľstva (23,4%) v porovnaní s indexom závislosti starého obyvateľstva (22,0 %). Index starnutia dosahoval hodnotu (93,8 %). Dôkazom postupného starnutia srbskej národnosti v AP Vojvodina je aj rastúca hodnota priemerného veku, ktorá v roku 1991 bola 37,4 roka, avšak za desať rokov vzrástla na 39,4 roka (*tab. 2*). V mestských sídlach Vojvodiny žije (55,91 %) z celkového počtu srbského obyvateľstva (*tab. 5*).

Najvyššie hodnoty podielu Srbov dosiahli v roku 2002 obce Pečini (92,50 %), Sremská Mitrovica (87,31 %), Ruma (86,59 %), ktoré sa nachádzajú v Srijemskom obvode. Najnižšie hodnoty dosahujú obce Kajniža (7,40 %), Senta (10,71 %) a Malý Idoš (17,5 %), ktoré sa nachádzajú na severe Vojvodiny v Severobanátskom a Severobáčskom obvode.

Obrázok 1: Obyvateľstvo srbskej národnosti v obciach AP Vojvodina, 2002

Zdroj: Vlastná konštrukcia

Maďari

Maďari tvoria najväčšiu minoritu v AP Vojvodina. Podľa sčítania z roku 1991 žilo vo Vojvodine 339 491 (16,86%) obyvateľov tejto národnosti. V roku 2002 poklesol počet maďarskej národnosti na 290 207 (14,28 %). Neustály pokles podielu maďarskej národnosti je zapríčinený nízkymi hodnotami prirodzeného prírastku, negatívnym migračným saldóm, zmiešanými manželstvami s majoritným obyvateľstvom. Vyšší podiel maďarskej národnosti v porovnaní s AP Vojvodinou je v Severobáčskom (43,56%) a Severobanátskom (47,35%) obvode. Najvýznamnejšie zastúpenie maďarskej národnosti je vo veľkostných kategóriách obcí 10 000 – 19 999 (21,4%) a 20 000 – 49 999 (21,1 %). Spolu 14 (31,1 %) obcí malo podiel maďarskej národnosti vyšší ako je podiel v rámci celej AP Vojvodina.

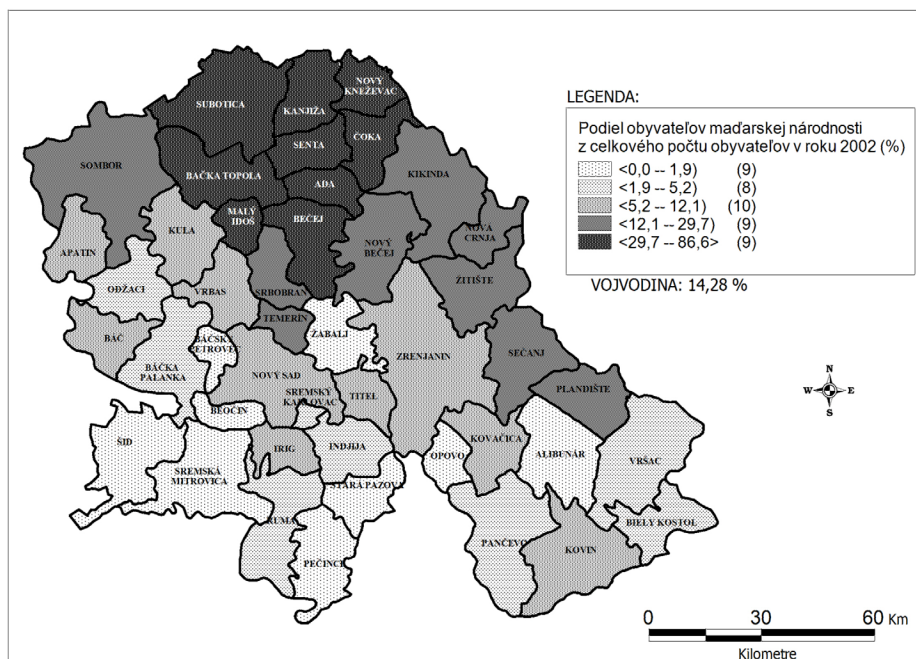
V predproduktívnom veku bolo (13,3%) maďarského obyvateľstva. Produktívny vek tvoril podiel (67,4%) z celkovej populácie maďarského obyvateľstva. V poproduktívnom veku bolo spolu (19,3%) maďarského obyvateľstva. Podiel 75 a viac ročných tvoril (7,0%) z celkovej maďarskej populácie Vojvodiny (*Graf 1*).

Prevaha poproduktívnej zložky maďarského obyvateľstva nad predproduktívnou sa prejavuje aj v hodnote indexu závislosti starého (28,6%) a mladého obyvateľstva (19,8 %). Index starnutia nadobúdal hodnotu (144,5 %). Dôkazom postupného starnutia maďarskej národnosti v AP Vojvodina je aj rastúca hodnota priemerného veku, ktorá v roku 1991 bola 41,2 roka, avšak do nasledujúceho sčítania (2002) vzrástla na 43,1 roka

(tab. 2). V mestských regiónoch Vojvodiny žije (58,49 %) z celkového počtu maďarského obyvateľstva (tab. 5).

Najvyššia koncentrácia Maďarov bola v roku 2002, v obciach Kanjiža (86,5 %), Senta (80,5 %) a Ada (76,6 %), ktoré sa nachádzajú v Severobanátskom obvode. Najnižšie hodnoty dosahujú obce Pečinci (0,1 %), Stará Pazova (0,2 %) a Opovo (0,5 %), ktoré sú lokalizované v Srijemskom a Juhobanátskom obvode.

Obrázok 2: Obyvateľstvo maďarskej národnosti v obciach AP Vojvodina, 2002

Zdroj: Vlastná konštrukcia

Slováci

Slováci sa do Vojvodiny sťahovali zo svojej pravlasti – dnešného Slovenska, v niekoľkých migračných vlnách počas 17. a 18. storočia, keď sa územie Vojvodiny vymanilo spod dominancie Turkov a opäťovne sa začlenilo do Habsburskej monarchie. Vojvodinskí Slováci osídlili prevažne nájazdmi Turkov spustošené a vyľudnené územia najjužnejšej časti Panónskej nížiny, stredného toku Dunaja a dolného toku Tisy. V súčasnosti sú to historické územia Báčky, Banátu a Srijemu. Počas takmer 300 ročnej histórie si vojvodinskí Slováci zachovali svoju reč, obyčaje, kultúru. Živým dôkazom ich identity sú slovenské školy, divadlá, kultúrne spolky a Slovenčina, ktorá je ústavou AP Vojvodina garantovaná ako jeden z oficiálnych jazykov tejto autonómnej oblasti.

Podľa sčítania z roku 1991 žilo na území Vojvodiny 63 545 (3,16 %) obyvateľov tejto národnosti. V roku 2002 došlo k poklesu slovenskej minority v AP Vojvodina na 56 637 (2,79 %). Negatívny prirodzený prírastok kombinovaný so zmiešanými manželstvami ako aj prirodzenou asimiláciou mladého obyvateľstva s majoritou – to sú hlavné prí-

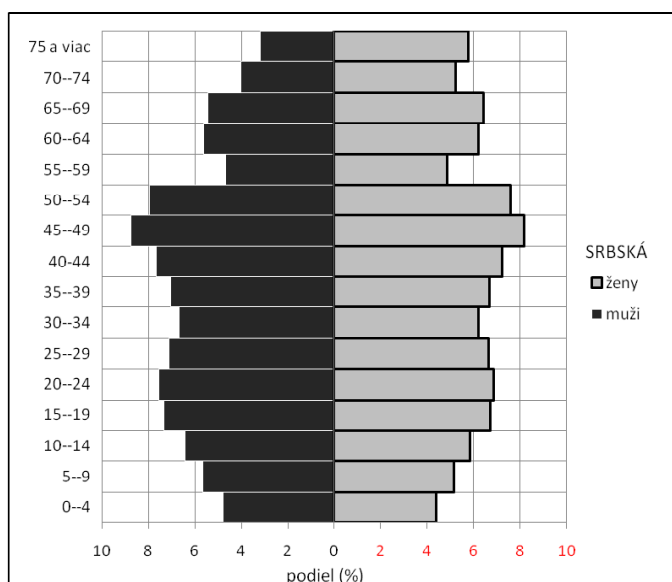
činy postupného poklesu počtu slovenskej národnosti na území Vojvodiny. Vyšší podiel slovenskej národnosti v porovnaní s AP Vojvodinou je v Juhobanátskom (4,85 %) a Juhobáčskom obvode (4,66 %). Najvýznamnejšie zastúpenie slovenskej národnosti je vo veľkostných kategóriách obcí 10 000 – 19 999 (7,2 %) a 20 000 – 49 999 (3,1 %). Spolu 10 (22,2 %) obcí malo podiel slovenskej národnosti vyšší ako je podiel v rámci celej AP Vojvodina.

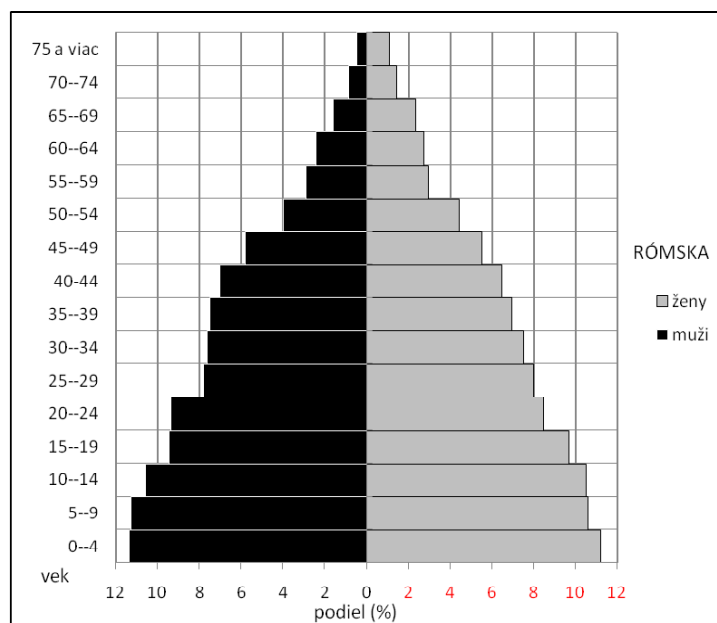
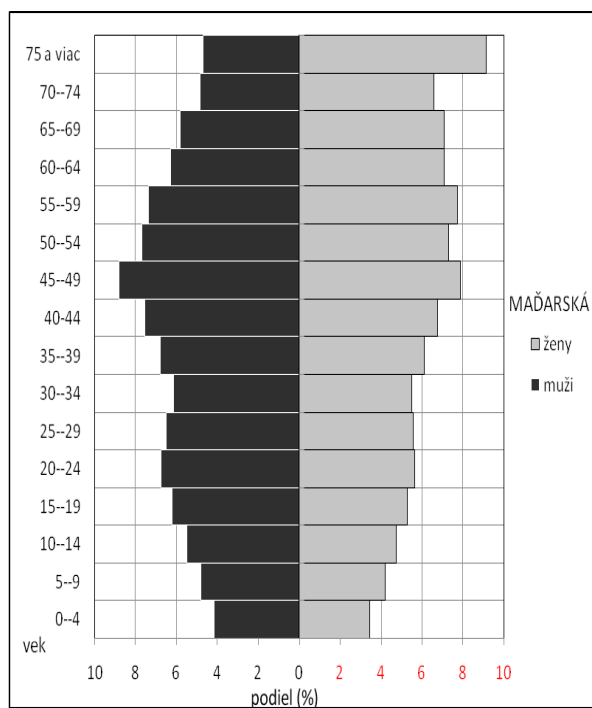
V predproduktívnom veku bolo (14,0 %) slovenského obyvateľstva. Produktívny vek tvoril podiel (67,8 %) z celkovej populácie slovenského obyvateľstva Vojvodiny. V poproduktívnom veku bolo spolu (18,1 %) obyvateľstva. Podiel 75 a viac ročných tvoril (6,2 %) z celkovej slovenskej populácie žijúcej vo Vojvodine (*Graf 1*).

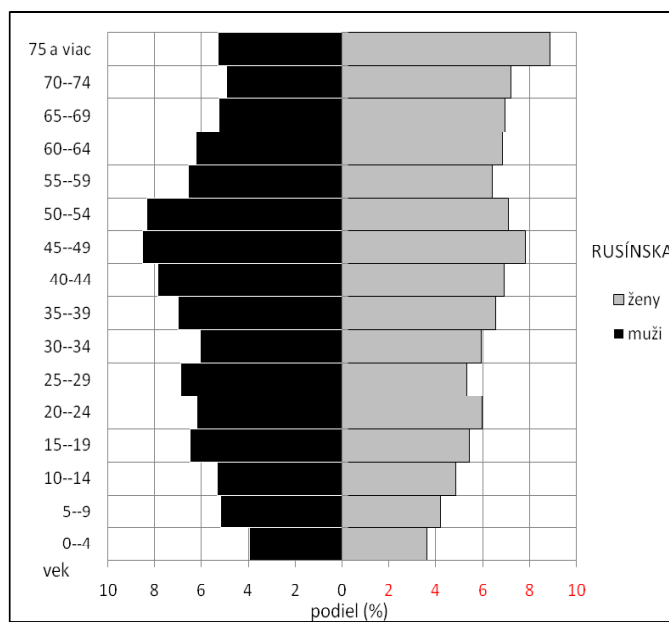
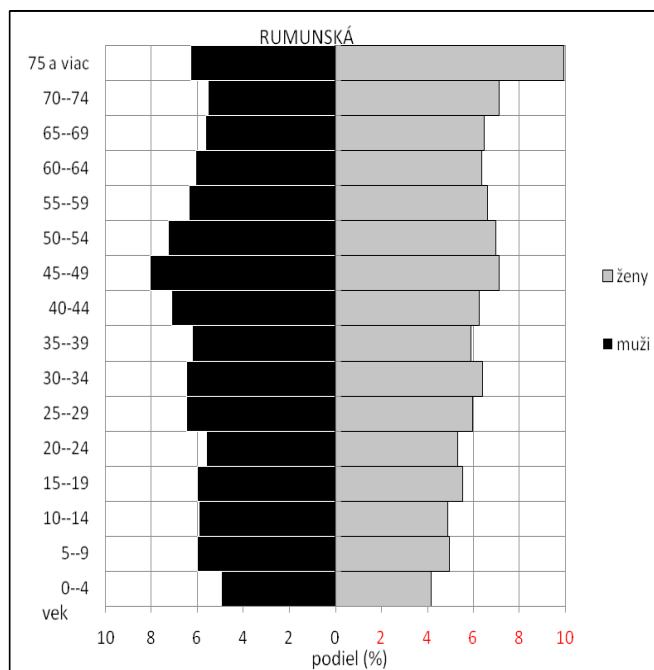
Prevaha poproduktívnej zložky slovenského obyvateľstva nad predproduktívnu sa prejavuje aj v hodnote indexu závislosti starého (26,7 %) a mladého obyvateľstva (20,7 %). Index starnutia nadobúdal hodnotu (129,2 %). Výsledkom postupného starnutia slovenského obyvateľstva v AP Vojvodina je aj rastúca hodnota priemerného veku, ktorá v roku 1991 bola 40,1 roka, avšak do nasledujúceho sčítania (2002) vzrástla na 41,9 roka (*tab. 2*). V rurálnych regiónoch Vojvodiny žije (56,25 %) z celkového počtu slovenského obyvateľstva (*tab. 5*).

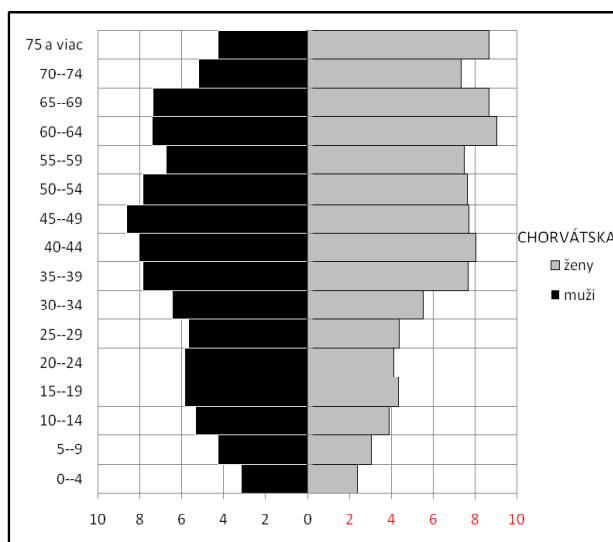
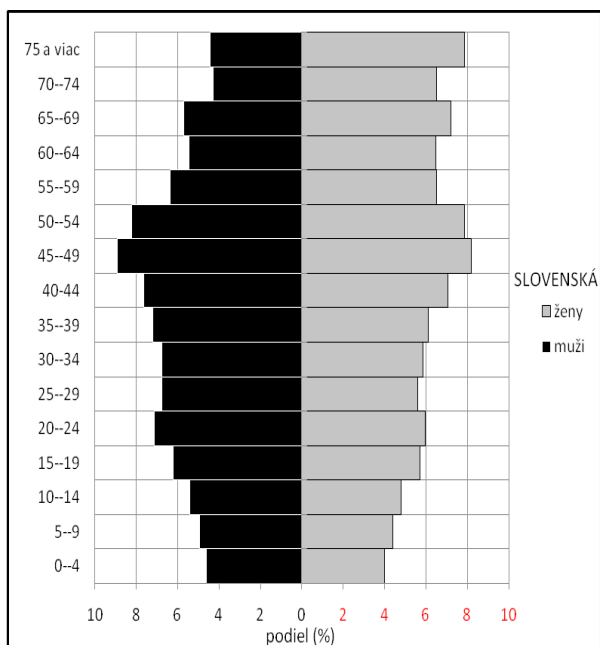
Najvyššia koncentrácia Slovákov bola v roku 2002, v obciach Báčsky Petrovec (66,4 %), Kovačica (41,07 %) a Báč (19,8 %), ktoré sa nachádzajú v Juhobáčskom a Juhobanátskom obvode.

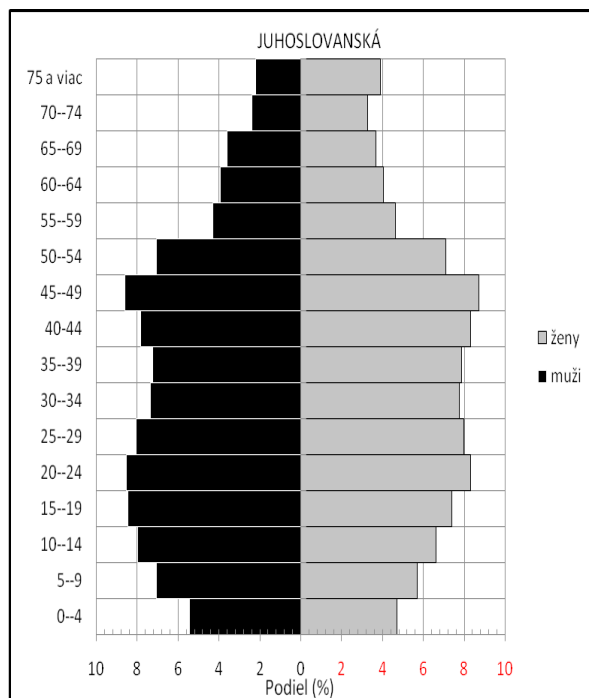
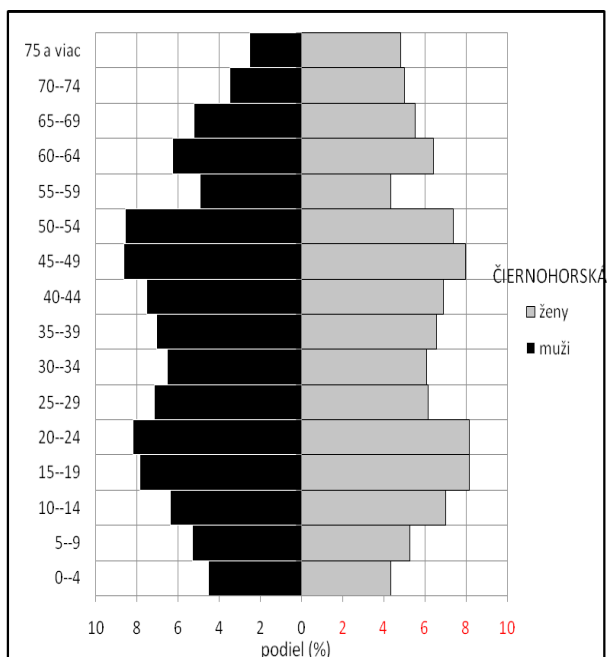
Graf 1: Veková štruktúra obyvateľstva podľa národností v roku 2002

Zdroj: vlastná konštrukcia

Na základe jednoduchšej typizácie sme jednotlivé obce podľa etnickej diverzifikácii

srbského obyvateľstva obcí AP Vojvodina v roku 2002 rozdelili na nasledovné typy (tab. 6):

- *etnicky výrazne homogénne obce*, kde Srbi tvoria viac ako 87,5 % (vrátane) z celkového počtu obyvateľov. V roku 2002 ich tvorila 1 obec (2,2 % všetkých obcí), bola to obec Pečini.
- *etnicky homogénne obce*, kde Srbi tvoria 75,0 % - 87,4 % z celkového počtu obyvateľov. V roku 2002 ich tvorilo spolu 17 obcí (37,8 % všetkých obcí regiónu). Sú to obce – Sremská Mitrovica, Ruma, Opovo, Žabalj, Titel, Indija, Odžaci, Stará Pazova, Irig, Báčska Palanka, Šíd, Biely Kostol, Kovin, Kikinda, Pančevo, Nová Sad a Sremský Karlovac.

Zvyšné obce Vojvodiny sa vyznačujú určitou etnickou divergenciou. Tieto obce sme následne rozdelili do skupín:

- *obce s nízkou etnickou divergenciou*, kde Srbi tvoria 62,5 – 74,9 % podiel z celkového počtu obyvateľov. Do tejto skupiny patrilo v roku 2002 spolu 8 obcí (17,8 %). Sú to obce – Zrenjanin, Vršac, Sečanj, Nová Crnja, Nový Bečej, Beočin, Srbobran, Temerin.
- *obce so strednou etnickou divergenciou*, kde Srbi tvoria 50,0 – 62,4 % z populácie regiónu. Do tejto skupiny patrilo 7 obcí (15,5 %). Sú to obce Žitište, Apatin, Sombor, Alibunár, Nový Kneževac, Plandište, Kula.
- *obce s vysokou etnickou divergenciou*, kde Srbi tvoria 37,5 – 49,9 % z populácie regiónu. V tejto skupine boli spolu 4 obce (8,9 %) – Vrbas, Báč, Bečej, Čoka.
- *etnicky výrazne divergentné regióny*, kde ostatné národnosti tvoria viac ako 37,4 % z celkovej populácie. V tejto skupine bolo 8 obcí (17,8 %). Sú to obce: Kovačica, Báčska Topola, Báčsky Petrovec, Subotica, Ada, Malý Idoš, Senta a Kanjiža.

Tab. 6: *Etnická diverzifikácia srbského obyvateľstva obcí AP Vojvodina, 2002*

1. Typ: Etnicky výrazne homogénne obce (Srbi tvoria 87,5 – 100,0 % z populácie regiónu)	Pečini (92,5 %) SPOLU: 1 (2,2 %) OBEC
2. Typ: Etnicky homogénne obce (Srbi tvoria 75,0 – 87,4 % z populácie regiónu)	Sremská Mitrovica (87,31 %) Báčska Palanka (78,59 %) Ruma (86,26 %) Šíd (77,62 %) Opovo (86,3 %) Biely Kostol (76,86 %) Žabalj (86,26 %) Kovin (76,75 %) Titel (84,9 %) Kikinda (76,43 %) Indija (84,87 %) Pančevo (76,39 %) Odžaci (82,84 %) Nový Sad (75,51 %) Stará Pazova (81,17 %) Sremský Karlovac (75,4 %) Irig (79,5 %) SPOLU: 17 (37,8) OBCÍ
3. Typ: obce s nízkou etnickou divergenciou (Srbi tvoria 62,5 – 74,9 % z populácie regiónu)	Zrenjanin (74,82 %) Nový Bečej (69,94 %) Vršac (72,50 %) Beočin (68,2 %) Sečanj (70,9 %) Srbobran (67,0 %) Nová Crnja (70,3 %) Temerin (64,21 %) SPOLU: 8 (17,8 %) OBCÍ
4. Typ: obce so strednou etnickou divergenciou (Srbi tvoria 50,0 – 62,4 % z populácie regiónu)	Žitište (61,9 %) Nový Kneževac (59,5 %) Apatin (61,61 %) Plandište (56,4 %) Sombor (61,48 %) Kula (52,02 %) Alibunár (59,60 %) SPOLU: 7 (15,5 %) OBCÍ

5. Typ: obce s vysokou etnickou divergenciou (Srbi tvoria 37,5 – 49,9 % z populácie regiónu)	Vrbas (47,78 %)	Bečej (41,07 %)
	Báč (46,7 %)	Čoka (37,6 %)
	SPOLU: 4 (8,9 %) OBCE	
6. Typ: Etnicky výrazne divergentné obce (Srbi tvoria menej ako 37,4 % z populácie regiónu)	Kovačica (33,92 %)	Ada (17,5 %)
	Báčska Topola (29,95 %)	Malý Idoš (17,5 %)
	Báčsky Petrovec (25,7 %)	Senta (10,71 %)
	Subotica (24,14 %)	Kanjiža (7,4 %)
	SPOLU: 8 (17,8 %) OBCÍ	

Zdroj: Vlastný výskum

JAZYKOVÁ ŠTRUKTÚRA OBYVATELSTVA

Z aspektu jazykovej štruktúry je AP Vojvodina taktiež pomerne heterogénny región. Najdôležitejšie jazyky (2002), ku ktorým obyvatelia regiónu inklinujú sú: srbský 1 557 020 (76,63 %), maďarský 284 205 (13,99 %), slovenský 55 065 (2,71 %), rumunský 29 519 (1,45 %), rómsky 21 939 (1,08 %) a chorvátsky 21 053 (1,04 %).

Na základe podielu určitého jazyka sme rozdelili obce v AP Vojvodina na niekoľko typov. Výsledkom boli typy rôznorodosti jazykovej štruktúry obcí Vojvodiny v roku 2002. Za hlavný prvok je považovaný ten jazyk, ktorý má podiel v jazykovej štruktúre danej obce viac ako 50 %. Vedľajší jazyk je určený podielom od 25 – 50 %. Ak je podiel používania daného jazyka v obci menej ako 25 %, ale viac ako 5 %, potom hovoríme o doplnkovom jazyku (tab. 8).

V prvom type sa nachádzajú obce, v ktorých dominuje **1 hlavný jazyk**. V tomto type sa nachádza spolu 12 (26,7 %) obcí.

Druhý typ kombinuje **1 hlavný a 1 vedľajší jazyk**. V tomto type sa nachádza spolu 8 (17,8 %) obcí.

Tab.7: Zastúpenie najpočetnejších jazykov v jednotlivých veľkostných kategóriách obcí Vojvodiny, 2002. (Podiel obyvateľov hovoriacich daným jazykom v %, priemerné hodnoty)

Veľkostná kategória obce	srbský	maďarský	rómsky	rumunský	slovenský	chorvátsky	ostatné
5 000 – 9 999	95,59	1,1	0,10	0,05	0,08	0,67	2,42
10 000 – 19 999	66,40	20,97	2,12	1,20	7,25	0,48	1,59
20 000 – 49 999	67,35	21,10	1,45	3,00	3,06	0,69	3,35
50 000 - 99999	87,65	4,44	1,06	1,57	2,66	0,72	1,90
100 000 a viac	76,68	14,29	0,86	1,25	1,31	1,73	3,88
Vojvodina	76,63	13,99	1,08	1,45	2,71	1,04	3,10

Zdroj: Republički Zavod za statistiku Srbije: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002 g., knjiga - stanovništvo

Tab. 8: Typy rôznorodosti jazykovej štruktúry obcí AP Vojvodina, 2002

1. Typ: 1 hlavný jazyk	Opovo (SRB.), Pančevo (SRB.), Odžaci (SRB.), Vrbas (SRB.), Žabalj (SRB.), Nový Sad (SRB.), Sremský Karlovac (SRB.), Titel (SRB.), Indjija (SRB.), Pečinci (SRB.), Ruma (SRB.), Sremská Mitrovica (SRB.) SPOLU: 12 (26,7%) OBCÍ
2. Typ: 1 hlavný a 1 vedľajší jazyk	Báčska Topola (MAĎ., SRB.), Malý Idoš (MAĎ., SRB.), Nový Kneževac (SRB., MAĎ.), Čoka (MAĎ., SRB.), Báčsky Petrovec (SLOV., SRB.), Bečej (MAĎ., SRB.), Temerin (SRB., MAĎ.), Čoka (MAĎ., SRB.) SPOLU: 8 (17,8%) OBCÍ
3. Typ: 1 hlavný a 1 doplnkový jazyk	Zrenjanin (SRB., MAĎ.), Nový Bečej (SRB., MAĎ.), Sečanj (SRB., MAĎ.), Ada (MAĎ., SRB.), Kanjiža (MAĎ., SRB.), Kikinda (SRB., MAĎ.), Senta (MAĎ., SRB.), Biely Kostol (SRB., RUM.), Vršac (SRB., RUM.), Kovin (SRB., MAĎ.), Kula (SRB., MAĎ.), Sombor (SRB., MAĎ.), Báč (SRB., SLOV.), Báčska Palanka (SRB., SLOV.), Srbobran (SRB., MAĎ.), Irig (SRB., MAĎ.), Stará Pazova (SRB., SLOV.), Šíd (SRB., SLOV.) SPOLU: 17 (37,8%) OBCÍ
4. Typ: 1 hlavný, 1 vedľajší a 1 doplnkový jazyk	Alibunár (SRB., RUM., SLOV.) SPOLU: 1 (2,2%) OBEC
5. Typ: 1 hlavný a 2 doplnkové jazyky	Žitište (SRB., MAĎ., RUM.), Nová Crnja (SRB., MAĎ., ROM.), Apatin (SRB., MAĎ., CHOR.), Beočin (SRB., ROM., SLOV.) SPOLU: 4 (8,9%) OBCE
6. Typ: 1 hlavný a 3 doplnkové jazyky	Plandište (SRB., MAĎ., RUM., SLOV.) SPOLU: 1 (2,2%) OBEC
7. Typ: 2 vedľajšie a 1 doplnkový jazyk	Subotica (SRB., MAĎ., CHOR.) SPOLU: 1 (2,2%) OBEC
8. Typ: 2 vedľajšie a 2 doplnkové jazyky	Kovačica (SLOV., SRB., MAĎ., RUM.) SPOLU: 1 (2,2%) OBEC
Poznámka: Jazyky - MAĎ. – maďarský, SRB. – srbský, ROM. – rómsky, RUM. – rumunský, SLOV. – slovenský, CHOR. – chorvátsky Hlavný jazyk: MAĎ., SRB., ROM., RUM., SLOV., CHOR., (zastúpenie z celkovej populácie od 50 – 100%) Vedľajší jazyk: MAĎ., SRB., ROM., RUM., SLOV., CHOR., (zastúpenie z celkovej populácie od 25 – 50%) Doplnkový jazyk: MAĎ., SRB., ROM., RUM., SLOV., CHOR., (zastúpenie z celkovej populácie od 5 – 25%)	

Zdroj: vlastný výskum

V treťom type sa nachádzajú obce, v ktorých dominuje **1 hlavný a 1 doplnkový jazyk**. Tento typ je najpočetnejší, pretože sa v ňom nachádza 17 (37,8%) obcí.

Štvrtý typ reprezentuje obce, kde dominuje **1 hlavný, 1 vedľajší a 1 doplnkový jazyk**. Do tohto typu je zaradená 1 (2,2%) obec.

Piaty typ v sebe kombinuje **1 hlavný a 2 doplnkové jazyky**. Nachádzajú sa v ňom 4 (8,9%) obce.

Nasledujúce typy obsahujú iba 1 (2,2%) obec. V šiestom type sa kombinuje **1 hlavný**

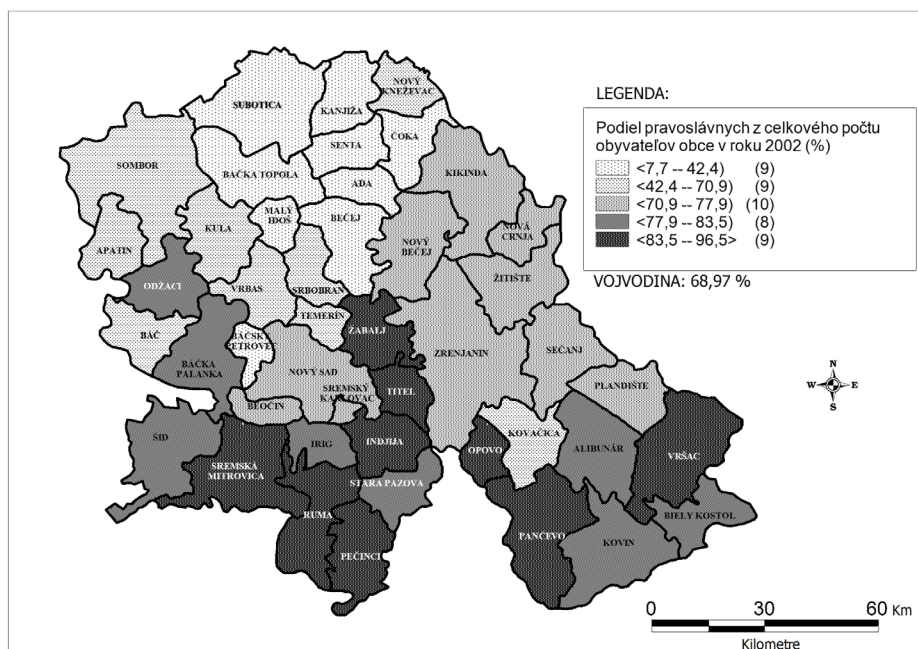
a 3 doplnkové jazyky, v siedmom type 2 vedľajšie a 1 doplnkový jazyk a ôsmi typ obsahuje 2 vedľajšie a 2 doplnkové jazyky.

NÁBOŽENSKÁ ŠTRUKTÚRA

Náboženské vierovyznanie je veľmi dôležitý faktor ovplyvňujúci orientáciu populácie regiónu. Na území AP Vojvodina sme sa pokúsili analyzovať náboženskú štruktúru populácie podľa podielu obyvateľstva, prislúchajúceho k danému typu náboženského vierovyznania.

Z aspektu religióznej štruktúry je región AP Vojvodina pomerne heterogénny. Najvýznamnejšie vierovyznania, ku ktorým obyvatelia tohto regiónu inklinujú sú: pravoslávne vierovyznanie 1 401 475 (68,97 %), katolícke vierovyznanie 388 313 (19,11 %) a protestantské vierovyznanie 72 159 (3,55 %).

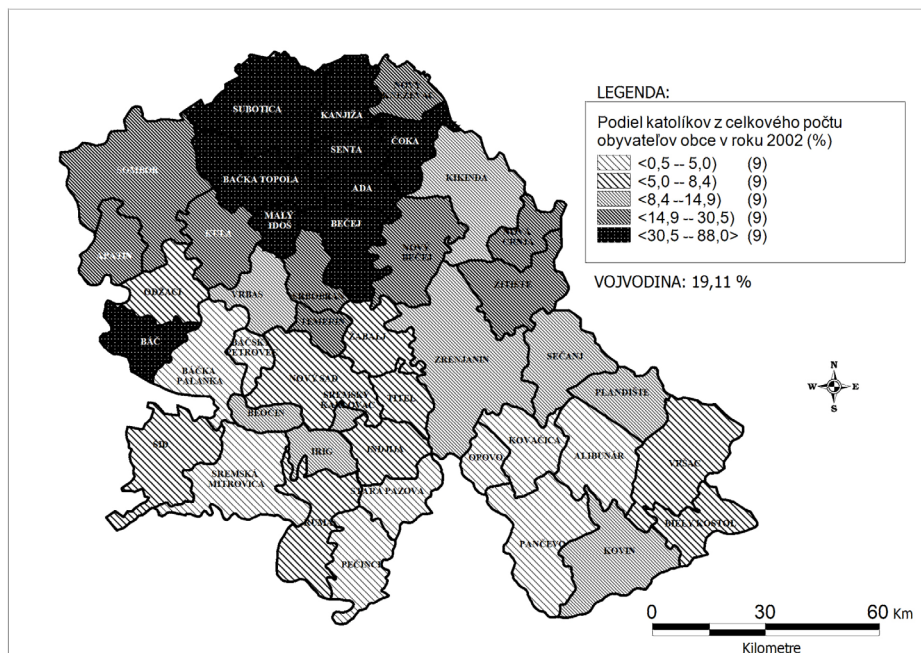
Obrázok 3: Rozmiestnenie obyvateľov pravoslávneho vierovyznania v obciach AP Vojvodina, 2002

Zdroj: Vlastná konštrukcia

Obce, v ktorých dominuje pravoslávne vierovyznanie sú zastúpené v južnej a juhovýchodnej časti regiónu. Najvyšší podiel pravoslávneho vierovyznania je v obciach Pečinci (96,41 %), Žabalj (89,84 %) a Sremská Mitrovica (88,81 %). Pravoslávne vierovyznanie je najpočetnejšie zastúpené vo veľkostných kategóriách obcí 50 000 – 99 999 (80,58 %) a 5 000 – 9 999 (76,46 %).

Obrázok 4: Rozmiestnenie katolíkov v obciach AP Vojvodina, 2002

Zdroj: Vlastná konštrukcia

Na základe jednoduchšej typizácie sme jednotlivé regióny podľa religióznej diverzifikácie pravoslávneho obyvateľstva obcí AP Vojvodina v roku 2002 rozdelili na nasledovné typy (tab. 10):

- *religiózne výrazne homogénne obce*, kde sa k pravoslávnenému vierovyznaniu hlási viac ako 87,5 % (vrátane) z celkového počtu veriacich obyvateľov. V roku 2002 ich tvorilo 5 obcí (11,1 % všetkých obcí), boli to obce Pečini, Žabalj, Sremská Mitrovica, Opo, Ruma.

- *religiózne homogénne obce*, kde sa k pravoslávnenému vierovyznaniu hlási 75,0 % - 87,4 % z celkového počtu veriacich obyvateľov. V roku 2002 ich tvorilo spolu 17 obcí (37,8 % všetkých obcí regiónu). Sú to obce – Indija, Titel, Vršac, Pančevo, Stará Pazova, Biely Kostol, Alibunár, Kovin, Odžaci, Irig, Bácska Palanka, Síd, Nový Sad, Sečanj, Kikinda, Zrenjanin a Sremský Karlovac. Tento typ je zároveň najviac zastúpeným s po medzi všetkých typov v rámci náboženskej diverzifikácie pravoslávneho vierovyznania.

Zvyšné obce Vojvodiny sa vyznačujú určitou náboženskou divergenciou. Tieto obce sme následne rozdelili do skupín:

- *obce s nízkou religióznou divergenciou*, kde sa k pravoslávnenému vierovyznaniu hlási 62,5 – 74,9 % z populácie obce. Do tejto skupiny patrilo v roku 2002 spolu 10 obcí (22,2 %). Sú to obce – Nová Crnja, Žitište, Nový Bečej, Plandište, Beočin, Srbobran, Vrbas, Kula, Nový Kneževac, Temerin.

- *obce so strednou religióznou divergenciou*, kde sa k pravoslávnenému vierovyznaniu hlási 50,0 – 62,4 % z populácie regiónu. Do tejto skupiny patrili 2 obce (4,4 %). Sú to obce Sombor a Apatin.

- *obce s vysokou religióznou divergenciou*, kde sa k pravoslávne mu vierovyznaniu hlási 37,5 – 49,9 % z populácie regiónu. V tejto skupine boli spolu 4 obce (8,9 %) – Báč, Kovačica, Bečej, Čoka

- *religiózne výrazne divergentné regióny*, kde sa k pravoslávne mu vierovyznaniu hlási menej ako 37,4 % z celkovej populácie. V tejto skupine bolo 7 obcí (15,6 %). Sú to obce: Malý Idoš, Báčska Topola, Subotica, Báčsky Petrovec, Ada, Senta a Kanjiža.

V rámci pravoslávneho vierovyznania v AP Vojvodina rozlišujeme – *srbskú pravoslávnu cirkev, macedónsku pravoslávnu cirkev, rumunskú pravoslávnu cirkev a ruskú pravoslávnu cirkev*.

Obce, v ktorých dominuje katolícke vierovyznanie sú lokalizované v severnej časti Vojvodiny. Najvyšší podiel katolíckeho vierovyznania je v obciach Kanjiža (87,91 %), Senta (79,31 %) a Ada (76,51 %). Všetky tieto obce sú lokalizované v Severobanátskom obvode.

Katolícke vierovyznanie je najpočetnejšie zastúpené vo veľkostných kategóriách obcí 10 000 – 19 999 (24,05 %) a 20 000 – 49 999 (23,63 %).

Tab. 9: Zastúpenie najpočetnejších vierovyznaní a skupiny „bez vyznania“ v jednotlivých veľkostných kategóriách obcí Vojvodiny, 2002. (Podiel obyvateľov národnosti %, priemerné hodnoty)

Veľkostná kategória obce	Islamské vierovyznanie	Katolícke vierovyznanie	Pravoslávne vierovyznanie	Protestantské vierovyznanie	Bez vyznania
5 000 – 9 999	0,07	13,07	76,46	0,48	0,45
10 000 – 19 999	0,60	24,05	61,09	7,73	0,21
20 000 – 49 999	0,14	23,63	64,38	4,40	0,28
50 000 - 99999	0,16	9,28	80,58	2,80	0,43
100 000 a viac	0,68	21,73	66,34	2,39	1,02
Vojvodina	0,40	19,11	68,97	3,55	0,62

Zdroj: Republički Zavod za statistiku Srbije: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002 g., knjiga - stanovništvo

Tab. 10: Náboženská diverzifikácia pravoslávneho vierovyznania v obciach AP Vojvodina, 2002

1. Typ: Religiózne výrazne homogénne obce (k pravoslávne mu vierovyznaniu sa hlási 87,5 – 100,0 % z populácie regiónu)	Pečinci (96,41 %), Žabalj (89,84 %), Sremská Mitrovica (88,81 %), Opovo (88,49 %), Ruma (88,07 %) SPOLU: 5 (11,1 %) OBCÍ
2. Typ: Religiózne homogénne obce (k pravoslávne mu vierovyznaniu sa hlási 75,0 – 87,4 % z populácie regiónu)	Indjija (86,67 %), Titel (86,66 %), Vršac (84,47 %), Pančevo (84,26 %), Stará Pazova (83,41 %), Biely Kostol (83,14 %), Alibunár (82,16 %), Kovin (81,76 %), Odžaci (81,0 %), Irig (80,31 %), Báčska Palanka (80,01 %), Šíd (79,16 %), Nový Sad (77,85 %), Sečanj (77,80 %), Kikinda (77,58 %), Zrenjanin (77,28 %), Sremský Karlovac (76,46 %) SPOLU: 17 (37,8 %) OBCÍ

3. Typ: obce s nízkou religióznou divergenciou (k pravoslávnenému vierovyznaniu sa hlási 62,5 – 74,9 % z populácie regiónu)	Nová Crnja (74,85 %), Žitište (73,72 %), Nový Bečej (73,66 %), Plandište (71,07 %), Beočin (70,94 %), Srbobran (70,85 %), Vrbas (70,30 %), Kula (68,54 %), Nový Kneževac (65,19 %), Temerin (64,50 %) SPOLU: 10 (22,2 %) OBCÍ
4. Typ: obce so strednou religióznou divergenciou (k pravoslávnenému vierovyznaniu sa hlási 50,0 – 62,4 % z populácie regiónu)	Sombor (61,68 %), Apatin (57,77 %) SPOLU: 2 (4,4 %) OBCE
5. Typ: obce s vysokou religióznou divergenciou (k pravoslávnenému vierovyznaniu sa hlási 37,5 – 49,9 % z populácie regiónu)	Báč (49,52 %), Kovačica (42,74 %), Bečej (42,36 %), Čoka (39,94 %) SPOLU: 4 (8,9 %) OBCE
6. Typ: Religiózne výrazne divergentné obce (k pravoslávnenému vierovyznaniu sa hlási menej ako 37,4 % z populácie regiónu)	Malý Idoš (35,05 %), Báčska Topola (30,79 %), Subotica (25,96 %), Báčsky Petrovec (25,88 %), Ada (18,72 %), Senta (11,04 %), Kanjiža (7,74 %) SPOLU: 7 (15,6 %) OBCÍ

Zdroj: vlastný výskum

Tretím najviac zastúpeným vierovyznaním je protestantské vierovyznanie. Viaže sa prevažne na slovenské obyvateľstvo zoskupené v *slovenskej evanjelickej cirkvi augsburgského vierovyznania*. Najvyšší podiel protestantského vierovyznania je v obciach Báčsky Petrovec (65,48 %), Kovačica (44,28 %), Malý Idoš (16,19 %). Protestantské vierovyznanie je najpočetnejšie zastúpené vo veľkostných kategóriách obcí 10 000 – 19 999 (7,73%) a 20 000 – 49 999 (4,40 %).

ZÁVER

Vojvodina ako región predstavuje jedinečnú etnickú mozaiku rôznych národov a etnických skupín, ktoré žijú na jej území, a ktoré sa formovali pod vplyvom rôzne diferencovaných socio-ekonomických, historických, religióznych, demografických a druhých charakteristík. Harmonické spolužitie jednotlivých etnických skupín Vojvodiny sa dosiahne iba prostredníctvom konštruktívneho dialógu všetkých obyvateľov Vojvodiny. Výsledok tohto dialógu prispeje k formovaniu multietnickej a multikultúrnej spoločnosti založenej na rovnakých právach pre všetkých občanov, ochrany a podpory menšín ako aj lojálnosti a hrdosti národnostných menšín na krajinu, v ktorej žijú.

V tomto článku sme analyzovali údaje o národnostnom a jazykovom zložení obyvateľov Vojvodiny získané zo sčítanie obyvateľov, domov a bytov, 2002. Medzi základné faktory, ktoré vplývajú na etnickú a religióznu skladbu obyvateľstva môžeme zaradiť predovšetkým historické, geografické, etnografické, ale v poslednom decéniu taktiež politické a ekonomické faktory. Základnou premisou výskumu bolo poukázať na etnografické zmeny pod vplyvom demografických procesov pri posledných sčítaniach v rokoch 1991 a 2002, ktoré boli ovplyvnené prirodzeným pohybom, migráciou a identifikáciou sa obyvateľov s danou národnosťou. V posledných rokoch pod vplyvom ekonomickej a politickej situácie dochádzalo na jednej strane k migrácii rôznych autochtónnych etník z územia Vojvodiny, na strane druhej však dochádza k imigrácii iných národností na toto územie. Už len tieto spomenuté skutočnosti prezentujú Vojvodinu ako fenomén medzi regiónmi Európy po stránke etnickej, jazykovej a religióznej heterogenity.

Tento článok bol vypracovaný s podporou projektu: VEGA c. 1/0611/09 „Koncept miesta v regionálnogeografickej analýze a syntéze a teritoriálnom marketingu: teoreticko-metodologický rámec a aplikácia na vybrané modelové územia“ na Katedre geografie a regionálneho rozvoja Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity.

LITERATÚRA

- ĐURĐEV, B.S. (1995): Posleratno naseljavanje Vojvodine – metodi i rezultati demografske analize naseljavanja Vojvodine u periodu 1945 – 1981. Novi Sad. Matica srpska.
- GAJDOŠ, P.(2004): Klasifikácia a typológia regiónov SR v sociálno-priestorovej a sídelno regionálnej oblasti. SÚ SAV, Bratislava.
- ILIĆ, V., CVEJIC, S. (1997): Nacionalizam u Vojvodini, Gradska biblioteka „Žarko Zrenjanin“, Zrenjanin.
- MACURA, M., STANOVČIĆ, V.(1996): Položaj manjina u Saveznoj Republici Jugoslaviji zbornik radova sa naučnog skupa održanog 11, 12. i 13. Januara 1995. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti – Odeljenje društvenih nauka.
- MATLOVIČ, R. (1993): Religiozna geografija. Metodické centrum, Prešov, 1993, 61 s.
- MATLOVIČ, R. (1993): Príspevok k vývinu národnostnej a konfesionálnej štruktúry obyvateľstva Prešova. Sborník z konferencie: „Národnostní problémy v historii měst“. Muzeum Prostějovska, Prostějov, 1993, s. 203-209.
- MATLOVIČ, R.(1994): Religioznogeografická problematika vo vyučovaní regionálnej geografie Slovenska. In: Sborník z konferencie. PdF MU Brno, 1994, s. 18-21.
- MATLOVIČ, R. (2002): Geographical Aspects of Religious Diversity in Slovakia at the Beginning of the Third Millennium. Peregrinus Cracoviensis, 13, UJ Kraków, 2002, s. 35-53.
- PETROVIĆ, P. (1973): Demografski razvitak Vojvodine. Centar za političke studije, Novi Sad.
- PETROVIĆ, M. (1995): Stanovništvo po obrazovnim karakteristikama, In: Stanovništvo i domaćinstva Republike Srbije prema popisu 1991. godine. Zavod za statistiku Republike Srbije, Beograd, 1995, str. 203-204.
- RADUŠKI, N. (2003): Etnička slika Srbije – popis 2002. godine. Migracijske i etničke teme, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb. broj 2-3.
- RADUŠKI, N. (2006): Etnički diverzitet Vojvodine – popis 2002. godine. Zbornik Matice srpske za društvene nauke, (121), 369-374.
- REPUBLIČKI ZAVOD ZA STATISTIKU, SRBIJA (2003): Popis stanovništva, domaćinstva i stanova u 2002 g., knjiga – stanovništvo. ISBN 86-84433-02-5.
- SANU I. (1996): Položaj manjina u Saveznoj Republici Jugoslaviji. Odeljenje društvenih nauka, knjiga 19, Beograd.
- SPASOVSKI, M.M.(1994): Teritorijalni razmeštaj naroda i nacionalnih manjina u SR Jugoslaviji. Jugoslovenski pregled, vol. 38, br. 1.
- ŠTATÚT AUTONÓMNEJ POKRAJINY VOJVODINY
- ŽIVKOVIĆ, J. (1995): Manjine i regionalizam. Društvo dobre akcije, Niš.
- ŽIVKOVIĆ, J., MARKOVIĆ, O. (2004): Apstraktni pristup regionalizaciji manjinskih zajednica jugoistočne Srbije. Kvalitet međuetničkih odnosa, svest o regionalnom identitetu i mogućnost saradnje i integracije na Balkanu, Filozofski Fakultet, Niš.

ETHNIC AND RELIGIOUS DIVERSITY OF VOJVODINA*Summary*

Presenting considerable number persons of different nationality with or without ethnic state out of Vojvodina, describe main characteristic at national structure in population of Vojvodina. This fact was again confirmed by results of Census 2002. In this work are analysed, in basis of survey data, acceptability of some identification frames by means of national minorities, membership importance of nation, birth area, etc. There are many factors which influence is very important for creating complex recent ethnical structure.

Those factors are historical, geographical and political especially in last decade, consequences are changes in ethnic structure on the state level, but and on local administrative levels. Therefore, from development in different ethnic communities, because of different natural increase and net migration. Until, in others former Yugoslav republic, today exist high level of ethnic homogeneous, in Serbia, especially its autonomous province Vojvodina, population of different nationalities participate approximately 30 % in total population.

Also, we are analyzed the ethnodemographic changes in the period 1991-2002, caused by the following relevant factors: natural movement, migration and changed declaration on national affiliation. Ethnocentric migrations (voluntary and forced) primarily influenced the changes of ethnic structure of the Vojvodina, in the sense of creating a nationality more homogenous region, having in mind the national structure of refugee-population. On the other hand, the emigration of some other nationalities which migrated to their mother countries due to political and economic reasons influenced the ethnic structure of the population, too. Having in mind that Vojvodina is a multiethnic and multiconfessional region, the question of minorities and interethnic relations is undoubtedly of great significance for the stability and demographic development of this region.

Recenzovali: Prof. RNDr. René Matlovič, PhD.
Prof. RNDr. Viliam Lauko, CSc.

ODKALISKO SLOVINKY PRI KROMPACHOCH (geografické aspekty environmentálnej záťaže)

Vladimír ČECH – Juliana KROKUSOVÁ – Lucia KUNÁKOVÁ¹

Abstract: *The report deals with geographical aspect of mining pond Slovinky near Krompachy. Situation, according to the Ministry of Agriculture monitoring, is unsatisfying with a real a possibility of breaking out of ecological disaster, and Slovinky and Krompachy would then have to face unfavourable consequences. Introduction is focused on information about monitoring of the ponds and of the industry waste dumps in the Slovak republic. In introduction we are also dealing with the term pond, with the history of the mining in Slovinky and relicts of this activity after stopping of the mining in this region. In the next part we are dealing with the characteristic of geological and present structure in the area of the Slovinky mining pond near Krompachy as well as the characteristic of information about the pond parameters and chemistry. We are writing about unsatisfying condition and negative influences of the pond on the individual parts of the country. In the end we briefly provide basic recommendations how to make condition of the pond better.*

Key words: *mining pond Slovinky near Krompachy, environmental burden, physiographic conditions, flotation sludge with content of arsenic*

ÚVOD

Minuloročné tragické udalosti v súvislosti s ekologickou katastrofou na odkalisku pri maďarskej Ajke viedli aj na Slovensku k zvýšenému záujmu príslušných orgánov o stav najrizikovejších odkalísk a skládok priemyselného odpadu. Na základe nariadenia Ministerstva pôdohospodárstva bola na jeseň 2010 zrealizovaná kontrola 28 takýchto objektov na území republiky, pričom na 27 z nich bol aktuálny stav charakterizovaný ako uspokojivý. Výnimkou sa stalo odkalisko Slovinky pri Krompachoch s neuspokojivým stavom a s rizikom ekologickej havárie.

Cieľom predloženého príspevku je charakteristika geografických aspektov odkaliska ako environmentálnej záťaže, vrátane analýzy geoeologickej a súčasnej štruktúry v priestore odkaliska, charakteristiky parametrov odkaliska a chemizmu, vplyv odkaliska na jednotlivé zložky krajiny a informácie o súčasnom neuspokojivom stave a možných opatreniach.

POJEM ODKALISKO

Prijatím zákona č. 514/2008 Z. z. o nakladaní s odpadom z ťažobného priemyslu a o zmene a doplnení niektorých zákonov, ktorý nadobudol účinnosť dňa 15. decembra 2008, bola do právneho poriadku Slovenskej republiky prebratá smernica Európskeho

¹ **RNDr. Vladimír Čech, PhD., RNDr. Juliana Krokusová, PhD., RNDr. Lucia Kunáková,**
Katedra geografie a regionálneho rozvoja, Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita, ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov,
e-mail: cech@unipo.sk, francova@fhpv.unipo.sk, lkunakova@gmail.com

parlamentu a Rady 2006/21/ES o nakladaní s odpadom z ťažobného priemyslu. Tieto právne predpisy stanovujú minimálne požiadavky na zabezpečenie predchádzania alebo znižovania akýchkoľvek nepriaznivých účinkov na životné prostredie alebo ľudské zdravie, ktoré vznikajú v dôsledku nakladania s odpadom z ťažobného priemyslu. V zmysle tohto zákona sa odkalisko definuje ako „prírodné alebo umelo vybudované zariadenie na zneškodňovanie jemnozrnného ťažobného odpadu, spravidla hlušiny zmiešanej s rôznym množstvom vody pochádzajúcej z úpravy nerastov a z čistenia alebo recyklácie vody z prevádzky“.

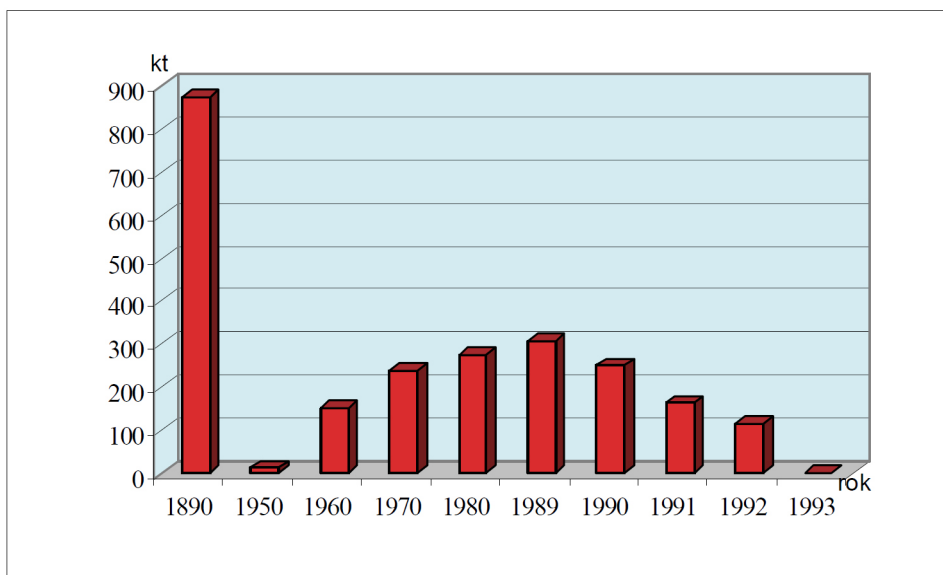
Odkaliská patria k antropogénnym formám georeliéfu, sú viazané často na banskú činnosť. Pre svoj rovinný charakter sa označujú ako „terénne zrkadlá“. Ich genéza súvisí s industriálnou sedimentáciou. Vzhľadom na toxicitu sedimentovaného materiálu privádzaného z flotačných zariadení, ostávajú odkaliská nadhlo negatívnym prvkom v prírodnom prostredí banských oblastí (Mazúrek 1998). Na odkalisko sa odvádza odpad zo spracovania nerastnej suroviny v tekutom stave – kal. Kaly sa postupne hromadia, dosahujú hrúbku aj niekoľko desiatok metrov a po ukončení banskej činnosti postupne vysychajú. Odkalisko je vodohospodárskou stavbou, spravidla v prehradenom údolí a jeho hrádza podlieha bezpečnostnej vodohospodárskej kontrole.

BANÍCKA ČINNOSŤ V SLOVINKÁCH

Vznik odkaliska (napriek tomu, že leží v katastrálnom území mesta Krompachy) súvisí s baníckou činnosťou v Slovinkách. Táto obec je prvýkrát spomenutá v listine kráľa Ľudovíta z r. 1368 ako sídlisko v chotári Gelnice pod názvom Abakuk. V r. 1943 došlo k zlúčeniu Nižných a Vyšných Sloviniek a odvtedy existujú pod názvom Slovinky. Obec leží v severovýchodnej časti Slovenského Rudohoria, v geomorfologickom celku Volovské vrchy, podcelku Hnilecké vrchy. Nachádza sa 5 km juhozápadne od mesta Krompachy. Rozloha katastrálneho územia je 46,45 km², z hľadiska rozlohy je to najväčšia obec v okrese Spišská Nová Ves. Nadmorská výška sa pohybuje v rozpätí od 400 do 1 081 m n.m. (Ostrý vrch). Stred obce sa nachádza v nadmorskej výške 442 m n.m. Cez Slovinky prechádza cesta III. triedy, ktorá sa v Krompachoch napája na cestu II. triedy č. 547, ktorá prechádza zo Spišského Podhradia cez Krompachy do Košíc. Cez obec nevedie železničná trať.

Rudná oblasť Slovinky sa vyznačuje značným počtom ložísk dlhého smerného a hlbinného rozsahu a patrí medzi najväčšie náleziská medených rúd na Spiši. Hlavným predmetom ťažby boli po dlhé stáročia medené a striebornaté medené rudy. Napriek tomu, že na území Sloviniek bola banícka činnosť vždy intenzívna, neboli zastúpené medzi tzv. banskými mestami, ktorých zástupcovia sa v 18. a 19. storočí zúčastňovali na zasadnutiach Hornouhorského banského mešťanstva. Po všeobecnom úpadku medenorudného baníctva v 2. polovici 19. storočia začala sa rozvíjať ťažba železných rúd, čo znamenalo novú etapu baníctva v Slovinkách. V r. 1898 sa začalo s výstavbou závodu. Hlavným cieľom bolo zásobovať krompašské vysoké pece železnou rudou pri súčasnom zužitkovaní medi, ktorá musela byť zo železnej rudy odstránená, aby nekazila kvalitu surového železa. Veľké komplikácie priniesla 1. svetová vojna. Pre politické zmeny a hospodársku krízu bola ukončená výroba v Krompachoch. Pre nedostatok odbytu bola súčasne zastavená ťažba v Slovinkách. V r. 1925 bola obnovená ťažba medenej rudy. Pre katastrofálny pokles ceny medi na svetovom trhu, čo spôsobilo stratovosť podnikania,

bola v r. 1931 prevádzka opäť zastavená. 2. svetová vojna spôsobila opätovné zastavenie ťažby v r. 1946 – 1949, lebo závod bol pri prechode frontu značne poškodený a veľká časť strojného zariadenia bola demontovaná alebo zničená. V bani sa nepracovalo, iba sa odčerpávala voda a udržiavali sa prístupové chodby k čerpacím staniciam. Rekonštrukčné práce začali až v r. 1950. Normálna plánovaná prevádzka sa začala v r. 1951. V r. 1950 spustili úpravňu, baňa bola ešte len v príprave. Ruda pre úpravňu sa preto získavala zo starých hald. Zariadenie úpravne bolo časom zastaralé, a tak v r. 1962 začala pracovať nová úpravňa. Nová úpravňa spracúvala len rudu z vlastnej bane. V tomto období došlo aj k zvýšeniu kapacity bane z pôvodnej výšky 120 kt.rok⁻¹ na 200 kt.rok⁻¹. Medzi najdôležitejšie realizované projekty v tomto období patrili: prehĺbenie šácht Dorotea, Adam-Eva a Emil, rekonštrukcia dedičnej štôlnie, prekopy a chodby, odkalisko, flotačná úpravňa, drviareň a zásobníky, objekty na umelé vetranie bane, sklady trhavín, manipulačná budova, kompresorovňa, dispečing, elektrifikácia bane a pod. (Markovič 1970). V 70 a 80. rokoch postupne narastala produkcia vyťaženej rudy až do roku 1989 (300 kt.rok⁻¹). Ťažba medenej rudy v Slovinkách bola ukončená 30. 6. 1993. V tento deň bol vyťažený posledný vozík medenej rudy v bani Slovinky, ktorý je symbolicky umiestnený pred dnes už schátralou administratívnou budovou bane.

Graf 1 Produkcia vyťaženej rudy podnikom ŽB, závod Slovinky

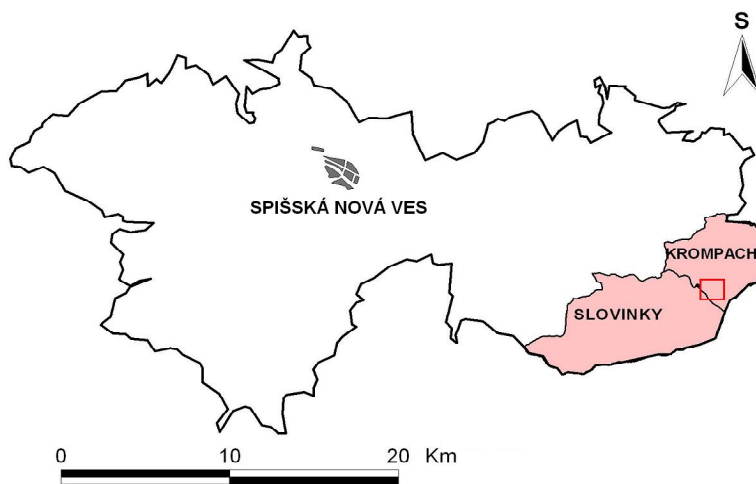
Ťažba nerastných surovín zanechala v regióne často nezvratné zmeny pod zemou, aj na povrchu. Pod povrchom vydolovaním vznikol systém šácht, štôlní a komôr. Tieto podzemné vydolované priestory predstavujú tzv. banský suterén. V poddolovaných územiach často dochádza k poklesom a prepadnutiam. Môžu mať rôzny hĺbkový rozsah a priestorové rozmiestnenie. Z povrchových banských antropogénnych foriem sa najčastejšie vyskytujú haldy a odkaliská. Tieto formy vznikli počas ťažby, no ostali tam

aj po jej ukončení. Haldy sa vyskytujú vo väčšom množstve ako odkaliská a poskytujú širšie možnosti na ich sanáciu. Materiál z hald sa najčastejšie využíva na zarovnávanie nerovností terénov, a to aj tých, ktorých vznik nesúvisí s banskou činnosťou.

Región stredného Spiša (357 km², 52 000 obyvateľov), v ktorom sa odkalisko nachádza patrí podľa aktualizácie environmentálnej regionalizácie Slovenska z roku 2005 k ôsmim najviac environmentálne zaťaženým oblastiam Slovenska pod označením Rudniansko-Gelnická zaťažená oblasť. V oblasti bolo lokalizovaných niekoľko významných závodov zameraných na ťažbu nerastných surovín. Najznámejší bol v Slovinkách (Želba, a.s. Slovinky) a Rudňanoch (Želba, a.s. Rudňany), ktoré mali významnú pozíciu aj v rámci bývalého Československa. Na ťažbu nerastných surovín bol napojený upravný priemysel, ktorý ďalej spracovával vyťažенú rudu. Medzi takéto podniky patrili aj Kovohuty a.s. Krompachy, ktoré po krátkom prerušení prevádzky fungujú dodnes. Uvedené podniky boli najväčšími znečisťovateľmi ovzdušia a následne všetkých zložiek životného prostredia (Hg, Cu, Cd, Pb, Sb, As a pod.). Napriek skvalitneniu technológií a rôznym ekologickým opatreniam aj v súčasnosti znečisťujú predovšetkým ovzdušie v danom regióne.

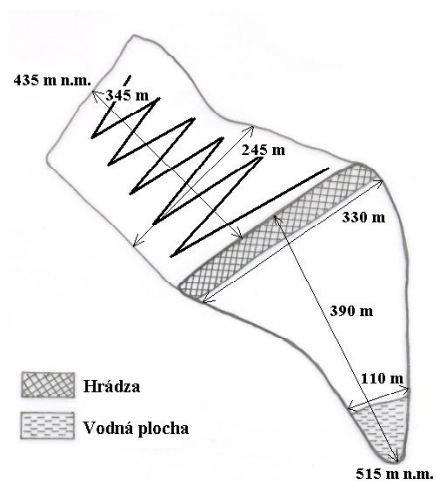
POLOHA ODKALISKA

Odkalisko sa nachádza v katastrálnom území Krompách, dve hlavné prístupové cesty k nemu vedú cez obec Slovinky. Je lokalizované v strednej a dolnej časti bočnej svahovej doliny ohraničenej v JV časti Krompašským vrchom (1025 m n.m.) s výústením do doliny Slovinského potoka.

Obr. 1 Poloha odkaliska v rámci okresu Spišská Nová Ves

Jeho rozloha je cca 15 ha. Spodný okraj sa nachádza v nadmorskej výške 435 m n. m., horný okraj v 515 m n. m. Dosahuje dĺžku 390 m a jeho maximálna šírka je 330 m. Výška hrádze odkaliska je 113 metrov. Je to vlastne najvyššia vodná stavba na Slovensku. Dĺžka svahu hrádze je 345 m a jeho šírka 245 m.

Obr. 2 Schéma odkaliska

Obr. 3 Letecký pohľad na odkalisko (r. 1996

Obr. 4 Ortofotosnímka odkaliska

Obr. 5 3D model doliny s odkaliskom využitím ortofotosnímků

FYZICKOGEOGRAFICKÉ POMERY

Dolina s opisovaným odkaliskom ako aj širšie okolie je z geologického hľadiska budovaná smrečinským súvrstvom rakoveckej skupiny (spodný až vrchný devón), ktorá patrí pod tektonickú jednotku gemerika (*Bajaník et al. 1984*). Ide o metamorfované pieskovce, prevažne jemnozrnné, šedej farby s odtieňmi do žltá a hneda. Zastúpenie kremeňa dosahuje hodnôt 70-90%, v menšej miere sa vyskytujú aj sericit, chlorit, zirkón, pyrit a titanit. Väčší priestorový rozsah dosahujú kremenné fylity s metamorfovanými pieskovecami, ktoré sú prevládajúcou faciou smrečinského súvrstvia. Kremenné fylity sú väčšinou jemnolaminované horniny svetlošedej farby, často sekundárne preniknuté karbonátom a kremeňom. Vyskytujú sa v prevahe nad metamorfovanými pieskovecami v pomere 4:1. Dominuje v nich kremeň a sericit, lokálne sa vyskytuje limonit, hematit a albit. Kvartérne sedimenty sú v priestore doliny zastúpené najmä fluvialnymi a deluvialnymi sedimentmi. Fluvialne sedimenty predstavujú holocénne piesčité a hlinité štrky, hliny a íly. Vypĺňajú v malej miere dolnú časť doliny na vyústení vodného toku do Slovinského potoka. Deluvialne sedimenty obdobia pleistocén-holocén pokrývajú svahy doliny v blízkosti odkaliska. Sú tvorené hlinito-kamenitými a hlinitými sedimentmi. Ich

hrúbka je závislá od litologického podložia, sklonu svahov a celkovej členitosti georeliéfu. Sú na mnohých miestach premiešané s antropogénnymi sedimentami.

Podľa regionálneho geomorfologického členenia (*Mazúr-Lukniš 1986*) sledované územie patrí v rámci subprovincie Vnútrotných Západných Karpát do oblasti Slovenského rudohoria, celku Volovských vrchov a podcelku Hnileckých vrchov. Územie je súčasťou semimasívnej morfoštruktúry Slovenského rudohoria, predstavuje jeho semimasívny mierne vyklenutý blok (*Mazúr 1980*). Hnilecké vrchy v skúmanom priestore predstavujú typ fluvialne rezanej hornatiny so systémom pravidelne usporiadaných rázsoch a svahových dolín. Napriek pomerne pestrej stavbe v Hnileckých vrchoch prevládajú konštantné výšky, ktoré poukazujú na zvyšky niekdajšieho zarovňavania. Je tu vzácna vyrovnanosť hlavných chrbtov s nadmorskými výškami 900 - 1100 m n.m. so stopami po stredohorskom systéme zarovňavania. Takýto výrazný chrbát vybieha smerom na východ z kóty Bukovec (1127 m n.m.), cez Korban (1109 m n.m.), Orlí vrch (1043 m n.m.), Havraníu hlavu (1020 m n.m.), Banský vrch (1004 m n.m.) a Ostrý vrch (1082 m n.m.) a odtiaľ na SV cez Krompašský vrch (1025 m n.m.), ktorý tvorí JV ukončenie doliny s opisovaným odkaliskom. Z Krompaškého vrchu chrbát výrazne klesá na Malé Plejsy (758 m n.m.). Dolina s odkaliskom prebieha v smere SZ-JV, sklon jej svahov sa pohybuje v hodnotách 25 - 35°, tvorí bočnú svahovú pravostrannú dolinu doliny Slovenského potoka, ktorá má v mnohých úsekoch subsekvantný charakter. Priestor doliny bol výstavbou odkaliska na veľkej rozlohe ľudskou činnosťou zmenený prostredníctvom vzniku výraznej antropogénnej formy georeliéfu situovanej v dolnej a strednej časti svahovej doliny. Antropogénnu formu vytvára terasovito navrhovaná hrádza, samotná plocha odkaliska, ako aj odvodňovacie kamenné žľaby, ktoré odvádzajú povrchovú vodu mimo odkaliska a drenážne rúry. Výrazný geomorfologický činiteľ, ktorý v súčasnosti pretvára charakter odkaliska a najbližšieho okolia je vietor (vyvievanie prachových a popolčkových častíc a vytváranie presypov), zrážková voda vo forme dažďa a snehu (stekanie zrážkovej vody z okolitých svahov do drenážnych jarkov) a človek (najmä devastácia hrádzového systému a výstuže hrádze).

Záujmové územie patrí podľa *Končeka (1980)* do dvoch klimatických oblastí. Nižšie časti doliny do 800 m n.m. zasahujú do mierne teplej oblasti, jej mierne vlhkej podoblasti a rámci nej do okrsku mierne teplého, mierne vlhkého so studenou zimou, dolinového. Územie nad 800 m n.m. (v okolí kóty Krompašský vrch) zaberá chladná oblasť a v rámci nej okrskov mierne chladný. Najbližšia meteorologická stanica sa nachádza v Krompachoch v Hornádskej kotline v nadmorskej výške 379 m n.m. na 48° 55' s.z.š. a 20° 52' v.z.d., približne 3 km severne od odkaliska. Priemerné mesačné teploty vzduchu za obdobie 1961 - 1990 sú najvyššie v júli (17 °C) a najnižšie v januári (-6,2 °C). Ročný priemer dosahuje hodnoty 6,8 °C. Teplota pod 0 °C trvá v dlhodobom priemere v Krompachoch 96 dní. Priemerný ročný úhrn zrážok za obdobie 1961 - 1990 predstavoval v Krompachoch 625 mm. Maximum zrážok spadne v letnom polroku, keď sa v horách vyskytujú výdatné búrkové dažde (júl - 100 mm). Minimálne množstvo zrážok spadne v zimnom polroku (január, február - 26 mm). Najvyššia priemerná vlhkosť vzduchu v Krompachoch za obdobie 1961 - 1990 bola zaznamenaná v decembri - 87 %. Najmenšiu relatívnu vlhkosť vzduchu vykazuje máj a jún - 74 %. Z hľadiska snehových pomerov je rozhodujúcim ukazovateľom počet dní so snehovou pokrývkou. V meste Krompachy sa tento počet pohybuje okolo 71 dní. Najväčší počet dní so snehovou pokrývkou pripadá na január -

22,1. Územie kotliny, kde sa nachádza stanica má V-Z orientáciu s nízkou priemernou ročnou rýchlosťou vetra dosahujúcou hodnotu $1,4 \text{ m.s}^{-1}$ a zvýšeným výskytom inverzií. Konfigurácia georeliéfu tiež upravuje smer prevládajúcich vetrov, ktoré sú prevažne západného a východného smeru. V absolútnych hodnotách prevažuje bezvetrie - 47 %.

Podľa hydrologického členenia sa dolina s odkaliskom nachádza v oblasti povodia Slovinského potoka, ktorý ďalej patrí do čiastkového povodia 4-32 Hornád a základného povodia 4-32-01 Hornád pod Hnilec. Podľa typu režimu odtoku (*Šimo-Zat'ko, 1980*) patrí do stredohorskej oblasti so snehovo-dažďovým typom režimu odtoku (akumulácia: XI-II, vysoká vodnosť: III-V, $Q_{\max.}$: IV, $Q_{\min.}$: I-II, IX-X, s mierne výrazným podružným zvýšením vodnosti koncom jesene a začiatkom zimy). Slovinský potok pramení v nadmorskej výške 1050 m n.m. na východnom svahu masívu Bukovca (1127 m n.m.), najvyššieho bodu Hnileckých vrchov. Plocha povodia Slovinského potoka dosahuje $78,59 \text{ km}^2$. Vodný tok je autochtónneho typu, od prameňa tečie najprv smerom na východ, v centre intravilánu obce Slovinky sa stáča na severovýchod a pokračuje do mesta Kropachy, kde v nadmorskej výške 367 m n.m. ústí do Hornádu. Na celej svojej dĺžke 16,1 km priberá prevažne krátke, málo výdatné prítoky bočných svahových dolín. Najvýznamnejším ľavostranným prítokom je v centre intravilánu Sloviniek Poráčsky potok. V intraviláne mesta Kropachy bol potok z časti umelo preložený v prvej polovici 20. storočia a zregulovaný kamennou dlažbou. Vodomerná stanica na Slovinskom potoku sa nachádza v katastrálnom území mesta Kropachy, 500 m od jeho ústia do Hornádu v nadmorskej výške 367,5 m n.m. Špecifický odtok za obdobie 1931 – 1980 v $\text{l.s}^{-1}.\text{km}^{-2}$ dosahuje hodnoty 6,23, priemerný prítok $0,49 \text{ m}^3.\text{s}^{-1}$.

Tabuľka 1 Dlhodobé priemerné mesačné prítoky a ročný prítok v $\text{m}^3.\text{s}^{-1}$ za obdobie 1931 – 1980 (*SHMÚ Košice*).

Tok-profil	XI.	XII.	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	Rok
Slovinský potok - Kropachy	0,439	0,327	0,238	0,301	0,709	0,986	0,724	0,597	0,527	0,434	0,280	0,266	0,490

Vysoké prítoky sú od marca do mája, čo svedčí o značnom podiele odtoku z topiaceho sa snehu. Veľmi výrazné sú minimá na toku v januári a v septembri a októbri, kedy ukazovatele klesajú na 49 - 57 % celoročného priemeru. Krátky pravostranný prítok Slovinského potoka v doline s odkaliskom pramení v nadmorskej výške 575 m n.m. Je odvedený betónovým žľabom mimo telesa odkaliska v nadmorskej výške 515 m n.m., do pôvodného koryta sa vracia pod odkaliskom (435 m n.m.) a jeho sútok so Slovinským potokom dosahuje hodnotu 398 m n.m. Viacero menších stálych alebo periodických vodných tokov v doline je odvodňovaných mimo odkalisko systémom betónových žľabov. V záujmovom území odkaliska možno rozlíšiť dva hydrogeologické celky - 1. Hydrogeologický celok paleozoika Slovenského rudohoria - Volovských vrchov: s prevládajúcou puklinovou priepustnosťou. Tento celok sa hodnotí ako nízko zvodnený, hydrologicky málo priaznivý až nepriaznivý. Vývery podzemných vôd sú rozptýlené do veľkého počtu prameňov malej až veľmi malej výdatnosti ($0,01 - 1,0 \text{ l.s}^{-1}$). Priemerný špecifický odtok podzemných vôd dosahuje hodnotu 2,0 až $4,0 \text{ l.s}^{-1}.\text{km}^{-2}$. Režim podzemných vôd v horninovom prostredí Volovských vrchov bol v minulosti silne ovplyv-

ňovaný banskou činnosťou, na základe čoho sa vyčleňuje i zvláštna skupina vôd, banské vody. Rudný revír Slovinky má ložisko Hrubý Slovinský žilník. Do zastavenia banskej činnosti sa meral výtok v štolni Ferdinand, ktorý predstavoval 30 l.s⁻¹ banských vôd. 2. Hydrogeologický celok kvartérnych sedimentov: s prevládajúcou pórovou priepustnosťou je na území vyvinutý vo forme nespevnených deluviálnych sedimentov. Ich priepustnosť je prevažne pórová, ovplyvnená veľkosťou zrn a prítomnosťou pelitickej frakcie. Pramene odvodňujúce tieto sedimenty majú často sezónny charakter a v bezzrážkových obdobiach zanikajú. Z hydrologického hľadiska najväčší význam majú fluvialne štrkopiesky nivy Slovinského potoka, ale aj deluviálne sedimenty s väčšou hrúbkou.

Prevládajúcim pôdnym druhom v predmetnom území ako aj v širšom okolí sú kambizeme. Sú to pôdy s kambickým B-horizontom, pod ochrickým alebo umbrickým A-horizontom. Pôdny profil týchto pôd je prevažne plytký až stredne hlboký. Ochrický horizont má drobnohrudkovitú štruktúru. Kambický horizont má polyedrickú štruktúru a hlinitú textúru. Tento horizont postupne prechádza do substrátu, ktorým sú zvetraliny rôznych hornín. Najväčšiu rozlohu zaberá kambizem modálna bez ďalších diagnostických horizontov alebo ich náznakov. V najvyšších častiach doliny prechádzajú do kambizeme podzolovej s kambickým podzolovým Bvs-horizontom, bez prítomnosti eluviálneho E-horizontu. Kambizeme v tesnej blízkosti odkaliska nesú stopy po výraznom antropogénnom ovplyvnení ťažkými kovmi. Pri vyústení vodného toku do Slovinského potoka sú na malej ploche vyvinuté aj fluvizeme. Vyznačujú sa pomerne veľkou hĺbkou s ochrickým Ao-horizontom z holocénnych fluvialných sedimentov. Vlastnosti týchto pôd sú závislé predovšetkým od zrnitostného a chemického zloženia sedimentov, ako aj od režimu podzemných a povodňových vôd. Fluvizem modálna sa vyskytuje bez ďalších diagnostických horizontov alebo ich náznakov s výnimkou možného výskytu G-horizontu do 100 cm. Pôdny pokryv hradzového telesa možno pokladať za antrozem prekryvnú, kontaminovanú, s umelým prekryvom prirodzených pôd, s výrazne odlišným prirodzeným materiálom.

Rastlinné spoločenstvá, za predpokladu že sa zachovali v prirodzenej podobe, sú relatívne dobrým odrazom klimatických, georeliéfnych, geologických a iných podmienok. Rekonštrukcia pôvodných spoločenstiev je však v súčasných podmienkach, vzhľadom na podstatný vplyv človeka na vegetáciu, pomerne náročný proces. Proces antropizácie výrazne postihol aj dolinu Slovinského potoka. Ide predovšetkým o premenu bývalých listnatých lesov na ihličnaté vplyvom baníctva, kedy podstatná časť bukového dreva padla za obeť potrebám banského priemyslu (Krompachy, Slovinky, Poráč, Rudňany). Dopyt po bukovom dreve mal za následok rozširovanie jedle, ktorá však bola neskôr potlačovaná na úkor výsadby veľkých smrekových monokultúr. Väčšina dnešných smrekových kultúr sa vyznačuje hrubou vrstvou surového humusu a je takmer bez lesného podrastu, čo sťažuje vyhraničovanie rekonštrukčných jednotiek. Priestor doliny s odkaliskom sa zaraďuje podľa fytogeografického členenia Slovenska (Futák, 1980) do oblasti západokarpatskej flóry (Carpatium occidentale). V rámci nej patrí do obvodu predkarpatskej flóry (Praecarpaticum) a podobvodu Slovenské rudohorie. Podľa fytogeograficko-vegetačného členenia (Plesník, 2002) je územie v rámci Stredoeurópskej provincie súčasťou bukovej zóny, kryštalicko-druhohornej oblasti a okresu Volovské vrchy. Z hľadiska potenciálnej prirodzenej vegetácie sa v doline vyskytujú nasledovné jednotky. Na vyústení vodného toku do Slovinského potoka je vyvinutá jednotka lužných lesov podhorských a horských

(Almenion glutinoso-incanae, Salicion triandrae p.p., Salicion eleagni). Najväčšiu plochu zaberajú bukové karpatské lesy podhorské (Eu-fagenion p.p. min.). Lokálne sa vyskytuje aj jednotka dubových kyslomilných lesov (Genisto germanicae-Quercion daleschampii). Súčasné zloženie vegetácie na hrádzi odkaliska a v jeho tesnej blízkosti reflektuje jeho výrazný vplyv. Samotné odkalisko je bez vegetácie, teleso hrádze je lokálne zarastené trávami a borovicovým lesom s primiešanou brezou bradavičnatou. V lesoch v okolí odkaliska je zastúpenie hlavných drevín nasledovné: 50 % smrek, 30 % borovice, 20 % breza a iné dreviny. Podobne ako pôdny kryt v tesnej blízkosti odkaliska, aj lesné porasty nesú výrazné stopy poškodenia. Ide najmä o škvrny na kmeňoch, opadávanie ihličia a pod.

Živočíšstvo tejto oblasti možno charakterizovať analogicky spolu so živočíštvom širšieho regiónu. Z hľadiska živočíšnych regiónov podľa Čepeláka (1980) patrí územie do provincie Karpaty a oblasti Západné Karpaty. Na nižšej úrovni je súčasťou Vnútorého obvodu, Centrálného okrsku a Rudohorského podokrsku. Samotná plocha odkaliska nie je vhodná pre život akýchkoľvek živočíšnych druhov. V okolitých lesoch a lesných porastoch prevláda jelenia a srnčia zver. Viacero jedincov uhynulo počas aktívnej prevádzky odkaliska a dodnes sú v ňom zakonzervované.

Obr. 6 Povrch vrchnej časti odkaliska pripomína mesačnú krajinu

HISTÓRIA, CHEMIZMUS A SÚČASNÝ STAV NA ODKALISKU

S výstavbou odkaliska sa začalo po havárii a uzatvorení starého odkaliska v Slovinkách. Do prevádzky bolo uvedené roku 1968, s predpokladanou životnosťou do roku 2000, keď sa tam prestal naplavovať o rok skôr. Dopravu kalu vo forme hydrozmesi z úpravne rúd závodu Železorudných baní na odkalisko zabezpečovali tri čerpacie stanice zaradené za sebou po trase kalovodu. Ročne sa na odkalisku uskladňovalo cca

275 kt flotačného odpadu. Ide o odkalisko s najväčšou hrúbkou kalu na Slovensku, jeho množstvo sa odhaduje na 4,8 mil. metrov kubických.

Rozbor základného chemizmu flotačného odpadu deponovaného na celkovo 8 odkaliskách v Slovinkách a blízkom okolí sa realizoval v roku 1991, teda v čase aktívnej prevádzky odkaliska. Základné prvky, ktorých percentuálne zastúpenie sa zisťovalo boli: Cu, Fe, Mn, S, SiO₂, As, Au, Ag. Z hľadiska mineralogického zloženia asi 90 % obsahu Cu pochádzalo z chalkopyritu, zvyšok z tetraedritu a kovovej formy zo strusiek. Fe a Mn pochádzali hlavne zo sideritu a ankeritu, sulfidov, horninotvorných minerálov, kovového oteru technológie a strusiek. S pochádzala zo sulfidických minerálov, menej z čiernych bridlíc. SiO₂ v žilnej forme tvoril hlavnú výplň rudných štruktúr, časť pochádzala z horninotvorných minerálov a strusiek. As pochádzal najmä z arzenopyritu a tetraedritu. Au a Ag sa tiež v malých množstvách nachádzali v odpade (Au od 0,05 do 0,21 ppm, Ag od 0,8 do 4,7 ppm). Tieto prvky mali spoločný základ jedine v zlatinkách, kde prevažovalo Au (64 - 89 %). Au sa asi v 70 % vyskytovalo v zlatinkách, zbytok najmä v tetraedrite. Ag pochádzalo najmä z tetraedritu, menšia časť sa viazala na zlatinky. Pokusy z koncentrátom Knelson na získanie Au z flotačného odpadu skončili s výsledkom „nerentabilné“. V porovnaní so zastúpením prvkov na ostatných 7 odkaliskách sa ukázal zaujímavý fakt, že čím „mladšie“ odkalisko, tým vyššie percentuálne zastúpenie SiO₂ a nižšie zastúpenie v prípade Fe a Mn.

Tabuľka 2 Percentuálne zastúpenie vybraných prvkov vo flotačnom odpade v odkalisku Slovinky-r. 1991 (Interný materiál ŽB, závod Slovinky).

	tonáž	Cu (v %)	Fe (v %)	Mn (v %)	S (v %)	SiO ₂ (v %)	As (v %)	Iné (v %)
Odkalisko Slovinky	5,7 mil.	0,15	12,57	0,42	0,44	51,51	0,28	34,63

V súvislosti s odstavením aktívnej prevádzky odkaliska roku 1999 sa dôležitou súčasťou zisťovania jeho stavu stal pravidelný monitoring. Ten sa začal vykonávať už roku 1991 pozorovacími sondami po havarijnej situácii na odkalisku začiatkom deväťdesiatych rokov, kedy došlo k splaveniu kalového materiálu do vodného toku Slovinského potoka. Svah hrádze bol terasovite upravený, naviezla sa banská hlušina, bola vysadená stromová a trávnatá vegetácia za účelom stabilizácie svahu. Vybudovala sa meracia geodetická sieť na pozorovanie terénnych posunov a hydrologická sieť v podobe vŕtaných sond na meranie hladiny spodnej vody, ktoré sú v súčasnosti nefunkčné (suché alebo zaplnené nahádzaným materiálom). Povrch telesa odkaliska tvorí materiál tuhej konzistencie, smerom do podložia sa nachádzajú tekuté piesky a voda. Kalový materiál obsahuje stopové prvky zlata, striebra, meď, železa, arzenu a ďalších prvkov. Dve najvyššie terasy odkaliska nie sú zavezené, či rekultivované, sú bez vegetácie. V hornej časti odkaliska badať stopy po ťažbe pieskov na ploche niekoľkých árov asi 50m od najvyššej hrádze, na svahu hrádze bol zaregistrovaný nelegálny výrub stromovej vegetácie, ktorá slúži na zastabilizovanie svahu a na dvoch miestach svahu badať stopy po zrážkovej erózii v jednom prípade s vytvorením „eróznej vaňe“. Z hľadiska drenážneho odvodňovacieho systému ako životne dôležitých súčastí vodného diela je možné rozlíšiť dve hlavné zariadenia. Prvým je odvedenie hlavného horského potôčika doliny betónovým žľabom mimo teleso odkaliska a jeho vyústenie do pôvodného koryta pod odkaliskom. Druhým

zariadením je vlastná drenáž odkaliska, ktorá vedie v hĺbke v telese odkaliska. Tvoria ju dve potrubia s priemerom cca 300 mm, jedno z nich odvádza vodu z jazierka v hornej časti odkaliska formou prepadu (voda pochádza z drobných svahových výverov a zrážok), druhé odvádza priesaky z bázy odkaliska. Pod odkaliskom sa spájajú s odkloneným potôčikom. Tieto drenážne potrubia okrem prepadu a vyústenia sú nekontrolovateľné a na niektorých miestach aj žľab s potôčikom, keďže vedie lokálne aj pod terénom.

V zmysle vodného zákona sa na odkalisku musí raz za dva roky vykonať odborný technicko-bezpečnostný dohľad za čo zodpovedá vlastník odkaliska. Od uvedeného obdobia odkalisko viackrát zmenilo majiteľa, koncom roku 2002 ho získala súkromná firma z Košíc, ktorá sa zakrátko dostala do platobnej neschopnosti a konkurzu a odvtedy sa žiaden dohľad, kontrola stavu či pravidelný monitoring nevykonáva. Nie sú teda približne 8 rokov známe informácie o prípadných tlakoch v podlaží, posune svahu, výšky hladiny vody a podobne, zároveň nič nebráni devastácii a rozkrádaniu zariadenia odkaliska najmä zo strany osadníkov. Doteraz neboli realizované opatrenia na odstránenie poruchy zo septembra 2001, keď došlo k výronu zakalenej vody - príčinou bolo prepadnutie starého potrubia vratnej vody. Zakalená kontaminovaná voda sa dostala do Slovinského potoka, v meste Krompachy tak na niekoľko dní bol vyhlásený zákaz používania vody s vodovodov. Od leta 2010 sa novým vlastníkom odkaliska stala súkromná osoba z obce blízko Košíc, ktorá bola vyzvaná na zabezpečenie technicko-bezpečnostných náležitostí. Posledného stretnutia samosprávy Krompách a Slovinciek a príslušných orgánov k problematike odkaliska sa však nový vlastník nezúčastnil.

Súčasný stav odkaliska, resp. hrádzového a drenážneho systému nie je uspokojivý, nebezpečenstvo hrozí najmä pri prívalových dažďoch. Dochádza k prirodzenej i antropogénnej devastácii nielen telesa hrádze ale aj merného a prevádzkového zariadenia (zrážková erózia na svahu, zanášanie kamenných odtokových žľabov naplavenou i rozbitou betónovou sutinou, rozeranie a vytrhávajúce kovových rúr odvodňovacieho systému a kovových poklopov pozorovacích sond za účelom ich speňazenia, rozbíjanie betónových výstuží, výrub stromovej vegetácie zabezpečujúcej stabilitu svahu na hrádzi a pod.). Životne dôležitý drenážny systém odkaliska napriek lokálnemu zanášanju sutiinou je možné považovať na základe vizuálneho pozorovania za zatiaľ funkčný, prognózy do budúcnosti sú však neisté vzhľadom na extrémne výkyvy počasia v posledných rokoch. Každopádne v prvom rade je potrebné zabrániť ďalšej devastácii zariadenia odkaliska a zabezpečiť pravidelný monitoring zo strany vlastníka a v prípade jeho zlyhania by sa mal chopiť iniciatív štát.

NEGATÍVNE VPLYVY ODKALISKA NA KRAJINU A JEJ ZLOŽKY

Tieto vplyvy je možné hodnotiť jednak z pohľadu vplyvu na krajinu ako celok, ale aj cez jednotlivé dielčie zložky krajinnej sféry vrátane vplyvu na človeka (napr. *Michaeli-Boltižiar-Ivanová, 2009; Michaeli-Boltižiar, 2010*) Z hľadiska vplyvu na krajinu ako celok je možné badať výraznú zmenu v štruktúre krajiny, v krajinnom obraze, zmene dielčích zložiek krajiny a podobne. Vplyv odkaliska na dielčie zložky je možné vidieť v nasledovnom:

1. vplyv odkaliska na horninové podlaží a georeliéf - sem je možné zaradiť priamu zmenu georeliéfu územia prostredníctvom výstavby výraznej antropogénnej formy a na ňu naväzujúcich ďalších, najmä líniových stavieb, narušenie horninového podlažia

prostredníctvom výkopových prác, zaťaženie svahov a narušenie ich stability, erózia pôdy v niektorých prípadoch až na horninový podklad a pod.

2. vplyv odkaliska na ovzdušie-ide predovšetkým o zmenu mikroklimatických pomerov odkaliska, jeho najbližšieho okolia ale aj širšieho zázemia, odlišná absorpcia a odraz slnečného žiarenia z kalového povrchu odkaliska ako z územia pokrytého vegetáciou, vyvievanie prachových častíc z povrchu odkaliska vetrom a jeho prenos na väčšie vzdialenosti a tým aj zmena kvality ovzdušia, zmena viacerých klimatických prvkov.

3. vplyv odkaliska na vodstvo – možné priesaky kontaminovaných zdrojov do podzemných vôd, výrony kalovej vody a možné znečistenie vôd povrchových, prekládky existujúcich povrchových vodných tokov do umelých žľabov vedených mimo odkalisko, vytváranie dočasných jazier zrážkovej vody v depresiách na ploche odkaliska a svahu hrádze a pod.

4. vplyv odkaliska na pôdu-priame zaťaženie pôdneho krytu kontaminantami z odkaliska cez ovzdušie a podzemné vody, zábery pôdy pri výstavbe a jej erózia na svahoch hrádze, jej premiestňovanie pri výkopoch a násypoch.

5. vplyv odkaliska na flóru a faunu -zmeny v zložení a veľkosti rastlinných a živočíšnych spoločenstiev, úhyn fauny v telese odkaliska, odumieranie a vysychanie vegetácie, jej záber a vyrúbanie pre potrebu výstavby, kontaminácia rastlinných druhov cez pôdu, vody a ovzdušie v blízkosti odkaliska.

6. vplyv odkaliska na človeka-narušená percepčia krajiny výrazným antropogénnym prvkom, zvýšená prašnosť pri výstavbe odkaliska, jeho prevádzke ako aj po jej ukončení s čím súvisia aj dýchacie problémy v okolí diela, zvýšená hlučnosť pri výstavbe a prevádzke, únik kontaminovaných látok do vodných zdrojov využívaných pre zásobovanie obyvateľstva, možná kontaminácia poľnohospodárskych plodín a lesných plodov určených na konzumáciu v dosahu odkaliska, obavy a stres z možnej ekologickej havárie a podobne.

Obr. 7 Schéma negatívneho vplyvu odkalísk na jednotlivé zložky krajiny

Obr. 8 Jazero v hornej časti odkaliska

Obr. 9 Horné terasy odkaliska bez vegetácie

Obr. 10 *Betónový odtokový žlab a prevažne nefunkčné monitorovacie sondy na hrádzi odkaliska*

Obr. 11 *Odtokové kamenné, resp. betónové žľaby sú lokálne zanesené naplavenou sutinou i deštruovanou betónovou zmesou*

ZÁVER

Odkalisko Slovinky pri Krompachoch vystupuje ako výrazný antropogénny prvok zasadený do lesného prostredia Hnileckých vrchov v environmentálne zaťaženej Rudniansko-Gelnickej oblasti. Predstavuje relikť zaniknutej banskej činnosti na Slovinkách, zameranej na ťažbu najmä železných a medených rúd. Počas približne 30-ročnej aktívnej prevádzky ako aj po jej skončení výrazne ovplyvňoval a naďalej ovplyvňuje všetky zložky prírodného prostredia oblasti ako aj človeka. Odkalisko získalo prívlastok najvyššej vodnej stavby Slovenska a je najväčšie aj množstvom zadržiavaného kalu. Stav odkaliska sa stal po nedávnych udalostiach v Maďarsku predmetom debát verejnosti a zvýšeného záujmu médií aj odborníkov.

Na základe obhliadky odkaliska a jeho najbližšieho okolia je možné odporúčania formulovať nasledovne:

- Po dohode s vlastníkom odkaliska a príslušnými orgánmi štátnej správy a samosprávy určiť rozsah práv a povinností za účelom najmä opätovného pravidelného monitoringu.
- Zabrániť devastácii a rozkrádaniu zariadenia výstavbou oplotenia, príp. strážnou službou.
- Rekultivovať dve najvyššie terasy hrádze, zarovnať a zatravníť ich povrch.
- Vyčistiť povrchové odtokové žľaby od sutiny
- Po dohode s vlastníkom a lesohospodárskym subjektom, hospodáriacim v lesoch nad odkaliskom zabrániť výrubom drevín nielen na terasách hrádze ale aj v lesoch nad odkaliskom zmenou kategórie využívania lesa (ak ešte nebola vykonaná).
- Zasypať a zarovnať depresie s dočasnými jazierkami na hrádzi
- Zabezpečiť analýzu zloženia flotačného odpadu, ako aj odobratie vzoriek z pôdy, rastlín, príp. monitoring stavu ovzdušia.
- Použiť vhodnú emulziu na vytvorenie škrupiny na povrchu odkaliska za účelom zabránenia prenosu prachových častíc vetrom do okolia.
- Osadiť mriežku v mieste prepadu vody do potrubia v hornej časti odkaliska. Miesto nie je dostatočne chránené proti vniknutiu naplaveného dreva a iných nečistôt.
- Zabrániť pohybu motoriek a štvorkoliek po povrchu odkaliska, ako aj nepovolennej ťažbe a bagrovaniu pieskov.

Laické a neoverené informácie, hraničiace v niektorých prípadoch s poplašnými správami, prinášané v poslednej dobe médiami o katastrofálnom stave odkaliska nie sú namieste. Drenážny systém odkaliska je nateraz funkčný, väčšina kalu je tuhej konzistencie odlišnej od zloženia kalu v maďarskej Ajke, informácie o možnom tečení kalu dolinou Slovinského potoka a zaplavení krompašského námestia do trojmetrovej výšky sú silno nepravdepodobné. To však neznamená, že súčasný stav odkaliska je uspokojivý a že nie sú nutné razantné zásahy v zmysle odporúčaní odborníkov. Príroda sa v poslednom období stáva nevyspytateľnou, silné prietrže mračien, povodňové vlny a erózie by mohli spôsobiť odkalisku problémy, ktorých rozsah je ťažko určiteľný. Je dôležité aby sa environmentálne ťažko skúšaný región stredného Spiša a mesta Krompachy (v katastrálnom území ktorého sa nachádzajú aj ďalšie environmentálne záťažové) nestal jedného dňa neobývateľným, alebo ekologicky rozvráteným, ale ostal miestom pre dôstojný život jeho obyvateľov v environmentálne vyhovujúcom a neustále sa lepším prostredí.

Príspevok je súčasťou riešenia nasledovných grantových projektov: VEGA č. 1/0451/10: Geoekologické dimenzie vybraných environmentálnych záťaží v Slovenskej republike. Vedúci projektu: Prof. RNDr. Eva Michaeli, PhD. a KEGA 050PU-4/2011: Antropogénna geomorfológia – antropogénna transformácia krajiny a antropogénne formy reliéfu. Vedúci projektu: RNDr. Vladimír Čech, PhD.

LITERATÚRA:

- BAJANÍK, Š. et al. (1984): Geologická mapa Slovenského rudohoria - východná časť. Regionálne geologické mapy Slovenska 1:50 000. Bratislava: Geologický ústav D.Štúra
- ČEPELÁK, J. (1980): Živočíšne regióny. 1:1000 000. In: Atlas SSR. VII. Rastlinstvo, živočíšstvo a fenológia. Bratislava: Veda SAV a SÚGK, s. 93.
- FUTÁK, J. (1980): Fytogeografické členenie. 1: 1 000 000. In: Atlas SSR. Rastlinstvo a živočíšstvo. Bratislava: Veda SAV a SÚGK, s.88.
- KONČEK, M. (1980): Klimatické oblasti. 1: 1 000 000. In: Atlas SSR. Ovzdušie a vodstvo. Bratislava: Veda SAV a SÚGK, s.64.
- MARKOVIČ, J. (1970): 25 rokov Železnorudných baní Spišská Nová Ves. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 280 s.
- MAZÚR, E. (1980): Morfoštruktúry. 1:1000 000. In: Atlas SSR. IV. Povrch. Bratislava: Veda SAV a SÚGK, s. 44.
- MAZÚR, E., LUKNIŠ, M. (1986): Geomorfologické členenie SSR. 1:500 000. 1. vyd. Bratislava: Slovenská kartografia.
- MAZÚREK, J. (1998): Banská činnosť a jej vplyv na krajinu stredného Slovenska. In: Geografické štúdie 5. Nitra : Fakulta prírodných vied, s. 23 – 34.
- MICHAELI, E., BOLTIŽIAR, M. (2010): Vybrané lokality environmentálnych záťaží v Slovenskej republike. In: Geographia Cassoviensis, UG PriF UPJŠ, roč.4, č.2, s. 114-119. ISSN 1337-6748.
- MICHAELI, E., BOLTIŽIAR, M., IVANOVÁ, M. (2009): Geoecological structure of the dump of technological waste (Fe-concentrate) at Sered'. In: Acta facultatis studiorum humanitatis et naturae Universitatis Prešoviensis, Prírodné vedy, roč. XLIX, Folia geographica 14, Klamár, R. ed., Prešov: FHPV PU, s. 180-197. ISSN 1336-6149 (AFSHENUP, Prírodné vedy), ISSN 1336-6157 (Folia geographica).
- PLESNÍK, P. (2002): Fytogeograficko-vegetačné členenie. 1: 1 000 000. In: Atlas krajiny. Prvotná krajinná štruktúra. Rastlinstvo. Bratislava: MŽP, s.113. ISBN 80-88833-27-2.
- ŠIMO, E., ZAŤKO, M. (1980): Typy režimu odtoku. 1:1000 000. In: Atlas SSR. V. Ovzdušie a vodstvo. Bratislava: Veda SAV a SÚGK, s. 65.
- Zákon č. 514/2008 Z. z. o nakladaní s odpadom z ťažobného priemyslu a o zmene a doplnení niektorých zákonov

MINING POND SLOVINKY NEAR KROMPACHY (GEOGRAPHICAL ASPECTS OF ENVIRONMENTAL BURDEN)

Summary

Catastrophic events caused by ecological disaster on the pond near Hungarian Ajka from last year were reasons for higher concern of particular authorities for conditions of

the most dangerous ponds and of the industry waste dumps in the Slovak republic. According to decree of Ministry of Agriculture inspection of 28 similarly dangerous objects was carried out in the Slovak republic. Condition of 27 objects was qualified as satisfying. However, the mining pond Slovinky near Krompachy was determined as unsatisfying with the risk of ecological disaster.

The ponds belong to anthropogenic forms of georelief, and they are connected with the mining activity. According to their flat appearance they are called “ground mirrors.” Their genesis is related to industrial sedimentation. Sludge – fluid waste from raw material extraction is being brought to the pond. Sludges are gradually gathered and they can reach several ten meters of thickness. After mining activity the sludges dry up. Pond is water management construction, fundamentally in dammed valley and its dam is under precautionary water management monitoring.

The pond is situated in cadastre of Krompachy, and two main access roads to the pond go through the village Slovinky. It is situated in the middle and lower part of the side slope valley which is surrounded in the Southeast with Krompach Hill (1025 m n.m.) with embouchure into the valley of Slovinky stream. Its area is approximately 15 ha. The lower edge of the pond is situated at the altitude of 435 m over the sea; the upper edge lies at the altitude of 515 m over the sea. Its maximal length is 390 m and its wideness is 330 m. The height of the pond dam is 113 m and as matter of fact it is the highest water construction in the Slovak republic. The length of the dam side is 345 m and its wideness reaches 245 m.

The origin of the pond (besides the fact that it is located in the cadastre of Krompachy town) is related to mining activity in Slovinky. It was put into operation in 1968. Supposed working life was estimated till the year 2000; sludge stopped drifting into pond a year earlier. Three pumping devices lined up along the direction of sludge pipe provide transportation of the sludge in form of hydro mixture from the ore mill of the iron ore mines factory to the pond. 275 kt of flotation waste were stored in the pond every year. It is the pond of the most massive thickness in Slovakia. Its amount is estimated to 4, 8 mil. cubic metres.

According to the water law there has to be carried out a professional technical-precautionary monitoring once in two years on the pond. The possessor of the pond is responsible for this professional technical-precautionary monitoring. The present-day condition of the pond is unsatisfying. There is a danger mainly during torrential rains. There occurs natural and anthropogenic devastation not only the structure of dam but also measuring and working device (rainfall erosion on the slope, blocking of out flowing drain with alluvium and broken concrete brash, dismantling and pulling out of metal pipes of draining system and metal covers of monitoring probe with a purpose of selling it, breaking of concrete reinforcement, clear-cutting forest vegetation to secure stability on the slope on the dam etc.) Despite of local blocking with brash, very important draining system of the pond is working at the moment according to visual observation. However, future predictions are unclear, considering the extreme weather fluctuation in recent years. In any case it is necessary to prevent further devastation of the pond construction and to ensure regular monitoring from the side of the possessor. In case of possessor's failure the state should retake this responsibility.

Recenzovali: Prof. RNDr. Eva Michaeli, PhD.
Ing. Oto Stettner

HLAVNÉ SMERY VÝSKUMOV GEOGRAFIE CESTOVNÉHO RUCHU Z HĽADISKA VÝVOJA NA SLOVENSKU

*Peter ČUKA*¹

Abstract: *The article analyzes the situation of development of geography of tourism in Slovakia and at the end it defines four new tasks for geographers. Trends of geography of tourism are aimed on complex cross-disciplinary researches. As the auxiliary sciences in theoretic – methodological level there are philosophy of tourism, history of tourism, anthropology of tourism, sociology of tourism, psychology of tourism, pedagogy of tourism, theology of tourism and semiotics of tourism.*

Key words: *Geography of tourism, theory and methodology, theoretical conceptions of research*

ÚVOD

Geografia cestovného ruchu je z pohľadu geografie jednou z najmladších geografických disciplín. Prvé práce, práce s geografickým obsahom vedeckého zamerania, sa objavili s rozvojom masového cestovného ruchu na začiatku 20. stor., napríklad Stradner 1905, Sputz 1919 a pod.² Jedny z prvých geografických štúdií vydali v 30. a 40. rokoch 20. storočia vo Francúzsku a v Poľsku Blanchard (1924), Borrel (1933)³, Leszczycki (1937, 1939). Bádateľské školy geografie cestovného ruchu vznikali postupne v Nemecku, v Česku, v USA a vo Francúzsku v povojnovom období, najmä od 50. rokov minulého storočia. Ich predstaviteľmi boli aj Bernecker (1962), Benthien, Opaschowski, Šprincová, Gardavský (1977), Havrlant (1974), Mc Murry, Clawson⁴, Mitchell, Defert (1969), Barbier (1969) a pod⁵.

Na Slovensku sa stal vedúcou vedeckou osobnosťou s nadregionálnym rámcom Peter Mariot (1969). Jeho teoreticko – metodologický model geografie cestovného ruchu (1983) preferuje funkčno – chorologický prístup. Niektorí autori uprednostňovali regionálny prístup s dôrazom na prírodné predpoklady, Baran (1969), alebo na materiálne – technické predpoklady, Otrubová (1989). Funkčno – chorologický prístup determinoval práce Mariotových súčasníkov, napr. Mišúnovej (1977), Škvarčekovej (1979) a práce jeho žiakov, Krogmann (2005).

Povojnové obdobie rozvoja geografie cestovného ruchu možno označiť za posun od kvantitatívnej paradigmy k individualistickým, pozitivistickým a humanistickým metodologickým prístupom, ktoré sa rozvíjali najmä v západnej Európe a USA. Stredoeurópske geografické školy sa pripojili k tomuto odkazu po r. 1989. Novšie prístupy vývojových modelov, modelov produktu cestovného ruchu a behaviorálne aspekty,

1 **Doc. PaedDr. Peter Čuka, PhD.** m.prof. Katedra geografie a regionálneho rozvoja, Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita v Prešove, Ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov, e mail: cukapeter@gmail.com

2 cit. in Warszyńska, Jackowski, 1978

3 cit. in Warszyńska, Jackowski, 1978

4 cit. In Kowalczyk, 1997

5 cit. in Kowalczyk, 1997

ktoré reflektovali paradigmy skoncipované najmä poľskou a anglosaskou geografiou, sa objavili aj v prácach Matloviča, Matlovičovej (1997) a Čuku (2007, 2008).

POZÍCIA SLOVENSKEJ GEOGRAFIE CESTOVNÉHO RUCHU A VÝCHODISKÁ

Súčasná pozícia slovenskej geografickej školy cestovného ruchu je podmienená týmito zásadnými faktormi:

1. Nízkou početnosťou odborníkov. Na Slovensku sa problematike geografie cestovného ruchu venujú štyria docenti (Ema Mišúnová – UK Bratislava, Pavol Plesník – EF UK Bratislava, Alfred Krogmann – UKf Nitra, Peter Čuka – UP Prešov) a jedna PhD. (Kvetoslava Matlovičová – UP Prešov).
2. Relatívne dobrým prepojením na príbuzné disciplíny geografie cestovného ruchu. Kooperabilita je zrejmá najmä s ekonomickými disciplínami. Doc. Mišúnová je členkou EF UK. Autor článku bol členom odborovej komisie pre udeľovanie PhD. na EF UMB v Banskej Bystrici, bol hosťujúcim profesorom na Vysokej škole hotelierstva a cestovného ruchu v Lodži a prednášajúcim profesorom na UL v Tomaszowe Mazowieckom v odbore cestovný ruch a hosťujúcim profesorom na Vysokej škole hotelierstva, gastronómie a cestovného ruchu vo Varšave.
3. Výmena vedeckých ideí a produktov nemá charakter odborných geografických sympózií. Absentujú tímové koncepty a odborne orientovaná tlač. Geografické štúdie sú publikované buď v rámci katedrových publikačných aktivít, alebo v ekonomických časopisoch (napr. Ekonomická revue cestovného ruchu).
4. Nízkou úrovňou spoločenskej akceptácie geografickej komunity – to však platí pre geografov en block.

Príkladom rozvíjania širokého spektra svetových trendov v teórii a aplikovaných prácach v odbore geografie cestovného ruchu je Poľsko. K hlavným teoreticko – metodologickým prúdom zaradil Kurek (2007):

1. Model účastníka cestovného ruchu podľa J. Jafariho
2. Koncepcia cestovného ruchu ako stretnutia
3. Model periférií podľa Chrystalera
4. Teória difúzií inovácií
5. Model Butlerovho vývojového cyklu cestovného ruchu
6. Koncepcia formovania rekreačných priestorov
7. Koncepcia funkcií cestovného ruchu
8. Koncepcie rekreačných funkcií cestovného ruchu
9. Koncepcia tvorby rekreačných stredísk
10. Koncepcia teritoriálnych rekreačných systémov
11. Koncepcia percepcie rekreačného priestoru
12. Koncepcia rekreačnej urbanizácie
13. Koncepcia konfliktu cestovného ruchu

K týmto hlavným prúdom si dovoľujeme ešte doplniť ďalšie smery, ktoré sa sporadicky objavili aj v prácach slovenských geografov:

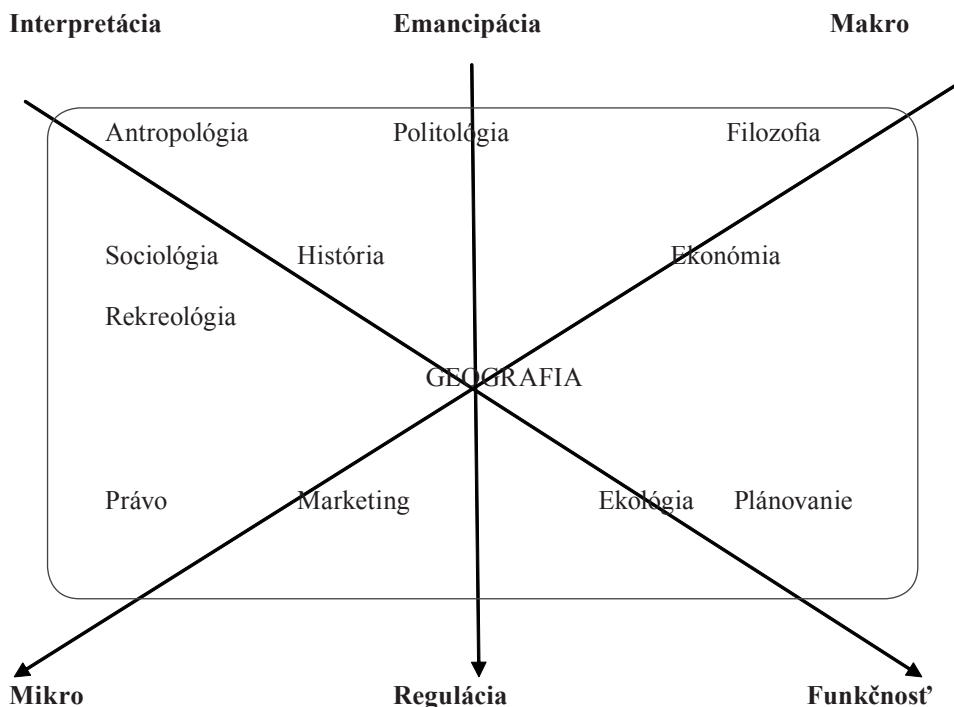
14. Koncepcia sprievodcovstva (Matlovič, Kandráčová, Michaeli, 1998)
15. Koncepcia formovania produktov cestovného ruchu (Čuka, Zimmermann, 1995)
16. Koncepcia religiózneho cestovného ruchu (Čuka, 1998)

17. Environmentálna koncepcia a koncepcia alternatívneho cestovného ruchu (Kostrowicka, 1997)

18. Kartografická koncepcia a GIS aplikácie

Geografia ako veda je charakterizovaná deklarovaním holistických prístupov. V jednotlivých koncepciách sa viac či menej presadzujú pomocné disciplíny, najmä však sociologické, ekonomické, psychologické, filozofické, štatistické a demografické.

Interdisciplinárna matrica schematicky zobrazuje prepojenosť metodických prístupov a miesto geografie vo výskume cestovného ruchu (viď obrázok č. 1):

Zdroj: upravené podľa – Winiarski, 2008

Obr. č. 1 Interdisciplinárna matrica výskumu cestovného ruchu

Ďalší rozvoj teórie a metodológie, ako aj rozvoj regionálne hodnotných aplikovaných štúdií, majú v rukách geografi. Myslíme, že zásadná rola geografa cestovného ruchu tkvie v štyroch zásadných úlohách:

1. Disciplíny, ktoré označujeme z pohľadu geografie ako „pomocné geografické disciplíny“, nie je možné označovať ako konkurenčné (ekonómia, marketing a manažment, psychológia, sociológia a pod). Geograf by v interdisciplinárnych prejavoch mal kooperovať najmä so sociológmi, ekonómami, filozofmi, kartografmi (odborníkmi na GIS) a ďalšími. Hlavným kooperačným prvkom musí byť atraktívny produkt, ktorý by akceptovali aj ostatné disciplíny.

2. Okrem didaktického pôsobenia musí geograf publikovať v rámci súčasných teoreticko – metodologických prúdov, ako aj pre širšiu akceptáciu slovenskej geografie cestovného ruchu i v zahraničných špecializovaných a uznávaných periodikách.
3. Geograf ako predstaviteľ holistickej vednej disciplíny by mal organizovať zjednotenie terminológie vied o cestovnom ruchu. Niektorí geografi prejudikovali už v minulosti možné zjednotenie vied o cestovnom ruchu a vzniku „turizmológie“ (Liszewski, 1994).
4. Geograf by sa mal stať dôležitým článkom pri tímových grantoch, ktoré riešia regionálnu a nadregionálnu problematiku rozvoja cestovného ruchu.

Aj keď v súčasnom svete dominujú ekonomické problémy, fenomén cestovného ruchu je spätý s krajinou a človekom. Preto je dôležité venovať pozornosť všetkým rovinám výskumu: empirickej, aplikačnej a teoreticko – metodologickej, humanistickým smerom výskumu a ich subdisciplínam. Toto poznanie je o to naliehavejšie, že na Slovensku sa týmito subdisciplínami zatiaľ takmer nevenovala žiadna pozornosť.

ÚLOHA POMOCNÝCH DISCIPLÍN V GEOGRAFII CESTOVNÉHO RUCHU

Geografia cestovného ruchu reflektuje aj známe výsledky filozofie cestovného ruchu, histórie cestovného ruchu, antropológie cestovného ruchu, sociológie cestovného ruchu, psychológie cestovného ruchu, pedagogiky cestovného ruchu, teológie cestovného ruchu a semiotiky cestovného ruchu.

Filozofia cestovného ruchu sa venuje ontológii, epistemológii, axiológii, typológii a existencializmu cestovného ruchu. Ontológia venuje pozornosť jednotlivým elementom cestovného ruchu, ich pôvodu a vzájomným vzťahom. Epistemológia, ako veda o poznaní a spoznávaní javov, kladie dôraz na hlboké poznávanie a zmyslové prežívanie cestovného ruchu, resp. na jeho empiriu. Axiológia si kladie za širší cieľ hodnotové klasifikácie v cestovnom ruchu. Filozofická typológia nadväzuje na klasické rozdelenie cestovného ruchu podľa druhov a foriem. Existenciálny filozofický pohľad v cestovnom ruchu hľadá motívy poznávania krajiny, spoločnosti a prírody. Tieto motívy provokatívne rozširuje nielen na rekreačné aktivity, zdravotný cestovný ruch, kultúrny a zahraničný cestovný ruch, ale sleduje aj kontroverzné prejavy tzv. „biznisturistiky“, „interruptívnej turistiky“, „sexturistiky“, „konferenčného cestovného ruchu“, „nákupného cestovného ruchu“ a podobne.

História cestovného ruchu má rovinu individuálnej (elitárnej) etapy cestovného ruchu, rovinu etapy masového cestovného ruchu, taktiež rovinu čisto chorologickú, ako aj rovinu týkajúcu sa osobitých území (národné dejiny). História ako typický predstaviteľ humánnych disciplín má veľmi subjektívny charakter. Pre objektivizáciu je potrebný nielen časový odstup, ale aj komparácia zdrojov. Napr. A. Kowalczyk (2001) v monografii *Hotelarstvo* dospel k názoru, že prvé hotely na svete vznikli v starovekej Olympii asi v 7. stor. pred Kr. Milewska, Włodarczyk (2005) predstavujú teóriu, že v antickom Grécku existovali „zájazdové hotely“ v 4. stor. pred Kr. Čuka (2007) mieni, že prvým skutočným hotelom v Európe bol hotel Dieu v Paríži, ktorý založili v 7. stor. po Kr.

Antropologické štúdie cestovného ruchu venujú hlavnú pozornosť človeku. Vplyv cestovného ruchu vidí antropológia predovšetkým v zmene cieľových (autochtónnych) kultúr, ktoré penetrujú (alochtónni) účastníci cestovného ruchu. Podemski (2008) predstavuje rituály človeka, ktoré spája s premiestňovaním sa a cestovnými aktivitami v troch

fázach. Fáza „separačná“ – kedy sa oddeľuje od svojho prirodzeného stavu a prostredia, fáza „liminárna“ – hraničná, kedy prijíma nové prostredie, dovtedy len percepované, a fáza „reinkorporačná“ – v nej prijíma podvojný spoločenský status. Prvý je status štrukturalizovaný a druhý status komunitný. Aj antropológia odlišuje v súlade s geografickou terminológiou cestovný ruch od rekreácie a odpočinku.

Sociológia cestovného ruchu skúma podľa Przecławského (1996) širšie a užšie sociálne väzby nielen medzi autochtónnym obyvateľstvom a účastníkmi cestovného ruchu, ale aj vzťahy v mikroväzbách, taktiež typológie turistov, funkcie a disfunkcie cestovného ruchu. Przecławski kladie dôraz na výchovné funkcie cestovného ruchu a otázky etiky cestovného ruchu.

Psychológia cestovného ruchu sa venuje motívom cestovného ruchu, psychologickým konsekvenciám účasti pre klientov, ale aj psychologickým aspektom služieb.

Pedagogika cestovného ruchu sa zameriava na proces teórie a výchovy pracovníkov služieb a cestovného ruchu. V širšom zmysle tu zaraďujeme aj výchovu a odbornú prípravu hotelierov, ale aj trénerov, masérov, animátorov a pod.

Teológia cestovného ruchu sa venuje duchovnému rozmeru pútnických aktivít. Človeka vníma ako duchovne rozvinutú osobnosť v zmysle filozofie „homo viator“. Okrem valorít prírodného prostredia rozširuje atraktivitu rekreačnej krajiny zo svetského priestoru na duchovný priestor tzv. „sacrum“ (Jackowski, 2003).

Semiotika sa zaoberá teóriou systémov znakov v ich spoločenských väzbách a symboloch dôležitých v myslení jednotlivca. Cestovný ruch má významnú mieru symbolizmu, napríklad pri vytváraní svätých miest, pri percepcii a valorizácii svetových kultúrnych pamiatok a pod. Príkladom netradičného korporovania biológie a behaviorizmu do semiotiky človeka je prístup prezentovaný D. Morrisom (1997).

Všetky tieto subdisciplinárne prejavy je možné využívať aj v modernej teórii a metodológii cestovného ruchu. Na Slovensku objektívne chýba komplexná a inovovaná teoreticko – metodologická rukoväť. V Poľsku túto tému reprezentujú napríklad monografie A. Matczaka (1994) a T. Chudobu (2008). Takáto úloha stojí pred súčasnými slovenskými geografmi cestovného ruchu a je plne v súlade s 3. bodom, predstaveným v týchto úvahách.

KONKLÚZIE

Geografia cestovného ruchu je na Slovensku zastúpená nedostatočne. Je potrebné rozvinúť špecializácie na geografických pracoviskách tak, aby zodpovedali súčasným trendom rozvoja cestovného ruchu vo svete a neslúžili len pre didaktické potreby jednotlivých katedier. Medziodborovú diskusiu je nutné pestovať nielen účasťou na geografických seminároch, kolokviách a pod., dozrela potreba uskutočniť sympóziá cestovného ruchu pod gesciou geografov. Odborná a medziodborová diskusia musí mať vzhľadom k mierke Slovenska medzinárodný charakter. Dobrým štartom by bolo usporiadanie medzinárodného sympózia venovaného otázkam teórie a metodológie s účasťou všetkých susedných štátov – Poľska, Ukrajiny, Maďarska, Rakúska a Česka.

Samozrejme, touto staťou sa nevyčerpala problematika teórie a metodológie súčasnej geografie cestovného ruchu. V americkej literatúre sa napríklad štúdie sústreďujú okolo nasledovných ohniskových otázok (Wachowiak, 2003): vnímanie voľného času (recreation perception), účasť na voľnom čase a rekreácii (recreation participation), voľný čas

a rekreácia v mestských centrách (urban recreation), vývoj cestovného ruchu (tourist development), dynamika vývoja cieľových oblastí cestovného ruchu (tourism resorts and their development), cestovný ruch a cestovanie vo voľnom čase (tourism travel), dôsledky cestovného ruchu (tourism impact), plánovanie cestovného ruchu a voľného času (recreation and tourism planing), šport a mobilné časové aktivity (sport).

LITERATÚRA

- BARAN, V., (1969): Možnosti využitia geografických podmienok pre rozvoj cestovného ruchu v okolí Banskej Bystrice. In: *Zborník PF v Banskej Bystrici. Geografia. 16.* Bratislava : SPN, 1969, s. 35 – 59
- BLANCHARD, R., (1924): *Le tourisme dans les Alpes francaises. Les Alpes Economiques.*
- ČUKA, P., ZIMMERMANN, F. M., (1995): Využitie rakúskych skúseností pri tvorbe konceptu cestovného ruchu Banskej Bystrice. In: *Ekonomická revue cestovného ruchu*, Banská Bystrica : Ekonomická fakulta UMB, 1995, č. 3. s. 115 – 126
- ČUKA, P., (1998): Analiza geograficzna ośrodka pielgrzymkowego Staré Hory (w Górach Starohorskich w Srodkowej Slowacji). In: *Peregrinus Cracoviensis.* Kraków, 1998, č. 6, s. 99 – 111
- ČUKA, P., (2008): Shaping of development trends of tourist traffic in Banská Bystrica and its recreational background out of geographic tourist trafficand movement view. In: *Studia Międzynarodowe społeczno – humanistyczne.* Warszawa, 2008, č. 1, s. 229 – 239, ISSN 1898-8431
- ČUKA, P., (2007): Priestorová dynamika infraštruktúry cestovného ruchu v Banskej Bystrici a jej rekreačnom zázemí. In: *Geografické štúdie Nr. 14*, Banská Bystrica : FPV UMB, 2007, 100 s.
- GARDAVSKÝ, V., (1977): Rekreační nároky městských obyvatel. In: *Acta Universitatis Carolinae. Geographica Nr. 2.* Praha : UK, 1977, s. 25 – 38
- CHUDOBA, T., (2008): *Teoria i metodyka turystyki.* 1. vyd. Warszawa : Difin, 174 s.
- JACKOWSKI, A., (2003): *Święta przestrzeń świata. Podstawy geografii religii.* 1. vyd. Kraków : UJ, 2003, 270 s.
- KOSTROWICKA, A. K., (1997): *Geoekologia turystyki i wypoczynku.* 1. vyd. Warszawa: PWN, 1997, 239 s.
- KOWALCZYK, A., (1997): *Geografia Turyzmu.* 1. vyd. Warszawa : UW, 1997, 174 s.
- KOWALCZYK, A., (2001): *Geografia hotelarstwa.* 1. vyd. Łódź : WUŁ, 2001, 429 s.
- KROGMANN, A., (2005): *Aktuálne možnosti využitia potenciálu územia Nitrianskeho kraja z hľadiska cestovného ruchu.* 1. vyd. Nitra : UKF, 2005, 218 s.
- KUREK, W., (2007): *Turystyka.* 1. vyd. Warszawa : PWN, 2007, 541 s.
- LESZCZYCKI, S., (1937): Współczesne zagadnienia turystyki, Komunikaty, In: *Prace Studium turystyki Nr. 3*, Kraków : UJ, 1937
- LESZCZYCKI, S., (1939): Podstawy geografii uzdrowisko – letniskowej w Karpatach. In: *Prace Studium Turyzmu Nr 5*, Kraków : UJ, 1939
- LISZEWSKI, S., (1994): Perspektywy badań naukowych w zakresie turystyki w Polsce w najbliższym dziesięcioleciu. In: *Problemy turystyki Nr 3 – 4.* Łódź : WUŁ, 1994
- MARIOT, P., (1969): Príspevok k metóde výskumu potencie krajiny z hľadiska cestovného ruchu. *Geografický časopis Nr. 1.* Bratislava : Veda, 1969, s. 57 – 72.
- MARIOT, P., (1983): *Geografia cestovného ruchu.* 1. vyd. Bratislava : Veda. 248 s.

- MATCZAK, A., (1992): *Metody badań ruchu turystycznego. Studium metodologiczne*. Łódź : WUŁ, 1992, 241 s.
- MATLOVIČ, R., MATLOVIČOVÁ, K., (1997): Valorizácia vybraných rekreačných predpokladov cestovného ruchu na území Prešova. In: *Urbánne a krajinné štúdie Nr 2*, Prešov : FHPV, 1997, s. 202 – 222
- MATLOVIČ, R., KANDRÁČOVÁ, V., MICHAELI, E., (1998): *Trasy za poznaním Slovenska*. Prešov : ATA. 1998, 500 s.
- MILEWSKA, M., WŁODARCZYK, B., (2005): *Hotelarstwo. Podstawowe wiadomości z zakresu hotelarstwa I*. Łódź : WSTH, 2005, 330 s.
- MORRIS, D., (1997): *Lidský živočich*. 1. vyd. Praha : Balios, 1997, 224 s.
- OTRUBOVÁ, E., (1989): Analýza vybraných predpokladov cestovného ruchu Horehronia. In: *Acta Facultatis rerum naturarum UC. Geographica 28*. Bratislava : SPN, 1989, s. 171 – 191
- OŤAHEL, J., (1980): Štúdium percepcie krajinskej scenérie a jeho prínos pre lokalizáciu zariadení v cestovnom ruchu. In: *Geografický časopis Nr. 4*. Bratislava : Veda, 1980, s. 250 – 262
- PODEMSKI, K., (2008): Antropologja turystyki. In: *Turystyka w naukach humanistycznych*, Warszawa : PWN, 2008, 48 - 64
- PRZEĆLAWSKI, K., (1996): *Człowiek a turystyka. Zarys socjologii turystyki*. 1. vyd. Kraków : ALBIS, 1996, 160 s.
- PLESNÍK, P., (1998): *Vymedzenie a ocenenie regiónov cestovného ruchu na území SR na základe objektívneho zhodnotenia potenciálu krajiny – praktická časť*, Aktivizácia cestovného ruchu v SR, Ekonomická univerzita v Bratislave, 1998, s. 135-142
- ŠKVARČEKOVÁ, G. et al., (1984): *Zásady a metodické pokyny pre využitie menej hodnotných priestorov pre rekreáciu a cestovný ruch*. Bratislava : Vládny výbor pre CR, 1984, 110 s.
- WACHOWIAK, A., (2003): Geography of Leisure and Tourism. In: *Geographie der Freizeit und des Tourismus: Bilanz und Ausblick*. Munchen/Wien: Oldenbourg, 2003, s. 35 - 36
- WARSZYŃSKA, J.; JACKOWSKI, A., (1978): *Podstawy geografii turystyki*. Warszawa : PWN, 1978, 331 s.
- WINIARSKI, R., (2008): *Turystyka w naukach humanistycznych*. Warszawa: PWN, 2008, 175 s.

THE MAIN TENDENCIES OF RESEARCH IN GEOGRAPHY OF TOURISM FROM THE POINT OF VIEW OF ITS DEVELOPMENT IN SLOVAKIA

Summary

The study introduces main research tendencies in geography of tourism (18) in Slovakia and abroad. It analyzes briefly the development of geographic research in Slovakia and proposes the analyses of main research conceptions in the world and finally it specifies 4 basic tasks for geographers.

Recenzovali: Doc. RNDr. Alfred Krogmann, PhD.
RNDr. Kvetoslava Matlovičová, PhD.

FAKTOR ĽUDSKÝCH ZDROJOV V ROZVOJI MIKROREGIÓNU STRÁŽE

Zuzana DOLNÁ¹

Abstract: Human resources are important and inseparable element of the development of every microregion. The aim and the focus of this contribution is the analysis of human resources as a factor of regional development of Stráže microregion. We have concentrated our attention mainly on the structure and the dynamics of the population in the examined region.

Key words: human resources, regional development, microregion development, population structure, population dynamics, Stráže microregion

ÚVOD

V dnešnej dobe je akýkoľvek rozvoj úzko spojený s človekom, s jeho činnosťou. V určitom slova zmysle je to možné pozorovať aj zo slávnej vety Neila Armstronga: „Je to malý krok pre človeka, ale veľký skok pre ľudstvo.“ (That's one small step for a man, one giant leap for mankind.) z 20. júla 1969. Nebudeme ďaleko, ak napíšeme, že aj v tejto vete je možné pozorovať určitý nexus medzi rozvojom, vývojom a ľudskou činnosťou. Rovnako tak rozvoj každého regiónu je veľmi úzko spojený s ľudskou činnosťou. Pokiaľ si odmyslíme vplyv vonkajšieho prostredia na konkrétny región, potom ľudská činnosť je jedným z najväčších determinantov rozvoja daného regiónu. Rozvoj ľudských zdrojov, ako neoddeliteľná súčasť ľudskej činnosti, je nepochybne taktiež súčasťou samotného rozvoja regiónu.

Ľudské zdroje sú najdôležitejším prvkom rozvoja regiónu. Vzdelaná pracovná sila je kľúčovým konkurenčným faktorom. Ľudské zdroje ovplyvňujú regionálny rozvoj dvojakým spôsobom. Predstavujú ponuku práce, pričom veková, ale najmä kvalifikačná štruktúra obyvateľov je dôležitým faktorom, ktorý zohľadňujú investori pri svojich lokalizačných rozhodnutiach (Liptáková, 2007).

Cieľom príspevku je analýza ľudských zdrojov ako faktora regionálneho rozvoja mikroregiónu Stráže. Zamerali sme sa predovšetkým na štruktúru a dynamiku obyvateľstva študovaného územia. Pri spracovaní bola použitá metóda analýzy, kartografická metóda a z kvantitatívnych metód sme použili komparatívnu metódu.

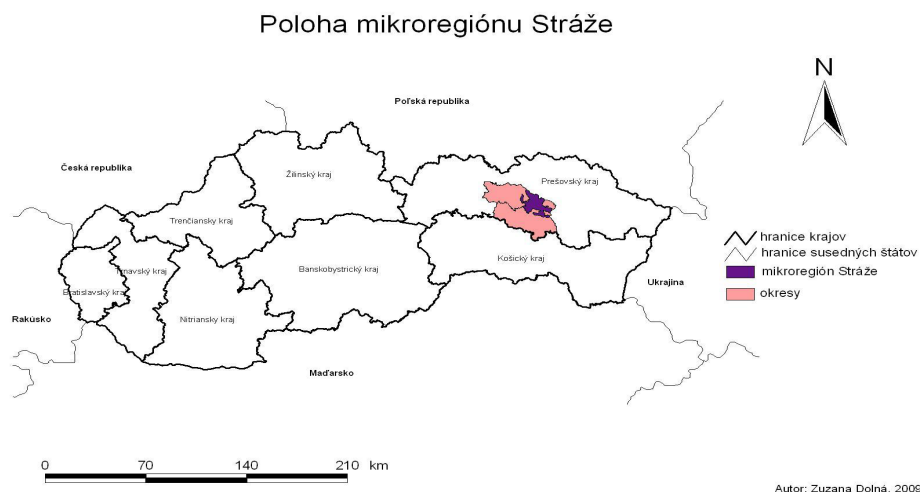
VYMEDZENIE ÚZEMIA

Mikroregión Stráže sa nachádza severne až severovýchodne od mesta Prešova. Jeho rozloha je 219,75 km². Spolok obcí mikroregiónu Stráže bol založený 17.04.1997 a zaregistrovaný na Krajskom úrade na odbore všeobecnej a vnútornej správy v Prešove dňa 10.02.1998. Zakladateľmi boli obce Fintice, Fulianka, Kapušany, Tulčík a Záhradné, pričom sídlom mikroregiónu Stráže sa stala obec Fintice. V súčasnosti je ZZ SOMS –

1 **RNDr. Zuzana Dolná**, Katedra geografie a regionálneho rozvoja, Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita, ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov, e-mail zuzana.dolna@gmail.com

Záujmové združenie spolku obcí mikroregiónu Stráže tvorené dvadsiatimitromi obcami (vrátane mesta Veľký Šariš), ktoré ležia v okolí dominantných vrcholov Stráží v blízkosti pohoria Čergov.

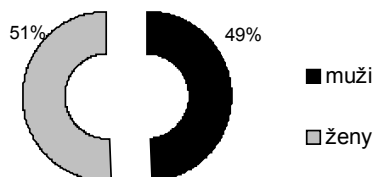
Mapa č. 1

ŠTRUKTÚRA OBYVATELSTVA

V štruktúre obyvateľstva podľa pohlavia (graf č. 1) prevládajú ženy, ktoré sa podieľajú 51 % (r. 2008) na celkovej populácii mikroregiónu. Index maskulinity (I_m), ktorý vyjadruje koľko mužov pripadá na 1000 žien, dosahuje hodnotu 967. Index fertility (I_f) dosahuje hodnotu 1034.

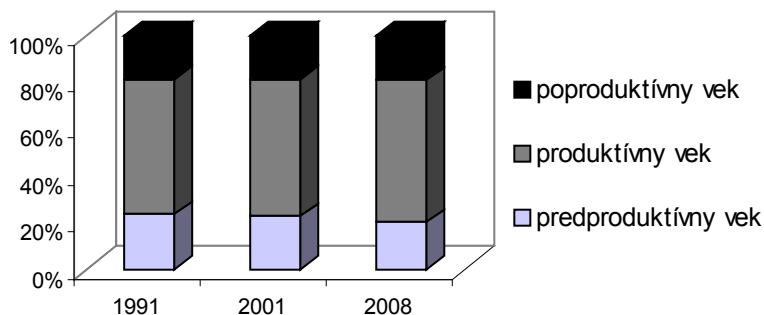
Graf č.1 Štruktúra obyvateľstva mikroregiónu Stráže podľa pohlavia (r. 2008)

Zdroj: Štatistický úrad SR

Jedným z dôležitých faktorov rozvoja mikroregiónu je aj veková štruktúra obyvateľstva (graf č. 2, mapa č. 2). Najviac zastúpená z celkovej populácie mikroregiónu (r. 2008) bola produktívna veková skupina, ktorú tvorilo 60,5 % obyvateľov, čo je menej ako krajský (63,3 %) a celoslovenský priemer (63,9 %). Predproduktívna veková skupina dosiahla hodnotu 20 % (Prešovský kraj 18,8 % a SR 15,5 %) a najnižšie zastúpenie má poproduktívna veková skupina, ktorá tvorí 19,4 % z populácie mikroregiónu, čo je nadpriemerná hodnota kraja (18,0 %) a podpriemerná hodnota republiky (20,6 %).

Graf č.2 Vývoj vekovej štruktúry obyvateľstva mikroregiónu Stráže podľa produktivity (r. 1991, 2001, 2008)

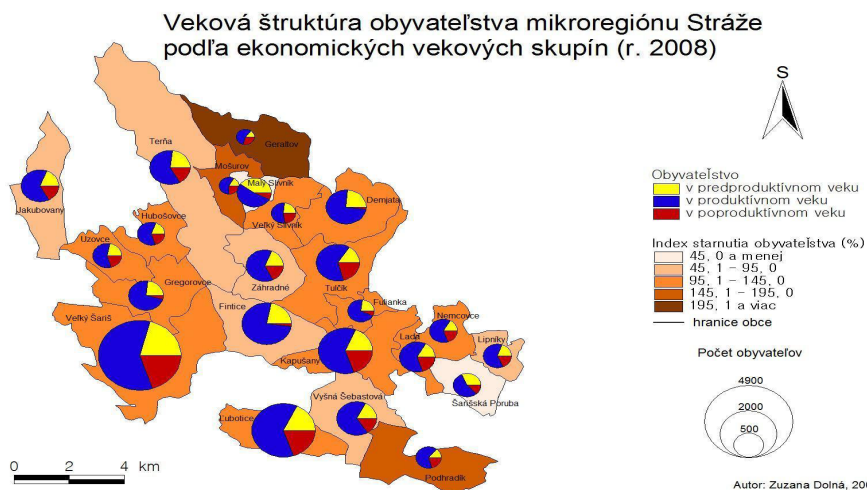

Zdroj: Štatistický úrad SR, vlastné výpočty

Veľmi podobnú štruktúru obyvateľstva podľa vekových skupín má aj väčšina obcí mikroregiónu. Najviac zastúpená predproduktívna veková skupina je v obci Malý Slivník, kde dosiahla až 40,3 %. Najnižšie zastúpenie má v obciach Geraltov (13,6 %) a Podhradík (14,3 %). Obyvatelia v produktívnom veku majú najväčšie zastúpenie v obciach Vyšná Šebastová (65,6 %) a Podhradík (64,7 %). Naopak najnižšie hodnoty dosahujú Uzovce (45,9 %). Vyšší podiel obyvateľstva v poproduktívnom veku majú obce Geraltov (32,6 %) a Mošurov (25,3 %).

Celkovo je možné skonštatovať pokles podielu detskej zložky obyvateľstva z 23,5 % (r. 1991) na 22,8 % (r. 2001) až na 20 % (2008). Naopak produktívna veková skupina obyvateľstva zaznamenala nárast z 58,1 % (r. 1991) na 59,4 % (r. 2001) až na 60,5 % (r. 2008). Najstabilnejšie je obyvateľstvo v poproduktívnom veku, a to 18,9 % (r. 1991), 18,9 % (r. 2001) a 19,1 % (r. 2008).

Mapa č. 2

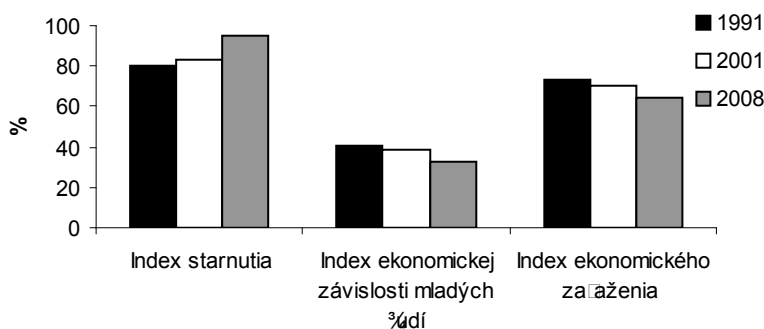
Vybrané demografické ukazovatele ako index starnutia, index ekonomickej závislosti mladých ľudí a index ekonomického zaťaženia znázorňuje graf č. 3.

Index starnutia vyjadruje počet osôb poproduktívneho veku k osobám v predproduktívnom veku. V mikroregióne dosahuje hodnotu 95,2 % (r. 2008). Najvyššiu hodnotu dosahuje obec Geraľtov a to 238,9 %. Nižšie hodnoty ako je mikroregionálny priemer dosaja sedem obcí (Fintice, Lipníky, Malý Slivník, Jakubovany, Šarišská Poruba, Terňa a Vyšná Šebastová). Index starnutia v Prešovskom kraji je 95,81 % a v SR 133,59 % (r. 2008).

Index ekonomickej závislosti mladých ľudí charakterizuje pomer obyvateľstva predproduktívneho veku k obyvateľstvu produktívneho veku. V mikroregióne sa pohybuje od 22,1 % (Podhradík) do 77,8 % (Malý Slivník). Mikroregionálna priemerná hodnota dosahuje 33,1 % (r. 2008) čo je viac v porovnaní s priemernou hodnotou Prešovského kraja (29,65 %, r. 2008) a s hodnotou SR (24,17 %, r. 2008).

Index ekonomického zaťaženia vyjadruje počet osôb v predproduktívnom a poproduktívnom veku k osobám v produktívnom veku, predstavuje mieru akou je v populácii zaťažená produktívna zložka obyvateľstva neproduktívnou zložkou. Za rok 2008 dosiahol v mikroregióne hodnotu 64,6 %. Teda na 100 obyvateľov v produktívnom veku pripadalo 64 závislých osôb. Index ekonomického zaťaženia v Prešovskom kraji je 58,06 % (r. 2008) a v SR 56,46 % (r. 2008).

Graf č. 3 *Vývoj vybraných demografických ukazovateľov mikroregiónu Stráže (r. 1991, 2001, 2008)*

Zdroj: Štatistický úrad SR, vlastné výpočty

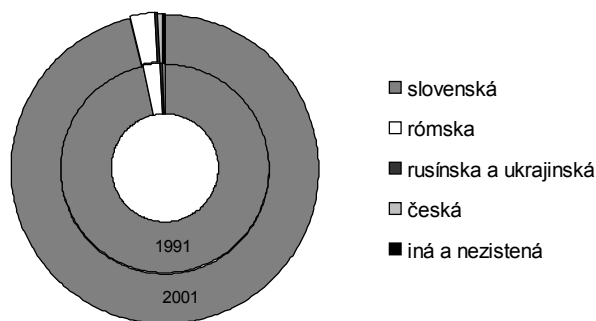
Národnostná štruktúra

Celkovo v mikroregióne obyvateľstvo slovenskej národnosti dosiahlo v roku 2001 hodnotu 97,1 % (pri priemere Prešovského kraja 85,8 % a republiky 90,7 %). Najmenej obyvateľov slovenskej národnosti sa nachádza v obci Malý Slivník a to 42,0 % v roku 1991 a 86,1 % v roku 2001. Najväčšie zastúpenie má v Uzoviach (100 %, r. 1991 a r. 2001). Druhou najviac zastúpenou je rómska národnosť, ktorá v celom mikroregióne tvorí 2,3 % (Prešovský kraj 4,0 % a SR 1,7 %). Malý Slivník a Šarišská Poruba zaznamenali v roku 2001 v porovnaní s rokom 1991 pokles obyvateľov rómskej národnosti (z 57,8 % na 14,4 % a z 25,1 % na 8 %). Naopak Terňa a Veľký Šariš zaznamenali nárast rómskeho obyvateľstva. Rusínska a ukrajinská národnosť dosiahla v mikroregióne v roku 1991 0,3 %

a v roku 2001 to bolo 0,4 %, čo je nižšia hodnota ako v Prešovskom kraji (3,5 %, r. 2001)) a v SR to bolo 0,7 %. Táto národnosť sa vyskytuje predovšetkým vo Vyšnej Šebastovej (1,1 %, r. 2001) a v Ľuboticiach (1,0 %, r. 2001). Česká národnosť bola v roku 2001 presne tak ako aj v roku 1991 zastúpená 0,4 %. Najvyššie zastúpenie majú Záhradné (0,9 %, r. 2001) a Fintice (0,8 %, r. 2001).

Pri sčítaní obyvateľstva v roku 1991 sa k rómskej národnosti prihlásilo celkovo 496 obyvateľov, čo vzhľadom na vtedajší počet obyvateľov v skúmanej oblasti 20 292 predstavovalo 2,5 % z celkového počtu obyvateľov a v roku 2001 to bolo 501 obyvateľov, t. j. 2,3 % z celkového počtu obyvateľov mikroregiónu. Tieto údaje nie sú relevantné, pretože Rómovia sa pri sčítaní obyvateľstva hlásia skôr k slovenskej národnosti (Dolná, 2009).

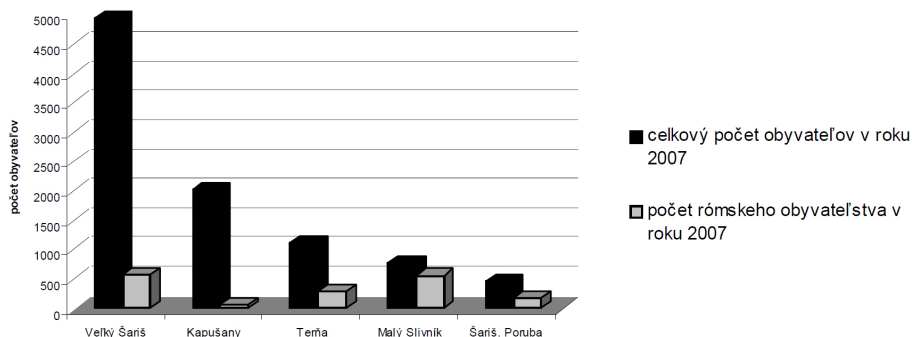
Graf č.4 Národnostná štruktúra obyvateľstva mikroregiónu Stráže (r. 1991, 2001)

Zdroj: Štatistický úrad SR

V roku 2007 sa podľa interných materiálov obecných úradov v mikroregióne nachádzalo 1 654 Rómov. Najvyššie percentuálne zastúpenie Rómov za rok 2007 má Malý Slivník, kde obyvateľstvo rómskej národnosti tvorí 72,8 % z celkového počtu obyvateľov obce. Rómske obyvateľstvo sa perspektívne stane väčšinovým aj v obci Šarišská Poruba, kde tvorí približne 40,0 % podiel. Naopak najnižšie zastúpenie je v obci Kapušany (2,7 %) (Dolná, 2009).

Graf č.5 Počet obyvateľstva rómskej národnosti v obciach mikroregiónu Stráže v roku 2007

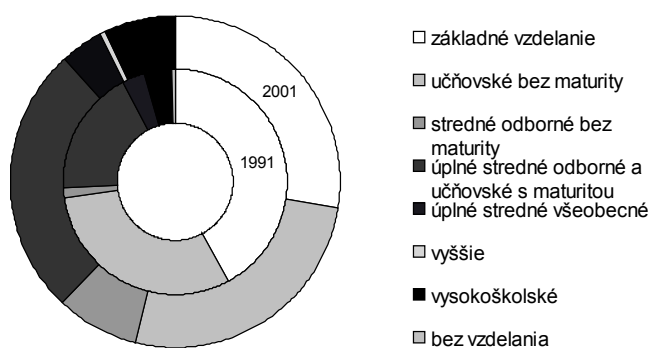

Zdroj: Dolná, 2009

Vzdelanostná štruktúra

Je to dôležitý faktor pre ekonomický a sociálny rozvoj mikroregiónu. Vzdelanostná štruktúra obyvateľstva ovplyvňuje ako uplatnenie sa na trhu práce, tak aj prítiahnutie investícií do mikroregiónu. V mikroregióne dominuje v roku 2001 obyvateľstvo so základným vzdelaním (20,9 %), tak ako aj v Prešovskom kraji (21,8 %) a v SR (21,1 %). Z obcí majú najvyššie zastúpenie Geraltov (36,7 %), Malý Slivník (36,1 %) a Šarišská Poruba (31,4 %). Nasleduje úplné stredné odborné a učňovské vzdelanie s maturitou s najväčším zastúpením v obciach Fulianka, Ľubotice a Podhradík. V mikroregióne dosiahlo hodnotu 19,9 %, čo je podobné s hodnotou kraja (19,7 %) a s hodnotou v SR (20,4 %). Ďalšou najviac zastúpenou vzdelanostnou skupinou je obyvateľstvo s učňovským vzdelaním bez maturity s podielom 19,8 % v mikroregióne (v kraji to je 17,0 % a v SR 19,7 %) a s najväčším zastúpením v obciach Lada, Fintice a Nemcovce.

Graf č.6 Vzdelanostná štruktúra obyvateľstva mikroregiónu Stráže (r. 1991 a 2001)

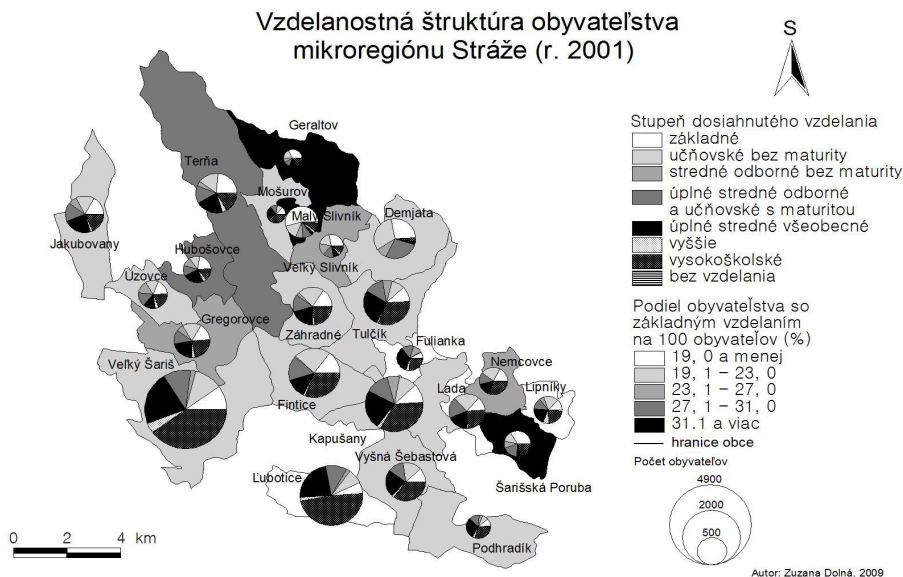

Zdroj: Štatistický úrad SR

Najviac osôb so stredným odborným vzdelaním bez maturity je v obci Fulianka (20,9 %). V mikroregióne nadobudla 6,2 % (r. 2001), čo je vyššia hodnota ako v kraji (5,3 %) a v SR (3,8 %). Vysokoškolské vzdelanie je v tejto štruktúre zastúpené 5,1 %, čo je nižší podiel ako v prípade kraja (6,1 %) a republiky (7,9 %). Najviac obyvateľov s vysokoškolským vzdelaním sa nachádza v Ľuboticiach (11,0 %) a vo Veľkom Šariši (7,4 %). Pomerne menším podielom sa na vzdelanostnej štruktúre podieľa obyvateľstvo s úplným stredným všeobecným vzdelaním (3,3 %) a vyšším vzdelaním (0,4 %). Bez vzdelania je v mikroregióne 0,1 % obyvateľov.

V porovnaní s rokom 1991 (graf č. 6) rastie vzdelanostná úroveň, čo sa prejavuje poklesom obyvateľstva so základným vzdelaním takmer o 11 %.

Mapa č. 3

V porovnaní s rokom 1991 (graf č. 6) rastie vzdelanostná úroveň, čo sa prejavuje poklesom obyvateľstva so základným vzdelaním takmer o 11 %. Mierny nárast zaznamenalo obyvateľstvo s úplným stredným odborným a učňovským vzdelaním s maturitou z 13,7 % (r. 1991) na 19,9 % (r. 2001) ako i obyvateľstvo so stredným odborným vzdelaním bez maturity, ktoré stúplo o 5,3 %. Taktiež obyvateľstvo s úplným stredným všeobecným vzdelaním zaznamenalo mierny nárast o 0,9 % a obyvateľstvo s vysokoškolským vzdelaním stúplo v porovnaní s rokom 1991 o 2,2 %. Pozitívom vývoja vzdelanostnej štruktúry mikroregiónu je aj pokles obyvateľstva bez vzdelania z 0,4 % (r. 1991) na 0,1 % (r. 2001).

DYNAMIKA OBYVATEĽSTVA

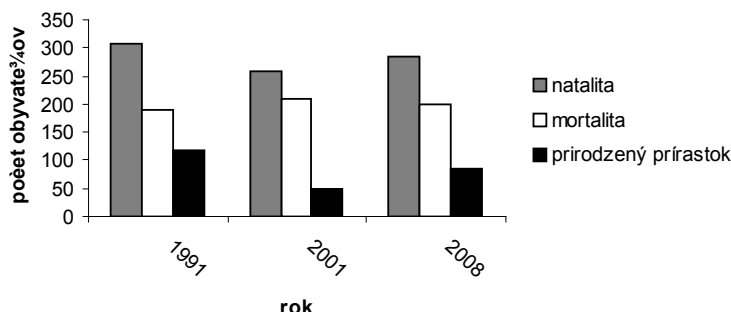
V prirodzenom pohybe obyvateľstva prevládala roku 2008 natalita (11,7 ‰) nad mortalitou (8,3 ‰) (graf č. 7), v dôsledku čoho mikroregión dosiahol prirodzený prírastok (3,5 ‰). Prirodzený prírastok v Prešovskom kraji (r. 2008) dosiahol 4,1 ‰ v Slovenskej republike bol výrazne nižší (0,8 ‰).

Natalita v mikroregióne dosiahla v roku 2008 11,7‰, čo je menej ako hodnota Prešovského kraja (12,5 ‰) a viac ako hodnota Slovenskej republiky (10,6 ‰). Vyššiu natalitu ako je mikroregionálny priemer dosahuje osem obcí. Najvyššiu natalitu dosiahli Malý Slivník (30 ‰), Šarišská Poruba (20 ‰) a Gregorovce (17,7 ‰). Najvyššia natalita bola zaznamenaná predovšetkým v obciach, v ktorých žijú obyvatelia rómskej národnosti (Malý Slivník, Šarišská Poruba, Terňa). Najnižšiu natalitu zaznamenali Gertov, Mošurov a Nemcovce.

Mortalita nadobudla v mikroregióne (r. 2008) hodnotu 8,3 ‰, čo je blízke hodnote Prešovského kraja 8,4 ‰. Mortalita v Slovenskej republike (r. 2008) dosiahla 9,8 ‰. Mikroregionálnu úroveň presahuje osem obcí. Najvyššiu hodnotu dosiahli Hubošovce

(20,6 ‰), Lipníky (14,9 ‰), Tulčík (12,3 ‰). V Hubošovciach, Lipníkoch, Geraltove, Tulčíku a Finticiach v dôsledku prevažujúcej mortality nad natalitou došlo k prirodzenému úbytku.

Grafč.7 Vývoj prirodzeného pohybu obyvateľstva mikroregiónu Stráže (r. 1991, 2001, 2008)

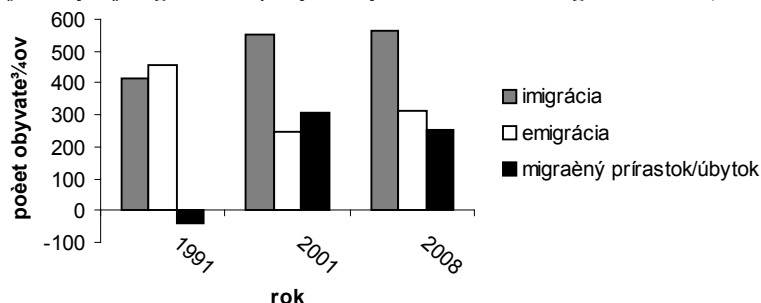
Zdroj: Štatistický úrad SR, vlastné výpočty

Mechanický pohyb obyvateľstva je výsledkom imigrácie a emigrácie obyvateľov. V mikroregióne má prevahu imigrácia nad emigráciou (graf č. 8) čo má za následok migračný prírastok, ktorý nadobudol v roku 2008 hodnotu 10,3 ‰, čo je podstatne vyššia hodnota ako v Prešovskom kraji, kde bol zaznamenaný migračný úbytok (-1,5 ‰). V Slovenskej republike bol dosiahnutý migračný prírastok a to 1,3 ‰.

Mikroregionálna hodnota imigrácie dosiahla v roku 2008 23,3 ‰ čo výrazne prevyšuje hodnotu Prešovského kraja (2,7 ‰) aj hodnotu Slovenskej republiky (1,6 ‰). Mikroregionálnu úroveň presiahlo deväť obcí. Najvyššiu imigráciu zaznamenali Geraltov (68,2 ‰, r. 2008) a Mošurov (46,0 ‰, r. 2008).

Emigrácia nadobudla v roku 2008 v mikroregióne 12,9 ‰. Prešovský kraj dosiahol (r. 2008) 4,3 ‰ a Slovenská republika 0,3 ‰. Čo sú podstatne nižšie hodnoty ako mikroregionálna úroveň. Geraltov (45,5 ‰, r. 2008) a Hubošovce (34,4 ‰) dosiahli najvyššie hodnoty. V dôsledku vyššej emigrácie zaznamenalo deväť obcí migračný úbytok. Najvyšší migračný úbytok mali Podhradík (-19,3 ‰, r. 2008) a Malý Slivník (-18,3 ‰, r. 2008).

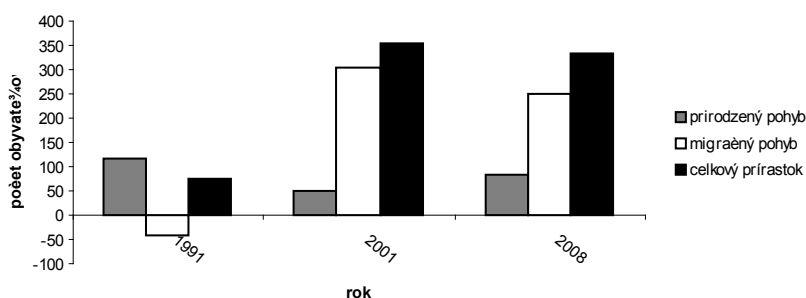
Grafč. 8 Vývoj migračného pohybu obyvateľstva mikroregiónu stráže (r. 1991, 2001, 2008)

Zdroj: Štatistický úrad SR, vlastné výpočty

V bilancii celkového pohybu obyvateľstva sa v roku 2008 prejavil celkový prírastok obyvateľstva, ktorý dosiahol hodnotu 13,8‰, čo je podstatne vyšší celkový prírastok ako je priemer Prešovského kraja (2,5‰), či Slovenskej republiky (2,1‰). Z obcí mikroregiónu Stráže vykazovalo až 18 obcí celkový prírastok obyvateľstva, ktorý bol najvýraznejší vo Veľkom Šariši (33,8‰), Šarišskej Porube (31,0‰) a Veľkom Slivníku (28,3‰). Päť obcí zaznamenalo celkový úbytok obyvateľov. Najvýraznejší bol v obciach Lipníky (17,0‰) a Hubošovce (16,1‰). V porovnaní s rokmi 1991 a 2001 môžeme pozorovať nárast celkového prírastku obyvateľstva z 3,6‰ až na 16,1‰ a následne v roku 2008 pokles na 13,8‰.

Graf č. 9 Vývoj celkového pohybu obyvateľstva mikroregiónu Stráže (r, 1991, 2001, 2008)

Zdroj: Štatistický úrad SR, vlastné výpočty

ZÁVER

Ľudské zdroje a ich rozvoj je nepochybne jedným z určujúcich činiteľov rozvoja regiónu, o to viac určitého mikroregiónu. Samotné investície do obyvateľstva, predovšetkým do rozvoja vzdelávania a vzdelanosti, nie je možné považovať za zbytočné, práve naopak sú nevyhnutné. Tak, ako je dôležité investovanie a budovanie ľudského potenciálu, je nevyhnutné aj jeho následné uplatnenie. Udržanie potencionálneho ľudského kapitálu, ktorý by dokázal prispievať k rozvoji určitého mikroregiónu, je však úzko spojený s ekonomickou silou a ekonomickou dynamikou daného mikroregiónu. Pokiaľ sa nepodarí zlepšiť ekonomickú situáciu mikroregiónu, nie je možné očakávať, že rozvojovo potencionálne ľudské zdroje ostanú, resp. budú prispievať a podieľať sa na rozvoji daného mikroregiónu a nebudú migrovať za lepšími pracovnými podmienkami. Pokiaľ však mikroregión dokáže udržať rozvojovo potencionálny ľudský kapitál, dosiahne tak štádium, kedy bude zabezpečený rozvoj daného regiónu. Je nesporné dôležité, aby boli ľudské zdroje, ako jeden z dôležitých faktorov rozvoja, podporované zo všetkých strán, pretože zanedbanie tohto faktora by bolo pre mikroregión v budúcnosti výraznou stratou.

Príspevok sa pokúsil cez štruktúru obyvateľstva a dynamiku obyvateľstva poukázať na dôležitosť ľudských zdrojov vzhľadom na rozvoj mikroregiónu Stráže.

LITERATÚRA

- DANGLOVÁ, O. (2006): Slovenský vidiek, bariéry a perspektívy rozvoja, Ústav etnológie SAV, Bratislava, ISBN 80-88997-30-5, 189 s.
- DOLNÁ, Z. (2009): The demographic situation of the Roma minority in the micro-region „Stráže“. Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovien-sis, Folia Geographica 14, ročník XLIX., Prešov, s. 74 – 82, ISSN 1336-6157
- KLAMÁR, R. (2007): Strategické plánovanie rozvoja mikroregiónu Ptava. Geografické práce, č. 12, Prešov
- KUZMIŠINOVÁ, V. (2002): Vzdelanosť ľudských zdrojov ako faktor regionálneho rozvoja Prešovského kraja. Stály rozvoj regiónov, ManaCon, Prešov, s. 61 – 70
- LIPTÁKOVÁ K. (2007): Ľudský potenciál ako jeden z faktorov regionálneho rozvoja, Technical University of Košice, Faculty of Economics, 2nd Central European Conference in Regional Science – CERS, Košice, s. 609 – 613
- MITRIKOVÁ, J. (2010): Ľudské zdroje ako faktor regionálneho rozvoja, s. 320 - 325: in Michaeli, E., Matlovič, R., Ištók, R. a kol., 2010: Regionálny rozvoj pre geografov, Prešovská univerzita v Prešove, Katedra geografie a regionálneho rozvoja, Prešov, 717 s., ISBN 978-80-555-0065-2
- MOČKOVÁ, M. (2009): Vybrané ukazovatele ľudského potenciálu v Banskobystrickom regióne a porovnanie v rámci Slovenskej republiky. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie „Význam Ľudského potenciálu v regionálnom rozvoji“. Východo-európska agentúra pre rozvoj n.o., Podhájska, s. 188 – 194, ISBN 978-80-970277-0-4
- PALÁN, Z.(2002): Lidské zdroje Výkladový slovník. Academia, Praha, 280 s. ISBN 80-200-0950-7
- PAVLÁK, M. (2006): Lidské zdroje a fondy EU. ASPI, Praha, 127 s., ISBN 80-7357-139-0
- URBANČÍKOVÁ, N. (2007): Úloha ľudského a sociálneho kapitálu v regionálnom rozvoji. Technical University of Košice, Faculty of Economics, 2nd Central European Conference in Regional Science – CERS, 2007, s. 1099 – 1103
- WOKOUN, R. a kol. (2008): Regionální rozvoj. Linde, Praha, 2008, ISBN 80-7201-699-0

**HUMAN RESOURCES FACTOR IN THE DEVELOPMENT
OF STRÁŽE MICROREGION***Summary*

Human resources and their development are undoubtedly one of the decisive components of the microregion development. When we do not take into consideration the influence of the external environment on a particular region, then the human activity is one of the biggest determinants influencing the development of a given region. Human resources development, as an inseparable element of human activity, certainly forms significant part of the progress of the region itself. Investments in people, predominantly in the growth of education are indispensable. So as the investments and the development of human potential are important, its consequent practical application is also extremely necessary. Only then the development of the particular region could be achieved. The aim of the contribution was the analysis of the human resources as a factor of regional

development of Stráže microregion. Through the structure and dynamics of the population, we have tried to point out the importance of the human resources in the development of Stráže microregion. It is possible to conclude that the development of the region or of the microregion cannot be achieved without the development of human resources, i.e. human capital.

Recenzovali: Prof. RNDr. Robert Ištók, PhD.
Doc. RNDr. Alena Dubcová, CSc.

NOVÉ MOŽNOSTI KOMUNIKÁCIE GEOGRAFICKEJ INFORMÁCIE POMOCOU GEOPRIESTOROVEJ INTERNETOVEJ TECHNOLOGIE GOOGLE MAPS A GOOGLE EARTH

Jaroslav HOFIERKA¹

Abstract: *The recent rapid development of the Internet technology has also influenced the geospatial applications. Geographic information systems have transformed from a computer-based system to a network-based technology. The most recent development in this area is represented by Google Maps and Google Earth. Google Maps application provides online mapping features based on the street maps, orthophotomaps and terrain maps supplemented by various multimedia, location-based features such as photographs, videos, webcams, wikipedia links or StreetView. Google Earth is a powerful 3-D visualization tool providing interactive virtual 3-D landscape models. Both applications bring new possibilities for location-based services and marketing activities of organizations operating over large areas.*

Key words: *Google Maps, Google Earth, web mapping service, geographic information, geospatial technology*

ÚVOD

Rozvoj geografických informačných systémov (GIS) bol od svojho počiatku úzko spojený s rozvojom informačných technológií. Základy GIS-ov boli položené v šesťdesiatych rokoch 20. storočia, ako súčasť prebiehajúcej kvantitatívnej revolúcie vo vede. Rozšírenie a dostupnosť počítačov aj pre akademický sektor spustil lavínu vzniku nových metód, geopriestorových technológií a aj nových vedných odborov. Otvorili sa nové možnosti na spracovanie veľkého množstva dát, vrátane geografických (priestorovo lokalizovaných) dát (Longley et al., 1999, 2001), (Mitášová a Hofierka, 2003).

V ďalšom období (v sedemdesiatych až deväťdesiatych rokoch 20. storočia) sa rozvoj geopriestorových technológií postupne dostával z výskumných laboratórií a akademického prostredia do praktického života a aplikácií vo verejnom a aj súkromnom sektore. Vznikli viaceré spoločnosti zaberajúce sa vývojom a predajom špecializovaného GIS softvéru (napr. ESRI, Integraph, MapInfo), ale aj spoločnosti zaberajúce sa poskytovaním geopriestorových služieb (Hofierka, 2003), (Shekhar 2008). Mnoho odberateľov si uvedomilo význam geografickej informácie pre ich podnikanie alebo pre služby, ktoré poskytovali svojim zákazníkom. Toto obdobie bolo do značnej miery charakterizované postupným rozširovaním dostupnosti technológie GIS-ov, najmä vďaka prudkému rozvoju hardvéru, najmä zvyšovaniu jeho výkonu a tiež rýchlemu poklesu jednotkových nákladov na obstaranie hardvéru potrebného na prevádzku GIS softvéru. GIS sa postupne

¹ **Doc. Mgr. Jaroslav Hofierka, PhD.,** Katedra geografie a regionálneho rozvoja, Fakulta humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity, Ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov, e-mail: hofierka@fhpv.unipo.sk

dostal zo sálových počítačov cez unixové pracovné stanice na bežné osobné počítače na báze operačného systému Windows alebo Linux.

Koncom deväťdesiatych rokov 20. storočia dochádza k ďalšej revolučnej zmene v spôsobe využívania a komunikácie geografickej informácie. Prichádza internet a táto sieťová technológia otvára svet GIS-ov aj pre používateľov, ktorí nemajú k dispozícii svoj vlastný GIS softvér. Mnohí prevádzkovatelia GIS-ov v tomto období už majú spracované rozsiahle priestorové databázy a internet im umožňuje časť týchto údajov prezentovať na internete. Nejde však len o pasívne, statické obrázky a mapy, ale vďaka architektúre klient-server vznikajú interaktívne aplikácie nazývané WebGIS-om alebo mapovým serverom (portálom), ktoré umožňujú používateľom pracovať s geografickou informáciou interaktívne (Wilson a Fotheringham, 2008), (Hofierka, 2010). Používateľ si môže vybrať, ktorý typ dát chce zobrazovať, určiť rozsah územia a mierku, vykonávať jednoduché dopytovanie na dáta alebo priestorové analýzy. Používateľ okrem vlastného webového prehliadača vlastne nepotrebuje ďalší samostatný aplikačný softvér.

Technológia mapových serverov poskytuje pomerne široké možnosti využitia. Organizácie poskytujúce geografické informácie tak môžu jednoducho a efektívne komunikovať so svojimi zákazníkmi alebo klientmi. Medzi významných používateľov technológie mapových serverov môžeme zaradiť aj verejné inštitúcie, ako sú orgány štátnej správy a samosprávy (ministerstvá, obce a pod.), ale tiež rôzne špecializované organizácie čiastočne alebo úplne financované štátom (napr. poverené tvorbou štátneho mapového diela, ochranou prírody a krajiny a podobne). Medzi určité obmedzenia tejto technológie patrí relatívna pomalosť pri prenášaní množstva dát a nevyhnutnosť tvorby kompletnejšej priestorovej databázy pre prevádzkovateľov mapového serveru. Pri prezentácii jednej dátovej vrstvy prevádzkovateľ nutne potrebuje aj ďalšie vrstvy slúžiace aspoň na základnú orientáciu v priestore, aj keď nie je ich autorom.

Na tieto nedostatky reagovala spoločnosť Google, Inc. svojimi technológiami Google Maps a Google Earth, ktoré prinášajú aj nové možnosti v komunikácii geografických informácií v internetovom prostredí. Súčasne s vývojom technológií Google Maps a Google Earth alebo dokonca aj skôr vznikli analogické aplikácie s podobným technologickým riešením a obsahom, napr. aplikácia TerraServer a Bing Maps spoločnosti Microsoft, alebo WorldWind od NASA. V súčasnosti sú však najrozšírenejšie uvedené aplikácie spoločnosti Google.

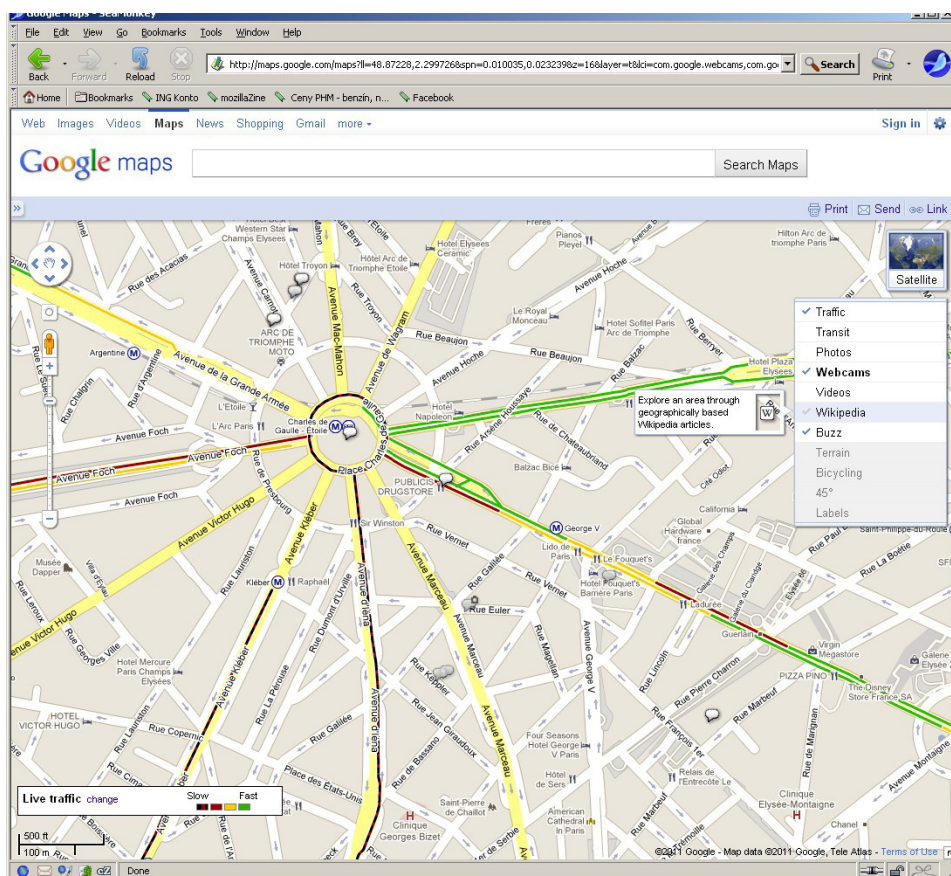
Cieľom tohto príspevku je podrobnejšie charakterizovať novú webovú mapovú službu využívajúcu technológie Google Maps a Google Earth a načrtnúť nové možnosti vo využití a spôsobe komunikácie geografickej informácie.

TECHNOLÓGIA GOOGLE MAPS A GOOGLE EARTH

Začiatkom 21. storočia sa v oblasti internetových technológií začína výrazne pre-sadzovať spoločnosť Google, Inc.. Spočiatku to je najmä webová vyhľadávacia služba, neskôr prichádzajú ďalšie internetové služby. V roku 2005 spoločnosť uviedla službu Google Maps, ktorá prináša cestovné mapy a satelitné snímky a možnosť vyhľadávania lokalít, pričom postupne sa rozširuje pokrytie a presnosť poskytovaných dát (Obr. 1). V tom istom roku uviedla aj službu Google Earth, ktorej cieľom je poskytovanie 3D informácie o zemskom povrchu. Kým Google Maps poskytuje geografické informácie v 2D podobe, Google Earth umožňuje 3D vizualizáciu zemského povrchu a vybraných

prvkov krajiny. Z technologického hľadiska je služba Google Maps založená na technológii AJAX (Asynchronous JavaScript and XML), ktorá slúži na vývoj moderných interaktívnych webových aplikácií, ktoré menia obsah stránky bez toho, aby ju bolo potrebné znovu načítať. Technologiu AJAX tvorí sada technologických prvkov, napr. jazyky HTML, XHTML, skriptovací jazyk JavaScript, kaskádové štýly CSS a formát XML na výmenu údajov medzi serverom a klientom (Lacko, 2008). Okrem internetového prehliadača (napr. Internet Explorer, Firefox, Opera a pod.) sa nevyžaduje inštalácia ďalšieho aplikačného softvéru. Používanie služby Google Earth vyžaduje inštaláciu špeciálnej softvérovej aplikácie, prípadne pri používaní v rámci webového prehliadača sa vyžaduje inštalácia špeciálneho softvérového doplnku, tzv. pluginu. Obidve aplikácie sú k dispozícii aj pre používateľov mobilných technológií.

Oproti klasickej technológii mapových serverov je technológia Google Maps a Google Earth rýchlejšia a flexibilnejšia vo viacerých smeroch. Na zobrazovanie dát využíva dlaždicové ukladanie a zobrazovanie dát (tiling) a rýchlu vyrovnávaciu pamäť (caching). Pri tejto technológii sa obrázky zo serverov načítavajú cez segmenty (dlaždice) s fixnou veľkosťou.

Obr. 1. Aplikácia Google Maps so zobrazením cestnej mapy

FUNKČNÉ MOŽNOSTI TECHNOLOGIE GOOGLE MAPS A GOOGLE EARTH

Hlavným cieľom služby Google Maps je poskytovať zadarmo mapovú službu online. Základnými, resp. pôvodne použitými mapami boli cestná mapa s možnosťami vyhľadávania podľa adries a satelitná mapa, obsahujúca satelitné ortofotosnímky, vo väčšom rozlíšení doplnené satelitnými alebo leteckými ortofotosnímkami so submetrovým rozlíšením. Územie Slovenskej republiky je v súčasnosti pokryté leteckými a satelitnými ortofotosnímkami z pomerne širokého obdobia rokov 2003 – 2011. Letecké ortofotosnímky boli zabezpečené spoločnosťami Eurosense Slovakia a Geodis Slovakia a v súčasnosti sú prevažne z obdobia rokov 2005 – 2006, satelitné snímky sú z rôznych zdrojov, napr. z družice GeoEye, QuickBird alebo Spot. Maximálne rozlíšenie ortofotosnímkov je približne 50 cm. V aplikácii Google Earth je pri zobrazení snímky k dispozícii informácia, z ktorého obdobia je daná snímka a zároveň aj funkcia, ktorá umožňuje prepínať medzi snímkami z rôzneho obdobia.

Zaujímavé svetové lokality (najmä mestá) obsahujú vo väčšom detaile aj fotografické snímky s uhlom snímania 45 stupňov, čo umožňuje lepšiu orientáciu a lepšie vnímanie priestoru najmä v zastavaných územiach. V roku 2007 bola aplikácia rozšírená aj o mapu georeliéfu v podobe tieňovaného georeliéfu doplneného vo vyššom rozlíšení o vybrané vrstevnice s označením nadmorskej výšky.

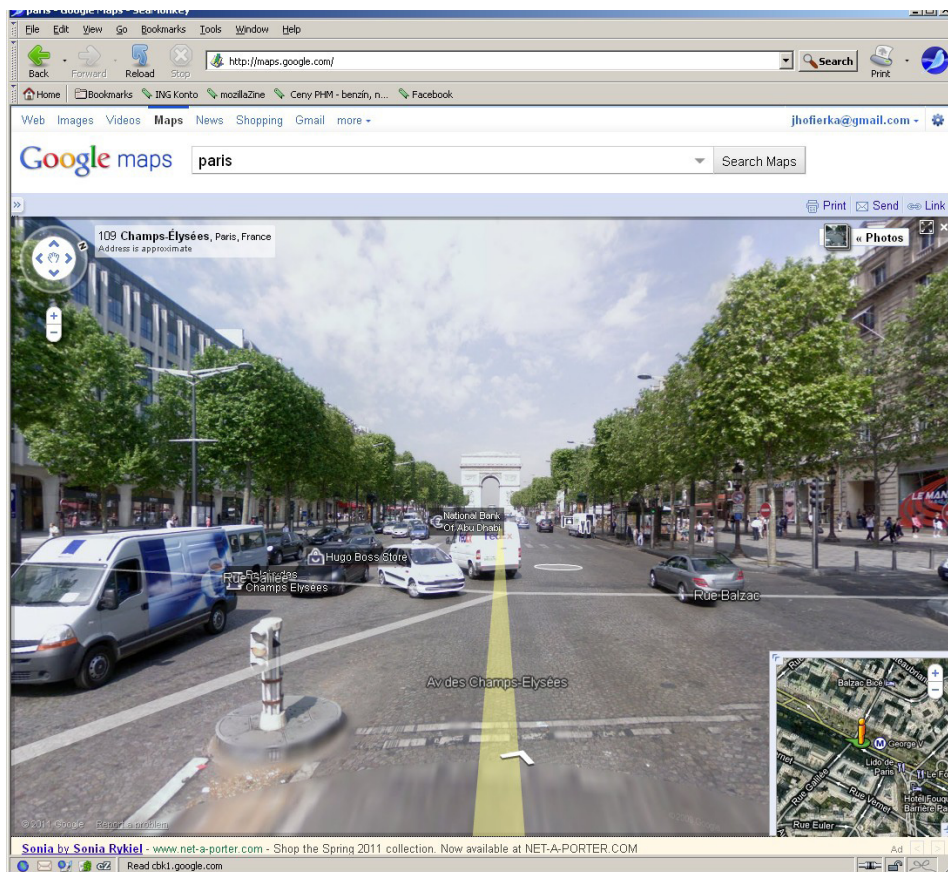
Okrem týchto troch nosných typov máp aplikácia Google Maps obsahuje ďalšie informačné zdroje, najmä multimediálneho charakteru: priestorovo lokalizované fotografie, videá, webové kamery, odkazy na popis danej lokality na internetovej encyklopédii Wikipédia, informácie o stave dopravy, možnostiach verejnej dopravy, cyklistických tras a informácie o aktuálnom dianí v danej lokalite. Pokrytie týmito funkciami však nie je rovnaké, v zastavaných územiach a v hospodársky vyspelejších regiónoch je zvyčajne k dispozícii viac funkcií.

Pre návštevníkov miest je osobitne zaujímavá funkcia StreetView, ktorá ponúka 360° panoramatický pohľad na ulicu z pozície chodca (Obr. 2). Túto funkciu je možné využiť na prípravu turistických tras a prehliadok zaujímavých lokalít mesta. V súčasnosti je k dispozícii najmä pre väčšie svetové mestá a niektoré významné turistické lokality. V roku 2010 prebehlo snímkovanie aj 9 väčších slovenských miest (Bratislava, Košíc, Prešova, Žiliny, Banskej Bystrice, Trnavy, Trenčína, Popradu a Prievidze) a funkcia pre tieto mestá by vo svojej plnohodnotnej, panoramatickej podobe mala byť k dispozícii v priebehu roku 2011.

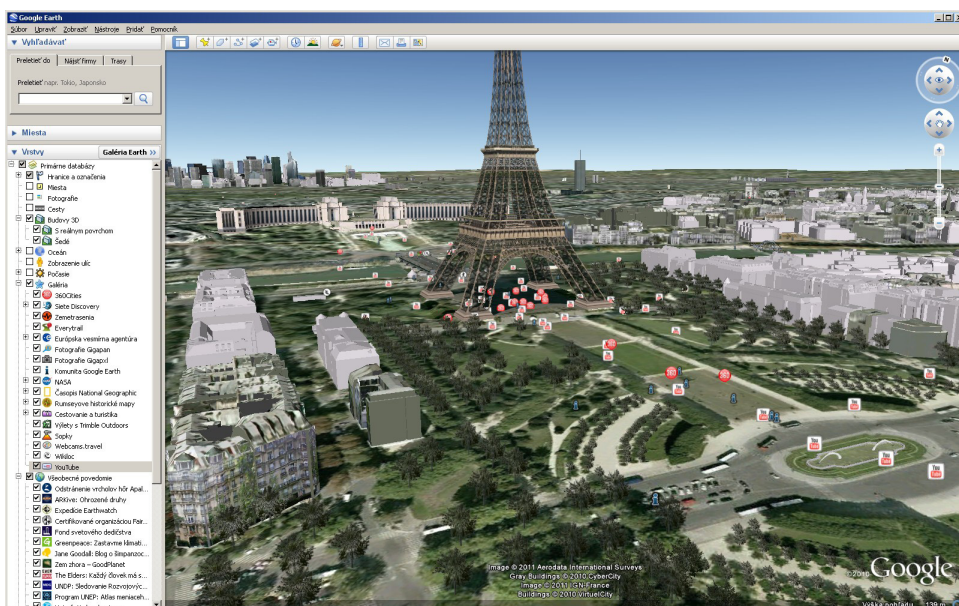
Aplikácia Google Earth je oproti aplikácii Google Maps viac orientovaná na dynamickú 3D vizualizáciu. Využíva síce rovnaké satelitné mapy ako Google Maps, avšak poskytuje bohatší informačný obsah a lepšie možnosti interaktívnej komunikácie geografickej informácie (Obr. 3). Primárna databáza aplikácie Google Earth obsahuje okrem základných topografických informácií podobných ako v aplikácii Google Maps aj 3D modely budov a stromov, najmä vo väčších mestách. V niektorých lokalitách toto 3D zobrazenie budov predstavuje skutočný, reálny 3D model mesta s úrovňou geometrického detailu 2 alebo 3 (Hofierka a Kaňuk, 2010). Pre niektoré budovy boli spracované aj textúry povrchov.

Pomerne široký informačný obsah majú aj ďalšie položky primárnej priestorovej databázy: Oceán, Galéria s polohovo lokalizovaným multimediálnym obsahom, Všeobecné

povedomie s informáciami o chránených územiach a projektoch ochrany prírody, Počasie a položka Viac, ktorá poskytuje veľmi veľa praktických informácií o doprave a poskytovaných službách v danej lokalite (napr. ubytovanie, reštaurácie, lekárne, bankomaty a pod.).

Obr. 2. Funkcia StreetView umožňuje virtuálnu priestorovú vizualizáciu okolia danej lokality z pozície chodca.

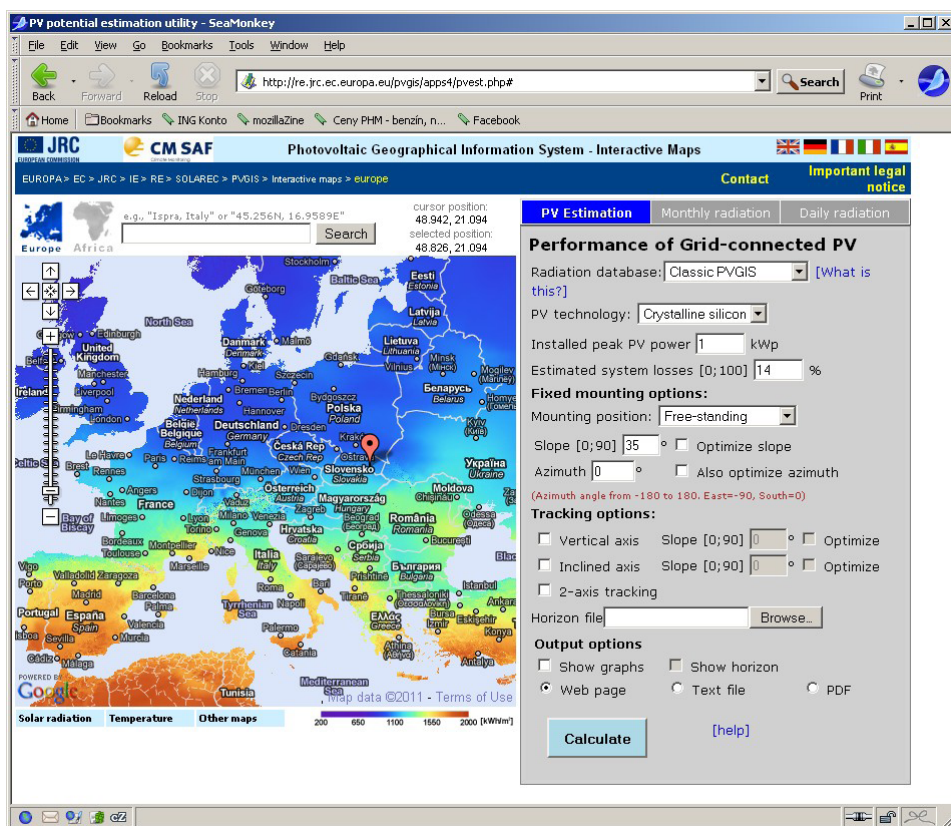
Obr. 3. Aplikácia Google Earth slúži najmä na 3D vizualizáciu (znázornená je časť Paríža v okolí Eiffelovej veže)

INTEGRÁCIA GOOGLE MAPS DO VLASTNÝCH APLIKÁCIÍ

Jednou z veľkých výhod technológie Google Maps a Google Earth je aplikačné programovacie rozhranie (API). Umožňuje integrovať službu Google Maps do vlastnej mapovej aplikácie na svojej webovej lokalite. To znamená, že prevádzkovateľ svojej mapovej aplikácie môže využívať všetky ovládacie prvky a mapové dáta služby Google Maps a zároveň do tejto aplikácie môže dopĺňať aj svoje vlastné dáta a služby. Výrazne sa tým zjednodušuje a zrýchľuje tvorba vlastných mapových aplikácií na webe. Koncový používateľ ovláda aplikáciu rovnakým spôsobom ako Google Maps alebo Google Earth, zároveň však má v ponuke aj ďalšie dáta ponúkané prevádzkovateľom aplikácie. Príkladom takejto aplikácie pre Google Maps je mapová aplikácia www.exploremaps.info alebo PVGIS (Obr. 4). Toto aplikačné programovacie rozhranie slúži aj na veľmi jednoduchú integráciu aplikácie Google Maps na vlastnú webovú stránku, ktorá napríklad pomocou ikoniek zobrazuje polohu firemných pobočiek na určitom území alebo polohu firemných partnerov.

ANALÝZA APLIKAČNÝCH MOŽNOSTÍ A ĎALŠÍ ROZVOJ

Jedným z významných fenoménov posledných 20 rokov v oblasti informačných technológií je koncept slobodného softvéru (anglicky: free, open-source software). Na tomto koncepte vznikol operačný systém Linux a takisto na ňom fungujú viaceré GIS softvéry, vrátane GIS-ov GRASS, SAGA a Quantum GIS (Neteler a Mitsova, 2004). Tento koncept sa objavil nielen v oblasti softvéru, ale aj pri tvorbe informačných databáz. Ich hlavným predstaviteľom je Wikipédia (www.wikipedia.org). Technológia Google Maps a Google Earth síce nie je slobodným softvérom, avšak veľká časť informačného obsahu

Obr. 4. Použitie aplikačného programovacieho rozhrania Google Maps pre online nástroja PVGIS na odhad fotovoltického potenciálu vybranej lokality

ich priestorových databáz funguje na rovnakom princípe. Používatelia aktívne spolupracujú a prispievajú k informačnému obsahu oboch aplikácií. Do istej miery môžeme hovoriť o kolaboratívnom mapovaní pri tvorbe informačného obsahu týchto aplikácií. Využitie potenciálu používateľov a prispievateľov výrazným spôsobom dynamizuje tvorbu informačného obsahu. Základným problémom, ktorý však ostáva je organizačné zabezpečenie a systém kontroly kvality pridávaného obsahu. Kolaboratívne mapovanie prináša nové možnosti v prezentácii regiónov a konkrétnych lokalít. Doterajšia dobrovoľnícka práca nadšencov by mala byť doplnená aj premyslenou aktivitou verejnej správy, aby jednotlivé regióny, obce a mestá boli na vysokej technickej a obsahovej úrovni prezentované aj na tomto médiu.

Obrovský potenciál sa otvára podnikateľskému sektoru. Jednou z oblastí neseného informačného obsahu aplikácií Google Maps a Google Earth je možnosť vyhľadávania firiem, zariadení podľa adresy. Mnohé firmy ponúkajú svoje produkty a služby na internete, avšak v informačnom zahŕnutí celosvetovej siete vplyv týchto informácií sa stráca. Platforma Google Maps a Google Earth prináša možnosť tvorby polohovo orientovanej ponuky firiem. V určitých lokalitách a regiónoch môže byť potreba a záujem trhu odlišný

ako v iných regiónoch. Nemenej významným faktorom je dostupnosť technológie nelen na desktop platforme, ale najmä na mobilnej platforme (PDA, smartfóny a pod.), čo umožňuje pružne reagovať na aktuálnu polohu zákazníka.

Technológia Google Maps a Google Earth predstavuje významný prúd geopriestorových technológií, ktorý ovplyvní rozvoj nových mapovacích techník, tvorbu a využitie dynamických a interaktívnych máp. Nahradí klasickú podobu papierových kartografických diel ako sme ich poznali doteraz a v spojení s technológiou GPS prinesie geografické informácie v digitálnej, multimedialnej podobe širokej verejnosti ako bežnú súčasť života.

ZÁVER

Technológie Google Maps a Google Earth sa v posledných rokoch stali lídrami vo webových mapových službách. Predstavujú ďalší stupeň v prirodzenom vývoji geopriestorových technológií a spôsobe komunikácie geografickej informácie. Základnou zmenou oproti minulosti je, že geografická informácia sa neposkytuje v papierovej, statickej, často už aj časovo zastaranej podobe, ale je k dispozícii vďaka internetu a sieťovej infraštruktúre kdekoľvek a na rôznych platformách. Nie sú to len klasické osobné počítače, ale aj mobilné technológie. Významnou zmenou je aj interaktivita komunikácie, používateľ môže aktívne upravovať rozsah a spôsob prezentovanej geografickej informácie a dokonca aj dopĺňať vlastné dáta. Prienik týchto technológií do bežného spotrebiteľského segmentu, integrácia webových mapových služieb s technológiou mobilných telefónov vybavených prijímačom signálu GPS vytvára nové možnosti pre rozvoj lokalizačných služieb, spôsobu prezentácie obcí, regiónov alebo ponuky služieb a tovarov firmami. Tento technologický vývoj zároveň vytvára dobré podmienky pre ďalší rozvoj geopriestorových technológií a aplikácií.

Podakovanie: Príspevok je súčasťou riešenia grantových projektov VEGA č. 1/0355/09 "Modelovanie distribúcie slnečného žiarenia v urbánnych oblastiach a potenciál jeho využitia" a VEGA č. 1/0558/10 "Ochrana a využívanie krajiny z pohľadu pozemkových úprav ako nástroja menežmentu krajiny".

LITERATÚRA

- HOFIERKA, J. (2003): *Geografické informačné systémy a diaľkový prieskum Zeme*. Vysokoškolské učebné texty. Fakulta humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity, Prešov, p. 116.
- HOFIERKA, J. (2010): *Geopriestorové a kartografické technológie v regionálnom rozvoji*. In: MICHAELI, E., MATLOVIČ, R., IŠTOK, R. (eds.): *Regionálny rozvoj a regionálne politika pre geografov*. Vysokoškolská učebnica. Prešovská univerzita v Prešove, Prešov, pp. 225-292, ISBN: 978-80-555-0065-2.
- HOFIERKA, J., KAŇUK, J. (2010): *Aplikácie 3D modelov miest v geografickom výskume*. *Geographia Cassoviensis* IV, 1/2010, pp. 69-72.
- LACKO, L. (2008): *Ajax. Hotová řešení*. Computer Press, a.s., Brno.
- LONGLEY, P. A., GOODCHILD, M. F., MAGUIRE, D. J., RHIND, D. W. (1999): *Geographical Information Systems: Principles, Techniques, Management and Applications*. John Wiley & Sons

- LONGLEY, P. A., GOODCHILD, M. F., MAGUIRE, D. J., RHIND, D. W. (2001): *Geographic Information Systems and Science*. John Wiley & Sons.
- MITÁŠOVÁ, H., HOFIERKA, J. (2003): Impact of new mapping technologies on the communication of geospatial information. *Kartografické listy* 11, pp. 53-61.
- NETELER, M., MITASOVA, H. (2004): *Open Source GIS: A GRASS GIS Approach*, Kluwer Academic Publishers, Boston
- SHEKHAR, S., XIONG, H. (2008): *Encyclopedia of GIS*. Springer.
- WILSON, J. P., FOTHERINGHAM, A. S. (2008): *The Handbook of Geographic Information Science*. Blackwell Publishing.

NEW POSSIBILITIES TO COMMUNICATE GEOGRAPHIC INFORMATION USING GOOGLE MAPS AND GOOGLE EARTH GEOSPATIAL INTERNET TECHNOLOGY

Summary

In the last 50 years the geographic information systems have transformed from obscure computer-based technology used in academic laboratories to wide-range applications available via wired and wireless networks anywhere in the world. The latest development in this area presents the Google Maps and Google Earth technology. Both applications provide online mapping features based on the street maps, orthophotomaps and terrain maps supplemented by various multimedia, location-based features such as photographs, videos, webcams, wikipedia links or panoramic views. Moreover, Google Earth provides new powerful 3-D visualization capabilities and growing amount of 3-D data for urban areas. Main benefits of this technology is a fast access to a growing amount of location-based information, a flexible approach to integrate the technology in users's own web site and web mapping applications via application programming interface (API). The concept of collaborative mapping for the Google Maps and Googler Earth spatial databases can be related to the concept of free software and free documents from the well-know project of Linux and Wikipedia. This also contributes to the rapid development of the Google technology and certainly will bring new possibilities for location-based marketing activities for geographic sites, regions and organizations operating over large areas.

- Fig. 1 The Google Maps application with street maps
- Fig. 2 The StreetView function provides a virtual visualization of the location surroundings from the position of a pedestrian
- Fig. 3 The Google Earth application is used for 3-D visualization (part of the city of Paris around the tower of Eiffel is shown)
- Fig. 4 The application of the Google Maps application programming interface in the PVGIS online photovoltaic potential estimation tool for the selected location

Recenzovali: Doc. PhDr. RNDr. Martin Boltiziar, PhD.
Prof. RNDr. Eva Michaeli, PhD.

PROBLEMATIKA ŠTÁTU V GEOPOLITICKOM KONTEXTE (Úvod do geopolitickej analýzy Poľska)

Robert IŠTOK¹

Abstract: *The issue of state is a permanent topic of several geopolitical analyses. This statement is related mainly to the trends of traditional geopolitics. It is represented in the definitions of geopolitics, which included a state among the main geopolitical categories. Also at present, in the period of continual globalization processes, the state maintains its important position in geopolitical analyses, developing also the internal state geopolitics, aimed at the analysis of actors acting within the state. Polish geopolitical thinking has successfully tied up to the pre-war traditions in last twenty years. Its results provide wide possibilities to study geopolitical aspects of Polish state in various spatial scales.*

Key word: *geopolitics, state, Poland*

Od vzniku moderného geopolitického myslenia na prelome 19. a 20. storočia hral štát v geopolitických analýzach významnú úlohu. Tak je tomu aj v súčasnosti a to napriek tomu, že sa poukazuje na klesajúci význam národných štátov v porovnaní s inými - neštátnymi geopolitickými aktérmi. Napriek oslabovaniu postavenia štátu možno konštatovať, že špecifiká, ktorými disponuje, mu aj v najbližšej budúcnosti zabezpečujú jeho ďalšiu existenciu, a teda aj pozornosť zo strany geopolitických analýz, a to aj vďaka potrebe skúmať tento fenomén v priebehu globalizačných procesov.

Toto konštatovanie sa týka najmä zamerania tradičnej geopolitiky, ktorú K. Dodds (2005) charakterizuje o. i. dominanciou jednoznačne vymedzených jednotiek, aplikáciou do praktickej politiky a etnocentrizmom pôvodcov geopolitických úvah. Tí ich koncipujú s konkrétnym cieľom v podobe aplikácie v praktickej politike. Keďže sa za typické jednoznačne vymedzené jednotky považujú najmä štáty, možno v postate tradičnú geopolitiku spájať s analýzou postavenia a perspektívy štátov, a to najmä veľmocí, resp. s analýzou vplyvu priestoru na politické ciele a záujmy štátu. Takáto geopolitika teda vychádza z predpokladu, že každý štát je špecifický z priestorovo-politického hľadiska a disponuje osobitnými fyzickogeografickými, ľudskými, ekonomickými, kultúrnymi a inými parametrami, pričom sa usiluje riadiť vlastnými záujmami.

ŠTÁT V KONTEXTE VÝVOJA GEOPOLITICKÉHO MYSLENIA

O pojem štát sa opierajú viaceré definície či charakteristiky geopolitiky, ktoré boli skoncipované v priebehu vývoja geopolitického myslenia. Takými boli najmä tie, ktoré boli sformulované pred druhou svetovou vojnou a to hlavne na pôde nemeckej „Geopolitik“. Definovali ju o. i. ako učenie o vzájomných vzťahoch medzi zemou (pôdou) a štátom ako základným a výlučným priestorovo-politickým fenoménom. Takto

1 **Prof. RNDr. Robert Ištók, PhD.,** Katedra geografie a regionálneho rozvoja, Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovskej univerzity v Prešove, Ul. 17. novembra č.1, 081 16 Prešov, e-mail: istok@unipo.sk

zamerané geopolitické myslenie sa orientovalo na problematiku vzniku a vývoja štátu, ako aj jeho funkcie a pôsobenie v zmysle jeho chápania ako organizmu.

V interpretácii R. Kjellena, zakladateľa organickej teórie, bola geopolitika súčasťou systematickej vedy o štáte, ktorú sa usiloval skoncipovať. Geopolitika mala byť podľa neho vedou, ktorej úlohou je skúmať štáty a ich politiku ako priestorový jav. Za dominantné faktory, ktoré rozhodujú o postavení štátu v medzinárodnom meradle považoval organizované a cieľavedomé obyvateľstvo, výhodné teritórium a priaznivú geografickú polohu. Za analógiu správania sa štátu považoval vývoj živého organizmu, zmyslovo rozumnej bytosti, porovnateľnej s človekom.

Tieto myšlienky našli neskôr živnú pôdu najmä na pôde nemeckej geopolitickej školy „Geopolitik“. Kjellenovu teóriu prevzal a modifikoval K. Haushofer, ktorý vymedzil geopolitiku ako skúmanie priestoru z hľadiska štátu. Absolutizácia štátu v organickej teórii geopolitiky (v zmysle „geopolitika je geografickým rozumom štátu“) viedla k zneužívaniu jej ideí v prospech odôvodnenia agresie. Po druhej svetovej vojne došlo k odsúdeniu geopolitického myslenia ako celku. V takmer všetkých európskych krajinách bolo izolované od praktickej politiky a dlhodobo prenesené na akademickú pôdu.

Zároveň je však potrebné pripomenúť, že aj geostrategický smer geopolitiky, založený na globálnej bilancii síl využíval ako základné meradlo štát. Koncepcia rivality morskej moci (talasokracie) a pozemnej moci (tellurokracie), ktorú využíva geopolitika A. T. Mahana, H. J. Mackindera a ich nasledovníkov, sa opiera o štáty (najmä veľmoci), resp. o ich príslušnosť k jednej alebo druhej strane takto ponímanej globálnej rovnováhy. N. J. Spykman v rámci svojich úvah venoval pomerne značnú pozornosť svetovej rovnováhe z pozície štátu a významu geografie pre jeho zahraničnú politiku.

Aj v období „obrodenia“ geopolitiky, datovaného od 70. rokov minulého storočia bola úloha štátu v jej rámci dominantná. Pozornosť geopolitických analýz sa koncentrovala na štúdium politického pôsobenia štátu v medzinárodnom priestore, teda na realizáciu zahraničnej politiky štátu a jej perspektív v kontexte vývoja medzinárodnej situácie. H. Kissinger, iniciátor návratu geopolitického myslenia z výlučne akademickej pôdy na pôdu praktickej politiky stotožnil geopolitiku so zahraničnou politikou a národnými záujmami. V podstate však iba „legalizoval“ skutočnosť, že aj v prvom štvrtstoročí po skončení druhej svetovej vojny bola zahraničná politika naďalej ovplyvňovaná geopolitickým myslením.

Nie je preto prekvapivé, že aj v súčasnosti sa spomína prepojenie geopolitiky so štátom. N. S. Mironenko uvádza príklad jej definície z encyklopédie „Americana“, kde sa píše, že geopolitika je veda, študujúca v jednote geografické, historické, politické a iné vzájomne pôsobiace faktory, vplývajúce na strategický potenciál štátu (Kolosov – Mironenko 2001). Aj v iných definíciách geopolitiky sa často vyskytuje termín štát a na neho naviazané spojenia ako zoskupenia štátov, kontrola teritória, sféra vplyvu, zahraničná politika a pod. Aj C. Flint (2006) píše, že geopolitika môže byť ako prax štátov kontrolujúcich teritórium a súperiacich o jeho kontrolu. Zároveň však upozorňuje, že v posledných desaťročiach geopolitika už nie je iba doménou štátov a v rivalite o kontrolu, resp. vplyv na konkrétnom teritóriu sa angažujú aj iné – nešťátne subjekty.

ŠTÁT V SYSTÉME GEOPOLITICKÝCH KATEGÓRIÍ

Významnému postaveniu štátu v geopolitickom myslení zodpovedá priebežne sa utvárajúci systém geopolitických pojmov, faktorov a kategórií. Predovšetkým samotný štát je významným geopolitickým subjektom a zároveň aj kľúčovým geopolitickým aktérom. Štát zároveň v rámci geopolitiky vystupuje ako zásadné geopolitické stredisko sily. Vychádza to z predpokladu, že každé geopolitické stredisko sily je spojené s troma elementami – potenciálom, územím, na ktorom je tento potenciál rozmiestnený, ako aj systém riadenia, ktorý organizuje potenciál a územie do jedného celku. Týmto elementom zodpovedajú aj základné atribúty štátu, známe z klasickej štátovedy – teritórium, obyvateľstvo a centrálna politická moc (Moczulski 1999). Na základe ohodnotenia uvedených elementov môžeme hovoriť napr. o malom štáte, veľmoci a supervelmoci.

Z. Brzezinski (1999) píše o dvoch typoch štátov. Prvým z nich sú geostrategickí hráči, teda štáty, ktoré majú schopnosť a vôľu uplatňovať silu alebo vplyv mimo svojich hraníc, aby zmenili existujúce geopolitické pomery. Okrem nich vymedzuje geopolitické ohniská. Takto hodnotí tie štáty, ktorých význam nezávisí na ich moci a motivácii, ale skôr na citlivej polohe a na dôsledkoch, ktoré ich potenciálne ohroziteľné postavenie môže mať na správanie geostrategických hráčov.

Štát môžeme posudzovať z aspektu viacerých geopolitických faktorov (napr. priestor, poloha, hranice, obyvateľstvo, zdroje, ekonomika, geopolitický zlom, geopolitické napätie, mocenskopolitické vzťahy, nárazníkové pásmo, geopolitický konflikt, geopolitické postavenie a i.), ktorých zohľadnenie prispieva ku vypracovaniu geopolitickej analýzy. Takáto analýza môže byť využitá pri skonštruovaní koncepcii správania sa štátu v medzinárodnom priestore a to najmä s ohľadom na národné (štátne) záujmy.

Ako píše C. Jean (2003), geopolitika musí, po prvé, slúžiť vymedzeniu geografických predstáv, ktoré sú výrazom zohľadnenia národných záujmov a pocitu priestoru, vlastnému každému národu a ktoré majú svoje korene v jeho histórii, kultúre a hodnotách. Po druhé, na ich základe musí spracovávať komplexné a špeciálne geopolitické scenáre vývoja. Po tretie, musí zohľadniť alternatívne a reálne politické opatrenia, ktoré by vplývali na možné zmeny v zhode s záujmami a hodnotami národa. V tomto kontexte možno národ stotožniť so štátom, ktorý je stále hlavným odberateľom geopolitických analýz.

Význam štátu v geopolitickom myslení zdôrazňuje aj chápanie geopolitiky ako vedeckej oblasti, ktorej hlavnou otázkou je formovanie silových polí. Ruský politológ K. V. Plešakov (1994) stotožňuje silové pole s priestorom, kontrolovaným štátom. Rozoznáva viacero typov silových polí: endemické silové pole (t. j. priestor, ktorý je kontrolované daným štátom dlhý čas, z čoho vyplýva uznanie inými krajinami za priestor nepochybne patriaci tomuto štátu), pohraničné silové pole (priestor, ktorý kontroluje určitý štát, nie je však ním osvojený v takom stupni, aby bol stotožnený s endemickým silovým poľom, preto môže byť zo strany ostatných krajín toto právo kontroly nad ním spochybňované), krížové silové pole (priestor, na ktorý vznášajú nároky viaceré štáty) a totálne silové pole (súvislý priestor, nachádzajúci sa pod kontrolou štátu).

VNÚTORNÁ GEOPOLITIKA

Spomínané chápanie geopolitiky môže slúžiť ako prechod od jej interpretácie, prepojenej na medzinárodné postavenie štátu, k vnútroštátnemu aspektu geopolitiky, ktorý bol donedávna na pokraji pozornosti geopolitického myslenia. Vnútroštatná geopolitika je na

rozdiel od „vonkajšej“ geopolitiky, zameranej na globálnu a makroregionálnu (supraštátnu) mierku, späť s analýzami v meradle štátnom, resp. regionálnom (subštátnom).

V tejto súvislosti je potrebné zdôrazniť, že štát v rámci svojho fungovania musí zohľadňovať a vyhodnocovať aj priestorovo-politické pôsobenie vnútroštátnych aktérov s cieľom dosiahnuť čo najvyšší stupeň vnútornej stability. V tejto dimenzii sa geopolitika usiluje podať komplexný pohľad na fungovanie štátu ako priestorovo-politickej štruktúry, ktorá je zložená z regiónov rôzneho hierarchického stupňa, teda z taktiež relatívne jednoznačne vymedzených priestorových jednotiek. Ich pôsobenie musí byť rovnako podrobené geopolitickej analýze.

V súčasnosti je charakteristický vznik nových subjektov, ako aj rast významu tých, ktoré existovali už predtým. Súčasné geopolitické myslenie musí na túto skutočnosť flexibilne reagovať. Takéto subjekty vznikajú a existujú vo veľkej miere vo vnútroštátnom meradle a v súvislosti s ich geopolitickou analýzou hovoríme o „deglobalizácii“ geopolitiky. Tak sa vytvoril značný priestor pre využívanie „klasického“ geopolitického prístupu v subštátnej mierke. V súčasnosti teda takto ponímaná geopolitika predstavuje priestorovo-politickú analýzu nielen na globálnej, regionálnej, štátnej, ale aj na vnútroštátnej úrovni a to v podobe vnútornej geopolitiky.

Vnútrošnú geopolitiku možno interpretovať ako aplikovaný smer geopolitického myslenia, ktorého cieľom je analyzovať pôsobenie a vzájomné vzťahy subštátnych geopolitických aktérov v ich vplyve na fungovanie štátu ako celku. Môže zahŕňať problémy utvárania a fungovania priestorovo-politickej organizácie štátu, priestorového rozloženia politických síl, regionálneho plánovania a regionálnej politiky, vzťahov medzi centrom a perifériou, postavenia menších, atď. V takýchto analýzach možno posúdiť činnosť antagonostických síl, pôsobiach vo vnútri štátu, ktoré môžu vplyvať na dostredivé (ktoré majú ambície štát integrovať a posilniť ho) a odstredivé tendencie (ktorých cieľom môže byť dezintegrácia a erózia štátu). V tomto kontexte však nemožno abstrahovať aj vplyv „vonkajších“ geopolitických faktorov na stabilitu štátu.

ŠTÁT A GEOPOLITIKA V OBDOBÍ GLOBALIZÁCIE

Diskusia o postavení štátu v súčasnom geopolitickom myslení vyplýva z jednej z tendencií, ktorá je spomínaná v kontexte prebiehajúcej globalizácie a transformácie globálneho poriadku. Ide o niektorými autormi spochybňovaný trend oslabovania národného štátu pod vplyvom urýchľujúcich sa globalizačných procesov, previazaných s internacionalizáciou a informačnou revolúciou. V tejto súvislosti sa koncipujú viaceré projekty a plány priestorovo-politickej prestavby sveta. Paradoxne však aj v prípade trendu oslabovania štátu (ktorý býva často spochybňovaný), je tento aktér v centre pozornosti výskumu, a to vrátane geopolitických štúdií. Vyplýva to z potreby analyzovať alternatívy ďalšieho vývoja v prípade podstatnej redukcie jeho funkcií.

Ako sme už naznačili, v globalizovanom svete nadobúdajú geopolitické činnosti stále nové formy, pričom sa v ich rámci aktivizujú stále noví aktéri, ktoré do nich vťahujú stále viac ľudí. Nedeje sa tak, ako sme už spomenuli, iba vo vnútroštátnej dimenzii, ale aj v medzinárodnej sfére. Tradičná geopolitika však v prípade niektorých novovzniknutých aktérov ťažko hľadá spôsob, ako použiť priestorové kategórie pre ich analýzu. Na tento vývoj zareagovalo geopolitické myslenie vytvorením nového smeru – kritickej geopolitiky, ktorá realizuje vlastné výskumy.

Napriek tomu možno konštatovať, že súčasnosť je charakterizovaná rozširovaním geopolitického myslenia v celosvetovom meradle a priestorovo-politická analýza na všetkých priestorových úrovniach je výsostne aktuálna. Geopolitika je naďalej významný prostriedok analýzy politických procesov v medzinárodnej, ako aj vo vnútroštátnej sfére.

Geopolitické úvahy naďalej prispievajú k nielen k formulovaniu, ale aj k realizácii národných (teda štátnych) záujmov. Preto je často tradičná geopolitika vnímaná ako súčasť štátnej politiky, ktorá je ovplyvnená geografickým prostredím, resp. ako vymedzenie mocenskej pozície štátu, ktoré je ovplyvnené priestorovými faktormi. Vplyv geopolitického myslenia na formulovanie národných (štátnych) záujmov je preto dodnes výrazný a to najmä v kontexte veľmocí, ktoré dominujú v ovplyvňovaní svetovej politiky. Prejavuje sa to aj v častom uplatňovaní jej prístupu v expertízach, spracovávaných pre politické, ekonomické a finančné inštitúcie na vládnej i mimovládnej úrovni.

Tradičná geopolitika, zameraná na problematiku štátov v kontexte analýzy ich funkcie a koncipovania zákonitostí, ovplyvňujúcich z priestorového hľadiska rast či pokles ich významu, resp. jeho udržanie, tvorí iba jednu so súčastí širšieho komplexu súčasných geopolitických úvah. Popri presadzovaní nových geopolitických smerov, zodpovedajúcich spomínaným trendom vo svete, predstavuje tradičné zameranie geopolitických analýz významné miesto. Ani nové orientácie geopolitiky však nemožno odtrhnúť od problematiky štátu ako dôležitého aktéra medzinárodných vzťahov, ktorý disponuje suverenitou v rámci svetového politického systému a schopnosťou vnucovať svoju vôľu a moc.

Tradičná geopolitika zostáva aj na začiatku 21. storočia významným nástrojom, využitelným pre potreby vnútornej a najmä zahraničnej politiky štátu. Geopolitické myslenie sa vyvíja v nových podmienkach a musí preto zohľadňovať novú situáciu po zániku bipolárneho sveta, keď sa začal otvorený boj o kontrolu nad priestorom a o sféry vplyvu. Zároveň musí v ére globalizácie a vzájomnej závislosti brať do úvahy etnické, rasové a konfesijné partikularizmy a rivalizácie, ako aj pôsobenie transnárodných síl rôzneho charakteru (Jean 2003). Tieto, ako aj ďalšie trendy vo väčšej alebo menšej miere ovplyvňujú postavenie každého štátu v vnútropolitickej i zahraničnopolitickej sfére.

GEOPOLITIKA POĽSKA A SÚČASNÉ GEOPOLITICKÉ MYSLÉNIE V POĽSKU

Viaceré geopolitické tradície, ktoré sa vytvorili vo svete sa opierajú históriu štátu, kde sa geopolitické myslenie vyvíjalo. V úvode spomínaný etnocentrizmus autorov geopolitických koncepcií sa odráža v zameraní takýchto analýz na problematiku štátov, v ktorých pôsobia. Hlavne v prípade veľmocí a veľkých štátov, ako aj štátov, ktoré majú komplikované medzinárodné postavenie, došlo k vytvoreniu špecifických národných geopolitických škôl. Boli ovplyvnené historickým vývojom týchto štátov, interpretovanom v priestorovom kontexte.

Pomerne bohatými tradíciami disponuje aj poľské geopolitické myslenie. Na jeho vznik a genézu vplývali viaceré faktory – historický vývoj a poloha poľského územia, ako aj funkcia a postavenie poľského štátu a to najmä vo vzťahu k dvom susedným mocnostiam – Nemecku a Rusku a tiež k špecifikám charakteru jeho teritória na rozhraní západu a východu Európy.

Geopolitické myslenie sa v Poľsku začalo rozvíjať pomerne skoro, v 19. storočí. Jeho vznik a vývoj výrazne ovplyvnila diskusia o geopolitickom charaktere poľského územia medzi zástancami dvoch odlišných koncepcií. Na jednej strane to bol názor o jeho funkcii v podobe prechodného územia (presadzoval ho najmä W. Nałkowski) a na druhej strane interpretácia poľského teritória ako mostu medzi Baltským a Čiernym morom (presadzoval ju najmä E. Romer, ktorý bol považovaný za otca poľskej geopolitiky).

Tieto spory viedli k vzniku mnohých publikácií a tak aj k utváraniu osobitnej geopolitickej školy, v rámci ktorej sa presadili ďalší myslitelia, ktorí sa takmer do polovice 20. storočia usilovali identifikovať geopolitický charakter poľského teritória. Do praktickej politiky bola aplikovaná najmä koncepcia Poľska ako mostu, čo vyústilo koncom tridsiatych rokov minulého storočia do presadzovania vytvorenia Medzimoria (Międzymorze) ako bloku štátov, ktorý bude vyvažovať pozíciu Sovietskeho zväzu (Ruska) a Nemecka a ktorý zmierni ohrozenie existencie poľského štátu.

Po druhej svetovej vojne a po pripojení Poľska k východnému bloku bolo poľské geopolitické myslenie takmer eliminované. Jeho renesancia bola spojená s politickými zmenami v poslednom desaťročí minulého storočia. Prejavilo sa to v množstve publikácií, zameraných na geopolitickú problematiku v rôznych súvislostiach, medzi ktorými dominovali analýzy transformácie postavenia Poľska v európskom priestore. Geopolitika je súčasťou vysokoškolskej edukácie, vznikol Inštitút geopolitiky (Instytut Geopolityki) so sídlom v Częstochowej na čele s L. Sykulskim a Poľská geopolitická spoločnosť (Polskie Towarzystwo Geopolityczne), ktorého predsedom je R. Domke. Na ich činnosti participujú viacerí významní poľskí geografi (o. i. P. Eberhardt, A. Piskozub a M. Sobczyński), historici a politológovia.

Priestor pre publikovanie geopolitických analýz vytvorili nielen geograficky zamerané periodiká (Przegląd geograficzny, Czasopismo geograficzne, Geografia w szkole) a zborníky, ale aj periodické publikácie a zborníky špecializované na politológiu, históriu či ekonomiku. Za výrazný prínos pre rozvoj geopolitického myslenia možno považovať publikácie, vydávané v posledných troch rokoch Inštitútom geopolitiky (periodiká Geopolityka a Przegląd geopolityczny).

Výrazné oživenie poľského geopolitického myslenia v posledných desiatich rokoch je späté nielen so vznikom spomínaných inštitúcií, ale aj s aktivizáciou politických geografov, politológov a historikov. Tak vznikli viaceré zásadné práce, za ktoré možno pokladať publikácie L. Moczulského (1999), S. Otoka (1999), M. Baczworowa a A. Suliborského (2002), Z. Rykiela (2006), ako aj Z. Lacha a J. Skrzypa (2007). Viacero prác sa zameralo na teoretické problémy geopolitiky v poľskom intelektuálnom prostredí. Takýmito sú štúdie S. Cenckiewiczza (1996), T. Klina (2008), J. Potulského (2008) a L. Sykulského (2009).

Súčasná poľská geopolitická myslenie sa vo veľkej miere opiera o prístup tradičnej geopolitiky. V podmienkach zásadných zmien posledných dvoch desaťročí je táto orientácia pochopiteľná. Postavením Poľska sa zaoberajú práce M. Rościszewského (1993a), T. Orłowského (2003), L. Moczulského (2008), R. Domkeho (2010) a . Osobitné miesto majú analýzy, venované problematike hraníc Poľska a jeho susedov. V tomto kontexte je potrebné spomenúť práce P. Eberhardta (1992), M. Rościszewského (1993b, 1994), E. Buchhofera a B. Kortusa (ed. 1995), T. Komornického (1999), M. Tomalu (2002) a M. Sobczyńskiego (2008). Viacerí autori sa zaoberajú geopolitickými aspektami poľskej his-

tórie. V posledných rokoch boli publikované práce G. Tokarza (2008), T. Otrembu (2008), P. Żurawského vel Grajewského (2009) a P. Kowala (2009).

Viaceré analýzy sa zaoberajú postavením Poľska v celoeurópskej dimenzii. Medzi nimi môžeme vyzdvihnúť práce A. Kuklińskiego (1993), J. Kołodziejského (1997), J. Stefanowicza (1997), L. Moczulského (2003) a J. Wojtanowicza (2003). Osobitné postavenie majú práce, zamerané na problematiku strednej Európy a jej geopolitických koncepcií s dôrazom na postavenie Poľska v tomto priestore. Patria medzi ne publikácie M. Rościszewského (1992b), P. Eberhardta (2005), M. Olbrychta (2002), J. Kitowského (ed. 1996) a J. Bańskiego (2008). Štúdia M. Rościszewského (1992) sa zaoberá postavením Poľska v globálnom meradle.

Na problematiku vnútornej geopolitiky sú zamerané práce M. Sobczyńskiego (1993, 1996, 2008), A. Kuklińskiego (1995), G. Węclawowicza (2002, 2008) a A. Mischczuka (2008). Takto ponímané geopolitické aspekty však možno nájsť aj vo viacerých prácach, týkajúcich sa problematiky reformy územno-správneho členenia Poľska a tiež koncepcií priestorového plánovania.

Viacero prác sa orientuje na históriu poľského geopolitického myslenia. Patria sem najmä publikácie P. Eberhardta (2004, 2006), D. Jędrzejczyka (1997, 1998, 1999a, 1999b, 2000, 2004, 2008), P. Furmańskiego (2008) a tiež zborník, editovaný J. Kloczkowským (2009a), z ktorého je potrebné vyzdvihnúť štúdie J. Kloczkowského, P. Koryśa, A. Nowaka a K. M. Ujazdowského. Popri tom vychádzajú reedície prác poľských autorov, ktorí v prvej polovici minulého storočia analyzovali geopolitickú situáciu Poľska (R. Dmowského, E. Romera, W. Studnického, A. Bocheńskiego, S. Grabského, W. Bączkowského, J. Mieroszewského a iných).

V poslednom čase vlnu diskusie vzbudilo poľské vydanie prognostickej knihy G. Friedmana (2009). Autor v nej predvída v 21. storočí posilnenie postavenia Poľska ako regionálnej mocnosti, ktorá bude mať politický a vojenský vplyv v stredovýchodnej Európe. Reakciou na túto prognózu bolo množstvo článkov v periodickej tlači. Niektorí komentátori považujú alternatívu naplnenia tejto prognózy za realizáciu geopolitickej koncepcie Międzmorza.

ZÁVER

Rozvoj geopolitického myslenia v Poľsku v posledných dvadsiatich rokoch nadviazal na tradície poľskej geopolitickej školy, ktorá sa rozvíja od konca 19. storočia. Možno konštatovať, že publikované analýzy tradičnej geopolitiky pružne reagovali a reagujú na vývoj vo svete, v Európe, v strednej Európe a tiež v Poľsku samotnom. Pozorné štúdium týchto prác umožní utvorenie obrazu o prístupe poľských analytikov k postaveniu svojho štátu v rôznych priestorových dimenziách. V aktivite na pôde poľského geopolitického myslenia možno hľadať aj inšpiráciu pre rozvoj geopolitiky na Slovensku.

Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0177/10 „Slovensko a Poľsko – geopolitické, politologické, historické a humánnogeografické súvislosti“. Vedúci projektu: prof. RNDr. Robert Ištók, PhD.

LITERATÚRA

- BACZWAROW, M. – SULIBORSKI, A. (2003): *Kompendium wiedzy o geografii politycznej i geopolityce*. Warszawa.
- BAŃSKI, J. (2008): Polska i Europa Środkowo-Wschodnia w koncepcjach podziału Europy. In: Eberhardt, P. (ed.): *Z problematyki geopolitycznej ziem polskich*. Warszawa.
- BRZEZINSKI, Z. (1999): *Velká šachovnice. K čemu Ameriku zavazuje její globální převaha*. Praha. Warszawa, 121-134.
- BUCHHOFFER, E. – KORTUS, B. (ed. 1995): *Polska i Niemcy. Geografia sąsiedstwa w nowej Europie*. Kraków.
- CENCKIEWICZ, S. (1996): *Z dziejów realizmu czyli geopolityka w Polsce*. Niepodległość, 48, New York – London - Warszawa.
- DODDS, K. (2005): *Global Geopolitics: A Critical Introduction*. Harlow.
- DOMKE, R. (2010): Położenie geopolityczne Rzeczypospolitej w latach 1918-1939 oraz 1989-2009. *Przegląd geopolityczny*, 2, 143-168.
- EBERHARDT, P. (1992): *Polska granica wschodnia 1939-1945*. Warszawa.
- EBERHARDT, P. (2004): *Polska i jej granice. Z historii polskiej geografii politycznej*. Lublin.
- EBERHARDT, P. (2005): Geneza niemieckiej koncepcji „Mitteleuropy“. *Przegląd geograficzny*, 77, 4, 463-483.
- EBERHARDT, P. (2006): *Twórcy polskiej geopolityki*. Kraków.
- EBERHARDT, P. (ed. 2008): *Problematyka geopolityczna ziem polskich*. Warszawa.
- FLINT, C. (2006): *Introduction to Geopolitics*. London.
- FRIEDMAN, G. (2009): *The next 100 years. A Forecast for the 21st Century*, New York. Połské wydanie *Następne 100 lat. Prognoza na XXI wiek*. Warszawa. Slovenské vydanie *Nasledujúcich 100 rokov. Prognoza na 21. storočie*. Bratislava.
- FURMAŃSKI, P. (2008): Indywidualność geograficzna Polski w koncepcjach Eugeniusza Romera. *Geopolityka*, 1, 1, 85-103.
- GADŽIJEV, K. S. (2000): *Vvedenije v geopolitiku*. Moskva.
- IŠTOK, R. (2001): Dilemy poľského geopolitického myslenia v rokoch 1850 až 1939. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Prírodné vedy*, XXXV, *Folia Geographica*, 4. Prešov, 136-155.
- IŠTOK, R. (2004): *Politická geografia a geopolitika*. Prešov.
- IŠTOK, R. (2006): Geopolitické dimenzie priestorovo-politickej štruktúry štátu. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Prírodné vedy*, XLV, *Folia Geographica*, 10. Prešov, 198-205.
- IŠTOK, R. – KOZIAK, T. (2009): Międzymorze as a polish geopolitical concept. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Prírodné vedy*, XLIX, *Folia Geographica*, 14. Prešov, 89-97.
- JEAN, C. (2003): *Geopolityka*. Wrocław – Warszawa – Kraków.
- JĘDRZEJCZYK, D. (1997): *Antropogeografia polska XIX i XX wieku*. Warszawa.
- JĘDRZEJCZYK, D. (1998): Koncepcje geopolityczne lwowskiej szkoły geograficznej. *Przegląd geograficzny*, 69, 2, 139-147.
- JĘDRZEJCZYK, D. (1999a): *Myśl geograficzna Wacława Nalkowskiego*. Warszawa.
- JĘDRZEJCZYK, D. (1999b): *Eugeniusz Romer jako geograf społeczno-polityczny*. Warszawa.

- JĘDRZEJCZYK, D. (2000): Problematyka kresów południowo-wschodnich w pracach Eugeniusza Romera. *Przegląd geograficzny*, 71, 2, 135-187.
- JĘDRZEJCZYK, D. (2004): Eugeniusz Romer o sytuacji i polityce gospodarczej II Rzeczypospolitej. *Czasopismo geograficzne*, 75, 1-2, 3-9.
- JĘDRZEJCZYK, D. (2008): U źródeł polskiej myśli geopolitycznej. In: Eberhardt, P. (ed.): *Z problematyki geopolitycznej ziem polskich*. Warszawa, 15-28.
- KLIN, T. (2008): Geopolityka. Spór definicyjny we współczesnej Polsce. *Geopolityka*, 1, 1, 5-16.
- KITOWSKI, J. (ed. 1999): *Problematyka geopolityczna Europy Środkowej i Wschodniej*. Rzeszów.
- KLOCZKOWSKI, J. (ed. 2009a): *Przekłete miejsce Europy? Dylematy polskiej geopolityki*. Kraków.
- KLOCZKOWSKI, J. (2009b): Przekłete miejsce Europy? Meandry polskiej geopolityki. In: Kloczkowski, J. (ed.): *Przekłete miejsce Europy? Dylematy polskiej geopolityki*. Kraków, 7-19.
- KOLOSOV, V. A. – MIRONENKO, N. S. (2001): *Geopolitika i političeskaja geografija*. Moskwa.
- KOŁODZIEJSKI, J. (1997): O miejsce Polski w nowej przestrzeni europejskiej. In: Kukliński, A. (ed.): *Problematyka przestrzeni europejskiej*. Warszawa.
- KOMORNICKI, T. (1999): Granica Polski. Analiza zmian przenikalności w latach 1990 – 1996. *Geopolitical Studies*, 5, IGiPZ PAN, Warszawa.
- KORYŚ, P. (2009): Pomiędzy Rosją a Niemcami, czyli wizja geopolityczna Romana Dmowskiego. In: Kloczkowski, J. (ed.): *Przekłete miejsce Europy? Dylematy polskiej geopolityki*. Kraków, 152-168.
- KOWAL, P. (2009): Geopolityka praktyczna. PRL w poszukiwaniu swego miejsca na arenie międzynarodowej w latach 1985-1989. In: Kloczkowski, J. (ed.): *Przekłete miejsce Europy? Dylematy polskiej geopolityki*. Kraków, 275-316.
- KUKLIŃSKI, A. (1993): Geografia nowej Europy. In: Kukliński, A. (ed.): *Polonia, quo vadis? Studia regionalne i lokalne*, 12 (45), Warszawa, 149-166.
- KUKLIŃSKI, A. (1995): Europejski kontekst przekształceń polskiej przestrzeni. In: *Koncepcje paktu przestrzennego zagospodarowania kraju. Polska 2000plus*. Warszawa, 39-48.
- LACH, Z. – SKRZYP, J. (2007): *Geopolityka i geostrategia*. Warszawa.
- LACH, Z. – SKRZYP, J. (2008): *Geostrategiczne położenie Polski przed i po transformacji ustrojowej*. Warszawa.
- MISZCZUK, A. (2008): Wpływ uwarunkowań geopolitycznych na ewolucję podziału terytorialnego Polski a XX wieku. In: Eberhardt, P. (ed.): *Z problematyki geopolitycznej ziem polskich*. Warszawa, 297-318.
- MOCZULSKI, L. (1999): *Geopolityka. Potęga w czasie i przestrzeni*. Warszawa.
- MOCZULSKI, L. (2003): *Europa ojczyzn 2004. Geopolityka, gospodarka, cywilizacja*. Warszawa.
- MOCZULSKI, L. (2008): Polska pomiędzy Niemcami a Rosją mit geopolityczny a rzeczywistość. In: Eberhardt, P. (ed.): *Z problematyki geopolitycznej ziem polskich*. Warszawa, 55-84.

- NOWAK, A. (2009): Geopolityczne koncepcje Józefa Piłsudskiego. In: Kloczkowski, J. (ed.): *Przekłete miejsce Europy? Dylematy polskiej geopolityki*. Kraków, 135-151.
- OLBRYCHT, M. (2002). *Międzymorze – rozważania geopolityczne*. Zeszyt szkoleniowy młodzieży wszechpolskiej, Warszawa.
- ORLOWSKI, T. (2003): *Geopolityka Polska*. In: Jean, C.: Geopolityka. Wrocław – Kraków – Warszawa, pp. 361-390.
- OTOK, S. (1999): *Geografia polityczna – geopolityka – ekopolityka*. Warszawa.
- OTREMB, T. (2008): Punkty zwrótnie dziejów Polski XX wieku. In: Eberhardt, P. (ed.): *Z problematyki geopolitycznej ziem polskich*. Warszawa, 85-104.
- PLEŠAKOV, K. V. (1994): *Geoideologiczkie paradigmy. Vzaimodejstvie geopolitiki i ideologii na primere otnošenij SSSR, SŠA i KNR v kontinentalnoj Vostočnoj Asii 1949 – 1991 gg*. Moskwa.
- POTULSKI, J. (2008): O statusie badawczym współczesnej geopolityki. *Gdańskie studia międzynarodowe*, 6, 24-31.
- ROŚCISZEWSKI, M. (1992a): Polska na współczesnej mapie geopolitycznej świata. *Roczniki socjologii wsi*, 24, 5, 11-33.
- ROŚCISZEWSKI, M. (1992b): *Europa Środkowa i jej dynamika przestrzenna*. Przegląd geograficzny, 64, 1-2, 3-18.
- ROŚCISZEWSKI, M. (1993a): Polska i jej uwarunkowania geograficzno-polityczne. In: Rościszewski, M. (ed.): *Współczesna geografia polityczna. Conference Papers 17*, IGASO PAS, Warszawa, pp. 37-81.
- ROŚCISZEWSKI, M. (1993b): Wschodni sąsiedzi Polski. (Geopolityczne zagadnienia sąsiedztwa.). *Geografia w szkole*, 1993, 1.
- ROŚCISZEWSKI, M. (1994): Geopolityczne uwarunkowania polskiej granicy wschodniej. In: Eberhardt, P. – Miros, K. (ed.): *Podstawy rozwoju zachodnich i wschodnich obszarów przygranicznych Polski*. Warszawa, 35-54.
- ROŚCISZEWSKI, M. (1996): „Suwalski węzeł geopolityczny” – z problemów polskiej granicy wschodniej. *Geografia w szkole*, 94, 4, 195-202.
- RYKIEL, Z. (2006): *Podstawy geografii politycznej*. Warszawa.
- SOBCZYŃSKI, M. (1993): *Trwałość dawnych granic państwowych w krajobrazie kulturowym Polski*. Zeszyty geografii i przestrzennego zagospodarowania PAN, IGPZ PAN, Warszawa.
- SOBCZYŃSKI, M. (1996): Królestwo Galicji i Ładomerii, czyli co dzieli polską przestrzeń. *Geografia w szkole*, 49, 3, 164-167.
- SOBCZYŃSKI, M. (2008): Zmienność funkcji granic międzynarodowych na ziemiach polskich od czasów Rzeczypospolitej szlacheckiej do przystąpienia Polski do układu z Schengen. In: Eberhardt, P. (ed.): *Z problematyki geopolitycznej ziem polskich*. Warszawa.
- STEFANOWICZ, J. (ed. 1997): *Polska w Europie na przełomie wieków*. Warszawa.
- SYKULSKI, L. (2009): Geopolityka akademicka – między nauką a paradygmatem. Spór wokół semiotyki geopolitycznej. In: Domke, R. (ed.): *Między historią a geopolityką*. Częstochowa 2009, 169-186.
- SYKULSKI, L. (2009): *Geopolityka. Słownik terminologiczny*. Warszawa.
- UJAZDOWSKI, K. M. (2009): Polska państwem rewizjonistycznym. Koncepcje A. Bocheńskiego. In: Kloczkowski, J. (ed.): *Przekłete miejsce Europy? Dylematy polskiej geopolityki*. Kraków, 169-192.

- TOMALA, M. (2002): *Zachodnia granica po II wojnie światowej*. Warszawa.
- TOKARZ, G. (2008): *Polska Szlachecka. Analiza geopolityczna*. Wrocław.
- WĘCŁAWOWICZ, G. (2002): *Przestrzeń i społeczeństwo współczesnej Polski*. Warszawa.
- WĘCŁAWOWICZ, G. (2008): Geopolityczne wymiary w kształtowaniu koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju. In: Eberhardt, P. (ed.): *Z problematyki geopolitycznej ziem polskich*. Warszawa, 319-334.
- WOJTANOWICZ, J. (2003): Polska w Europie regionów. In: *Śląsk Opolski – geograficzne aspekty globalizacji i integracji europejskiej*. Opole.
- ŻURAWSKI VEL GRAJEWSKI, P. (2009): Geopolityka I Rzeczypospolitej. In: Kłoczowski, J. (ed.): *Przekłęte miejsce Europy? Dylematy polskiej geopolityki*. Kraków, 23-46.

THE ISSUE OF STATE IN GEOPOLITICAL CONTEXT (Introduction to geopolitical analysis of Poland)

Summary

Since the formation of modern geopolitical thinking at the break through of 19th and 20th century a state played an important role in geopolitical analyses. The same occurs nowadays. This statement is related mainly to the trends of traditional geopolitics, binding it to the analysis of position and perspectives of states, mainly the big powers, i.e. with the analysis of influence of space on political aims and state interests.

Several definitions and characteristics of geopolitics that have been formed during the development of geopolitical thinking were based on the notion of state. "Geopolitik" school aimed at the issue of formation and development of state, as well as its functions and impact in the sense of its perception as an organism. At the same time it is necessary to remind that geostrategic direction of geopolitics, based on the global balance of power, used a state as a basic standard. Also at present we mark the connection between geopolitics and a state. However in last decades the geopolitics is not only an attribute of states, but there are several other non-state subjects engaged in the struggle for control i.e. for the influence in particular territory.

A state is henceforward a significant geopolitical subject and a key geopolitical actor as well. A state is also an important geopolitical center of power. We can evaluate it from the aspects of several geopolitical factors, and considering them we are able to work out a respectable geopolitical analysis. Such analysis can be used in constructing the conceptions of state behavior at international level, mainly with reference to national (state) interests.

For successful state operation it is necessary to take into consideration and to evaluate also spatial-political effects of internal actors with the aim to reach the highest level of internal stability. In this dimension the geopolitics tries to propose a complex view of state functioning as a spatial-political structure composed of regions of different hierarchic level. The perception of geopolitics in this framework introduces a spatial-political analysis not only at global, regional and state level, but also at the internal level by means of internal geopolitics.

Traditional geopolitics remains a significant tool for the use of internal as well as foreign state policy also at the beginning of the 21st century. Geopolitical thinking is developing in new conditions and therefore it needs to reflect a new situation after the downfall of bipolar world, when a new struggle for spatial control and for spheres of influence has started. At the same time it needs to take into consideration several new factors of the globalization period and mutual dependence.

Polish geopolitical thinking has rich traditions. It has been developed since the end of the 19th century. Its formation and genesis was influenced by several factors – historical development and location of polish territory; function and position of polish state mainly in relation to its two neighboring powers – Germany and Russia and to the specifics of its territory at the interface of Western and Eastern Europe. After the Second World War and the annexation of Poland to the eastern block, polish geopolitical thinking was almost eliminated. Its renaissance was connected to the political changes in the last decades of 20th century. It was reflected in the number of publications aimed at the geopolitical issues in various contexts, with the domination of analyses of transformation of Poland position within the European context. Extensive revival of polish geopolitical thinking in last ten years is related not only to the establishment of The Institute of Geopolitics and Polish Geopolitical Society, but also to the activation of political geographers, political scientists and historians.

Recenzovali: Prof. RNDr. René Matlovič, PhD.
Prof. RNDr. Vladimír Baar, PhD.

STATISTICKÁ ANALÝZA V POLITICKÉ GEOGRAFII: PŘÍKLADOVÁ STUDIE – ETNOPOLITICKÁ MOBILIZACE NA KAVKAZE

Libor JELEN¹

Abstract: *The political mobilization of Caucasian ethnic groups in the late 80's is analysed by statistical methods to reveal its influence on consequent political events, i.e. the desintegration of the Soviet union and consequent ethnic conflicts. Correlation and regression analysis are applied to determine the significance of some selected demographic, social and historical factors on the ethnopolitical mobilization and mutual factor relationships. The article aim is both the political mobilization analysis from modernist and primordialist point of view and to verify statistical methods for such a purpose.*

Key words: *Caucasus, ethnic conflict, ethnopolitical mobilization census, correlation and regression methods*

V posledních dvaceti letech vznikla řada prací zabývajících se etnickými konflikty v kavkazském regionu. Metodickým zpracováním se většinou jednalo o kvalitativní zhodnocení procesů nacionalismu, etnopolitické mobilizace a jejich geopolitických či geoekonomických aspektů. Pouze málo autorů se pokusilo při hledání souvislosti a zákonitostí politického vývoje této oblasti využít statistických metod, které by zkoumané vazby alespoň náznakem empiricky potvrdily. V rámci geopolitických analýz se relevantní statistická data pochopitelně hledají těžko, ale při zkoumání sociálních procesů spojených s nacionalismem a etnopolitickou mobilizací společnosti se určité možnosti nabízejí.

V podobě výsledků celosvazových sčítání lidu, statistických ročenek a dalších zdrojů totiž existuje poměrně spolehlivá databáze údajů o stavu sovětské i postsovětské společnosti až na úroveň autonomních jednotek, které zahrnují demografické, kulturní a socioekonomické charakteristiky. Již koncem 70. let se tak například Dostál a Knippeberg (1979) pokoušeli pomocí korelačních analýz ověřit souvislosti mezi společenskou modernizací a mírou rusifikace neruských národů (skrze užívání ruského jazyka), na což navázal Dostál (1993) po desintegraci SSSR výzkumem neúspěchu sovětské asimilační politiky. Zde byly hledány vazby mezi mírou užívání ruštiny, kulturní charakteristikou etnik a jejich politickým statutem. Zcela jednoznačně tak byla prokázána signifikance přítomnosti ruské diaspory na užívání ruštiny v etnicky heterogenních prostředích, její diferenciaci mezi slovanským a neslovanským prostředím a také význam statusu titulárního národa na užívání jejich jazyka mezi ostatními etnickými entitami (Dostál 1993).

Asi nejkomplexnější výzkumy nacionalismu v prostoru Sovětského svazu s využitím statistických dat pochází od amerických politických geografů Roberta Kaisera (1994) a Marka Beissingera (2002). Kaiser dává do vzájemných souvislostí etnická traumata, vliv institucí a politických elit, socioekonomický a demografický vývoj s etnopolitickou

1 **Mgr. Libor Jelen**, PGS politická a regionální geografie, KSRR, Přf UK, Praha

mobilizací společnosti. Velmi detailně jsou analyzovány procesy geneze národnostních hnutí „sovětských“ národů od 19. století, vývojové rozdíly mezi nimi a etnopolitická (teritoriální) mobilizace v posledních dekadách před rozpadem SSSR. Práce je vymezena teoretickým rámcem modernistických teorií a podložena statistickými daty z ruských (carských) a sovětských censů i z jiných ověřených sekundárních zdrojů. Jejím nedostatkem je absence pokusu o ověření korelačních vazeb nalezených zákonitostí mezi historickými a strukturálními skutečnostmi a mobilizací společnosti, autor si vystačil pouze s hodnocením vývoje a naznačením tendencí. Oproti tomu Beissinger (2002) použil regresních metod ke zpracování velmi široké databáze o etnopolitické mobilizaci sovětské společnosti v druhé polovině 80. let, přičemž hledal závislosti mezi intenzitou mobilizace (odhadovaný počet demonstrací a počet jejich účastníků), strukturálními charakteristikami populace (podíl titulárního národa a jeho míra koncentrace v titulární jednotce, míra urbanizace, míra rusifikace), lokalitou (statutem politické entity) a časem (politické události doprovázející mobilizaci sovětských národů). Určitou nevýhodou obou prací je geografický rozsah tématu, který zahrnuje celý prostor Sovětského svazu, což nutně muselo vést k jisté redukci analýzy regionálních specifik.

CÍL, ZDROJE DAT A METODIKA VÝZKUMU

Zmíněné skutečnosti se staly podnětem a jednou z inspirací pro tento výzkum, jehož cílem je **analýza historických, demografických a socioekonomických indikátorů jako faktorů etnopolitické mobilizace v kavkazských politických etnitách² v druhé polovině 80. let**. Vybraná statistická data jsou v podobě vysvětlujících faktorů testována pomocí korelačních a regresních analýz, a měly by tak dokumentovat jednak samotné vztahy mezi nimi, jednak jejich vliv na závislou proměnou, tj. intenzitu etnopolitické mobilizace. Teoretický základ práce vychází jak z modernistických teorií, které zdůrazňují vliv modernizace společnosti (urbanizace, vzdělání) na politický vývoj a národnostní vztahy, tak z primordialistického vnímání společnosti, které akcentuje historické etnické animozity a traumata (Deutsch 1969, Gellner 2002, Kaiser 1994).

Přínosem tohoto postupu je komplexnější pohled na společenský vývoj kavkazského regionu a především pak geografické zmapování procesu vývoje místního nacionalismu a spouštěcích mechanismů etnických tenzí. Území bývalého Sovětského svazu a zvláště Kavkaz jsou vhodné případy pro zkoumání zmíněných jevů hned z několika důvodů. Vyznačují se například obrovskou rozmanitostí environmentálního i společenského charakteru. Nicméně politický vývoj byl až do 80. let 20. století společný pro celý region, tj. byl pod vlivem sovětské komunistické diktatury, a lze tedy konstatovat, že za etnopolitickou mobilizací nestály mezinárodní geopolitické faktory (Kaiser 1994). Během politického uvolnění druhé poloviny 80. let se začaly projevovat mobilizační tendence u většiny sovětských národů, jejich projevy se však v jednotlivých entitách značně lišily (Dostál 1993). Z toho lze usuzovat, že tyto difference mohly být podmíněny odlišnou intenzitou společenských změn posledních desetiletí do roku 1989.

2 Objekt výzkumu je 14 politických entit, které k roku 1989 tvořily sovětské správně-administrativní jednotky „kavkazského regionu“: Arménie, Ázerbájdžán, Náhorní Karabach, Nachičevansko, Gruzie, Adžarsko, Abchazsko, Jižní Osetie, Adygsko, Karačajsko-Čerkesko, Kabardsko-Balkarsko, Severní Osetie, Čečensko-Ingušsko, Dagestán.

V této práci je užito údajů ze sovětských sčítání z let 1970 a 1989. Tyto censy byly vybrány záměrně, neboť korespondují s generační proměnou společnosti, na jejímž konci se udály významné politické události. Právě posouzení stavu společnosti na počátku generační proměny, sledování intenzity socioekonomických případně demografických pohybů a změn během posledních dvou dekád a snaha určení jejich významu na etnopolitickou mobilizaci a následné etnické konflikty je meritem tohoto výzkumu.

Statistické zpracování dat probíhá ve dvou krocích. Nejprve je pomocí párové korelační analýzy (Spearmanův korelační koeficient) hledána kauzalita mezi jednotlivými vybranými socio-ekonomickými a demografickými charakteristikami, které dále v regresní analýze slouží jako vysvětlující nezávislé proměnné (jejich diskuze viz níže). Na základě výsledků tohoto testu a jejich kvalitativního posouzení (pro vybrané proměnné je výsledek znázorněn v korelačních grafech) je možné naznačit některé logické souvislosti společenských jevů a jejich vývoje. Následně je prostřednictvím lineární regresní analýzy (metoda stepwise) analyzován vliv spolupůsobení více faktorů na intenzitu etnopolitické mobilizace, což by mělo potvrdit explanační význam jednotlivých faktorů (proměnných) i jejich vzájemnou kauzalitu (Hendl 2006).

VÝBĚR A HODNOCENÍ NEZÁVISLÝCH (VYSVĚTLUJÍCÍCH) PROMĚNNÝCH

Na základě selekce dostupných dat a s ohledem na cíle práce bylo definováno 6 kategorií proměnných (faktorů) charakterizující stav společnosti dané entity, včetně její změny ve sledovaném období, z pohledu: (1) historického vývoje, (2) etnické struktury, (3) znalosti jazyků, (4) socioekonomické struktury. Tyto kategorie mají reprezentovat a dokumentovat společenské procesy v jednotlivých entitách, přesto je zřejmé, že jen stěží půjde určit jeden faktor, nebo jeden soubor faktorů stoprocentně vysvětlující diferenciaci etnopolitické mobilizace. Jejich váha bude redukována řadou mikroregionálních specifik, které budou mít při malém počtu sledovaných entit a dané struktuře proměnných na korelační vztahy rušivý účinek. Přesto lze odhadnout, že nejvýznamnější vliv na etnopolitický vývoj a etnické konflikty budou mít historické faktory, případně etnická struktura a její změna. U ostatních proměnných lze očekávat různou míru vzájemné korelace.

HISTORICKÉ FAKTORY

Tento soubor se pokouší kvantifikovat historické souvislosti etnických traumat a pochopitelně v tomto případě nevychází z výsledku censů. Za prvé jsou v potaz brány etnické konflikty, které se odehrály během neklidného období po kolapsu carského režimu mezi roky 1917 - 1922 (nepočítají se konflikty s vnějším nepřítelem, například Tureckem, ani občanská válka) a dále etnické deportace během druhé světové války³. Údaje v databázi pak odpovídají počtu etnických traumat (konfliktů), které se staly v jednotlivých entitách. Je pochopitelně sporné, zda do klasifikace nezařadit další konfliktní události, například arménskou genocidu (ačkoliv ovlivnila další vývoj na Jižním Kavkaze, došlo k ní mimo tento region), či samotnou občanskou válku, která však zasáhla celý Kavkaz a statisticky se tedy difference neprojeví.

3 Jedná se o konflikty: arménsko-gruzínský (1918), arménsko-ázerbájdžánský (1918-20), osetskó-gruzínský (1918-20), čečenské povstání (1940-44) a deportace Čečenů, Ingušů, Karačajců a Balkarů (1944).

Druhý typ etnického traumatu vychází ze ztráty politické suverenity, případně degradace autonomního postavení, či ztráty části území administrativním rozhodnutím. Příkladem jsou tři jihokavkazské republiky Gruzie, Arménie a Ázerbájdžán, mezi lety 1918-21 nezávislé, následně reintegrované do Sovětského svazu, dále Abchazsko, která měla do roku 1931 status svazové republiky, Náhorní Karabach, který ač převážně arménský, byl správně včleněn pod administrativu Ázerbájdžánu a nikoliv Arménie, Severní Osetie, kde se v důsledku územních změn po stalinských deportacích ocitla početná ingušská menšina, a konečně Čečensko-Ingušsko, které existovalo do roku 1934 jako dvě entity.

ETNICKÁ STRUKTURA

Soubor dat charakterizující etnickou (kulturní) strukturu entit má za cíl statisticky potvrdit jejich význam při etnopolitické mobilizaci a rozvoji nacionalismu kavkazské společnosti. Etnické složení populace daného regionu či státu bývá obecně vnímáno jako významný faktor pro vznik nacionalismu a etnického napětí, zvláště není-li politická a etnická jednotka úplně totožná (Gellner 1993). Jako generalizující indikátor etnické struktury se určuje míra titulární homogenity jednotky, jež vypovídá, jaké procento populace se hlásí k titulárnímu národu, tj. skupině definující národní stát, či jinou politickou jednotku. V rámci analýzy se proto sleduje podíl třech hlavních národnostních skupin v entitě v letech 1970 a 1989, tzn. titulární národnosti (i když není majoritou, viz Abchazsko či Adygsko), druhé nejpočetnější skupiny v jednotce (s vyloučením Rusů), případně druhé titulární skupiny (v případě, že není druhá nejpočetnější, viz například Karačajsko-Čerkesko, Kabardsko-Balkarsko) a zvláště pak podíl obyvatel ruské národnosti. Spočítány byly také relativní indexy změn (IRR)⁴ pro výše zmíněné skupiny mezi roky 1970 a 1989, které zachycují pohyby jednotlivých skupin ve vztahu k celku (tj. odhalují rozdílné tempo růstu skupin).

UŽÍVÁNÍ JAZYKŮ

Reidentifikace mateřského jazyka, ale též uživatelská znalost jiného jsou významné ukazatele etnických vztahů, neboť vypovídají buď o míře asimilace příslušníků jednoho národa s dominantní kulturou, nebo alespoň o jistém stupni přiblížení (což se v případě ruského jazyka definuje jako míra rusifikace). Schopnost porozumět se svým sousedem znamená možnost „pochopit“ jeho problémy a obecně se tím snižuje pravděpodobnost konfliktu (Lake a Rotchild 1998). V případě Sovětského svazu byl pochopitelně dán důraz na rozšíření znalosti ruštiny, jež jako lingua franca sloužila ke vzájemné komunikaci jazykově odlišných kultur jak v rámci celé federace, tak hlavně těch, které žily v jedné entitě vedle sebe. V rámci zde zpracované statistické databáze se objevují údaje o jazykové vybavenosti obyvatel jednotlivých entit ve dvou podobách. Jednak je to podíl populace entity, která určitý kavkazský jazyk považuje za mateřský nebo je schopna s ním běžně komunikovat s vyloučením jedinců deklarující stejnou národnost i jazyk (např. počet obyvatel Náhorního Karabachu deklarující arménštinu jako rodný anebo druhý jazyk mínus počet obyvatel arménské národnosti). Zkoumána je poté změna zna-

4 Relativní index růstu $IRR = (N_2 \times C_1) / (N_1 \times C_2)$ postihuje, zda roste jedna skupina rychleji než druhá ve srovnání s celkovým vývojem obyvatelstva dané entity. N = počet příslušníků dané národnosti, C = celkový počet obyvatel dané jednotky; 1,2 = časový horizont (1 – census 1970, 2 – census 1989).

losti jazyků mezi roky 1970 a 1989, což má v podstatě deklarovat posun v mezietnických vztazích za dané období. Zvlášť je pak posuzována míra rusifikace (tj. asimilace), statisticky se definující jako podíl obyvatel neruského původu deklarujících ruštinu za rodný jazyk (Dostál 1979, 1993, Tishkov 1996).

SOCIOEKONOMICKÉ CHARAKTERISTIKY

Soubor těchto dat má podchytit modernizační trendy jednotlivých entit a jejich národnostních skupin. Předpokládá se, že etnopolitická mobilizace se odehrávala na pozadí socioekonomických procesů, zejména urbanizačního a procesu vzdělávání (Deutsch 1969). Detailněji se dá rozdělit do dvou skupin: (1) Data dokumentující urbanizační proces v jednotkách, a to prostřednictvím celkové míry urbanizace, míry urbanizace jednotlivých etnických skupin a národnostní struktury měst. Ve všech případech byla zjišťována také změna mezi roky 1970 a 1989. (2) Dále jsou k dispozici data o vzdělanostní struktuře obyvatel jednotlivých entit starších 15 let (v roce 1970 starších 10 let), přičemž byly vytvořeny čtyři kategorie: vyšší, střední a základní vzdělání a pro lepší srovnání a explanaci se navíc vyšší a střední vzdělání posuzuje dohromady (údaje se přepočítaly na úroveň vzdělanosti populace celého Sovětského svazu, a jsou tak vyjádřeny jako procento vůči průměru (průměr = 100 %).

CHARAKTERISTIKA ZÁVISLÉ PROMĚNNÉ

Volba formy a obsahu závislé proměnné, která má charakterizovat intenzitu etnopolitické mobilizace v jednotlivých entitách, není zcela jednoduchá záležitost. Ačkoliv počátek organizovanosti a rozvoje většiny národních hnutí v kavkazském regionu se časově shoduje přibližně od poloviny 80. let, demografické i socioekonomické strukturální rozdíly i odlišné dědictví historických traumat způsobily značnou rozmanitost dalšího politického vývoje a jeho následků. Celkově byly vytvořeny čtyři kategorie charakterizující intenzitu etnopolitické mobilizace na základě výslednice dvou faktorů: hlavního cíle národnostních hnutí a mírového, či konfliktního způsobu naplnění daných cílů (viz tabulka 1).

Tabulka 1 - *Klasifikace entit dle intenzity etnopolitické mobilizace*

Politická jednotka	Cíl mobilizace	Etnický konflikt	Kategorie
Arménie	nezávislost	Ano	4
Ázerbájdžán	nezávislost	Ano	4
Nachičevansko	posílení autonomie	Ne	1
Náhorní Karabach	rozšíření autonomie se změnou hranic	Ano	3
Gruzie	nezávislost	Ano	4
Abchazsko	rozšíření autonomie se změnou hranic	Ano	3
Adžarsko	posílení autonomie	Ne	1
Jižní Osetie	rozšíření autonomie se změnou hranic	Ano	3
Adygsko	rozšíření autonomie	Ne	1
Karačajsko-Čerkesko	rozšíření autonomie se změnou hranic	Ne	2
Kabardsko-Balkarsko	rozšíření autonomie se změnou hranic	Ne	2
Severní Osetie	posílení autonomie, udržení integrity	Ano	3
Čečensko-Ingušsko	nezávislost	Ano	4
Dagestán	rozšíření autonomie se změnou hranic	Ne	2

Zdroj: Cornell 2001, Beissinger 2002, Baar 2005

(1) První kategorie obsahuje jednotky, u nichž politická hnutí měla za hlavní cíl posílení autonomie v rámci stávajících hranic a při realizaci tohoto cíle nedocházelo k ozbrojeným střetům s centrální mocí ani ostatními etnickými skupinami. V těchto případech lze usuzovat, že národy nebyly dostatečně motivovány k vyšším cílům ani politické mobilizaci (chybí vyvinutější národní uvědomění, dostatečně silná politická elita nebo pocit ohrožení národní či regionální identity).

(2) Druhou kategorií představují entity, jejichž titulární národy žádaly o povýšení autonomního statusu formou separatismu od stávajícího celku, nicméně k dosažení tohoto cíle nevedly riskantní konfrontační politiku. Důvody nedostatečné mobilizace mohly být podobné jako v první kategorii, kalkulovat lze i citlivějším vnímáním reality, kdy jednotlivé skupiny by případnou konfrontaci mohly více ztratit než získat (Cornell 2001).

(3) Třetí kategorií tvoří autonomní jednotky, jejichž jednotlivé národy usilovaly o vyšší autonomistické či iredentistické cíle a podstoupily riziko ozbrojeného konfliktu (Náhorní Karabach, Jižní Osetie, Abchazsko, Severní Osetie). V těchto případech byl dominantní šovinistický nacionalismus mezi dvěma národy soupeřícími o politický, ekonomický či kulturní vliv na vymezeném teritoriu.

(4) Čtvrtou kategorií charakterizuje „velký“ nacionalismus titulárních národů, které usilovaly jednak o úplnou politickou nezávislost na Rusku a jednak byly šovinisticky zaměřeny proti svým etnickým periferiím a menšinám. K dosažení prvního cíle nepotřebovaly ozbrojený konflikt, nicméně k němu se titulární národy mobilizovaly ve snaze o zachování teritoriální integrity vlastního celku (Gruzie, Ázerbájdžán), případně politikou aktivní podpory soukmenovců v diaspoře v jejich iredentistické snaze (Arménie). V případě Čečenska-Ingušska došlo k opačnému vývoji, tj. Čečeni jako hlavní titulární národ vedli válku o úplnou nezávislost na Rusku, nicméně dovolili Ingušům teritoriální oddělení mírovými prostředky.

Je pochopitelné, že vzhledem ke strukturální složitosti kavkazské společnosti byl politický vývoj mnohem pestřejší než čtyři kategorizované příklady, nicméně uvedená klasifikace by měla být jako závislá proměnná dostačující pro účely statistické analýzy.

VYBRANÉ VÝSLEDKY STATISTICKÉ ANALÝZY

A JEJICH INTERPRETACE

a) Korelační analýza vztahů závislé a nezávislých proměnných

V úvodu bylo naznačeno, že nelze očekávat početné signifikantní vazby mezi závislou proměnnou (intenzita etnopolitické mobilizace - IEPM) a jednotlivými vysvětlujícími faktory. Tento předpoklad se v podstatě potvrdil, když v párové korelaci koeficienty (Spearmanův) pouze v několika případech přesahují hodnotu 0,5 při hladině významnosti 0,01 (viz tabulka 2). Nejsilněji je etnopolitická mobilizace ovlivněna etnickými traumaty (jak faktorem nezávislosti – NEZ - 0,84, tak etnickými konflikty v minulosti – KONF - 0,71), což je v souladu s obecným přesvědčením, které vysvětluje příčiny současného kavkazského nacionalismu a etnických konfliktů „zakonzervováním“ událostí po první světové válce či stalinskými deportacemi ve 40. letech. Již z prostého pohledu na údaje v databázi je zřejmé, že nejzásadnější požadavky na teritoriální či politickou změnu pocházely od národů, které v minulosti prošly obdobím suverenity či nějakou negativní etnopolitickou zkušeností.

Tabulka 2 - *Nejsilnější korelace závislé a vybraných nezávislých proměnných*

		POLZ	KONF	MU70	MUTN	DN70	ZRUS	ETFR
IEPM	Correl.Coeff.	0,84	0,71	0,58	0,51	0,47	-0,44	0,17
	Sig. (2-tailed)	0,00	0,00	0,03	0,06	0,09	0,12	0,57
	N	14	14	14	14	14	14	14

Zdroj: Census 1970, 1989, vlastní výpočty

Z dalších proměnných se dále dá akceptovat význam celkové míry urbanizace (MU70) a míry urbanizace titulárního etnika - MUTN (korelační koeficienty 0,58 a 0,51). Tyto faktory částečně potvrzují vliv modernizace na politickou mobilizaci v etnicky heterogenním prostředí (Deutsch 1969). V urbánním prostředí dochází k intenzivnějším kontaktům a soutěžení mezi jednotlivými skupinami, přičemž vzhledem k regionálním specifikům je zřejmé, že politická mobilizace titulárních národů je ovlivněna nejen kontaktem s ruskou populací a její kulturou (tedy regionálně nejsilnější urbánní skupinou), ale i druhou etnickou (neruskou, případně titulární) skupinou.

V případě signifikance druhého nejpočetnějšího etnika či druhého titulárního národa (DN70) se očekávala vyšší váha (0,47), neboť právě neruské skupiny a jejich zájmy se staly hlavními vyzyvateli titulárnímu nacionalismu. I tak se ale částečně potvrdila hypotéza o vlivu etnické polarizace na etnopolitickou mobilizaci (Tesař 2007).

Etnické napětí může efektivně tlumit též třetí strana, například Rusové, což je náznamem potvrzeno faktorem změny míry rusifikace (ZRUS) v intercensálním období (-0,44). Nicméně samotná přítomnost Rusů (-0,30) či míra rusifikace (-0,18) etnopolitickou mobilizaci významně neovlivňují. Je to pravděpodobně dáno ambivalentním a regionálně nejednotným vztahem Kavkazanů k Rusům a sovětské (ruské) politice. Na jedné straně je jejich přítomnost považována za zdroj politické stability a ekonomické prosperity (Abchazsko, Arménie, Dagestán), na straně druhé jsou vnímáni jako nezvaní kolonizátoři (Gruzie, Čečensko), v mnoha případech je vztah položen někde mezi tyto extrémy.

(b) Analýza vztahů mezi nezávislými proměnnými

Z výsledků párové korelace vybraných charakteristik (dále používaných jako nezávislé vysvětlující proměnné) lze statisticky verifikovat řadu souvislostí mezi demografickými a sociálními jevy. Předně je možné posoudit mezietnické vztahy prostřednictvím vývoje etnické struktury s důrazem na sledování významu ruského elementu. Dále je ověřován vztah mezi urbanizačním procesem a etnickou strukturou, zejména pak očekávaná korelace ruské menšiny a míry urbanizace, a dále vliv přítomnosti Rusů na urbanizaci ostatních národů.

VZTAH MEZI ETNICKOU FRAGMENTACÍ, TITULÁRNÍM NÁRODEM A OSTATNÍMI SKUPINAMI

Z hlediska vývoje etnické struktury měla etnická fragmentace pozitivní vliv na relativní růst titulárního národa (RITN) (0,64). Bude to patrně důsledek politicko-ekonomického i psychologického vlivu samotné existence titulární jednotky, která přirozeně koncentruje „domácí“ národ. Ten je pak zvýhodňován v rámci etnické soutěže (místa ve

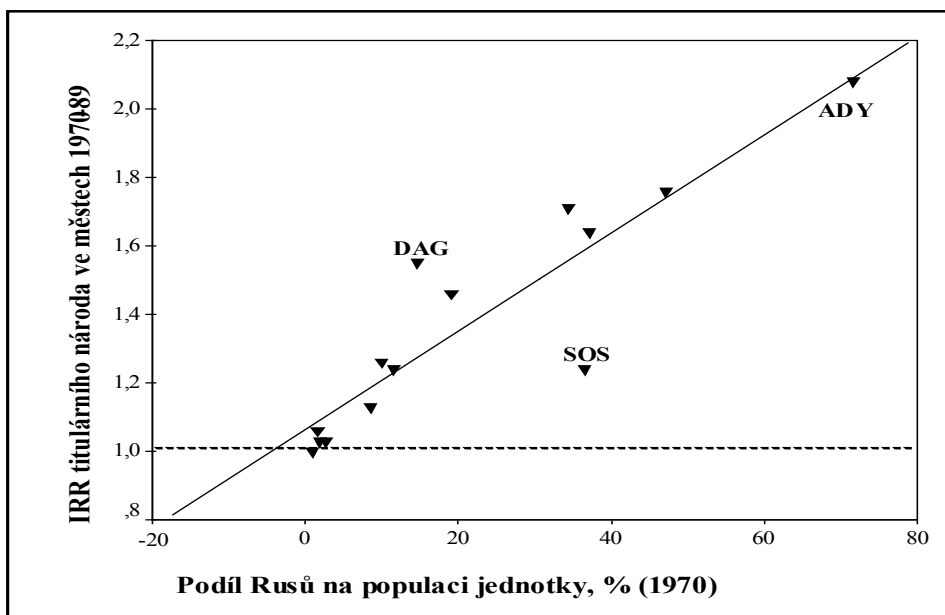
školách, pracovní uplatnění), čímž se dále zvyšuje efekt dostředivého migračního pohybu. Dále může být konkurenčním prostředím více stimulován k vyšší reprodukci, neboť ostatní národy jsou vnímány jako ohrožení jeho výsadního postavení v entitě (Lake a Rothchild, 1998). Tento jev dále nepřímo podporuje také zjištěná negativní korelace mezi podílem titulární skupiny (TN70) a indexem změny druhého etnika (RIDN) (-0,57), tedy čím silnější bylo postavení hlavního etnika, tím více sláblo postavení konkurenční skupiny v letech mezi censy (nebo také opačně).

VZTAH MEZI MÍROU URBANIZACE, PODÍLEM RUSŮ A OSTATNÍCH SKUPIN

Nejvíce urbanizovanou skupinou v celém kavkazském regionu představují Rusové, jejichž imigrace a přítomnost se staly katalyzátorem procesu urbanizace a potažmo modernizace celé kavkazské společnosti. To například dokládá signifikantní pozitivní korelace mezi změnou jejich počtu (RIRU) a změnou míry urbanizace jednotek (ZMU) (0,6). Podíl Rusů v rámci entity na počátku sledovaného období (RU70) také významně ovlivnil vývoj etnické struktury měst, a to jak růst podílu titulární skupiny ve městech (RITNU) (0,91), tak podílu druhého nejpočetnějšího národa (RIDNU) (0,63). Krom toho je statisticky doložen vysoce signifikantní vztah mezi relativním vývojem Rusů a vývojem míry urbanizovanosti titulární populace (ZMUTN) v intercensálním období (0,75).

Takto jednoduše empiricky popsané vztahy mezi urbanizací, Rusy a ostatními komunitami je pochopitelně nutné vidět v širších souvislostech. Až na výjimky (etnické – Arméni, geografické – Tbilisi, Baku) byla kavkazská společnost vždy tradičně rurální a města se začala více rozvíjet a modernizovat až v důsledku sovětské politiky a zvláště pak centrálně řízené ekonomiky (Pipes 1997). Řízený urbanizační proces motivovaný jak z ekonomických (industrializace), tak také politicko-ideologických (proletarizace) důvodů v první fázi souvisel především s masivní imigrací ruské populace jakožto modernizačního činitele. Teprve v důsledku celkového ekonomického rozvoje začala intenzivnější urbanizace autochtonních národů, které početně doplňovaly a časem i nahrazovaly ruské dělníky i úředníky (Kaiser 1994).

To bylo částečně v souladu s oficiální politikou, zároveň se ale vlivem intenzivních mezietnických kontaktů, a tím i etnické soutěže o ekonomické zdroje a moc, začínal více projevovat lokální (rodový) patriotismus či nepotismus titulárních národů. To dále stimulovalo migraci místních do měst a naopak začal postupný proces emigrace alochtonních skupin (Hajda a Beissinger 1990, Goldenberg 1994). Aspekt soutěživosti se projevoval také v demografickém vývoji. Když v důsledku urbanizace a obecně vyšší porodnosti začaly mít ve městech převahu titulární národy, působil demografický tlak na vyšší emigraci Rusů. Jinak proces etnické titularizace měst (urbanizace titulární skupiny) stále pokračuje, ještě konce 80. let nebylo nic neobvyklého, že titulární skupiny tvořily v městech menšinu (zejména na Severním Kavkaze).

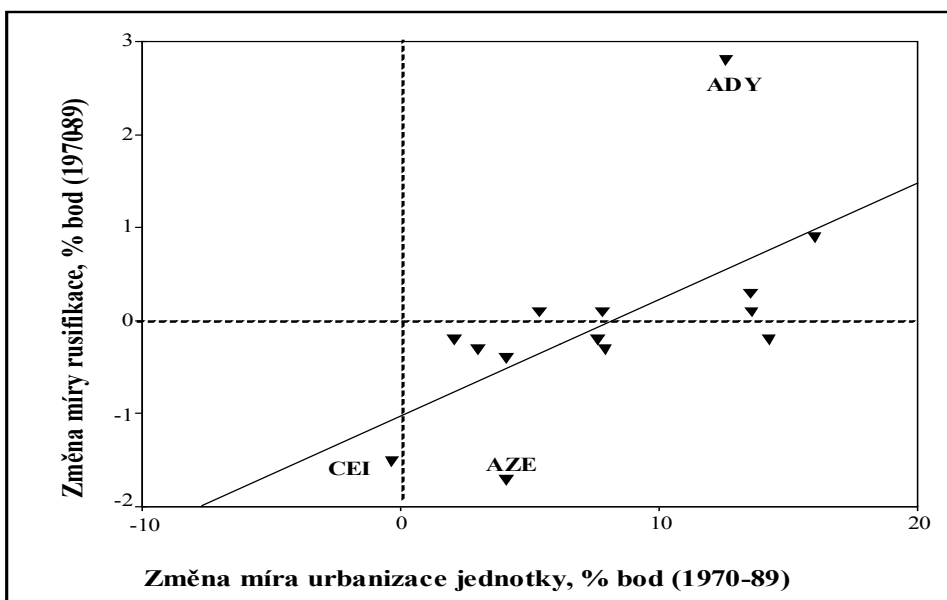
Zdroj: Census 1970, 1989, vlastní výpočty

Obrázek 1 - Párová korelace podílu Rusů a vývoje titulárního národa ve městech

VZTAH MEZI MÍROU RUSIFIKACE, ZNALOSTÍ RUŠTINY A PODÍLEM ETNICKÝCH SKUPIN

Již v předešlých výzkumech (Dostál, Knippenberg 1979, Dostál 1993) doložená pozitivní korelace mezi podílem obyvatelstva ruské národnosti (RU) a mírou rusifikace (RUS - tj. přijetí ruštiny jako rodného jazyka) se potvrdila i v tomto měření. Čím více je přítomno Rusů v jednotce, tím vyšší úroveň asimilace s ruskou kulturou (0,80) a naopak, čím silněji je zastoupen titulární národ (zejména ve městech), tím je míra rusifikace slabší (-0,73). Platí to také ve vývoji, čím více rostlo zastoupení titulárního národa, tím se více snižovala míra rusifikace (ZRUS) (-0,58). Rusifikace byla dále pozitivně ovlivněna mírou urbanizace. Čím více stoupal podíl obyvatel ve městech, tím více se zvyšovala míra rusifikace (0,76). I přes deklarovanou podporu kulturnímu vývoji jednotlivých sovětských národů včetně jejich jazyků (v některých případech teprve ve 30. letech vznikala psaná podoba jazyka), byla ruština od počátku sovětské politiky protěžovaná, což bylo dáno jejím postavením jako jazyka dorozumívacího, tedy lingua franca.

Kromě hodnocení míry rusifikace lze za významný indikátor etnických vztahů považovat rozšíření jazyků mimo rodilé mluvčí. Statisticky signifikantní se jeví zejména znalost a užívání ruštiny (JRU) (nikoliv jako rodného jazyka) mezi neruskými národy v etnicky heterogenním prostředí, tedy používání ruštiny jako lingua franca (okolnosti již byly zmíněny v předchozím odstavci).

Zdroj: Census 1970, 1989, vlastní výpočty

Obrázek 2 - Párová korelace změny urbanizace a změny rusifikace

Pozitivní korelace se projevuje pochopitelně vůči podílu Rusů a především pak ve vztahu k druhému titulárnímu či nejpočetnějšímu národu, respektive jeho interensální změně (0,79). Čím více tedy přibývalo netitulární populace, tím byla ruština více potřeba. Negativní korelaci naopak vykazuje znalost ruštiny k podílu hlavního titulárního národa, respektive jeho urbanizované části. To potvrzuje domněnku, že v národnostně smíšeném prostředí se jednotlivé autochtonní skupiny až na výjimky neučily jazyky vzájemně, ale dorozumívaly se prostřednictvím univerzální ruštiny. To bylo způsobeno zajisté praktickými důvody, například jazyk druhého národa se narozdíl od ruštiny nevyučoval ve škole, rusky se dalo domluvit na úřadech, v zaměstnání i při soukromém kontaktu s neruskými mluvčími.

VZTAH MEZI ETNICKOU PŘÍSLUŠNOSTÍ A VZDĚLANOSTNÍ STRUKTUROU

Navzdory očekávání, že přítomnost Rusů jako modernizačního činitele bude souviset s vyšší vzdělaností, se statisticky projevily pravý opak. Signifikantní pozitivní korelace vychází mezi podílem obyvatel se základním vzděláním (ZV) a podílem populace ruské národnosti (0,58) a poměrně silně koreluje také vztah mezi podílem Rusů a střední odbornou vzdělaností (SSV, tedy technicky zaměřené vzdělání, 0,60). Naopak negativní závislost nižší vzdělanost vykazuje ve vztahu k titulárnímu národu (-0,66). Dále, míra středoškolského obecného vzdělání (SOV) silně koreluje s podílem titulární populace (0,81) a negativně s podílem Rusů (-0,77) a míra vysokoškolského vzdělání (VV) s urbanizovanou titulární populací (0,78).

Z toho plyne poněkud překvapivý závěr, že Rusové navzdory vysoké míře urbanizace představovali na Kavkaze méně vzdělanou či odborně vyučenou populaci, a to zejména ve srovnání s urbanizovanou částí titulárních národů. Vysvětlením je systém kvót na střední a vyšší vzdělání, které bylo primárně určeno právě autochtonním skupinám a především příslušníkům titulárních skupin. Tato národní elita pak nejenže nahrazovala ruskou inteligenci ve terciární či kvartérní sféře, ale stala se i základnou etnopolitické mobilizace v době společensko-ekonomických změn (Kaiser 1994).

REGRESNÍ ANALÝZY ZÁVISLÉ A VYSVĚTLUJÍCÍCH PROMĚNNÝCH

V párové korelační analýze byly odhaleny některé korelace mezi nezávislými vysvětlujícími proměnnými a jejich vztah k závislé proměnné, tedy intenzitě etnopolitické mobilizace. Nicméně posuzování vzájemných korelací a vlivu jednotlivých faktorů na závislou proměnnou je nutno vnímat jako pouze vstupní či orientační analýzu. Jednak je nutné počítat s možností falešných korelací a jednak jsou kauzální vztahy spojené s etnopolitickou mobilizací společnosti potažmo etnickými konflikty mnohem více strukturované. Přesto mají výsledky korelačních analýz pro další postup nemalý význam, protože dopředu označují možné signifikantní proměnné a znalost jejich vzájemných vazeb usnadní jak výběr proměnných do regresní rovnice, tak následnou interpretaci statistických výsledků do roviny společenských souvislostí.

Vzhledem k celkovému rozsahu souboru proměnných a požadavku zvolené metody regresní analýzy (mnohonásobná lineární s metodou enter) na vstup menšího počtu proměnných je učiněno několik pokusů (vybrány k posouzení jsou pouze statisticky relevantní). U každého je snahou dodržet určitou logiku výběru, tj. aby z každé kategorie proměnných byl zastoupen alespoň jeden prediktor, přičemž je brán ohled na to, aby proměnné spolu nekorelovaly. Cílem je pokusit se najít „ideální“ skupinu faktorů vysvětlujících intenzitu etnopolitické mobilizace a potvrdit předchozí výsledky z párové korelační analýzy, totiž význam jednotlivých vstupních faktorů. Ve výsledku jsou podstatné zejména (1) koeficienty determinace (R^2) a míra signifikance, které hodnotí vhodnost zvoleného modelu (výběru proměnných) pro explanaci závislé proměnné, tedy intenzitu etnopolitické mobilizace a (2) dále standardizované β koeficienty, jež posuzují explanační význam jednotlivých nezávislých proměnných použitých v daném modelu (Hendl 2006).

Regresní model 1

V prvním modelu figurují proměnné, které ve vstupní korelační analýze vykazovaly nejvyšší hodnoty korelačních koeficientů. Z historických faktorů je to počet konfliktů v minulosti a změny v politické organizaci (v korelaci nejvýznamnější proměnné), z etnicko-kulturních faktorů změna podílu Rusů na populaci mezi roky 1970-89⁵ a podíl druhého etnika, ze socio-ekonomických faktorů míry urbanizace jednotky v roce 1970.

5 Změna míry rusifikace, která v párové korelaci dosahovala vyššího korelačního koeficientu, byla nahrazena změnou podílu Rusů, protože míra rusifikace i její změna byly ve většině kavkazských jednotek velmi nízké. Změna podílu Rusů, která se změnou míry rusifikace úzce koreluje, má více variabilní regionální rozložení a je lépe interpretovatelná.

Tabulka 3 - Vybrané výsledky regresní analýzy 1

Model Summary									
			Adjusted	Std. Error of	R Square				
1	,955 ^a	,912	,856	,44	,912	16,497	5	8	,000

a.

Coefficients ^a						
		Unstandardized		Standardized Coefficient		
1	(Constant)	,531	,821		,648	,535
	DN70	4,234E-02	,014	,397	3,057	,016
	MU70	2,591E-02	,016	,236	1,637	,140
	KONF	,854	,213	,542	4,004	,004
	POLZ	,647	,402	,292	1,610	,146
	RIRU	-,957	,748	-,150	-1,280	,236

a. Dependent Variable: IAPM

Zdroj: Census 1970, 1989, vlastní výpočty

Ze statistických údajů vyplývá, že model jako celek má dostatečně silnou explanační hodnotu (koeficient determinace 90 %) i signifikanci. Z jednotlivých faktorů má nejvyšší váhu počet etnických konfliktů a traumat, čímž se de facto potvrdilo, že v kavkazské společnosti jsou historické (primordiální) reminiscence dominantním politickým tématem. Silnou vypovídací schopnost má faktor „podíl druhého národa v roce 1970“, jenž v podstatě označuje polarizaci prostředí mezi dvěma autochtonními národy. Čím silnější je zastoupení druhého národa, tím se ve společnosti odehrávají intenzivnější kontakty a tím také roste pravděpodobnost konfliktu. Význam historických faktorů podtrhuje proměnná zachycující změny hranic či statusu v minulosti, což zdůrazňuje teritoriální aspekt nacionalismu.

Slabší pozici v rámci této skupiny prediktorů vykazuje „modernizační“ faktor míry urbanizace, přesto však potvrzuje, že etnopolitická mobilizace pro svůj průběh vyžadovala urbánní prostředí. Změna podílu Rusů má dokumentovat vliv přítomnosti (respektive její proměny) této skupiny na rozvoj nacionalismu. Cílem centrální sovětské politiky bylo prostřednictvím řízené migrace kontrolovat nacionální vášně, samotná existence ruské komunity mohla na jedné straně pomoci tlumit animozitu znesvářených autochtonních národů, na straně druhé mohla být příčinou protiruského nacionalismu. Nicméně v tomto modelu faktor přítomnosti Rusů vykazuje nižší explanační koeficient.

Regresní model 2

Z prvního modelu je jasné, že historické prediktory mají nejsilnější explanační hodnotu a je z nich třeba vycházet. Otázkou je, jak se změni hodnoty regrese, nahradí-li se

statické proměnné (charakterizující stav společnosti na počátku sledovaného období) vývojovými.

Do druhého modelu jsou tedy vedle historických faktorů zapojeny vývoj podílu druhého národa a změna urbanizace entity. Místo změny podílu Rusů je zvolen ukazatel jejich zastoupení na konci 80. let, s cílem posoudit, zda jejich počet mohl hrát roli při akomodaci národnostních sporů.

Tento model vykazuje nižší koeficient determinace i signifikance než předchozí, přesto má stále dostatečnou vypovídací schopnost. Nicméně při posouzení explanační hodnoty proměnných se ukazuje, že celý model je postaven pouze na síle historických faktorů, význam ostatních je zcela marginální.

Z toho vyplývají důležitá zjištění. Signifikantní je podíl druhého národa, ale nikoliv změna jeho podílu. To znamená, že v některých entitách jeho podíl rostl a tato skutečnost se následně mohla stát katalyzátorem politické mobilizace titulárního národa, v jiných naopak klesal, což mohlo vyvolat reakci samotné skupiny z obav před marginalizací a diskriminací.

Tabulka 4 - Vybrané výsledky regresní analýzy 2

Model Summary									
			Adjusted	Std. Error of	R Square				
1	,906 ^a	,820	,708	,62	,820	7,306	5	8	,007

a.

Coefficients^a

		Unstandardized		Standardized Coefficient		
1	(Constant)	1,341	,490		2,738	,026
	KONF	,512	,288	,325	1,777	,113
	POLZ	1,527	,487	,688	3,136	,014
	RIDN	-1,28E-02	,229	-,010	-,056	,957
	ZMU	2,455E-02	,039	,111	,636	,543
	RU89	-6,72E-03	,011	-,115	-,632	,545

a. Dependent Variable: IAPM

Zdroj: Census 1970, 1989, vlastní výpočty

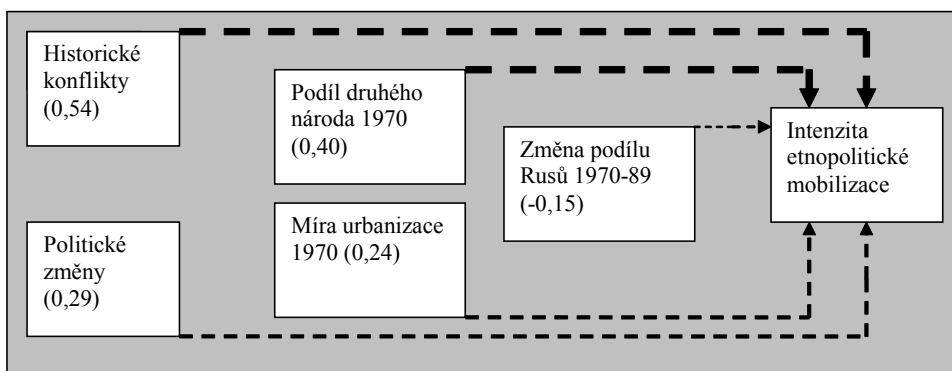
V případě změny míry urbanizace je pochopitelné, že samotný proces destabilizuje společnost a může vyvolat i národnostní pnutí uvnitř měst. V případě Kavkazska, vzhledem k počátečním velmi nízkým hodnotám, došlo během 70. a 80. let k extenzivnímu růstu měst napříč celým regionem, bez ohledu na národnostní aspekt. Ve městech se sice různé národnostní skupiny prolínaly a konkurovaly si, ale zároveň přetrvávaly i silné

(rodové) vazby přistěhovalých na původní venkovské lokality⁶. Tím pádem je evidentní, že důležitější než samotná změna urbanizace byla pro politickou mobilizaci již existující a stabilní městská (střední) třída v dané entitě (a zvláště u titulárního národa). Hodnoty vypovídající o významu ruského elementu v národnostních problémech jsou u obou modelů podobně nízké, přesto je vhodné jim věnovat pozornost. Snižující se podíl Rusů ve všech kavkazských jednotkách může být (kromě přirozeného úbytku) důsledkem rostoucího nacionalismu, přičemž Rusové samotní nemuseli nutně být jeho příčinou. Negativní korelace indikátorů ruské přítomnosti (podíl, změna podílu, rusifikace, rusijанизace) hovoří spíše o akomodační roli, tj. tam, kde žilo více Rusů, případně tam, kde se podíly snižovaly pomaleji, byla intenzita etnopolitické mobilizace nižší.

ZÁVĚR

Cílem statistické analýzy bylo prostřednictvím vybraných metod zhodnotit vliv etnicko-kulturních, sociálně-ekonomických a historických faktorů na etnopolitickou mobilizaci kavkazské společnosti. Neméně důležitým výsledkem bylo odhalení a posouzení vzájemné korelace nezávislých proměnných, která by pomohla dokumentovat některé společenské jevy.

Metodou párové korelační analýzy byly vybrány nejvíce signifikantní proměnné ve vztahu k závislé a ty byly následně testovány v mnohonásobné lineární regresi. Oněmi proměnnými se staly: etnické konflikty a traumatické události z minulosti, podíl druhého etnika v roce 1970, změny v politické organizaci prostoru, míra urbanizace v roce 1970 a změna podílu Rusů v intercensálním období. Soubor těchto pěti faktorů dostatečně vysvětluje podíl rozptylu závislé proměnné a je k ní také dostatečně signifikantní.

Zdroj: vlastní

Obrázek 6.4.2.5 Schéma nejvýznamnějších faktorů etnopolitické mobilizace

(1) V rámci tohoto souboru má nejsilnější vypovídací hodnotu faktor etnických konfliktů a traumatických událostí z minulosti, což potvrzuje domněnku řady odborníků a též vstupní hypotézu tohoto výzkumu, že etnopolitická mobilizace kavkazských národů

6 Jako vhodný přírůbek může posloužit gruzínská urbanizace v 19. století, kde tradiční rodové vazby dlouho překrývaly proces národnostní konsolidace a etnopolitické mobilizace (Suny 1994).

v 80. letech byla založena na historických resentimentech několik desetiletí potlačovaných sovětskou represivní politikou, avšak stále hluboce zakořeněných v paměti národů. Jedná se jak o traumata pocházejících z etnických konfliktů z konce druhého desetiletí 20. století, tak o etnická traumata spojená s deportací celého národa během druhé světové války. Sílu vlivu historie v společensko-politických procesech kavkazských národů během Gorbačovovy reformy podtrhuje význam faktoru změn v politické organizaci prostoru po vzniku Sovětského svazu.

(2) Významný a často citovaný faktor etnických konfliktů je etnická polarizace, která je zde vyjádřena podílem druhého nejpočetnějšího autochtonního etnika neruského původu. I když v párové korelaci se závislou proměnnou nedosahuje velké signifikance, v rámci souboru faktorů je jeho vypovídací hodnota silná. Bude to jistě nepřímo souviset i s historickými událostmi, neboť řada etnických traumat vznikla mezi dvěma autochtonními skupinami uvnitř jedné entity.

(3) Podíl druhého národa, respektive jeho intercensální změna, má silnou pozitivní korelaci s používáním ruštiny jako dorozumívacího jazyka (naopak podíl titulárního národa má silnou negativní korelaci). Tyto vztahy dokumentují význam přítomnosti Rusů a rozšíření ruského jazyka pro vzájemnou komunikaci kavkazských národů. Samotné používání ruštiny se sice statisticky nezdá být relevantní pro akomodaci konfliktů, nicméně úzce souvisí s mírou rusifikace (přijetí ruštiny jako rodného jazyka) a podílem Rusů.

(4) Právě faktor změny v zastoupení populace ruské národnosti v období mezi roky 1970 a 1989 se ukázal být relevantním členem souboru proměnných vysvětlujících etnopolitickou mobilizaci. Důležité také je, že za změnou míry rusifikace a podílem Rusů stojí jiná proměnná, a to změna počtu titulárního národa. Jinými slovy, růstem populace titulárních skupin se zmenšovala ruská populace a snižovala se míra rusifikace společnosti, tedy faktory do jisté míry ovlivňující etnopolitickou mobilizaci. Tím se nepřímo potvrzuje vliv jazyka a akulturace na etnopolitickou mobilizaci.

(5) Z modernizačních či socioekonomických faktorů má nejsilnější vliv míra urbanizace entit na počátku zkoumaného období v roce 1970, což dokládá, že v městském prostředí dochází k nacionalizaci společnosti snadněji. Největší vliv na míru urbanizace přitom má míra urbanizace titulárního etnika, z čehož vyplývá, že hlavně právě tato skupina stojí za etnonacionalizací společnosti. Díky znalosti korelačních vztahů lze konstatovat, že její charakteristikou je vyšší vzdělanost než u zbytku populace.

Na základě přechodných závěrů je v zásadě možné popsat imaginární jednotku, kde by snadněji mohlo dojít k etnopolitické mobilizaci společnosti s následným vývojem do stádia ozbrojeného konfliktu:

(a) Daná entita v minulosti zažila politické změny v prostorové organizaci (změny hranic či statusu), které byly výsledkem centrálního, tedy vnuceného, rozhodnutí.

(b) Etnická struktura entity se v roce 1970 skládala z jednoho dominantního titulárního a jednoho menšinového autochtonního národa (s podílem na celkové populaci minimálně 10 %), jejichž vztah je zatížen historickým traumatem.

(c) Daná entita byla v roce 1970 urbanizovaná mírou kolem 50 %, což je nejvíce ovlivněno urbanizovanou složkou titulárního národa, jenž má v městském prostředí vysokou míru vzdělanosti.

(d) Etnické složení entity dále doplňuje ruská menšina, jejíž podíl a tím také vliv na

etnické vztahy i celkovou modernizaci entity postupně slábnou.

V rámci kavkazského regionu se tomuto modelu nejvíce přibližují Ázerbájdžán a Gruzie, ostatní se v jednotlivostech liší. Náhorní Karabach, Čečensko-Ingušsko a Abchazsko měly nižší míru urbanizace titulárního národa, v Jižní Osetii rostlo zastoupení Rusů, v Severní Osetii a Arménii byl nízký podíl druhého národa.

Výsledky statistické analýzy nelze v žádném případě považovat za jediné a určující pro hodnocení a diskuzi komplexní problematiky etnopolitické mobilizace a etnických konfliktů. Jsou však užitečným podkladem pro další kvalitativní analýzu regionálních specifik, protože poskytují detailnější pohled na společenské procesy a jejich podmíněnosti.

Za pomoc při zpracování článku děkuji prof. Petru Dostálovi, M.A., Ph.D.

LITERATURA

- BAAR, V. (2005): Decentralizační a dezintegrační procesy v Ruské federaci v 90. letech minulého století. Ostravská univerzita, Ostrava.
- BEISSINGER, M. (2002): Nationalist Mobilization and the Collapse of the Soviet State. Cambridge University Press, Cambridge.
- CORNELL, S. (2001): Small nations and great powers: a study of ethnopolitical conflict in the Caucasus. Routledge Curzon, London.
- DEUTSCH, K.W. (1969): Nationalism and Its Alternatives. Alfred A. Knopf, Inc., New York.
- DOSTÁL, P. (1993): Ethno-national aspirations in the Soviet Union and its successor regimes: juggling with options. In: O'LOUGHLIN, J., van der WUSTEN, H. (eds.): The New Political Geography of Eastern Europe. Belhaven Press, London. s. 89-114.
- DOSTÁL, P., KNIPPENBERG, H. (1981): De staatkundige indeling and het rusificeringsproces in de Sovjet Unie. In: van AMERSFOORT, J.M., HEINEMEYER, W.F., van der WUSTEN, H.H. (eds.): Een wereld van staten. Samsom Uitgeverij, Alphen aan de Rijn. s. 105-119.
- GELLNER, E. (2002): Nacionalismus. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno.
- GOLDENBERG, S. (1994): Pride of small nations: the Caucasus and post-Soviet disorder. Zed Books, London.
- HENDL, J. (2006): Přehled statistických metod zpracování dat. Analýza a metaanalýza dat. Portál, Praha.
- JELÉN, L. (2010): Etnopolitická mobilizace na Kavkaze a její regionální diferenciace [disertační práce]. Přírodovědecká fakulta, Universita Karlova, Praha.
- KAISER, R.J. (1994): The Geography of Nationalism in Russia and the USSR, Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- LAKE, D.A., ROTHCHILD, D. (1998): Spreading Fear: The Genesis of Transnational Ethnic Conflict. In: LAKE, D.A., ROTHCHILD, D. (eds.): The International Spread of Ethnic Conflict: Fear, Diffusion and Escalation. Princeton University, s. 3- 32.
- LEWIS, R.A., ROWLAND, R.H. (1979): Population redistribution in the USSR: its impact on society, 1897-1977. Praeger, New York.
- PIPES, R. (1997): The Formation of the Soviet Union: communism and nationalism, 1917-

1923. Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- SIMON, G. (1991): Nationalism and Policy Toward the Nationalities in the Soviet Union – From Totalitarian Dictatorship to Post-Stalinist Society (translated by Karen Forster and Oswald Forster), Westview Press, Boulder, Colorado.
- TESAŘ, F. (2007): Etnické konflikty. Portál, s.r.o, Praha.
- TISHKOV, V. (1996): Ethnicity, Nationalism and Conflict in and after the Soviet Union: The Mind of Aflame. United Nations Research Institute for Social Development, London.

Statistická data

- GOSKOMSTAT (1992): Nekotore pokazateli charakterizujuščie nacionalnyj sostav naselenija rossijskoj federacii (po danym perepisi naselenija 1989 g.), Tom II, Goskomstat Rossijskoj federacii, Moskva.
- Itogi vsesojuznoj perepisi naselenija 1970 g. Centralnoe statističeskoe upravlenie pri so-vete ministrov SSSR, Moskva, 1974.

STATISTICAL ANALYSIS IN POLITICAL GEOGRAPHY: CASE STUDY – THE ETHNOPOLITICAL MOBILIZATION IN THE CAUCASUS

Summary

Ethnic conflicts in the Caucasus which occurred in the 90's have become frequent topic in many branches of science. Works methodically come out of qualitative analysis of nationalism, geopolitics or geoeconomics, however only few researchers have dealt with a statistical examination of surveyed societal processes (as did e.g. Dostal and Knippenberg 1981, Dostal 1993, Kaiser 1994 or Beissinger 2002). Nevertheless, relatively reliable data about the Soviet society have existed due to censuses held in ten years period since the 50's. Selected census data of the 14 Caucasian political units from period 1970 – 1989 are examined by correlation and regression analysis in this paper to prove a connection between historical, demographical and social processes and the political mobilization of the Caucasian ethnic groups often leading to ethnic armed clashes.

Firstly, data selection was necessary to make a statistical background. Four groups of factors as independent variables were detached: (1) historical, (2) demographical, (3) cultural and (4) social.

Secondly, a dependent variable was appointed as intensity of ethnopolitical mobilization which was classified in four categories: low mobilization intensity with ethnic political claims for autonomy in given borders or with border changes (in both cases without an armed conflict); high mobilization intensity with claims for autonomy accompanied by conflicts; the highest mobilization intensity expressed with „great“ nationalism against Russians (i.e. independence claims) and „chauvinistic“ nationalism against minorities (i.e. territorial claims) accompanied by conflicts.

The correlation analysis revealed strong statistical dependence between mobilization intensity and historical factors, urbanization level and proportion of second ethnic group. Interesting results also showed correlation between the independent variables. For example, (1) there is a strong dependence between ethnic fragmentation (number of ethnic

groups) and titular group growth in intercensus period (caused by fear of the other groups which stimulated higher birth rate and also existing „ethnic“ political units privileging titular groups); (2) a strong positive dependence was found between urbanization level and the Russians, or between their growth indexes. Russians also catalyzed urbanization process of autochthonic ethnic groups; (3) an interesting strong statistical dependence was shown between russification rate (proportion of autochthonic people with Russian as mother tongue) and russiyanization rate (proportion of autochthonic people with fluent knowledge of Russian language) on one hand and proportion of non-titular ethnic groups (which means that Russian was used as lingua franca) and urbanization level (Russian was used mainly in cities with multicultural character); (4) a surprising correlation was revealed between educational level and ethnic structure. The titular ethnic groups had (statistically) more educated population, on the contrary, proportion of the Russians in units related to the less educated population (may be influenced by quota policy in education which privileged the titular groups).

The regression analysis should have verified previous results, i.e. correlations between dependent and independent variables, eventually their explanatory signification. The regression model of five predetermined factors have basically confirmed the correlation analysis, when the most important factors were assessed: historical trauma (primordialism) and proportion of a second ethnic group. Modernist factor (urbanization level) had weaker position, however the explanatory coefficient is still enough relevant.

On the base of the statistical results we can theoretically describe an entity where the ethnopolitical mobilization could have more intensive course: (1) there were border or administrative changes in recent history of the entity; (2) there are a dominant titular group and a second ethnic group with proportion up to 10% whose mutual relationships are burdened by trauma; (3) urbanization level of a titular group is about 50% and a titular group have well-educated people; (4) influenced part of the ethnic structure are the Russians, however their proportion is getting weaker.

The results of the statistical analysis should not have been of course a determinant or only base for analysing and discussing ethnopolitical mobilization and ethnic conflicts. However, thanks to the method we can see some societal processes more deeply, moreover we can find some unexpected relationships among societal conditions.

Recenzovali: Prof. RNDr. Robert Ištók, PhD.
Doc. PhDr. Tomáš Koziak, M.A., PhD.

PILGRIMAGE TOURISM BASED ON NITRA TOWN EXAMPLE

Alfred KROGMANN¹

Abstract: *The aim of the article is to present the analyses of pilgrimage centre at Nitra Castle. The pilgrims are coming to this place to pay tribute to patrons St. Cyril-Constantine and Methodius who are also patrons of Europe.*

We would concentrate mainly on the analyses of infrastructure of pilgrimage centre, spatial development of pilgrimage centre and on its catchment area.

Key words: *pilgrimage tourism, religious infrastructure, visit rate, catchment area, spatial development of pilgrimage centre*

INTRODUCTION

Religiousness and also religiously motivated tourism is historically fixated in Slovakia. From 9th century, regional metropolis of Nitra have played important role in the process of Christianization of Central and Eastern Europe (Korec, 1994).

Even four decades of religious bondage between 1949 and 1989 could not erase the religious tradition. The full religious freedom could be reached only after the events of November 1989 and therefore the importance of religious tourism has simultaneously increased.

The aim of the article is to point to geographic aspects of religious tourism on the example of St. Cyril-Constantine -Methodius pilgrimage in Nitra.

OVERVIEW OF LITERATURE

The long period of religious bondage in Slovakia have caused that this issue is relatively thinly elaborated in Slovakia. It is presented in the works of Čuka (1998), Bubelíny (2008) or Krogmann (2007) and focused on the analysis of the centre in Staré Hory or religious centres in Nitra Region in which the attention is paid to history, infrastructure, visit rate and perception of the centres by their visitors.

The works of Matlovič (2001) and Poláčik and Judák (2005) are focused on the typology of the centres of religious tourism in Slovakia. Eliašová (2004) points out the importance of pilgrimage tourism in the context of the tourism in Slovakia.

In the works of foreign authors e.g. Liszewski (2000), Jackowski (2000), Jackowski, Soljan (2008) and Ostrowski (2000), the problems of the relationship between religious and pilgrimage tourism are treated on the theoretical level. Moreover, the works of Pusztai (2004) or Pásková and Zelenka (2002) connect to this discussion regarding the content.

The majority of works is oriented on a selected pilgrimage centre in which its history, sacral area, infrastructure and issues of its placement are analysed. We can mention the works of Czyrwik-Soljan (1993), Jackowski, Soljan (1995), Mróz (2008), Rinschede (1989, 1990) or Pihet and Violier (1993) and many more.

1 *doc. RNDr. Alfred Krogmann, PhD. Department of Geography and Regional Development, Faculty of Natural Sciences, Constantine the Philosopher University in Nitra, Tr. Andreja Hlinku 1, 94974 Nitra, e- mail: akrogmann@ukf.sk*

In the similar extent, we can find the works of Jackowski (2005), Hodorowicz (2008) or Mróz (2007) which are focused on the analysis of the visit rate and motives of coming to the pilgrimage centres. The sources for their analyses usually come from the questionnaire method on which also the works oriented on the perception aspect are based. We can name e.g. the study by Pihet and Violier (1993) who evaluate fluency of transport, quality of accommodation, offer and willingness of personnel in the restaurants in Lourdes. The study by Pocaş Santos (2001) is very similarly focused and by means of questionnaire method it dealt with the perception of the level of cleanness of public places, the perception of retail network and parking possibilities in Fatima. Based on the perception, Collins-Kreiner and Kliot (2000) realized the segmentation of Christian pilgrims coming to Israel determining pilgrim and non-religious tourist as edge types.

CHARACTERIZATION OF THE PILGRIMAGE CENTRE

From the Christian point of view, the territory of Nitra Region has rich tradition based on the arrival of the missionaries St. Cyril-Constantine and Methodius to Great Moravia. It was Nitra City that has played important role in propagation of Christianity to Central and Eastern Europe (Korec, 1994).

The creation of pilgrimage tradition in Nitra has its beginnings after the year 1989 and its purpose is to pay tribute to Slavonic missionaries. From the beginning, the destination for pilgrims was Kalvária which is considered by Matlovič (2001) to be the centre with nationwide importance. The contemporary centre of the pilgrimage, which is held on 5th July (non-Slavonic nations commemorate St. Cyril-Constantine and Methodius on 14th February), is from the year 2006 Hradný vrch build from limestones and dolomites. It is better suited mainly for historical reasons and especially at this place it is possible to assume the arrival of St. Cyril-Constantine and Methodius. The pilgrimage is a part of the Ceremonies of St. Cyril-Constantine-Methodius held in Nitra City.

The topics of the cult of pilgrimage, which is organized by the Diocese, are relics of both missionaries.

The pilgrimage precinct is located close to the castle with the Cathedral of St. Emeram. It consists of historically and architecturally three different churches: Lower Church (18th century), Upper Church (17th century) and Romanesque Church (11th century). According to Valent (1995), the relics of St. Svorad and St. Benedict and also relics of St. St. Cyril-Constantine, which are Pope Paul VI is gift from the year 1969 (1100th anniversary of St. Cyril-Constantine's death), are stored in Romanesque Church from 11th century.

The pilgrimage altar, which is the centre of sacral area, is build in the parking lot under the north-east walls of the castle every year (picture no. 1). Its exact location has not been fixed in one place yet.

Plastic stools for guests are a part of the sacral area. In the precinct, the elevated place was adjusted for the movable TV instruments.

Considering the restricted capacities for the pilgrims in the nearest surroundings of the open air altar, the large screen was installed in the eastern hillside.

Picture no. 1: *The open air altar during the pilgrimage*

Source: Krogmann, 2007

The infrastructure, closely related with the pilgrims, contains improvised confessionals consisting of stools and kneelers. They were placed and discreetly dispersed in the area of former fosse (picture no. 2).

Picture no. 2: *Improvised confessions at the castle*

Source: Krogmann, 2007

At the same time and place as the pilgrimage was held, the three-day Diocesan Meeting of the Young culminated. As for the camping near pilgrimage precinct, they were provided with reserved places in the area of Diocese (picture no. 3).

Because the pilgrimage is held in July, it was necessary to provide the pilgrims with refreshment. For that reason, the volunteers in stalls provided gratis mineral water in plastic cups. They were placed in the spots with the highest frequency of pilgrims – near the pilgrimage altar and also along the access paths to the altar. Moreover, waste baskets were placed near the stalls in order to eliminate the pollution of the precinct.

Inside the precinct, the infrastructure was improved with suitably dispersed social equipment and medical help was prepared for pilgrims if it was necessary.

Picture no. 3: *Camping in the pilgrimage area*

Source: Krogmann, 2009

Although there were parallel actions held (the pilgrimage was the framework event of the Ceremonies of St. Cyril-Constantine-Methodius) in the surroundings of the castle, the mobile sale was almost absent. There were only two mobile sales stalls with the objects of religious theme.

The arrival of more pilgrims required also traffic restrictions. As for that, all access roads to the castle were closed and the traffic was organized by the police. The traffic police directed the arriving cars to side roads where car owners could find a place for parking (picture no. 4). During the cultural events held within the frame of Ceremonies of St. Cyril-Constantine-Methodius, the pilgrims could use shuttle transport. But from the viewpoint of the pilgrims, the shuttle timetable did not correspond with the beginning of the services.

Besides the already mentioned infrastructure exclusively bounded with the pilgrimage, very attractive for the tourists was the cathedral and also Diocesan Museum which presents the history of Great Moravia and among exhibits, the finest are the exhibits that belong to diocesan treasure.

The pilgrimage precinct has not got any accommodation and restaurant facilities. They are situated in various qualitative and quantitative structure in different parts of the city.

Picture no. 4: *Parking during the pilgrimage*

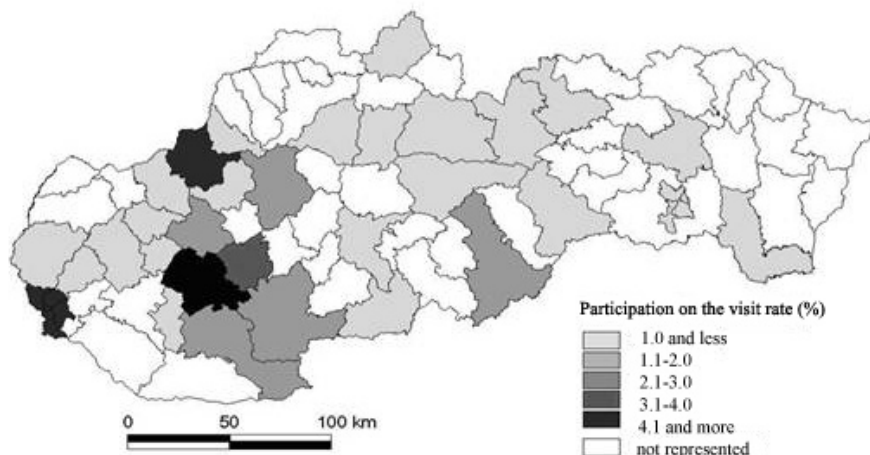
Source: Krogmann, 2009

ANALYSIS OF VISIT RATE OF THE PILGRIMAGE CENTRE

Because of the absence of hard statistical data, we had to rely only on the assumptions which determined the number of pilgrims from 7,000 to 10,000 persons.

Due to forementioned reasons, the catchment of the centre was determined by writing down the license numbers of the cars. The cars parked right on the access roads near the pilgrimage centre because there were no lay-bys. By means of reconnaissance, we noted down totally 154 cars from 30 different districts of Slovakia. Naturally, the districts of Nitra Region predominated and they were represented by 58 cases which is 37.6% (map no. 1).

Map no. 1: *Visit rate of pilgrimage in Nitra City based on districts of Slovakia (2009)*

© P. Bacsó, 2009 by Arc View 3.2

Nitra District evidently predominated when 38 cars were noted down what represents 65% of all cars from Nitra Region. Due to one-day duration of the pilgrimage, it is obvious that the visit rate from farther districts of Slovakia is lower. Moreover, we also have to point out the impact of the internationally important Marian pilgrimage held simultaneously in Levoča.

CONCLUSION

The pilgrimage centre at Nitra Castle has a short tradition. Compared to other pilgrimage centres, the event in Nitra is a part of the celebration of St. Cyril-Constantine and Methodius. By now, the stable place for the open air altar has not been decided. Based on the duration of the pilgrimage (1 day a year) the infrastructure of the pilgrimage centre is represented only by mobile shops.

Based on the catchment area of the pilgrimage, we noted down cars registered in 30 districts of Slovakia. The districts of Nitra Region predominated (37.6 %). Nitra District was mostly present.

Acknowledgement: We prepared this paper with the contribution of the grants: VEGA GP VEGA 1/0893/11

REFERENCES

- BUBELÍNY, P. (2008): Geografické aspekty obce Staré Hory so zameraním na pútnické aktivity. In: Geografická revue, Vol. 4, Nr. 2, 83-92.
- CZYRWIK-SOŁJAN, I. (1993): Katolickie pielgrzymki mniejszości narodowych w Stanach Zjednoczonych na przykładzie Sanktuarium Matki Boskiej Częstochowskiej w Doylestown. In: Turyzm, Vol. 3, Nr. 1, 41-55.
- COLLINS-KREINER, N., KLIOT, N. (2000): Pilgrimage tourism in the Holy Land: The behavioural characteristics of Christian pilgrims. In: GeoJournal Vol. 50, Nr. 1, 55-67.
- ČUKA, P. (1998): Analiza geografická ośrodka pielgrzymkowego Staré Hory (w Górach Starohorských w Środkowej Słowacji). In: Peregrinus Cracoviensis 6., 99-107.
- ELIAŠOVÁ, D. (2004): Impulzy pre rozvoj pútnického cestovného ruchu na Slovensku. In: Ekonomická revue, Vol. 37, č. 4, 230-238.
- HODOROWICZ, I. (2008): Lanckorońska Piesza Pielgrzymka na Jasną Górę (charakterystyka grupy i motywy pielgrzymowania uczestników). In: Peregrinus Cracoviensis 19., 73-86.
- JACKOWSKI, A., SOŁJAN, I. (1995): Pielgrzymki w polskim prawosławiu. In: Turyzm, Vol. 5, Nr. 2, s. 49-63.
- JACKOWSKI, A. (2000): Religious Tourism – Problems with Terminology. In: Peregrinus Cracoviensis, 10., 63-74.
- JACKOWSKI, A. (2005): Jasnogórskie pielgrzymowanie bez granic. Częstochowa : Zakłady Graficzne SA, 2005. 175 s. ISBN 83-88389-95-5
- JACKOWSKI, A. SOŁJAN, I. (2008): Major research issues in religious tourism. In: Turyzm, vol. 18, No. 1., 39-50.
- KOREC, J. CH. (1994): Cirkev v dejinách Slovenska. Bratislava : LÚČ, 1994, 800 s. ISBN 80-7114-137-2

- KROGMANN, A. (2007): Religiózný cestovný ruch v Nitrianskom kraji. In: Geografické štúdie 12, Nitra : UKF, 99 s.
- LISZEWSKI, S. (2000): Pilgrimages or Religious Tourism? In: Peregrinus Cracoviensis 10., 47-51.
- MATLOVIČ, R. (2001): Pútnické miesta ako perspektívne lokality cestovného ruchu na Slovensku. In: Zborník z vedeckej konferencie : Kultúra a cestovný ruch. B. Bystrica : EF UMB. 2001, 92-95.
- MRÓZ, F. (2008): Geneza i funkcjonowanie sanktuariów Bożego Miłosierdzia w Polsce. In: Peregrinus Cracoviensis, 19, 47-72.
- OSTROWSKI, M. (2000): Pilgrimages or religious Tourism. In: Peregrinus Cracoviensis 6., 1998, s. 99-107.
- PÁSKOVÁ, M. ZELENKA, J. (2002): Výkladový slovník cestovného ruchu. Praha : MPMR, 2002. 431 s.
- PIHET, CH., VIOLIER, PH. (1993): Lourdes. Przestrzeń miejska i funkcja turystyczna. In: Turyzm, Vol. 3, Nr. 1, 31-39.
- POÇAŞ SANTOS, M. (2002): The Sacred Space of Fatima as Perceived and Experienced by Foot Pilgrim. In: Peregrinus Cracoviensis 12., s. 11- 27.
- POLÁČIK, Š., JUDÁK, V. (2005): Atlas katolíckej cirkvi na Slovensku. Bratislava : Rímskokat. Cyrilometodská Bohosl. Fakulta UK, 272 s.
- PUSZTAI, B. (2004): Religious Tourists. In: Jyväskylä Studies in Humanities 27. Jyväskylä : Department of History and Ethnology, 256 s.
- RINSCHÉDE, G. (1989): Pilgerzentrum Lourdes. In: Praxis Geographie, Vol. 19, Nr. 9, 14-18.
- RINSCHÉDE, G. (1990): Religionstourismus. In: Geographische Rundschau, Vol. 42, Nr. 1. 14-20.
- VALENT, Š. (1995): Nitra: Turistický sprievodca. B. Bystrica: abARTpress, 1995, 31 s.

Translated by Mgr. Matej Vojtek

PÚTNICKÝ CESTOVNÝ RUCH NA PRÍKLADE MESTA NITRA

Zhrnutie

Pútnické miesto na Nitrianskom hrade má pomerne krátku tradíciu a na rozdiel od väčšiny iných pútnických centier je podujatie v Nitre jedným z viacerých v rámci Cyrilometodských slávností. Doteraz ešte nie je stabilne určené miesto lokalizácie poľného oltára. Vzhľadom aj na dĺžku púte (1 deň počas roka) je infraštruktúra v pútnickom centre reprezentovaná takmer výhradne mobilnými stánkami.

Z hľadiska spádovitosti púte sme zaznamenali automobily evidované v 35 okresoch Slovenska. Dominujúcimi boli okresy Nitrianskeho kraja (37,6 %). Z nich mal najväčšie zastúpenie okres Nitra.

Recenzovali: Doc. PaedDr. Peter Čuka, PhD.
Doc. RNDr. Radoslav Klamár, PhD.

TYPY RÓMSKEHO OSÍDLENIA V OKRESOCH KOŠICKÉHO KRAJA

Juliana KROKUSOVÁ¹

Abstract: *The contribution presents analyse of the types of the Roma minority settlement. The Roma minority prefer voluntary segregation. They live in separated settlements in rural environment. In towns they concentrate in streets, quarters and ghettos. The Roma settlements have common features: poverty, unemployment, criminality, ¹ bad hygiene and living conditions. Only a little part of the Roma is scattered among the majority population.*

Key words: *the Roma minority, settlement, segregation, the Košice region*

ÚVOD

Územné rozloženie rómskych komunít je na Slovensku nerovnomerné – ich najvyššia koncentrácia je na východnom Slovensku a v južných okresoch stredného Slovenska. Na tomto území žijú približne 2/3 Rómov. Podmienky života rómskej minority sa počas celého 20. storočia výrazne nezlepšili. Napriek intenzívnym snahám o ich integráciu do majoritného obyvateľstva a celoplošnej a často násilnej likvidácii osád v polovici 50-tych rokov 20. storočia možno konštatovať, že v rurálnom prostredí stále dominuje segregácia Rómov a ich základným životným priestorom stále zostávajú rómske osady. Podobná situácia je aj v mestách. Podiel Rómov, ktorí sa integrovali a žijú rozptýlene medzi majoritou je v Košickom a Prešovskom kraji veľmi nízky. Aj v mestách sa Rómovia koncentrujú v určitých lokalitách – tzv. „mestské getá“, ktoré predstavujú ohniská ďalších problémov. Rómske osady a mestské getá aj keď sa od seba odlišujú prostredím a určitými charakteristikami, majú spoločné črty: kumulácia chudobného, kultúrne a vzdelanostne zaostávajúceho obyvateľstva, takmer 100% nezamestnanosť, nevyhovujúce hygienické podmienky, neplatičstvo a kriminalita. Situácia v niektorých obciach Košického kraja je naozaj vážna a v nasledujúcich rokoch bude musieť zákonite dôjsť k zmenám.

Hlavným cieľom príspevku bolo zachytiť priestorové rozloženie segregovaných rómskych osád v jednotlivých okresoch Košického kraja a poukázať na najvážnejšie problémy súvisiace so segregáciou rómskeho etnika.

SOCIOGRAFICKÉ MAPOVANIE RÓMSKÝCH KOMUNÍT NA SLOVENSKU

V rokoch 2003 a 2004 realizovalo S.P.A.C.E., n.o. v spolupráci s Inštitútom pre verejné otázky a s Krajským centrom pre rómske otázky prvé sociografické mapovanie rómskych komunít na Slovensku. Zadávatelom mapovania bol Úrad splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity, ktorý spolu s Kanadskou medzinárodnou rozvojovou agentúrou a Svetovou bankou projekt aj finančne podporil. Výsledkom tohto mapovania

¹ **RNDr. Juliana Krokusová, PhD.**, Katedra geografie a regionálneho rozvoja, Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita, ul. 17. Novembra 1, 081 16 Prešov, e-mail: francova@fhpv.unipo.sk

je znalosť o takmer všetkých osídleniach na Slovensku, v ktorých žijú obyvatelia majoritou vnímaní ako Rómovia.

Tento výskum potvrdil fakt, že Rómovia, tak ako každá iná národnostná, etnická alebo sociálna skupina, netvorí jeden homogénny celok a sú výrazne vnútorne sociálne diferencovaní. Základné diferencie medzi rómskou populáciou sa sústreďujú alebo sú podmienené nasledujúcimi faktormi: stav regiónu, typ integrácie, resp. segregácie, miera koncentrácie, početnosť, proporcia rómskej populácie vo vzťahu k majoritnej spoločnosti.

Typ integrácie resp. segregácie je konštruovaný na základe kritérií: vlastnícke vzťahy (legálnosť pozemku a domu) a prístup k infraštruktúre (kanalizácia, odpad, voda). Tieto vstupné definičné kritériá sú doplnené o ďalšie diferencujúce znaky: dosah cestnej komunikácie, elektriny, plynu, vody, odvozu odpadu a o spomínané faktory počtu Rómov a podielu Rómov a typ regiónu. Zjednodušene možno povedať, že čím ďalej sa osídlenie od materskej obce či mesta nachádza, tým horšia je kvalita života v ňom.

Cieľom mapovania bolo taktiež prispieť k lepšiemu a cielenejšiemu vynakladaniu finančných zdrojov na realizáciu aktivít zameraných na rómske komunity a zvýšiť efektívnosť implementovaných aktivít sústredením sa na tie rómske komunity, kde je realizácia týchto aktivít najdôležitejšia.

Na základe mapovania bolo identifikovaných 281 osídlení, ktoré sú priestorovo vzdialené alebo oddelené prírodnou alebo umelou bariérou. Z tohto počtu osídlení možno za segregované považovať 149 osídlení, ktoré sa nachádzajú na okraji alebo mimo obce/mesta, nemajú dostupný vodovod a podiel nelegálnych obydlií je vyšší ako 20 %. Rovnako bolo identifikovaných 56 osídlení, ktoré nemajú takmer žiadnu infraštruktúru – vodovod, kanalizácia, plyn a nie je k nim vybudovaná asfaltová prístupová cesta.

V roku 2005 sa aktualizácia sústredila na najproblémovejšie osídlenia, *tzv. segregované osady*. Prioritne na tie, v ktorých je kvalita života najnižšia a chýba základná infraštruktúra. Len existencia infraštruktúry samozrejme nie je predpokladom pre postupnú integráciu obyvateľov týchto osídlení do majoritnej spoločnosti, ale je merateľným ukazovateľom dôstojnosti života v nich. Aktualizácia sa uskutočnila v 192 obciach so segregovanými osídleniami vo všetkých krajoch s výnimkou Bratislavského a Trenčianskeho. V Prešovskom kraji bolo aktualizovaných 80 obcí, v kraji Košickom 60, Banskobystrickom 41, Trnavskom 7 a v Nitrianskom dve obce. V niektorých obciach sa nachádzajú viac ako dve segregované osídlenia, konkrétne: v Košickom kraji - Nálepkovo (3), Rudňany (3), Egreš (3), Krompachy (2), Markušovce (2), Žehra (2), Kunová Teplica (2), Biel (2), Parchovany (2), v Prešovskom kraji – Lenartov (2), Drienovská Nová Ves (2), v Banskobystrickom kraji – Cerovo (2), Kameňany (2). Spolu boli teda aktualizované údaje v 208 segregovaných osídleniach.

ZÁKLADNÉ POJMY

V súvislosti so štatistikami, ktoré sa týkajú rómskej populácie existuje veľa nepresností a rozdielných dát a výsledkov. Jedným z dôvodov je aj terminologická nepresnosť, ktorá vyplýva so špecifik tejto minority. Táto podkapitola obsahuje základné pojmy, z ktorých vychádzalo sociografické mapovanie rómskych komunít na Slovensku a s ktorými sme pracovali v tomto príspevku.

Osídlenie je pre potreby výskumu definované ako zoskupenie minimálne troch domov obývaných rómskou populáciou.

Rómske osídlenie na okraji obce je pre potreby výskumu zadefinované ako zoskupenie domov, obývané rómskou populáciou a tvorí hranicu zastavanej časti obce.

Okraj obce je pre potreby výskumu zadefinovaný ako koniec súvislej zástavby obce.

Obydlie je pre potreby výskumu zadefinované ako akýkoľvek objekt, ktorý je obývaný.

Legálne obydlie je pre potreby výskumu zadefinované ako obydlie, evidované v katastri nehnuteľností.

Nelegálne obydlie je pre potreby výskumu zadefinované ako obydlie, neevidované v katastri nehnuteľností.

Chatrč je svojpomocne vybudované obydlie zo zbytkových materiálov, napr. z hlíny, plechu, dreva, bez stavebného povolenia v rámci daného územného celku, spravidla obce (podľa Programu podpory výstavby obecných nájomných bytov odlišného štandardu určených pre bývanie občanov v hmotnej núdzi ako i technickej vybavenosti v rómskych osadách).

Drevenica je pre potreby výskumu zadefinovaná ako stavba so základmi postavená z opracovaného dreva.

Lokalizácia osídlenia – uvádza, či sa rómske osídlenie nachádza v intraviláne obce, v jej extraviláne, prípadne zasahuje do intravilánu aj extravilánu obce.

Poloha osídlenia – v sociografickom mapovaní rómskych osídlení boli použité štyri základné kategórie, ktoré vypovedajú o polohe osídlenia:

- Integrované/rozptýlené – obyvatelia osídlenia žijú rozptýlene medzi majoritou,
- Integrované/koncentrované – zahŕňa obecné a mestské koncentrácie, v ktorých podľa majority žije viac ako 80 % Rómov a tvoria ich aspoň tri obydliá,
- Osídlenie na okraji obce/mesta – obyvatelia osídlenia žijú koncentrovane na určitom mieste v obci/meste, ktoré sa nachádza na okraji,
- Osídlenie mimo obce/mesta – toto osídlenie tvorí zoskupenie obydlií, ktoré sú vzdialené od obce/mesta, prípadne sú oddelené nejakou bariérou (napr. lesom, cestou, železnicou, atď.) medzi osídlením, ktoré je mimo obce/mesta a obcou/mestom nie je súvislá zástavba.

Bariéra – v prípade tejto charakteristiky sa uvádza, aká bariéra sa nachádza medzi rómskym osídlením a mestom/obcou, ku ktorej osídlenie patrí.

Vysporiadanosť pozemkov – údaj znamená, či sú vlastnícke vzťahy k pozemkom, na ktorých leží rómske osídlenie, vysporiadané v prospech jeho obyvateľov. Pokiaľ sú vlastníkom pozemkov obyvatelia osídlenia, prípadne obec/mesto, pozemky sú označené ako vysporiadané. V prípade, že ani obec/mesto, ani obyvatelia osídlenia nie sú vlastníckmi pozemkov, pozemky sú označené ako nevysporiadané. Ak pozemky patria okrem obce/mesta a obyvateľov osídlenia aj ďalším vlastníkom, sú označené ako čiastočne vysporiadané.

Výsledkom komplexnosti a rozsiahlosti tohto mapovania rómskych komunít je obrovské kvantum štatistických údajov a tabuliek. Je však veľkou škodou, že tieto údaje nie sú spracované aj graficky a predovšetkým kartograficky, a tak prezentované aj odbornej a laickej verejnosti. V tomto príspevku sa zameriame na typy rómskeho osídlenia s dôrazom na problém segregácie Rómov a na segregované rómske osady na okraji a mimo obce na príklade obcí okresov Košického kraja.

SEGREGÁCIA

Segregácia sa vo všeobecnosti definuje ako istá rezidenčná separácia určitej skupiny ľudí v širšej populácii. Dochádza k nej, keď spomínaná subgrupa sa nedokáže, resp. nechce asimilovať v pre ňu „cudzom“ prostredí. Kým sa dané spoločenstvo prejavuje k okoliu segregáčne, smerom dovnútra pôsobí opačný proces tzv. kongregácia, t.j. zgrupovanie ľudí na báze podobnej alebo spoločnej charakteristiky ako pôvod, spôsob života a pod. Vo vzťahu k okoliu môže dôjsť až k opúšťaniu miesta s negatívnymi efektmi pre život a vytvorenie si vlastného sociálneho priestoru, ktorý pri výskume možno označiť aj sociálnym regiónom. Extrémnym produktom separácie je geto. Termín pochádza z hebrejského slova gheto – odlúčenie. Geto sa všeobecne definuje ako oblasť, sektor, štvrť, či okrskok určitého mesta, v ktorom žije z hľadiska bývania a niekedy aj práce segregované obyvateľstvo, ktoré sa od ostatného líši náboženským, etnickým, rasovým, sociálnym statusom, regionálnym či národnostným pôvodom alebo kombináciou predošlých.

Pod pojmom segregácia najčastejšie chápeme nedobrovoľnú priestorovú separáciu rôznych sociálnych skupín obyvateľov na základe sociálnych, národnostných, etnických a rasových rozdielov. Separácia môže byť aj z hľadiska miesta bydliska a typu obytného prostredia a s tým spojené rozdiely v kvalite bývania, prístupu k službám – hlavne vzdelaniu, v kvalite infraštruktúry a pod. Rezidenčná segregácia, ak ju chápeme v širšom význame ako nerovnomerné rozloženie rôznych skupín a kategórií obyvateľstva podľa miesta bydliska, bez ohľadu na to, či je dobrovoľná alebo nedobrovoľná, je priestorovým aspektom sociálne významných rozdielov medzi ľuďmi (Illner 2005). Pre analýzu a hodnotenie rezidenčnej segregácie je dôležité identifikovať rozdiely, ktoré sú základom segregácie. Illner vyčlenil 5 základných typov:

1. rozdiely založené na sociálno-ekonomickom postavení ľudí (profesia, vzdelanie, príjem, majetok),
2. rozdiely založené na národnostnej, resp. etnickej príslušnosti,
3. rozdiely založené na rasovej príslušnosti,
4. rozdiely založené na demografických charakteristikách obyvateľov (vek, rodinný stav, fáza životného cyklu)
5. rozdiely založené na kultúrnych špecifikách obyvateľov (náboženstvo, spôsob života).

Z praxe však vyplýva, že v prevažnej miere ide o ich kombináciu.

SEGREGÁCIA RÓMOV V SLOVENSKÝCH PODMIENKACH

Príčiny segregácie Rómov treba hľadať v dávnej minulosti. Od polovice 15. storočia sa vzťah európskeho obyvateľstva k Rómom začal meniť. Pre Rómov sa začalo obdobie krutého prenasledovania. V jednotlivých krajinách boli postavení mimo zákon, odšťadľaní ich vyhánali. K novým prístupom k rómskemu obyvateľstvu prišlo v období osvietenstva, kedy sa Mária-Terézia a Jozef II. pokúsili o asimiláciu. Isté snahy o asimiláciu sa ešte objavovali aj neskôr, ale boli nesystematické, čiastkové a nenašli reálny ohlas v živote Rómov.

Možno však jednoznačne a zhodne s názormi rómskych pamätníkov potvrdiť, že socialistické riešenie tzv. cigánskej otázky a násilná asimilačná politika od začiatku 50. rokov, spolu s likvidáciou drobného podnikania a živností, odobratím hudobníckych licencií, znamenala de facto likvidáciu celého materiálneho základu rómskej kultúry,

dekulturáciu a rozklad etických hodnôt tohto spoločenstva. Násilná asimilačná politika uvrhla mnoho Rómov do jazykového, kultúrneho a etického vákuu, rozbitím svojich komunikačných hodnôt a sociálneho systému vo vnútri rómskeho etnika znemožnila Rómom prijatie a zvládnutie iného kultúrneho modelu. V roku 1958 bol vydaný zákon o zákaze kočovania, na základe ktorého ich vo februári nasledujúceho roku "usadili" tak, že im pobrali kone a kolesá od vozov. Znamenalo to, že sa nemali zakladať rómske folklórne súbory, mládežnícke alebo športové kluby, v školách sa nesmeli spievať rómske piesne, nesmeli vychádzať rómske knihy a časopisy. V roku 1965 vydala Vláda ČSSR uznesenie, v ktorom vytýčila „konceptu likvidácie cigánskych osád a rozptylu cigánskeho obyvateľstva“ do iných častí republiky. Úsilie štátu sa zameralo najmä na riešenie bývania, zamestnanosti a školskej dochádzky. Aj dobre mienené zámery boli presadzované neodborne a často aj násilím.

Približne polovica Rómov dokázala absorbovať spoločenskú zmenu a aspoň do určitej miery sa prispôbiť životu v majoritnej spoločnosti. Zvyšná časť sa po transformácii spoločnosti prepadla na dno stratifikačného rebríčka. Prehnaná snaha o asimiláciu Rómskeho etnika a chybné politické rozhodnutia mali opačný účinok. Viedli k diskriminácii a v konečnom dôsledku až k dobrovoľnej segregácii Rómov v našej spoločnosti. Na celé desaťročia sa tak určila línia vývoja, ktorého dôsledky sa naplno prejavujú až dnes. Je veľmi pravdepodobné, že priepasť sa bude ešte viac prehĺbvať a problém segregácie Rómov nadobudne oveľa väčšie a dramatickejšie rozmery.

Segregácia Rómov v slovenských podmienkach nie je len sociálny problém. Ide o komplexný problém, ktorý sa prejavuje vo všetkých oblastiach spoločenského života. Je najzávažnejším prejavom diskriminácie. Dôkazom spomínaného odlišovania sú napríklad aj oddelené stránkové dni pre Rómov v zdravotníckych zariadeniach alebo aktivačné práce v obci rozdelené pre rómskych a nerómskych občanov. Výsledky sociologických výskumov poukazujú aj na segregáciu vo vzdelávaní. Podľa Laca Oravca z Nadácie Milana Šimečku je segregácia vo vzdelávaní odrazom segregácie v bývaní rómskej populácie. Niektoré osady sú od obce a škôl značne vzdialené. Potvrdzuje to aj štúdia Štátneho fakultného zdravotného ústavu SR realizovaná v spolupráci s UNICEF a Nadáciou INFOROMA pod názvom „Zdravotný stav detí a žien žijúcich v chudobných komunitách SR“. Výskum prebiehal v rokoch 2001 až 2002 na vzorke 1874 domácností, prakticky vo všetkých okresoch SR. Ako štúdia konštatuje, obyvatelia chudobných komunit sú teritoriálne, fyzicky, vzdelanostne i kultúrne marginalizovaní. Štúdia ďalej uvádza, že 16 % rómskych detí chudobných komunit sa musí dostať do školy pešo a cesta im trvá takmer pol hodiny. Konkrétny prípad ponúka aj základná škola na Železiarskej ulici v obci Ťahanovce pri Košiciach, kde dochádzajú okrem rómskych detí zo sídliska aj rómske deti zo segregovanej osady zvanej Demeter. Tieto deti sa podľa vyjadrenia zástupkyne riaditeľky školy Marty Šmihulovej na počte neospravedlnených hodín podieľajú najväčšou mierou. (www.governance.sk/interface, 21.11.2009). Ďalším problémom je aj preraďovanie rómskych žiakov na špeciálne školy. Ukazuje sa, že ak je dieťa na takýto typ školy priradené, je veľmi malá šanca, že sa dostane späť na základnú školu a taktiež je pre nich veľmi problematické nájsť si zamestnanie.

Miera chudoby Rómov na Slovensku je určená dvoma základnými faktormi: úrovňou regiónu (jeho ekonomickou situáciou, štruktúrou zamestnanosti, vzdelanostnou štruktúrou, typom infraštruktúry) a v nadväznosti na to mierou ich integrácie, resp. segregácie (čím viac je rómska komunita segregovaná, tým je miera chudoby vyššia).

Aká veľká je časť Rómov žijúcich na Slovensku, ktorá si želá byť integrovaná a akú časť svojich etnických špecifik si chce zachovať, je otázkou aj toho, aké podmienky pre svoju integráciu má. Pre mnohých Rómov je často jednoduchšou a schodnejšou cestou začlenenia sa do spoločnosti cesta vlastnej vedomej asimilácie. Je to jeden zo spôsobov menej konfliktného spolunažívania. Na druhej strane, akékoľvek pokusy o integráciu alebo asimiláciu komunit z rómskych osád sú nemožné, pretože títo ľudia žijú dlhé roky segregovane a sú v podstate separovaní už územím. Tendenciou posledných rokov je budovanie samostatných škôl či tried, obchodov, dokonca aj kostolov len pre Rómov. Táto segregácia je dostatočným dôvodom na to, aby akceptovanie vnútornej diferencovanosti rómskej komunity bolo jednou z hlavných línií pri tvorbe samostatných programov zameraných na obce, ktorých súčasťou sú tzv. *rómske osady*.

SEGREGÁCIA V RURÁLNOM PROSTREDÍ – RÓMSKE OSADY

Menej sa však hovorí o vidieckej segregácii, resp. o segregácii v rurálnom prostredí. Práve vo vidieckom priestore má segregácia ako špecifický sociálny fenomén najtransparentnejší priebeh. Symbolom tejto špecifickej segregácie je existencia tzv. **cigánskych, resp. rómskych osád**.

Osada znamená uzavretý a homogenizovaný priestor. Navyše diferenciácia rómskej populácie tým, že je budovaná na iných kritériách ako klasická sociálna štruktúra, neumožňuje ani klasickú mobilitnú dráhu z nižších štruktúr do vyšších. Rómovia si vytvorili sociálnu štruktúru, ktorej jednotlivé vrstvy sú uzavreté, navyše sú aj priestorovo oddelené.

CIGÁNSKE OSADY V ROKU 1991

Štatistika cigánskych osád počas bývalého režimu pochádza z roku 1988, kedy na Slovensku existovalo 278 osád, z toho 230 vo vtedajšom Východoslovenskom kraji. V 1 973 chatrčiach žilo takmer 15 tisíc ľudí. Oficiálne štatistické zisťovania z roku 1997 hovoria už o 516 rómskych osadách, čo samozrejme neznamená, že v priebehu 9-tich rokov vzniklo 238 nových osád. Dôvodom tohto vysokého nárastu je absencia presnej definície rómskej osady a za osadu je potom považovaný ľubovoľný typ osídlenia, v ktorom Rómovia žijú (sídliisko, ulica na okraji obce, sústredenia viacerých „rómskych“ domov v strede obce a pod.).

V roku 1991 boli cigánske osady deklarované ako základné sídelné jednotky (ZSJ) pod názvom **Cigánska osada**. ZSJ boli vytvorené v roku 1970 a je to najnižšia štatistická jednotka, ktorá sa sleduje pri sčítaniach. Zo všeobecnej definície ZSJ vyplývajú niektoré skutočnosti, ktoré platia aj pre cigánske osady:

- kritérium uzavretosti
- kritérium minimálnej veľkosti 10 domov alebo 30 obyvateľov
- kritérium územnej oddelenosti – min. 200 m od inej ZSJ
- kritérium rešpektovania katastrálnych hraníc obcí

V roku 1991 bolo evidovaných 80 cigánskych osád na území 17 okresov v 4 krajoch Slovenska. Na košický kraj ich pripadlo 28, najviac ich bolo v okresoch Košice-okolie 11, Spišská Nová ves 8, Gelnica 4, Michalovce 3, Rožňava 1. Oproti roku 1980, kedy bolo na Slovensku evidovaných 95 ZSJ Cigánska osada, to bol pokles takmer o 1/5. ZSJ Cigánska osada sa nachádzajú v obciach rôznej veľkostnej kategórie. Najmenšou obcou je Opiná

(okres Košice-okolie) s 181 obyvateľmi a najväčšou Smižany (Spišská Nová Ves) s 4 973 obyvateľmi. 11 obcí je vo veľkostnej kategórii do 499 obyvateľov, 21 obcí je v kategórii do 999 obyvateľov, 25 obcí v kategórii do 1999 obyvateľov a 10 v kategórii do 4999 obyvateľov. Zaujímavým údajom je aj podiel osady na ľudnatosti celej obce. Kým najnižšie hodnoty okolo 1 % dosahujú stredoslovenské obce, najvyššie hodnoty sú v podtatranskej oblasti a pri Košiciach.

Tab.1 ZSJ Cigánske osady na území Košického kraja v roku 1991

Obec	Okres	1	2	3	4
Kecerovce	Košice okolie	1772	1089	502	90
Bystrany	SNV	1934	1066	533	87
Smižany	SNV	4973	840	307	105
Markušovce	SNV	2698	823	402	121
Jasov	Košice okolie	2385	765	376	98
Richnava	Gelnica	1343	639	293	64
Vtáčkovce	Košice okolie	523	398	171	43
Krásnohorské Podhradie	Rožňava	1957	382	175	56
Letanovce	SNV	1668	378	73	94
Nálepkovo	Gelnica	2277	338	98	86
Hrabušice	SNV	1989	295	129	37
Švedlár	Gelnica	1675	288	95	56
Helmanovce	Gelnica	1625	249	21	84
Boliarov	Košice okolie	478	234	105	30
Žbince	Michalovce	806	231	99	42
Rankovce	Košice okolie	444	224	106	21
Poráč	SNV	972	218	99	23
Vrbnica	Michalovce	587	184	109	16
Betlanovce	SNV	525	138	59	24
Bačkovík	Košice okolie	327	99	40	14
Kačanov	Michalovce	337	92	38	14
Blažice	Košice okolie	411	91	28	12
Svinice	Košice okolie	698	88	29	15
Kolinovce	SNV	512	71	27	12
Nižná Myšľa	Košice okolie	1182	67	42	10
Opiná	Košice okolie	181	28	9	6

Zdroj: Sčítanie ľudu, domov a bytov v roku 1991

- 1 – celkový počet obyvateľov obce
- 2 – počet obyvateľov v rómskej osade
- 3 – počet obyvateľov v rómskej osade vo veku 0-14 rokov
- 4 – počet trvalo obývaných bytov v rómskej osade

RÓMSKE OSADY V ROKU 2001

V roku 2001 už štatistická prax prestala používať termín ZSJ Cigánska osada, ale ho nahradila pojmom *ZSJ Rómska osada*. Podľa výsledkov sčítania obyvateľstva v roku 2001 bolo na Slovensku evidovaných 50 základných sídelných jednotiek s názvom "Rómska osada", z toho 3 patrili pod mestá – Trebišov, Dobšiná a Sečovce. Vo vidieckych obciach ich bolo 47, pričom v Kecerovciach boli evidované až 3 osady.

Charakteristické znaky rómskych osád:

- sú lokalizované priemerne 500 metrov od okraja intravilánu jadrového sídla obce
- osada je napojená často len cestou s nespevneným povrchom, väčšinou mimo hlavnej cesty
- osady sú väčšinou na upätí svahov na styku poľnohospodárskej pôdy a lesa, často s prameňom pitnej vody
- nezriedka je najbližším stavebným prvkom k osade areál poľnohospodárskych družstiev
- blízkosť dôležitých zdrojov – drevo, lesné plody, voda, poľnohospodárske plodiny
- minimálna, resp. nulová vybavenosť osady

Z hľadiska sociálnej situácie:

- často takmer 100 % nezamestnanosť
- vysoká miera invalidity
- nízky stupeň vzdelania (jednotlivci s lepšími vyhliadkami pre uplatnenie väčšinou opúšťajú osadu v mladom veku).

Treba však zdôrazniť, že po roku 1989 v dôsledku ekonomickej transformácie nastala výrazná vnútorná migrácia Rómov - z mesta na vidiek, pričom táto migrácia má väčšinou sociálny charakter. Nie je podmienená vyššími pracovnými príležitosťami na vidieku, ale pomerne drahšími životnými nákladmi v mestách. Vznikajú teda nové osady, rozrastajú sa staré a v niektorých obciach táto migrácia znamená značný regres pre celú rómsku komunitu. V tzv. rozptyle býva stále menej Rómov, pretože ako neplatiči nájomného sú presťahovaní do sociálnych bytov. V mestách na východnom Slovensku v dôsledku toho vznikajú celé ulice a štvrte, ktoré sú takmer výlučne osídlené Rómami. Vznikajú územne a sociálne izolované mestské štvrte s nadštandardnou sociálnou patológiou, ktoré sú zdravotne nebezpečné a v ktorých postupne zlyháva infraštruktúra. Táto opätovná koncentrácia znovu zmiešava Rómov, ktorí majú/mali relatívne slušný ekonomický a sociálny status s Rómami s nižším statusom. Výsledkom je pokles životnej úrovne všetkých na úroveň najslabších, ako aj odklon od naučených nerómskych vzorov správania sa.

Tab.2 ZSJ Rómske osady na území Košického kraja v roku 2001

Obec	Okres	1	2	3	4
Bačkovík	Košice okolie	403	147	66	17
Blažice	Košice okolie	463	133	58	12
Boliarov	Košice okolie	573	337	164	31
Kačanov	Michalovce	393	156	73	23
Kecerovce (K. Kost.)	Košice okolie	2333	661	298	54
Kecerovce I (K. Pekľ.)	Košice okolie	2333	709	321	70
Kecerovce II (K. Pekľ.)	Košice okolie	2333	330	139	48
Krásnohorské podhradie	Rožňava	2359	635	267	89
Letanovce	SNV	1933	564	288	0
Mníšek nad Hornádom	Gelnica	1691	194	78	24
Nálepkovo	Gelnica	2626	189	98	19
Nížná Myšľa	Košice okolie	1304	0	0	0
Opiná	Košice okolie	182	40	17	5
Rankovce	Košice okolie	554	392	180	53
Richnava	Gelnica	1850	1124	572	82
Smižany	SNV	7847	1977	754	241
Svinica	Košice okolie	801	145	51	17
Švedlár	Gelnica	1930	881	304	125
Vrbnica	Michalovce	738	343	181	22
Vtáčkovce	Košice okolie	721	601	259	54
Žbince	Michalovce	943	299	109	43

Zdroj: Sčítanie ľudu, domov a bytov v roku 1991

- 1 – celkový počet obyvateľov obce
- 2 – počet obyvateľov v rómskej osade
- 3 – počet obyvateľov v rómskej osade vo veku 0-14 rokov
- 4 – počet trvalo obývaných bytov v rómskej osade

RÓMSKE OSÍDLLENIE V KOŠICKOM KRAJI

Košický kraj má rozlohu 6753 km², čím sa radí podľa rozlohy na štvrté miesto na Slovensku. Má pretiahly tvar v smere východ – západ. Zaberá celú južnú polovicu východného Slovenska, južná hranica tvorí štátnu hranicu s Maďarskom. Východná hranica Košického kraja (zároveň východná hranica EÚ) tvorí štátnu hranicu s Ukrajinou. Na západe susedí s Banskobystrickým a na severe s Prešovským krajom. Územie kraja zaberá Východoslovenskú nížinu, Zemplínske vrchy, časť Košickej kotliny, Bodvianskej pahorkatiny, Slanských a Vihorlatských vrchov. Stredom kraja sa tiahnu Slanské vrchy. Na západe zasahuje do celkov Slovenského Rudohoria: Čiernej Hory, Volovských vrchov, Slovenského krasu, Rožňavskej kotliny, Revúckej vrchoviny, Stolických vrchov a Slovenského raja. Na severe preniká do Hornádskej kotliny a Braniska. Najvyšší bod kraja je Stolica (1476 m n. m.). Najnižší bod kraja je Klin nad Bodrogom (94 m n. m.) v okrese Trebišov, ktorý je zároveň najnižšie položeným miestom na Slovensku.

Košický kraj sa administratívne člení na 11 okresov: Košice I-IV, Košice-okolie, Gelnica, Michalovce, Rožňava, Sobrance, Spišská Nová Ves a Trebišov. Rozlohou najväčším okresom je okres Košice - okolie 1 533 km², najmenším Košice III 21 km². Podľa sčítania v roku 2001 mal 766 012 obyvateľov, ako druhý najväčší kraj na Slovensku. Nachádza sa v ňom 440 obcí, z čoho je 17 mestských sídiel (sídla so štatútom mesta). Krajským mestom sú Košice.

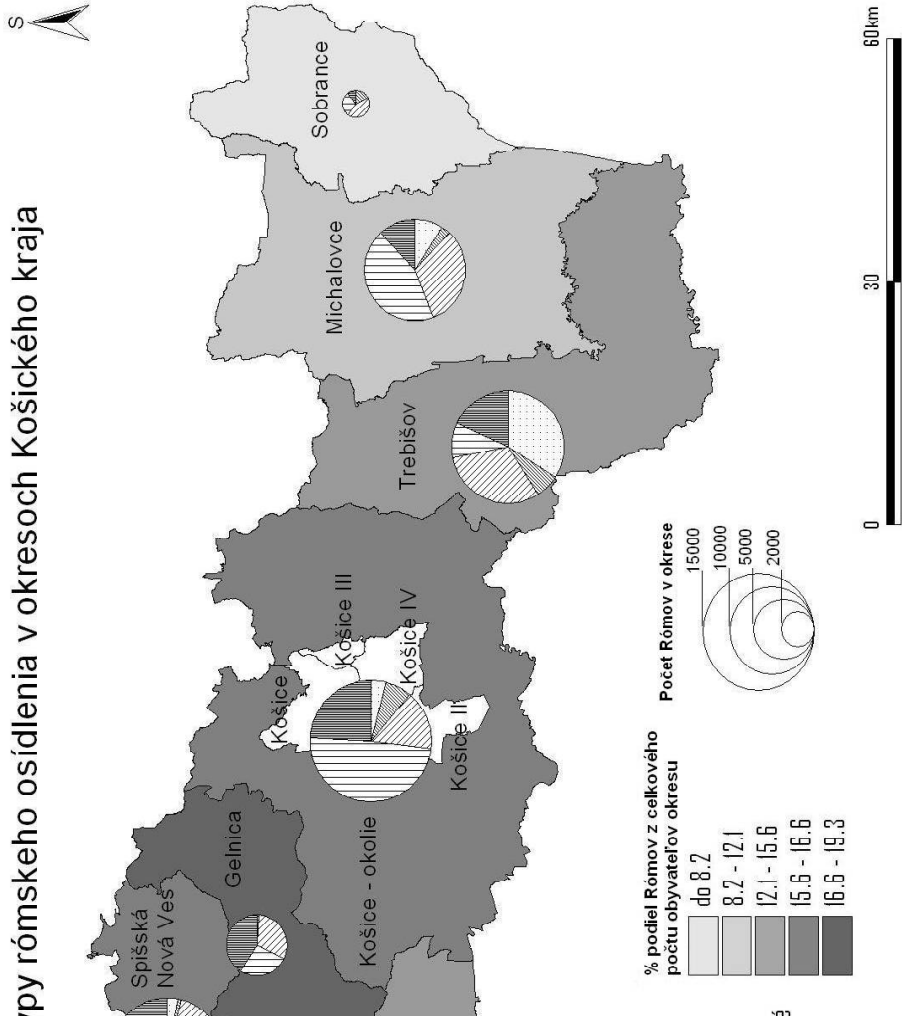
Rozdiely medzi okresmi v národnostnej štruktúre obyvateľstva sú výrazné najmä pokiaľ ide o koncentráciu rómskeho obyvateľstva. Najvyšší podiel Rómov je v okresoch Spišská Nová Ves a Gelnica, ďalej Košice okolie, Rožňava a Trebišov, najnižší je v okrese Sobrance. Ich presné počty nie sú k dispozícii a štatisticky uvádzané počty sú podstatne nižšie ako skutočný stav. Je to preto, že časť rómskeho obyvateľstva sa pri sčítaní ľudu hlásila k maďarskej, respektíve slovenskej národnosti.

Tab. 3 Počet Rómov v okresoch Košického kraja

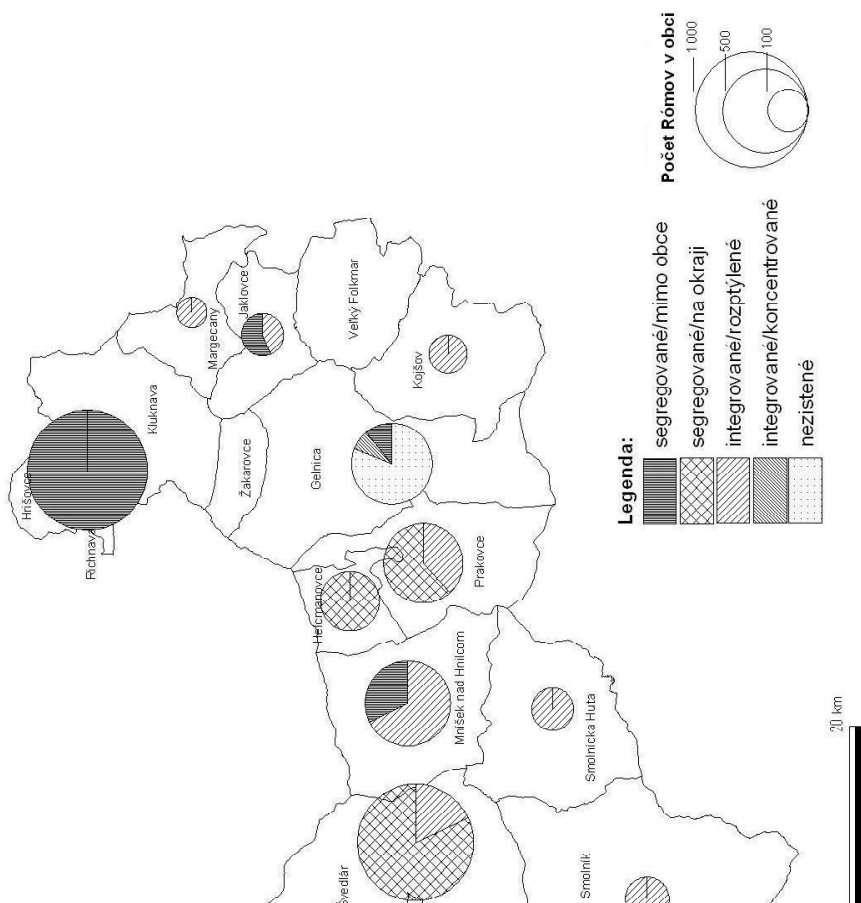
Okres	Počet obyv. k 31.12.2004	Počet obyvateľov rómskych osídlení	%	% (r. 2001)
Gelnica	31006	5982	19,3	6,8
Košice I	68089	672	1,0	1,7
Košice II	79934	5177	6,5	3,2
Košice III	30349	198	0,7	1,7
Košice IV	56634	538	0,9	1,4
Košice - okolie	110221	17659	16,0	5
Michalovce	109322	13178	12,1	4
Rožňava	61902	9633	15,6	4,7
Sobrance	23447	1919	8,2	0,9
Spišská Nová Ves	95144	15769	16,6	5,5
Trebišov	104460	15616	14,9	4,4
Kraj	770508	86341	11,2	3,9

Zdroj: Sociografické mapovanie rómskych komunit na Slovensku

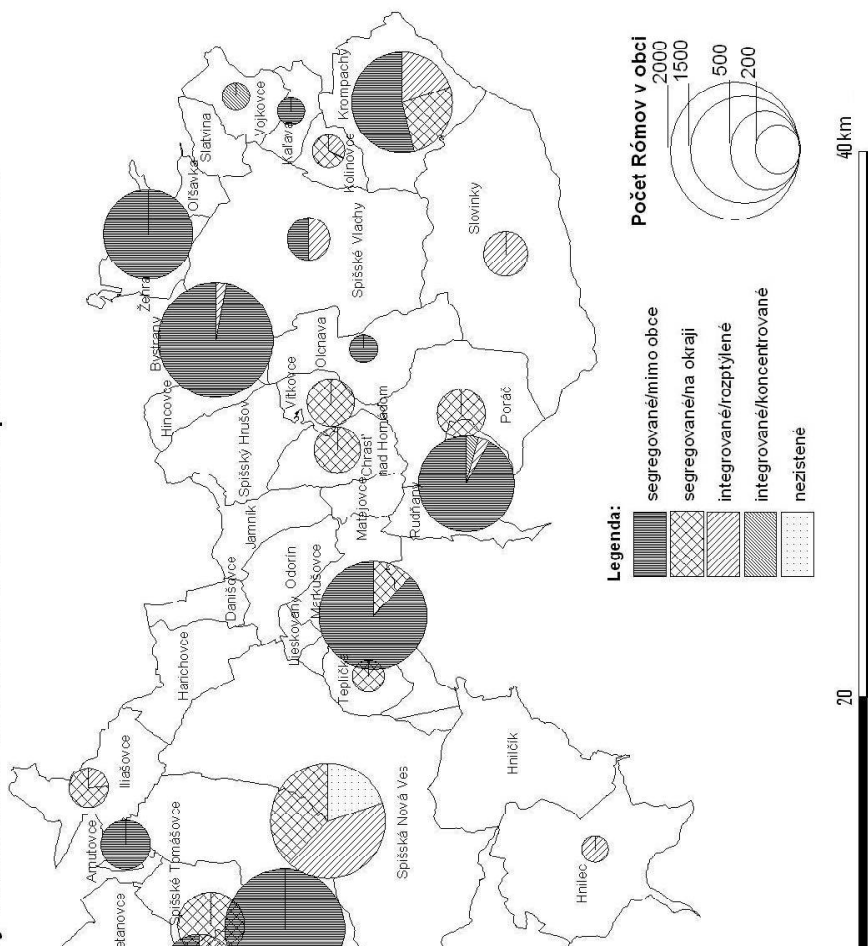
Ako vyplýva z tabuľky č. 3 a mapy č.1 možno konštatovať, že v rámci Košického kraja najväčšia koncentrácia Rómov je v okresoch Gelnica, Spišská Nová Ves a Košice-okolie, Michalovce, Rožňava a Trebišov. V okresoch s najväčším podielom Rómov z celkového počtu obyvateľov je aj najväčší podiel segregovaného osídlenia, t. z. že ide o rómske osady na okraji alebo mimo obce. V okrese Spišská Nová Ves žije 85,6%, v Gelnici 62,8% a v okrese Košice-okolie 73,4% Rómov v segregovaných osadách. Práve v týchto okresoch sa nachádzajú tie najväčšie a najproblémovnejšie osady, v ktorých je najnižšia životná úroveň. V okrese Gelnica je najväčší podiel Rómov, napr. v osade v Richnave žije viac obyvateľov ako v ostatnej časti obce. Najvyšší podiel Rómov, ktorí žijú integrovane do majoritného obyvateľstva je v okrese Sobrance – 60%. Je to ovplyvnené aj tým, že v tomto okrese je najmenší podiel Rómov z celkového počtu obyvateľov (ak neberieme do úvahy mestské časti Košíc). Nie sú tu veľké osady, ktoré predstavujú konfliktné zóny a ich integrácia a akceptácia je oveľa jednoduchšia.

Typy rómskeho osídlenia v okrese Gelnica

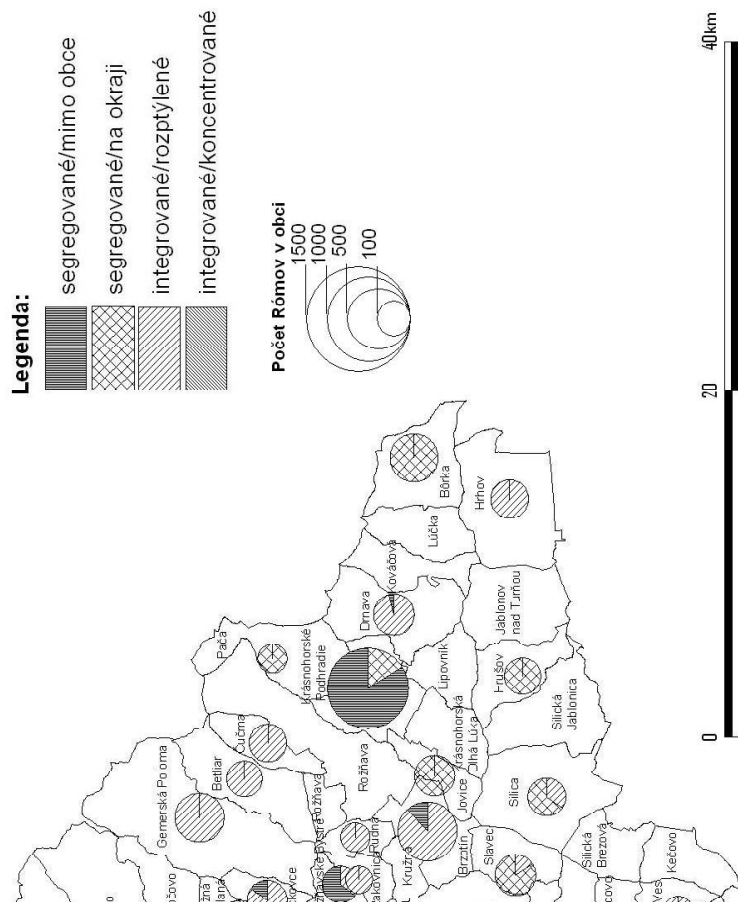

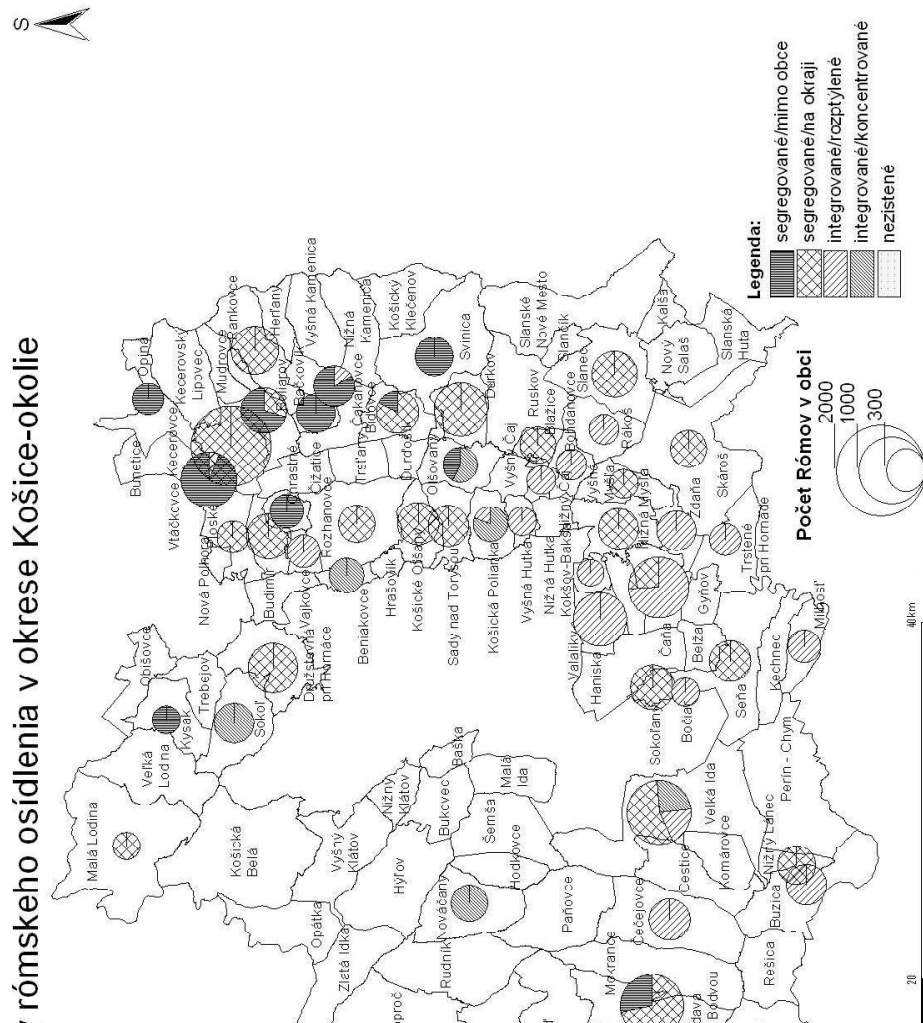
y rómskeho osídlenia v okrese Spišská Nová ves

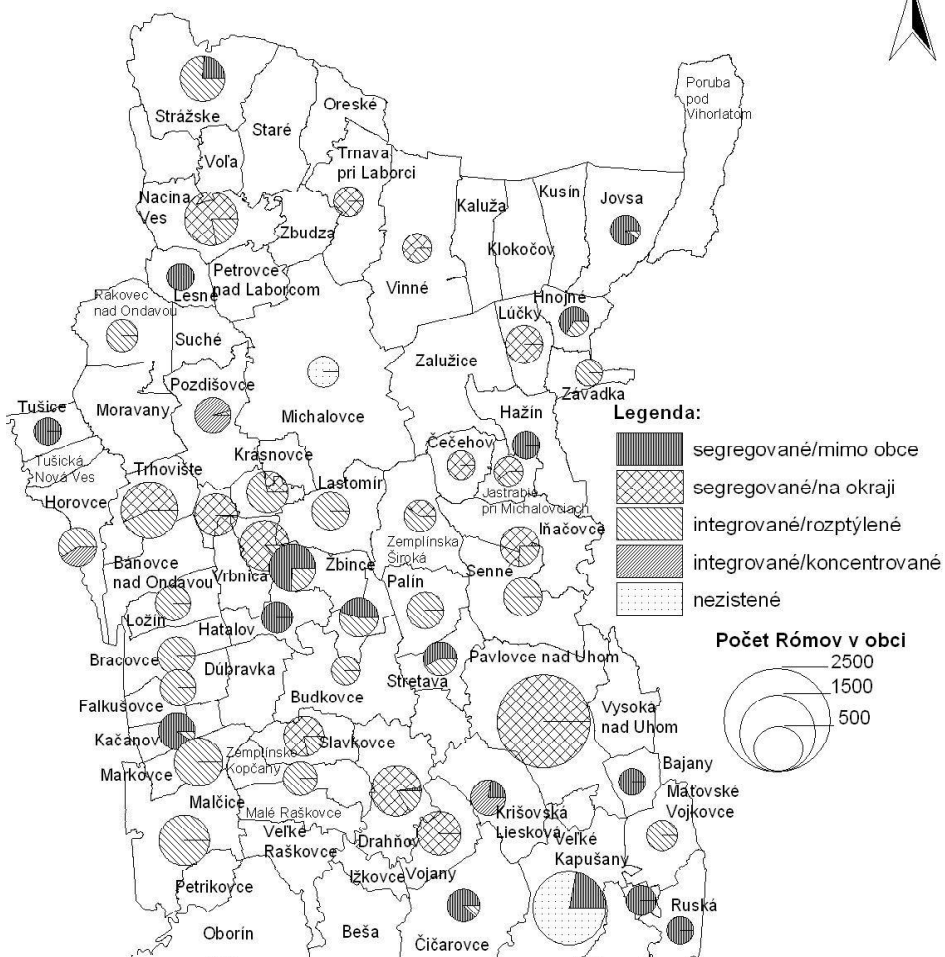
Typy rómskeho osídlenia v okrese Rožňava

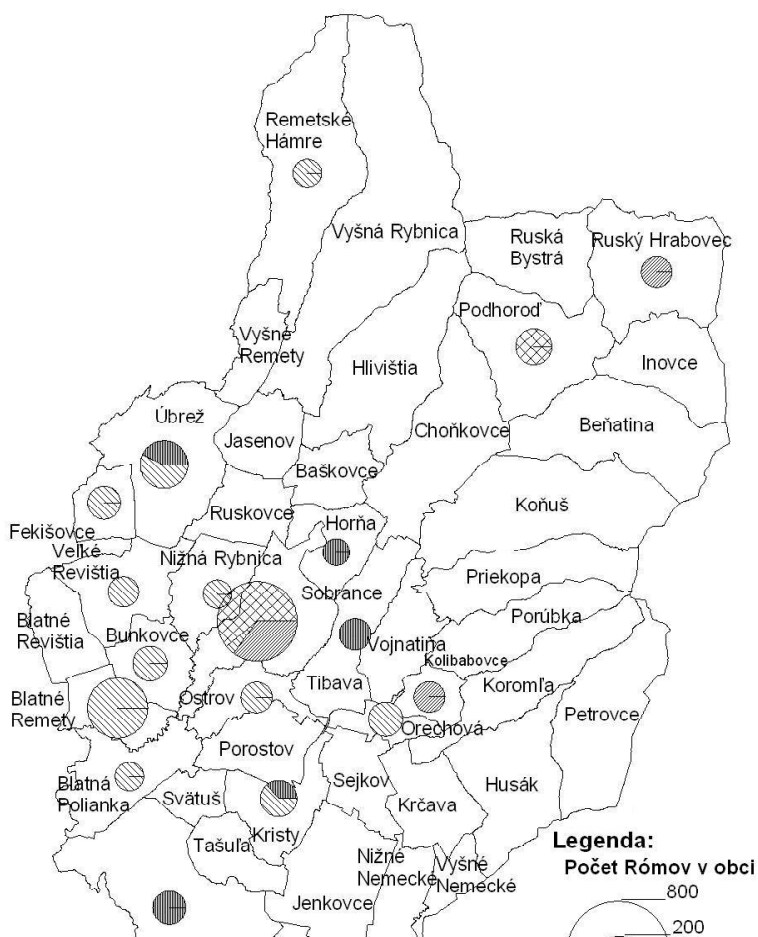
Mapa 6

Typy rómskeho osídlenia v okrese Michalovce

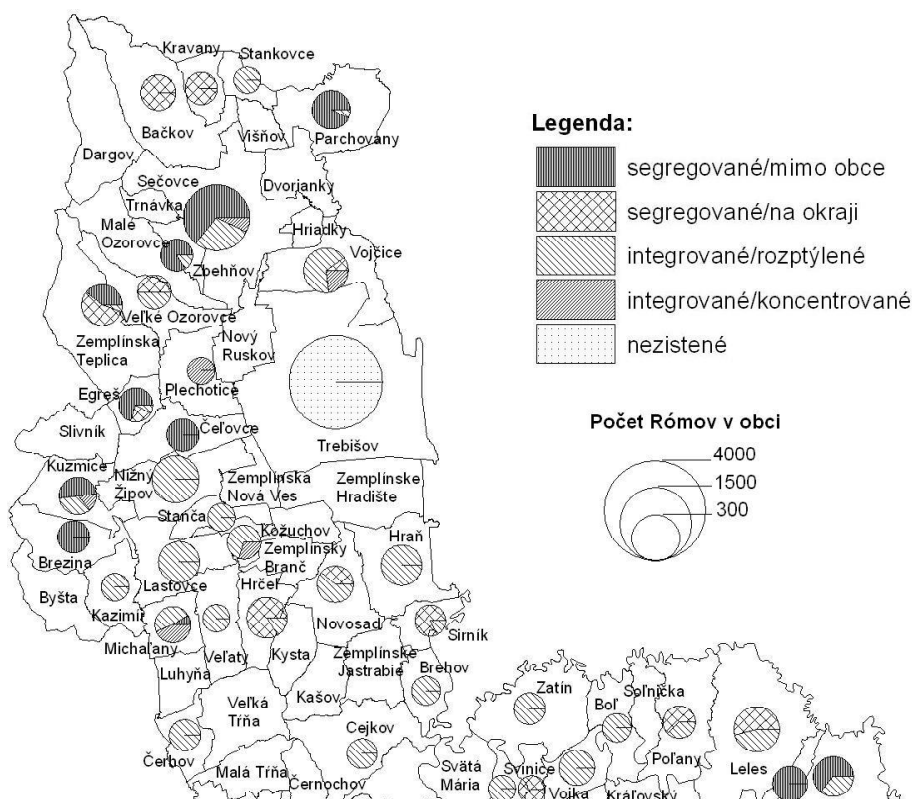
Mapa 7

Typy rómskeho osídlenia v okrese Sobrance

Mapa 8

Typy rómskeho osídlenia v okrese Trebišov

Výrazný podiel Rómov žije v mestách integrovane medzi majoritným obyvateľstvom. Vo veľkých mestách sú schopní Rómovia väčšej integrácie. Len malý podiel Rómov žije rozptýlene medzi majoritným obyvateľstvom. Ide o rodiny, ktoré zvládli adaptáciu celkom dobre. Majú primerané vzdelanie (ojedinele aj vysokoškolské), sú zamestnaní, starajú sa o deti a spolunažívanie so susedmi prebieha bez väčších problémov. Škoda, že len málo Rómov je schopných dosiahnuť tento štandard spolunažívania. Častejšie sa koncentrujú do štvrtí alebo ulíc, kde dominujú Rómovia. Je tu však riziko, že postupne začnú dominovať patologické prejavy správania – kriminalita, prostitúcia, drogy a devastácia bytov tzv. "vybývanie". Práve z takýchto štvrtí potom vznikajú tzv. mestské getá.

V mestách je veľmi ťažko zistiť presné počty Rómov, hlavne tých, ktorí žijú rozptýlene. Údaje za okresy Košice I, II, III, IV sú orientačné, preto ich uvádzame len v tabuľke.

Tab. 4 Počet Rómov v okrese Košice I

OKRES KOŠICE I	Typ osídlenia	Počet Rómov v lokalite
Kavečany	integrované/koncentrované	17
Sídlisko Ťahanovce	mimo obce	500
Staré Mesto	integrované/koncentrované	155

Tab. 5 Počet Rómov v okrese Košice II

OKRES KOŠICE II	Typ osídlenia	Počet Rómov v lokalite
Košice-Západ	integrované/koncentrované	241
Lunik IX.	integrované/koncentrované	4936

Tab. 6 Počet Rómov v okrese Košice III

OKRES KOŠICE III	Typ osídlenia	Počet Rómov v lokalite	%	Celkový počet Rómov
Košická Nová Ves	integrované/koncentrované	162	81,8	198
	integrované/rozptýlené	36	18,2	

Tab. 7 Počet Rómov v okrese Košice IV

OKRES KOŠICE IV	Typ osídlenia	Počet Rómov v lokalite	%	Celkový počet Rómov
Barca	integrované/rozptýlené	25		
Krásna	integrované/rozptýlené	10	2	496
	integrované/koncentrované	486	98	
Vyšné Opátske	integrované/rozptýlené	17		

Zdroj pre tab. 1, 2, 3 a 4: Sociografické mapovanie rómskych komunít na Slovensku

ZÁVER

Rozmiestnenie Rómov na Slovensku je výrazne diferencované, ich najväčšia koncentrácia je v Košickom a Prešovskom kraji. Žijú prevažne segregovane a ich životné podmienky sú nevyhovujúce. V súčasnosti sa na Slovensku eviduje vyše 620 rozličných nevyhovujúcich rómskych osídlení (segregované a izolované osady, separované osady či samostatné ulice vo vidieckych lokalitách, štvrte a getá v mestách).

V tomto príspevku sme sa zamerali na problém segregácie hlavne vo vidieckom prostredí a na fenomén rómskych osád. Na Slovensku žije stále vyše 60 % Rómov na vidieku. Tento trend má stúpajúci charakter. Rómovia sa kvôli strate bytu v meste vracajú do pôvodných osád. V osadách sa podmienky života opäť zhoršujú. Tieto osady sa stávajú málo prehľadné z hľadiska skutočného počtu obyvateľov, ktorí v nich žijú. Do týchto osád sa obávajú vstúpiť aj pracovníci Obecného úradu, zdravotníci a pod. Rómske osady sú zberným miestom pre tzv. *neplatičov*, ktorí sa sem sťahujú z miest. Príchod týchto *mestských Rómov* je častokrát zdrojom mnohých problémov v osadách, v ktorých dovtedy neboli žiadne problémy. Dochádza k rôznym konfliktom, pôvodní obyvatelia osád sa často sťažujú na prisťahovaných Rómov, že sú zdrojom problémov. Narastá hlavne kriminalita a problémy s drogami (hlavne fetovanie, ktoré je časté už u malých detí). V poslednom období dochádza k diferenciacii vo vnútri osád z hľadiska majetkových rozdielov. Je to pre nich nový fenomén, pretože doteraz rómske osady tvorili homogénny uzatvorený systém, v ktorom platili ich vlastné pravidlá z hľadiska spolužitia a neboli medzi nimi výrazné majetkové rozdiely. Po emigračných vlnách do zahraničia sa situácia zmenila. Mnohí sa vracajú späť, kupujú si nové domy, autá, začína sa prejavovať závisť. Ďalším vážnym problémom sú nevyhovujúce hygienické podmienky v osadách. Na jednej strane absentujú zdroje pitnej vody, verejné osvetlenie, prístupové cesty, chatrče sú postavené provizórne z odpadového dreva, térového papiera, plechov a podobných nevyhovujúcich stavebných materiálov. Na druhej strane Rómovia majú slabé hygienické návyky, čo sa prejavuje hlavne u detí pri nástupe do školských zariadení. Kvôli nevyhovujúcim hygienickým podmienkam často dochádza k rôznym epidémiám (napr. osada v Richnave - epidémia žltacky). V rómskych osadách sú aj častejšie prípady dojčenskej úmrtnosti.

Proces integrácie Rómov je veľmi náročný a pomalý. Novým prvkom, ktorý sa objavuje v mnohých obciach je skupovanie a opravovanie starých a neobývaných domov Rómami, ktorí sa vrátili zo zahraničia. To sa však stretáva s veľkou nevôľou u majoritného obyvateľstva, ktorí nie sú ochotní akceptovať Rómov ako susedov. Hlavnými dôvodmi pomalejšej integrácie je neochota majoritného obyvateľstva akceptovať Rómov vo svojom prostredí a pasivita samotných Rómov (súčasný sociálny systém ich v tej pasivite aj umelo udržiava, nič ich nenúti a nemotivuje, aby sa snažili študovať, pracovať a zlepšiť si svoje životné podmienky).

LITERATÚRA

- JURÁSKOVÁ, M. (2004): Atlas rómskych komunit. Bratislava: IVO, 2004, s. 191, ISBN 80-88991-277.
- ILLNER, M. (2005): Je rezidenční segregace vždy jen sociálním problémem? In: *Prevence prostorové segregace*. UK Praha, 2005, s. 40 – 43.
- KROKUSOVÁ, J. (2007): Příčiny a důsledky hromadnej migrácie Rómov do štátov EÚ. In: *Človek a spoločnosť*, ročník 10, 3 / 2007, ISSN 1335-3608.
- ZUBRICKÝ, G. (1998): Segregácia rómskeho obyvateľstva vo vidieckych obciach Slovenska. In: *AFR – NUC, Geographica 41*, UK Bratislava, s. 113
- ZUBRICKÝ, G. (2005): Rezidenčná segregácia Rómov v rurálnom prostredí Slovenska. In: *Narodnostné menšiny na Slovensku 2004*. Dunajská Streda: Lilium Aurum, 2005, s. 57 – 65.

Výsledky sčítania obyvateľstva, domov a bytov 1991.

Výsledky sčítania obyvateľstva, domov a bytov 2001.

www.governance.sk/interface, 21.11.2009

TYPES OF THE ROMA MINORITY SETTLEMENT IN DISTRICTS OF THE KOŠICE REGION

Summary

The spatial distribution of the Roma minority in Slovakia is very differentiated. Their accumulation is in southern Slovak and especially in eastern Slovak – Košice and Prešov regions. At present, there are more than 620 various inadequate Roma housing areas in Slovakia (and isolated settlements, separated settlements or street in countryside locations, quarters and ghettos in towns, some housing units scattered among the majority population).

We concentrated attention on segregation as social phenomenon, especially segregated Roma settlements in rural environment. More than 60% of the Roma in Slovakia still live in the countryside. This trend has shown an increase. Roma return to the old settlements after they lose their flat in the town. In the settlements, the living conditions get worse. Due to the insufficient infrastructure and low quality of life, they have become locations of repeated health and hygienic problems and crime. What is missing are sources of drinking water, public illumination, electricity, roads. The shacks are built in a provisional way from waste wood, cardboard, metal sheets, and similar inadequate building materials.

The integration of the Roma minority into municipalities of majority population is very complicated. The majority population isn't ready accept Roma as neighbours. On the other side the Roma minority prefer voluntary segregation, they use social system and they don't want to study, work and try to better living conditions.

Recenzovali: Prof. RNDr. Viliam Lauko, CSc.
RNDr. Jana Mitriková, PhD.

PRIMÁRNY POTENCIÁL KRAJINY MIKROREGIÓNŮ MAKOVICA A MINČOL

Lucia KUNÁKOVÁ¹

Abstract: *The contribution is aimed at the primary potential of the landscape of two microregions: Makovica and Minčol. Through a brief physical-geographical analysis of the landscape of both microregion, we characterize the individual components of the physical-geographical sphere of the given area. In the following part we deal with the comparison of the primary potential of both territories, which we further describe in the text and table form.*

Keywords: *primary potential, microregion, Makovica, Minčol, landscape*

ÚVOD

Sociálno-ekonomický rozvoj vidieka je možné najúčinnnejšie riešiť v rámci prirodzene vzniknutých územných jednotiek v procese transformácie ekonomiky. Tieto jednotky označujeme ako mikroregióny. Mikroregióny sú základné geografické jednotky so spoločnou sociálnou, ekonomickou, kultúrnou, príp. ďalšou problematikou, ktoré sú schopné vytvoriť vlastný identický rozvojový program na báze využívania miestnych zdrojov a inovačných postupov na princípe partnerstva a spolupráce. Sú to vlastne spoločenstvá obcí a zárodoky administratívnych municipalít (Spišiak, 2000). Úlohou mikroregiónu je vytvoriť prechodné obdobie na získanie vzájomnej dôvery, partnerstva a overenie si schopností spolupráce a schopností riešiť konkrétne spoločné problémy. Mikroregión je inštitúcia, v ktorej niekoľko obcí spoločne rieši nadobecné problémy alebo spoločne plánuje svoj rozvoj; ide o dobrovoľné zoskupenie obcí (Tvrdonová, Píknová, Reed, 1998). Vyvrcholením spolupráce obcí by malo byť vytvorenie takého spoločenstva, ktoré by zastupovalo samosprávu, štátnu správu a súkromný sektor.

Nezanedbateľným aspektom z hľadiska rozvoja každého mikroregiónu je jeho primárny (prírodnogeografický) potenciál. Prírodné podmienky predstavujú fundament, základnú bázu využiteľnú v mnohých odvetviach ľudskej činnosti. Územie Slovenska je z aspektu jeho primárneho potenciálu značne diferencované. Primárny potenciál akéhokoľvek územia predstavuje súhrn primárnych zdrojov, ktorými dané územie disponuje.

Cieľom tohto príspevku je stručná analýza a porovnanie primárneho potenciálu mikroregiónu Minčol (v okrese Stará Ľubovňa) s mikroregiónom Makovica (v okrese Bardejov).

Pri spracovaní príspevku boli použité základné metódy výskumu fyzickogeografickej sféry. V úvodnej časti sme vo všeobecnej rovine načrtli problematiku pojmu potenciál krajiny. Na základe štúdia literárnych a mapových prameňov a následného fyzicko-geo-

1 **RNDr. Lucia Kunáková**, Katedra geografie a regionálneho rozvoja, Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita, ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov,
e-mail: lkunakova@gmail.com

grafického terénneho výskumu bola použitá metóda vysvetľujúceho popisu, kde sme zhodnotili potenciál každej jednej zložky fyzickogeografickej sféry oboch mikroregiónov. Následne využitím fyzickogeografickej porovnávacej metódy boli porovnané potenciály a fyzickogeografická štruktúra oboch mikroregiónov. Kartografická metóda bola použitá pri tvorbe máp znázorňujúcich jednotlivé zložky fyzickogeografickej sféry.

POJEM POTENCIÁL KRAJINY

Všeobecne možno potenciál definovať ako stav fyzikálneho poľa alebo ako súhrn predpokladov na konanie. Pojem krajinného potenciálu je pri výskume krajiny často skloňovaný avšak s nejasnou definíciou jeho podstaty. Ak hovoríme o krajinnom potenciáli, máme na mysli potenciál krajiny ako celku. Krajinný potenciál sa nevzťahuje len na jednotlivé zložky krajiny, ale na krajinu ako celok a na jej využívanie z najrôznejších stránok (priestorových, energetických, látkových). Neef už v r. 1966 prišiel s pojmom ekonomického potenciálu územia, postupne sa však formoval pojem prírodno-priestorového (fyzickogeografického) potenciálu (Neef a kol. 1973, Haase 1978). Nakoniec sa v slovenskej geografii sformoval pojem krajinného potenciálu (Mazúr a Drdoš 1984), neskôr Oťaheľ, Poláčik (1987).

Podľa autorov Oťaheľ, Poláčik (1987) krajinný potenciál je „ponuka, schopnosť, resp. vhodnosť krajiny poskytovať a plniť rôzne funkcie s cieľom uspokojovať potreby spoločnosti v súlade s harmonickým fungovaním funkčných väzieb krajinného systému. Výskum potenciálu zahŕňa hľadanie jeho kvalitatívnych hodnôt, výber potenciálových funkcií, ako aj ich kvantifikáciu, hľadanie pozitívnych hodnôt a poznanie limitov“ (pozn.: limity určujú kritický prah využívania prírodného zdroja).

V geografii zdôrazňujeme, že krajinný potenciál je pojem vzťahujúci sa ku krajine z hľadiska jej využívania s podstatným kritériom ochrany životného prostredia. Vyjadruje schopnosť krajiny poskytovať človeku nejaký prírodný zdroj, alebo komplex zdrojov na využívanie, pričom toto využívanie pôsobí v danej krajine aj na iné zdroje, resp. aj na iné krajinné zložky, na celú topickú štruktúru daného areálu i na susedné areály, s ktorými je funkčne previazaný (chorická štruktúra). Z hľadiska ochrany životného prostredia daný prírodný zdroj, resp. zdroje nemožno využívať ľubovoľne. Toto využívanie je limitované zaťažiteľnosťou (resp. únosnosťou) daného krajinného areálu, t.j. využívanie je možné len po úroveň (po kritický prah), aby nedošlo k nezvratným zmenám v štruktúre krajiny a jej priestoru (aby sa nenarušila dlhodobá regeneračná schopnosť krajiny). Podľa Čecha, Drdoša (2009) krajinný potenciál teda nepredstavuje celé množstvo prírodného zdroja, alebo zdrojov, ale len tú časť, využívanie ktorej (resp. spôsob využívania ktorej) nespôsobí nezvratné zmeny v krajine. V podobnej koncepcii sformulovali Bastian, Schreiber (1994, in Drdoš 1999, str.103) ekologický potenciál, ktorý sa však odvodzuje od ekosystému a jeho funkcií, kým krajinný potenciál je formulovaný environmentálne a teda antropocentricky – na báze trvalej udržateľnosti.

Oťaheľ a Poláčik (1987) rozlišujú nasledovné druhy krajinného potenciálu:

1. Potenciál na urbanizáciu podľa prírodných vlastností: Predmetom merania sú len prírodné predpoklady na uplatnenie urbanizačných záujmov. Klasifikačné kritériá sú z jednej strany normatívne predpisy vybraných stavebných odborov, z druhej strany vertikálna členitosť reliéfu, sklonitosť reliéfu, energia reliéfu a priestorový aspekt, bonitné pôdne jednotky, klimatické podmienky a priestorová dimenzia

krajinných typov. Horninové podložie sa hodnotí z hľadiska normatívnych predpisov pre základové pôdy.

2. Potenciál na urbanizáciu podľa socioekonomickej (sídelnej) štruktúry: Predmetom merania sú predpoklady a potenciálna intenzita rozvoja urbanizácie, predovšetkým na báze hierarchie súčasnej sídelnej štruktúry, vychádzajúc z teórie centrálnych miest. Súčasnne urbanizované a technizované formy využitia krajiny sa chápu ako štruktúrne jadrá rozvoja urbanizácie. Kritériá sú: počet centrálnych funkcií, počet obyvateľov, susedstvo k hierarchicky vyšším typom.
3. Potenciál na výstavbu komunikácií: Merajú sa: vlastnosti horninového podložia (podľa ČSN), povrchovej a podzemnej vody, vertikálna členitosť a sklonitosť reliéfu, reliéfortvorné procesy, klimatické prvky a priestorová dimenzia krajinných typov.
4. Potenciál na poľnohospodárstvo: Ide o bonitované pôdnoekologické jednotky (BPEJ) pri ktorých sa hodnotí pôdotvorný substrát, zrnitosť, skeletovitosť, hĺbka pôdneho profilu atď.
5. Potenciál na vodné hospodárstvo na báze podzemných a povrchových vôd. Základným kritériom pre vyčlenenie potenciálu sú hydrogeologické podmienky, ktoré sa zatriedili do štyroch kategórií na báze zvodnenia hornín, pričom základnou informáciou je údaj o strednej výdatnosti prameňov. Z hľadiska povrchových vôd najvyššiu hodnotu získavajú statické zásoby povrchových vôd (vodné nádrže). Dynamické zásoby povrchových vôd sa hodnotia na základe priemerných prietokov vodných tokov.
6. Potenciál na rekreáciu a cestovný ruch: Metodickým základom hodnotenia sú štandardy využiteľnosti rekreačných priestorov z hľadiska 40 možných rekreačných činností vo všetkých krajinných typoch. Zohľadňujú sa zimné i letné rekreačné aktivity. Dôležitým kritériom je tzv. koeficient atraktívnosti základných foriem využívania zeme (vodné plochy, lesy, trávne plochy, orné pôdy a zastavané plochy). Ako spresňujúce kritériá sa používajú: vertikálna členitosť reliéfu a fyziognomická diverzita foriem využívania súčasnej krajiny. Ako kritérium atraktivity krajiny sa používa aj materiálno-technická vybavenosť cestovného ruchu a atraktivita kultúrno-historických pamiatok.
7. Potenciál na lesné hospodárstvo: Základom merania je funkčná klasifikácia lesných porastov, ktorá rešpektuje vnútornú funkčnú organizáciu lesných závodov. Jedným z rozhodujúcich kritérií je vhodnosť na produkciu drevnej hmoty, podľa ktorej sa lesy členia na produkčné (hospodárske) a mimoprodukčné (ochranné a environmentálne).
8. Potenciál na ochranu prírody: Kritériá hodnotenia súčasných foriem využitia krajiny sú: unikátnosť v regionálnom a nadregionálnom meradle, fyziognomická diverzita, podmienená štruktúrnou pestrosťou a kontrastnosťou prvkov krajiny a stupeň antropogenizácie.

V tejto práci sa zameriame iba čisto na fyzickogeografický - primárny potenciál krajiny, ktorý budeme hodnotiť z hľadiska jednotlivých fyzickogeografických zložiek krajiny oboch mikroregiónov.

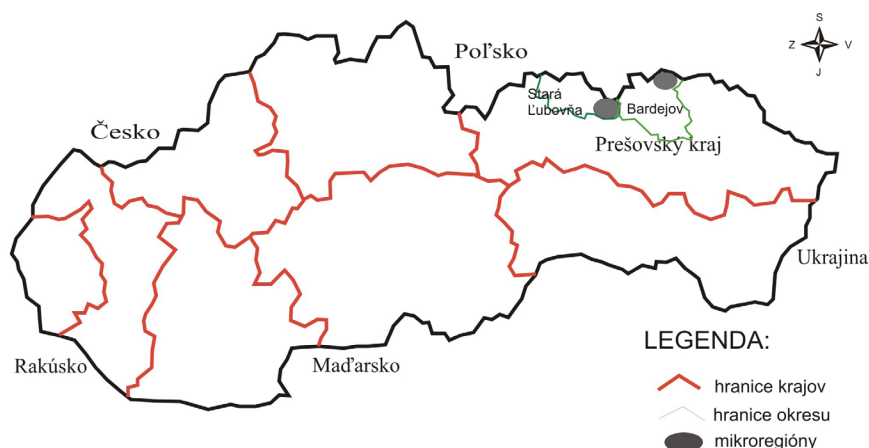
Haase (1978, in Drdoš 1999, str.101) definuje fyzickogeografický (prírodno-priestorový) potenciál nasledovne: je to „prírodný obsah krajiny s jeho látkovými vlastnosťami, latentnými energiami a procesmi, t.j. s jeho štruktúrou a dynamikou.

1. Prírodné potenciály sú skupiny prírodných vlastností, ktoré majú istú hodnotu iba v určitom časovom úseku.
2. Vo väčšine prípadov sa nevyužíva prírodný potenciál krajiny ako celok, ale iba jeho jedna zložka. Na využívanie jednej zložky fyzickogeografického potenciálu reaguje krajina ako celok.
3. Fyzickogeografický obsah krajiny má určitú regeneračnú schopnosť, ktorá je podmienená jeho procesmi.

Oproti fyzickogeografickému potenciálu je pojem krajinný potenciál oveľa širší. Nevzťahuje sa výlučne na prírodnú časť krajiny, ale posudzuje krajinu ako celok (aj s ekonomicko-sociálnym hľadiskom).

MAPA 1

Poloha mikroregiónov Minčol a Makovica

PRIMÁRNY POTENCIÁL MIKROREGIÓNU MINČOL

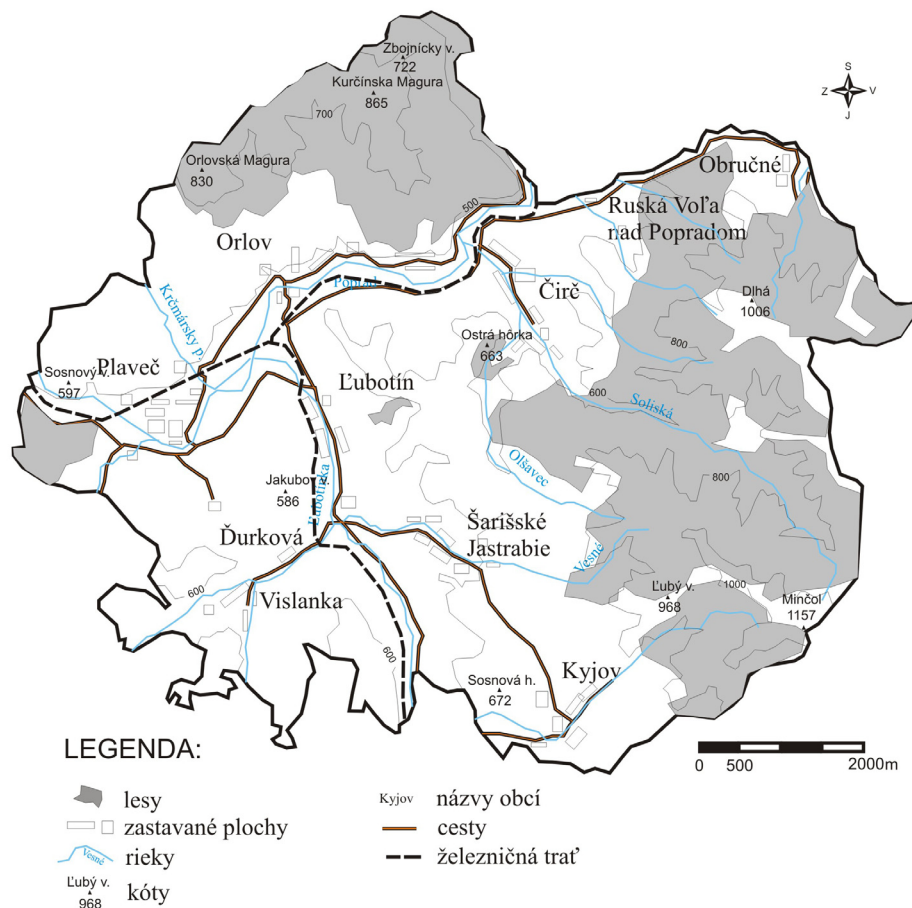
Mikroregión Minčol sa rozprestiera na rozlohe 125,92 km². Do mikroregiónu patrí 10 obcí, s počtom obyvateľov 7 691. Čirč, Ďurková, Kyjov, Ľubotín, Obručné, Orlov, Plaveč, Ruská Voľa nad Popradom, Šarišské Jastrabie, Vislanka (mapa 2). Do roku 2006 bola súčasťou mikroregiónu aj obec Pusté Pole.

Potenciál polohy

Územie sa nachádza v najvýchodnejšej časti okresu Stará Ľubovňa. Na východe susedí s okresom Bardejov, a na juhu s okresom Sabinov. Z hľadiska polohy sa vyznačuje okrajovou polohou v rámci Slovenska, s pomerne dobrou dopravnou dostupnosťou na Poľskú republiku. Územím mikroregiónu prechádza hlavná cesta č.77 spájajúca Starú Ľubovňu s Bardejovom a hlavná cesta č.68, spájajúca Starú Ľubovňu so Sabinovom a Prešovom. Mikroregiónom prechádza železničná trať spájajúca Starú Ľubovňu a Prešov, v Plavči sa z nej odpoja jedna vetva smerujúca do Poľska.

MAPA 2

Všeobecnogeografická mapa mikroregiónu Minčol

autor: L. Kunáková

Geologický potenciál

Mikroregión Minčol je z hľadiska geologickej stavby pestrým územím (mapa 3). Juhozápadnú časť mikroregiónu budujú horniny vnútrokarpatského paleogénu s dominujúcim litotypom – šambronskými vrstvami. Severnú a východnú časť zaberá flyšové pásmo magurskej tektonickej jednotky zastúpenej krynickou (čergovskou) litofaciálnou jednotkou s čergovským a strihovským súvrstvím. Hranicu medzi nimi v centrálnej časti mikroregiónu vytvára bradlové pásmo s komplikovanou geologickou stavbou so zastúpením hornín paleogénu, kriedy a jury (Nemček a kol. 1990).

Bradlové pásmo budujú okrem hornín obdobia kriedy a jury aj horniny paleogénu – malcovské súvrstvie, ktoré vystupuje na povrch v priestore od obce Čirč po Plaveč. Sú to laminované, sľudnaté sliene, vápnité pieskovce, drobové pieskovce s vložkami piesči-

tých rovnako vápnitých ílovcov sivých farieb obdobia vrchný eocén - spodný oligocén. Má podobné ílovce ako vnútrokarpatský paleogén. Prakticky sa toto súvrstvie v oblasti Orlova – Čirča- Plavča nedá rozlíšiť makroskopicky ani mikroskopicky. V priestore medzi Kyjovom a Šarišským Jastrabím zaberá najväčšiu plochu pročsko-jarmutské súvrstvie, tvorené najmä piesčitými vápencami, resp. vápnitými pieskovecami obdobia paleocén - stredný eocén s vložkami piesčitých ílovcov. Uvedené súvrstvie je najrozšírenejšou litofáciou v celom bradlovom pásme od Pienin po Demjatu. Z hornín kriedy a jury sa v bradlovom pásme na obmedzenej ploche striedajú najmä slieň s vložkami piesčitých vápencov, slieňité vápence s rohovcami, rádiolariy a rádiolariové vápence a krynoidové vápence (Nemček a kol. 1990).

Vnútrokarpatský paleogén je zastúpený šambronskými vrstvami - ílovcami a pieskovcami vrchného eocénu, ktoré sa často rytmicky striedajú. Ílovce v šambronských vrstvách tvoria podstatnú zložku (25%), sú sivé a vápnité. Lokálne v šambronských vrstvách sa vyskytujú aj polohy striedania ílovcov a prachovcov (Nemček a kol. 1990).

Krynická lytofaciálnu jednotku flyšového pásma zastupuje čergovské a strihovské súvrstvie. Väčšie zastúpenie má strihovské súvrstvie - hrubopsamitický flyš: pieskovce so závalkami ílovcov, mikrokonglomeráty – nachádza sa v nadloží pestrých stredneocénno-vrchnoeocénnych ílovcov. Zodpovedá spodnému malcovskému súvrstviu, v ktorom dominujú hrubolavicovité pieskovce. Strihovské súvrstvie má viac textúrnych znakov divokého flyšu ako malcovské vrstvy. Je preň charakteristické mohutné vystupovanie na styku s bradlovým pásmom (Nemček a kol. 1990).

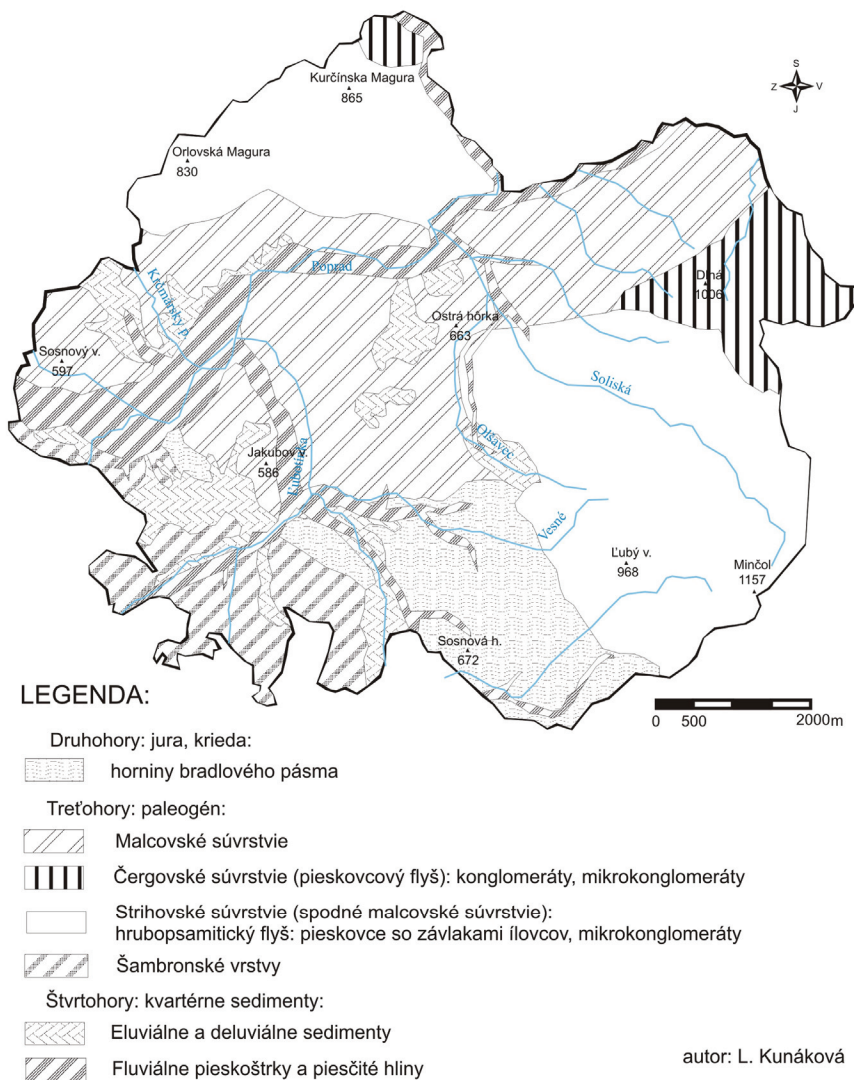
Deluviálne, fluviálne a proluviálne sedimenty sú priestorovo najrozšírenejším typom sedimentov kvartéru. Fluviálne sedimenty sú zastúpené piesčitými štrkami, hlinitými štrkami, hlinami aj ílami, najmä na nive rieky Poprad a potoka Ľubotínka a piesčitými štrkami stredných risských riečnych terás pozdĺž Popradu a Ľubotínky. Proluviálne sedimenty sa v sledovanom území nachádzajú na náplavovom kuželi Krčmárskeho potoka v mieste sútoku s riekou Poprad, severovýchodne od intravilánu Plavča. Deluviálne sedimenty zaberajú najväčšie rozlohy na ľavej strane doliny potoka Ľubotínka, v hornej časti doliny potoka Olšavec, po oboch stranách doliny Krčmárskeho potoka a Popradu (Nemček a kol. 1990).

Z hľadiska ťažby nerastných surovín sa ťažba aktívne vykonáva iba v priestore medzi Plavčom a Orlovom. Ťaženou surovinou sú štrkopiesky Popradu. V minulosti sa v oblasti bradlového pásma využívali mangánové impregnácie pri Šarišskom Jastrabí, kde Mn-povlaky a tenké vrstvičky tvoria súčasť dogersko-malmských rádiolaritov. Z nerudných surovín mali význam najmä karbonátové horniny, využívané najmä v cestnom staviteľstve. V súčasnosti po nich ostali iba opustené lomy.

MAPA 3

Geologická mapa mikroregiónu Minčol

(zdroj: Nemček a kol. 1990)

Potenciál georeliéfu

Podľa regionálneho geomorfologického členenia (Mazúr-Lukniš, 1980) územie mikroregiónu Minčol patrí do subprovincie Vonkajších Západných Karpát. V rámci tejto subprovincie do mikroregiónu zasahuje Podhŕľno-magurská oblasť s celkom Spišsko-šarišské medzihorie (Ľubotínska pahorkatina, Hromovec) a oblasť Východné Beskydy zastúpené Ľubovnianskou vrchovinou a Čergovom.

Sever územia zaberá Ľubovnianska vrchovina, ktorá sem zasahuje nižšou východnou časťou. Tento horský celok predstavuje flyšové pohorie s príkrovovo-vrásovou stavbou, nepravidelne usporiadanými chrbtami a hladko modelovanými dolinami. V pohorí sa zachovali mierne deformované zvyšky poriečného systému zarovnávania a plošne rozsiahlejšie zvyšky stredohorského systému. Veľmi časté sú facety, hlavne vo východnej časti pohoria a tvrdoše na paleogénnych horninách.

Celú východnú časť územia zaberá pohorie Čergov. Ide o masívny horský celok v oblasti Východných Beskýd, ktorý výrazne vystupuje nad okolité prírodné celky. Predstavuje flyšové pohorie elipsoidného tvaru budované zväčša odolnými pieskovecami s vložkami bridlíc. Zo širokých a rozľahlých plošín sa vypína značne odlesnený chrbát s bočnými rászochami lúčovito vybiehajúcimi na všetky strany. Z hlavného chrbta vyčnievajú najvyššie vrcholy Minčol (1157), Veľká Javorina (1098), Solisko (1056) a Čergov (1050). Z týchto vrcholov na naše sledované územie zasahuje len Minčol (1157). Pohorie boli v kvartéri modelované svahovou, fluvialnou a periglaciálnou modeláciou. Výsledkom týchto procesov je pomerne členitý georeliéf. Úsek hlavného chrbta je pomerne plochý a sleduje smer karpatského oblúka. V porovnaní s flyšovými vrchovinami na hlavnom chrbte, bočných rászochách a svahoch Čergova takmer chýbajú povrchové zosuvy a zemné prúdy. Vysvetlenie spočíva v tom, že ústredný chrbát pohoria je budovaný výlučne z pieskovcového flyšu (Michaeli, 2001). V pohorí sa pomerne dobre zachovali zvyšky poriečného a stredohorského systému zarovnávania, časté sú facety, lokálne tvrdoše na paleogénnych horninách (Košťálik, 1984).

JZ časť zaberá Spišsko-šarišské medzihorie a to Ľubotínska pahorkatina a Hromovec (Bencová a kol., 1993). V doline Popradu a jeho najväčších prítokov-Ľubotinky a potoka Soliská je dobre vyvinutá riečna niva a na ňu naväzujúci systém riečnych terás (so zastúpením nízkych, stredných a vysokých terás) a náplavových kužeľov. Krajinársky dominantným prvkom v georeliéfe sú izolované bradlá, tvoriace súčasť bradlového pásma. Pri obci Šarišské Jastrabie sa nachádza Okrúhly kopec, takmer pravidelné okružle bradlo. Smerom na juhovýchod sú menšie, ale veľmi pekné Rebrá, ktoré končia Kyjovským bradielkom. Nad obcou Kyjov, kde sa bradlá začínajú priamo viazať na úpätie Čergova, je hneď niekoľko bradiel – Lysá hora, zaujímavý hrebeň Beskydka (730 m) a za nimi začína najkrajšia časť opisovaného územia. Mohutný hrebeň Zadného skália pripomína ležiacu postavu, miestami dosahujú skalné steny niekoľko desiatok metrov.

Masívne vrchoviny a hornatiny majú veľmi nízky potenciál na hospodársku činnosť a limitované vlastnosti na hospodárske využitie. Sú vhodné na lesné hospodárstvo. Silne členené až bralné hornatiny majú vysokú vhodnosť na cestovný ruch a limitovanú na lesné hospodárstvo. Oblasti zavretých kotlín, plochých brázd a dolín majú vysoký potenciál georeliéfu na hospodársku činnosť a výstavbu komunikácií.

MAPA 4

Mapa geomorfologického členenia mikroregiónu Minčol

(zdroj: Mazúr - Lukniš, 1986)

autor: L. Kunáková

Potenciál klímy

Klimatické pomery územia a od nich sa odrážajúce ďalšie vlastnosti zložiek geografickej krajiny sú do značnej miery podmienené zemepisnou polohou. Lokálnu klímu až mezoklímu ovplyvňuje aj charakter georeliéfu, v menšej miere nadmorská výška, vegetačná pokrývka.

Podľa klimatickej klasifikácie (Konček 1980) územie sa nachádza v mierne teplej a chladnej klimatickej oblasti. Lubovnianska vrchovina a Čergov patrí do chladnej klimatickej oblasti, okrsku C1, ktorý je mierne chladný s priemernou teplotou v júli 12-16 °C. Územie patrí do typu horskej klímy s malou inverziou teplôt a je vlhká až veľmi vlhká (Tarábek 1980). Zvyšok územia patrí do mierne teplej klimatickej oblasti, vlhkej podoblasti a okrsku mierne teplého, vlhkého s chladnou alebo studenou zimou, dolinového, teplota v januári pod -3°C.

V Ľubotínskej brázde je typické vytváranie teplotných inverzií (sú to situácie, keď je v doline chladnejšie ako na vyššie položených vrchoch), ktoré sú časté najmä v jarných mesiacoch, keď ich sprevádzajú mrazy.

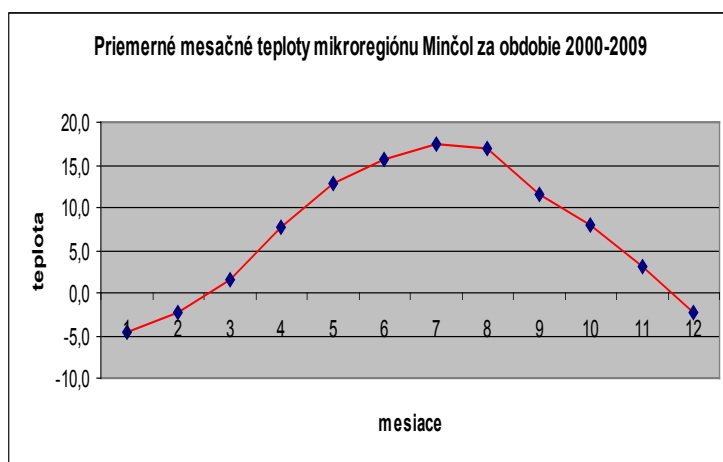
Priemerná ročná teplota dosahuje hodnotu 7,1 °C. Najvyššia je v júli 17,5 °C a najnižšia v januári -4,7 °C. Krivka priemerného množstva zrážok v priebehu roka vrcholí v júli. Úhrn zrážok dosahuje 760 mm (Ľubotínska brázda). S nadmorskou výškou územia a charakterom reliéfu zrážky pribúdajú a dosahujú 700 - 800 mm. Snehová pokrývka nastupuje v údolných polohách na začiatku novembra a trvá do apríla, v horskej oblasti sa vyskytuje od konca októbra do polovice apríla. Dosahuje 15 - 25 cm. Prevládajúcim prúdením je vietor od severozápadu a severu. Tieto vetry prúdia súhlasne s orografickými celkami Ľubovnianskej vrchoviny, Hromovca, a Ľubovnianskej kotliny (Bencová a kol., 1993).

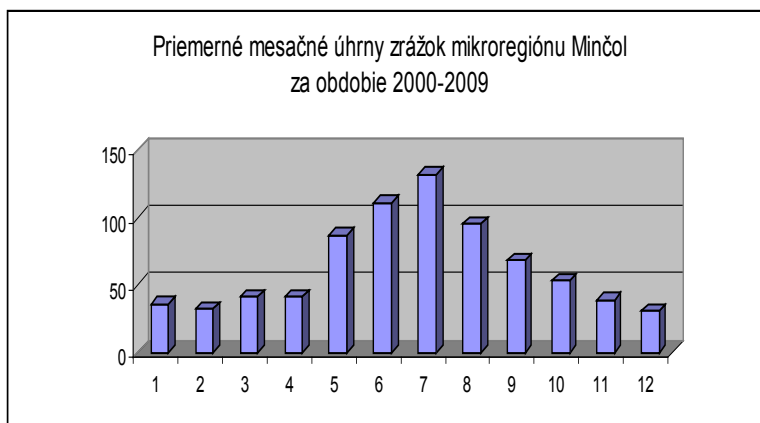
Podnebie sledovaného územia vytvára podmienky na zriaďovanie lyžiarskych stredísk, ktoré v tejto časti zatiaľ absentujú. Klíma vytvára dobré podmienky pre zakladanie fariem a salašov spojených s agroturistikou. Menej priaznivé podmienky sú pre poľnohospodárstvo.

Tab.1: Priemerné mesačné klimatické hodnoty mikroregiónu Minčol za roky 2000 – 2009

mesiac	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
teplota (°C)	-4,7	-2,2	1,6	7,6	12,9	15,6	17,5	16,8	11,5	7,9	3,1	-2,2
zrážky (mm/suma)	36	32	41	41	87	111	132	95	68	53	39	31
oblačnosť	8	8	7	6	6	6	7	7	7	7	8	8
vlhkosť vzduchu	87	84	79	74	76	78	80	80	82	84	88	89
celková výška snehu (cm)	21	29	11	4						6	6	9

zdroj: SHMU Košice

Vodohospodársky potenciál

Povrchové vody tečúce - hydrograficky je územie mikroregiónu súčasťou povodia Popradu a Dunajca, ktoré ako jediné v rámci Slovenska odteká do úmoria Baltského mora. Rieka Poprad je najvýznamnejším vodným tokom mikroregiónu, pramení vo Vysokých Tatrách, územím mikroregiónu preteká v dĺžke 16 km, pričom v dĺžke 5 km tvorí štátnu hranicu s Poľskom, priemerný ročný prietok pri Chmeľnici je $15,8 \text{ m}^3/\text{s}$. Najvýznamnejším pravostranným prítokom Popradu je vodný tok Ľubotínka (dĺžka 3,5 km) s priemerným ročným prietokom $0,630 \text{ m}^3/\text{s}$, ktorý vznikol sútokom dvoch menších potokov a to Dedinskej vody a Hradlovej s priemerným ročným prietokom $0,155 \text{ m}^3/\text{s}$ (SHMU, 2003). Potok Hradlová pramení v sedle pod Minčolom v nadm. výške 1000 m, preteká cez obec Kyjov, kde sa stáča na západ, a preteká obcou Pusté Pole, potom mení smer toku na sever a krásne meandruje. Bobria hrádza na toku v tejto oblasti svedčí o čistote vody. Dĺžka toku je 12 km. Ďalším pravostranným prítokom Popradu je potok Soliská (10 km), ktorá pramení pod Minčolom v nadm. výške 950 m, má SZ smer a priberá niekoľko menších i väčších prítokov ako Olšavec, či Rakovec. Olšavec pramení východne od kóty Hriňová hora pri Šarišskom Jastrabí, v nadmorskej výške 956 m n.m.. Preteká územím v dĺžke 5,2 km, severným smerom a v obci Čirč sa vlieva do Soliskej. Rakovec má dĺžku toku 4,5 km. Pramení v nadmorskej výške 900 m SV od Lazvoského vrchu. Ďalším prítokom Popradu je Chotárny potok - dĺžka 5,2 km. Pramení v nadm. výške 925 m južne od kóty Dlhá v pohorí Čergov, má SZ smer toku.

Malý Minčol a celý severný hrebeň Čergova patrí k línii hlavného európskeho rozvoja. Prakticky vzaté, potoky z východných svahov sa cez Topľu dostávajú do Čierneho mora, zo západných cez Poprad do Baltského mora.

Z hľadiska umelých vodných plôch sa v mikroregióne nachádza 6 rybníkov pozdĺž Popradu pri obci Ľubotín, pričom 5 z nich sa využíva ako chovný revír a najväčší z nich v lokalite Andrejovka plní aj rekreačnú funkciu.

Podpovrchové vody

Obyčajné podzemné vody – z hľadiska obyčajných podzemných vôd možno v mikroregióne Minčol odlíšiť tri základné hydrogeologické celky: hydrogeologický celok

mezozoika bradlového pásma s puklinovými a vrstevnými prameňmi na okraji bradiel na styku s nepriepustným obalom s malou výdatnosťou prameňov okolo 0,1 l/s, hydrogeologický celok paleogénnych sedimentov flyšových hornín s prevažne puklinovou priepustnosťou. Výdatnosť prameňov je takisto spravidla veľmi nízka a hydrogeologický celok kvartérnych sedimentov. Posledne menovaný celok je z hľadiska akumulácie podzemných vôd najvýznamnejší. Dominantným kolektorom sú fluvialne sedimenty poriečnej nivy Popradu, s výdatnosťou v hraničnom úseku 1,3 - 5,3 l/s.

Minerálne vody – z hľadiska výskytu minerálnych vôd je v mikroregión Minčol významný prameň v obci Vislanka. Ide o sírovodíkový prameň s plytkým obehom vôd viazaným na paleogénne sedimenty.

Dominantným vodným tokom v mikroregión Minčol je rieka Poprad patriaca do úmoria Baltského mora. Jej využitie z energetického hľadiska na stavbu vodnej nádrže je možné, limitom je však charakter georeliéfu doliny Popradu. Rieka má dobré predpoklady aj z hľadiska splavnosti, najmä z hľadiska rekreačnej a športovej plavby. Vodný tok Popradu, ako aj rybníky pozdĺž tohto vodného toku vytvárajú vhodné podmienky aj pre rekreačný rybolov a chovné farmy (Andrejovské rybníky). Využitie podporvchových vôd je vzhľadom na nízku výdatnosť prameňov malé. Z minerálnych prameňov je významný jedine prameň v obci Vislanka.

Tab. 2 : Priemerné prietoky a odtoky za obdobie rokov 2000 – 2008 v mikroregión Minčol

názov stanice	mesiac	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Chmeľnica	prietok (m ³ /s)	6,25	8,46	20,8	24	23,1	22,9	26,2	18,1	12,1	11	9,16	7
(Poprad)	odtok (%)	3,4	4,2	11,2	13	12,4	12	14,1	9,7	6,3	5,9	4,8	3,7

zdroj: SHMU Košice

Potenciál pôdneho fondu

Pôdne pomery územia závisia jednak od geologického podkladu, klimatických a hydrologických pomerov, vegetačnej pokrývky a charakteru georeliéfu. Pri hodnotení pedogeografických pomerov skúmaného územia sme vychádzali z údajov získaných na Výskumnom ústave pôdoznanectva a ochrany pôdy v Prešove.

Na nive Popradu a jeho prítokov sa vyvinula fluvizem modálna. V oblasti Plavečských štrkovísk na viac zamokrených územiach je dominantná fluvizem glejová až gleje. V ob-

lasti bradlového pásma dominuje kambizem modálna s lokálnym zastúpením rendziny modálnej a kambizemnej. Na extrémne skalnatých úsekoch sa vyskytujú litozeme až rankre. Dominantným pôdnym typom v Ľubotínskej brázde a pahorkatine, v Čergove a Ľubovnianskej vrchovine sú kambizeme. Dominuje kambizem modálna, pod ihličnatým lesom kambizem podzolová (mapa 5).

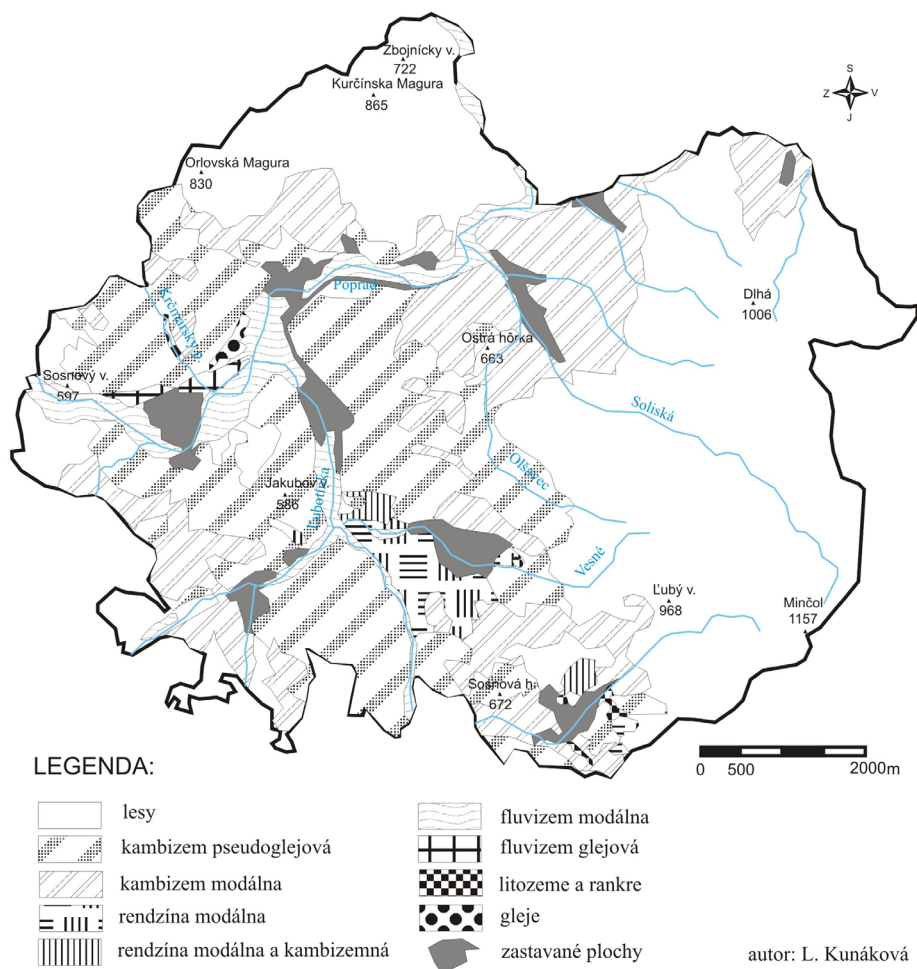
Vplyvom rozsiahlych odlesnení za účelom rozšírenia pôdneho fondu dochádzalo na mäkkých flyšových horninách, na strmých a dlhých svahoch k intenzívnej erozívnej činnosti a následne k odplavovaniu pôdy.

Z hľadiska pôdných pomerov v mikroregióne dominujú kambizeme, ich využitie v poľnohospodárstve je obmedzené, patria medzi málo úrodné pôdy.

MAPA 5

Pôdne subtypy mikroregiónu Minčol

(zdroj: VÚPOP, Prešov)

Potenciál vegetačnej pokrývky

Fytogeograficky patrí územie podľa Futáka (1980) do oblasti Západokarpatskej flóry (Carpatum occidentale) a obvodu východobeskydskej flóry. Pred skultúrnenním územia človekom pokrýval krajinu súvislý les. Človek pretvoril rozsiahle lesné porasty najmä v kotlinových a dolinových polohách na poľnohospodársku pôdu, horské lúky, či pasienky v pohoriach a takisto na niektorých miestach došlo k zmene druhovej štruktúry lesných porastov (najmä rozšírenie ihličnatých drevín).

Z hľadiska potenciálnej prirodzenej vegetácie (mapa 6) je možné vyčleniť v mikroregióne Minčol nasledovné spoločenstvá (Michalko, 1984). Pozdĺž vodných tokov možno rekonštruovať spoločenstvá lužných lesov podhorských a horských (*Alnemion glutinoso – incanae*, *Salicion triandrae p.p.*, *Salicion eleagni*). V Ľubotínskej brázde a pahorkatine má najväčšie rozšírenie spoločenstvo bukových kvetnatých lesov podhorských (*Eu – Fagenion p.p. min.*) s menším zastúpením spoločenstiev: bukové lesy kvetnaté (*Eu – Fagenion p.p. maj.*), bukové lesy vápnomilné (*Cephalanthero – Fgenion*), dubovo-hrabové lesy lipové (*Tilio-Carpinnion betuli*). V Čergove sú dominantným spoločenstvom bukové lesy kvetnaté (*Eu – Fagenion p.p. maj.*), v menšej miere sú zastúpené bukové kyslomilné lesy horské (*Luzulo-Fagion p.p. maj.*) a bukové kyslomilné lesy podhorské (*Lusulo – Fagion p.p. min.*). V Ľubovnianskej vrchovine podobne dominujú bukové lesy kvetnaté (*Eu – Fagenion p.p. maj.*). Menšiu rozlohu majú spoločenstvá bukové kyslomilné lesy horské (*Luzulo-Fagion p.p. maj.*) a lipovo-javorové lesy (*Tilio-Acerenion*).

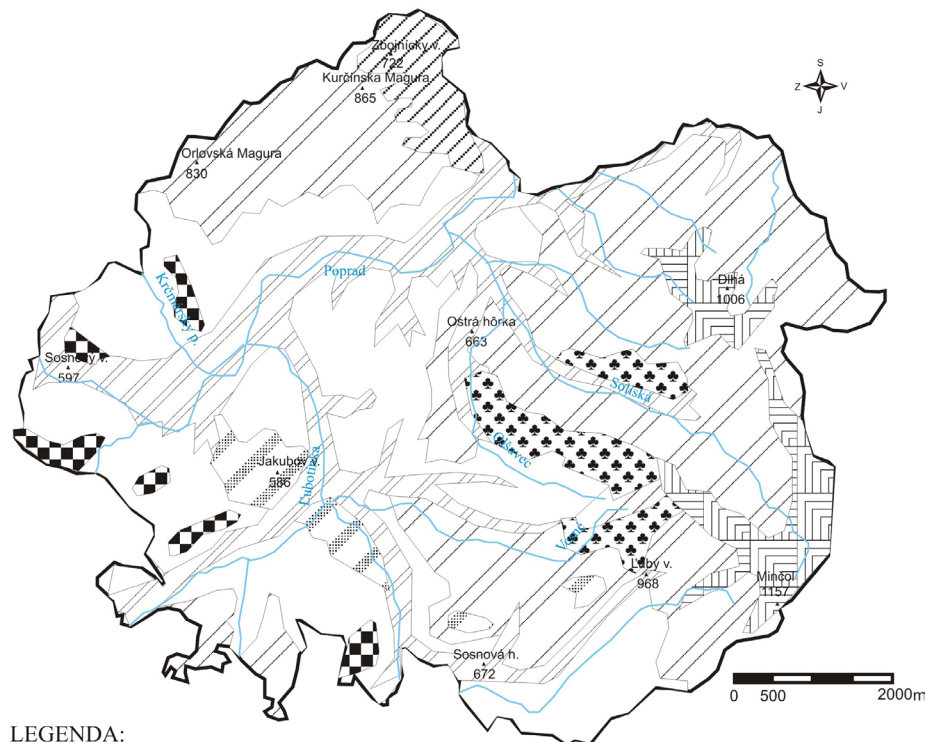
Súčasný vegetačný kryt je výsledkom dlhodobého pôsobenia človeka. V lesných porastoch Čergova je dominantnou drevinou buk lesný (*Fagus sylvatica*), v menšej miere jedľa biela (*Abies alba*) s lokálnym zastúpením javora horského (*Acer pseudoplatanus*). Na viacerých miestach došlo k premene pôvodného lesa na smrekovú monokultúru - smrek obyčajný (*Picea abies*), s primiešaným smrekovcom opadavým (*Larix decidua*). V Ľubovnianskej vrchovine dominuje smrek obyčajný (*Picea abies*), menšie zastúpenie má buk lesný (*Fagus sylvatica*). V Ľubotínskej brázde a pahorkatine sú súvislé lesné plochy rozptýlené na nevelké územia, na ktorých sa strieda smrek obyčajný, jedľa biela (*Abies alba*) a buk lesný (*Fagus sylvatica*). Zbytky lužných lesov sú zachované veľmi sporadicky. Najväčšiu plochu zaberajú popri Poprade na štátnej hranici s Poľskom.

Lesné porasty mikroregiónu sa využívajú v lesnom hospodárstve. Hlavnou ťaženou drevinou v Čergove je buk lesný, v oblasti Ľubovnianskej vrchoviny zase smrek obyčajný. Hlavne v prípade Čergova badať tendencie k nahradzovaniu pôvodného prirodzeného lesa smrekovou monokultúrou. Lesné spoločenstvá, ktoré sa zachovali v prirodzenej štruktúre (pôvodné jedľovo-bukové porasty) sú často predmetom ochrany vo forme maloplošných chránených území (NPR Čergovský Minčol). Ojedinele zachovalé ekosystémy slatinných spoločenstiev a lužných lesov sú v mikroregióne takisto maloplošne chránené (PR Slatina pri Šarišskom Jastrabí).

MAPA 6

Potenciálna vegetácia mikroregiónu Minčol

(zdroj: Michalko a kol., 1984)

LEGENDA:

	lipovo-javorové lesy		lužné lesy podhorské a horské (pionierské spoločenstvá)
	dubovo-hrabové lesy		bukovo-kvetnaté lesy podhorské
	bukové kyslomilné lesy horské		bukové lesy kvetnaté
	bukové kyslomilné lesy podhorské		
	bukové lesy vápnomilné		

autor: L. Kunáková

Ochrana prírody

Čergov vyniká niečím, čo postupom času nadobúda čoraz väčšiu hodnotu. Jeho osobitosťou je relatívna divokosť, nízka návštevnosť a široká rozmanitosť fauny a flóry. Na prelome 80. a 90. rokov sa toto územie dočkalo zaslúženej zákonnej ochrany. Vznikli chránené územia Okrúhly kopec, Rebrá, Kyjovské bradielko, Lysá hora a Bradlové pásmo.

Národné prírodné rezervácie (NPR)

Čergovský Minčol: bol vyhlásený za rezerváciu v roku 1986 za účelom ochrany typickej horskej karpatskej kveteny hôľnych partíí Čergova a lesných spoločenstiev najvyšších polôh pohoria so zastúpením východokarpatských druhov. (Michaeli 2001) Územie sa nachádza v časti Čergova zaberá jeho najvyššie plochy – širšie okolie kóty Minčol (1157 mn.m.) a lúky Poloninky. Zachytáva vrcholové a svahové lúky s charakteristickou hor-

skou kvetenou Čergova s trávnatými zárastami psice tuhej (*Nardus stricta*), lipnice chairovej (*Poa chaizii*), cesnakom hadím (*Allium victorale*) a inými druhmi horských lúk.

Prírodné rezervácie (PR):

Slatina pri Šarišskom Jastrabí: vyhlásená na ochranu slatinných spoločenstiev s hojným výskytom vzácnnej vrby päťtyčinkovej (*Salix pentandra*), tučnice obyčajnej (*Pinguicula vulgaris*). Užívateľom je Kyjov. Na ochranu tohto územia (2,1403 ha) bol prijatý osobitný režim ochrany (Osvaldová 1991).

Bradlové pásmo: Rebrá v k.ú. Kyjov, Šar. Jastrabie; Okrúhly kopec juhozápadne od obce Šar. Jastrabie takmer pravidelné kruhové bradlo s nadm. výškou 628 m.; Kyjevské bradielko (Skalka) severne od obce Kyjov je vápencové bradlo s bujným rastlinstvom, výskyt troch chránených rastlinných druhov; Lysá hora východne od obce Kyjov ako skupina morfolocky nápadných bradiel vysokých 10 - 20 m.

Chránený areál (CHA)

Plavečská stráň: nachádza sa SZ od obce Plaveč a je súčasťou nezalesnenej východnej, okrajovej časti Sosnového vrchu (597 m n.m.)

Plavečské štrkoviská: patrí tu časť rieky Poprad od železničného mosta Plaveč-Orlov do vzdialenosti 100 m nad ostrovček proti prúdu rieky, spolu s príslušnými pozemkami neplodnej i poľnohospodárskej pôdy (Osvaldová 1991).

PRIMÁRNÝ POTENCIÁL MIKROREGIÓNU MAKOVICA

Mikroregión Makovica sa rozprestiera na rozlohe 140,7 km². Do tohto mikroregiónu patrí 14 obcí, s počtom obyvateľov 5 664. Becherov, Hutka, Chmeľová, Jedlinka, Mikulášová, Nižná Polianka, Ondavka, Regetovka, Smilno, Stebnická Huta, Stebník, Varadka, Vyšná Polianka a Zborov (mapa 7).

Potenciál polohy

Mikroregión sa vyznačuje okrajovou polohou v rámci Slovenska, s dobrou dopravnou dostupnosťou do Poľskej republiky (cez Becherov). Leží v severovýchodnej časti okresu Bardejov. Vedie ním cesta č. 77 spájajúca Bardejov-Zborov-Svidník, na ktorú sa v Zborove napája cesta č. 545 od hraničného prechodu Becherov.

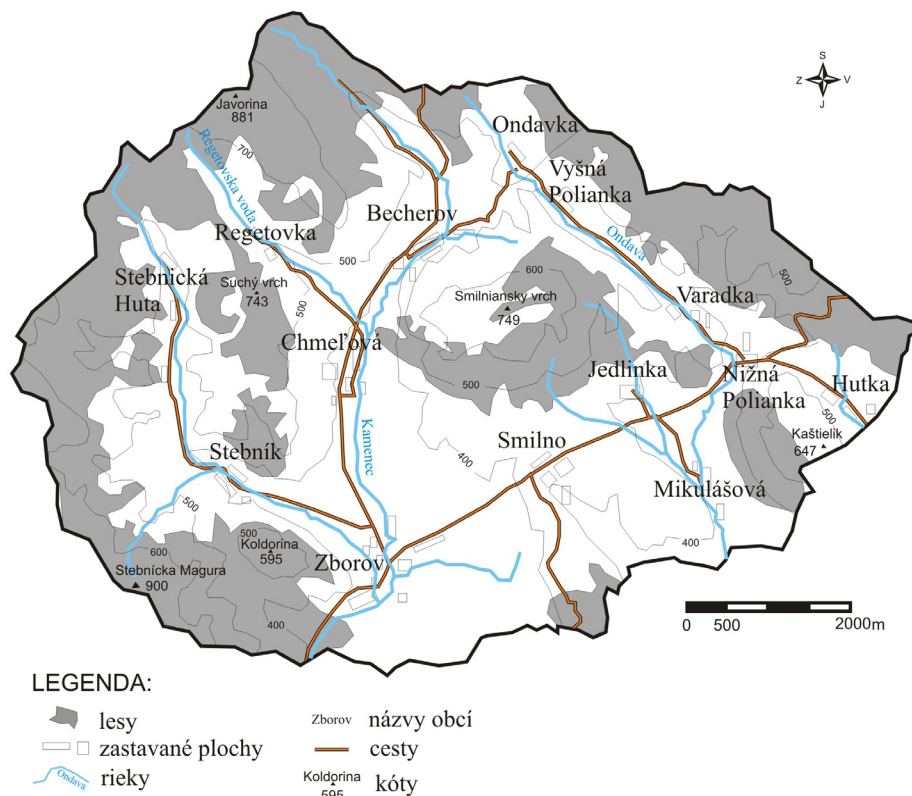
Geologický potenciál

Územie mikroregiónu má príkrovovo-vrásovú stavbu a budujú ho horniny flyšového pásma (mapa 8), magurskej tektonickej jednotky zastúpenej račianskou litofaciálnou jednotkou (Nemček a kol. 1990).

Ráčiansku jednotku vytvárajú v danom území dve súvrstvia: zlínske a belovežské. Belovežské súvrstvie obdobia spodného eocénu buduje centrálnu časť mikroregiónu. Je to drobnorytmické súvrstvie s mocnosťou viac ako 1,5 km, tvorené ílovcami, s prevažne zeleným sfarbením s polohami tehlovočervených ílovcov. Zlínske súvrstvie obdobia stredného až vrchného eocénu je budované tzv. makovickými pieskovecami, ktoré dostali názov od vrchu Makovica pri Bardejove. Tvoria ich masívne jemnozrné drobové pieskovce a hrubozrné drobové pieskovce. Hrúbka celého súvrstvia je 200-700 m. Zlínske súvrstvie vo flyšovom vývoji je zastúpené pieskovecami, sivými ílovcami a lastúrnymi vápnitými ílovcami (Nemček a kol. 1990).

MAPA 7

Všeobecnogeografická mapa mikroregiónu Makovica

autor: L. Kunáková

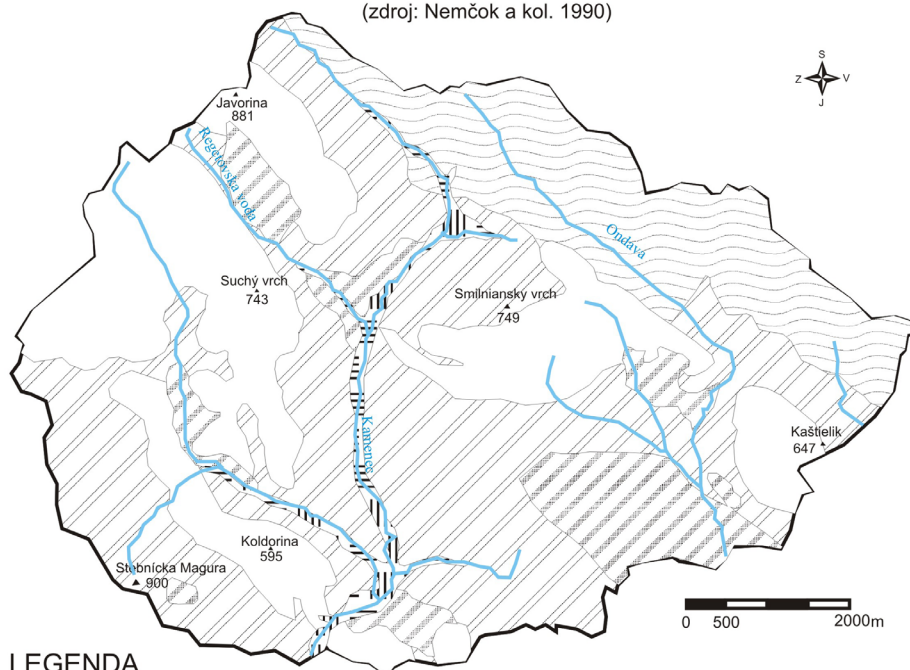
Kvartér územia je zastúpený najmä deluviálnymi a fluviálnymi sedimentmi. Deluviálne sedimenty zaberať najväčšie hrúbky na ľavej strane doliny potoka Jedlinka, pravej strany doliny potoka Kamenec v obci Becherov, na ľavej strane doliny potoka Regetovska voda v Regetovke a ľavej strane doliny potoka Rosucká voda medzi Stebníkom a Stebnickou Hutou. Ich zloženie, úložné pomery a hrúbka sú závislé od litologického podložia, sklonu strání a celkovej členitosti georeliéfu. Sú tvorené hlinami žltohnedej až hrdzavohnedej farby s rôznym podielom piesčitej alebo kamenitej frakcie, miestami sú ílovité. Fluviálne sedimenty predstavujú fluviálne pieskostrcky a piesčité hliny. Najväčšie plochy zaberať v oblasti vodných tokov Riečky, Rakovice, Kamenca a Rosuckej vody (Nemčok a kol. 1990).

Z hľadiska perspektívy ťažby nerastných surovín majú lokálny význam iba štrkopiesky na nívach väčších vodných tokov v mikroregióne.

MAPA 8

Geologická mapa mikroregiónu Makovica

(zdroj: Nemček a kol. 1990)

LEGENDA

Paleogénne sedimenty:

- Belovažské súvrstvie (červené, zelené ílovcy, tenkolavcovité pieskovce s hieroglyfmi)
- Makovické pieskovce (Zlínske súvrstvie račianskej litofaciálnej jednotky)
- Zlínske súvrstvie račianskej litofaciálnej jednotky (flyšový vývoj)

Kvartérne sedimenty:

- Eluviálne a deluviálne sedimenty
- Fluviálne pieskoštrky a piesčité hliny

autor: L. Kunáková

Potenciál georeliéfu

Podľa regionálneho geomorfologického členenia (Mazúr-Lukniš, 1986) územie mikroregiónu Makovica patrí do subprovincie Vonkajších Východných Karpát. V rámci tejto subprovincie do mikroregiónu zasahuje oblasť Nízkych Beskyd s celkom Busov a Ondavská vrchovina. V rámci Ondavskej vrchoviny do mikroregiónu zasahujú aj dva geomorfologické podcelky: Zborovská kotlina a Mirošovská brázda.

Z prírodného hľadiska územie reprezentuje svojrázne hornaté prostredie rozrezané výraznými dolinami Tople, Ondavy a ich prítokov. Karpatský oblúk sa tu mierne zvažuje JV smerom. Ondavská vrchovina je rozsiahly horský celok v oblasti Nízkych Beskyd. Má hladko modelovaný prevažne vrchovinový reliéf s výškou chrbtov 500 až 700 m. Pozdĺž vodných tokov sú dominantné fluviálne formy reliéfu, pomerne široké riečne nivy

na väčších vodných tokoch so systémom riečnych terás a náplavových kužeľov. Najväčšiu plochu zaberajú erózo-denudačné svahy z prevažne miernym sklonom na karpatskom flyši. Na niektorých miestach sa vyskytujú aj zlomové svahy a facetý. Častý je aj výskyt zvyškov zarovnaných povrchov prevažne poriečneho a stredohorského systému. Pozdĺžne chrbty sa striedajú s pretiahnutými depresiami – brázdami príp. kotlinami. Častým javom sú tu kryhové a plošné zosuvy. Na odlesnených stráňach je častá silná výmoľová erózia. Najvyšším bodom Ondavskej vrchoviny je na SZ ležiaci Smilniansky vrch (750 m).

Severovýchodnú časť územia zaberá horská skupina Busov, ktorú tvoria najmä pieskovce. Má vretenovitý až oválny masív vypreparovaný erózo-denudačnými procesmi z pieskovcového flyšu (Harčár, 1995). Relatívne masívne pohorie rozrezali lúčovito usporiadané hlboké doliny. Majú užšiu riečnu nivu, terasy sú vyvinuté len zriedka. Pomerne dobre sú zachované náplavové kužele. Dominujú takisto erózo-denudačné svahy so zvyškami zarovnaných povrchov vo forme rozmerovo malých plošín. Najvyšším vrchom je Busov (1002 m).

Podhorské oblasti a zavreté medzihorské brázdy majú limitovaný potenciál georeliéfu na hospodársku činnosť. Pririečne zníženiny majú stredne dobré vlastnosti na hospodársku činnosť. Sú vhodné na výstavbu komunikácií a na poľnohospodárstvo, ale limitované na výstavbu sídel a priemyselno-technických komplexov. Oblasti rozpojených vrchovín a plošín majú nízky potenciál na hosp. činnosť. Vyššie polohy vrchovín sú vhodné na lesné hospodárstvo a CR (oblasť severne od Hutky až po Ondavku). Najvyššie oblasti územia majú veľmi nízky potenciál georeliéfu na hospodársku činnosť. Sú vhodné na lesné hospodárstvo, priemerne vhodné na CR (oblasť severne od Regetovky a na juhovýchode územia) (Michaeli, 2010).

Potenciál klímy

Prevažná časť územia patrí podľa Končeka (1980) do mierne teplej klimatickej oblasti, a dvoch podoblastí: miernej vlhkej – okrsok mierne teplý, mierne vlhký vrchovinový a vlhkej – okrsok mierne teplý vlhký vrchovinový. V najvyšších polohách v oblasti štátnej hranice sa nachádza chladná klimatická oblasť, okrsok mierne chladný.

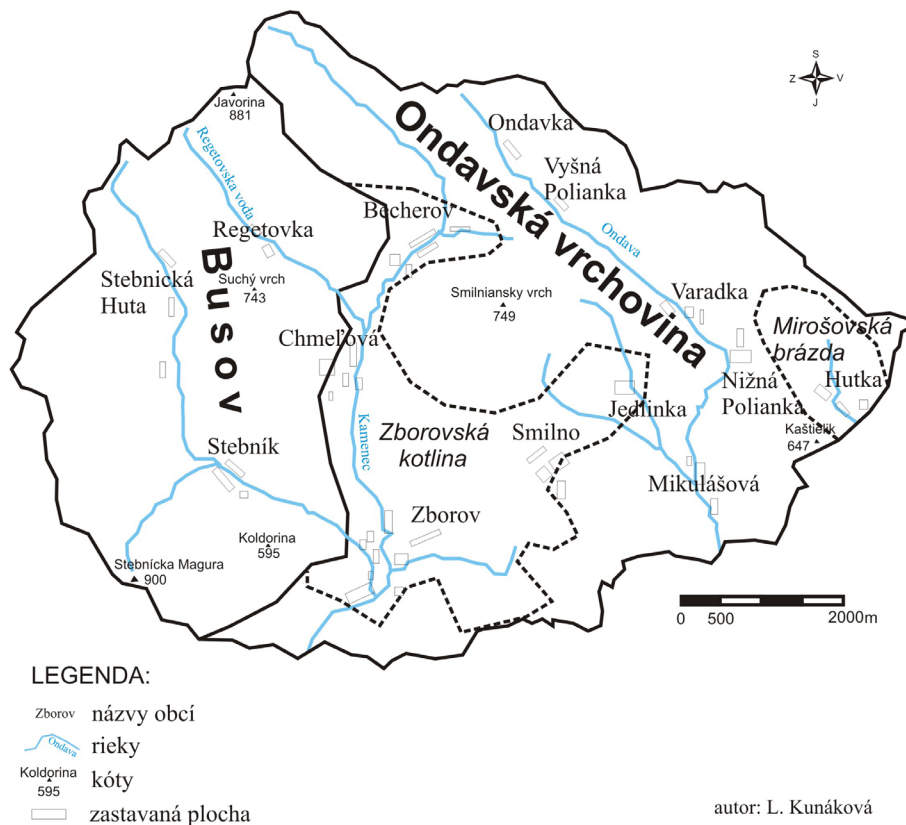
Priemerná januárová teplota vzduchu v najbližšej meteorologickej stanici v Bardejovských kúpeľoch je -6°C priemerná júlová 18°C. Priemerný ročný úhrn zrážok v Bardejovských kúpeľoch je 800 mm, smerom na sever stúpa na 900 mm. V oblasti prevláda severojužné prúdenie vetra. Maximálna výška snehovej pokrývky dosahuje v Bardejovských kúpeľoch 46 cm, severnejšie je to 50-60 cm.

Severné oblasti mikroregiónu na štátnej hranici s Poľskom s vyšším úhrnom zrážok majú vhodné podmienky pre vznik lyžiarskych stredísk (Regetovka, Stebnická Huta, Nižná Polianka). Klimatické podmienky pre poľnohospodársku činnosť sú menej priaznivé.

MAPA 9

Mapa geomorfologického členenia mikroregiónu Makovica

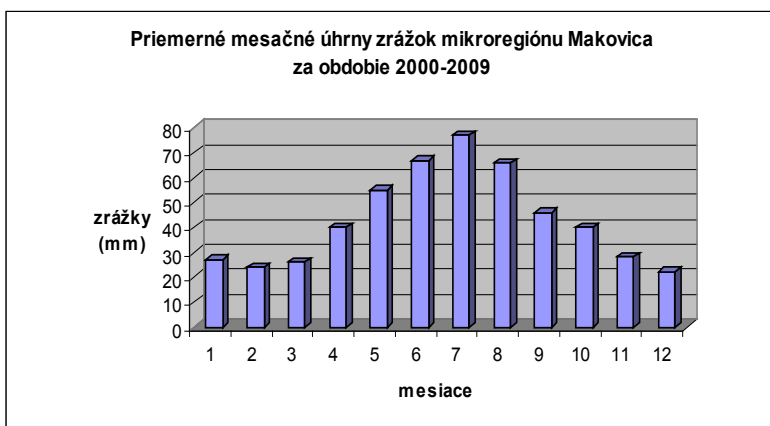
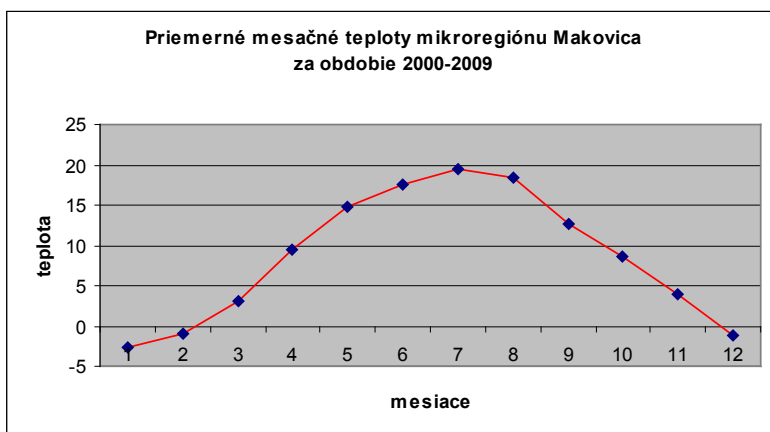
(zdroj: Mazúr - Lukniš, 1986)

Tab.3: Priemerné mesačné klimatické hodnoty mikroregiónu Makovica za roky 2000 – 2009

mesiac	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
teplota (°C)	-2,6	-1	3	9,4	14,7	17,5	19,5	18,5	12,6	8,6	3,9	-1,1
zrážky (mm/suma)	27	24	26	40	55	67	77	66	46	40	28	22
oblačnosť	8	7	7	5	5	6	5	4	6	6	8	8
vlhkosť vzduchu	86	82	75	69	70	72	73	75	80	83	86	86
celková výška snehu (cm)	9	11	8								1	3

zdroj: SHMU Košice

Vodohospodársky potenciál

Povrchové vody tečúce – vodné toky mikroregiónu patria do povodia dvoch riek Ondavy a Tople. Západnú časť územia odvodňuje rieka Topľa, prostredníctvom riečky Kamenec. Kamenec (s dĺžkou 15 km na území mikroregiónu) pramení v sedle Dujava SZ od Ondavy v nadmorskej výške 557 m n.m. Priemerný ročný prietok na Kamenci v meracej stanici Bardejovská Dlhá Lúka je 1,03 m³/s. Z pravostranných prítokov je významná Riečka (4,5 km) severne od Becherova, v obci Chmeľová Regetovská voda (5,5 km) a v Zborove Rosucká voda. Rosucká voda pramení SZ od Stebnickej Huty v nadm. výške 700 m n.m. Má dĺžku 11,5 km. Ľavostranným prítokom Kamenca je Rakovica (3,5 km) a Rakovec s dĺžkou toku 5,5 km, ktorý pramení pod Smilnianskym vrchom a vlieva sa do Kamenca v obci Zborov. Východnú časť odvodňuje rieka Ondava so svojimi prítokmi. Jej pramenná oblasť je na slovensko-poľskej hranici, severne od obce Ondavka v nadmorskej výške 600 m. Preteká cez obce Ondavka, Vyšná Polianka, Varadka, Nižná Polianka a obec Mikulášová. Dĺžka toku dosahuje hodnotu 12,5 km. Pravostranným prítokom je Jedlinka (3 km).

Podpovrchové vody

Obyčajné podpovrchové vody - z hľadiska hydrogeologických celkov je v území dominantný hydrogeologický celok paleogénnych sedimentov flyšového pásma a vnútrokarpatského paleogénu s prevažne puklinovou priepustnosťou. Výdatnosť jednotlivých prameňov dosahuje v priemere 5-6 l/s (Nemčok a kol. 1990). Menšiu plochu zaberá hydrogeologický celok kvartérnych sedimentov s pórovou priepustnosťou s malou výdatnosťou prameňov.

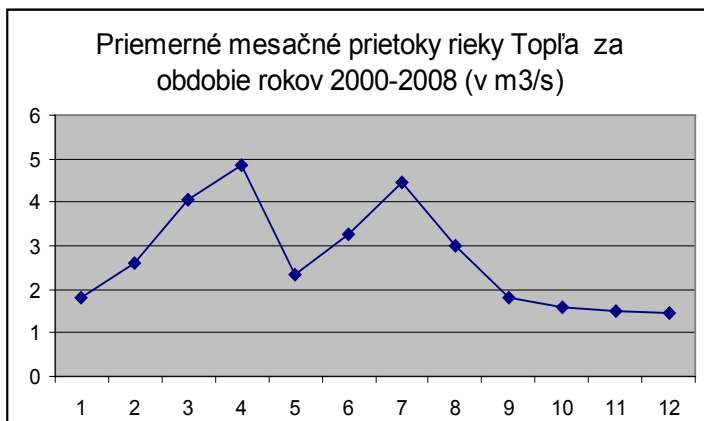
Minerálne vody – oblasť mikroregiónu je bohatá na minerálne vody. Sú rozšírené tak v magurskom príkrove ako aj v smilnianskom tektonickom okne. Vyskytujú sa studené uhličitá a sírovodíkové vody. V magurskom príkrove ide o sírovodíkové vody v obciach Stebnická Huta, Becherov a Vyšná Polianka a uhličitá vody v Bardejovskej pramennej oblasti. V smilnianskom tektonickom okne sa nachádza prameň uhličitej minerálnej vody v obci Mikulášová.

Významnejšími vodnými tokmi sú v mikroregióne Makovica Kamenec a Ondava patriace do úmoria Čierneho mora. Keďže ide o ich pramennú oblasť ich vodnosť je malá, ich prípadný energetický potenciál je nízky. Mikroregión má významný potenciál z hľadiska výskytu minerálnych vôd. Bardejovská pramenná oblasť dala základ vzniku kúpeľov medzinárodného významu – Bardejovské kúpele.

Tab. 4: Priemerné prietoky a odtoky za obdobie rokov 2000 – 2008 v najbližších vodomerných stanicach

názov stanice	mesiac	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Bardejov. Dlhá Lúka (Kamenec)	prietok (m3/s)	0,7	1	2,45	2,2	0,91	1,04	1,41	0,72	0,39	0,45	0,53	0,63
	odtok (%)	5,7	7,6	20,1	17	7,5	8,3	11,6	5,9	3,1	3,7	4,2	5,2
Bardejov (Topľa)	prietok (m3/s)	1,82	2,62	4,07	4,8	2,36	3,28	4,44	2,98	1,8	1,6	1,52	1,46
	odtok (%)	5,3	7	17,7	14	6,9	9,3	13	8,7	5,1	4,7	4,3	4,3

zdroj: SHMU Košice

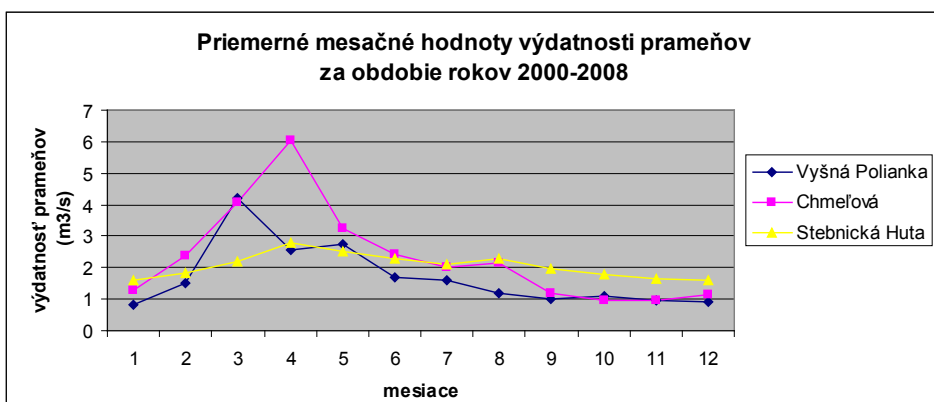

Tab. 5: Priemerné mesačné hodnoty výdatnosti prameňov za obdobie rokov 2000 – 2008

mesiac	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
názov prameňa												
Vyšná Polianka	0,81	1,52	4,2	2,58	2,76	1,67	1,58	1,18	1	1,12	0,98	0,9
Chmeľová	1,29	2,39	4,06	6,04	3,23	2,41	2,01	2,16	1,17	0,97	0,98	1,13
Stebnická Huta	1,62	1,84	2,18	2,77	2,53	2,3	2,1	2,28	1,97	1,78	1,65	1,61

zdroj: SHMU Košice

Potenciál pôdneho fondu

Pôdne pomery mikroregiónu sú v prvom rade odrazom horninových pomerov, vplyv na ich priestorový rozsah a hrúbku majú aj geomorfologické pomery. Pôdy na svahoch s väčším sklonom sú plytšie ako v dolinách na nivách riek. Z hľadiska pôdných typov (mapa 10) sa študované územie nevyznačuje veľkou rôznorodosťou. Dominujú kambize-me, prevažne kambizem modálna, v menšej miere kambizem luvizemná, pseudoglejová až glejová v horských oblastiach so sprievodným výskytom rankrov. Na nivách riekach

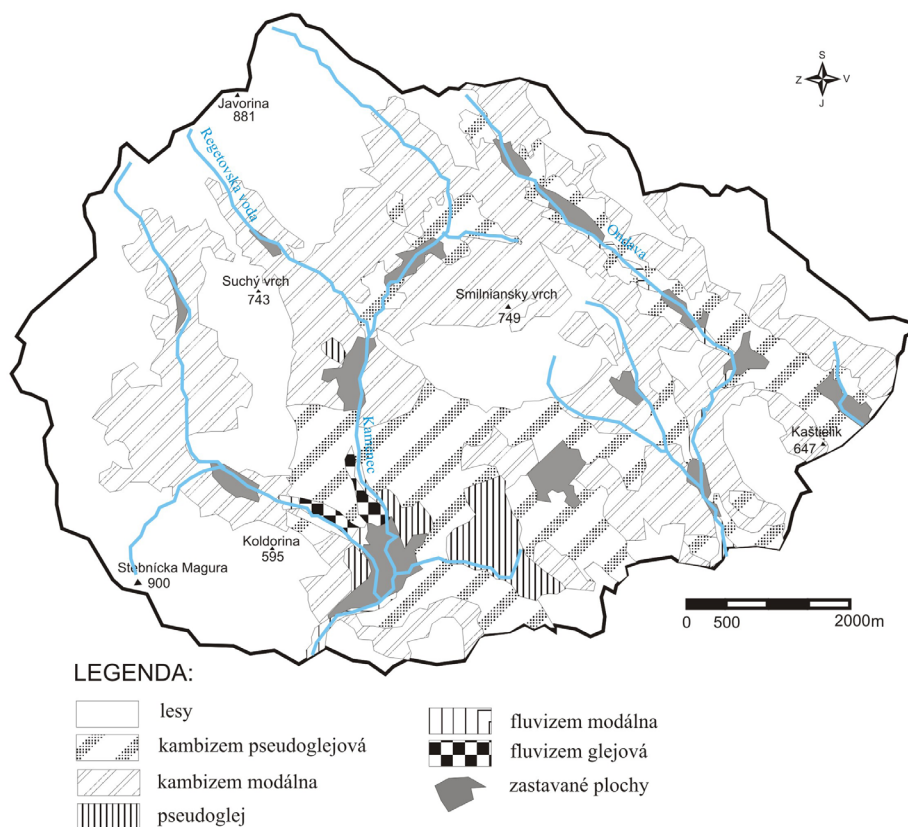
sa nachádzajú fluvizeme – predovšetkým modálna a glejová.

Kambizem je dominantným pôdnym typom v mikroregióne Makovica, úrodnosť týchto pôd je pomerne nízka, takže ich využitie v poľnohospodárstve je limitované.

MAPA 10

Pôdne subtypy mikroregiónu Makovica

(zdroj: VÚPOP, Prešov)

autor: L. Kunáková

Potenciál vegetačnej pokrývky

Floristicky patrí Ondavská vrchovina podľa Futáka (1980) do oblasti Západokarpatskej flóry (Carpathicum occidentale), a obvodu Východobeskydskej flóry (Beschidicum orientale).

Potenciálnu prirodzenú vegetáciu (mapa 11) v mikroregióne podľa Michalka (1984) tvorí 5 spoločenstiev. V severnej oblasti na štátnej hranici sú to bukové lesy kvetnané (*Eu – Fagenion p.p. maj.*), v nižších nadmorských výškach tieto prechádzajú do bukových kvetnatých lesov podhorských (*Eu – Fagenion p.p. min.*) a tie zase do dubovo-hrabových lesov karpatských (*Carici pilosae – Carpinenion betuli*). Pozdĺž Kamenca a jeho väčších prítokov je možné rekonštruovať spoločenstvo lužných lesov podhorských a horských (*Alnemion glutinoso – incanae*, *Salicion triandrae p.p.*, *Salicion eleagni*). Severne od

kóty Paledonka v priestore rezervácie Becherovská tisina sa nachádza malá enkláva lipo-vo-javorových lesov (*Tilio-Acerenion*).

Najväčšiu plochu zaberajú bučiny, avšak v južnej časti rastú aj dubovo-hrabové lesy. Na mnohých miestach možno nájsť sekundárne ihličnaté lesy (smrečiny a boriny). Vyvýšené chrbty sú spravidla zalesnené a neosídlené. Prevládajúcimi porastmi v pohorí Busov sú bukovo-jedľové lesy s výskytom tisu. V oblasti Nízkych Beskýd sa vyskytujú pomerne početné, ale máloplošné a izolované ekosystémy slatinných spoločenstiev. Ich výskyt a cenotaxonomickú príslušnosť podmieňuje vodný režim a spôsob hospodárskeho využívania. V regióne SV Slovenska v minulosti viaceré lokality slatín zlikvidovali pri rekultiváciách. Tie, ktoré ostali a sú hodnotné vďaka lúčnym až slatinným spoločenstvám a cenným brehovým porastom, vyhlásili za chránené územia.

Lesné porasty mikroregiónu sú exploatované v drevospracujúcom priemysle, hlavnou ťaženou drevinou je buk lesný. Lesné porasty v prirodzenej drevinnej štruktúre sú často súčasťou maloplošných chránených území (NPR Becherovská tisina, NPR Komárnická jedlina). Vegetácia slatín je takisto chránená vo viacerých rezerváciách (NPR Regetovské rašelinisko, CHA Radomská slatina).

Ochrana prírody

Územie mikroregiónu sa radí k územiám s relatívne málo narušeným životným prostredím a množstvom prírodných krás. Patrí medzi najzachovalejšie regióny Slovenska. Svedčí o tom aj množstvo chránených území.

Národné prírodné rezervácie (NPR):

Regetovské rašelinisko so slatinno-rašelinným biotopom,

Becherovská tisina Ochrana najväčšieho pôvodného výskytu tisu obyčajného vo flyšovej oblasti Karpát zabezpečuje národná prírodná rezervácia.

Komárnická jedlina Na ochranu prirodzených pralesovitých spoločenstiev s významným zastúpením jedle, buka a ostatných vzácných listnatých stromov. Ide o európsku osobitosť s exponátmi tristoročných stromov

Stebnická Magura s veľkým zastúpením rôznych druhov papradín. Kataster obce Stebník a Zborov

Prírodné rezervácie (PR):

Zborovský hradný vrch Symbiózou prírodných a kultúrno-historických hodnôt horného Šariša. významná krajinárska dominant a jedna z prvých rezervácií na východnom Slovensku

Miroľská slatina - PR je vyhlásená na ochranu zachovalého komplexu neveľkej rozlohy v oblasti Nízkych Beskýd ojedinelých slatinných a lúčnych spoločenstiev na vedeckovýskumné a náučné ciele. Je tu celá škála slatinných biocenóz až po mezofilné lúčne zárasty.

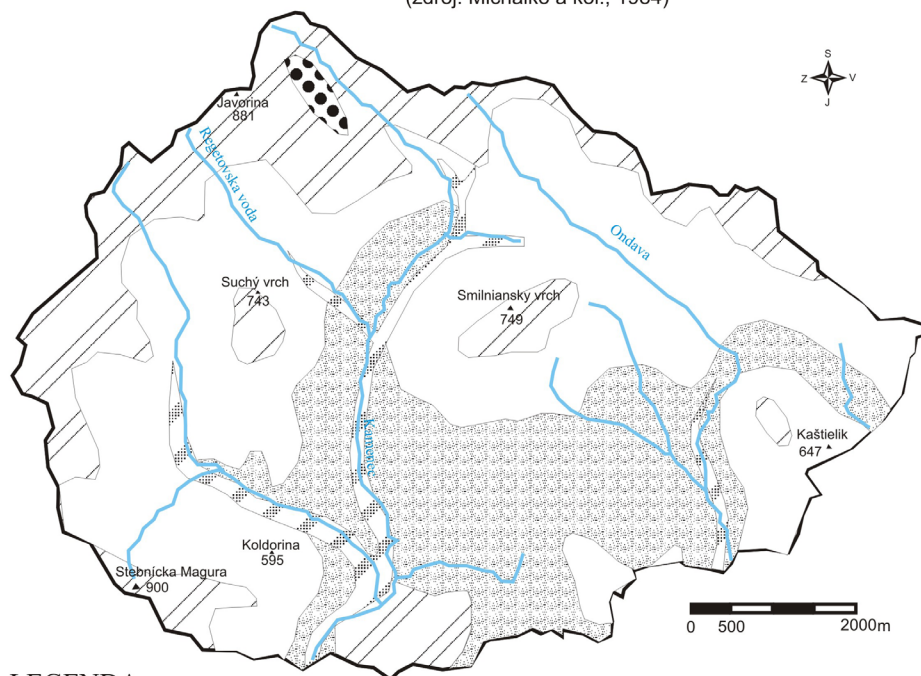
Radomka - PR je vyhlásená na ochranu prirodz.lúč.až slatinných spoločenstiev aluviál.lúk okolo potoka Radomka v juž.časti Nízkych Beskýd. Určujúcim faktorom prostredia je tu vodný režim, okolo potoka je breh.porast vrby a jelše. Bohatá lúčna vlhkomilná vegetácia.

Pod Beskydom – PR je vyhlásená na ochranu zachovalých spoločenstiev slatinných lúk Nízkych Beskýd. Sú to biocenózy pestrej škály. Najvzácnnejším rastlinným druhom je tu ojedinelý papraďorast jazyk hadí (*Ophioglossum vulgatum*). Kataster obce Nižná Polianka

MAPA 11

Potenciálna vegetácia mikroregiónu Makovica

(zdroj: Michalko a kol., 1984)

LEGENDA:

bukové lesy kvetnaté	lužné lesy podhorské a horské (pionierske spoločenstvá)
bukovo-kvetnaté lesy podhorské	lipovo-javorové lesy
dubovo-hrabové lesy karpatské	

autor: L. Kunáková

Slatina pod Lieskovcom - Ochrana typickej lúčnej slatinnej vegetácie flyšovej oblasti Nízkych Beskýd s bohatým výskytom vzácnnej chránenej rastliny - vachty trojlistej (*Menyanthes trifoliata*) v sprievode ďalších charakteristických druhov, na študijné a vedeckovýskumné ciele.

Dranec - PR je vyhlásená na ochranu prirodzených pralesovitých spoločenstiev Nízkych Beskýd s významným zastúpením jedle, buka a ostatných cenných listnáčov na vedeckovýskumné, náučné a kultúrno-výchovné ciele.

Chránené areály (CHA):

Radomská slatina - Účelom vyhlásenia CHA je ochrana aluviálnych lúk s mozaikou mokradných spoločenstiev, s vyvíjajúcou sa halofytnou vegetáciou a s výskytom chránených a ohrozených druhov rastlín.

Driečna - Účelom vyhlásenia CHA je zabezpečenie ochrany zriedkavého slatinného ostricovo-machového spoločenstva s výskytom vachty trojlistej (*Menyanthes trifoliata*), patriacej medzi chránené a ohrozené druhy rastlín.

POROVNANIE PRIMÁRNEHO POTENCIÁLU A FYZICKOGEOGRAFICKEJ ŠTRUKTÚRY MIKROREGIÓNOV MINČOL A MAKOVICA

Prírodné pomery oboch mikroregiónov vykazujú podobné i odlišné znaky (tab. 6). Na tieto pomery sa potom viaže rozdielny i spoločný primárny potenciál v daných mikroregiónoch.

Z hľadiska polohy sa oba mikroregióny vyznačujú okrajovou polohou v rámci Slovenska, s dobrou dopravnou dostupnosťou v smere na Poľskú republiku (Becherov-Konieczna, Čirč-Leľuchow). Územím mikroregiónu Minčol prechádza hlavná cesta č.77 spájajúca Starú Ľubovňu s Bardejovom a hlavná cesta č.68, ktorá spája Starú Ľubovňu so Sabinovom a Prešovom. Cez mikroregión Makovica vedie cesta č.77 spájajúca Bardejov-Zborov-Svidník, na ňu sa v Zborove napája cesta č.545 od hraničného prechodu Becherov. Mikroregiónom Minčol prechádza železničná trať spájajúca Starú Ľubovňu a Prešov, v Plavči sa z nej odpája jedna vetva smerujúca do Poľska. Mikroregión Makovica je bez železničného spojenia.

Na základe geologických pomerov je možné povedať, že využitie nerastných surovín v oboch regiónoch je z hľadiska ťažby neperspektívne. V mikroregióne Makovica sa v monotónnom flyši striedajú polohy pieskovcov, ílovcov a rohovcov. Pestrejšia geologická stavba je v mikroregióne Minčol - vo flyšovej oblasti dominujú pieskovce a ílovce, v bradlovom pásme sú najviac zastúpené jurské vápence. Zaniknuté lomy sú dodnes viditeľné na niektorých miestach pozdĺž jednotlivých bradiel v bradlovom pásme. Lokálny význam má ťažba štrku pri obci Plaveč.

Prevažne vrchovinový georeliéf mikroregiónu Makovica je spravidla monotónny s výskytom eróznou-denudačných svahov s miernejším sklonom s častým výskytom zosunov. Významnejšie doliny vytvorila rieka Ondava a potok Kamenec. Územie Ondavskej vrchoviny v mikroregióne má vhodný potenciál na lesné hospodárstvo, obmedzený potenciál z hľadiska georeliéfu na cestovný ruch (s výnimkou lyžiarskeho strediska Regetovka, Nižná Polianka). Pestrejší georeliéf má mikroregión Minčol, ktorého pestrosť oživuje bradlové pásmo. Horské oblasti Čergova a Ľubovnianskej vrchoviny sú vhodné pre lesné hospodárstvo. Pre ochranu prírody je významnou prírodná rezervácia Bradlové pásmo chrániaca morfológicky výrazné bradlá. Doliny väčších vodných tokov majú z hľadiska georeliéfu vhodné podmienky pre stavbu komunikácií.

Z hľadiska klímy nebadáť výraznejšie rozdiely medzi oboma mikroregiónmi. Nižšie položené oblasti patria do mierne teplej oblasti, vyššie položené územia Čergova, Ľubovnianskej vrchoviny, Busova a Ondavskej vrchoviny v oblasti štátnej hranice zasahujú do chladnej klimatickej oblasti. Oba mikroregióny sú zrážkovo nadpriemerné s pomerne dlhým výskytom snehovej pokrývky (lyžiarske strediská v Regetovke, Stebnickej Hute a Nižnej Polianke). Vhodné klimatické podmienky ako aj výskyt podzemných vôd ovplyvnili vznik Bardejovských kúpeľov na hraniciach mikroregiónu Makovica.

Oboma mikroregiónmi prechádza hlavné európske rozvodie. Významnejšími vodnými tokmi sú v mikroregióne Makovica Kamenec a Ondava patriace do úmoria Čierneho mora. Keďže ide o ich pramennú oblasť ich vodnosť je malá, ich prípadný energetický potenciál je nízky. Dominantným vodným tokom v mikroregióne Minčol je rieka Poprad patriaca do úmoria Baltského mora. Jej využitie z energetického hľadiska na stavbu vodnej nádrže je možné, limitom je však charakter georeliéfu doliny Popradu. Rieka má

vhodné parametre z hľadiska potenciálu pre rekreačnú a športovú plavbu, v mikroregióne Minčol sa nachádzajú aj umelé vodné plochy s rekreačným potenciálom a potenciálom pre chov rýb. Z hľadiska obyčajných podzemných vôd možno v mikroregióne Minčol odlíšiť hydrogeologický celok mezozoika bradlového pásma s puklinovými a vrstevnými prameňmi na okraji bradiel na styku s nepriepustným obalom s malou výdatnosťou prameňov okolo 0,1 l/s a hydrogeologický celok paleogénnych sedimentov flyšových hornín s prevažne puklinovou priepustnosťou. Výdatnosť prameňov je takisto spravidla veľmi nízka (Michaeli 2008). Druhý hydrogeologický celok paleogénnych sedimentov flyšových hornín zasahuje do mikroregiónu Makovica podobne s nízkou výdatnosťou prameňov. Z hľadiska minerálnych vôd je významná oblasť minerálnych vôd Beskydika a v rámci nej Bardejovská pramenná oblasť na hranici mikroregiónu Makovica s výskytom kyseliek, na báze ktorých vznikli kúpele.

Z hľadiska pôdných pomerov sú oba regióny podobné. V horských oblastiach sa nachádzajú najmä kambizeme, na nivách riek fluvizeme. V mikroregióne Minčol možno nájsť väčší súvislý areál rendzín a pararendzín na karbonátovom podloží v oblasti bradlového pásma. Z hľadiska priestorového rozsahu dominujú kambizeme, ich využitie v poľnohospodárstve je obmedzené, patria medzi málo úrodné pôdy.

Vegetácia územia oboch mikroregiónov je ovplyvňovaná množstvom faktorov. Predovšetkým geologickým substrátom, geomorfologickými a pôdnymi pomermi, klímou a pod. V súčasnosti je výrazným faktorom ovplyvňovania rozsahu, druhového zloženia a zdravotného stavu vegetácie človek a jeho antropogénna činnosť. Vzhľadom na oveľa prístupnejší charakter georeliéfu ako aj stáročnú koncentráciu osídlenia sa antropogénny dopad prejavil v dolinách oveľa výraznejšie ako v horských oblastiach. Pôvodné rozsiahle lesy v dolinách boli za účelom získavania najmä poľnohospodárskej pôdy, ale aj pastvy a budovania stálych sídiel odstránené a rozsiahle plochy boli premenené na súvislé pásy oráčín a pastvín. Lesy horských oblastí Čergova, Busova, Ľubovnianskej vrchoviny a Ondavskej vrchoviny boli vyťažené hlavne pre potreby drevospracujúceho priemyslu. Preferenciou výsadby rýchlorastúceho smreka oproti ostatným drevinám (avšak v oveľa menšej miere ako napr. na Kysuciach, či Orave) došlo na niektorých miestach k premene na smrekové monokultúry. Súčasnú vegetáciu tvorí v prevažnej miere jedľovo-bukový až bukový les, a vo vyšších polohách aj smrekovo-bukový les. V oblasti Ondavskej vrchoviny sa nachádzajú lokality s výskytom vzácneho tisu červeného (NPR Becherovská tisina). Ich využitie je prevažne v lesnom hospodárstve. Lesné spoločenstvá, ktoré sa zachovali v prirodzenej štruktúre (pôvodné jedľovo-bukové porasty) sú často predmetom ochrany vo forme maloplošných chránených území (NPR Čergovský Minčol, NPR Komárnická jedlina). V oboch mikroregiónoch sú ojedinele zachovalé ekosystémy slatinných spoločenstiev (PR Miroľská slatina, PR Slatina pri Šarišskom Jastrabí). Vďaka vápnomilným druhom na karbonátovom podklade bradlového pásma mikroregiónu Minčol je kvetena tohto mikroregiónu rozmanitejšia.

Tab. 6: Fyzickogeografická štruktúra mikroregiónov

		Mikroregión Minčol	Mikroregión Makovica
A	geologický substrát	1, 2, 3, 4	1, 3
B	georeliéf	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10	1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10
C	klíma	1, 4	2, 3, 4
D	vodstvo	1, 2, 3	2, 3
E	pôdne typy	1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11	1, 2, 4, 5, 7
F	potenciálna prirodzená vegetácia	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9	1, 2, 3, 8, 9

A – 1. pieskovce, ílovice 2. vápence 3. štrky, hlíny, íly 4. bridlice

B – 1. riečna niva 2. nízke terasy 3. stredné terasy 4. vysoké terasy 5. náplavové kužele 6. zlomové svahy a facety 7. tvrdoše na mezozoických horninách 8. tvrdoše na paleogénnych horninách 9. zvyšky poriečného systému zarovňavania 10. zvyšky stredohorského systému zarovňavania

C – 1. mierne teplá oblasť, vlhká podoblasť, okrsok mierne teplý, vlhký s chladnou alebo studenou zimou, dolinový 2. mierne teplá oblasť, vlhká podoblasť, okrsok mierne teplý vlhký vrchovinový 3 mierne teplá oblasť, mierne vlhká podoblasť, okrsok mierne teplý, mierne vlhký vrchovinový 4 chladná klimatická oblasť, okrsok mierne chladný.

D – 1. hydrogeologický celok mezozoika bradlového pásma 2. hydrogeologický celok paleogénnych sedimentov flyšových hornín 3. hydrogeologický celok kvartérnych sedimentov

E – 1. Fluvizem modálna 2. Fluvizem glejová 3. Gleje 4. Pseudogleje 5. Kambizem modálna 6. Kambizem podzolová 7. Kambizem pseudoglejová až glejová 8. Rendzina modálna 9. Rendzina kambizemná 10. Litozeme 11. Rankre

F-1. Lužné lesy podhorské a horské 2. Bukovo-kvetnaté lesy podhorské 3. Bukové lesy kvetnaté 4. Bukové lesy vápnomilné 5 Bukové kyslomilné lesy horské 6. Bukové kyslomilné lesy podhorské 7. Dubovo-hrabové lesy lipové 8. Dubovo-hrabové lesy karpatské 9 Lipovo-javorové lesy.

ZÁVER

Primárny potenciál mikroregiónu Makovica a Minčol je vo viacerých oblastiach rôzny, v závislosti od prestroiti prírodných podmienok. Oba mikroregióny sa vyznačujú okrajovou polohou v rámci Slovenska s dobrou dostupnosťou na Poľskú republiku. Potenciál pre ťažbu nerastných surovín je významnejší v mikroregióne Minčol (ťažba štrkopiesku a bývala ťažba vápence). Georeliéf horských oblastí oboch území vytvára vhodné predpoklady z hľadiska potenciálu pre lesné hospodárstvo, v dolinách a kotlinách pre výstavbu komunikácií a urbanizáciu. Väčšie predpoklady pre cestovný ruch z hľadiska georeliéfu má mikroregión Minčol (z geomorfologického hľadiska kontrastné a atraktívne územie bradlového pásma). Klíma oboch mikroregiónov má podobné charakteristiky, potenciál pre poľnohospodársku činnosť je obmedzený vyšším úhrnom zrážok a nižšími celoročnými teplotami. V zimnom období sú vytvárané vhodné podmienky pre zimné športy, lyžiarske strediská sa nachádzajú iba v mikroregióne Makovica. Z hľadiska povrchového vodstva má rieka Poprad vhodný potenciál pre výstavbu vodného diela a športovú plavbu, rekreačný potenciál je významný na umelých vodných plochách v mikroregióne Minčol. Bohaté zdroje minerálnych vôd sú predpokladom pre využívanie na kúpeľné a liečebné účely, tento potenciál je významnejší v mikroregióne Makovica – Bardejovské kúpele. V oboch mikroregiónoch dominujú kambizeme, potenciál pre poľnohospodársku výrobu je však obmedzený ich úrodnosťou. Mikroregióny Makovica aj Minčol sú pomerne bohaté na lesné porasty, ktoré tak vytvárajú potenciál pre lesné

hospodárstvo. Prirodzené lesné spoločenstvá v pôvodnej drevinnej štruktúre vytvárajú vhodný potenciál pre vznik maloplošných chránených území.

Celkovo môžeme povedať, pri porovnaní oboch mikroregiónov, že tak fyzickogeografická štruktúra ako aj primárny potenciál je pestrejší v mikroregióne Minčol, čo vyplýva predovšetkým z pestrejších geologických pomerov, s čím súvisí aj rôznorodejší georeliéf, výdatnejšia riečna sieť a pod.

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA, č. 1/0451/10: Geoekologické dimenzie vybraných environmentálnych záťaží v Slovenskej republike. Vedúca projektu: prof. RNDr. Eva Michaeli, PhD.

LITERATÚRA

- AMBRÓZ, L. a kol. (2009): Národné parky Slovenska, DAJAMA, Bratislava 2009, ISBN 978-80-89226-64-1
- ČECH, V., DRDOŠ, J. (2009): Geoekológia a enviromentalistika I : náuka o krajine, jej predmet a metodika skúmania. 1. vyd. - Prešov : Prešovská univerzita, Fakulta humanitných a prírodných vied, 2009. 181 s., ISBN 978-80-8068-981-0.
- DRDOŠ, J. (1999): Geoekológia a environmentalistika - I. časť. Krajinná ekológia - geoekológia, krajina, životné prostredie. 1. vyd. Prešov: FHPV PU, 153 p.
- FOGAŠ, A.: Horný Šariš, In: Krásy Slovenska, 3-4/2006, ročník 83, DAJAMA, Bratislava, p. 10-11
- FUTÁK, J. (1980): Fytogeografické členenie. 1: 1 000 000. In: Atlas SSR. Rastlinstvo a živočíšstvo. Bratislava: Veda SAV a SÚGK, 1980, s.88.
- HAMALOVÁ, M., TVRDOŇ, J., ŽÁRSKA, E. (1997): Regionalistika, Inštitút pre verejnú správu, Bratislava, 99 s.
- HARČÁR, J.(1995): Reliéf Nizkych Beskýd. In: Geographiaa Slovaca, č. 8/1995, Slovenská akadémia vied Bratislava, ISSN 1210-3519
- KLAMÁR, R. (2007): Strategické plánovanie rozvoja mikroregiónu Ptava, In: Geografické práce, číslo 12, FHPV PU, Prešov, ISBN 978-80-8068-604-8
- KONČEK, M. (1980): Klimatické oblasti. 1: 1 000 000. In: Atlas SSR. Ovzdušie a vodstvo. Bratislava: Veda SAV a SÚGK, 1980, s.64.
- KOŠTALIK, J.(1984) :Krajina okresu Stará Ľubovňa. Príroda, Bratislava.
- LUKAČ, G. a kol.(2003): Medzi Bardejovom a Gorlicami, Bardejov, ISBN 80-969004-0-4
- MAZÚR, E. a kol. (1980): Atlas SSR, Veda, SAV, Bratislava
- MAZÚR, E., DRDOŠ, J. (1984): Conception of Resources, or Conception of Landscape Potential in the Geographical Research? Geografický časopis, 36, 305-315.
- MICHAELI, E. (2001): Fyzickogeografické pomery národnej prírodnej rezervácie Čergovský Minčol a vybrané geoekologické aspekty jej ochrany, In: Folia Geographica 4, ročník 35, Prešov
- MICHAELI, E. (2008): Regionálna geografia SR I. časť, 3. vydanie FHPV PU Prešov, 240 s. ISBN 978-80-8068-759-5
- MICHAELI, E. (2009): Regionálny rozvoj a regionálna politika v Slovenskej republike, In: Michaeli, E. – Matlovič, R. – Ištók, R. a kol.: Regionálny rozvoj pre geografov. PU Prešov, 720 s., ISBN 978-80-555-0065-2

- MICHALKO, J. a kol. (1984): Geobotanická mapa ČSSR. Slovenská socialistická republika. Mapová časť. 1:200 000. SAV Bratislava, 1984.
- MIZLA, K. (2009): Vyznanie Čergovu, In: Krásky Slovenska, 1-2/2009, ročník 86, DAJAMA, Bratislava, p. 52-54
- NEEF, E. (1966): Zur Frage des gebietswirtschaftlichen Potentials. Forschungen und Fortschritte, 40, 65-96.
- NEEF, E. a kol. (1973): Beiträge zur Klärung der Terminologie in der Landschaftsforschung. Dodatok - Práce a materiály z biológie krajiny pre III. Medzinárodné sympózium v Smoleniciach, 20, Bratislava (ÚBK SAV).
- NEMČOK, J. a kol. (1990): Vysvetlivky ku geologickej mape Pienín, Čergova, Ľubovnianskej a Ondavskej vrchoviny, 1:50 000, Geologický ústav Dionýza Štúra, Bratislava
- OSVALDOVÁ, A. a spol. (1991): Chránené územia okresu Stará Ľubovňa, Slovenský zväz ochrancov prírody a krajiny – OV Stará Ľubovňa
- OŤAHEL, J., POLÁČIK, Š. (1987): Krajinná syntéza Liptovskej kotliny. Bratislava (Veda).
- SPIŠIAK, P. (2000): Základy geografie poľnohospodárstva a lesného hospodárstva. Vydavateľstvo UK, vysokoškolské skriptá, s. 147
- TARÁBEK, K. (1980): Klimatogeografické typy. In: Atlas SSR. Ovzdušie a vodstvo. Bratislava: Veda SAV a SÚGK, 1980, s. 64.
- TVRDOŇOVÁ, J., PIKNOVÁ, Z., REED T. (1998): Stratégia rozvoja Topoľčiansko-Duchovského mikroregiónu. In: Bielik (ed.) Medzinárodné vedecké dni '98. Regionálny rozvoj a cestovný ruch. Zborník. Nitra, SPU, 28-32
- <http://www.sazp.sk/mikroregiony/mikro/po/1133.htm> - navštívené február 2010

PRIMARY LANDSCAPE POTENTIAL OF MAKOVICA AND MINČOL MICROREGIONS

Summary

Primary potential of Makovica and Minčol microregions is in many aspects different, depending on the variety of natural conditions. Both microregions are characterised by peripheral location with regard to Slovakia and by good accessibility to Poland. Mining potential is more significant in the Minčol microregion (gravel sands mining and roe stone mining in the past). From the viewpoint of forestry, georelief of the mountain regions of both territories creates suitable preconditions for forestry, and in the valleys and basins for the development of communications and urbanization. From the aspect of the georelief, the Minčol microregion has better preconditions for tourism (from the geomorphological point of view, the presence of contrastive and attractive klippen belt). The climate of both microregions has similar features; agriculture potential is limited by the higher total rainfall and lower annual temperatures. Convenient conditions for winter sports are created in the winter period; ski centers are localized only in the Makovica microregion. Poprad River has from the point of view of surface waters suitable potential for the development of waterworks and boating; recreation potential is important at the artificial water areas in the Minčol microregion. Rich mineral water sources are good preconditions for the balneal and curative use. This potential is more significant in the

Makovica microregion – Bardejov Spa. Cambisols predominate in both microregions; however, agriculture potential is restricted by their fertility. Makovica and Minčol microregions are relatively rich in forests what thus creates convenient potential for the forestry. Natural forest communities within original ground wood structure form desirable potential for the development of small-scale protected areas.

All in all we can say that based on the comparison of the two microregions, physical-geographical structure as well as the primary potential is more diverse in the Minčol microregion, what predominantly results from more varied geological conditions, and is also connected with more assorted georelief, richer hydrographic network etc.

Recenzovali: Doc. PhDr. RNDr. Martin Boltíziar, PhD.
RNDr. Vladimír Čech, PhD.

KOMPARATÍVNA ANALÝZA STUPŇA SUBURBANIZÁCIE V ZÁZEMÍ ČESKÝCH A SLOVENSKÝCH MIEST (PRÍPADOVÁ ŠTÚDIA PREŠOVA A OLOMOUCA)

Alena LUKÁČOVÁ¹

Abstract: *The Czech and Slovak post-communist cities undergo a dynamic transformation since the beginning of the 1990s. Suburbanisation, as one of the most significant transformation processes, has been assessed, evaluated and classified in the following study. The first part deals with social-political and economic conditions in Czech and Slovak Republic after 1989 in relation to residential function. Spatial distribution, intensity and character of new suburban growth in the hinterland of selected cities has been identified and compared in the second part of the contribution. Finally, the article offers certain classification, evaluation and typology of suburban types within the research areas of Prešov and Olomouc.*

Key words: *suburbanisation, spatial growth, residential areas, suburban zone, residential suburbanisation*

ÚVOD

Proces suburbanizácie je v postkomunistických mestách jedným z najvýznamnejších príčin fyzickej, ale i sociálnej transformácie prímestských zón. Fenomén suburbanizácie je relatívne mladým javom nastupujúcim v českej a slovenskej spoločnosti až v prvej polovici 90. rokov. Suburbanizačné tendencie boli v socialistickom Československu značne zastavené a možnosti výstavby bytov boli ovplyvňované celkom odlišnými podmienkami. V mestách boli už v 50. rokoch pod politickým tlakom prevedené do vlastníctva štátu nájomné byty, došlo ku kolektivizácii poľnohospodárstva a zoštatneniu pôdy, ktorá bola určená predovšetkým pre poľnohospodársku výrobu. Rovnako boli zoštatnené i stavebné firmy a postupne zlúčené do veľkých štátnych podnikov (Ouředníček, Posová 2006). Stagnáciu suburbanizácie spôsoboval i nedostatok pozemkov, stavebných materiálov, či financií pre výstavbu rodinných domov. V tomto období v spoločnosti absentovala i istá sociálno-priestorová stratifikácia obyvateľstva podľa spoločenského statusu a zámožnosti. Mestské obyvateľstvo orientovalo svoje aktivity do prímestskej zóny len v súvislosti s rekreáciou, či víkendovým chatárením. Prímestské prostredie slúžilo obyvateľom mesta ako forma druhého bývania. V mnohých prímestských obciach sa široko rozvinuli chatárske a záhradkárske lokality, ktoré v daných obciach do istej miery udržiavali spoločenský život. Typické záhradkárske a chatárske lokality neďaleko Olomouca nachádzame v zázemí obce Dolany a Tověř, v okolí Prešova je typickou chatárskou oblasťou lokalita Kanaš. Ako vysvetľuje Šykora (2001a), rast obcí v zázemí miest bol od 60. rokov významne ovplyvňovaný nástrojmi územného plánovania.

1 **RNDr. Alena Lukáčová (Sedláková), PhD.,** Katedra geografie a regionálneho rozvoja, Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita, ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov, e-mail: alenag@unipo.sk

V bývalom Československu boli rozvojové koncepcie osídlenia len určitou modifikáciou prístupov pochádzajúcich zo západoeurópskej geografie, priestorového plánovania alebo regionálnej ekonomie. Koncepcia osídlenia v Československu bola inšpirovaná Christallerovou teóriou centrálnych miest s vytvorením tzv. strediskových obcí, kam bola sústredená väčšina investícií. Jednotlivé strediská mali slúžiť i pre obyvateľov nestrediskových obcí. Zavedenie strediskovej sídelnej sústavy smerovalo k postupnej likvidácii nestrediskových sídiel, čo sa odrazilo i v zmenách demografickej štruktúry a sociálneho statusu týchto lokalít, ktoré môžeme pozorovať dodnes. Transformačné obdobie po roku 1989 prinieslo do českej a slovenskej ekonomiky, politiky a spoločnosti radu nových prvkov, ktoré podmienili zmeny v priestorovom rozvoji miest. Dochádzalo k zmene podmienok pre bytovú výstavbu, obmedzeniu štátnej ochrany poľnohospodárskej pôdy, k reštitúcii jej pôvodným vlastníkom, k zakladaniu a rozvoju stavebných firiem, realitných kancelárií a developerov. Poľnohospodárska pôda v atraktívnych lokalitách neďaleko mesta sa začala využívať na stavebné pozemky pre rezidenčnú výstavbu.

Obr. 1 *Kompaktná suburbánna výstavba okraji obce Hlušovice.*
Foto www.obechlusovice.cz, 2007

V prvej polovici 90. rokov možno v zázemí Prešova a Olomouca pozorovať len veľmi nevýrazné prejavy rezidenčnej suburbanizácie. Výstavba rodinných domov sa uskutočňovala zväčša individuálne na jednotlivé prístupných pozemkoch. Tento trend individuálnej výstavby pretrváva v prešovskej prímestskej zóne i naďalej. Pomalý rozvoj rezidenčnej suburbanizácie bol pravdepodobne zapríčinený malou štátnou podporou bytovej výstavby, úzkou vrstvou bohatších ľudí, ale i nízkou ponukou stavebných pozemkov. Nadštandardný rodinný dom z vlastných zdrojov si mohla dovoliť len najvyššia príjmová vrstva obyvateľstva, keďže v tejto dobe ešte neexistovali hypotekárne úvery a stavebné sporenie bolo zavedené v roku 1993. Jeho vplyv v oblasti rozvoja výstavby sa

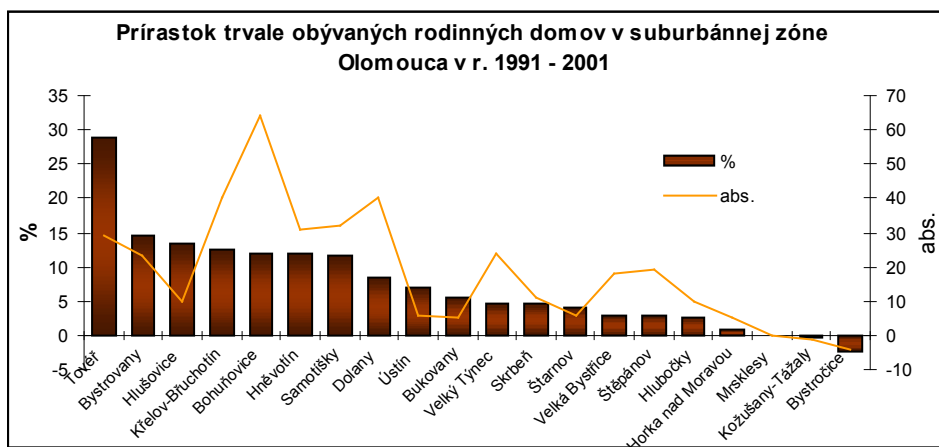
však mohol odraziť až niekedy na konci 90. rokov. Priaznivým pre rozvoj suburbanizácie sa v tomto období naopak javilo znižovanie kapacity bytového fondu v mestách, následné chátranie a úpadok socialistických bytov. Ďalším faktorom bola postupná komercionalizácia a teda znižovanie rezidenčnej funkcie priestorov obzvlášť v centrách miest a ich transformácia na banky, firmy a rôzne kancelárie.

V druhej polovici 90. rokov sa proces rezidenčnej suburbanizácie v zázemí skúmaných miest pomaly zintenzívňuje. Dochádza k zefektívneniu investičných podmienok pre výstavbu bytov, vytvorenie legislatívnych podmienok pre hypotekárne úverovanie výstavby. Najmä po roku 2000 sa zlepšujú podmienky výstavby suburbanných bytov i pre rodiny a domácnosti z nižším príjmom. Realizácia výstavby väčším počtom individuálnych stavebníkov bola umožnená vďaka podpore zo strany štátu. Stavebný rozvoj sa v olomouckej suburbannej zóne začína koncentrovať do väčších vopred vyčlenených lokalít. Živelný rozvoj sa stáva viac kontrolovaným a regulovaným vďaka väčším developerským a stavebným firmám. Tie odkupujú voľné pozemky v prímestských obciach, zabezpečia ich infraštruktúrou a ponúkajú na predaj stavebníkom, prípadne zabezpečia i samotnú výstavbu rodinných domov na kľúč. Obchod s nehnuteľnosťami v suburbannej zóne Olomouca napreduje oproti prešovskej suburbannej zóne z hľadiska intenzity i vývoja. V olomouckých rezidenčných suburbanných lokalitách možno pozorovať niekoľko etáp jej rozvoja. Nájdeme tam štvrte zo začiatku 90. rokov obkolesené už bohatou zeleňou s vysokou úrovňou inžinierskych sietí. Suburbánne štvrte sú rozčlenené do ulíc. Pre suburbannú zónu sú tu ďalej príznačné i samostatne stojace bizardné vily výrazne oddelené od okolitej krajiny múrmí, alebo samostatnou prístupovou cestou. Súčasné obdobie sa v olomouckej suburbannej zóne odráža predovšetkým v realizácii väčších projektov výstavby rodinných domov na kľúč. Ide o súbory samostatne stojacich alebo radových domov vo vopred naprojektovanom pláne, často s už objednávkami zákazníkov. Jednou z významnejších stavebných firiem realizujúcou výstavbu rodinných domov na kľúč je v zázemí Olomouca firma Staviteľství Pospíšil s.r.o. so sídlom v Olomouci. Firma v súčasnosti realizuje výstavbu komplexu suburbanných domov v niekoľkých etapách v obci Hlušovice. Na prípravu parciel vrátane výstavby inžinierskych sietí sa zameriava napr. Stavební společnost Navrátil, s.r. o. s aktuálnou ponukou v obci Dolany. Značne rozvinutá je i sieť realitných kancelárií. Len v samotnom meste Olomouc pôsobí podľa aktuálnych informácií 126 realitných kancelárií a agentúr (december 2008), kým v meste Prešov je to o tretinu menej (43). V okolí mesta Prešov sa suburbánne lokality koncentrujú výraznejšie len v troch obciach, pričom ide o neregulovanú individuálnu výstavbu rodinných domov uprostred pustej krajiny, často bez inžinierskych sietí.

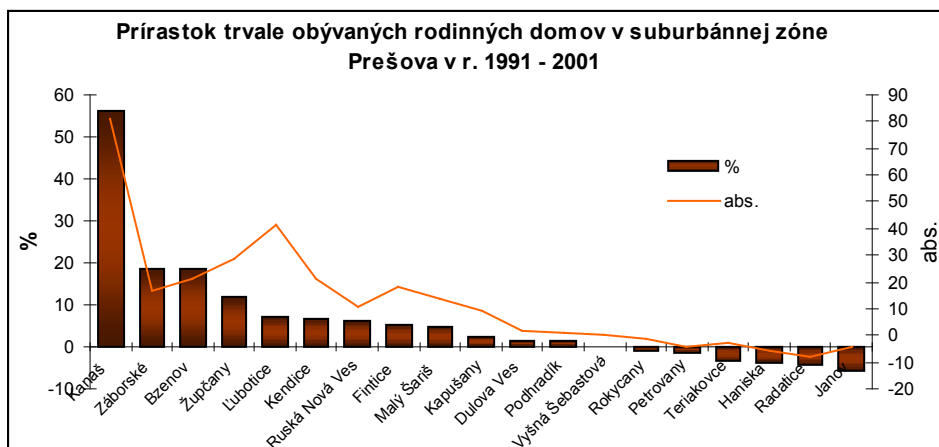
PRIESTOROVÉ ROZMIESTNENIE NOVEJ SUBURBÁNEJ VÝSTAVBY

Oblasti zázemia Olomouca a Prešova sú z hľadiska priestorového rozmiestnenia suburbannej výstavby značne diverzifikované. Okrem terénneho výskumu nám to potvrdzujú i analýzy prírastku trvalo obývaných rodinných domov v daných obciach v období 1991 až 2001 a počet i typ stavebníkov žiadajúcich stavebné povolenie v obciach suburbanných zón v období od roku 1991 do roku 2006. Výrazné zmeny v domovom fonde môžu poslúžiť ako vhodný indikátor suburbanizácie. Najdôležitejšou informáciou je pôvod stavebníkov, t.j. či daný stavebník resp. žiadateľ o stavebné povolenie pochádza z Olomouca/Prešova, domácej obce alebo inej obce (tabuľka 1, 2). Na základe analýzy

môžeme konštatovať, že vývoj v oblasti domového fondu v skúmanom území je veľmi rôznorodý a nerovnomerný. Pomerne vysokým nárastom v počte trvale obývaných rodinných domov (TORD) sa v zázemí Prešova vyznačujú Ľubotice, Župčany, Kendice, Bzenov, Fintice, Záborské.

Graf 1. Zdroj: Sčítání lidu, domů a bytů 1991 a 2001 – ČSÚ Olomouc

Graf 2. Zdroj: Sčítanie ľudu, domov a bytov 1991, SODB 2001.

Najvyšší nárast počtu TORD zaznamenala miestna časť Kanaš v rámci mesta Veľký Šariš. Záporné hodnoty vykazujú obce Rokycany, Haniška, Janov, Radatice, Petrovany a Teriakovce. Vysoký prírastok stavebných povolení zaznamenali Fintice, Kapušany, Vyšná Šebastová, Veľký Šariš (jeho miestna časť Kanaš), Malý Šariš. Obec Teriakovce má v porovnaní s počtom trvale obývaných rodinných domov tiež veľmi vysoký podiel stavebných povolení, rovnako obce Bzenov, Záborské a Župčany. V zázemí Olomouca je zmena v počte TORD v prospech suburbanizačných procesov predovšetkým v obci

Tovéř, Bystrovany, Hlušovice a Křelov-Břuchotín. Uvedené obce zaznamenali v sledovanom decéniu najvyššie relatívne prírastky TORD. Najvyššie absolútne prírastky nových rodinných domov boli zaznamenané v obciach Bohuňovice, Dolany, Křelov-Břuchotín a Tovéř.

Tabuľka 1: Podiel a pôvod stavebníkov v suburbánnej zóne Prešova

Obec	Stavebníci (1991 – 2006) - %				
	z Prešova			z obce	iní
	vysokoš.vzd.	ostatní	spolu		
Bzenov	18,52	14,81	33,33	33,33	33,33
Dulova Ves	17,39	8,70	26,09	65,22	8,70
Fintice	20,48	6,02	26,51	65,06	8,43
Haniska	30,77	23,08	53,85	38,46	7,69
Janov	7,69	15,38	23,08	61,54	15,38
Kapušany	17,07	9,76	26,83	68,29	4,88
Kendice	28,13	31,25	59,38	37,50	3,13
Ľubotice	24,42	40,70	65,12	27,91	6,98
Malý Šariš	4,55	34,85	39,39	34,85	24,24
Petrovany	7,14	23,21	30,36	60,71	8,93
Podhradík	27,27	27,27	54,55	18,18	27,27
Radatice	15,79	5,26	21,05	57,89	21,05
Rokycany	0,00	46,15	46,15	53,85	0,00
Ruská Nová Ves	15,56	22,22	37,78	44,44	17,78
Teriakovce	15,63	43,75	59,38	34,38	6,25
Kanaš	30,83	39,17	70,00	13,33	16,67
Vyšná Šebastová	36,76	8,82	45,59	26,47	20,59
Záborské	53,85	23,08	76,92	11,54	11,54
Župčany	7,81	7,81	15,63	76,56	7,81

Zdroj: Vlastný terénny výskum, obecné štatistiky, miestne stavebné úrady.

Tabuľka 2: Podiel a pôvod stavebníkov v suburbánnej zóne Olomouca

Obec	Stavebníci (1991 – 2006) - %				
	z Olomouca			z obce	iní
	vysokoš.vzd.	ostatní	spolu		
Bohuňovice	17,24	37,93	55,17	0,00	44,83
Bukovany	38,30	27,66	65,96	10,64	23,40
Bystročice	22,22	38,89	61,11	22,22	16,67
Dolany	28,74	22,99	51,72	25,29	22,99
Hlušovice	22,67	60,00	82,67	4,00	13,33
Kožušany-Tážaly	0,00	33,33	33,33	55,56	11,11
Křelov-Břuchotín	30,14	28,77	58,90	27,40	13,70
Tovéř	41,86	39,53	81,40	0,00	18,60
Ústín	9,09	9,09	18,18	54,55	27,27

Zdroj: Vlastný terénny výskum, obecné štatistiky, miestne stavebné úrady.

Údaje o počte stavebných povolení a charakteristikách jednotlivých stavebníkov sa nám pre suburbánne obce Olomouca podarilo zistiť v 9 z nich. Nie každá obec má v evidencii svojho stavebného úradu dáta za nami skúmané obdobie, iné obce zas spadajú pod stavebný úrad magistrátu mesta Olomouc, kde je možné dostať dáta iba o počte vydaných stavebných povolení pre jednotlivé obce a to za vysokú finančnú úhradu.

Najviac preferovanými lokalitami stavebníkov a developerov prichádzajúcich z Olomouca sú obce Tověř a Hlušovice, kde je ich podiel viac ako 80 % (tabuľka 2). Stavebníci mestského typu majú vysoké zastúpenie i v obci Bukovany, Bystročice a Křelov-Břuchotín. Značná časť stavebníkov mestského typu uvádza vysokoškolské vzdelanie (tabuľka 2).

Ak vychádzame z predpokladu, že rezidenčnú suburbanizáciu má indikovať relatívne vysoký migračný prírastok, prírastok trvale obývaných rodinných domov a stavebných povolení nových rodinných domov, pričom stavebníci majú pochádzať predovšetkým z centrálného mesta, potom je možné usudzovať, že prejavy rezidenčnej suburbanizácie sa vo väčšej miere prejavujú v suburbánnej zóne mesta Olomouc, konkrétne v jeho severovýchodnej (Dolany, Tověř, Hlušovice) a severozápadnej časti (Křelov). V zázemí mesta Prešov je intenzita rezidenčnej suburbanizácie menšia, jej výraznejšie prvky možno identifikovať v lokalite Kanaš, v obci Záborské a Ľubotice (tabuľka 1).

Tabuľka 3: *Stav suburbánnej výstavby v identifikovaných suburbánných lokalitách k 30. 5. 2007.*

zóna	obec	nové suburbánne domy	nové bytové domy	potenciál nových s uburbánných domov	podiel suburbánných domov z celkového počtu TORD v obci
Prešov	Kanaš	116	0	0	69,46
	Ľubotice	81	11	0	12,16
	Záborské	31	0	0	24,60
Olomouc	Dolany	153	1	23	29,88
	Hlušovice	129	0	44	56,09
	Křelov	81	0	44	17,65
	Tověř	57	1	0	30,00

Zdroj: Vlastný terénny výskum v lokalitách so suburbánnou výstavbou.

TYPY REZIDENČNEJ SUBURBANIZÁCIE V SKÚMANOM ÚZEMÍ

V najbližších rokoch je možné očakávať (najmä s ohľadom na počet vydaných stavebných povolení a štruktúru stavebníkov), že rezidenčná suburbanizácia sa prejaví aj v Dulovej Vsi, Vyšnej Šebastovej, Teriakovciach, Malom Šariši a do určitej miery aj v Kapušanoch a Finticiach.

Situáciu novej suburbánnej výstavby sme v skúmanom území mapovali i priamym terénnym výskumom. Výsledkom sú mapy poukazujúce na priestorové usporiadanie jednotlivých typov domovej výstavby v obciach. Mapy dokumentujú priestorové vzťahy usporiadania novej suburbánnej výstavby voči pôvodnej vidieckej zástavbe v obciach. Nová domová výstavba príznačná pre rezidenčnú suburbanizáciu sa vyznačuje svojším architektonickým štýlom, sú to prevažne rodinné domy vilového typu, domy na kľúč

a nadštandardné domy. Na základe terénneho výskumu sme takéto areály v olomouckej suburbánnej zóne identifikovali takmer vo všetkých skúmaných obciach, avšak v niektorých len s veľmi nízkou hustotou a početnosťou.

O typicky suburbaných lokalitách možno hovoriť v súvislosti s novou výstavbou RD v obci Hlušovice, Dolany, Tověř a Křelov. V zázemí Prešova nachádzame klasické suburbanne komunity v Kanaši, Luboticiach a Záborskom. Z hľadiska priestorovej formy usporiadania a lokalizácie novej suburbánnej zástavby rozlišujeme v skúmaných lokalitách niekoľko typov rezidenčnej suburbanizácie.

Disperzná rezidenčná suburbanizácia prejavujúca sa výstavbou solitérnych objektov na voľných parcelách v rámci intravilánov a blízkom okolí pôvodnej zástavby. Nové domy sú roztrúsené nerovnomerne na voľných parcelách, často bez prístupovej cesty, či infraštruktúry na vonkajšom okraji obce. Mnohé sú obkolesené pustou krajinou alebo poľnohospodárskou pôdou. Takýto typ suburbanizácie možno identifikovať v obci Lubotice a Tověř (mapa 1 a 5). Obytné lokality sa rozrastajú spontánne, bez významnejších regulačných opatrení. Znaky disperznej suburbanizácie nachádzame i v starších suburbaných lokalitách v obci Dolany, Křelov a Kanaš.

Inú formu predstavuje adičná rezidenčná suburbanizácia, kde dochádza k výstavbe nových rodinných domov v rámci pôvodného intravilánu obce. Nové rezidencie vyplňajú voľné stavebné parcely medzi pôvodnými vidieckymi domami. Suburbanne lokality teda nie sú samostatne oddelené, ale priestorovo sa prelínajú a dopĺňajú absentujúci bytový fond pôvodnej zástavby. Takéto typy suburbanného vývoja nachádzame zväčša v pôvodne málo rozvinutých obciach alebo lokalitách s prvotne rekreačnou, záhradkárskou alebo chatárskou funkciou. Príkladom v prešovskej suburbánnej zóne je lokalita Kanaš a Záborské (mapa 6, 7), v zázemí Olomouca obec Tověř (mapa 4).

Pokročilejšou formou je kompaktná rezidenčná suburbanizácia, pre ktorú je príznačná regulovaná projektová výstavba celých komplexov rodinných domov na kľúč vo vopred vyčlenenej lokalite spravovanej maklérom, či realitným developerom. Územie je stavebnými firmami zabezpečené kompletnými inžinierskymi sieťami, prípadne hotovými rodinnými domami. Ide zväčša o tzv. skokovitý vývoj výstavby, ktorý má charakter menších či väčších zoskupení rodinných domov, oddelených od ostatných nezastavaným priestorom. Vznikajú tak samostatné suburbanne komunity výrazne architektonicky, fyzicky i sociálne separované od pôvodnej vidieckej komunity. Takúto formu suburbanného vývoja nachádzame len v prímestskej zóne Olomouca (mapa 2 a 3). Ukážkou vysoko kompaktnej suburbánnej zástavby je realizácia projektu firmy Stavitelství Pospíšil, s.r.o., ktorá v obci prebieha v štyroch etapách od roku 2002 do súčasnosti. Iným príkladom je výstavba dvanástich nadštandardných dvojdomov v lokalite Za suchým trávnikom v obci Křelov, či realizácia výstavby 23 rodinných domov so záhradami v lokalite na okraji obce Dolany, v súčasnosti zabezpečenú inžinierskymi sieťami Stavebnou společností Navrátil, s. r. o. (obr. 2).

Obr. 2 Inzerčný billboard pred obcou Týneček smerom na Dolany. Foto Alena Lukáčová

DISKUSIA

Vo všeobecnosti možno konštatovať, že komparatívny výskum suburbanizácie v dvoch postkomunistických mestách umožnil odhaliť totožné, ale i odlišné vzorce vývoja tohto procesu. Výskum potvrdil totožný časový nástup suburbanizácie v oboch mestách, avšak s dvojnásobne vyššou intenzitou v prímestskej zóne českého Olomouca. Menšie odlišnosti sme zaznamenali i z hľadiska kvality, priestorového rozšírenia a sociálnych aspektov suburbanizácie v skúmaných mestách.

Pre obe mestá je v dôsledku suburbanizácie príznačná vysoká miera vystaňovania sa obyvateľstva z klasických socialistických sídlisk do prímestskej zóny. Kým mestá svoje obyvateľstvo strácajú, ich prímestské zóny absorbujú v rovnakom čase takmer všetko mestské obyvateľstvo, čo nám potvrdili výskumy migračných tendencií v mestách a ich suburbánných zónach v rokoch 1990 až 2006. v komparatívnej rovine usudzujeme, že obe mestá majú podobnú diferenciáciu odlivu mestského obyvateľstva do suburbánnej zóny. V prípade mesta Olomouc je počet odsťahovaných rozdelený rovnomernejšie do viacerých sídlisk, v prípade Prešova sa koncentruje prevažne do dvoch (Sekčov, Sídlisko III.). Rozdiely sú dané lokálnymi podmienkami a špecifikami jednotlivých miest.

Výskum motivačných faktorov migračných tokov v suburbánných zónach poukázal na ich relatívnu zhodu v prípade oboch prímestských zón z hľadiska významnosti i poradia. Medzi najvýznamnejšie faktory zmeny bývania rezidenti uviedli potrebu väčšieho súkromia, zdravšie životné prostredie a najmä výhodnú polohu obce voči mestu. Empirické bádania poukázali i na platnosť hypotézy o vyššom sociálnom statuse, vzdelaní, či odlišnom životnom štýle suburbánnych rezidentov. Noví rezidenti suburbánných zón sa vyznačujú vyšším sociálnym statusom, vyšším vzdelaním a celkovo vyšším a odlišným životným štýlom než pôvodné vidiecke obyvateľstvo, pričom v prípade olomouckej suburbánnej zóny je tento kontrast o niečo výraznejší než v suburbánnej zóne

Prešova. Neobyčajne cenným a výpovedne bohatým bol terénny výskum aspektov bývania v suburbánných zónach miest. Poukázal na jednoznačnú kvantitatívnu a kvalitatívnu odlišnosť suburbánnej úrovne bývania od pôvodnej vidieckej. Nové suburbánne lokality sú charakteristické príznačným architektonickým štýlom, veľkosťou domu i jeho obytnej plochy, ale i funkčným využitím životného priestoru. Značný rozdiel v dvoch skúmaných suburbánných zónach je možné identifikovať v súvislosti s priestorovým rozšírením a usporiadaním novej suburbánnej zástavby v rámci obce. Kým v zázemí Prešova nachádzame nové suburbánne domy rozptýlené v krajine, vzrastajúce akoby na zelenej lúke, v prímestskej zóne Olomouca sa výstavba nových domov koncentruje do vopred naprojektovaných lokalít s inžinierskymi sieťami. Na základe priestorového usporiadania a koncentrácie jednotlivých suburbánných lokalít v rámci obce a podľa dominantného typu rezidenčnej suburbanizácie možno v zázemí skúmaných miest identifikovať niekoľko typov obcí, pričom v rámci jednej obce možno nájsť viac typov suburbánneho vývoja:

- ⇒ obce s disperznou/rozptýlenou suburbánnou zástavbou (Lubotice, Vyšná Šebastová, Dolany)
- ⇒ obce s adičnou suburbánnou zástavbou (Kanaš, Záborské, Tovér)
- ⇒ obce s kompaktnou suburbánnou zástavbou (Hlušovice, Křelov, Dolany)

Aktivity suburbánneho obyvateľstva sú podľa empirických výskumov zväčša orientované na centrálné mesto. Suburbánni rezidenti i naďalej pracujú v meste, zväčša v službách, ako živnostníci a súkromní podnikatelia. Prílivom mestského ekonomicky aktívneho obyvateľstva v produktívnom veku zaznamenali niektoré obce suburbánnej zóny výraznejšie prírastky obyvateľstva. Výskum jednotlivých aspektov suburbanizácie ukázal, že obe suburbánne zóny sú z hľadiska intenzity tohto procesu značne diverzifikované. V oboch prímestských zónach možno vyčleniť niekoľko typov obcí podľa intenzity suburbanizačného procesu:

- ⇒ obce s rozvinutou rezidenčnou suburbanizáciou (v zázemí Olomouca sú to Dolany, Křelov-Břuchotín, Tovér a Hlušovice; v zázemí Prešova Kanaš a Lubotice)
- ⇒ obce s počiatočnou rezidenčnou suburbanizáciou (v zázemí Olomouca je to Velký Týnec, Bukovany, Velká Bystřice, Hněvotín, Bystrovany, Skrbeň, Samotíšky; v zázemí Prešova Vyšná Šebastová, Teriakovce, Župčany a Ruská Nová Ves)
- ⇒ obce s nerozvinutou rezidenčnou suburbanizáciou, ale potenciálom pre jej budúci rozvoj (v zázemí Olomouca Kožušany-Tážaly, Horka nad Moravou, Bystročice, Ústín, Bohuňovice; v zázemí Prešova Haniska, Kendice, Petrovany, Podhradík, Fintice, Malý Šariš a Dulova Ves). V obci Malý Šariš sa v severnej časti obce pripravujú kompletne zosieťované parcely pre výstavbu 70 rodinných domov. V obci Dulova Ves sa v súčasnosti realizuje projekt výstavby rodinných domov v dvoch samostatných lokalitách mimo zastavaného územia obce – Vlčie doly (150 RD) a Tichá Dolina (150 RD).
- ⇒ obce s nerozvinutou rezidenčnou suburbanizáciou bez potenciálu pre jej budúci rozvoj (Mrsklesy, Hlubočky, Štarnov, Štěpánov v zázemí Olomouca; v zázemí Prešova sú to Radatice, Rokycany, Janov, Bzenov a Kapušany).
- ⇒ obce so stagnujúcou rezidenčnou suburbanizáciou. Do tejto skupiny sme zaradili len obec Záborské v zázemí Prešova. Ide o sídlo s relatívne rozvinutou suburbanizáciou, avšak kvôli nedostatku stavebných pozemkov sa jej vývoj zastavil. V obci je v súčasnosti 31 suburbánných novostavieb.

ZÁVER

Pri výskume sociálnych aspektov rezidenčnej suburbanizácie sme predpokladali, že príliv nových obyvateľov ovplyvňuje pozitívnym i negatívnym smerom sociálne prostredie suburbanizovaných lokalít a v extrémnych prípadoch môže predstavovať i hrozbu straty komunitného aspektu života v prímestskej zóne. Výskum jednoznačne nepotvrdil, že rezidenčná suburbanizácia priamo spôsobuje stratu komunitného aspektu, avšak poukázal na zmeny sociálneho prostredia suburbanizovaných lokalít.

Empirické zistenia uvedenej štúdie predstavujú prínos v oblasti výskumu transformačných procesov postkomunistických miest. Obzvlášť cenná je jej komparatívna rovina, keďže doteraz práce komparatívneho charakteru v literatúre českej i slovenskej proveniencie značne absentovali. Rovnako i procesy rezidenčnej suburbanizácie neboli doposiaľ dôsledne preskúvané na úrovni miest strednej veľkosti, akými sú český Olomouc a slovenský Prešov. Výskum odhalil spoločné a teda možno konštatovať, že i všeobecné vzorce vývoja procesu rezidenčnej suburbanizácie postkomunistických miest a poukázal i na jedinečnosť a neopakovateľnosť javov v rámci oboch subúzemí. S jednotlivými syntézami a hodnotením hypotéz sme prišli k záveru, že proces suburbanizácie vyžaduje v sledovaných územiach ďalší systematický výskum. Zaujímavým predmetom pre budúci výskum môže byť vývoj a premena sociálneho prostredia, migračné toky mladšej generácie terajších subúzemí rezidentov, expanzia subúzemnej zóny, dopravné aspekty suburbanizácie, či vplyv suburbanizácie na životné prostredie, transformáciu poľnohospodárskej pôdy a iné relevantné otázky.

Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA 1/0210/08 – Špecifické postavenie regiónu Východné Slovensko v kontexte regionálnych disparít Slovenskej republiky a grantového projektu VEGA č. 1/0611/09 – Koncept miesta v regionálnogeografickej analýze a syntéze a teritoriálnom marketingu – teoreticko-metodologický rámec a aplikácia na vybrané modelové územia..

LITERATÚRA

- ANDRLE, A., (1997): Migrační zázemí našich největších měst 1991 - 1995. Územní plánování a urbanismus, roč. XXIV, č.3, s. 88-92.
- ANDRLE, A., (2000): Suburbanizace velkých měst. Migrace z velkých měst míří stále častěji na venkov. Obec a finance, IV. roč., č. 4/2000, s. 50-51.
- BEDNÁŘ, P., (2003): Retail Impact Assessment - město vs. nákupní centra. PF KU Praha, <http://www.hyper.cz/toCP852/CZ/bednar.html>, Accessed: 24. 9. 2003, s.1- 5.
- ČERMÁK, Z., (1998): Vývoj migračních vztahů mezi středními Čechami a Prahou. Geografické rozhledy, č.5, roč. 7, 1997 – 1998, s. 138 – 139.
- FISHER, T., (2003): Differentiation of Growth Processes in the Peri-urban Region: An Australian Case Study. Urban Studies, roč. 40, č. 3, s. 551 – 565.
- HNILÍČKA, P. ed., (2005): Sídlní kaše. Otázky k subúzemní výstavbě rodinných domů. Era: Brno, 132 s., ISBN 80-7366-028-8.
- HORSKÁ, P., MAUR, E., MUSIL, J., (2002): Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa. Paseka, Praha-Litomyšl, 352 s.
- KOSTELECKÝ, T., ČERMÁK, D., (2004): Metropolitan Areas in the Czech Republic – Definitions, Basic Characteristics, Patterns of Suburbanisation and Their Impact

- on Political Behaviour. *Sociological Studies*, č. 3., SOÚ AV ČR, Praha, 57 s., ISBN 80-7330-064-8.
- LUPI, T., MUSTERED, S., (2004): *The Suburban Community Question*. Dpt. of Geography, Planning and International Development Studies, Universiteit van Amsterdam. Online. Dostupné na internete: november 2005, <http://www.bristol.ac.uk/sps/cnr-papersword/lupi.doc>
- MATLOVIČ, R., IRA, V., SÝKORA, L., SZCZYRBA, Z., (2001a): Procesy transformacyjne struktury przestrzennej miast postkomunistycznych (na przykładzie Pragi, Bratysławy, Olomuńca oraz Preszowa). In: Jażdżewska, I. (ed.): *Miasto postsocjalistyczne - organizacja przestrzeni miejskiej i jej przemiany II*. UŁ, ŁTN, KGOiL PTG Łódź, s. 9-21.
- MATLOVIČ, R. - IRA, V. - SÝKORA, L. - SZCZYRBA, Z., (2001b): Transformation of Spatial Intra-Urban Structures and their Reflection in Perception: A Comparative Study of Prague, Bratislava, Olomouc and Prešov. Final Report of the RSS Project No. 2176/308/1999. Research Support Scheme, Prague.
- MÄDING, H., (2002): Migration Processes – Challenges for German Cities, Nordregio Conference "Spatial Development in Europe", Stockholm, 4 January 2002, Dostupné na internete: 27. 8. 2005, <http://www.difu.de/>.
- MITRÍKOVÁ, J., (2006): Nákupné správanie sa zákazníkov veľkoplošných predajní (empirický príklad Prešova a Košíc), In: *Česká geografie v evropském prostoru [elektronický zdroj]* : České Budějovice 30.8.-2.9.2006. - České Budějovice : Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, ISBN 978-80-7040-986-2. - p. 29-35.
- MULÍČEK, O. - Olšová, I., (2002): Město Brno a důsledky různých forem urbanizace. In: *Urbanismus a územní rozvoj*, Brno, Ústav územního rozvoje, V., 6, s. 17-20. ISSN 1212-0855.
- MULÍČEK, O., (2002): Suburbanizace v Brně a jeho okolí. In: *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*, Praha, Ústav pro ekopolitiku, o.p.s., 2002. s. 171-181. ISBN 80-901914-9-5.
- MUSIL, J., (2001): Vývoj a plánování měst ve střední Evropě v období komunistických režimů. *Sociologický časopis*, 37, 3, 275-296.
- MUSIL, J., RYŠAVÝ, Z., VELÍŠKOVÁ, L., (1984): *Dlouhodobý vývoj aglomerací v ČSR*. Výzkumný ústav výstavby a architektury, Praha.
- OUŘEDNÍČEK, M., (2002): Suburbanizace v kontextu urbanizačního procesu. In: Sýkora, L., ed., *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*. Ústav pro ekopolitiku, o.p.s., Praha, s. 39-54.
- OUŘEDNÍČEK, M., (2003): Suburbanizace Prahy. *Sociologický časopis*, 39, 2, 235-253.
- OUŘEDNÍČEK, M., (ed.), (2006): *Sociální geografie Pražského městského regionu*. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 159 s., ISBN 80-86561-94-1.
- PTÁČEK, P., (1998): Suburbanizace - mění se tvář zázemí velkoměst. *Geografické rozhledy* 7 (5), s. 134-137.
- PTÁČEK, P., (2002): Suburbanizace v USA a Německu: zdroj inspirace a poučení. In: Sýkora, L., ed., *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*. Ústav pro ekopolitiku, o.p.s., Praha, s. 55-79.
- SEDLÁKOVÁ, A., MATLOVIČ, R., (2004): Suburbanizácia – transformačný proces

- priestorovej organizácie postkomunistických miest (empirický príklad Prešova). *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Prírodné vedy, XLII., Folia Geographica 7*, PU Prešov, s. 75 – 103, ISBN 80-8068-270-4.
- SEDLÁKOVÁ, A., MATLOVIČ, R., (2005a): Transformation processes of the urban space in postcommunist cities. Zborník: Struktura i tendencie przemian przestrzeni dużych miast w Polsce i w wybranych krajach Europy Środkowej i Wschodniej na początku XXI wieku, Rzeszów, s. 17
- SEDLÁKOVÁ, A., MATLOVIČ, R., (2005b): Rozvoj obytnej funkcie Prešova vo svetle názorov obyvateľov mesta, Zborník abstraktov: *Nová pozícia hraníc v zjednocujúcej sa Európe (geografia v poznávaní vývoja regiónov)*, 5. slovensko – česko – poľský seminár, Mojmirovice, UK Bratislava.
- SEDLÁKOVÁ, A., (2005a): Identifikácia procesov rezidenčnej suburbanizácie na základe bilancie pohybu obyvateľstva (empirický príklad Prešova), *Zborník VI. konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov*, Prírodovedecká fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra, s. 281 - 284, ISBN 80-8050-813-5.
- SEDLÁKOVÁ, A., (2005b): Comparative study of migration tendencies in suburban zones of post-communist cities Prešov and Olomouc. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Prírodné vedy, XLIII., Folia Geographica 8*, PU Prešov, s. 171 – 179, ISSN 1336-6149.
- SEDLÁKOVÁ, A., (2006): The City-Periphery Migration and the Process of Suburbanisation in Czech and Slovak Post-Communist Cities. *The Geographical Aspects of the Transformation Process in Central and East-Central Europe*, Drukarnia WDP Bernardinum, Gdynia-Pelplin, s. 71 – 78, ISBN 83-7380-331-9.
- SEDLÁKOVÁ, A., FERTALOVÁ, J., (2006): Percepčia kvality bývania v urbánnom a suburbánnom priestore mesta Prešov. Geografické informácie 9, Geografické aspekty stredoeurópskeho priestoru, Prírodovedec, Nitra, 6 s.
- SEDLÁKOVÁ, A., (2007): Vybrané sociálno-demografické aspekty bývania v suburbánnych zónach postkomunistických miest: K otázke existencie komunity v suburbánnej zóne Prešova. REGIONÁLNÍ DEMOGRAFIE, Sborník příspěvků XXXVII. výroční (květnové) demografické konference České demografické společnosti, DemoArtPraha, 360 s., ISBN 80-86746-04-6.
- SÝKORA, L., (2001a): Živelná urbanizace příměstské krajiny a její ekonomické, sociální a environmentální důsledky. *Environmentální aspekty podnikání*, 1, s. 28-30.
- SÝKORA, L., (2001b): Proměny prostorové struktury Prahy v kontextu postkomunistické transformace. In: Hampl, M. a kol., Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie. PF KU Praha, s. 127-166.
- SZCZYRBA, Z., FŇUKAL, M. (ed.), (2004): Bydlení – nové formy a dimenze. *Sborník referátů z konference*, Katedra geografie Přírodovědecké fakulty, Univerzita Palackého, Olomouc, 223 s., ISBN 80-244-0937-2.
- ZBOROWSKI, A., (2001): Procesy globalizacji w mieście postsocjalistycznym. In: Jazdzewska, I. (ed.): Miasto postsocjalistyczne - organizacja przestrzeni miejskiej i jej przemiany. XIV Konwersatorium Wiedzy o Mieście. UŁ, ŁTN, KGOiL PTG Łódź, s. 95 - 106.

**COMPARATIVE ANALYSIS OF THE LEVEL OF SUBURBANISATION
IN THE HINTERLAND OF CZECH AND SLOVAK CITIES
(CASE STUDY OF PREŠOV AND OLMOUC)**

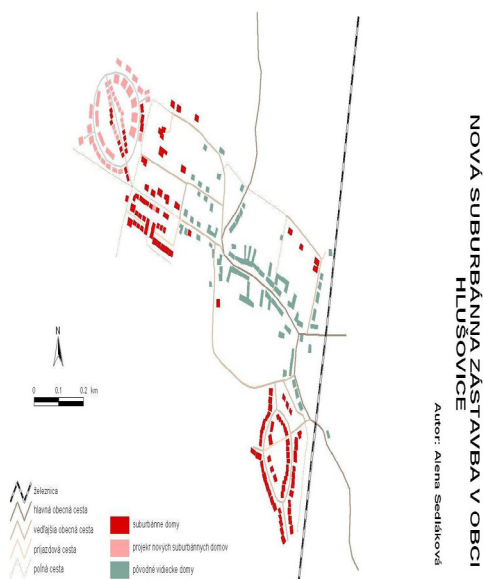
Summary

Comparative research on post-communist suburbanisation in Prešov and Olomouc has revealed the same, but different patterns of evolution of this process. Research has shown the same onset time of suburbanisation in both cities, but with double intensity in a suburban area of Olomouc. Smaller differences were recorded in the quality, spatial distribution and social aspects of suburbanisation in the cities surveyed. The field research in suburban areas pointed to a clear quantitative and qualitative difference between the suburban and the original rural housing. New suburban locations are characteristic of typical architectural style, the size of the house and his living area, but also by the functional use of living space. A significant distinction in the two suburban zones can be identified in relation to the spatial distribution and concentration of new suburban housing within the village. While in the hinterland of Prešov we can find the suburban houses scattered in the country, emerging as if from greenfields, in the Olomouc suburban area the new houses are concentrated in locations with pre-design and infrastructure. Following the spatial arrangement and concentration of individual suburban sites within the village and by the dominant type of residential suburbanisation it is possible to identify several types of suburban villages (communities) in the urban hinterland of selected cities: i) communities with disperse suburban build-up area, ii) communities with addition suburban build-up area, and iii) communities with compact suburban build-up area. Research on various aspects of suburbanisation showed that both suburban zones are in terms of intensity of this process broadly diversified. In both urban areas it is possible to identify several types of communities according to the intensity of suburban processes: i) communities with developed residential suburbanisation, ii) communities with initial residential suburbanisation, iii) communities with undeveloped residential suburbanisation but with the potential for its future development, iv) communities with undeveloped residential suburbanisation without any potential for its future development, and v) communities with stagnant residential suburbanisation.

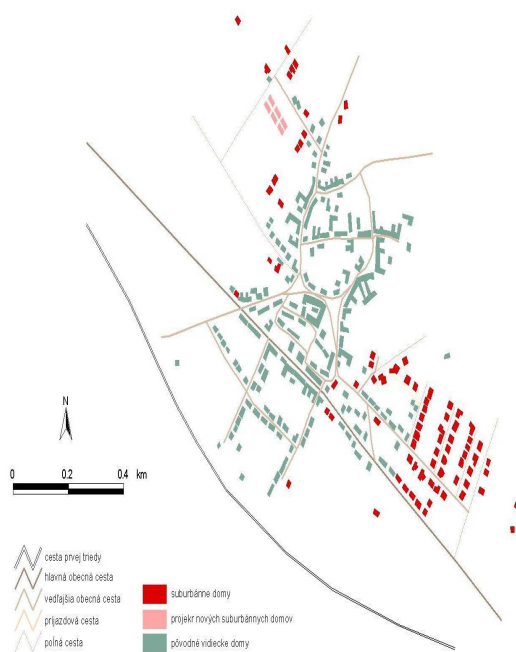
Mapa 1: Disperzná rezidenčná suburbánná zástavba – Dolany (ČR)

Mapa 2: Kompaktná rezidenčná suburbánná zástavba – Hlušovice (ČR)

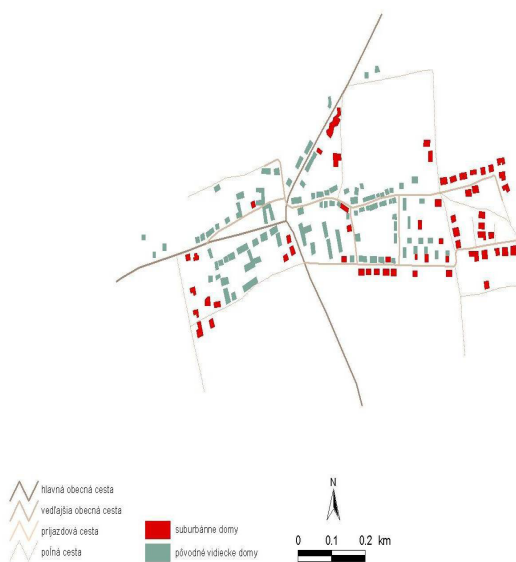

Mapa 3: Kompaktná rezidenčná suburbánná zástavba – Křelov (ČR)

NOVÁ SUBURBÁNNÁ ZÁSTAVBA V OBCI KŘELOV
Autor: Alena Sedláčková

Mapa 4: Adičná rezidenčná suburbánná zástavba – Tověř (ČR)

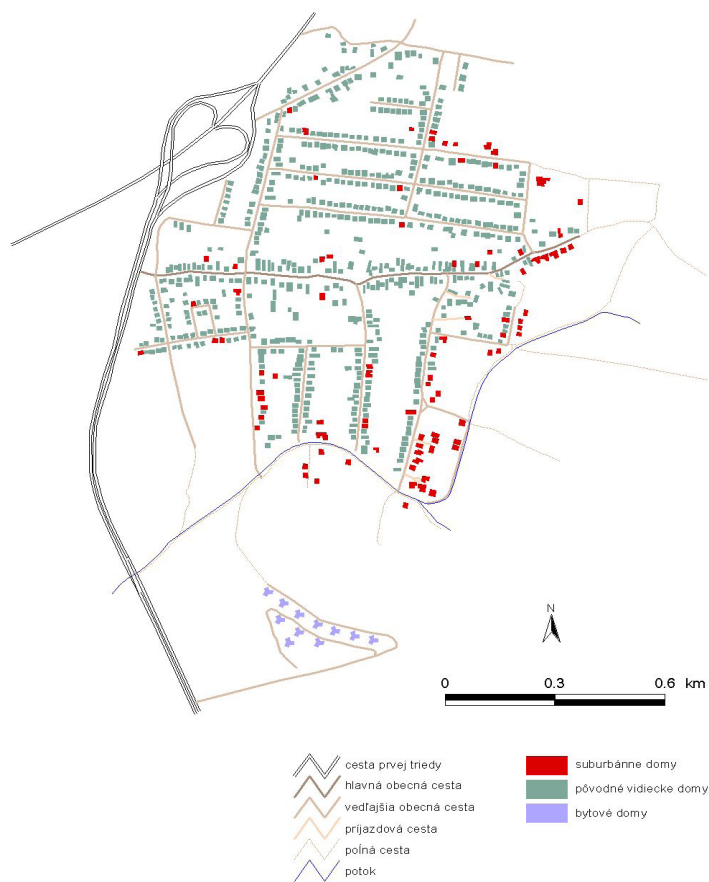

NOVÁ SUBURBÁNNÁ ZÁSTAVBA V OBCI TOVĚŘ
Autor: Alena Sedláčková

Mapa 5: Disperzná rezidenčná suburbanná zástavba – Ľubotice (SR)

NOVÁ SUBURBÁNNÁ ZÁSTAVBA V OBCI ĽUBOTICE

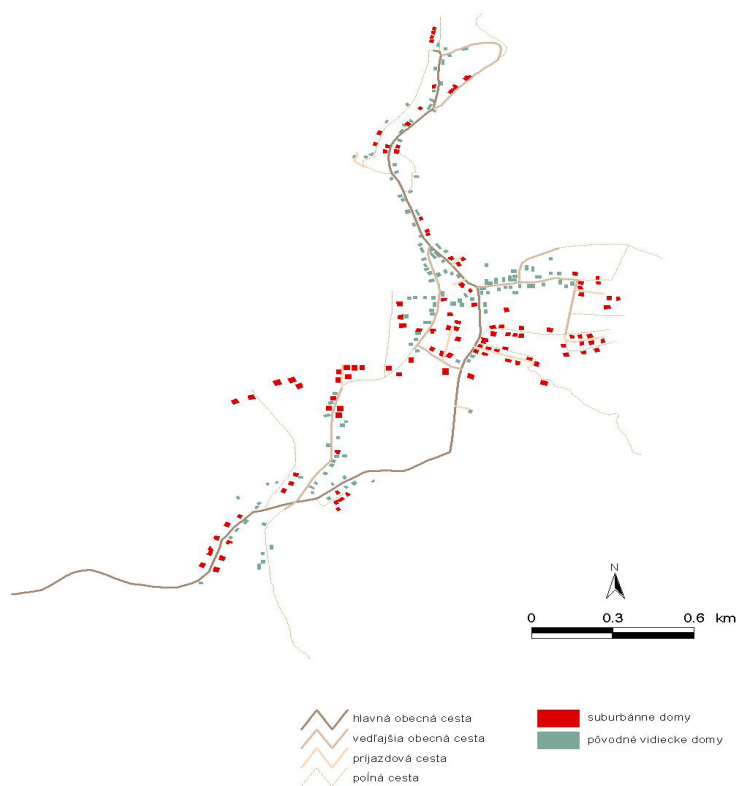
Autor: Alena Sedláková

Mapa 6: *Adičná rezidenčná suburbánná zástavba –Kanaš (SR)*

NOVÁ SUBURBÁNNÁ ZÁSTAVBA V LOKALITE KANAŠ

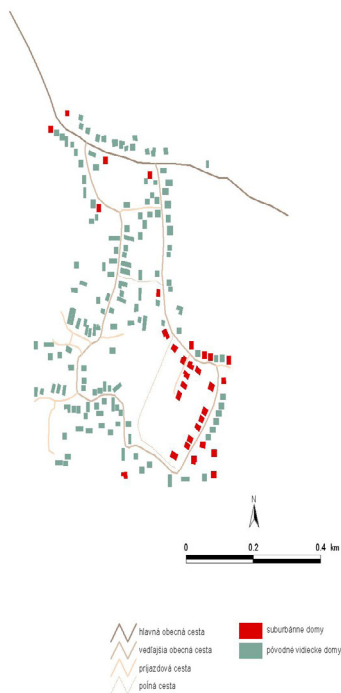
Autor: Alena Sedláková

Mapa 7: *Adičná rezidenčná suburbánna zástavba – Záborské (SR)*

NOVÁ SUBURBÁNNA ZÁSTAVBA V OBCI
ZÁBORSKÉ

Autor: Alena Sedláčková

Poznámka: Mapové prílohy aktualizované v r. 2007.

Recenzovali: Prof. RNDr. René Matlovič, PhD.
Doc. RNDr. Zdeněk Szczyrba, PhD.

ANALÝZA INTERNÉHO IMIDŽU MESTA PREŠOV

Kvetoslava MATLOVIČOVÁ¹

Abstract: *The study is an empirical example of city self-image research in Prešov. In identification of the main differential attributes of the city image we used a deductive approach, i.e. a method of an individual arbitration of tightness rate and a choice of one or more generalizing characteristics of the city of Prešov by respondents, from the prepared list of nine variants.*

Key words: *image, city self-image, external city image, primary external image, secondary external image*

ÚVOD

Pojem imidž patrí medzi tie cudzie výrazy, ktoré sa rýchlo udomácnili v bežnom jazyku Slovákov. Asi najväčšiu zásluhu na jeho zdomácnení má sféra show biznisu a západnej komerčnej kultúry, ktorá po roku 1989 priniesla nové kultúrno-sociálne vzorce s následným apelom na nevyhnutnosť podriaďiť sa im a prispôbiť tak každodenné vzorce nášho správania uvedeným novým ideálom.

Budovanie želaného osobného imidžu je na Slovenku už bežnou praxou. K zdôrazneniu dôležitosti jeho aktívneho formovania, prispela aj momentálna hospodárska recesia, ktorá zintenzívnila konkurenciu nie len na trhu práce, ale v podstate vo všetkých oblastiach spoločnosti. V mnohých spoločnostiach začali vznikať špecializované oddelenia a na trhu sa objavili aj samostatné agentúry či odborníci zaoberajúci sa problematikou formovania imidžu, ktorý dnes tvorí veľmi dôležitú súčasť strategického myslenia a plánovania inštitúcií (napr. Pokojná 2008).

Nevyhnutnosť formovania imidžu sa stala naliehavou už aj vo vzťahu k mestám², ktoré sa začali aktívne zaujímať o túto stránku svojej existencie. V úpornej snahe prilákať investorov, turistov či nových obyvateľov, ho začali vnímať ako jeden z dôležitých atribútov ovplyvňujúci ich snaženie v celom komplexe aktivít.

IMIDŽ MESTA – STRUČNÝ TEORETICKÝ RÁMEC PROBLEMATIKY

V odbornej literatúre existujú dva odlišné prístupy k hodnoteniu imidžu mesta. Prvý z nich bol sformulovaný v 60. rokoch minulého storočia na pôde urbanistov a architektov. Je označovaný tiež ako Lynchova koncepcia obrazu mesta a hodnotí mestá z hľadiska ich priestorovej formy s cieľom ovplyvniť procesy urbanistického plánovania. Kevin Lynch ako teoretik enviromentálnej urbanistiky sa v svojom koncepte opiera o kritérium tzv. *imageability*, ktoré by podľa neho malo slúžiť ako vodiaca línia pre výstavbu a prestavbu miest. (Lynch 2004). Druhý tzv. marketingový prístup k hodnoteniu imidžu mesta je omnoho širší a komplexnejší v zmysle hodnotených atribútov. Ide o akési odhaľovanie možných virtuálno-reálnych podob mesta (ev. územia v širšom zmysle slova) často na

1 **RNDr. Kvetoslava Matlovičová, PhD.,** Katedra geografie a regionálneho rozvoja, Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovskej univerzity v Prešove, Ul. 17. novembra č.1, 08116 Prešov, e-mail: kveta.matlovicova@gmail.com

individuálnej báze. Jeho pôvod možno hľadať v praktikách obchodných spoločností, kde vznikol ako reakcia na narastajúcu produktovú konkurenciu. Aplikácia na územia najrozmanitejších mierok súvisela s postfordistickými procesmi rozširovania marketingu (*marketing broadening*) v období tzv. *entrepreneurial city* počas 70. rokov 20. storočia. Dnes je predmetom skúmania širokého spektra komerčných subjektov ale aj odborníkov (marketérov, psychológov, sociológov, urbanistov, geografov a i.), pričom každý z nich obohacuje existujúci odborný diskurz o iný rozmer jeho vnímania z perspektívy vlastnej vednej disciplíny.

Predkladaná štúdia sa pokúša o zhodnotenie vybraných atribútov vnútorného imidžu Prešova z pohľadu marketingového prístupu k jeho hodnoteniu.

V tomto zmysle si pod pojmom imidž mesta (územia)² možno predstaviť subjektívny obraz objektívneho komplexu atribútov jeho identity. Imidž, reputáciu či povest' mesta², možno vnímať ako istý zjednodušený odraz jeho konkurencieschopnosti. Ide teda o „súbor subjektívnych názorov, ideí a pocitov, ktoré majú ľudia z miesta. Každý imidž reprezentuje simplifikáciu obrovského množstva asociácií a parciálnych informácií súvisiacich s miestom. ... je osobnou percepciou miesta, ktorá sa môže líšiť od človeka k človeku.“ (Kotler a kol. 1999, s. 160,161).

Kreovanie imidžu nevyžaduje nevyhnutne priamu skúsenosť s miestom, teda aj keď mesto nenavštívime, vytvárame si o ňom určitú predstavu na základe sprostredkovaných informácií. Pochopiteľne, že tu vzniká aj potenciálne nebezpečenstvo vytvorenia neželateľného imidžu a rovnako nie je vylúčená aj zmena už existujúceho dlhodobo pozitívneho (ev. negatívneho, či indiferentného) obrazu mesta.

V literatúre existuje niekoľko prístupov, vymedzujúcich rozličné druhy imidžu (napr. Phelps 1986, 168; Vysekalová, Mikeš, 2009, Foret 1992, Choi, Lehto, Morrison 2006, Strašík, Pompuřová 2007 a i.). Z pohľadu analýzy imidžu mesta (príp. inak stanoveného územia, napr. kraja, štátu a pod.) vo vzťahu cieľovým skupinám, na ktoré je zamerané potenciálne aktívne ovplyvňovanie, možno rozlíšiť:

a) *interný imidž mesta (city self-image)* – ktorý si vytvárajú rezidenti (obyvatelia mesta) o mieste bydliska. Ide o skupinu obyvateľov, ktorí majú najintenzívnejší kontakt s územím mesta a identifikujú sa s ním. Obraz, ktorý si vytvárajú je podložený vlastnou prítomnosťou v meste, teda na základe priamej, zväčša každodennej, skúsenosti.

b) *externý imidž mesta (external city image)* – ktorý si vytvárajú všetci nerezidenti, disponujúci istým množstvom informácií potrebným na vytvorenie obrazu o území mesta a to bez ohľadu na to, či tieto boli získané na základe priameho kontaktu s mestom alebo sprostredkované. V tomto smere preto je potrebné rozlíšiť, tzv.:

- *primárny imidž mesta (primary external image)* – ten si vytvárajú nerezidenti na základe autopsie, resp. ich fyzickej prítomnosti v meste (na danom území) a

- *sekundárny imidž mesta (secondary external image)* – ktorý si vytvárajú nerezidenti na základe sprostredkovaných informácií o meste, teda bez toho aby ho kedykoľvek osobne navštívili.

Vyššie zmienená diferenciácia má význam predovšetkým v procese trhového cielenia a optimalizácie stratégie formovania výsledného imidžu mesta. V tomto prípade je zaujím-

2 Z hľadiska územného vyčlenenia aj akékoľvek inej územnej jednotky podliehajúcej istej forme samosprávy (vidiecke obce, mestské časti a pod.)

mavá skupina rezidentov, pretože vo vzťahu k okoliu predstavuje dôveryhodného nositeľa komplexu informácií o území mesta. Tu však môže dochádzať k podceňovaniu významu analýzy interného imidžu mesta, vyplývajúcej z preceňovania pozitívneho vplyvu lokál-patriotizmu na vysielané signály smerom k okoliu prostredníctvom obyvateľov mesta.

Predkladaný príspevok má charakter empirickej štúdie, v ktorom sme sa zamerali na analýzu vybraných atribútov interného obrazu mesta Prešov v duchu marketingového prístupu k hodnoteniu imidžu územia. Cieľom bolo identifikovať charakteristiky mesta, s ktorými sa stotožňuje väčšina z oslovených respondentov ako možný základ napríklad pre stratégiu značky mesta.

METODIKA VÝSKUMU

Podstata kreovania imidžu mesta ako veľmi individuálnej interaktívnej projekcie celého komplexu získaných informácií a zážitkov súvisiacich s predmetným územím naznačuje, že jeho analýza bude predstavovať náročnú multidimenzionálnu problematiku. Výskum imidžu mesta je spojený s viacerými metodologickými problémami, vyplývajúcimi z vysokej miery variability a šírky možných škál interpretácii získaných výsledkov. Postihnúť celý diapazón núkajúcich sa možností je prakticky nemožné, preto sa obvykle pristupuje k redukcii indikátorov.

Pri skúmaní imidžu mesta (alebo iného územia) je možné zvoliť:

- *induktívny prístup*, ktorého podstata spočíva v analýze parciálnych atribútov a ich následnej syntéze do uceleného obrazu;
- alebo *deduktívny prístup*, založený na posudzovaní a priori vytvoreného zoznamu možných charakteristík mesta (pre jeho zostavenie a optimalizáciu je zvyčajne nevyhnutný predvýskum).

V našej empirickej štúdii sme zvolili deduktívny prístup, t.j. metódu individuálneho posúdenia miery priliehavosti a výberu jednej alebo viacerých zovšeobecňujúcich charakteristík mesta Prešov respondentom z vopred zostaveného zoznamu variantov. Ten sme zostavili na základe predvýskumu na vzorke 54 respondentov. Potenciálny problém nestotožnenia sa respondenta so žiadnou z ponúknutých charakteristík, sme riešili ponechaním priestoru pre vlastné návrhy a otázku sme formulovali ako poloopenú. Okrem toho sme ponechali respondentom možnosť označiť aj viaceré odpovede a stanoviť aj ich poradie, podľa subjektívneho posúdenia miery ich priliehavosti.

Zisťovanie bolo realizované v meste Prešov, ktoré je tretím najväčším mestom v SR (91 000 obyvateľov) a administratívnym centrom Prešovského kraja a zároveň aj prihraničným regiónom s Poľskom a Ukrajinou. Zber dát prebiehal v novembri a decembri 2007. Cieľovú populáciu sme rozdelili do dvoch skupín a následne aj dvoch takmer súbežne prebiehajúcich zisťovaní.

Prvú cieľovú skupinu (označili sme ju ako „Prešovčania“) tvorili obyvatelia mesta Prešov starší ako 19 rokov s trvalým bydliskom v meste Prešov, z ktorej sme urobili výber 1004 respondentov. Vychádzali sme pri tom z výsledkov cenzu vykonaného ŠÚ SR v roku 2001, podľa ktorého tvorila cieľová skupina 66 736 obyvateľov. Použili sme metodiku konštrukcie kvótnym výberom, so štyrmi viazanými kvótnymi znakmi: pohlavie, vek a miesto trvalého bydliska (na základe uvedenia adresy trvalého pobytu bol následne stanovený príslušný urbanistický obvod).

Druhú cieľovú skupinu (označili sme ju ako „Maturanti“) predstavovali študenti maturitných ročníkov všetkých gymnázií a stredných odborných škôl na území mesta Prešov, ktorých celkový počet k 1.1.2007 predstavoval 1 863 (zdroj: Ústav informácií a prognóz Ministerstva školstva SR). Z uvedeného počtu sme získali odpovede od 751 študentov, teda 40,3 %. V tomto prípade sme využili formu on-line ankety.

Pre potreby analýzy intraurbánnej priestorovej diferenciácie sme použili urbanistické obvody ako najmenšie územné jednotky, za ktoré boli dostupné relevantné dáta (mapa č. 1). Nakoľko uvedené jednotky vykazujú výrazne diferencovanú hustotu zaľudnenia, obmedzili sme naše zisťovanie len na najhustejšie obývané územia mesta, za ktoré sme disponovali dostatočným počtom respondentov (mapa č. 2).

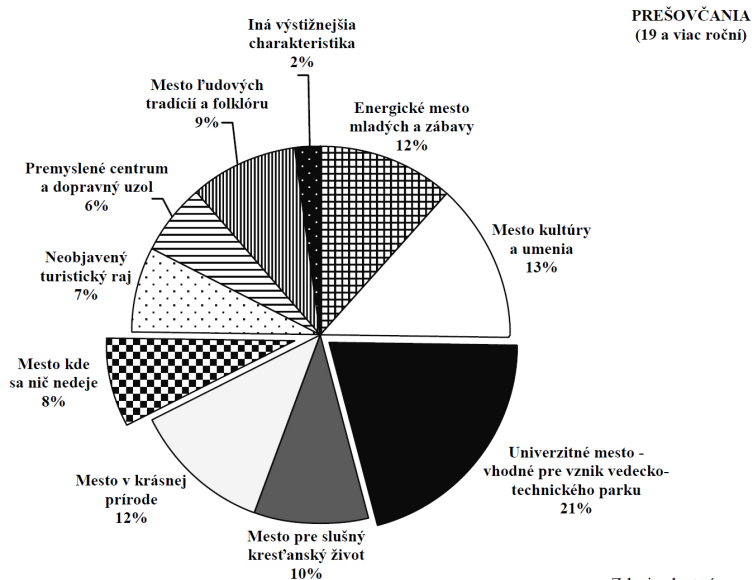
VÝSLEDKY A DISKUSIA

Oslovení respondenti sa vyjadrovali k otázke: „*Ktoré z nasledujúcich hodnotení podľa Vás dobre charakterizuje mesto Prešov?*“, pričom posudzovali nasledujúce charakteristiky:

- Prešov univerzitné mesto – vhodné pre vznik vedecko-technického parku
- Prešov mesto kultúry a umenia
- Prešov energické mesto mladých a zábavy
- Prešov mesto v krásnej prírode
- Prešov mesto pre slušný kresťanský život
- Prešov mesto kde sa nič nedeje
- Prešov mesto ľudových tradícií a folklóru
- Prešov neobjavený turistický raj
- Prešov premyslené centrum a dopravný uzol
- iná výstižnejšia charakteristika.

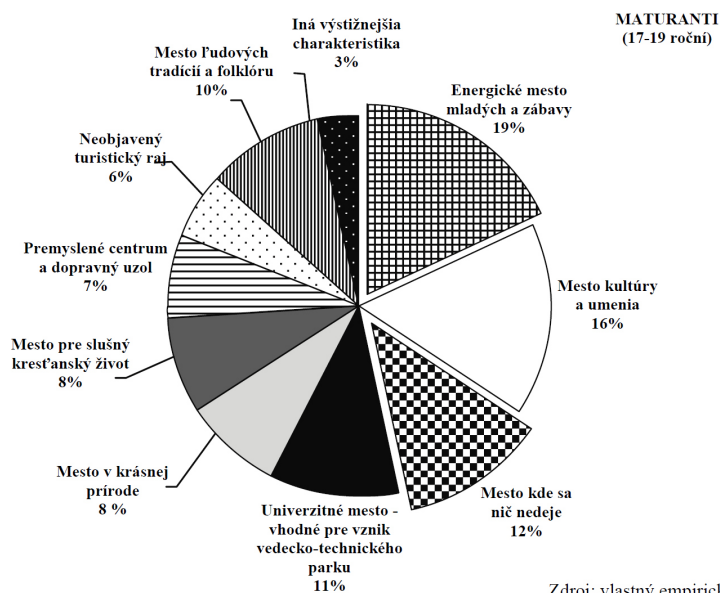
U prvej skupiny respondentov označenej ako „Prešovčania“ prevláda presvedčenie, že mesto Prešov najlepšie odráža charakteristika: „*Prešov univerzitné mesto – vhodné pre vznik vedecko-technického parku*“. Túto možnosť označilo 21% opýtaných (graf č. 1, tabuľka č. 1). U študujúcich respondentov (17 - 19 roční „Maturanti“), sa však početnosťou odpovedí umiestnilo toto hodnotenie mesta až ako štvrté v poradí (tabuľka č. 2). Rozdiel medzi oboma sledovaným skupinami respondentov predstavoval v tomto prípade až 10 %. Oslovení „Maturanti“ sa najviac stotožnili s obrazom Prešova ako „*energického mesta mladých a zábavy*“ (19 % odpovedí). U starších respondentov bol podiel tých, ktorý stotožnili mesto s týmito prívlastkami o 7% nižší. Zaujímavé je tiež, že oslovení „starší“ respondenti vnímajú Prešov ako „*mesto situované v krásnej prírode*“ intenzívnejšie ako „Maturanti“ (rozdiel činil 4 %). Naopak u mladšej skupiny sme zaznamenali pomerne výrazný podiel označení charakteristiky „*Prešov – mesto kde sa nič nedeje*“, ktorá bola podielom početností odpovedí o 4 % vyššia ako u druhej sledovanej skupiny. V absolútnom vyjadrení bola „Maturantmi“ tretou najčastejšie uvádzanou charakteristikou (tabuľka č. 2).

Graf č.1: Skupina „Prešovčania“ - podiel početností označenia príslušnej možnosti zo sumy 2 259 získaných odpovedí na otázku: Ktoré z nasledujúcich hodnotení dobre charakterizuje mesto Prešov?

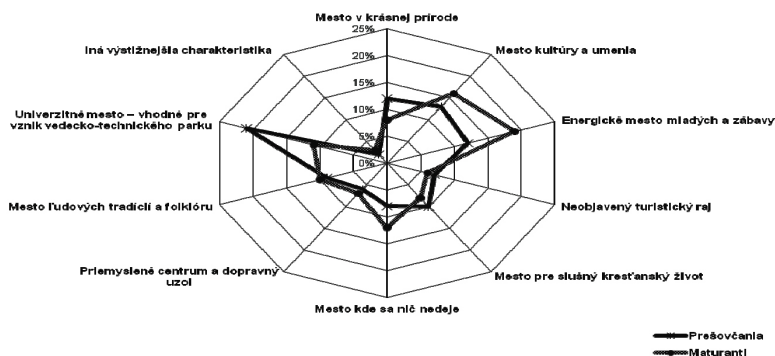
Zdroj: vlastný empirický výskum

Graf č.2: Skupina „Maturanti“ - podiel početností označenia príslušnej možnosti zo sumy 1 758 získaných odpovedí na otázku: Ktoré z nasledujúcich hodnotení dobre charakterizuje mesto Prešov?

Zdroj: vlastný empirický výskum

Graf č. 3: Porovnanie podielu početnosti odpovedí u oboch sledovaných skupín zo sumy všetkých získaných odpovedí

Zdroj: vlastný empirický výskum

Tabuľka č. 1: Hodnotenie vybraných charakteristík mesta skupinou „Prešovčania“

SKUPINA PREŠOVČANIA	Početnosť odpovedí (PO)	Priemerná pozícia poradia (PPP)	Poradie podľa PO	Poradie PPP	Priemer poradia
1. Prešov univerzitné mesto – vhodné pre vznik vedecko-technického parku	468	1,7	1	1	1
2. Prešov mesto kultúry a umenia	303	2,1	2	4	3
4. Prešov energické mesto mladých a zábavy	266	2,0	4	3	3,5
3. Prešov mesto v krásnej prírode	269	2,2	3	5	4
5. Prešov mesto pre slušný kresťanský život	219	2,2	5	5	5
6. Prešov mesto kde sa nič nedeje	174	2,1	7	4	5,5
7. Prešov mesto ľudových tradícií a folklóru	206	2,8	6	7	6,5
8. Prešov neobjavený turistický raj	167	2,7	8	6	7
9. Prešov priemyselné centrum a dopravný uzol	136	2,9	9	8	8,5
10. iná výstižnejšia charakteristika (zväčša ironické poznámky)	51				

Zdroj: vlastný empirický výskum

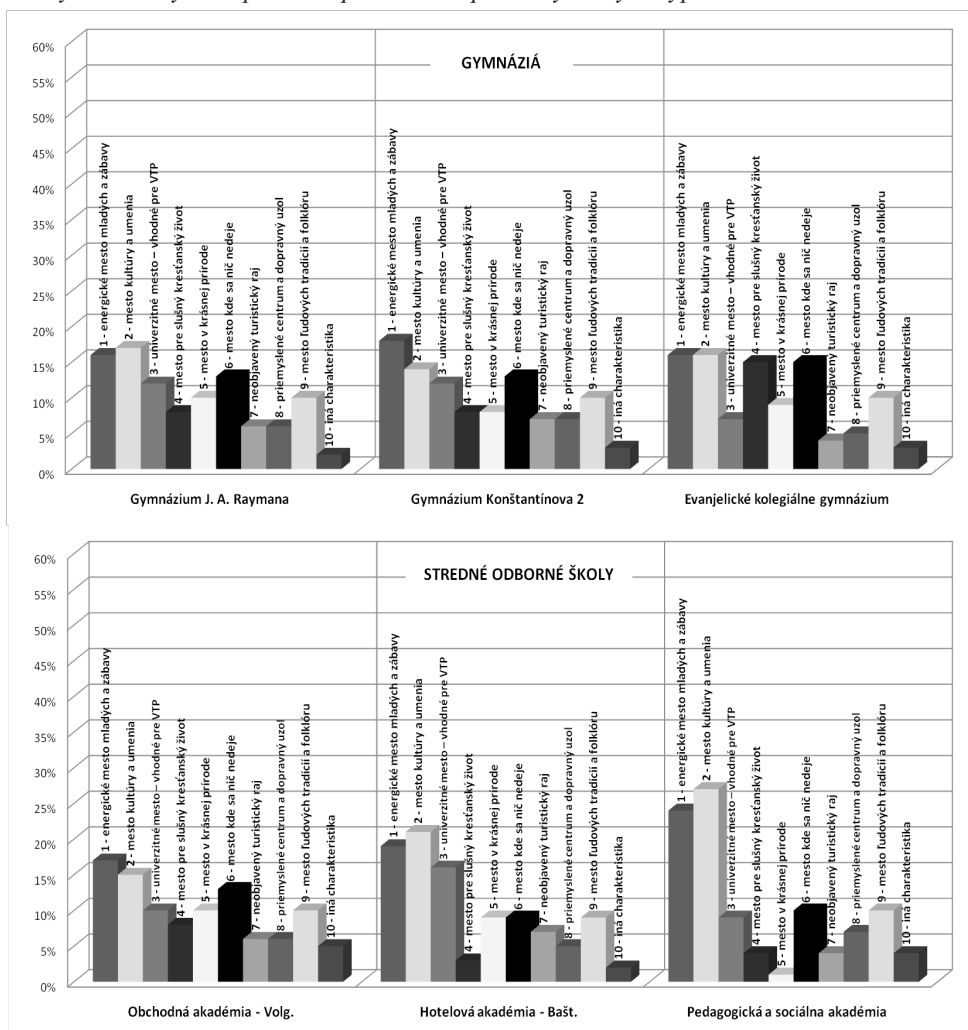
Tabuľka č. 2: Hodnotenie vybraných charakteristík mesta skupinou „Maturanti“

SKUPINA MATURANTI	Počet- nosť odpovedí (PO)	Prie- merná pozícia poradia (PPP)	Poradie podľa PO	Poradie PPP	Priemer poradia
1. Prešov energické mesto mladých a zábavy	317	2,0	1	1	1
2. Prešov mesto kultúry a umenia	289	2,0	2	1	1,5
3. Prešov mesto kde sa nič nedeje	212	2,3	3	2	2,5
4. Prešov univerzitné mesto – vhodné pre vznik vedecko-technického parku	193	2,4	4	3	3,5
5. Prešov mesto v krásnej prírode	145	2,8	6	4	5
6. Prešov mesto pre slušný kresťanský život	144	2,9	7	5	6
7. Prešov mesto ľudových tradícií a folklóru	175	3,4	5	7	6
8. Prešov priemyselné centrum a dopravný uzol	126	3,4	8	7	7,5
9. Prešov neobjavený turistický raj	100	3,3	9	6	7,5
10. iná výstižnejšia charakteristika (zväčša ironické poznámky)	57				

Zdroj: vlastný empirický výskum

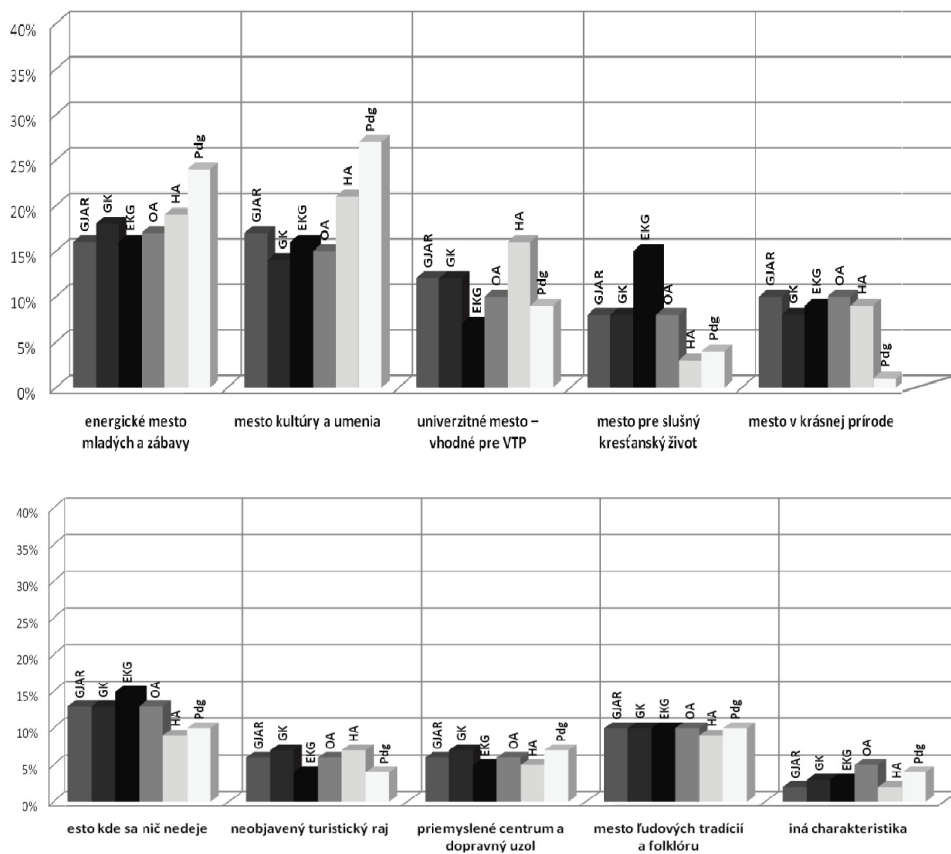
Pri vzájomnom porovnávaní oboch skupín respondentov sme zistili, že „Prešov ako univerzitné mesto“ vnímajú skôr starší respondenti a u študentov dominuje názor, že pôsobí ako „energické mesto mladých a zábavy“ (uviedlo to 19 %, graf č. 2), aj keď v tomto druhom prípade sa prejavila istá ambivalentnosť vo vzťahu k charakteristike Prešova ako „mesta kde sa nič nedeje“. Uviedlo ju 12 % respondentov a v priemere jej priradili 2 - 3 miesto podľa vnímanej intenzity priliehavosti takéhoto označenia mesta (tabuľka č. 2, graf č. 2). Pri ďalšej analýze sme zistili, že výraznejšie sa spomínaná protikladnosť prejavuje u študentov gymnázií (graf č. 4, graf č. 5). Pomerne vysoký podiel respondentov vnímajúcich „Prešov ako mesto kde sa nič nedeje“, vo vzťahu k miestnej samospráve, však naznačuje isté rezervy a potrebu prehodnotenia množstva ponúkaných podujatí pre študentov, resp. mladšiu vekovú kategóriu obyvateľov, pretože nároky mladšej generácie vo vzťahu k ponuke možností aktívneho trávenia voľného času sa neustále zvyšujú. Takmer 27 % podiel z 751 oslovených študentov maturitných ročníkov (t.j. 12 % z 1758 získaných rôznych odpovedí), ktorí označili túto charakteristiku, možno považovať aj za znak toho, že osvedčená ponuka už nepostačuje a je potrebné ju neustále inovovať a rozširovať. Najstaršia veková kategória oslovených (60 a viac roční) sa najväčšmi prikláňa k názoru, že Prešov je predovšetkým „univerzitným mestom s predpokladmi pre vybudovanie vedecko-priemyselného parku“ a súčasne ho vníma aj ako „mesto, pre slušný, kresťanský život“ (graf č. 6).

Graf č. 4: Porovnanie podielu početností odpovedí u skupiny „Maturanti“ zo sumy všetkých získaných odpovedí – porovnanie podľa vybraných typov škôl.

Zdroj: vlastný empirický výskum

Graf č. 5: Porovnanie podielu početností odpovedí u skupiny „Maturanti“ zo sumy všetkých získaných odpovedí – porovnanie podľa jednotlivých charakteristík u vybraných typov škôl.

GJAR– Gymnázium Jána Adama Raymana

GK – Gymnázium Konštantína 2

EKG – Evanjelické kolegiálne gymnázium

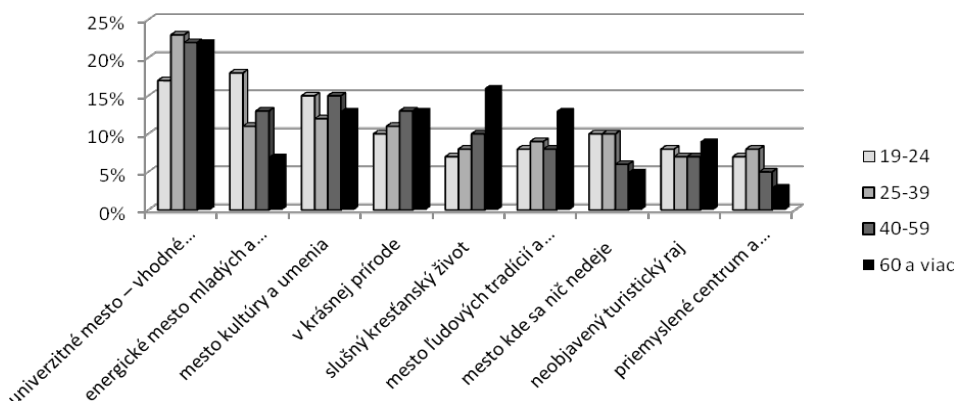
OA – Obchodná akadémia, Volgogradská 3

HA – Hotelová akadémia Prešov. Baštová 3

Pdg – Pedagogická a sociálna akadémia

Zdroj: vlastný empirický výskum

Graf č. 6: Porovnanie podielu početnosti odpovedí u skupiny „Prešovčania“ zo sumy všetkých získaných odpovedí – porovnanie podľa veku respondentov

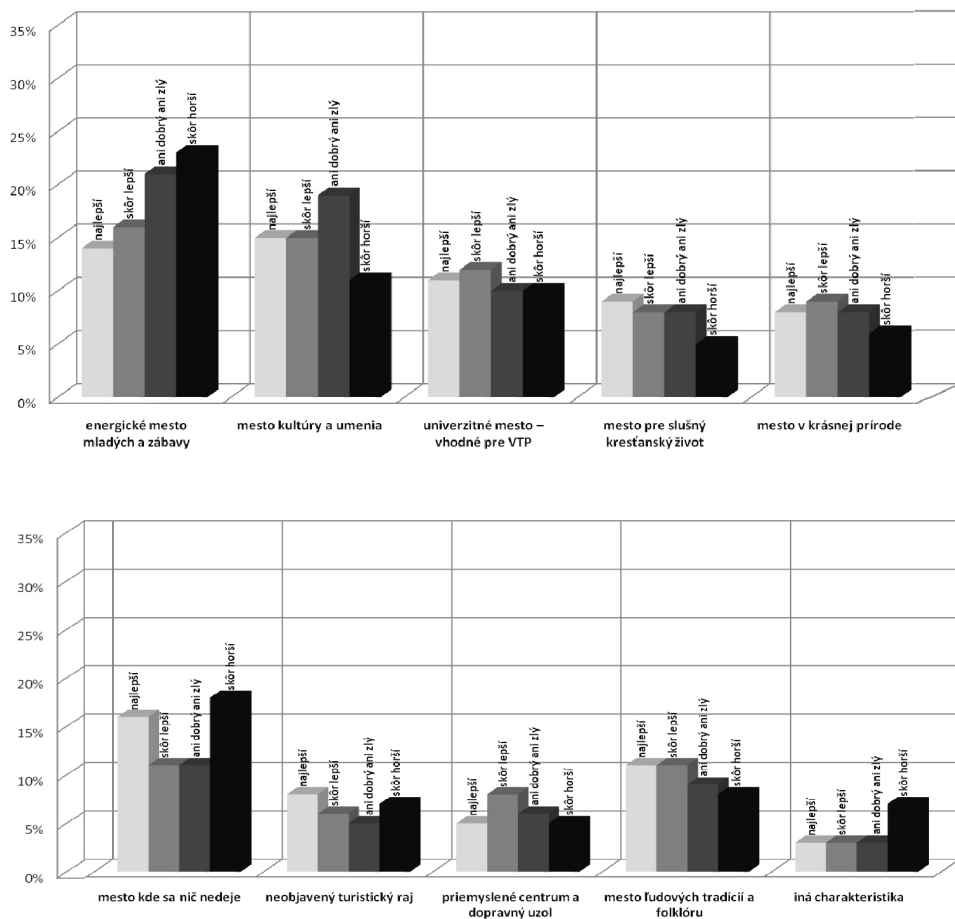

Zdroj: vlastný empirický výskum

Tieto výsledky naznačujú, že vnímanie mesta je do istej miery ovplyvnené aj momentálnym štádiom životného cyklu, v ktorom sa respondenti nachádzali v čase realizácie prieskumu. U sledovaných vekových skupín sme pozorovali preferenciu charakteristík, reflektujúcich aktivity, ktoré sú pre príslušné štádium života príznačné. Kým u mladšej generácie dominoval obraz mesta ako „*mesta mladých a zábavy*“ (19 - 24 roční - 18 %, kým u 60 a viac ročných - 7%) u najstarších respondentov sme identifikovali aj pomerne výraznú skupinu zástancov vnímajúcich Prešov ako „*mesto, pre slušný, kresťanský život*“ (60 a viac roční - 16%, kým u 19 - 24 ročných - 7%) ako aj „*mesto ľudových tradícií a folklóru*“ (60 a viac roční - 13 %, kým u 19 - 24 ročných - 8 %).

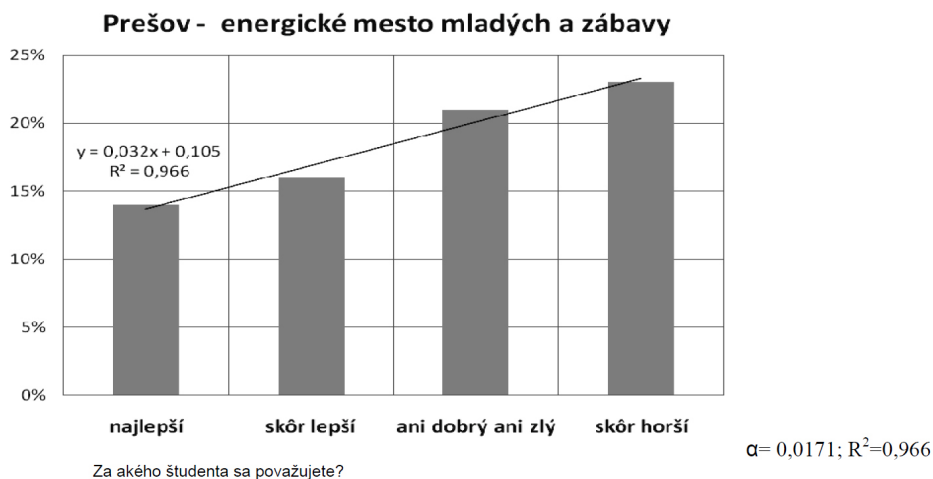
Podobná tendencia je zrejma aj v prípade porovnania podielu početností u skupiny „Maturanti“ podľa sebareflexie študijných výsledkov. Ako naznačuje prehľad podľa sledovaných charakteristík (graf č. 7) u niektorých sme zaznamenali štatisticky významnú závislosť (graf č. 8, č. 9). Najvýraznejšie sa prejavila pri možnosti „*Prešov ako energické mesto mladých a zábavy*“ (graf č. 8), kde možno pozorovať, že podiel študentov prikláňajúcich sa k tejto možnosti, ako najvýstižnejšej stúpa od tých, ktorí sa považujú za najlepších (14 % podiel odpovedí) k tým horším, u ktorých toto označenie bolo najčastejšie (23 % podiel odpovedí). Podiel variability vysvetlený lineárnym regresným modelom predstavuje v tomto prípade 96,6 % vysvetlenej variability na hladine významnosti $\alpha = 0,0171$ (použitá analýza rozptylu ANOVA). Naopak opačnú klesajúcu tendenciu je možné pozorovať pri charakteristike „*Prešov – mesto ľudových tradícií a folklóru*“ (graf č. 9), ktorú považujú za najmenej priliehavú študenti považujúci sa za „skôr horších“ (8 % podiel odpovedí) ($\alpha = 0,05$; $R^2 = 0,896$). U nich je zároveň aj najpočetnejšia skupina, zastávajúca názor, že „*Prešov je mestom kde sa nič nedeje*“ (18 % podiel odpovedí).

Graf č. 7: Porovnanie podielu početností stotožnenia s predloženými charakteristikami Prešova u skupiny „Maturanti“ zo sumy všetkých získaných odpovedí – porovnanie podľa sebareflexie študijných výsledkov

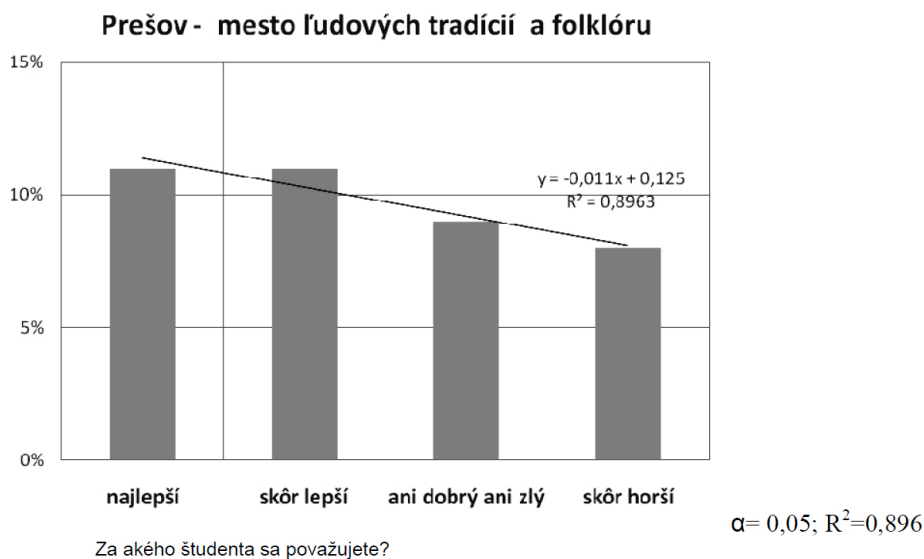
Zdroj: vlastný empirický výskum

Graf č. 8: Hodnotenie priliehavosti charakteristiky „Prešov – energické mesto mladých a zábavy“ v závislosti od sebareflexie študijných výsledkov u sledovanej skupiny 751 „Maturantov“.

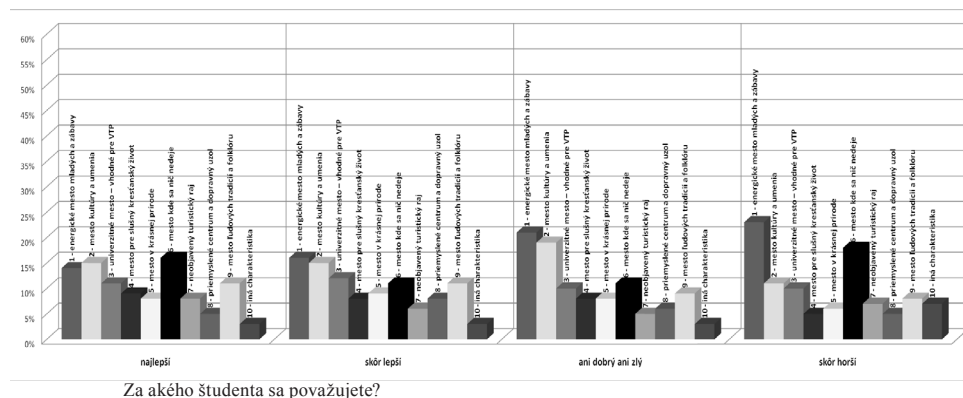
Zdroj: vlastný empirický výskum

Graf č. 9: Hodnotenie priliehavosti charakteristiky „Prešov – mesto ľudových tradícií a folklóru“ v závislosti od sebareflexie študijných výsledkov u sledovanej skupiny 751 „Maturantov“.

Zdroj: vlastný empirický výskum

Graf č. 10: Porovnanie podielu početnosti stotožnenia s predloženými charakteristikami Prešova u skupiny „Maturanti“ zo sumy všetkých získaných odpovedí – porovnanie podľa sebareflexie študijných výsledkov.

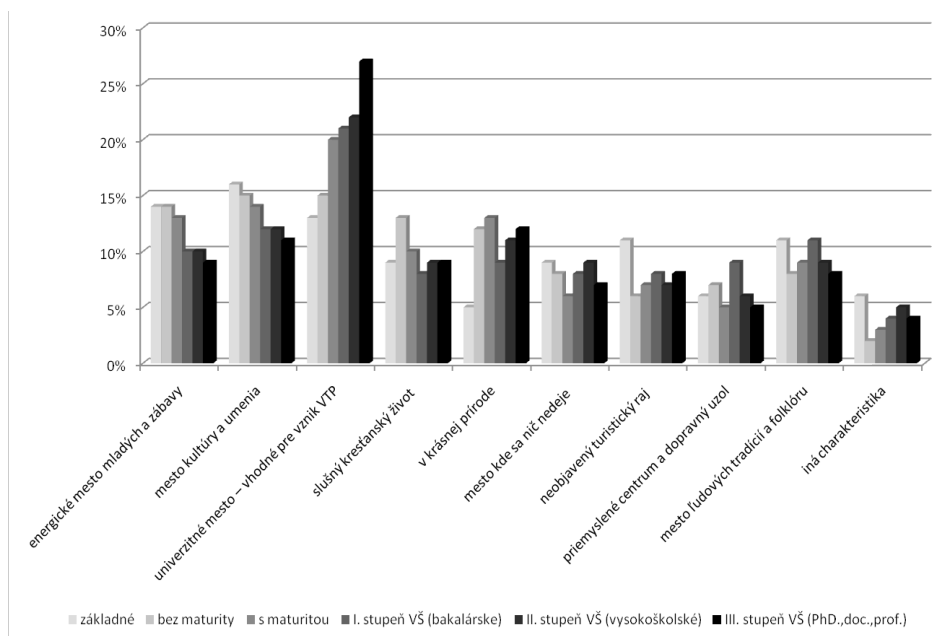

Za akého študenta sa považujete?

Zdroj: vlastný empirický výskum

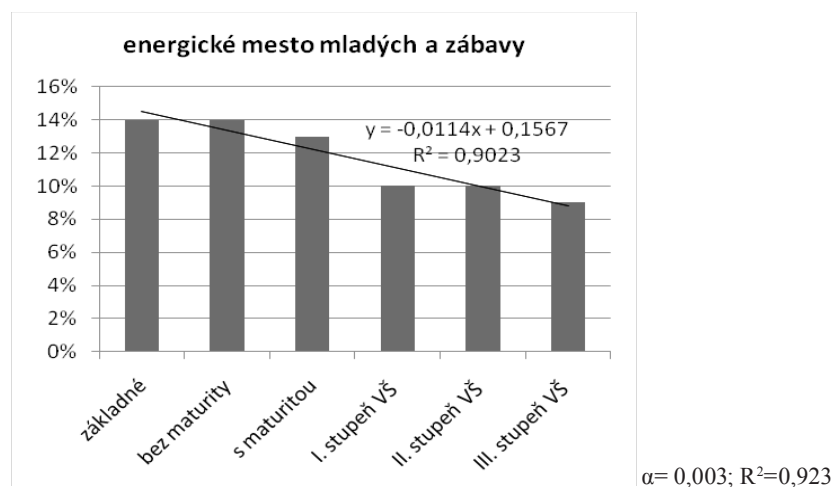
U troch početnosťou najčastejšie uvádzaných charakteristík mesta vo vzorke 1004 respondentov súboru „Prešovčania“ sme zistili závislosť vo vzťahu k najvyššiemu dosiahnutému stupňu vzdelania (graf č.11). Aj tu sme zaznamenali istú ambivalentnosť predovšetkým u skupiny vysokoškolsky vzdelaných respondentov, ktorí mesto Prešov považujú za „univerzitné mesto, vhodné pre vznik vedecko-technického parku“ (III. stupeň VŠ vzdelania – 27 %, II. stupeň VŠ – 22 %, I. stupeň VŠ – 21 %) a na druhej strane početnosť odpovedí priradzujúcich mestu atribút „mesto mladých a zábavy“ je u tejto skupiny najnižší (III. stupeň VŠ vzdelania – 9 %, II. stupeň VŠ – 10 %, I. stupeň VŠ – 10 %). Podrobnejšie skúmanie použitím lineárneho regresného modelu (graf č. 12, graf č. 13, graf č. 14) túto závislosť potvrdilo. Vo vzťahu k deklarovanej ambícii mesta Prešov, profilovať sa navonok u širokej verejnosti ako „mesto kultúry a umenia“, ktorú potvrdilo aj snahou o získanie titulu Európske hlavné mesto kultúry pre rok 2013, tieto výsledky naznačujú potrebu ďalšieho skúmania a identifikácie hlavných faktorov ovplyvňujúcich zmienené vnímanie. Predovšetkým klesajúci podiel respondentov vnímajúcich Prešov ako mesto kultúry vo vzťahu k najvyššiemu dosiahnutému stupňu vzdelania môže naznačovať, že aktuálna ponuka v danej oblasti nezodpovedá nárokom respondentov s vyšším vzdelaním. Takéto závery, by si však vyžadovali potvrdenie samostatným výskumom.

Graf č. 11: Porovnanie podielu početností stotožnenia s predloženými charakteristikami Prešova u skupiny „Prešovčania“ zo sumy všetkých získaných odpovedí – porovnanie podľa najvyššieho dosiahnutého stupňa vzdelania

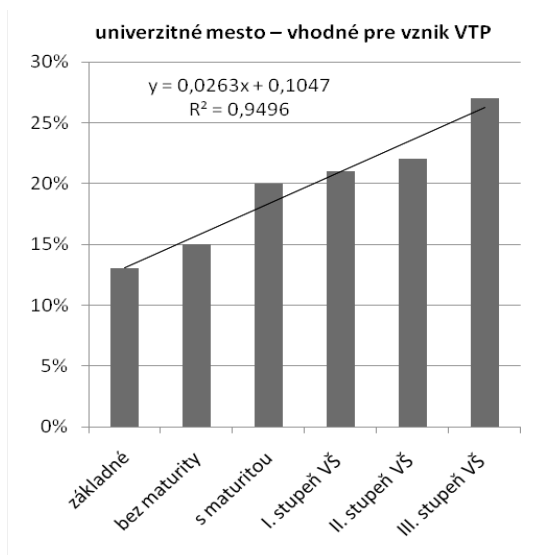
Zdroj: vlastný empirický výskum

Graf č. 12: Hodnotenie priliehavosti charakteristiky „Prešov – energetické mesto mladých a zábavy“ v závislosti od najvyššieho dosiahnutého stupňa vzdelania u sledovanej skupiny 1004 respondentov („Prešovčania“)

Zdroj: vlastný empirický výskum

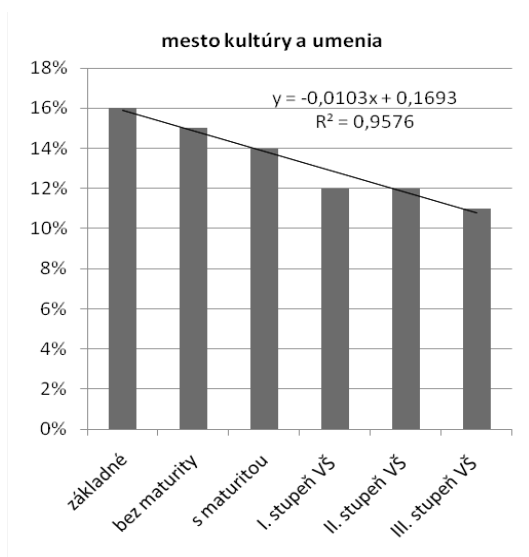
Graf č. 13: Hodnotenie priliehavosti charakteristiky „Prešov – univerzitné mesto, hodné pre vznik vedecko-technického parku“ v závislosti od najvyššieho dosiahnutého stupňa vzdelania u sledovanej skupiny 1004 respondentov („Prešovčania“)

$\alpha = 0,001$; $R^2 = 0,95$

Zdroj: vlastný empirický výskum

Graf č. 14: Hodnotenie priliehavosti charakteristiky „Prešov – mesto kultúry a umenia“ v závislosti od najvyššieho dosiahnutého stupňa vzdelania u sledovanej skupiny 1004 respondentov („Prešovčania“)

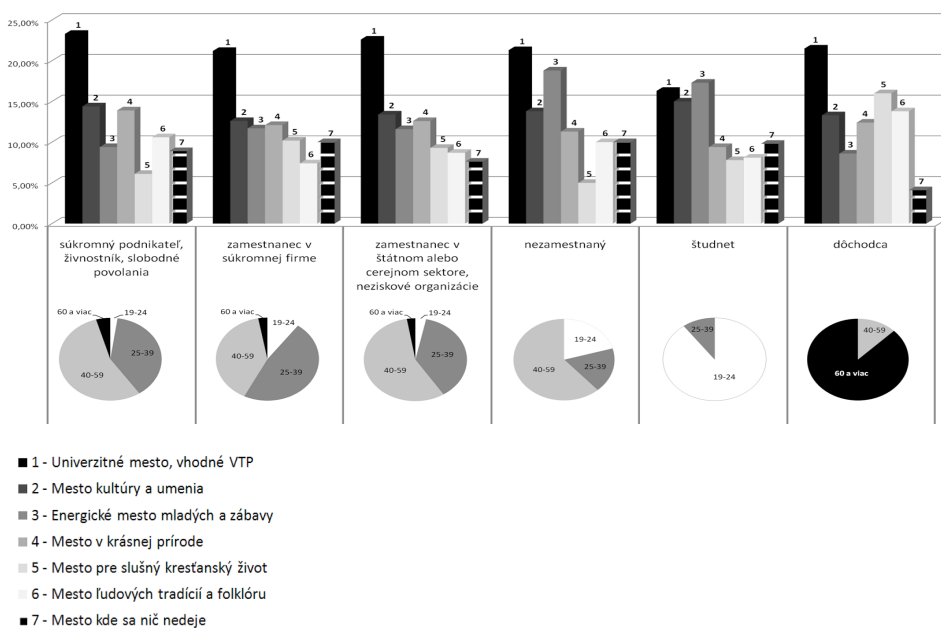

$\alpha = 0,021$; $R^2 = 0,958$

Zdroj: vlastný empirický výskum

Pri analýze odpovedí respondentov v otázke najvýstižnejšieho obrazu mesta Prešov podľa zamestnania sme zaznamenali nasledujúce výsledky: takmer všetky sledované skupiny respondentov - okrem študentov – sa zhodli v názore, že najvýstižnejšie označenie pre mesto je „Prešov – univerzitné mesto, hodné pre vznik vedecko-technického parku“ (16 - 23 %). U študujúcich respondentov boli odpovede priradzujúce Prešovu jednu z prvých troch charakteristík pomerne vyrovnané (kde podiel v poradí predstavuje: 1 - 16 %, 2 - 15 %, 3 - 17 % vid' graf č. 15). Ako vyplýva z grafu č. 15, predovšetkým u skupín „dôchodcovia“ a „študenti“, sú výsledky veľmi podobné záverom, ku ktorým sme dospeli pri skúmaní odpovedí vzhľadom k veku respondentov, čo je spôsobené predovšetkým vysokou homogénnosťou ich vekovej štruktúry. Odhliadnuc od charakteristiky „Prešov – univerzitné mesto, hodné pre vznik vedecko-technického parku“ bol druhou najpočetnejšie zastúpenou charakteristikou (s výrazne vyšším zastúpením vzhľadom k ostatným a to 19 %) „Prešov – energické mesto mladých a zábavy“. Isté odchýlky sú badateľné aj u skupiny súkromných podnikateľov, živnostníkov a slobodných povolání, kde majú výraznejšie zastúpenie hodnotenia: „Prešov – mesto kultúry a umenia“ (15 %) a „Prešov – mesto v krásnej prírode“ (14 %). Rozdiel (aj keď len 3 %) medzi skupinou zamestnancov v súkromných spoločnostiach a zamestnancami v štátnom a verejnom sektore je v podiele zastávajúcich názor, že „Prešov je mestom kde sa nič nedeje“. V ostatných charakteristikách sme znamenali len nepatrné odchýlky.

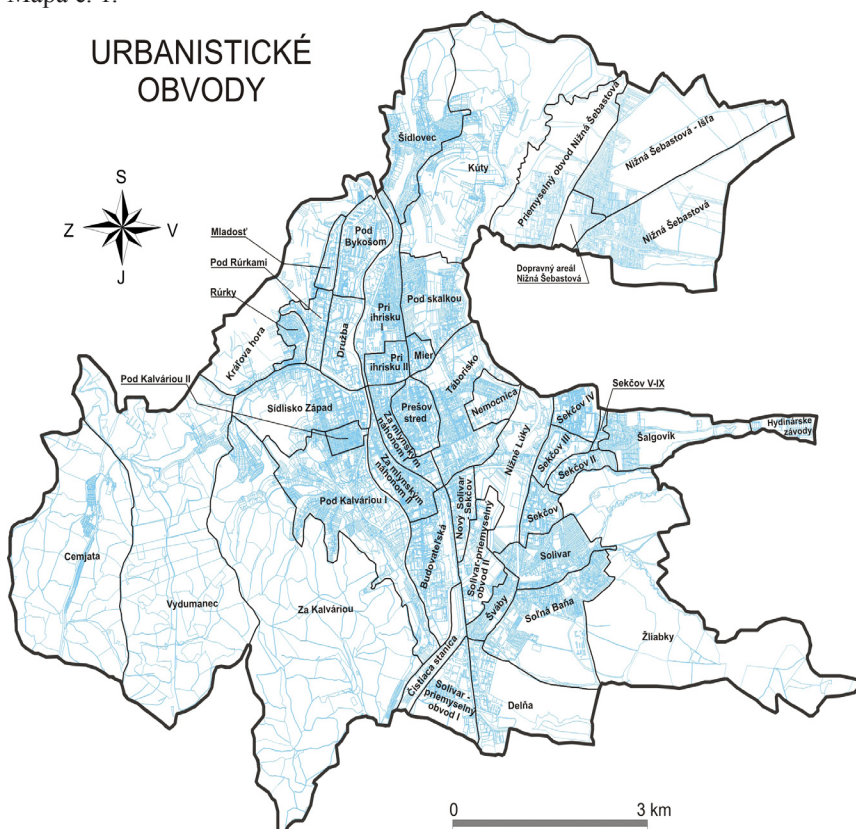
Graf č. 15: Porovnanie podielu početností stotožnenia s predloženými charakteristikami Prešova u skupiny „Prešovčania“ zo sumy všetkých získaných odpovedí – porovnanie podľa zamestnania respondentov a vekovej štruktúry príslušnej skupiny.

Zdroj: vlastný empirický výskum

Skúmaním intraurbánnej priestorovej diferenciácie (vo vybraných urbanistických obvodoch (mapa č. 1) s najvyššou hustotou zaľudnenia (mapa č. 2) podľa preferovanej charakteristiky mesta sme zistili, že existuje istá názorová odlišnosť v otázke vnímania mesta, v rámci východnej a západnej časti mesta. Prejavuje sa pri označení „*Prešova ako mesta kultúry a umenia*“, „*Prešova ako mesta pre slušný kresťanský život*“, „*Prešova ako centra ľudových tradícií a folklóru*“ ale najmä pri charakteristike „*Prešova ako priemyselného a dopravného uzla*“. V posledne zmienenom prípade, to pravdepodobne súvisí s lokalizáciu zóny s vyšším zastúpením priemyselných plôch, ktorými obyvatelia východnej časti mesta musia prejsť pri ceste do centra mesta a napokon k tomu pravdepodobne prispieva aj panoráma (predovšetkým bytov situovaných na severozápadnom okraji sídliska Sekčov – východná časť mesta), v ktorej centre je „dymiaci“ drevokombinát Kronospan. V prípade južnej časti (Šváby) je pravdepodobným dôvodom rušná štvorprúdová komunikácia, ktorá prechádza jeho stredom a je situovaná v bezprostrednej blízkosti bytov (mapy č. 3 - 11).

Mapa č. 1:

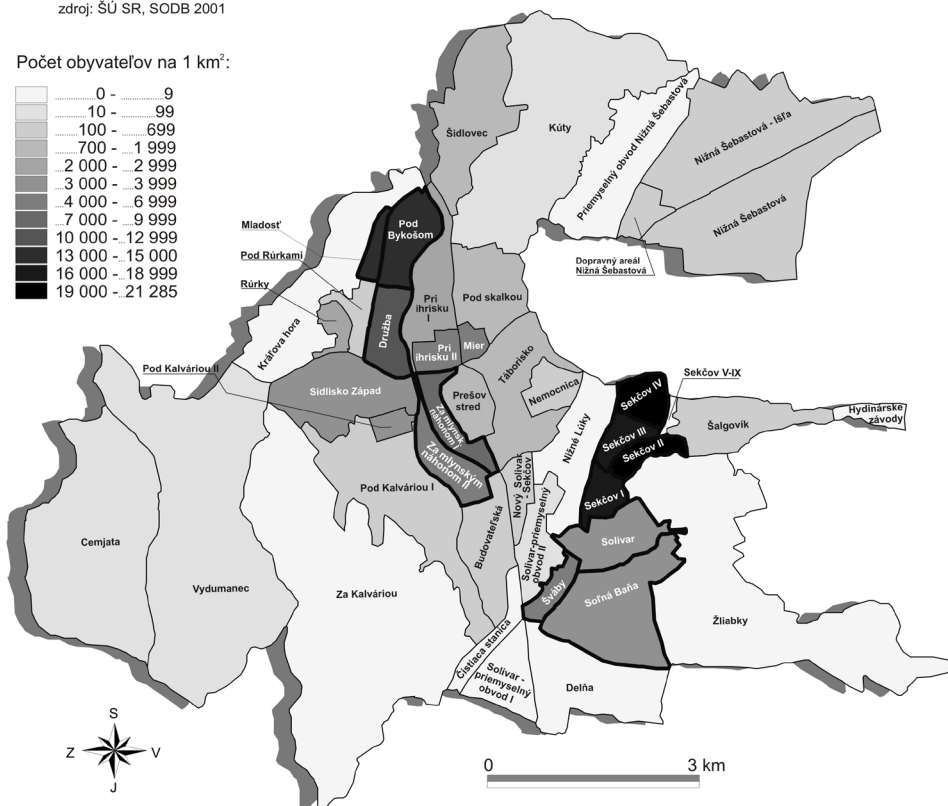
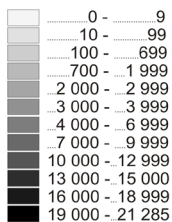

Mapa č. 2:

HUSTOTA ZAĽUDNENIA V MESTE PREŠOV PODĽA URBANISTICKÝCH OBVODOV

Autor: Kvetoslava Matlovičová

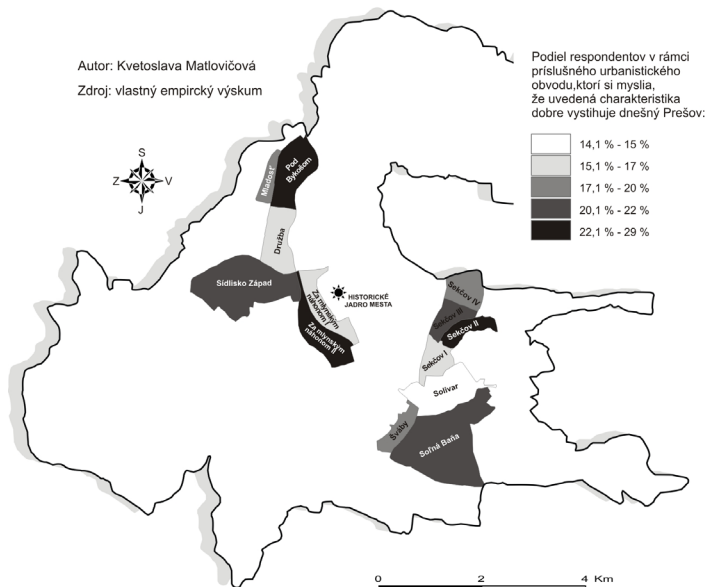
zdroj: ŠÚ SR, SODB 2001

Počet obyvateľov na 1 km²:

Mapa č. 3:

PREŠOV - UNIVERZITNÉ MESTO, VHODNÉ PRE VZNIK VEDECKO - TECHNICKÉHO PARKU

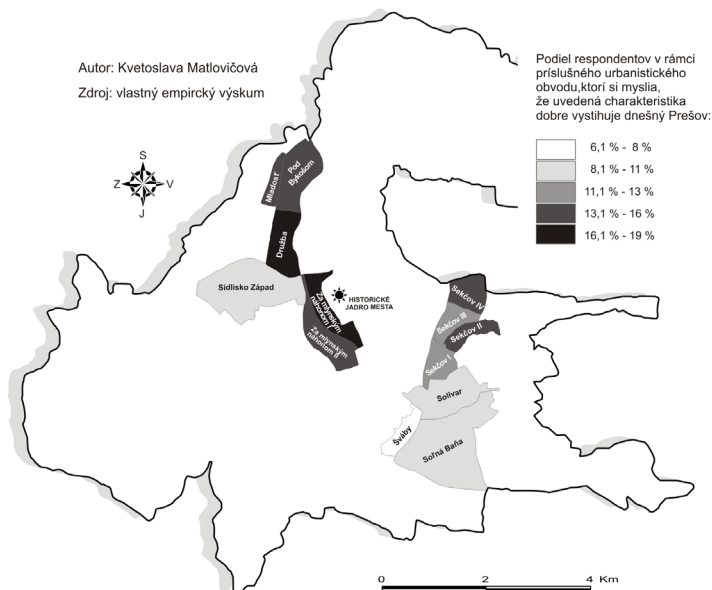
MIERA STOTOŽNENIA SA S UVEDENOU CHARAKTERISTIKOU
HODNOTENIE PODĽA VYBRANÝCH URBANISTICKÝCH OBLASTÍ

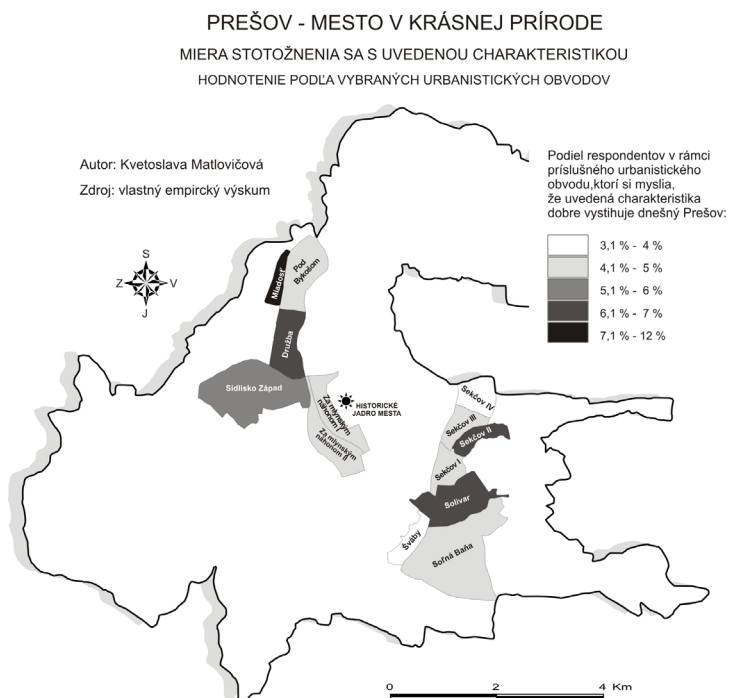
Mapa č. 4:

PREŠOV - MESTO KULTÚRY A UMENIA

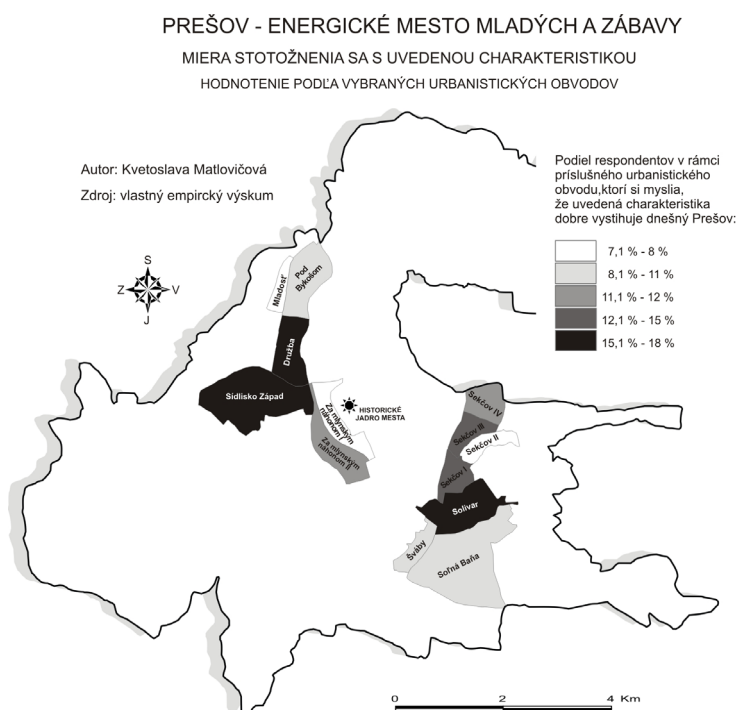
MIERA STOTOŽNENIA SA S UVEDENOU CHARAKTERISTIKOU
HODNOTENIE PODĽA VYBRANÝCH URBANISTICKÝCH OBLASTÍ

Mapa č. 5:

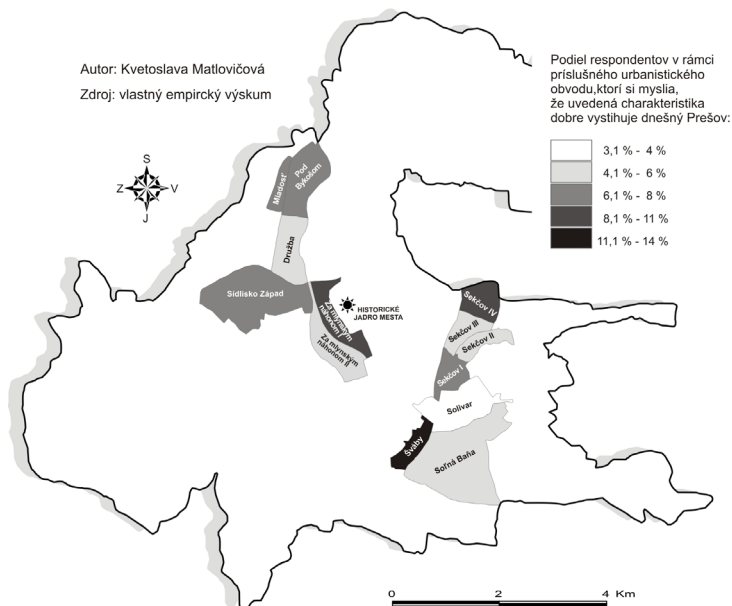

Mapa č. 6:

Mapa č. 7:

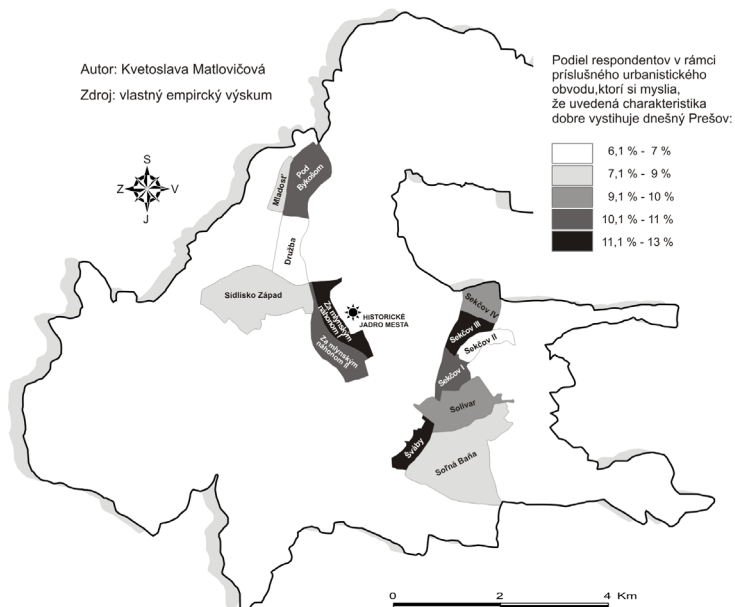
PREŠOV - MESTO KDE SA NIČ NEDEJE
 MIERA STOTOŽNENIA SA S UVEDENOU CHARAKTERISTIKOU
 HODNOTENIE PODĽA VYBRANÝCH URBANISTICKÝCH OBLASTÍ

Mapa č. 8:

PREŠOV - MESTO PRE SLUŠNÝ KREŠŤANSKÝ ŽIVOT

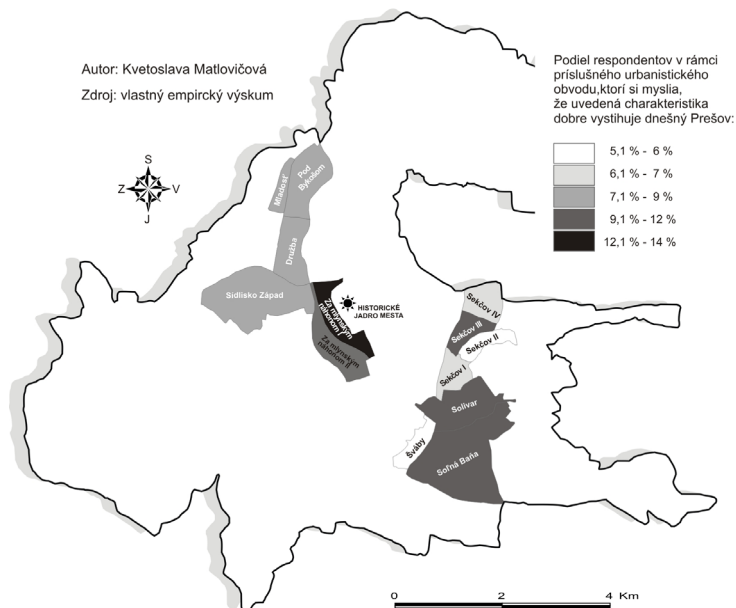
MIERA STOTOŽNENIA SA S UVEDENOU CHARAKTERISTIKOU
 HODNOTENIE PODĽA VYBRANÝCH URBANISTICKÝCH OBLASTÍ

Mapa č. 9:

PREŠOV - MESTO ĽUDOVÝCH TRADÍCIÍ A FOLKLÓRU

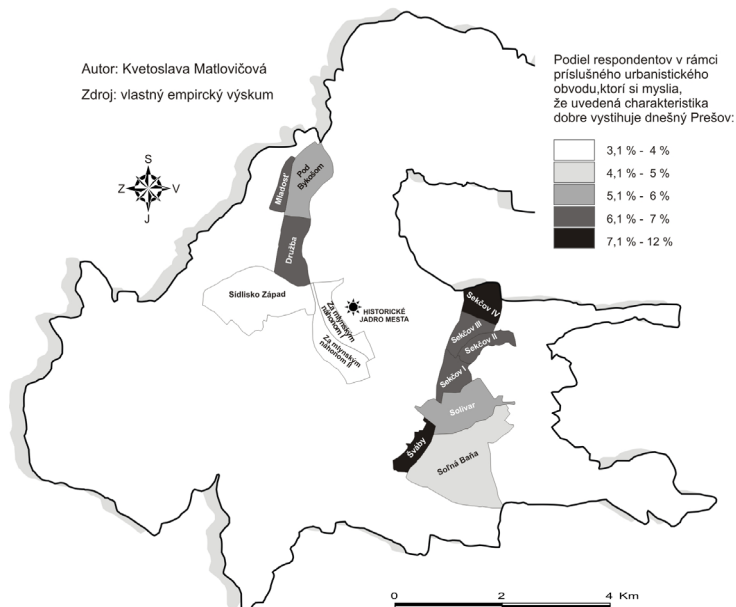
MIERA STOTOŽNENIA SA S UVEDENOU CHARAKTERISTIKOU
HODNOTENIE PODĽA VYBRANÝCH URBANISTICKÝCH OBLASTÍ

Mapa č. 10:

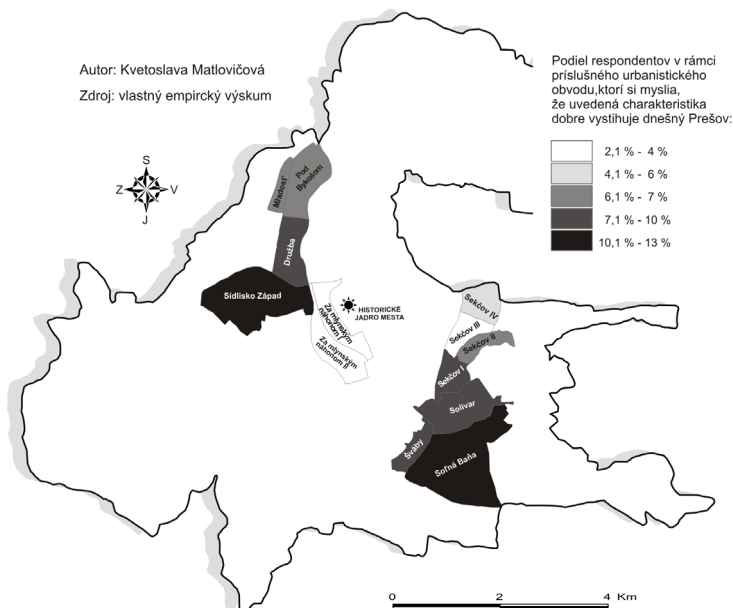
PREŠOV - PRIEMYSELNÉ CENTRUM A DOPRAVNÝ UZOL

MIERA STOTOŽNENIA SA S UVEDENOU CHARAKTERISTIKOU
HODNOTENIE PODĽA VYBRANÝCH URBANISTICKÝCH OBLASTÍ

Mapa č. 11:

PREŠOV - NEOBJAVENÝ TURISTICKÝ RAJ
MIERA STOTOŽNENIA SA S UVEDENOU CHARAKTERISTIKOU
HODNOTENIE PODĽA VYBRANÝCH URBANISTICKÝCH OBVODOV

ZÁVER

„Podstata získania dobrej reputácie, spočíva v snažení stať sa takým, akým tužíte vyzerat“ (Sokrates). Táto myšlienka jasne naznačuje, že vedomé formovanie imidžu bolo predmetom záujmu už približne 400 rokov pred Kristom. Aj napriek tomu, že sa problematikou formovania imidžu ľudstvo zaoberá už tak neuveriteľné dlhé obdobie stále nemožno povedať, že poznáme odpovede na všetky vynárajúce sa otázky. Prispieva k tomu aj fakt, že postupne narastá rozsah objektov, ktorých imidž skúmame. Neustále narastajúca konkurencia medzi územiaми, súťaženie o turistov, investorov či nových obyvateľov, logicky vyústila do záujmu o techniky napomáhajúce odhaľovať a následne aj formovať obraz konkrétneho miesta želaným smerom.

Skúmanie percepcie obrazu (nie len) územia je často problematické, pretože naráža na obrovskú diverzitu možných výsledkov s následným problémom ich generalizácie, umožňujúcej odhaliť spoločné znaky, ktorými sa odlišuje od iného miesta. Z možných alternatív sme pre potreby tejto štúdie zvolili deduktívny prístup a skúmali sme interný imidž mesta Prešov.

Naše skúmanie odhalilo pomerne vysoký podiel respondentov vnímajúcich „Prešov ako mesto kde sa nič nedeje“, čo môže naznačovať isté rezervy a snáď aj potrebu istého prehodnotenia množstva ponúkaných podujatí, hlavne pre študentov, resp. mladšiu vekovú kategóriu obyvateľov, u ktorej bolo toto hodnotenie zastúpené výraznejšie. Najstaršia veková kategória oslovených Prešovčanov (60 a viac roční) zastáva názor, že Prešov je predovšetkým „univerzitným mestom s predpokladmi pre vybudovanie vedecko-priemyselného parku“ a súčasne ho vníma aj ako „mesto, pre slušný, kresťanský život“.

Pri vzájomnom porovnávaní jednotlivých vekových skupín respondentov sme zistili, že „Prešov ako univerzitné mesto“ vnímajú skôr starší respondenti a u študentov dominuje názor, že pôsobí ako „energické mesto mladých a zábavy“ (uviedlo to 19 %, graf č.2), aj keď v tomto druhom prípade sa prejavila istá ambivalentnosť vo vzťahu k charakteristike Prešova ako „mesta kde sa nič nedeje“.

Napriek tomu, že pri skúmaní interného imidžu mesta nevieme posúdiť do akej miery respondenti vyjadrujú v ním vybranej charakteristike vnímaný existujúci stav a aký podiel pri výbere charakteristiky má skôr ich osobné želanie ďalšieho smerovania vývoja mesta, takéto prieskumy majú svoje opodstatnenie. Predstavujú totiž istú mieru seba-reflexie v procese formovania imidžu spravovaného územia a to je dôvod pre ktorý môžu byť nápomocné v procese optimalizácie stratégie ďalšieho rozvoja mesta.

Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0611/09 Koncept miesta v regionálnogeografickej analýze a syntéze a teritoriálnom marketingu: teoreticko-metodologický rámec a aplikácia na vybrané modelové územia (ved. projektu prof. R. Matlovič).

LITERATÚRA

- AAKER, D., A. (2003): *Brand building*. Budování obchodní značky. Computer Press, Brno, ISBN 80-7226-885-6, 312 p.
- FORET M. (1992): *Veřejné mínění a image*. MOSPRA, Brno 28 p.
- FORET, M., STÁVKOVÁ, J., VAŇOVÁ, A. (2006) : *Marketingový výzkum*. Znojmo: SVŠE, ISBN 80-239-7755-5
- CHOI S., LEHTO A. X. Y., MORRISON A. M., (2007): Destination image representation on the web: Content analysis of Macau travel related websites. *Tourism Management*, Volume 28, Issue 1, February 2007, pp. 118-129
- GLIŃSKA E., FLOREK M., KOWALEWSKA A. (2009): *Wizerunek miasta. Od koncepcji do wdrożenia*. Wolters Kluwer Poland, ISBN: 978-83-7601-280-3, 164 p.
- KELLER, K. J. (2007): *Strategie řízení značky*. Grada Publishing, a.s., Praha, ISBN 978-80-247-1481-3, 796 p.
- KOTLER, P., ASPLUND, C., REIN, I., HAIDER, D. (1999): *Marketing Places Europe*. Pearson Education Ltd, London, 388 p.
- LYNCH, K. (2004): *Obráz města / The Image of the City*. Bova Polygon, Praha, 2004, ISBN 80-7273-094-0, p. 202
- MATLOVIČOVÁ, K. (2008): *Marketing miesta v regionálnom rozvoji: teoretická báza a empirická aplikácia*. Dizertačná práca. Katedra geografie a regionálneho rozvoja, Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovskej univerzity v Prešove, 346 p.
- POKOJNÁ, K. (2008): Firemný imidž nie sú len prázdne slová. *E-Trend*, publikované 10.01.2008, dostupné na: <http://podnikanie.etrrend.sk/podnikanie-riadenie/firemny-imidz-nie-su-len-prazdne-slova.html>, citvané: 11.1.2010
- PHELPS, A. (1986): Holiday destination image - the problem of assessment An example developed in Menorca, *Tourism Management*, Volume 7, Issue 3, September 1986, Pages 168-180
- STRAŠÍK, A., POMPUROVÁ, K. (2007): Skúmanie imidžu Slovenska ako krajiny cestovného ruchu. *Ekonomická revue cestovného ruchu, ročník 40, 2007, č. 3, pp. 161-172*.

VYSEKALOVÁ J. (2009): *Image a firemní identita*. Grada Publishing a.s., Praha, ISBN 978-80-247-2790-5, 190 p.

ANALYSIS OF INTERNAL IMAGE OF THE CITY PREŠOV

Summary

"The way to gain a good reputation is to endeavour to be what you desire to appear." (Socrates). This idea clearly suggests that the conscious image building was a subject of interest already since 400 years BC. Even though human race has dealt with the issue of image building for such a long period of time, we still cannot say that we know answers to all emerging issues. This is also because of the fact that there is a gradually increasing range of objects whose image is examining. Constantly increasing competition between territories, the fight for tourists, investors and new residents logically led into interest in techniques that help to reveal and subsequently shape the image of a particular place in desirable way.

Examination of image perception (not only) of the territory is often difficult because it faces a huge diversity of possible outcomes. Consequently there is a problem to turn received outcomes into an abstract simplified form, which allow us to detect common features that distinguish one place from another. For examining of internal image of the city Prešov we chose a deductive approach.

Our investigation revealed a relatively high proportion of respondents perceiving *"Prešov as a city where nothing happens"*. This perception in relation to local government may indicate some reserves and perhaps also a need to review the quantity of offered events, especially those for students, respectively younger groups of population by which such assessment was represented the most significantly. The oldest surveyed age group of Prešov residents (60 years old and above) believes that Prešov is primarily *"a university town with good conditions for the development of scientific-industrial park"* and also as a *"city for a decent, christian life"*.

Thanks to mutual comparison of individual age groups of respondents, we found out that *"Prešov as a university city"* tends to be perceived rather by older respondents. The most of students share a view that Prešov acts rather as an *"energetic city full of the young and entertainment"* (stated by 19% of respondents, graph 2), although in this latter case there was observed a certain ambivalence in relation to the characteristic of Prešov as *"the city where nothing happens"*.

When examining the internal image of the city, we cannot assess the extent to which the respondents express in their selected characteristic a perceived existing state and what a share represents their personal desire about further way of city development, however such surveys are justified. They represent certain degree of introspection in the process of shaping the image of managed areas and this is the reason why they might be helpful in the process of the strategy optimization for further city development.

Recenzovali: Prof. RNDr. Vladimír Ira, PhD.
Doc. RNDr. Radoslav Klamár, PhD..

VÝVOJ CESTOVNÉHO RUCHU V THAJSKU, S DÔRAZOM NA STRATÉGIE PREKONÁVANIA KRÍZOVÝCH SITUÁCIÍ

Kvetoslava MATLOVIČOVÁ – Jana KOLESÁROVÁ¹

Abstract: *Recently, in connection with the global economic downturn, an effort to increase the resilience of tourist destinations is increasingly stressed. The tourist destinations should be able to withstand the unforeseen shocks, or respectively they should be capable of more rapid revitalization in the post crisis period. More attention is paid to the territory image strengthening, which often has in case of tourist destinations decisive influence on final choice in the selection and decision making process of potential tourists. The big challenge in the process of creating the optimal tourist strategy, therefore, remains a high degree of sensitivity to the full spectrum of intrusive and often unpredictable impacts on the process of selection, complex nature of tourism product and complexity and heterogeneity of the individual elements of the environment in which tourism takes place.*

The given article describes key stages of Thailand tourism development and emphasises its crisis situations. Attention is paid to an analysis of the steps implemented in order to revitalize crippled tourism in the country due to internal political instability related with demonstrations, dissemination of epidemic respiratory disease SARS and devastating tsunami waves.

Key words: *Thailand, tourist destination, tourism development, image, tourism crisis, strategies, crisis planning.*

ÚVOD

Vo všeobecnosti je stratégia chápaná ako postup, ktorým sa snažíme dosiahnuť stanovený cieľ. Tradične je vnímaná ako proces „tvorby výhody“ na trhu, ale ako uvádza D’Aveni (1994) v súčasnom globálnom hyperkonkurenčnom prostredí môže predstavovať aj kreatívnu deštrukciu výhody konkurentov. Vo všeobecnosti platí, že tí, ktorí dokážu rýchlo zareagovať a prispôbiť sa neustále sa meniacim podmienkam podnikania, získavajú výhodu pred konkurentmi. Schopnosť meniť sa, je tak dnes považovaná za jeden z dôležitých atribútov konkurencieschopnosti.

V prípade turizmu je miera konkurencieschopnosti determinovaná prostredím v ktorom sa realizuje. Nejde však len o jeho fyzické atribúty, ale aj o tzv. nehmotné, vyjadrené súborom subjektívnych pocitov, predstáv a názorov, označovaných ako imidž prostredia. Ako uvádza Kotler a kol. (1999: 160-161): „... imidž reprezentuje simplifikáciu obrovského množstva asociácií a parciálnych informácií súvisiacich s miestom. ... je osobnou percepciou miesta, ktorá sa môže líšiť od človeka k človeku.“ Zvýšená senzibilita na charakter prostredia, v ktorom sa turizmus realizuje, vychádza z podstaty jeho fungovania, keďže predpokladá pricestovanie spotrebiteľa do miesta poskytovania služieb. Samotný

¹ **RNDr. Kvetoslava Matlovičová, PhD., Mgr. Jana Kolesárová, Katedra geografie a regionálneho rozvoja, Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita, Ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov, e-mail: kveta@unipo.sk, jkolesarova@yahoo.com**

výber turistických produktov preto veľmi citlivo reaguje na rôzne nepredvídané rušivé vplyvy, otrasy či katastrofy (zemetrasenia, teroristické útoky, politické prevraty, ekologické katastrofy, vojny, hurikány, nešťastia či negatívna publicita a iné), ktorých vplyv na cestovný ruch v mieste ich výskytu môže byť až zničujúci. Ich predvídanie často nie je možné ale z pohľadu poskytovateľov turistických služieb je aj napriek tomu potrebné počítať s potenciálnymi rizikami a vytvoriť záložné krízové plány, ktoré v prípade potreby umožnia rýchlo a efektívne konať. Jednou z možností je rozloženie miery rizika tak, aby prípadná negatívna udalosť zasiahla len obmedzenú časť podnikateľských aktivít (Evans a kol. 2003: 40). Nemenej dôležitý je v krízových situáciách ich vhodný manažment a dostatok kvalitných informácií, umožňujúci vládam, organizáciám, či iným podnikateľským subjektom katastrofám predchádzať alebo v horšom prípade, ak im nie je možné zabrániť aspoň zmierniť ich dopady.

Všeobecne riziko predstavuje nehmateľný aspekt nevyhnutne spojený s cestovaním. Z pohľadu turistov predstavuje uvedenie si rizika jeden z kľúčových faktorov, ktoré môžu ovplyvniť proces rozhodovania a voľby turistickej destinácie či výber kupovaných turistických služieb (Boniface, Cooper 2009: 279-208). Ak úroveň vnímaného rizika prekročí akceptovateľnú hodnotu stanovenú individuálne na rôznej úrovni, potenciálny turista sa rozhodne redukovat' uvedené riziko tým, že si vyberie inú možnosť s ktorou riziko nespája alebo v krajom prípade to môže mať za následok, že sa rozhodne necestovať vôbec (Boniface, Cooper 2009: 287). Miera vnímaného rizika však len málokedy reflektuje jeho reálnu hrozbu. Ako príklad možno uviesť prieskum percepcie zdravotného rizika a rizika viktimizácie, ktorý bol realizovaný na vzorke 730 turistov z celého sveta v r. 2007 a vyhodnotením uvedených rizík poisťovacou spoločnosťou Norwich Union Insurance (in Boniface, Cooper 2009: 287). Vyplyva z neho, že napríklad Thajsko bolo vyhodnotené poisťovňou ako najmenej bezpečná krajina z pohľadu oboch spomenutých rizík, ale turisti ju tak vôbec nevnímali (v prípade zdravotného rizika sa ocitla na treťom mieste a v prípade hrozby kriminality ju dokonca nezaradili ani do prvej trojice najrizikovejších krajín). Keďže pre konečné rozhodnutie o výbere je individuálna percepcia zákazníka nezriedka rozhodujúca, stala sa stratégia formovania imidžu omnoho dôležitejšia ako kedykoľvek predtým a dnes je už podvažovaná za bežnú súčasť plánovania rozvoja turistických destinácií.

Komplikovanosť charakteru ponúkaného turistického produktu, komplexita a heterogenita jednotlivých prvkov prostredia v ktorom sa cestovný ruch realizuje, spolu s jeho vysokou mierou senzitivity na celé spektrum rušivých a často aj nepredvídateľných vplyvov, tak predstavuje veľkú výzvu v procese kreovania optimálnej turistickej stratégie.

STRUČNÝ NÁČRT VÝVOJA CESTOVNÉHO RUCHU THAJSKA DO KONCA 20. STOROČIA

Cestovný ruch nie je pre Thajsko len novodobým trendom, či dočasným fenoménom. Počiatkové impulzy jeho rozvoja siahajú do obdobia pred vyše 400 rokmi, v ktorom účastníkov príjazdového cestovného ruchu tvorili predovšetkým obchodníci, príslušníci armády alebo vládny úradníci. Dovolenkový cestovný ruch má v Thajsku zhruba 150 ročnú tradíciu. K jeho spopularizovaniu prispeli okrem iného aj kvetnate literárne opisy krajiny a kultúry od spisovateľov tej doby ako boli napríklad Joseph Conrad či William Somerset Maugham (Bolik 2001:15).

Druhá polovica 19. storočia je považovaná za počiatok novodobej éry turizmu Thajska. Odštartovali ju „modernizačné“ reformy kráľa Mongkuta (Rama IV) a neskôr aj kráľa Chulalongkorna (Rama V), ktorých cieľom bola politika otvorenej ekonomiky (Kontogeorgopoulos 1998). Vybudované hotely a služby pre „západných“ turistov spolu s cieľenou propagáciou krajiny ako turistickej destinácie, prispeli k zrodu medzinárodného cestovného ruchu v Thajsku.

Jeden z prvých počínov v tejto oblasti bola distribúcia propagačných materiálov o krajine v Spojených štátoch amerických. V roku 1924 boli propagačné aktivity inštitucionalizované v rámci *Royal State Railway of Siam*, kde vytvorili sekciu propagácie, zodpovednú za ohlasy, zvyšovanie ich miery u potenciálnych návštevníkov Thajska (v tom čase Siamu) a riadenie propagačných aktivít. V medzivojnovom období sa manažment rozvoja turizmu a jeho propagácie dostal pod ingerenciu Ministerstva ekonomických záležitostí krajiny (*Ministry of Economic Affairs*) a neskôr pod Ministerstvo obchodu. Vypracovaný bol plán propagácie turizmu a objavili sa aj prvé úvahy o vytvorení nezávislej turistickej organizácie. Naštartovaný rozvoj však prerušila druhá svetová vojna. (Expo 1996)

Povojnové obdobie prinieslo ďalšie inštitucionálne zmeny a vytvorenie Úradu pre propagáciu turizmu podriadeného kancelárii premiéra. Rápidny rozvoj a nárast povedomia Thajska ako turistickej destinácie, viedol k vytvoreniu samostatnej Turistickej kancelárie a následným kráľovským nariadením z roku 1950 - *Publicity Department Arrangement for Official Operations*. Ďalšie zmeny v organizácii a riadení turistiky boli inšpirované americkými úspechmi v oblasti turizmu. V roku 1959 bola založená Národná turistická kancelária (*National Tourist Office*), ktorá kráľovským dekrétom z roku 1963 zmenila názov na *Tourist Organization of Thailand* (TOT) používaný dodnes. (Expo 1996) V tom čase (do roku 1963) navštívilo Thajsko ročne menej ako 100.000 turistov (graf č. 1) (Da Silva in Uyeda, Fowler 2002).

K veľkému turistickému boomu došlo v Thajsku počas obdobia Studenej vojny, presnejšie v čase jej prechodu od skrytého konfliktu medzi Západným a Východným (komunistickým) blokom do ozbrojeného stretu počas vojny vo Vietname (1964-1975). Thajsko vďaka svojej strategickej polohe, vtedy slúžilo ako miesto rekreácie a odpočinku pre vojnou vyčerpaných vojakov. Dlhé odlúčenie vojakov od manželiek i priateľiek, prispeli k nárastu dopytu po službách prostitútok a prispel tak k etablovaniu novej formy turizmu tzv. sex turizmu. Prostitúcia ako zamestnanie v Thajsku ale aj v okolitých krajinách mala rastúcu tendenciu aj po skončení studenej vojny, keďže tisíce vojakov v krajine ostávalo aj po jej skončení. Napriek tomu, že nárast počtu „sex turistov“ a spájanie Thajska s touto formou cestovného ruchu, považovali TOT (*Tourist Organization of Thailand*) a *Tourism Authority of Thailand* za nevhodné pre imidž krajiny, uvedomovali si však zároveň aj potrebu obrovských finančných zdrojov, ktoré generoval. Ambivalentnosť týchto snáh si preto vyžiadalo prijatie tzv. „sexuálnej politiky“. Dovtedy platný zákon zakazujúci prostitúciu, bol zmiernený prijatím usmernenia o tzv. *Entertainment Places Act* („Zákon o miestach legálnej zábavy“), ktoré ponechalo dostatok priestoru pre poskytovanie sexuálnych služieb v rámci ponuky kaviarní a reštaurácií. (Da Silva in Uyeda, Fowler 2002)

V 80. rokoch 20. storočia dosahovali príjmy z cestovného ruchu kľúčový podiel v Thajskej ekonomike. Celkovo priaznivý vývoj bol však narušený miernym (1,2 %) medziročným poklesom v roku 1983 (graf č. 1), ktorý bol spôsobený jednak zničujúci-

mi povodňami (v Bangkoku vtedy hladina rieky Chao Phraya dosiahla svoje 40-ročné maximum), ako aj nestabilnou vnútropolitickou situáciou, spojenou s demonštráciami. (Punyaratabandhu-Bhakdi 1984: 187). Napriek tomu, dosiahli príjmy z cestovného ruchu v 80. rokoch 20. storočia vyšší podiel ako export ryže, či iné komerčné aktivity (Da Silva in Uyeda, Fowler 2002). Bol to dôsledok premyslenej stratégie rozvoja turizmu, ktorá sa stala neoddeliteľnou súčasťou národných rozvojových plánov (konkrétne: *Fifth National Economic and Social Development Plan (1985-1986)* a *Sixth National Economic and Social Development Plan (1987-1991)*) (Dobias 1989: 46-47). Vládny projekt rozvoja s dôrazom na marketing sa ukázal ako veľmi užitočný, pretože jeho implementáciou dosiahlo Thajsko obdivuhodné výsledky (nárast príjmov z cestovného ruchu v roku 1987 predstavoval 34 % a v roku 1988 až 58 % (Kaosa 1994)). V roku 1987 spustilo Thajsko pri príležitosti 60. narodením kráľa Bhumibola jednu z najúspešnejších propagačných kampaní pod názvom „*Visit Thailand Year*“, ktorá prispela k zvýšeniu počtu turistov o takmer 24 % (Chon, Singh, & Mikula, 1993). V absolútnom vyjadrení predstavoval objem turistov v roku 1980 1,86 miliónov (graf č. 1), s následným medziročným nárastom 8,5 % (Song, H., Witt, S., Li, G., 2003). O sedem rokov neskôr sa toto číslo zvýšilo na 3,5 milióna turistov ročne. Priemerná dĺžka pobytu v krajine sa pohybovala okolo siedmich dní a denne výdavky turistu boli odhadnuté na zhruba 80 USD (Poláček 1996: 24).

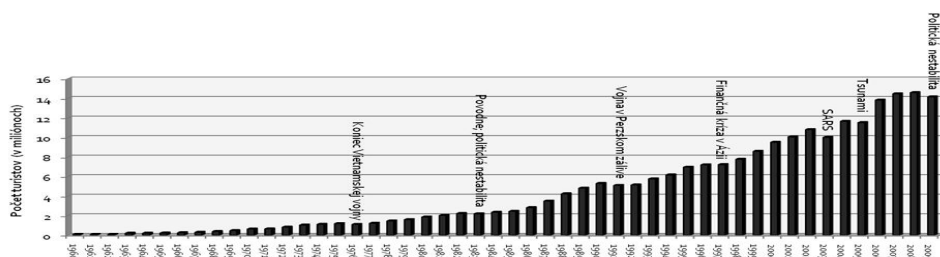
Pokles počtu turistov počiatkom 90. rokov 20. storočia (o 4 % v roku 1991) ako dôsledok vojny v Perzskom zálive, dokázalo Thajsko rýchlo zvrátiť a opätovne naštartovalo predošlý rastúci trend. V roku 1990 vzrástol počet turistov v porovnaní s rokom 1980 o takmer 3,5 milióna, teda o viac ako dva a pol násobok, čo predstavovalo 185 % prírastok (celosvetovo narástol objem turistov v tomto desaťročí o 72 %) (WTO 1997). Tržby z turizmu narástli v decéniu 1985-1995 o úctyhodných 503 %, kým v globálnej mierke vzrástli „len“ o 234 % (WTO, 1997). Aj napriek finančnej kríze, ktorá zasiahla Áziu v r. 1997 a spôsobila dočasné obmedzenie rastu počet turistov v Thajsku len na 0,4 % oproti roku 1996, od roku 1993 až do konca tisícročia rástol ich počet konštantne (graf č. 1).

Aj napriek tomu, že vývoj cestovného ruchu Thajska v nasledujúcom desaťročí poznačilo niekoľko krízových situácií, ktoré spôsobili dočasný medziročný pokles návštevnosti niet pochyb, že turizmus sa stal pre Thajsko dôležitým prvkom národnej ekonomiky a prispel nemalou mierou k jeho zaradeniu medzi tzv. novoindustrializované štáty (spolu s Taiwanom, Singapurom, Južnou Kóreou a Malajziou).

KRÍZOVÉ SITUÁCIE A STRATÉGIA ROZVOJA TURIZMU THAJSKA NA PRAHU 21. STOROČIA

Nové tisícročie prinieslo Thajsku niekoľko, povahou a charakterom odlišných, krízových situácií, ktoré veľmi citlivo zasiahli práve oblasť turistického priemyslu. V roku 2003 to bola epidémia respiračného ochorenia SARS, následne koncom roka 2004 v dôsledku silného podmorského zemetrasenia ničivé vlny tsunami a koncom roka 2008 po vyhrotení problémov na vnútro politickej scéne aj nepokoje, ktoré narušili obraz Thajska ako politicky stabilnej krajiny. Krajina tak musela za posledných sedem rokov čeliť veľmi rôznorodým problémom. Okrem už spomenutých prírodných, spoločensko-politických a epidemiologických problémov, sa snaží vyrovnať aj s aktuálnym celosvetovým problémom globálnej ekonomickej recesie a následným nedostatkom voľne disponibilných prostriedkov, nevyhnutných pre realizáciu turistických ciest.

Graf č. 1: Vývoj počtu zahraničných turistov Thajska

Zdroj: spracované na základe TAT (2010) a Rodolfo (2003)

A) Epidémie

K naväčšiemu medziročnému poklesu počtu turistov o 7,3 % (v absolútnom vyjadrení -794.614) v histórii Thajska došlo v roku 2003 v súvislosti s rýchlo sa šíriacim respiračným ochorením SARS, čím sa prepadol na úroveň z pred troch rokov. Zisky z turizmu sa následne znížili o desiatky milárd bahtov. Prepad bol najväčší v prvom štvrtroku, kedy predstavoval až 20 % pokles. Strach z ochorenia viedol k hromadnému rušeniu letov ako aj rezervácii ubytovania. Obsadenosť hotelov poklesla o 20-30 % v porovnaní s predošlým rokom, pričom ešte pár týždňov pred vypuknutím SARS hotely vykazovali až 10-15 % zamietnutých rezervácií z kapacitných dôvodov. Najväčší podiel na zrušených rezerváciách mali Američania, Japonci, Číňania, Austrálčania a turisti z oblasti Blízkeho a Stredného východu. (Knight Ridder, 2003)

Pre riešenie vzniknutej situácie iniciovali predstavitelia miestnych aerolínií (*Thai Airways International, Bangkok Airways, PB Air, Air Andaman, Orient Thai a Phuket Air*) spoločné rokovanie. Z rokovania vzišiel návrh jednotného plánu, s cieľom zmierniť dopady SARS na ich obchodné aktivity. Najdôležitejším prijatým opatrením bola dôsledná lekárska prehliadka a kontrola zdravotného stavu pasažierov ešte pred ich priletom do Thajska, teda už na ich odletovom letisku. Pozornosť bola sústredená predovšetkým na najrizikovejšie krajiny, ku ktorým boli zaradené: Čína, Taiwan, Hong Kong Singapur a Vietnam. Vstup na palubu lietadla bol umožnený len tým cestujúcim, ktorí disponovali lekárskeym potvrdením, že nie sú infikovaní vírusom. Povinnou výbavou lietadla sa stali ochranné masky a dezinfekčné spreje. (Tribune Business News, 2003). Na niektorých letiskách sa objavilo aj špeciálne prístrojové vybavenie, skenery telesnej teploty pasažierov, ktoré mali prispieť k odhaleniu aj potenciálne neidentifikovaných prípadov ochorenia a zabráneniu jeho ďalšieho šírenia.

Na opätovne získanie strateného obrazu „úplne čistej a bezpečnej destinácie“, boli využité aj podporné prostriedky marketingovej komunikácie. Začiatkom roku 2004 TAT (Úrad pre cestovný ruch Thajska) spustil kampaň vo forme televíznych spotov na podporu ochromeného cestovného ruchu v krajine. Kľúčovými oblasťami na ktoré sa zamerali boli Čína a Austrália, u ktorých pokles podielu turistov bol najväčší. V prípade čínskych turistov predstavoval pokles oproti roku 2002 až 60 %. Tu bol kľúčovým cieľovým segmentom, segment mladých čínskych cestovateľov, ktorý predstavoval strategickú prioritu. (United Press International, 2004). Táto kampaň nadviazala na propagačné aktivity z roku 2001, zamerané na zlepšenie imidžu krajiny na svetovom trhu (*The Branding*

Thailand Project). Cieľom projektu bolo vtedy vytvorenie značky Thajska ako krajiny spájajúcej sa potenciálnym návštevníkom s dobrou kuchyňou, módou a cestovným ruchom (McDowall, Wang, 2009).

Výsledkom bol takmer 16,5 % (nárast počtu turistov 11.650.703 v r. 2004) a zároveň prevýšenie úrovne celkového počtu turistov z roku 2002 (10.799.067 c r. 2002).

B) Prírodné katastrofy

Oživenie záujmu o cestovanie však malo len dočasný charakter. Koncom roka 2004 dostáva cestovný ruch Thajska ďalší úder v podobe ničivých vĺn tsunami, ktoré boli dôsledkom silného podmorského zemetrasenia o sile takmer deväť stupňov Richterovej stupnice, s epicentrom pozdĺž Indonézskeho ostrova Sumatra. Tsunami zasiahli 26. decembra v ranných hodinách andamanské pobrežie Thajska, napáchali obrovské materiálne škody a priniesli žiaľ aj obeť na ľudských životoch (celkom zahynulo viac ako 5 000 ľudí). Keďže v Thajsku práve vrcholila turistická sezóna, až polovicu obetí tvorili cudzinci. Okrem rozsiahlych materiálnych škôd, emocionálnej a psychickej ujmy, tsunami vyvolali krízu cestovného ruchu v celej krajine. Najviac sa dotkli turistických centier na Phukete a v južnom Thajsku. Prírodná katastrofa zasiahla celkovo šesť zo 76 thajských provincií (*Phang Nga, Phuket, Ranong, Krabi, Satun a Trang*). Najpostihnutejším miestom Thajska boli letoviská Khao Lak v provincii Phang Nga, ktoré bolo celé na nepoznanie zdevastované a ostrov Phi Phi, kde väčšina ubytovacích zariadení, reštaurácií a obchodov prestala existovať (Zvolánek, 2005).

Aj keď situáciám tohto typu nie je možné zabrániť, s rizikom ich vzniku je vzhľadom na polohu Thajska v blízkosti styku Euroázijskej, Indickej a Indo-Austrálskej litosferickej dosky potrebné počítať. V takýchto oblastiach nie sú totiž zemetrasenia s následnými ničivými vlnami tsunami nepravdepodobné. Preto vyznieva až zarážajúco fakt, že takáto prírodná katastrofa zastihla Thajsko nepripravené. Neexistencia výstražného varovného systému v oblasti Indického oceánu, sa ukázala ako vážny nedostatok pre zabezpečenie bezpečnosti turistov v prípade, že k podobnej udalosti dôjde. Extenzívny rozvoj a nedostatočná regulácia rozvojových aktivít v pobrežných oblastiach viedli k tomu, že mnohé ubytovacie zariadenia ako aj zariadenia doplnkových turistických služieb, nemali vybudovanú takmer žiadnu ochranu pred nebezpečenstvami morského charakteru. Developerské aktivity v pobrežných oblastiach jasne naznačovali, že thajské turistické centrá len minimálne očakávali katastrofu takej sily a rozsahu. Väčšina z nich tento druh prírodnej katastrofy vyhodnotila ako situáciu s nízkou pravdepodobnosťou vzniku. (Gurtner, 2007) Napokon nie len podnikatelia a inštitúcie ale aj samotní obyvatelia ostali zaskočení touto situáciou. Na rozdiel od obyvateľov pobrežných oblastí Japonska, Filipín či Šalamúnových ostrovov, ktoré prežili tsunami niekoľko krát, obyvatelia južného Thajska nedokázali rozpoznať hroziace nebezpečenstvo a ignorovali zjavné varovné signály.

Cestovný ruch následne čelil strachu turistov cestovať do Thajska. K najzávažnejším obavám patrili: neexistencia výstražného varovného systému, nebezpečenstvo šírenia chorôb z nenájdenej mŕtvoly, obavy z kvality vody a jedál pripravovaných z infikovaných morských živočíchov, zvýšenie cien služieb, zdražovanie, nepríjemne pocity turistov pri kúpaní v mori kde zahynulo množstvo ľudí ale aj iné. Realnosť nebezpečenstva pre turistov potvrdili aj vlády väčšiny európskych krajín (Dánsko, Nórsko, Švédsko a iné),

ktoré aj vydali pre svojich obyvateľov odporúčanie necestovať do oblastí postihnutých tsunami.

Dôsledkom uvedených obáv bol pokles obsadenosti hotelov v postihnutom regióne na 10 % a zrušenie množstva priamych letov na Phuket (Rittichainuwat, B. N., 2006). Celkovo v roku 2003 pricestovalo do Thajska o takmer 800 tisíc turistov menej ako v predošlý rok (graf č. 1). Atraktivnosť Thajska ako turistickej destinácie poklesla. Brandingový index turistickej destinácie (TDBI), vyjadrujúci lojalitu turistov k značke krajiny ako k turistickej destinácii, poklesol z vysokej úrovne pred 26. decembrom 2004 na úroveň strednú. Podobný pokles zaznamenali aj ďalšie dve ťažko postihnuté krajiny Indonézia a Srí Lanka, ktoré dokonca poklesli na najnižšiu možnú úroveň. (Wickramasinghe 2008).

Stratégia prekonania nepriaznivej situácie a revitalizácie prírodnou katastrofou ochromeného cestovného ruchu (hlavne v Andamanskej oblasti), bola postavená na masívnej komunikačnej kampani, podporovanej sloganom *"Andaman Smiles Again"*, s dôrazom na kľúčové zdrojové trhy (krajiny ASEANu, Japonsko, Čína a krajiny EU). TAT (*Úrad pre cestovný ruch Thajska*) organizoval informačno-propagačné pobyty pre zahraničných novinárov a spisovateľov cestopisov, v postihnutých oblastiach organizoval podporné kongresy, mítingy a výstavy, s cieľom opätovne získať stratenú dôveru širokej verejnosti. Dôležitým opatrením pre zvýšenie bezpečnosti turistov, ktoré Thajsko realizovalo bezprostredne po uvedenej katastrofe, bola inštalácia výstražného varovného systému spĺňajúceho prísne medzinárodné kritéria. (Rittichainuwat, B. N., 2006) Keďže podobný typ nešťastí je mediálne veľmi zaujímavou témou, bezprostredne po tsunami zaplavili média verejnosť množstvom informácií, ale žiaľ aj dezinformácií. Bol to dôsledok chaosu a nedostatku dôveryhodných dát a faktov týkajúcich sa príčin a následkov nešťastia. V snahe zabrániť šíreniu nepodložených správ, nepresností a dohadov, ktoré neprimerane poškodzovali imidž krajiny, bolo zriadené mediálne centrum pre koordináciu ohlasov vo svete.

Hlavné atribúty, ktoré boli komunikované vo vzťahu k potenciálnym turistom boli: *ľudia* - pohostinnosť miestnych obyvateľov, *príroda* – prírodné krásy a *primeraný pomer ceny a nadobudnutej hodnoty*. Ich výber vychádzal zo skorších prieskumov (1990-1991 medzi cestovnými kancelárkami z 26 krajín sveta), podľa ktorých bolo Thajsko na prvom mieste v kategóriách srdečnosť a priateľnosť, rozumné ubytovanie a pestrý nočný život. Rovnako bola oceňovaná aj kvalita miestnej kuchyne, prírodné krásy a celková príťažlivosť krajiny (Kaosa, 1994).

Šesť mesiacov po tragédii bol prijatý marketingový plán, postavený na špeciálnych, cenovo výhodných balíčkoch, označených ako *"fun packages"*. Ich cieľom bolo zvýšenie atraktivity najviac postihnutých oblastí Phuket, Khao Lak a Phi Phi. *"Fun packages"* vzišli z iniciatívy Úradu pre cestovný ruch Thajska (TAT), Asociácie pre domáci cestovný ruch (ADT) a piatich domácich aerolínií. V cene 3200-5500 bahtov (39-141 USD) bol zahrnutý okružný letecký výlet, ubytovanie na dve noci s raňajkami a pozemná preprava medzi letiskom a hotelom. Ako sa ukázalo, tieto balíčky boli výborným nápadom avšak zle načasovaným. Na trh boli uvedené príliš neskoro na to, aby stihli zachrániť celú sezónu a aby odvrátili zatváranie hotelov. Napokon sa tiež ukázalo, že zahraniční turisti síce prichádzali vo väčšej miere ale uprednostňovali východné katastrofou nepostihnuté časti krajiny (letovisko Pattaya, či ostrovy Koh Samui, Koh Samet, Koh Chang a iné). (Rittichainuwat, B. N., 2006)

Veľkou výhodou, ktorá uľahčila Thajsku prekonať krízové situácie, bola dobre fungujúca sieť poskytovateľov turistických služieb. Efektívna spolupráca a koordinácia rôznych miestnych subjektov, agentúr, organizácií a iných zainteresovaných strán, ktorá bola vytvorená pred ničivými tsunami sa ukázala ako mimoriadne prospešná predovšetkým v procese obnovovania Phuketu. Aj napriek určitým problémom v prvých dňoch bezprostredne po nešťastí, jej existencia uľahčila koordináciu obmedzených zdrojov a pomohla tak minimalizovať čas potrebný na jeho revitalizáciu. Na celonárodnej úrovni bola zabezpečená podpora prostredníctvom už v minulosti osvedčenej spolupráce Úradu pre cestovný ruch Thajska (TAT), Asociácie thajských cestovných agentúr (ATTA), Združenia thajských hotelierov (THA) a početných thajských aerolínií. Podobne ako v prípade predošlých krízových situácií (SARS, vtáčia chrípka či regionálny terorizmus) aj v tomto prípade sa im vzájomnou kooperáciou a koordináciou marketingových a propagačných aktivít podarilo dosiahnuť žiaduci synergický efekt a zvýšiť návštevnosť krajiny o rekordných 20 % v roku 2006 (v roku 2005 došlo k poklesu o 1,1 % oproti roku 2004) (TAT 2010).

C) Politická nestabilita

Optimistické nálady, ktoré priniesli štatistiky návštevnosti v roku 2006 zatienili obavy z budúceho vývoja krajiny, po zvrhnutí vtedajšieho premiéra Tchaksina Šinavatra, ktorému bol vyčítaný korupčný spôsob vládnutia, zneužívanie moci s deštruktívnym vplyvom na chod krajiny. Vnútropolitická situácia sa ešte viac vyhrotila po tom, čo na jeho miesto nastúpil jeho švagor **Somčaj Vongsavat. V novembri 2008 ovládli a prakticky uzatvorili na osem dní obe medzinárodné letiská v Bangkoku** (Suvarnabhumi a Don Muang) demonštranti a krajinou prebehli vlny masových protestov a politicky motivovaných násilností. Turizmus Thajska tak dostal ďalší úder v podobe zhoršenia reputácie potom, čo médiá odvysielali zábery uväznených a frustrovaných turistov. Po tom čo ústavný súd začiatkom decembra rozhodol o rozpustení troch koalíčných strán pre volebné podvody a zakázal Somčajovi Vongsavatovi politickú činnosť, stal sa novým premiérom Abhisit Wetchachiwa.

Na uvedené udalosti zareagoval v októbri 2008 Úrad pre cestovný ruch Thajska (TAT) spustením propagačnej kampane pod názvom „*Úžasné Thajsko*“ („*Amazing Thailand*“; obrázok č. 1). Thajsko je v nej prezentované ako mierumilovná a pohostinná krajina, s vysoko kvalitnými výrobkami i službami a ako krajina s výnimočnými miestami pre odpočinok. Kampaň ďalej akcentuje jedinečnosť kultúry a spôsob života, nákupné príležitosti, vysokú úroveň zdravotných, kúpeľných a celého radu iných vysokošpecializovaných služieb (McDowall, Wang, 2009). Ciele komunikačnej stratégie boli zhrnuté do siedmych kľúčových bodov a prezentované boli pod označením „*Sedem úžasných divov*“ („*Seven Amazing Wonders*“) (TAT 2009):

1. *Thajskosť* - umenie tradičného thajského života, tradičná thajská pohostinnosť, životný štýl a kultúrne produkty cestovného ruchu;
2. *Poklady* - dedičstvo a história, pamiatky svetového kultúrneho dedičstva, historické pamiatky, chrámy a múzeá;
3. *Pláže* - Thajsko ako populárna prímorská destinácia;
4. *Príroda* - národné parky, ekoturistika a dobrodružné produkty CR;
5. *Zdravie a wellness* - medicínska turistika, kúpeľná turistika a spa;

6. *Trendy* - nákupné centrá, reštaurácie a nočný život;
7. *Festivaly* - medzinárodné a thajskej festivaly a rôzne podujatia.

Obrázok č.1 :Logo kampane „Úžasné Thajsko“

Zdroj: TAT (2010)

Výsledkom bolo zvýšenie návštevnosti krajiny na 14,6 miliónov, v rátane príjmov z cestovného ruchu. Približne od polovice roka 2008 sa však začal prejavovať vplyv svetovej hospodárskej krízy, ktorá okrem iného oslabil aj túžbu cestovať. Podľa štatistik TAT (2010) sa tak v roku 2008 spomalilo tempo rastu počtu návštevníkov z 4,6 % (v roku 2007) na 0,8 % (v roku 2008). Táto stagnácia však bola spôsobná hlavne zlou vnútropolitickou situáciou v krajine.

Zmena na premiérskom poste totiž nepriniesla pokoj nadiho. Nepokoje pokračovali aj v roku 2009. Prívrženci Tchaksina Šinavatra 11. apríla 2009 narušili demonštráciami pokojný priebeh summitu juhovýchodnej Ázie v Pattayi. Intenzita stretov si dokonca vyžiadala aj vyhlásenie stavu pohotovosti, ktorý trval takmer dva týždne.

Tieto skutočnosti sa okamžite prejavili takmer 3 % poklesom v príjazdovom cestovnom ruchu (TAT 2010). Politický chaos vo veľkej miere odradil ľudí od cestovania a cestovný ruch ostal paralyzovaný. Počas zimných mesiacov v Thajsku vrcholí turistická sezóna a krajinu vtedy navštevujú turisti z celého sveta, predovšetkým z chladnejších krajín, ktorí tu vyhľadávajú slnko a teplo. Avšak blokáda a s ňou súvisiaci chaos viedli k hromadnému rušeniu už naplánovaných ciest a mnoho ľudí radšej volilo alternatívnu turistickú destináciu. Krajina bola ľudoprázdna, prevádzkovatelia pohostinských zariadení bez zákazníkov a hotelieri ráтали zrušené rezervácie pobytov. Nelichotivá situácia si preto vyžiadala rapidné zľavy, ktorými sa aerolinie i hotely snažili prilákať aspoň nejakých zákazníkov.

V snahe zmierniť straty, uskutočnil TAT viacero opatrení s cieľom vylepšiť reputáciu krajiny. Využil napríklad techniky priamej marketingovej komunikácie. Zhromaždil e-mailové adresy návštevníkov, ktorí uviazli v krajine počas blokády letiska a rozposlal im ospravedlnenie. Požiadal letecké spoločnosti, aby znížili ceny leteniek a prišiel tiež s vylepšenou reklamnou kampaňou: "Amazing Thailand, Amazing Value" t.j. "Úžasné Thajsko, úžasná hodnota" (Kifle 2009). Ďalšie zo série opatrení boli realizované v prvej polovici roku 2009 na úrovni vlády, ktorá sa snažila stimulovať príjazdovú turistiku prostredníctvom zrušenia vízových poplatkov (MZV SR 2009). Okrem toho ponúkla všetkým zahraničným návštevníkom zdarma poistenie v hodnote 10 000 dolárov. Poistenie bolo určené na náhrady škôd, ktoré by mohli turistom vzniknúť počas pouličných nepokojov, demonštrácií či štrajkov. Oživenie cestovného ruchu sa snažila vláda dosiahnuť aj prostredníctvom 10 % zľavy z poplatkov za parkovanie na letiskách, znížením letiskových poplatkov či lacnejšou elektrickou energiou v hoteloch (ČTK 2010).

Boje thajskej vlády s politickou nestabilitou však pokračovali aj začiatkom tohto roku. **14. marca 2010 desaťtisíce občanov nespokojných s vládou, začalo s blokádu hlavného mesta Thajska** (SME 2010). Aj keď je pravda, že väčšina z násilných protestov sa obmedzila len na Bangkok, globálne vnímanie ovplyvňované médiami a upozornenia na cestovateľských portáloch vykresľujúce celú krajinu ako nebezpečnú, si vyžadujú ďalšie opatrenia zo strany thajskej vlády a TAT, aby napravili pošramotenú povesť Thajska ako turistickej destinácie.

Aj napriek tomu, že sa v súčasnosti situácia pomaly zlepšuje „*stále je v tomto smere potrebná pomoc*.“ (hovorca thajskej vlády *Panitan Vattanadžagorn* in ČTK 2010). Preto vláda pripravuje nové opatrenia pre podporu cestovného ruchu, ktoré by mali opätovne prilákať dovolenkárov späť do krajiny.

ZÁVER

Ako ukazuje prípadová štúdia Thajska, efektívna marketingová komunikácia, spolu s dobre fungujúcim sieťovým usporiadaním verejných a privátnych subjektov pôsobiacich v turistickom priemysle na báze kooperačno-konkurenčných vzťahov, predstavujú základné atribúty na ktorých je možné postaviť stratégiu prekonávania krízových situácií v turistickom priemysle. Napriek tomu, že predpovedanie krízových situácií je veľmi ťažké a často krát aj nemožné, vytváranie krízových plánov sa ukazuje ako užitočný nástroj pre rýchly a efektívny zásah, minimalizujúci negatívne dôsledky nepriaznivých udalostí na turistický priemysel. Takéto situácie si vyžadujú dostatok kvalitných informácií a primeraný krízový manažment. Efektívne fungujúci informačný systém tak možno považovať za jeden z dôležitých nástrojov predvídania a následného riešenia krízových situácií, ktorý v prípade neodvratnosti, vytvára istý priestor na prípravu a zmiernenie ich dopadov.

V poslednom období sa aj v súvislosti s globálnou ekonomickou recesiou čoraz častejšie zdôrazňuje snaha o zvyšovanie resiliencie turistických destinácií aby boli schopné odolať nepredvídateľným otrasom, prípadne schopné rýchlejšej revitalizácie v post krízovom období. Čoraz väčšia pozornosť sa preto venuje posilňovaniu imidžu územia, ktorý má v prípade turistických destinácií často rozhodujúci vplyv na ich konečnú voľbu v procese výberu a rozhodovania potenciálnych turistov.

Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0611/09 Koncept miesta v regionálno-geografickej analýze a syntéze a teritoriálnom marketingu: teoreticko-metodologický rámec a aplikácia na vybrané modelové územia (vedúci projektu prof. R. Matlovič).

LITERATÚRA

- ASEAN (2008): ASEAN Statistical Yearbook 2008, [online] dostupné na: <http://www.aseansec.org/Publication-ASEAN-SYB-2008.pdf>, citované dňa: 20.1.2010
- BONIFACE B. G., COOPER (2009) CH.: Worldwide Destinations: The Geography of Travel and Tourism, Elsevier, ISBN: 978-0-7506-8947-2, 644 p.
- BOLIK R. a kol. (2001): Thajsko, Gunter Nelles, Munchen, ISBN: 3-88618-916-3, 255 p.
- ČTK (2010): Thajsko láká turisti na pojištění zdarma a víza bez poplatků, správa Českej tlačovej agentúry, [online] dostupná na: <http://www.ctk.cz/>, citovaná: 4.12.2010

- D'AVENI R. A. (1994): Hypercompetition - Managing the Dynamics of Strategic Maneuvering. The Free Press, New York, [online] dostupné na: http://satoritrading.com/ggu362/Daveni_hypercomp.pdf, citované dňa 24.11.2010
- DA SILVA A. in UYEDA J., FOWLER B. (EDS.) (2002): Thailand's Tourism Industry, Horizons 2002, Journal of cultural issues, Kapiolani Community College-University of Hawai'i, Honolulu, Hawaii, [online] dostupné na: http://bosp.kcc.hawaii.edu/Horizons/Horizons2002/Thailand_tourindustry.html, citované dňa: 30.11.2010
- DOBIAS R. J. in THIA-ENG CH., PAULY D.(EDS.) (1989): Beaches and Tourism in Thailand in Coastal Area Management in Southeast Asia: Policies, Management Strategies and Case Studies, Association of Southeast Asian Nations, ISSN: 0115-4435, pp.: 43-55
- EXPO (1996): Internet 1996 World Exposition Thai Pavilion, oficiálny stránka Thajska, [online] dostupná na: <http://expo.nectec.or.th/tat/stable/history.html>, citovaná: 28. 11. 2010
- EVANS N., CAMPBELL D., STONEHOUSE G. (2003): Strategic management for travel and tourism, Business & Economics, ISBN: 0 7506 4854 6, 412 p.
- GROSSMAN, Z., (2005): Tsunami's impact on India. [online] dostupné na: <http://academic.evergreen.edu/g/grossmaz/cramerbd/>, citované dňa: 3.12.2009
- GURTNER (2007): Phuket - Tsunami and Tourism - preliminary Investigation, in: *Crisis Management in Tourism*, CAB International, Oxon, UK, ISBN 1-84593-047-9, pp. 217-233
- CHON K. S., SINGH, A. & MIKULA, J. (1993): Thailand's tourism and hotel industry. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 34(3), pp. 43-49.
- KAOSA, M. S. (1994): Thailand's Tourism Industry—What Do We Gain and Lose. *Thailand Development Research Institute Quarterly Review*, [online] dostupné na: <http://www.info.tdri.or.th/library/quarterly/text/tourism.htm>, citované 28.2.2010
- KULENDRAN N. WITT F. (2001): Cointegration versus least squares regression, *Annals of Tourism Research*, Vol 28, pp. 291–311.
- KAKLAUSKAS, ARTURAS, AMARATUNGA, DILANTHI, HAIGH, RICHARD (2009): Knowledge model for post-disaster management, [online] dostupné na: <http://www.allbusiness.com/environment-natural-resources/ecology-environmental/12362047-1.html>, citované dňa: 8.11.2010
- KIFLE, Y. (2009): Thailand's Tourism Sector in Crisis. in NuwireInvestor [online] dostupné na: <http://www.nuwireinvestor.com/articles/thailands-tourism-sector-in-crisis-52446.aspx>, citované dňa: 8.2.2010- 2- 8
- KONTOTHEORGOPOULOS N. (1998): Tourism In Thailand: Patterns, Trends, and Limitations. *Pacific Tourism Review*, USA, Vol. 2, pp. 225-238
- LI, L., ZHANG, W. (1997): Thailand: the dynamic growth of Thai tourism, in Song, H., Witt, S., Li, G., (2003): Modeling and forecasting the demand for Thai tourism, *Tourism Economics*, 2003, 9 (4), pp. 363–387
- MCDOWALL, S., WANG, Y. (2009): An Analysis of International Tourism Development in Thailand (1994–2007), [online] dostupné na: <http://www.informaworld.com/smpp/content~content=a917021638~db=all~jumptype=rss>, citované dňa: 12.1.2010
- TRIBUNE BUSINESS NEWS (2003): Tourism Industry in Thailand Damaged by Fear of

- Respiratory Epidemic, in Knight Ridder Tribune. [online] dostupné na: <http://www.highbeam.com/doc/1G1-99484414.html>, citované 18.11.2009
- UNITED PRESS INTERNATIONAL (2004): Thailand Works to restore tourism, [online] dostupné na: <http://www.highbeam.com/doc/1P1-91476619.html>, citované 5.12. 2009
- KNIGHT RIDER (2003): Tourism Industry in Thailand Damaged by Fear o Respiratory epidemic [online] dostupné na: <http://www.highbeam.com/doc/1G1-99484414.html>, citované 8.2.2010
- POLÁČEK, P. (1996): *Rozvoj cestovního ruchu ve světě* (1. díl), Praha, 1996, 77 p.
- PUNYARATABANDHU-BHAKDI S. (1984): Thailand in 1983 - Democracy, Thai Style, *Asian Survey* Vol. 24, No. 2, A Survey of Asia in 1983: Part II (Feb., 1984), University of California Press pp. 187-194, [online] dostupné na: URL: <http://www.jstor.org/stable/2644437>, citované dňa: 20.11.2010
- RITTICHAINUWAT, B. N. (2006): Cornell Hotel & Restaurant Administration Quarterly, Tsunami recovery - a case study of Thailand's tourism. [online] dostupné na: <http://www.highbeam.com/doc/1G1-154005162.html>, citované dňa: 5.12.2009
- RODOLFO, CH. L. S. (2003): A Comparison of Tourism Policy Frameworks - Philippines and Thailand. *PASCN Discussion Paper* No. 2003-08, Philippine Institute for Development Studies.
- SONG, H., WITT, S. L. G. (2003): Modeling and forecasting the demand for Thai tourism. *Tourism Economics*, 2003, 9 (4), pp. 363–387 [online] dostupné na: <http://epubs.surrey.ac.uk/1125/1/fulltext.pdf>, citované dňa: 8.11.2010
- TAT (2009): Tat to Launch “Seven Amazing Wonders” of Thailand Campaign, [online] dostupné na: http://www.tatnews.org/tat_release/3442.asp, citované dňa: 1.12.2010
- TAT (2010): Tourism Statistics. [online] dostupné na: http://www2.tat.or.th/stat/web/static_index.php?IndID, citované 30.3.2010
- WICKRAMASINGHE, V. (2008): Analytical tourism disaster management framework for sustainable tourism following a sudden calamity [online] dostupné na: <http://133.87.123.206/e3/alumni/info/vasantha.htm>, citované dňa: 8.11.2010
- WTO (1997): World Tourism Organization, Tourism highlights, Madrid, [online] dostupné na: <http://www.world-tourism.org>, citované dňa: 11.4.2008
- WTO (2003): World Tourism Organization, Crisis Guidelines for the Tourism Industry, [online] dostupné na: http://www.world-tourism.org/mkt/committees/recovery/crisis_en.pdf, citované dňa: 8.11.2010

DEVELOPMENT OF TOURISM IN THAILAND, WITH EMPHASIS THE STRATEGY OF OVERCOMING CRISIS SITUATIONS

Summary

As shown in the case study of Thailand, an effective marketing communication together with well-functioning network arrangement of public and private subjects operating in the tourism industry on the basis of cooperative-competitive relationships, are essential attributes around which the strategy for overcoming the crisis in tourism industry can be built. Although the crisis predicting is very difficult and often impossible, crisis planning is seen as useful tool for rapid and effective intervention minimizing the nega-

tive impacts on tourism. Such situations require a sufficient amount of quality information and appropriate crisis management. Effectively functioning information systems can be regarded as one of the most important tools to predict and manage subsequent crisis situations. In the case of inevitability, such a system creates some space to prepare and mitigate impacts of crisis situations.

Recently, in connection with the global economic downturn, an effort to increase the resilience of tourist destinations is increasingly stressed. The tourist destinations should be able to withstand the unforeseen shocks, or respectively they should be capable of more rapid revitalization in the post crisis period. Attention is therefore increasingly paid to the territory image strengthening, which has in case of tourist destinations often decisive influence on final choice in the selection and decision making process of potential tourists.

Recenzovali: Doc. RNDr. Radoslav Klamár, PhD.
Mgr. Anton Fogaš, PhD.

VPLYV GLOBALIZÁCIE MALOOBCHODU NA NÁKUPNÉ SPRÁVANIE SA ZÁKAZNÍKOV A ICH AKCEPTÁCIU VEĽKOPLOŠNÝCH PREDAJNÍ (prípadová štúdia z Prešova a Košíc)

Jana MITRÍKOVÁ¹

Abstract: *The changes in the retail over the last period rank among the most important and the most apparent attributes of the contemporary globalisation. They are very well observable in the newly developing markets of the Central Europe, which currently represent a place of a very harsh conflict of competing supranational commercial chains. The following paper deals with the current development of retail trade, intensive integration and concentration of business activities on the Slovak market. It is indicated by permeate of big supranational companies and this brings changes in the shopping behaviour of citizens.*

Key words: *retail, globalisation, shopping behaviour*

ÚVOD

Nákupné správanie sa zákazníkov predstavuje správanie obsahujúce kognitívne, afektívne a konatívne interakcie ľudí s okolitým prostredím. Je to dynamický proces, ktorého prvky sa neustále menia a rovnako sa menia i potreby a želania zákazníkov (Pražská - Jindra, 1998). Práve globalizácia, ktorá začína nadobúdať reálne rozmery na našom trhu koncom 90-tych rokov 20. stor., prejavujúca sa masívnou expanziou zahraničných obchodných sietí na Slovensko a výstavbu veľkoplošných predajní, je dôležitým faktorom ovplyvňujúcim nákupné zvyklosti zákazníkov a stavia ich pred rozhodovací proces akceptácie týchto formátov.

POJEM TRANSFORMÁCIA

Pojem „transformácia“ sa od konca 80tych rokov začal u nás všeobecne používať na vyjadrenie procesov premien politicko-ekonomického systému socializmu na kapitalistický systém trhového hospodárstva (Dubcová, 2004).

Transformácia našej spoločnosti sa odrazila prakticky vo všetkých sférach života. V zmenách nielen politických a ekonomických, ale aj sociálnych či demografických. Prístup k štúdiu sociogeografickej transformácie chápe Hampl (1999)

1. ako premenu spoločenského systému
2. zdôrazňuje, že táto dramatická premena charakteru spoločnosti znamená predovšetkým návrat do jej prirodzenej vývojovej trajektórie, t.j. v prvom rade do procesu všeobecnej transformácie extenzívnych foriem spoločenského rozvoja na formy intenzívne.

1 **RNDr. Jana Mitriková, PhD.,** Katedra geografie a regionálneho rozvoja FHPV PU v Prešove, Ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov, e-mail: jana.mitrikova@unipo.sk

Podľa Pavlíka (1993) sa na prechod od centrálneho plánovania k trhovému hospodárstvu pozeráme ako na modernizujúci rozvoj, pričom jeho základom sú „štruktúrne zmeny“. Rozdielne názory sú na samotný pojem **reštrukturalizácia** (Drgoňa, 2001). Podľa Loveringa (1989) reštrukturalizácia znamená kvalitatívnu zmenu z jedného stavu do druhého, alebo spôsob organizácie druhého, teda reštrukturalizáciu vzťahuje len na ekonomickú sféru. Na druhej strane Clark (1992) chápe tento pojem nie len ako ekonomickú, ale aj strategickú zmenu. Pojem **štruktúrna zmena** sa v geografii používa už dlhšie obdobie a má viacero významov. Prvý stotožňuje tento proces s industrializáciou a modernizáciou (produkčne podmienené inovácie). Druhý význam hovorí, že predstavuje rôzne aspekty zmien sociálnej štruktúry, štruktúry zamestnania atď. Tretí aspekt korešponduje so spoločenskými zmenami rôzneho druhu a príčin (úpadok poľnohospodárskej produkcie, zmeny demografických znakov spoločnosti) alebo funkčné zmeny kultúrnej krajiny.

Pod pojmom **transformácia** chápeme proces prechodu od plánu k trhu, premenu centrálne riadeného plánovacieho a rozhodovacieho systému na decentralizovaný, t.j. atomizovaný trhový systém. Paralelne je tento proces sprevádzaný zmenou centrálneho riadenia jednou politickou stranou pluralistickým systémom viacerých politických strán. Hampl (1999) rozlišuje dva základné druhy transformácie spoločnosti. Prvý označuje ako všeobecnú transformáciu k „postindustriálnej spoločnosti“, druhý typ chápe ako špecifickú transformáciu posttotalitných štátov. Popri globalizačných procesoch kladie dôraz na regionálny a lokálny rozvoj. V postkomunistických krajinách majú charakter geografickej diferenciácie transformačných procesov. Kategórii času v transformácii socioekonomických systémov v transformujúcich sa krajinách pozornosť venoval Žigrai (1996). Blažek (1999) rozlišuje dve základné skupiny faktorov, ktoré ovplyvňujú regionálny rozvoj. Prvú nazval internými faktormi, pričom pod nimi rozumie politickú a inštitucionálnu transformáciu (demokratizácia spoločnosti, decentralizácia verejného sektoru a náhrada systému centrálne plánovanej ekonomiky na trhový ekonomický systém). Vlastnú ekonomickú transformáciu tvoria programy reštitúcie, privatizácie a otvorenia zahraničnému kapitálu. Medzi externé faktory vyzdvihol predovšetkým liberalizáciu zahraničného obchodu.

VYBRANÉ ASPEKTY GLOBALIZÁCIE V KONTEXTE TRANSFORMÁCIE MALOOBCHODU

Transformačný proces zahŕňa v sebe množstvo vzájomne súvisiacich, navzájom sa prelínajúcich a dopĺňajúcich sa zmien. Z hľadiska etáp vývoja maloobchodu pred rokom 1989, a po tomto roku, je možné vymedziť dve periódy a to:

- **Atomizácia maloobchodu** (začiatok v 90tych rokoch 20. stor.) bola priestorovo a organizačne charakteristická roztrieštením štruktúry maloobchodu so znakmi decentralizácie a dekoncentrácie štruktúr maloobchodnej siete, ktorá bola značne rozdrobená. Transformácia maloobchodnej siete v období atomizácie prebiehala takmer bez účasti zahraničných maloobchodných reťazcov, a tým aj ich minimálnym vplyvom na prebiehajúce zmeny v štruktúre maloobchodnej siete a vo fyzickej a funkčnej priestorovej štruktúre mesta.
- **Fáza koncentrácie** prebiehajúca od konca 90-tych rokov 20. storočia je charakteristická procesmi ako integrácia, internacionalizácia a globalizácia. Tie sa na

Slovensku prejavujú naplno masívnou expanziou zahraničných obchodných sietí importujúcich na slovenský trh know-how, technológie, efektívne logistické metódy, efektívne spôsoby komunikácie i nové typy maloobchodných konceptov (Szczyrba, 2005; Mitříková, 2008). Koncentrácia tu vystupuje v zmysle úbytku nákupných miest, avšak kapacita nákupných miest zostáva nemenná, prípadne vzrastá, čo znamená, že na úpadku sú skôr menšie obchodné spoločnosti.

Záver roku 1998, ale predovšetkým rok 1999 je vo vývoji maloobchodu Slovenska determinovaný nekompromisným nástupom obchodných reťazcov a veľkých obchodných zoskupení. Táto etapa internacionalizácie, koncentrácie a globalizácie maloobchodu priniesla podstatné zmeny na náš trh, objavujú sa postupne siete supermarketov, hypermarketov, diskontných predajní, hobbymarketov a iných špecializovaných veľkopredajní. V roku 1999 bol v Nitre postavený na Slovensku prvý hypermarket (Tesco), v roku 2000 prvé väčšie obchodné centrum (OC Danubia) a polyfunkčné nákupno-zábavné centrum (Polus City Center) v Bratislave (Mitříková, 2008).

Stupeň koncentrácie maloobchodu Slovenska je však zatiaľ relatívne nízky. Zatiaľ čo vo vyspelých ekonomikách patrí zhruba 70 % ekonomického priestoru koncentrovanému obchodu, na Slovensku dosahuje tento podiel cca 30 %. Pre porovnanie napríklad v Nemecku realizovalo 10 najväčších koncernov až 81 % objemu maloobchodného obratu, v Nórsku 92 %, v Rakúsku 57 %. V posledných rokoch však už aj v Slovenskej republike došlo k dynamizácii procesu koncentrácie, keď silné firmy vytvárajú silné maloobchodné siete a odstavujú tak nezávislých obchodníkov (viď tabuľka 3).

Veľkoplošné predajne bývajú súčasťou veľkoformátovej maloobchodnej štruktúry nákupných centier, lokalizovaných nie len v periférnych lokalitách veľkých miest, ale začínajú sa objavovať aj v ich centrách. V tejto etape dochádza k neprehliadnuteľnej priestorovo-organizačnej koncentrácii, ktorú iniciujú a prehlbujú nadnárodné maloobchodné koncerny. Miestna samospráva je konfrontovaná s projektmi nadnárodných maloobchodných reťazcov a pokiaľ nie sú v zásadnom rozpore s územným plánom, tak nejavia snahu ich akokoľvek obmedzovať či dokonca regulovať, okrem architektonickej koncepcie v oblastiach vo vnútri kompaktnej mestskej zástavby (výstavba nákupného centra Aupark v centre Košíc).

Súčasný vývoj moderného európskeho obchodného trhu možno charakterizovať ako rozvoj na princípe koncentrácie a globalizácie. V tejto súvislosti dochádza v posledných rokoch k nárastu priemernej predajnej plochy maloobchodných jednotiek, k poklesu počtu subjektov na trhu, expanzii veľkoplošných predajných jednotiek a to tak potravinárskych ako aj nepotravinárskych. Rastie podiel hypermarketov a veľkoplošných supermarketov, ale aj diskontných predajní. Vývoj maloobchodného trhu na Slovensku sa riadi obdobnými tendenciami ako v ostatnej Európe, no v porovnaní s európskym obchodným trhom však zaostáva o niekoľko rokov. Výrobcovia a obchodníci aktívne spolupracujú s cieľom zefektívniť komunikáciu a distribúciu vyprodukovaného tovaru. Veľké obchodné siete vyvíjajú tlak na dodávateľov prostredníctvom ich prísnej selekcie a požiadaviek na šírku sortimentu, kvalitu, nízku cenu a synchronizáciu logistiky. Takéto vzťahy vyvolávajú koncentračné a globalizačné tlaky aj vo výrobo-dodávateľskej sfére. V súlade so spotrebiteľskou a regionálnou diferenciáciou a rozvojom spotrebiteľského vnímania, správania a potrieb, sa rozširuje spektrum maloobchodných konceptov a polyfunkčných centier.

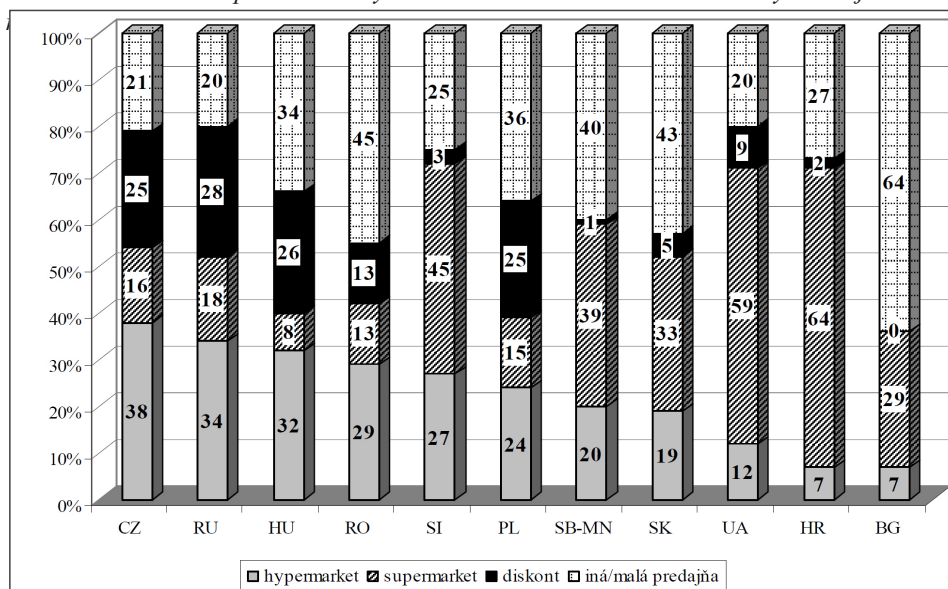
Proces koncentrácie maloobchodnej siete prináša podľa Bednára (2005) tieto zmeny:

- v priestorovej štruktúre mesta:
v morfolologickej štruktúre: výstavba nových morfologických štruktúr (veľkoplošných objektov)
vo funkčnej štruktúre: objavuje sa nový typ rozsiahlych monofunkčných plôch občianskej vybavenosti; využívajú sa na to voľné plochy na okraji kompaktnej zástavby mesta za účelom výstavby nákupných centier
- v štruktúre maloobchodu:
 nové formy maloobchodného predaja (hobymarkety, hypermarkety, supermarkety), zníženie významu obchodných domov v centre mesta apod.

SHOPPING MONITOR CENTRAL&EASTERN EUROPE 2008

Prieskum spoločnosti GfK Slovakia Shopping Monitor (rozšírený okrem strednej, aj na územie východnej Európy) pod názvom Shopping Monitor Central&Eastern Europe 2008, prezentuje výsledky medzinárodného spotrebiteľského prieskumu spoločností GfK a INCOMA Research v 11 krajinách regiónu. Z jeho výsledkov vyplýva, že popularita moderných maloobchodných formátov, predovšetkým hypermarketov a diskontov rastie.

Graf 1: Hlavné nákupné miesta rýchloobrátkového tovaru v sledovaných krajinách za

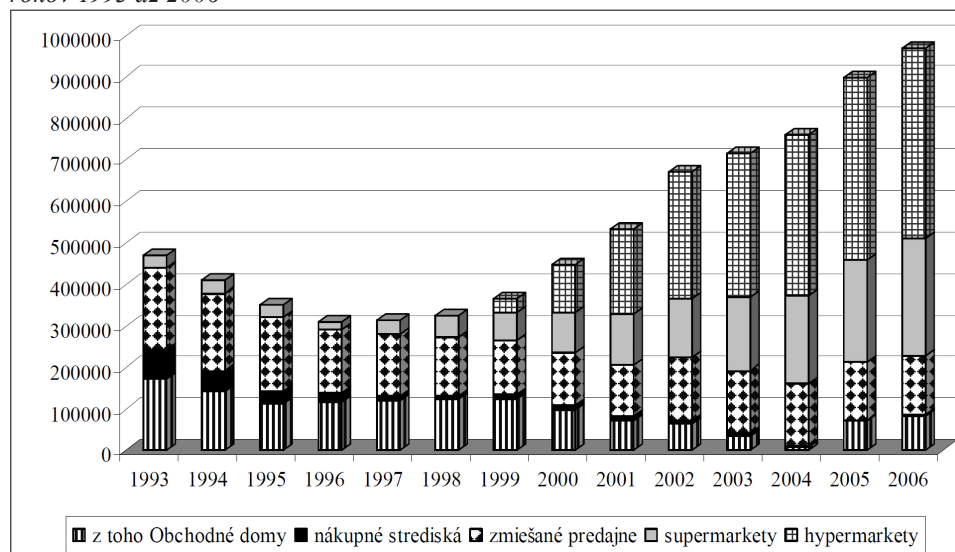
Zdroj: Shopping Monitor Central&Eastern Europe 2008 spoločností GfK a INCOMA Research in www.gfk.sk

Vysvetlivky skratiek: CZ- Česká republika, RU- Rusko (iba Moskva a Petrohrad), HU- Maďarsko, RO- Rumunsko, SI- Slovinsko, PL- Poľsko, SB-MN- Srbsko a Čierna Hora, SK- Slovensko, UA- Ukrajina (iba Kyjev), HR- Chorvátsko, BG- Bulharsko

Celkovo 25 % spotrebiteľov zo sledovaného regiónu uvádza hypermarket ako svoje hlavné miesto nákupu rýchloobrátkového tovaru, čo predstavuje 32,7 mil. zákazníkov (v tomto počte sú zahrnutí priami zákazníci, aj členovia ich domácnosti). Diskontné reťazce vykazujú dlhodobý stabilný rast a postupne vytláčajú supermarket, niekedy vedúci formát na trhu, ktorého súčasný podiel na trhu je 21 %. Hypermarkety sú najvýznamnejším maloobchodným formátom v Českej republike, v Moskve a Petrohrade, v Maďarsku a v Rumunsku. Supermarkety zasa vedú v Chorvátsku, v Kyjeve, v Slovinsku, Srbsku a na Slovensku. Diskontné predajne majú silnú pozíciu v Moskve a Petrohrade, v Maďarsku, Poľsku a Čechách. Tradičné malé samoobsluhy sú veľmi populárne v Poľsku, na Slovensku a v Maďarsku, pultové predajne zasa prevažujú v Bulharsku. Výsledky tejto štúdie poukazujú na Rumunsko, ako na trh s najvyššou dynamikou transformácie maloobchodnej siete. Zatiaľ čo sa podiel pultových predajní potravín na hlavnom nákupnom mieste za posledné štyri roky znížil o viac ako 50 % (z 51 % v roku 2003 na 22 % v roku 2007), popularita hypermarketových formátov naopak vzrástla zo 4 % v roku 2003 na 29 % v roku 2007. Podobným smerom sa orientujú aj diskonty, ktoré v roku 2005 začínali takmer od nuly a v roku 2007 už dosiahli 13 % úrovne preferencií. Pokiaľ ide o konkrétne reťazce, v úlohe hlavného nákupného miesta v jednotlivých krajinách, reťazce Kaufland a Tesco sa umiestnili v TOP 3 v 4 krajinách, predajne Billa a Penny Market v troch krajinách, COOP a Carrefour v dvoch krajinách. Tieto preferencie jednotlivých formátov môžeme identifikovať z grafu 2.

Postupne sa na Slovensku mení štruktúra predajných formátov, a tiež ich predajná plocha. Pozícia obchodných domov a nákupných stredísk sa v období rokov 1993 – 2006 výrazne oslabila, naopak, predajná plocha hypermarketov a supermarketov sa podľa zisťovania Štatistického úradu Slovenskej republiky stále zväčšuje (viď tabuľka 1 a 2 a graf 2).

Graf 2 Zmena veľkosti predajnej plochy jednotlivých formátov na Slovensku v období rokov 1993 až 2006

Zdroj: Štatistické ročenky Slovenskej republiky, 1994 - 2007

Tieto údaje o zmene veľkosti predajnej plochy jednotlivých formátov na Slovensku boli zisťované nasledovne. Za roky 1993 a 1994 nebolo v Štatistických ročenkách uvádzané, za aké firmy (čo sa týka počtu zamestnancov) sú tieto údaje zisťované. Za roky 1995 a 1996 to boli údaje o maloobchodnej sieti za organizácie s počtom pracovníkov 25 a viac a od roku 1997 do 2006 to boli firmy s 20 a viac zamestnancami.

Tabuľka 1 Zmena veľkosti predajnej plochy jednotlivých formátov na Slovensku v období rokov 1993 až 1997

	1993			1994			1995			1996	
Obchodný formát	počet jednotiek	predajná plocha (m ²)	predaj (mil.Sk)	počet jednotiek	predajná plocha (m ²)	predaj (mil. Sk)	počet jednotiek	predajná plocha (m ²)	predaj (mil. Sk)	počet jednotiek	predajná plocha (m ²)
Spolu	7 566	932 443	38 682	8 313	849 192	45 009	7 427	778 023	48 252	6 499	700 029
OD	110	172 705	6 507	118	142 111	6 258	60	111 883	6 003	50	115 418
NS	225	69 104	1 811	202	50 650	1 179	96	30 625	893	65	22 416
ZP	2 565	199 299	5 884	2 420	186 138	6 663	2 160	180 156	7 710	1 867	154 022
SM	53	29 276	1 479	56	30 449	1 754	41	27 503	1 487	34	18 001
HM											

		1997	
Obchodný formát	predaj (mil.Sk)	predajná plocha (m ²)	predaj (mil. Sk)
Spolu	59 415	657 356	71 864
OD	1 983	121 312	8 617
NS	1 195	8 704	725
ZP	671	149 634	8 299
SM	940	35 436	3 213
HM			

Zdroj: Štatistické ročenky Slovenskej republiky 1994 - 1998

Poznámky: od roku 1997 sa počet jednotiek v štatistickom zisťovaní nezisťoval

Vysvetlivky: OD – obchodné domy, NS- nákupné strediská, ZP – zmiešané predajne, SM – supermarkety, HM - hypermarkety

Tabuľka 2 Zmena veľkosti predajnej plochy jednotlivých formátov na Slovensku v období rokov 1998 až 2006

	1998		1999		2000		2001		2002	
Obchodný formát	predajná plocha (m ²)	predaj (mil.Sk)	predajná plocha (m ²)	predaj (mil. Sk)	predajná plocha (m ²)	predaj (mil. Sk)	predajná plocha (m ²)	predaj (mil.Sk)	predajná plocha (m ²)	predaj (mil. Sk)
spolu	733 691	81 796	810 026	91 728	915 683	112 976	1 021 340	134 223	1 390 751	173 076
OD	123 192	8 420	125 071	8 222	99 113	7 478	73 155	6 734	63 730	5 913
NS	9 018	732	9 331	739	9 015	750	8 699	761	8 519	741
ZP	140 063	9 069	130 491	9 838	126 812	11 167	123 133	12 496	152 548	13 127
SM	51 984	4 938	68 531	6 663	96 947	10 698	125 362	14 732	140 739	17 258
HM			33050	2934	117470	11424	201889	19914	306169	30513

	2003		2004		2005		2006	
Obchodný formát	predajná plocha (m ²)	predaj (mil.Sk)	predajná plocha (m ²)	predaj (mil.Sk)	predajná plocha (m ²)	predaj (mil.Sk)	predajná plocha (m ²)	predaj (mil.Sk)
spolu	1 600 926	192 845	1 811 101	212 613	1 682 162	232 763	2 036 853	278 225
OD	35 495	5 724	7 260	5 535	7 080	6 235	83 593	9 137
NS	6 790	621	5 060	501	3 166	442	17 666	167
ZP	150 714	13 479	148 880	13 831	140 652	12 295	141 423	14 057
SM	176 527	20 439	212 315	23 620	245 518	27 745	284 642	40 299
HM	345 965,5	34 938	385 762	39 363	437 339	50 268	458 827	47 055

Zdroj: Štatistické ročenky Slovenskej republiky 1999 - 2007

Poznámky: od roku 1997 sa počet jednotiek v štatistickom zisťovaní nezisťoval

Vysvetlivky: OD – obchodné domy, NS- nákupné strediská, ZP – zmiešané predajne,

SM – supermarkety, HM - hypermarkety

TOP 10 OBCHODNÝCH SPOLOČNOSTÍ NA SLOVENSKU

V porovnaní s predchádzajúcimi rokmi na Slovensku domáce firmy strácajú trhovú podiel v prospech medzinárodných obchodných spoločností a vďaka tomu, že zahraničné reťazce preberajú do svojich aktivít funkciu veľkoobchodu, eliminoval sa článok medzi výrobou a maloobchodom a tieto reťazce tak získavajú výhodnú pozíciu voči dodávateľom tovaru. Následne sa zvyšuje podiel obratu zahraničných spoločností na tvorbe maloobchodného obratu (tabuľka 3), naopak podiel domácich súkromných spoločností po miernom náraste do roku 1999 klesol na polovicu (v roku 2003).

Dokladom stupňa globalizácie slovenského maloobchodného trhu je aj štruktúra TOP 50 obchodných firiem (podľa ich celkového obratu), ktorá predstavuje jeden zo signifikantných znakov súčasného vývoja maloobchodu. O reálnom stave slovenského obchodu pravidelne informujú odbornú i laickú verejnosť spoločnosti GfK Slovakia a TERNÓ, (o stave českého obchodu INCOMA Research a GfK Praha). Každoročne vypracujú okrem iných správ aj ročné hodnotenie stavu obchodu na Slovensku pod názvom *TOP 50 obchodných spoločností*.

Následujúca tabuľka dokumentuje charakter prehlbujúcej sa internacionalizácie a koncentrácie slovenského maloobchodného prostredia. Zatiaľ čo pred niekoľkými rokmi prevládali domáce firmy, dnes je situácia odlišná. V jeho maloobchodnom priestore v roku 2007 pôsobilo v rámci TOP 10 obchodu 7 nadnárodných spoločností Tesco (GB), Metro (D), Rewe (D) (predajne Billa), Schwarz (D) (predajne Kaufland a Lidl), NAY (USA-PL), RoyalAhold (NL), a bauMax (A).

Tabuľka 3: Vývoj štruktúry TOP 10 obchodných spoločností na Slovensku podľa obratu (v mld. Sk)

TOP 1996				TOP 1998		
por.	spoločnosť	obrat v mld.Sk	počet prevádzok	spoločnosť	obrat v mld.Sk	počet prevádzok
1.	Tesco Stores SR, a.s. *	3,80	7	Tesco Stores SR, a.s. *	4,50	7
2.	Prima Zdroj Holding a.s.	3,30	46	Interkontakt Group *	3,93	42
3.	Zdroj Univers	1,30	56	Prima Zdroj Holding a.s.	3,62	59
4.	OD Prior Stred *	1,20	9	Smoker	2,30	4
5.	ATVE	1,10	15	Opal-Fytos Group	2,05	20
6.	Pecom Group *	1,10	6	Euroholding Verex	1,67	18
7.	Sintra s.r.o.	1,10	17	Kon-rad s.r.o.	1,60	2
8.	Adut	1,10	14	Essex a.s.	1,60	31
9.	Kon-rad s.r.o.	1,00	1	M-Market a.s.	1,51	78
10.	DDK Slovakia *	1,00	1	Jednota SD Krupina	1,45	90
1. – 10.		16 mld. Sk		1. – 10.		24,23 mld. Sk
TOP 2000				TOP 2002		
por.	spoločnosť	obrat v mld.Sk	počet prevádzok	spoločnosť	obrat v mld.Sk	počet prevádzok
1.	Tesco Stores SR, a.s. *	11,00	10	Tesco Stores SR, a.s. *	16,50	17
2.	Billa s.r.o. *	4,10	25	Metro Cash&Carry Slovakia, s.r.o.*	10,90	5
3.	Prima Zdroj Holding a.s.	4,04	69	Billa s.r.o. *	8,20	46
4.	M-Market a.s.	2,87	132	Kaufland SK v.o.s. *	7,00	12
5.	Zdroj HOS	2,70	32	Carrefour Slovensko a.s. *	6,50	4
6.	Smoker	2,35	4	Ahold Retail Slovakia k.s. *	4,50	7
7.	Tabak Barczy	2,10	3	M-Market a.s.	4,35	178
8.	Labaš	2,07	1	Prima Zdroj Holding a.s.	4,05	96
9.	Opal-Fytos Group	2,03	23	Labaš	3,10	2
10.	Jednota SD Nové Zámky	1,99	99	Tabak Barczy	2,89	2
1. – 10.		35,25 mld. Sk		1. – 10.		67,99 mld. Sk
TOP 2005				TOP 2007		
por.	spoločnosť	obrat v mld.Sk	počet prevádzok	spoločnosť	obrat v mld.Sk	počet prevádzok
1.	Tesco Stores SR, a.s. *	22,00	37	Tesco Stores SR, a.s. *	37,25	60
2.	Metro Cash&Carry Slovakia, s.r.o.*	16,20	5	Metro Cash&Carry Slovakia, s.r.o.*	17,60	5
3.	Billa s.r.o. *	10,50	79	Billa s.r.o. *	13,30	90
4.	Kaufland SK v.o.s. *	8,50	26	Kaufland SK v.o.s. *	10,80	29
5.	Ahold Retail Slovakia k.s. *	7,00	24	Ahold Retail Slovakia k.s. *	8,00	25
6.	Carrefour Slovensko a.s. *	5,50	4	NAY, a.s. *#	6,03	22
7.	CBA SK, s.r.o.	4,50	196	CBA SK, s.r.o.	5,29	280
8.	NAY, a.s. *#	4,10	14	LIDL Slovenská republika, v.o.s. *	4,90	86
9.	BARCZI s.r.o.	3,60	75	BARCZI s.r.o.	4,80	80
10.	bauMax SR, s.r.o. *	3,50	11	bauMax SR, s.r.o. *	4,70	11
1. – 10.		81,1 mld. Sk		1. – 10.		112,67 mld. Sk

Zdroj: Moderní obchod, 5/1997 – 5/2008

Vysvetlivky: * zahraničná majetková účasť

#NAY, a.s. sa medzi spoločnosti so zahraničnou majetkovou účasťou (*Enterprise Investors*) dostáva až v roku 2005 a to po 15 rokoch od svojho založenia s čisto slovenským kapitálom

Poznámka: V čase realizovania prieskumu bola národnou menou slovenská koruna, preto je aj uvádzaná pri výsledkoch výskumu v tomto článku. Od 1. januára 2009 bola nahradená eurom, z toho dôvodu uvádzame aktuálny konverzný kurz 1 € = 30,1260 Sk.

Zatiaľ čo už niekoľko rokov patria na českom trhu zahraničné obchodné reťazce medzi najväčšie obchodné spoločnosti, v skupine desiatich obchodných firiem s najväčším obratom na Slovensku sa môžeme ešte stretnúť s niektorými domácimi zástupcami. Z tabuľky TOP 10 obchodu na Slovensku v roku 2007 sa udržali 2 spoločnosti so slovenským kapitálom CBA SK a Tabak Barczy, avšak oproti roku 2004 to znamenalo úbytok o 1 spoločnosť. Spoločnosť CBA SK začala podnikat' pod týmto názvom od mája 2005, kedy vznikla ako dcérska spoločnosť firmy M-Market Lučenec. Prvé miesto v celkovom obrate si na Slovensku už dlhodobo od svojho vstupu na náš trh udržiava spoločnosť Tesco Stores SR a.s. 21.3.1996 odkúpila 7 obchodných domov od americkej spoločnosti K-mart (Bratislava, Košice, Prešov, Banská Bystrica, Žilina, Nitra, Stará Turá) a bola prvou spoločnosťou, ktorá na Slovensku v roku 1999 otvorila veľkoplošný formát – hypermarket (v meste Nitra). V roku 2005 bola prvýkrát v histórii hodnotení TOP 50 jedinou obchodnou spoločnosťou, ktorá prekročila celkovým obratom sumu 20 miliárd Sk a v roku 2007 35 mld Sk. V poradí najúspešnejších obchodných spoločností si tak v roku 2007 Tesco Stores SR s.r.o. s obratom 37,25 miliárd Sk udržalo vedúcu pozíciu na slovenskom trhu. Z 10 najúspešnejších obchodníkov na Slovensku v roku 2005 7 pozícií obsadil veľkometrážny obchod s predajnou plochou jednej predajne nad 2500 m². Tesco Stores SR tak svojim prvenstvom v roku 2007 medzi najlepšimi obchodníkmi potvrdzuje svoju silnú pozíciu na slovenskom trhu. Metro Cash&Carry Slovakia, s.r.o. je svojou veľkosťou obratu (17,60 mld. Sk) druhou najúspešnejšou spoločnosťou na slovenskom trhu. Dlhoročnou „trojkou“ medzi TOP 50 obchodníkmi bola i v minulom roku spoločnosť Billa s.r.o. (medzinárodná skupina REWE). Je to súčasný supermarketový líder na slovenskom trhu. Celkový obrat 13,30 mld. Sk sa zrealizoval v 90 supermarketoch na predajnej ploche viac ako 80000 m². V segmente diskontu jasne dominoval Lidl s 86 diskontnými predajňami, z medzinárodnej skupiny Schwarz, ktorý dosiahol celkový obrat 4,9 mld. Sk. Z tejto skupiny na našom trhu pôsobí aj spoločnosť Kaufland SK v.o.s. Obe tieto spoločnosti patriace spoločne pod nemeckú skupinu Schwarz sú zaregistrované na našom trhu ako samostatné obchodné subjekty. Dôležité zastúpenie v TOP 50 má aj obchod spotrebných družstiev COOP Jednota, SD. COOP Jednota Slovensko, SD je spoločnosť, spájajúca 28 právne samostatných spotrebných družstiev na Slovensku s celkovým obratom prevyšujúcim 40 mld. Sk. Iba organizačná a ekonomická samostatnosť nedovoľuje evidovať obchod spotrebných družstiev ako celok, inak by bola spoločnosť COOP Jednota Slovensko, SD absolútnou jednotkou na slovenskom trhu.

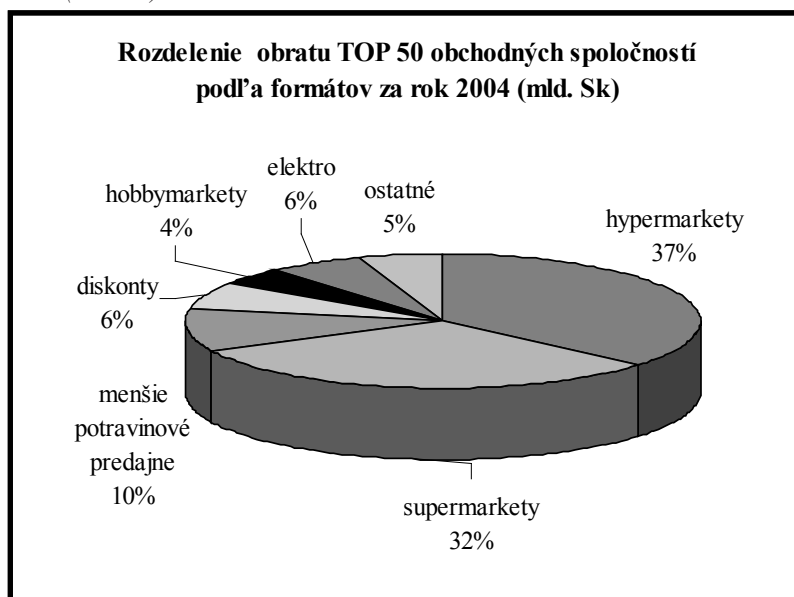
V zoskupení TOP 10 dominoval v roku 2007 širokosortimentný obchod s významným podielom predaja potravín (86,2 %), nepotravinári (9,5 %) a tabakový špecialista (4,3 %). Silu prvej desiatky obchodných spoločností dokumentuje aj ich celkový dosiahnutý obrat takmer 113 miliárd korún, čo znamenalo až 61,6 % z celkového obratu TOP

50 obchodných spoločností. Po prvýkrát po roku 2000 sa z prvej desiatky najúspešnejších obchodníkov odsunula sieť hypermarketov Carrefour.

V druhej desiatke najlepších obchodníkov minulého roku opäť dominovali predajcovia potravín (80 %), dopĺňaní hobbymarketom a drogériovou sieťou. Celkový dosiahnutý obrat tejto skupiny 27,67 miliárd korún však znamenal už iba 15,1 % podiel na celkovom obrate. Zvyšných 30 obchodných spoločností sa na celkovom TOP 50 obrate podieľalo 23,3 %.

V roku 2004 sa tiež očakávalo, že medzi najlepších sa zaradí i niektorý z členov najväčšieho obchodného systému na Slovensku COOP Jednota Slovensko. No nestalo sa tak ani v roku 2008. Ak porovnáme celkový obrat TOP 50 obchodných spoločností na Slovensku v roku 2004, tak tie dosiahli celkový obrat z predaja 141,4 mld. Sk a v roku 2005 to bolo 145,2 mld. Sk. V roku 2007 to bolo 182,81 mld Sk. Aj keď v roku 2005 bol obrat v porovnaní s rokom 2004 vyšší, rastový index (103,8 mld. Sk) bol za posledných päť rokov najnižší. No v porovnaní s rokom 2000 dosiahli TOP 50 obchodníci v minulom roku takmer 100 %-ný obrátový nárast. Celkové porovnanie dosiahnutých obrátov z predchádzajúcich rokov (2006, 2007) ukazuje, že na celkovom pomere obrátu dvoch rokov (koeficient 113,7) sa podieľal maloobchod nárastom o 24 mld. Sk (koeficient 120,5), pri približne rovnakých hodnotách veľkoobchodu, avšak klesajúcich podieloch cash&carry (koeficient 90,0).

Graf 3: Rozdelenie obrátu TOP 50 obchodných spoločností podľa formátov na Slovensku za rok 2004 (mld. Sk)

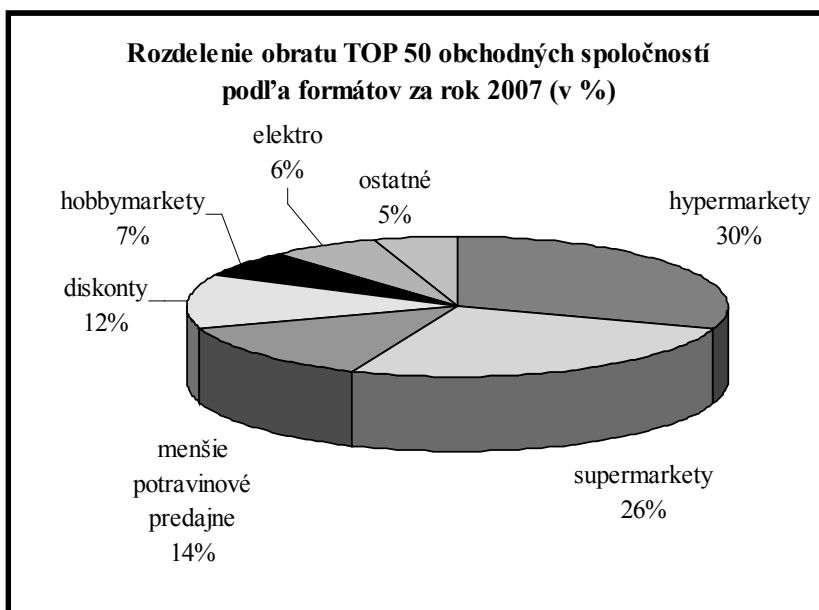

zdroj: Moderní obchod, 5/2005

Rozdelenie maloobchodného obrátu TOP 50 obchodných spoločností podľa formátov za roky 2004 a 2007 (v %) je graficky znázornené v grafe 3 a 4. Zatiaľ čo sieť 77 hypermarketov dosiahla obrat 35 mld. Sk, sieť 238 supermarketov 30 mld. Sk a obrat 10 mld. Sk dosiahlo 1875 samoobslúh a pultových predajní. V prehľade formátov obchodnej siete na Slovensku u hypermarketov vedie v roku 2007 spoločnosť Tesco (38), v supermarketoch Billa (90), u samoobslúh CBA (280), pultových predajní COOP Jednota (70), v hobbymarketoch Baumax (11), diskontoch Lidl (86), patriace spolu s Kauflandom do skupiny Schwarz, v cash&carry Prima Zdroj Holdnig (17) a vo veľkoobchode Metro Cash&Carry Slovakia, s.r.o. (5). Táto štruktúra obchodu je pestrá a jej dominantných TOP 50 v roku 2004 prevádzkovalo 2300 obchodných jednotiek.

Prieskumy agentúry TERNÓ ďalej ukazujú, že v roku 2004 zaznamenalo Slovensko nárast predajných plôch takmer o 200 000 m², pričom TOP 10 obchodných spoločností sa podieľalo na zvýšení o hodnotou 69 000 m². Skupina najlepších 10 obchodníkov tak predávala svoj tovar na ploche 616 750 m².

Graf 4: Rozdelenie obrátu TOP 50 obchodných spoločností podľa formátov na Slovensku za rok 2007 (mld. Sk)

zdroj: Moderní obchod, 5/2008

PRIESKUM AKCEPTÁCIE VEĽKOPLOŠNÝCH PREDAJNÍ ZÁKAZNÍKMI V PREŠOVE A KOŠICIACH

Tradičný spôsob nákupu obyvateľov mestských sídiel (denné nákupy v malej samoobsluhy) nahradzuje moderný spôsob nákupu (týždenne, diskont, supermarket, hypermarket, či nákupné centrum). Táto zmena sa dotýka i nákupu čerstvého tovaru u približne 50 % populácie, prevažne mladšej a solventnejšej. No je nutné poznamenať, že malé samoobslužné predajne zohrávajú stále významnú úlohu pri nákupe rýchloobrátkového tovaru. V prípade trvanlivých potravín a drogérie prevažná väčšina populácie mestských sídiel využíva nákupy vo veľkoplošných prevádzkach. Všetky tieto zmeny znamenajú zvýšenie dostupnosti tovaru na trhu (cena, kvalita, sortiment) a zvýšenie kultúry predaja a dočasne sa znižuje zvykový charakter nákupu a spotreby.

Výskum nákupného správania sa zákazníkov za účelom identifikovania zásadných zmien po prieniku nadnárodných obchodných spoločností na slovenský trh a následnej výstavbe veľkoplošných predajní, bol realizovaný v mestách Košice a Prešov. V nákupných centrách Optima a Cassovia v Košiciach a v hypermarketoch Tesco a Hypernova v Prešove prebiehal dotazníkový prieskum v mesiacoch október až december 2005, kedy bolo oslovených 974 zákazníkov, z toho 600 v Košiciach a 374 v Prešove.

Jedným z cieľov tohto dotazníkového prieskumu bolo zisťovanie ochoty obyvateľov Prešova, Košíc a ich zázemia nakupovať v nových podmienkach veľkoplošných formátov. Pri skúmaní akceptácie a kvalitatívneho hodnotenia vybraných veľkoplošných predajní zákazníkmi, sme v dotazníku okrem iných formulovali nasledujúcu otázku:

- **Ako hodnotíte nasledujúce kritériá kvality vybraného nákupného centra/ hypermarketu? (Použite bodové hodnotenie 0 = veľmi zle, 10 = výborne)**

Táto otázka bola uzavretá a respondenti v nej mohli ohodnotiť 21 rôznorodých kritérií kvality vybraného nákupného centra, či hypermarketu. V tabuľke 4 sú zaznamenané pri jednotlivých kritériách v stĺpcoch percentuálne podiely zákazníkov, hodnotiacich kritérium konkrétnym počtom bodov v riadkoch. U dvoch tretín kritérií bolo hodnotenie zákazníkov v Košiciach a Prešove rovnaké. To znamená, že 15 kritérií dosiahlo rovnaké bodovanie v oboch mestách, vo zvyšných šiestich bolo odlišné. Najväčší rozdiel v hodnotení bol pri kritériu *možnosti relaxácie / zóny oddychu*, ktoré v Prešove hodnotilo 21,1 % zákazníkov počtom bodov 0 a v Košiciach 11,3 % zákazníkov počtom bodov 8.

Tabuľka 4: Hodnotenie vybraných kritérií kvality nákupného centra/hypermarketu vyjadrená percentuálnymi podielmi zákazníkov hodnotiacich dané kritérium konkrétnym počtom bodov od 0 do 10

mesto	kritériá A-V	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	R	S	T	U	V
Prešov	0	0	1,1	1,1	1,1	2,4	5,1	3,2	4,5	35,8	21,1	39,6	28,3	24,9	1,9	3,5	0,8	0,3	9,1	0	1,6	2,7
	1	0	0,3	0	0	0,8	7,5	3,5	5,1	7,2	12	12,3	13,1	11,8	0,3	0,5	0	1,1	10,4	0,3	2,4	2,4
	2	0	0,3	1,1	2,4	4,3	9,4	5,6	4,5	7,5	11	9,6	8	8,3	0,8	3,5	1,6	2,4	13,4	0,3	4,3	4,3
	3	0,3	3,2	2,9	2,4	5,9	11,5	9,1	11	7,5	10,7	8,6	7,8	7,8	2,7	4,5	2,1	2,9	8,6	1,3	2,4	2,1
	4	2,4	5,3	6,4	4,8	9,1	12,8	12	12,6	9,1	8,3	4,5	6,1	8	2,1	6,7	3,5	5,6	10,2	0,8	7	3,2
	5	7	18,2	14,2	14,7	17,9	18,4	21,1	19,8	8,6	14,7	9,9	14,4	13,6	5,6	16	7,5	11,5	14,4	4,3	6,4	10,4
	6	4,8	13,9	13,6	15,5	15	12	10,7	10,2	5,3	6,4	4,5	5,9	6,1	7,8	12,8	7,2	13,4	10,7	5,6	9,4	7,5
	7	11,5	22,2	18,7	15,5	11,5	7,2	7	8	2,4	1,9	1,9	2,1	5,1	3,5	11	8,8	6,7	6,7	6,1	8,3	4,3
	8	27,3	18,2	22,2	20,9	13,1	7	8,8	8,6	4,8	3,5	0,5	3,2	4,5	12,8	17,6	14,4	15,8	4	11,5	12,8	12,6
	9	16,3	6,7	7	8,6	4,5	2,9	3,7	4,8	0,8	1,1	0,8	2,1	0,5	1,9	9,1	11,2	11,2	1,9	16,3	12,3	9,4
	10	29,7	9,9	11,8	13,1	14,2	5,1	13,4	9,6	2,1	3,5	1,1	2,4	5,1	59,6	13,4	37,7	23,5	8,6	49,5	29,1	36,6
	SPOLU	99,2	99,2	98,9	98,9	98,7	98,9	98,4	98,7	91,2	94,1	93,3	93,6	95,7	98,9	98,7	94,9	94,4	97,9	96	96	95,5
Košice	0	0,3	0,3	0,7	1,2	1,2	3,3	2,3	3,2	14,2	8,5	21,5	22,5	3,8	0,7	8,5	0,5	2	13,2	1	2	7,7
	1	0,5	0,2	0,3	0,7	1	3	1,3	3	3,8	6,3	5,2	9,7	5,5	1,5	2	0,5	1	6	0,8	1,7	2,5
	2	0,2	1,2	1,3	3,2	4	7,5	4,8	4,8	11,3	7,2	11,3	11,3	9,5	0,8	4	2	2,2	10,2	0,8	2,5	2,2
	3	1	2,5	4,2	5,2	6,8	7,8	6,3	7,7	9,5	10,2	10,3	13	10,5	2,5	8,3	1,2	3,8	12,5	2	3	3,3
	4	1,5	2,7	4,5	3,2	6,5	11	6,8	7,2	7,7	6	9,5	6,8	10	1,5	4	2,2	3,7	10,2	2,5	4,2	3,3
	5	5,7	12,2	10,7	14,3	13,7	18,3	16,7	17,7	12,2	16	16,3	11,7	18,3	5	15,7	5,5	12,5	12,7	6,2	8,2	7,2
	6	4,7	13,3	10,2	13,5	11,8	11,5	9,2	12	7	12	6,3	2,8	8	3,5	7,7	6	9	9,7	5	5,2	4,5
	7	11,2	15,3	18,3	14,3	11,5	12,8	11,3	11,3	10,3	8,8	5,5	2,8	5,8	10,7	13,3	6,8	10,7	6	6,2	10,7	7
	8	18,5	22,5	19,5	17,8	15,8	11,8	13,7	8	5,5	11,3	4,2	2,8	6,3	17,5	12,7	12	18	5,7	9	13,3	10,7
	9	19	15	13,8	13	8,3	5,2	9,5	8	2,5	3,7	1,7	1,5	3,5	16,2	8	14,2	11	4	16,5	14,8	11,2
	10	36	13,2	14,7	11,8	17,3	5,8	15,8	15	6,2	6,7	3,5	4	12,2	37,2	13,8	46,3	23,3	7,5	47	25,8	28
	SPOLU	98,5	98,3	98,2	98,2	98	98,2	97,8	97,8	90,2	96,7	95,3	89	93,5	97	98	97,2	97,2	97,5	97	91,3	87,5

Vysvetlivky: Kritériá- **A** – široká ponuka tovaru, **B** – kvalita ponúkaného tovaru, **C** prehľadnosť ponúkaného tovaru, **D** – výhodné ceny ponúkaného tovaru, **E** – nákupná atmosféra, **F** – obsluha/ poradenie, **G** – architektonické stvárnenie – vnútorné, **H** – architektonické stvárnenie – vonkajšie, **I** – ponuka doplnkových služieb (pošta, úrad), **J** – možnosti relaxácie/zóny oddychu, **K** – ponuka kultúrneho vyžitia, **L** – zdravotnícka pomoc, **M** – zariadenia pre deti, **N** – otváracie hodiny, **O** – pocit istoty (vrecková zloď...), **P** – možnosti parkovania v okolí NC/HM, **R** – osvetlenie parkovacích plôch, **S** – zeleň pri parkovacích plochách, **T** – dostupnosť osobným autom, **U** – dostupnosť verejnou dopravou, **V** – dostupnosť -bicyklom/peši

Zdroj: vlastný výskum realizovaný v mesiacoch október – december 2005

Tabuľka 5: Priemerné bodové hodnotenie vybraných kritérií kvality nákupného centra / hypermarketu podľa ich lokalizácie vo vybraných mestách a podľa pohlavia zákazníkov

Ako hodnotíte nasledujúce kritériá kvality vybraného nákupného centra/ hypermarketu? (Použite bodové hodnotenie 0 = veľmi zle, 10 = výborne)	mesto	počet odpovedí spolu	priemerné bodové ohodnotenie respondentmi	muži		ženy	
				KE	PO	KE	PO
Široká ponuka tovaru	Prešov	371	8,23		8,44		8,10
	Košice	591	8,36		8,44		8,30
Kvalita ponúkaného tovaru	Prešov	371	6,71		6,93		6,58
	Košice	590	7,28		7,26		7,31
Prehľadnosť v uložení ponúkaného tovaru	Prešov	370	6,85		6,89		6,83
	Košice	589	7,16		7,21		7,12
Výhodné ceny ponúkaného tovaru	Prešov	370	6,89		7,09		6,74
	Košice	589	6,79		6,68		6,87
Nákupná atmosféra	Prešov	369	6,19		6,21		6,19
	Košice	588	6,64		6,53		6,73
Obsluha/poradenie	Prešov	370	4,65		4,68		4,65
	Košice	589	5,46		5,47		5,44
Architektonické stvárnenie -vnútorné	Prešov	368	5,83		5,76		5,87
	Košice	587	6,42		6,35		6,48
Architektonické stvárnenie -vonkajšie	Prešov	369	5,28		5,46		5,16
	Košice	587	6,03		6,02		6,04
Ponuka doplnkových služieb (pošta, úrady)	Prešov	341	2,63		2,50		2,69
	Košice	541	4,31		4,43		4,16
Možnosti relaxácie/zóny oddychu	Prešov	352	3,15		2,97		3,29
	Košice	580	4,96		4,85		5,05
Ponuka kultúrneho vyžitia	Prešov	349	2,01		1,93		2,07
	Košice	572	3,55		3,56		3,52
Zdravotnícka pomoc	Prešov	350	2,87		2,84		2,90
	Košice	534	3,03		3,13		2,91
Zariadenie pre deti	Prešov	358	3,30		3,15		3,37
	Košice	561	5,14		4,94		5,32
Otváracie hodiny	Prešov	370	8,42		8,72		8,21
	Košice	582	8,19		8,17		8,24
Pocit istoty (vreckoví zloději....)	Prešov	369	6,47		6,71		6,31
	Košice	588	5,92		5,94		5,92
Možnosti parkovania v okolí NC/HM	Prešov	355	8,00		7,99		8,01
	Košice	583	8,39		8,32		8,49
Osvetlenie parkovacích plôch	Prešov	353	7,25		7,48		7,10
	Košice	583	7,19		7,32		7,12
Zeleň pri parkovacích plochách	Prešov	366	4,30		4,50		4,19
	Košice	585	4,35		4,47		4,25
Dostupnosť- osobným automobilom	Prešov	359	8,75		8,89		8,65
	Košice	582	8,38		8,24		8,53
Dostupnosť- verejnou dopravou	Prešov	359	7,26		7,35		7,22
	Košice	548	7,42		7,43		7,41
Dostupnosť- bicyklom/peši	Prešov	357	7,42		7,26		7,57
	Košice	525	6,95		7,00		6,90

Zdroj: vlastný výskum realizovaný v mesiacoch október – december 2005

Vysvetlivky:

- **7,42** - bodovo vyššie priemerné ohodnotenie medzi výsledkami výskumu v KE a PO
- Zariadenie pre deti **5,14** – rozdiel priemerného bodového ohodnotenia medzi výsledkami výskumu v KE a PO je $\geq 1,5$
 - najväčší rozdiel v priemernom bodovom ohodnotení medzi výsledkami výskumu medzi mužmi a ženami v mestách Prešov a Košice

Podobne aj v tabuľke 5 je pri každom hodnotenom kritériu uvedený počet respondentov hodnotiacich dané kritérium a priemerné bodové ohodnotenie podľa mesta, kde bol zákazník oslovený a takisto podľa pohlavia.

Z 21 kritérií dostalo viac ako dve tretiny vyššie bodové ohodnotenie v Košiciach a zvyšná tretina z nich v Prešove. Pri hodnotení vybraných 21 kritérií kvality v obidvoch mestách boli najspokojnejší zákazníci v Prešove s *dostupnosťou automobilom k vybraným hypermarketom* (Tesco a Hypernova). Ohodnotili ho maximálnym bodovým ziskom zo všetkých uvedených kritérií 8,75 (z maximálneho možného priemerného bodového zisku 10 bodov). Ako druhé najvyššie hodnotené kritérium bolo kritérium *otváracie hodiny* vybraných predajní v Prešove. Priemerný bodový zisk 8,42 bodu dosiahlo hlavne z toho dôvodu, že hodnotený hypermarket Tesco v Prešove je otvorený 24 hodín denne. Najnižší priemerný bodový zisk 2,01 bol zaznamenaný v Prešove pri hodnotení kritéria *ponuka kultúrneho vyžitia*.

Z uvedených kritérií bol u štyroch z nich bodový rozdiel medzi Prešovom a Košicami $\geq 1,5$ v prospech nákupných centier v Košiciach. Ide o kritériá: *ponuka doplnkových služieb (pošta, úrady)*, *možnosti relaxácie a zóny oddychu*, *ponuka kultúrneho vyžitia a zariadenie pre deti*. Dôvodom je to, že hypermarkety v Prešove neponúkali v tom čase takéto možnosti oddychu, či služieb, alebo sú tieto služby poskytované iba v minimálnom rozsahu. Ako príklad možno uviesť, že v nákupnom centre Optima sa nachádzalo 10, v Cassovii 6 reštaurácií a kaviarní, kým v hypermarketoch Tesco a Hypernova v Prešove iba po jednej. Detský kútik s odborným personálom sa nenachádzal ani v jednom skúmanom hypermarkete v Prešove, kým v košických centrách v obidvoch. Podobne je to so Slovenskou poštou, ktorej pobočka sa z vyššie uvedených veľkoplošných predajní nachádza iba v nákupnom centre Cassovia v Košiciach. Kultúrne, športové a zábavné podujatia konajúce sa v priestoroch veľkoplošných predajní sú taktiež dôležitou súčasťou marketingovej stratégie. Počas roka sa takmer každý týždeň konajú rôzne podujatia, ktoré predstavujú pre všetky vekové kategórie možnosť spojiť nákup v obchodnom centre s oddychom a relaxom.

ZÁVER

V období transformácie maloobchodnej siete sa stalo Slovensko objektom aktivít mnohých nadnárodných obchodných spoločností. V súčasnosti dochádza k neustálemu rastu podielu zákazníkov veľkých, hlavne nadnárodných spoločností. V slovenskej maloobchodnej sieti to prináša pokles tržieb menších predajcov alebo slovenských reťazcov. Na maloobchodnom trhu v meste Prešov a Košice, kde bol realizovaný prieskum prostredníctvom dotazníkového prieskumu, sa potvrdil celoslovenský trend pozitívneho prijímania veľkoplošných maloobchodných predajní, predovšetkým hypermarketov a nákupných centier. Maloobchodný trh neustále podlieha zmenám a novým trendom,

snaží sa uspokojiť potreby a záujmy čo najširšieho spektra zákazníkov, preto možno aj do budúcnosti očakávať neustále zmeny nákupného správania sa zákazníkov v týchto mestách.

Záverom boli z výsledkov prieskumu vyšpecifikované aj niektoré ďalšie spoločné a rozdielne znaky v nákupnom správaní sa spotrebiteľov v prešovských hypermarketoch a košických nákupných centrách.

- Viac ako 50 % zákazníkov preferuje nakupovanie v nákupnom centre/hypermarkete pred nákupmi v centre mesta
- Takmer 50 % zákazníkov v Košiciach a viac ako 60 % v Prešove navštevuje nákupné centrum/hypermarket minimálne 1x v týždni
- Časová dostupnosť zákazníkov košických nákupných centier je väčšia ako zákazníkov prešovských hypermarketov
- Zákazníci košických nákupných centier strávia v priemere viac času v predmetnej predajni ako zákazníci prešovských hypermarketov
- Najčastejším dôvodom návštevy veľkoplošných predajní je nakupovanie (v Košiciach je tiež v porovnaní s Prešovom častejšie uvádzaný ako dôvod oddych a relaxácia)

S rozvojom siete veľkoplošných predajní na území týchto miest došlo k zmene nákupného správania sa obyvateľov, a tí to vnímajú ako zvyšovanie kvality života. Väčšina z oslovených zákazníkov vyjadrila svoj pozitívny postoj k výstavbe a prenikaniu týchto veľkoplošných formátov na náš trh.

Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA 1/0210/08 „Špecifické postavenie regiónu Východné Slovensko v kontexte regionálnych disparít Slovenskej republiky“ (ved. projektu R. Klamár)

LITERATÚRA

- ANGELOVIČ, M. (2009): Regionálne disparity v Srbsku na úrovni okruhov. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie „Význam Ľudského potenciálu v regionálnom rozvoji“. Východoeurópska agentúra pre rozvoj n.o., Podhájska, s. 16 - 23, ISBN 978-80-970277-0-4
- BEDNÁŘ, P. (2005): Geografie transformace maloobchodní sítě v polycentrickém městě. AFRNUC, Geographica, No 3, Bratislava, p. 30 – 43.
- BLAŽEK, J. (1999): Regional development and regional policy in Central Eastern European Countries in the perspective of the EU Eastern enlargement. In: Hampl, M. et al. (1999): Geography of societal transformation in the Czech republic Departement of social geography and regional development. Carles. University of Prague, Faculty of science. p. 242.
- CLARK, G. L. (1992): Industrial restructuring and regional adjustment: cost and prices, competitive strategies and regions. Environment and Planning A.
- DRGONA, V. (2001): Transformačný proces a jeho vplyv na regionálnu štruktúru Slovenska. In: Geografické štúdie 8. Faculty of Natural Sciences, Nitra, p. 137, ISBN 80-8050-453-9.
- DUBCOVÁ, A. (2004): Zmeny v edukácii humánnej geografie. Geographical Studies Nitra. Constantine the Philosopher University Nitra, Nr. 9, p. 92, ISBN 80-8050-692-2.

- HAMPL, M. (1999): Geography of societal transformation in the Czech republic. Department of social geography and regional development. Charles University of Prague, Faculty of science, p. 242.
- JENČO, M. (2009): Význam a vplyv faktora ľudských zdrojov v kontexte regionálneho rozvoja Spolkovej republiky Nemecko. In Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie „Význam Ľudského potenciálu v regionálnom rozvoji“. Východoeurópska agentúra pre rozvoj n.o., Podhájska, s. 110 - 118, ISBN 978-80-970277-0-4
- KRIŽAN, F. (2009): Globalizácia maloobchodu: definícia základných procesov a ich analýza v slovenskej geografii maloobchodu. In *Geografický časopis*. 2009, vol. 61, no. 1, p. 64.
- KRIŽAN, F. (2009): Dostupnosť vybraných zariadení služieb na území mesta Bratislava aplikáciou miery založenej na príležitostiach. In *Acta geographica Universitatis Comenianae*, ISSN 0231-715X. 2009, no. 53, s. 149-167.
- LAUKO, V., TOLMÁČI, L., KRIŽAN, F. (2008): Potravinársky maloobchod na Slovensku: rurálne prostredie, čas a miesto nákupu. In *Acta geographica Universitatis Comenianae*. 2008, no. 51, s. 53.
- LOVERING, J. (1989): The restructuring debate. Peet, R., Thrift, N. (eds.). New models in geography.: Volume one. London, Unwin Hyman, p. 198 – 223.
- MITRÍKOVÁ (Fertaľová), J. (2005): Regionálnogeografické aspekty hodnotenia vývoja maloobchodu na Slovensku po roku 1989 / Jana Fertaľová. In: *Prírodné vedy. Folia geographica* 8. - Prešov : Prešovská univerzita, Fakulta humanitných a prírodných vied, 2005. - ISSN 1336-6157. - s. 5-12.
- MITRÍKOVÁ (Fertaľová), J. – SZCZYRBA, Z. (2006): Globalisation in Czech and Slovak retail: common and specific features. In *Globalisation and its impact to society, regions and states*. Ostrava : University of Ostrava, 2006. ISBN 80-7368-256-7. p. 164-172.
- MITRÍKOVÁ (Fertaľová), J. – VARGA, P. (2007): Application of the Huff's probability model on selected large-area retail units in Košice in the context of transformational changes in retail after 1989 in Slovakia. In *Revija za geografijo : journal for geography*. Maribor : Slovenija, Univerzita v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografio, ISSN 1854-665X. 2007, no 2-2, p. 63-72.
- MITRÍKOVÁ, J. (2008): *Geografické aspekty transformácie maloobchodu a nákupného správania sa na Slovensku (prípadové štúdie z miest Prešov a Košice)*. 1. vyd. Prešov: Katedra geografie a regionálneho rozvoja FHPV Prešovskej univerzity, 2008. 213 s. ISBN 978-80-8068-922-3.
- PAVLÍNEK, P. (1993): Politicko-ekonomické problémy v geografii. In: Sýkora, L. (ed.): Teoretické prístupy a vybrané problémy v súčasnej geografii. Katedra sociálnej geografie a regionálneho rozvoje. Přírodovědecká fakulta UK Praha, p. 43 – 57.
- PRAŽSKÁ, L. – JINDRA, J. et al. (1998): Obchodní podnikání – Retail management, Management Press, Praha. ISBN 9 788085943481. p.880.
- PULPITLOVÁ, M. (2002a): Dimenzie maloobchodnej siete v meste Nitra. In: *Evropská integrace – česká společnost a krajina. XX. Jubilejný sjezd České geografické společnosti*. UJEP, PF, KG, Ústí nad Labem.
- PULPITLOVÁ, M. (2002b): Vybrané problémy veľkoplošnej maloobchodnej siete mesta Nitry. In: *Geografické informácie 7, Zborník z XIII. Kongresu SGS I. diel – Slovensko a integrujúca sa Európa*. p. 227-234. ISBN 80-8050-542-X.

- SPILKOVÁ, J. (2003): Nový fenomén: nákupní centrum a utváření nákupního chování spotřebitelů v transformačním období. *Geografie*, sborník České geografické společnosti, roč. 108, č. 4, p. 277 – 288.
- SZCZYRBA, Z. (2005): Nákupní centra v České republice - nová forma zábavy a nákupní turistiky : (geneze a kontext). In *Studia i monografie z. 175*. Opole : Politechnika Opolska, 2005, s. 94.
- TREMBOŠOVÁ, M., TREMBOŠ, P. (2008): Etapy vývoja siete mesta Nitra v období rokov 1992 – 2008. In *Acta geographica Universitatis Comenianae*, ISSN 0231-715X. 2009, no. 53, s. 123-138.
- ŽIGRAI, F. (1996): Einige Bemerkungen zur Bedeutung der Zeitkategorie im sozio-ökonomischen Transformationsprozess der Reformländer. *Acta facultatis rerum naturalium Universitatis Comenianae, Geographica*, Nr. 37, p. 34 – 46.
- Moderní obchod, 5/1997 – 5/2008
- Štatistické ročenky Slovenskej republiky, 1994 – 2007

**THE GLOBALISATION INFLUENCE OF THE RETAIL TRADE MARKET,
THE CONSUMER BEHAVIOUR AND THEIR ACCEPTANCE
OF LARGE-SCALE STORES
(EMPIRICAL EXAMPLE FROM PREŠOV AND KOŠICE)**

Summary

This article points out the current development of retail trade, intensive integration and concentration of business activities on the Slovak market. It is indicated by permeate of big supranational companies.

The development of retail network took place in two completely different stages. The first introductory stage at the beginning of 1990s was marked by a dynamic development of the retail network. The second stage began at the end of the last decade and was characterized by the concentration of organisations, spatial arrangement of retail network and by globalisation mechanisms.

The building of new large-scale store units on the territory of the Slovak republic brings about changes in the shopping behaviour of citizens. The consumers prefer large shopping centres on the periphery of the town with their typical pleasant atmosphere, the opportunity to park free and their multifunction in front a specialized shop in its centre. This creates space for the maximalization of stay of the consumer in the shopping centre and increase in average expenses spent for purchase of goods and services connected with it.

A questionnaire was carried out in the shopping centres Optima and Cassovia in Košice and in the hypermarkets Tesco and Hypernova in Prešov during the months October to December in the year 2005, when 974 customers were questioned, 600 in Košice and 374 in Prešov.

Several common and distinguishing features in the shopping behaviour of customers in hypermarkets in Prešov and shopping centres in Košice are evaluated in the conclusion. The development of network of large-scale stores on the territory of towns Prešov and Košice resulted in change of shopping behaviour of citizens of these towns and their background. The majority of the questioned customers expressed their positive attitude

towards building and penetrating of these large-scale stores to our market.

- Almost 50 % of customers in Košice and more than 60 % in Prešov visit shopping centres / hypermarkets at least once a week
- More than 50 % of customers prefer shopping in a shopping centre / hypermarket to shopping in the centre of the town
- Time availability for the customers in shopping centres in Košice is better than the time availability of hypermarkets in Prešov
- Customers of shopping centres in Košice spend more time in average in the given shop than customers of hypermarkets in Prešov
- The most frequent reason of visiting large-scale stores is shopping (relaxing is a more frequent reason stated in Košice in comparison with Prešov)

Recenzovali: Doc. RNDr. Zdeněk Szczyrba, PhD.
RNDr. Martin Rosič, PhD.

IDENTIFIKÁCIA A EVALVÁCIA KLASTROVÝCH INICIATÍV NA SLOVENSKU

Barbora NÉMETHYOVÁ¹

Abstract: *The importance of local potential has become one of the most decisive factor in regional development. There are several ways and tools how to boost the attractiveness and success of a region. One of them is the implementation of cluster policy and establishment of clusters. The contribution proposes several definitions and basic characteristics of clusters, identifies existing clusters in Slovakia and tries to evaluate and classify them according to given criteria based on the literary sources. The classification is completed with one chart and four maps introducing clusters classification in Slovakia.*

Key words: *cluster, regional policy, network, classification of clusters, Slovakia.*

ÚVOD

Rastúca globálna ekonomická integrácia vedie k čoraz väčšiemu dôrazu na regionálny a lokálny potenciál. Zhlukovanie podobných malých a stredných podnikov existujúcich v spoločnom regióne im prináša zníženie dopravných nákladov, elimináciu bariér, celkové externé úspory a kolektívnu efektívnosť. Reálnym odrazom týchto tendencií sa stáva fenomén **klastrov**. Cieľom príspevku je charakterizovať klastrovú politiku, definovať klastre a ich základné črty a identifikovať existujúce klastre na Slovensku. Zároveň sa pokúsime o evalváciu a klasifikáciu existujúcich klastrov podľa vopred stanovených kritérií.

O zavedenie klastrov do ekonomiky a regionálneho rozvoja sa zaslúžil M. Porter (1990), ktorý ich začal presadzovať ako základný nástroj priemyselnej a regionálnej politiky a ako jeden z nástrojov dosahovania konkurencieschopnosti regiónov a štátov. Klastre sú priamo prepojené s problematikou inovácií, resp. sú nástrojom inovačnej politiky. Aj napriek tomu, že ich nemožno chápať ako všeliek na riešenie všetkých problémov ekonomiky a regionálneho rozvoja, sú hnacou silou ekonomického rastu a konkurencieschopnosti. Najznámejšími predstaviteľmi inovačných centier a klastrov sú: Silicon Valley, Route 128 a Research Triangle v USA; Emilia Romana, Toskánsko a Benátky v Taliansku; Montpellier, Sophia-Antipolis, Grenoble a Toulouse vo Francúzsku; koridor M4 medzi Londýnom a Readingom a Cambridge vo Veľkej Británii, Bavorsko a Baden-Württembersko v Nemecku, severovýchodná časť Španielska, stred Portugalska a pod.

SIEŤOVÝ CHARAKTER PODNIKANIA

Spolupráca medzi podnikmi a ostatnými inštitúciami môže existovať v rôznych podobách od tesných foriem ako fúzie a akvizície, až po voľnejšie zoskupenia ako sú podnikové siete, strategické aliancie alebo klastre. Tie sú dostatočne pružné, aby sa dokázali

1 **RNDr. Barbora Némethyová**, Katedra geografie a regionálneho rozvoja, Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita, ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov, e-mail: barbora.nemethyova@gmail.com

prispôsobovať podmienkam trhu a nestrácajú organizačnú a právnu subjektivitu. Rozvoj sieťového podnikania bol umožnený najmä vývojom v oblasti informačných a komunikačných technológií. Zadražilová et al. (2004) definuje sieťové podnikanie ako vzájomné prepojenie komplementárnych podnikov, v ktorom sa podniky spoločne podieľajú na tvorbe konečného produktu, pričom môžu napríklad kooperovať na výskume a vývoji, vytvárať spoločné logistické riešenie, atď. Hospodársky pritom zostávajú samotné. Do sietí sa môžu zapojiť aj výskumné ústavy, vzdelávacie a školiace inštitúcie a verejné orgány. Úspešnosť sieťového podnikania je podmienená vzájomnou kooperáciou, dôverou, iniciatívou, schopnosťami a flexibilitou. OECD (2000) chápe siete ako skupinu podnikov, ktoré používajú združené zdroje na kooperáciu v rámci spoločných podnikov. Konkrétne podoby a formy sietí sa postupne vyvíjajú a menia a vznikajú nové zložitejšie formy kooperačného podnikania, medzi ktoré patria napríklad klastre. Kým v minulosti sa kládol dôraz na veľkosť firmy, dnes rastie význam veľkosti zoskupenia – veľkosti jeho siete a infraštruktúry.

Definícia klastrov

- Priemyslové resp. odvetvové klastre sú podľa M. Portera (1990) geografické sústreďovania vzájomne previazaných odvetví, špecializovaných dodávateľov, poskytovateľov služieb, firiem v príbuzných odboroch a pridružených inštitúcií, napríklad univerzít, agentúr, obchodných asociácií a pod., ktoré spolu súťažia, ale tiež spolupracujú, majú spoločné znaky, ale tiež sa dopĺňujú.
- Roelandt a Hertog (1999) chápu klastre ako výrobné siete silno závislých firiem, vrátane špecializovaných dodávateľov, prepojené medzi sebou v rámci výrobného reťazca. V niektorých prípadoch zahŕňajú aj strategické aliancie s univerzitami, výskumnými ústavmi, sprostredkujúcimi organizáciami a zákazníkmi.
- UNIDO (2001): Klastre sú odvetvové a geografické koncentrácie podnikov, ktoré vyrábajú a predávajú príbuzné alebo komplementárne výrobky a spoločne čelia výzvam a prioritám. Tieto koncentrácie firiem umožňujú vznik externých úspor.
- Isaksen a Hauge (2002) označujú klastre za sústreďovania vzájomne previazaných firiem v rovnakých alebo príbuzných odvetviach v malej geografickej oblasti.
- EU (2003): Klastre sú skupiny nezávislých firiem a pridružených inštitúcií, ktoré spolupracujú a súťažia. Sú geograficky umiestnené v jednom alebo viac regiónoch, prípadne môžu mať globálny rozsah; špecializujú sa v určitom odbore a sú prepojené spoločnými technológiami alebo spoločnou kvalifikáciou; sú tradičným odvetvím alebo sú postavené na vedeckom základe. Klastre môžu byť inštitucionalizované alebo spontánne. Majú pozitívny vplyv na inovácie, konkurencieschopnosť, zvyšovanie kvalifikácie, informácie, rast a dlhodobú podnikateľskú dynamiku.
- Biela kniha klastrovej politiky (2004) uvádza sedem základných prvkov charakterizujúcich klastre:
 - *miestna koncentrácia* – firmy sú umiestnené v geografickej blízkosti
 - *jadro klastra a jeho špecializácia* – klastre sú sústredené okolo kľúčovej aktivity
 - *účastníci klastra* – zástupcovia priemyslu, verejnej správy, akademickej sféry a finančného sektora
 - *dynamika a väzby v klastru* – vzťahy konkurencie a spolupráce medzi aktérmi

- *kritické množstvo subjektov* – aby sa zachovala vnútorná dynamika klastra
- *životný cyklus klastra*
- *inovácie*

- Klastre sú tvorené skupinou firiem rovnakého alebo príbuzného odvetvia, ktoré sú umiestnené v rovnakej lokalite (región). V každom klasteri môžeme nájsť spoločný trh práce, spoločný trh pre vstupy firiem a tiež prenos informácií a technológií medzi firmami (Skokan, 2006).
- Niektorí autori (napr. Cortright, 2006) prichádzajú k záveru, že definovať klaster komplexne a pritom synteticky ani nie je celkom možné, keďže definíciu je potrebné modifikovať vzhľadom k účelu práce, ktorá sa klastrami zaoberá. Keďže sa klastre líšia v jednotlivých regiónoch a odvetviach, je vhodnejšie ich považovať za zastrešujúci koncept a nie za presne definovaný termín.

KLASIFIKÁCIA A ŽIVOTNÝ CYKLUS KLASTROV

Jednotlivé klastre sa odlišujú v mnohých smeroch, preto je potrebné ich klasifikovať na základe stanovených kritérií. Čiastočná typológia je načrtnutá aj vo vyššie uvedenej definícii klastrov podľa EU. Vychádzajúc z Portera (1998b) môžeme klastre klasifikovať podľa veľkosti, šírky alebo stavu rozvoja. Niektoré klastre sú zložené prevažne z malých alebo stredných firiem. Iné zahŕňajú aj veľké firmy. Niektoré klastre sú sústredené na výskumných univerzitách, zatiaľ čo iné nemajú žiadne kontakty s univerzitami. Tieto rozdiely v povahe klastrov odrážajú rozdiely v štruktúrnych odvetviach, ktoré ich tvoria. Rozvinutejšie klastre majú hlbšiu a viac špecializovanú základňu dodávateľov, širšie pole príbuzných odvetví a oveľa viac podporujúcich inštitúcií.

Enright (2003) charakterizuje klastre z hľadiska nasledujúcich dimenzií:

- *Geografický rozsah resp. veľkosť*: vzťahuje sa k územnému rozšíreniu firiem, zákazníkov, dodávateľov, služieb a inštitúcií, ktoré sú súčasťou klastra a jeho aktivít. Z geografického hľadiska tak vymedzujeme klastre lokálne, regionálne, nadregionálne, národné a cezhraničné.
- *Hustota*: má vzťah k počtu a ekonomickej váhe firiem v klasteri.
- *Šírka klastra*: zahŕňa horizontálne odvetvia v rámci klastra.
- *Hĺbka klastra*: zahŕňa vertikálne odvetvia v rámci klastra t.j. dodávateľský reťazec.
- *Geografické rozpätie predaja*: poskytuje indikácie o tom, kam až klaster geograficky prenikol svojimi aktivitami.
- *Základňa aktivít*: zahŕňa počet a podstatu aktivít v reťazci pridanej hodnoty, ktoré sú vykonávané spoločne s regiónom.
- *Sila konkurenčnej pozície*: môže nadobúdať rozsah od svetovo vedúceho (*world-leading*), cez supranárodne vedúceho, až k národnej úrovni.
- *Stupeň rozvoja*: môže byť embryonický (zárodočný), rastúci alebo zrelý, klaster môže byť rastúci, stagnujúci a upadajúci.
- *Technologické aktivity v klasteri*: klastre môžu byť výrobcami technológií (*technology generators*), tými, kto ich prispôsobuje (*technology adaptors*) alebo užívateľmi technológií (*technology users*).
- *Inovačná kapacita*: ide o schopnosť klastra vytvárať kľúčové inovácie, relevantné voči konkurenčnej výhode v odvetviach, ktoré sú predmetom záujmu klastra

- *Vlastnícká štruktúra*: ide o to, či je klastre zložený z lokálne vlastnených firiem, z firiem so zahraničnými vlastníkmi, alebo je kombináciou oboch.

Niektorí analytici (Rosenfeld, 2002; Enright, 2000 in Pavelková, 2009) rozlišujú klastre:

- *fungujúce* – tie, ktoré už boli identifikované a ich členovia si ich uvedomujú.
- *latentné* – predstavujú príležitosti do budúcnosti, ktoré doposiaľ neboli využité.
- *potenciálne* – spĺňajú už niektoré podmienky, ale chýbajú im niektoré vstupy a kritická miera niektorých faktorov.

Enright (2002, 2003) ich dopĺňa o:

- *politikou zriadené klastre* – politikou vybrané a podporované klastre, pretože im chýba kritická miera firiem a podmienky pre prirodzený rozvoj.
- *klastre typu „zbožné pranie“* – politicky riadené klastre, ktorým okrem kritickéj miery firiem chýba aj akýkoľvek zdroj výhody, ktorý by umožnil ich prirodzený rozvoj.

Podľa odvetvovej štruktúry ich Leeder, Sysel, Lodl (2004) členia na:

- *horizontálne* – sú tvorené výrobcami, je pre ne charakteristická šírka,
- *vertikálne* – zahŕňajú celý dodávateľský reťazec spojený s väčším podnikom, je pre ne charakteristická hĺbka,
- *laterálne* – klastre, kde existuje množstvo malých firiem, ktoré dopĺňujú, či upravujú výroby veľkých firiem.

Klastre vznikajú dvomi resp. tromi spôsobmi:

1. *Zdola nahor (prirodzené klastre)* – postupne dochádza k spontánnemu rozvíjaniu väzieb spolupráce a hlbšej vnútornej organizácii klastra.
2. *Zhora nadol (skonštruované klastre)* – klastre sú iniciované a organizované zvonku.
3. *Kombinácia oboch prístupov.*

Biela kniha popisuje nasledovné štádiá vývoja klastrov:

1. Zhlukovanie firiem a ďalších členov – spolupráca je spontánna;
2. Embryonálne štádium – vznik jadra klastra;
3. Rozvoj klastra – klastre priťahuje nové firmy, vznikajú väzby a vzťahy;
4. Zrelosť – klastre dosiahne kritický počet členov, začína medziregionálnu spoluprácu;
5. Transformácia alebo zánik klastra

Z hľadiska *právnej formy* môže byť klastre súčasťou inej asociácie, záujmovým združením, súčasťou konzorcia, nadáciou alebo rôznym druhom obchodnej spoločnosti, či družstva. Výnimočne môže klastre existovať aj bez právneho vymedzenia na základe spontánnej neplánovanej spolupráce a činnosti aktérov.

KLASTRE A ICH VPLYV NA KONKURENCIESCHOPNOSŤ REGIÓNOV

Základným ekonomickým efektom fungovania klastrov je podľa Pavelkovej (2009), ich vplyv na rast konkurencieschopnosti firiem, regiónov a štátov. Kým u firmy konkurencieschopnosť znamená schopnosť súperiť s konkurentmi s cieľom vyšších ziskov, exportu a kvality, u regiónov ide o schopnosť vytvárať a udržiavať prostredie, ktoré trvale podporuje konkurencieschopnosť a tvorbu hodnôt jeho firiem a vyššiu životnú úroveň obyvateľov. Klastre umožňujú zapojeným firmám zlepšovať konkurencieschopnosť a vyššiu výkonnosť prostredníctvom špecializovaných dodávateľov, technológií

a informácií, prelievaním znalostí (*spill-over*) vnútri klastra, vyšším tlakom na inovácie, rozrastaním klastra a odštiepovaním nových podnikov (*spin-offs*). Vytvárajú podmienky, ktoré umožňujú stimulovať inovácie a efektívnejšie využitie výskumu a vývoja. Břusková (2003) identifikuje konkrétne prínosy, ktoré môže klaster poskytovať zúčastneným podnikom:

- úspory z rozsahu, možnosť zdieľania nákladov a investícií,
- prístup k špecializovaným vstupom a pracovnej sile,
- prístup k optimalizácii dodávateľského reťazca,
- získanie nových zákazníkov a otvorenie trhu,
- internacionalizácia a zvýšenie exportu,
- zvýšenie image firmy a lepšia možnosť propagácie,
- prístup k informáciám a technológiám,
- zvýšenie inovačného potenciálu,
- väčšia moc a hlas menších firiem prostredníctvom lobbovania, prístup k inštitúciám a verejným zdrojom.

Podľa Európskej komisie (2003) má klastrovanie kladný vplyv na:

- konkurencieschopnosť,
- vytváranie schopností a informácií,
- rast a dlhodobú podnikateľskú dynamiku.

Klastre nielenže podporujú ekonomický rast, ale aj priamo vytvárajú bohatstvo v regióne. Tým zvyšujú príjem obyvateľov, znižujú nezamestnanosť a vytvárajú konkurenčnú výhodu regiónu, ktorá umožňuje účasť na hospodárskom rozvoji aj slabším aktérom. Úroveň regionálneho rozvoja významne ovplyvňuje kvalita podnikateľského prostredia a prítomnosť klastrov.

Regióny sa v globálnej ekonomike v Európe stávajú čoraz väčšou hnacou silou a preto je dôležité koncentrovať a špecializovať ich ekonomické aktivity napríklad aj klastrovaním. Konkurencieschopnosť regiónov ovplyvňuje regionalizáciu verejných politík a podmieňuje presun koordinačných a rozhodovacích aktivít na regionálnu úroveň. Dôvodov pre podporu klastrov v regionálnom rozvoji je mnoho; ide napr. o zapojenie MSP do vzájomnej spolupráce a spolupráce s miestnymi univerzitami a ústavmi; existencia príkladov úspešných fungujúcich klastrov v iných regiónoch; neúspech doterajších prístupov a iné. Klastre predstavujú v regióne potenciál pre akceleráciu ekonomiky, elimináciu nezamestnanosti, zlepšovanie kvality života a zvyšovanie životnej úrovne a poskytujú reálny priestor pre tvorbu a aplikáciu inovácií. Na druhej strane je však potrebné spomenúť aj nevýhody, problémy a riziká klastrových iniciatív. Maier (2007) uvádza, že klastrová politika má význam len v tých sektoroch, pre ktoré sú charakteristické úspory z rozsahu. Ide o tzv. „sektorové zacielenie“ politiky. Ak sektory nie sú koncentrované, zavádzanie tejto politiky bude len zbytočným plytvaním finančných zdrojov. Druhým determinantom je „časové zacielenie“, t.j. že efektívnosť klastrovej politiky závisí od správneho načasovania jej implementácie. Podľa Jáča et al. (2005) rizikom je zraniteľnosť vysokej špecializácie klastra, vznik nepružnosti, pokles konkurenčného tlaku, vlastný úpadok klastra a syndróm sebaistočnosti spojený s neochotou ďalšej spolupráce. Objektívne, je príliš naivné chápať klastre ako spôsob riešenia všetkých problémov v regióne. Podľa Illerisa (2007) efektívne klastre nemôžu byť vytvorené len zhora. Je potrebná prítomnosť určitých postojov v spoločnosti, v ktorej sú zavádzané – podnikateľský a inovačný

duch, dôvera a spolupráca. Hospers (2005) dokonca uvádza množstvo príkladov klastrových politík, ktoré zlyhali v dôsledku nevhodného regionálneho prostredia, v ktorom boli zavedené. Na základe uvedených faktov, môžeme skonštatovať, že klastrové iniciatívy vytvárajú prínosy nielen pre klastre ako také, ale aj pre miestnu ekonomiku ako celok, avšak nemožno ich preceňovať a chápať ako všeliek pre riešenie problémov regionálneho rozvoja. Ide o nový štýl podnikania založený na princípe tímovej spolupráce na lokálnej úrovni. Úlohou regionálneho rozvoja je preto podporovať vzájomnú kooperáciu firiem prostredníctvom regionálnych koordinačných inštitúcií, podporných mechanizmov a tvorbou vhodnej regionálnej klímy.

KLASTROVÁ POLITIKA NA SLOVENSKU

V Českej republike, Slovinsku a Maďarsku sa programy na podporu sieťovej regionálnej politiky a zakladanie klastrov rozvíjajú od roku 2000. Hlavnú úlohu v riadení pritom zohrávajú národné a regionálne vlády. V konceptuálnom rámci Európskej charty malých a stredných podnikov, Slovensko tiež začalo s implementáciou programov zameraných na posilnenie technologickej kapacity, inovačnej aktivity a vzájomnej spolupráce malých a stredných podnikov, verejného sektora a vedecko-výskumných inštitúcií, najmä univerzít. Jednou z najúspešnejších foriem takejto kooperácie sa javia klastre, ako nástroj tvorby regionálnych sietí a regionálnej politiky. Zakladanie klastrov je na regionálnej úrovni zakotvené v regionálnych strategických a programových dokumentoch, akými sú Regionálne inovačné stratégie, PHSR a i., avšak osobitnú klastrovú politiku Slovensko nemá.

IDENTIFIKOVANÉ KLASTRE NA SLOVENSKU

Na Slovensku boli doposiaľ identifikované a reálne existujú nasledovné klastre:

Autoklaster – Západné Slovensko so sídlom v Trnave bol založený 23. novembra 2007 Trnavským samosprávnym krajom a mestom Trnava. Jeho víziou je do roku 2012 vybudovať na západnom Slovensku prestížnu a modernú základňu pre automobilový priemysel. Tá má zabezpečiť nielen samotnú produkciu automobilov, ale najmä rozvoj vedy, výskumu a vzdelávania pre priemysel, transfer technologických a inovačných procesov, podporu subdodávateľských reťazcov a kvalitu ľudských zdrojov. V súčasnosti má klaster 28 členov pre ktorých poskytuje poradenstvo, organizuje stretnutia, konferencie, spoločný nákup a marketing a tímové riešenie problémov jednotlivých podnikov. Klaster je v súčasnosti zapojený do projektov AC Centrope, Autoplast, Autoclusters, AutoNet a Simatic (<http://www.autoklaster.sk/>).

IT klaster Košice založilo v roku 2007 7 súkromných spoločností, Košický samosprávny kraj a dve univerzity. Cieľom združenia je vybudovať v regióne východného Slovenska centrum excelencie informačných a komunikačných technológií a zatriktívniť jeho sociálno-ekonomické prostredie a to predovšetkým pre mladých ľudí. Chce zároveň prispieť k budovaniu informačnej a znalostnej spoločnosti na východe republiky, vytvoriť komunikačnú platformu medzi verejnou správou, podnikateľským sektorom a vzdelávacími inštitúciami, ktorá povedie k urýchleniu rozvoja IT priemyslu v regióne. V súčasnosti má 20 členov (<http://www.kosiceitvalley.sk/>).

IKT klaster Žilina vznikol 22. mája 2008. Hlavným cieľom je stimulovať rozvoj v oblasti zamestnanosti a kvality vzdelávania a dosiahnuť tak zvýšenie konkurencie-

schopnosti inštitúcií a spoločností pôsobiacich v oblasti informačných a komunikačných technológií (IKT), ako aj rozvoj celého regiónu. Združuje 12 zakladajúcich členov zo súkromného, akademického a verejného sektora (<http://www.zaict.sk/>).

1. slovenský strojársky klaster vytvorilo 10 strojárskych firiem, 8 stredných odborných škôl so strojárskym zameraním na území Banskobystrického samosprávneho kraja, Úrad BBSK, podporné spoločnosti a Technická univerzita vo Zvolene dňa 17.9.2008. Víziou 1.SSK je vybudovať vysoko prestížnu a modernú strojársku základňu pripravenú z hľadiska ľudských zdrojov, nových technológií a inovácií na vznik subdodávateľských reťazcov v oblasti strategických projektov pre výrobu stavebných strojov, dopravný priemysel, lesníctvo a poľnohospodárstvo (<http://www.lssk.sk/>).

Slovenský plastikársky klaster v Nitre bol založený dňa 13.3.2009. Priemysel výroby a spracovania plastov je zastúpený prostredníctvom väčšieho počtu malých a stredných podnikov, ktoré tiež fungujú v reťazci dodávateľských vzťahov.

(<http://www.plasticportal.eu/sk/slovensky-plastikarsky-klaster-nova-nadej-do-buducnosti/c/5>)

Združenie Elektrotechnický klaster – Západné Slovensko bolo vytvorené 19. marca 2009 Trnavským samosprávnym krajom a mestom Galanta. Hlavným impulzom je prítomnosť spoločnosti Samsung a jej subdodávateľov v regióne. Prvoradým záujmom je trvalo udržateľný rast hospodárstva pri implementácii výsledkov výskumu a vývoja do priemyselnej praxe, využívanie energetických zdrojov a infraštruktúry regiónu s cieľom špecializácie výroby, znižovania nákladov a zvyšovania konkurencieschopnosti podnikov a na tieto fakty nadväzujúce zvýšenie počtu študentov elektrotechnického zamerania (<http://www.elektroklaster.sk/>).

Energetický klaster západné Slovensko vznikol 30.7.2009, podpísaním memoranda Trnavským samosprávnym krajom, mestom Trnava, a štyrmi regionálnymi Združeniami miest a obcí. Jeho cieľom bude snaha o maximálne využitie energetického potenciálu v kraji, pričom prednosť dostanú environmentálne bezpečné a obnoviteľné zdroje energií. V priebehu nasledujúcich rokov by na území kraja mali pribudnúť zariadenia využívajúce vodnú energiu, biomasu, solárnu energiu, geotermálnu energiu, odpad či veternú energiu. (TASR, 2009)

Nanoklaster Trenčín a Drevársky klaster v Banskej Bystrici boli teoreticky koncipované a ich reálna existencia sa predpokladá v blízkej budúcnosti. V júli 2009 sa samospráva BSSK v spolupráci s veľkými podnikateľmi v oblasti sklárskeho priemyslu rozhodla založiť v Poltári **sklársky klaster**. V súčasnosti sa pracuje na jeho návrhoch a podnikateľskom zámere; z oslovených 20 podnikateľských subjektov 11 vyjadrilo záujem o takúto iniciatívu (TASR, 2009).

Signifikantným fenoménom sa na Slovensku v poslednom období stalo zakladanie klastrov v oblasti cestovného ruchu. Priekopníkom v tomto smere sa stal Klaster Liptov a v krátkej dobe sa stal ideálnym príkladom a modelom pre zakladanie ďalších klastrov.

Klaster Liptov – združenie cestovného ruchu má víziu vybudovať z Liptova európsky rozpoznateľnú destináciu cestovného ruchu a strategický cieľ zvýšiť návštevnosť regiónu Liptov do roku 2013 na dvojnásobok roku 2007. Združenie bolo oficiálne zaregistrované 8.8.2008 a svojim poslaním vystupuje ako Organizácia destinačného manažmentu (*Destination Management Organisation – DMO*). Pre svojich členov a partnerov z odvetvia cestovného ruchu v regióne Liptov plní úlohu oficiálnej spoločnej marketingovej

a organizačnej centrály, koordinuje rozvoj cestovného ruchu na regionálnej úrovni podporujúc turizmus ako odvetvie v regióne. Zakladajúcimi členmi sú štyri najvýznamnejšie subjekty súkromného sektora z Liptova – Thermal Park Bešeňová, Aquapark Tatralandia, Jasná Nízke Tatry a Skipark Ružomberok a tri mestá: Liptovský Mikuláš, Liptovský Hrádok a Ružomberok. V júli 2009 sa do klastra pripojili tri ďalšie významné subjekty; CK Liptour, Aquatravel a 3W. (<http://www.klasterliptov.sk/>)

Balnea Cluster Dudince vznikol v roku 2008 ako prvý kúpeľný klaster na Slovensku s cieľom koordinovať svojich členov pri tvorbe a realizácii politiky cestovného ruchu v meste Dudince a okolí; poskytovať informačné, poradenské a ďalšie služby v rámci cestovného ruchu; organizovať rôzne akcie a podujatia pre návštevníkov mesta Dudince a jeho okolia; podporovať kultúrny, folklórny, spoločenský a športový život v meste. V súčasnosti má 8 členov (<http://hnonline.sk/c1-36926520-najvacsi-zaujem-je-o-kupele-a-vodnu-turistiku>).

Klaster Orava vznikol v júni 2009. Založilo ho 9 subjektov, medzi ktorými sú lyžiarske strediská, hotely, penzióny, Aquapark Dolný Kubín a obec Zuberec a je otvorený všetkým subjektom Oravy. Cieľom klastra je organizácia spoločného marketingu turizmu a spoločná ponuka produktov turizmu, ktorá sa má aktívne začať už v zimnej sezóne 2009/2010. Klaster bude jednotne prezentovať a budovať značku Orava (<http://www.slovakia.travel/data/Resources/Upload/Doc/Novinky/Klaster%20Orava%20zalozeny.rtf>).

V rovnakom období paralelne vznikol aj **Klaster Turiec**, ktorý si vytýčil rovnaké úlohy a jeho zakladateľmi sa stali lyžiarske strediská Snowland, Jasenská dolina, Winterpark Martinky, mestá Martin a Vrútky a cestovná agentúra Fatra Ski. Paradoxne, kvôli osobným sporom, sa známe kúpele Turčianske Teplice nestali súčasťou novovytvoreného klastra (TASR, 2009).

Novohradský klaster bol vytvorený v rámci rozvoja prihraničného euroregiónu Neogradiensis v Lučeneckom okrese. Klaster je zameraný na rozvoj vidieckeho cestovného ruchu ako hlavnej hybnej sily ekonomiky regiónu a má prispieť k jeho hospodárskemu a sociálnemu rozvoju (<http://www.rra-lc.sk/?p=429>).

Klaster CR Západné Slovensko vznikol koncom roka 2008, a v súčasnom období prebieha oslovovanie podnikateľských subjektov, ktoré by mohli byť eventuálnymi členmi klastra. V máji 2009 schválilo mestské zastupiteľstvo Banskej Bystrice možnosť vytvorenia troch klastrov v oblasti CR: **Pohronský klaster CR** – Hronsek, Vlkanová, BB, **Klaster zimnej rekreácie** – Tajov, Králiky, Kordíky, BB a **Klaster BB, Donovaly, Harmanec**. Požiadavka na financovanie projektu, ktorého súčasťou malo byť aj vytvorenie klastrov bola odsunutá na neurčito (TASR, 2009).

Hradné múzeum vo Filákovke chce v spolupráci s maďarským Združením hradov horného Uhorska založiť v rámci európskeho Programu cezhraničnej spolupráce Maďarskej a Slovenskej republiky **Klaster pohraničných hradov južného Slovenska**. Klaster by mal podľa riaditeľa Hradného múzea vo Filákovke Attilu Agócsa zastupovať spoločné záujmy správcov juhoslovenských hradov, koordinovať ich odbornú spoluprácu, tvoriť spoločné programy, zosúlaďovať a tematizovať ich ponuku.

(http://mesto.sk/prispevky_velke/filakovo/hradnemuzeumchcez1261483260.phtml).

Klaster Tatry – Najväčší poskytovatelia služieb v oblasti cestovného ruchu vo Vysokých Tatrách - 1. Tatranská, Tatranské lanové dráhy a Aquacity Poprad, mestá Vysoké Tatry, Poprad, Svit a obec Štrba sa dohodli na založení klastra Tatry. Predpokladaný termín založenia klastra bol marec 2010 (SITA, 2009).

V iniciačnej fáze sa nachádza aj **Klaster Smolenice** (SMER, 2009). Prostredníctvom Regionálnej rozvojovej agentúry v Kráľovskom Chlmci je región Zemplín zapojený do dodávateľského **Klastra Karpaty**, ktorý združuje ukrajinské, slovenské a maďarské organizácie regiónu Trojhronia. Klaster vznikol v roku 2004, má definovaný počet členov, resp. subdodávateľov, avšak v súčasnosti je jeho činnosť pozastavená z dôvodu nedostatku financií. Účastníci predpokladajú jeho opätovnú aktivitu v blízkej budúcnosti.

(http://www.zemplen.hu/rva/klaszter_elemei/kbk_alapitoi_szerzodes_sk.pdf).

KLASIFIKÁCIA A EVALVÁCIA KLASTROV NA SLOVENSKU

V tejto časti sa pokúsime o stručnú evalváciu a kategorizáciu klastrových iniciatív na základe vyššie uvedených teoretických poznatkov a klasifikácií.

Všetky slovenské klaster sú iniciované a organizované zvonku, tj. vznikli zhora nadol. Hovoríme o tzv. skonštruovaných klastroch. Hlavnými iniciátormi a zakladateľmi sú súkromné spoločnosti, samosprávne kraje a mestá. V porovnaní s ostatnými krajinami EÚ však Slovensko výrazne zaostáva v počte klastrových iniciatív, a najmä v efektívnom fungovaní už existujúcich klastrov. Kým podľa Pavelkovej (2009) je v Rakúsku 45 klastrov, na Slovensku je ich deklarovaných 22, avšak o reálnom fungovaní môžeme hovoriť len u 6 z nich – Autoklaster, IT Valley, IKT Žilina, Plastikársky, 1. Strojárske klaster a klaster Liptov. Klaster tvorí oveľa menší počet členov. V Rakúsku majú vyspelé klaster aj 400 členov, na Slovensku sa ich počet pohybuje zväčša do 20 (Tabuľka 1). S výnimkou IKT klastrov je prepojenie výrobné základne s univerzitami a výskumnými inštitúciami veľmi slabé, resp. žiadne.

Vychádzajúc z klasifikácie podľa odvetvovej štruktúry sú klaster horizontálne, tvorené výrobcami a poskytovateľmi služieb a nepokrývajú celý hodnotový reťazec. Podľa stupňa rozvoja má 7 klastrov rastúcu tendenciu, teda dochádza u nich k cieľnému aj spontánnemu rozvoju, investíciám do vedy a výskumu, rozvoju marketingu a následnej expanzii klastra; 6 klastrov je embryonických, tj. boli založené len nedávno a ich aktívna spolupráca sa v súčasnosti len iniciuje; ostatné klaster sú plánované. (mapa 1). Z hľadiska geografického rozsahu resp. veľkosti, cezhraničný rozsah je charakteristický len pre Autoklaster, IT Valley Košice a IKT klaster Žilina, národný rozsah vykazuje Plastikársky klaster a nadregionálneho charakteru sú Klaster Liptov, Elektrotechnický a 1. Slovenský Strojárske klaster (mapa 2). Ostatné klaster, najmä tie v oblasti cestovného ruchu, sú z hľadiska veľkosti regionálne.

S ohľadom na klasifikáciu podľa odvetví hospodárstva, sme výrobné priemyselné klaster rozdelili do subkategórií high-tech, medium-tech a low-tech výroby. Špecifickou a veľmi rozšírenou kategóriou sú klaster cestovného ruchu, ktoré sa v súčasnosti stali populárnou formou spolupráce subjektov CR. Počet ich členov je zväčša veľmi nízky a priame prepojenie so vzdelávacími a výskumnými inštitúciami prakticky neexistuje. Sú však veľmi efektívnou formou spolupráce a ich úspechy dokazuje nielen klaster Liptov, ale aj neustále sa zvyšujúci počet týchto združení (plánovaný je vznik klastrov Tatry, Novohrad, Smolenice). Okrem toho, je na Slovensku registrovaný klaster v oblasti subdodávateľských služieb (Klaster Karpaty) a v štádiu plánovania je edukačný klaster (mapa 4).

Súčasťou hodnotenia existujúcich klastrov je posúdenie ich aktivít ako sú networking, ľudské zdroje, výskum, vývoj a inovácie, obchodná spolupráca, prenos informácií

a technológií medzi firmami a pod. Z dôvodu irelevantnosti k téme a procedurálnej komplikovanosti však nebudeme vykonávať tak hlbokú analýzu fungovania identifikovaných klastrov. Avšak po zhodnotení dostupných aktuálnych informácií o aktivite, iniciatívach a činnosti jednotlivých klastrov na základe internetových a printových médií, za klastre s vysokou inovačnou kapacitou považujeme Autoklaster, IT Valley, IKT Žilina, Plastikársky, Elektrotechnický a Energetický klaster (mapa 3).

Je potrebné objektívne zhodnotiť, že Slovensko výrazne zaostáva v oblasti zakladania a rozvoja klastrov. Jedným z dôvodov nezapájania sa do takýchto iniciatív je nedostatok dôvery (*lack of millieu of trust*) zo strany súkromných spoločností a odmietanie vzájomnej kooperácie a spoločných cieľov zo strachu pred stratou vlastnej podnikateľskej stratégie v prospech spoločného know-how. Problémom aktérov regionálneho rozvoja je nízka úroveň vzájomnej komunikácie, kooperácie a partnerstiev pri definovaní spoločných cieľov, vízií a z nich vyplývajúcich opatrení. Okrem ich vzájomnej nedôvery sa pridružuje aj nedôvera v morálne a odborné kvality politikov a v politiku samotnú.

Vychádzajúc z hodnotenia jednotlivých krajov SR, ako najperspektívnejšie z hľadiska zakladania a existencie klastrov, sa javia kraje západného Slovenska. Regióny sú súčasťou hospodárskeho priestoru *Centrope* lokalizovaného na rozhraní 4 krajín strednej Európy (SR, ČR, AU, HU), predstavujúceho most medzi vyspelými krajinami západnej Európy a menej rozvinutými trhmi východnej Európy. Ekonomické ukazovatele regiónu sú veľmi priaznivé a keďže od roku 2000 tu bol naštartovaný celý rad klastrových iniciatív, je nazvaný „krajinou klastrov“ v strednej Európe (*Centrope Newsletter*, 2006). Naopak, najhorší sa v tomto smere javí Prešovský kraj, ktorý vykazuje vo sfére zakladania klastrov výraznú zaostalosť. S výnimkou plánovaného klastra Tatry tu reálne žiadny klaster neexistuje. Niektoré firmy sú individuálne zapojené do iných mimoregionálnych klastrov (spoločnosť Elcom je súčasťou IT Valley, IPM Engineering je členom 1.SSK).

ZÁVER

V záverečnom hodnotení klastrov na Slovensku môžeme skonštatovať, že implementácia klastrovej politiky sa už začala a tvorba a zakladanie klastrov sa uplatňuje viac-menej na regionálnej úrovni. Zďaleka však nedosahuje úroveň vyspelých západoeurópskych krajín. Je potrebné objektívne zhodnotiť, že Slovensko výrazne zaostáva v oblasti zakladania a rozvoja klastrov. Klastrová politika ako taká na Slovensku zatiaľ stále chýba. Neexistuje legislatíva, ktorá by usmerňovala činnosť klastra, definovala formy spolupráce so samosprávou a štátnou správou, či financovanie. Jednotlivé inštitúcie pracujú oddelene a nekoordinovane. Činnosť klastrov je v súčasnosti financovaná len z príspevkov jeho členov a z eurofondov. Na Slovensku bolo doposiaľ založených 22 klastrových iniciatív, avšak reálnu činnosť vykazuje len 7 klastrov.

Napriek uvedeným nedostatkom súčasnej klastrovej politiky SR je potrebné zdôrazniť, že sieťová politika a implementácia klastrových iniciatív sa javí ako spôsob, akým by sa mala uberať politika regionálneho rozvoja SR.

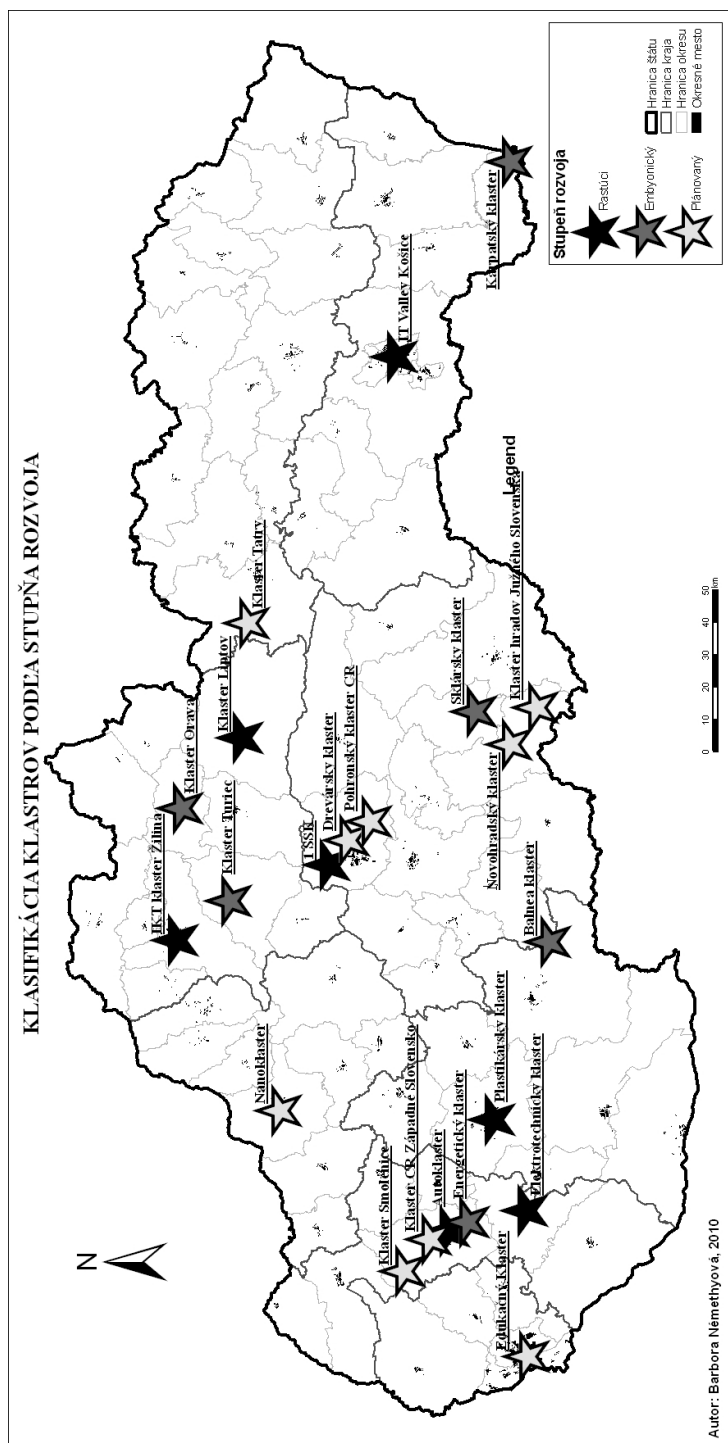
Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA no. 1/0611/09 "Koncept miesta v regionálnogeografickej analýze a syntéze a teritoriálnom marketingu: teoreticko-metodologický rámec a aplikácia na vybrané modelové územia." (vedúci projektu R. Matlovič).

Tab. 1: klasifikácia klastrov na slovensku podľa vybraných kritérií

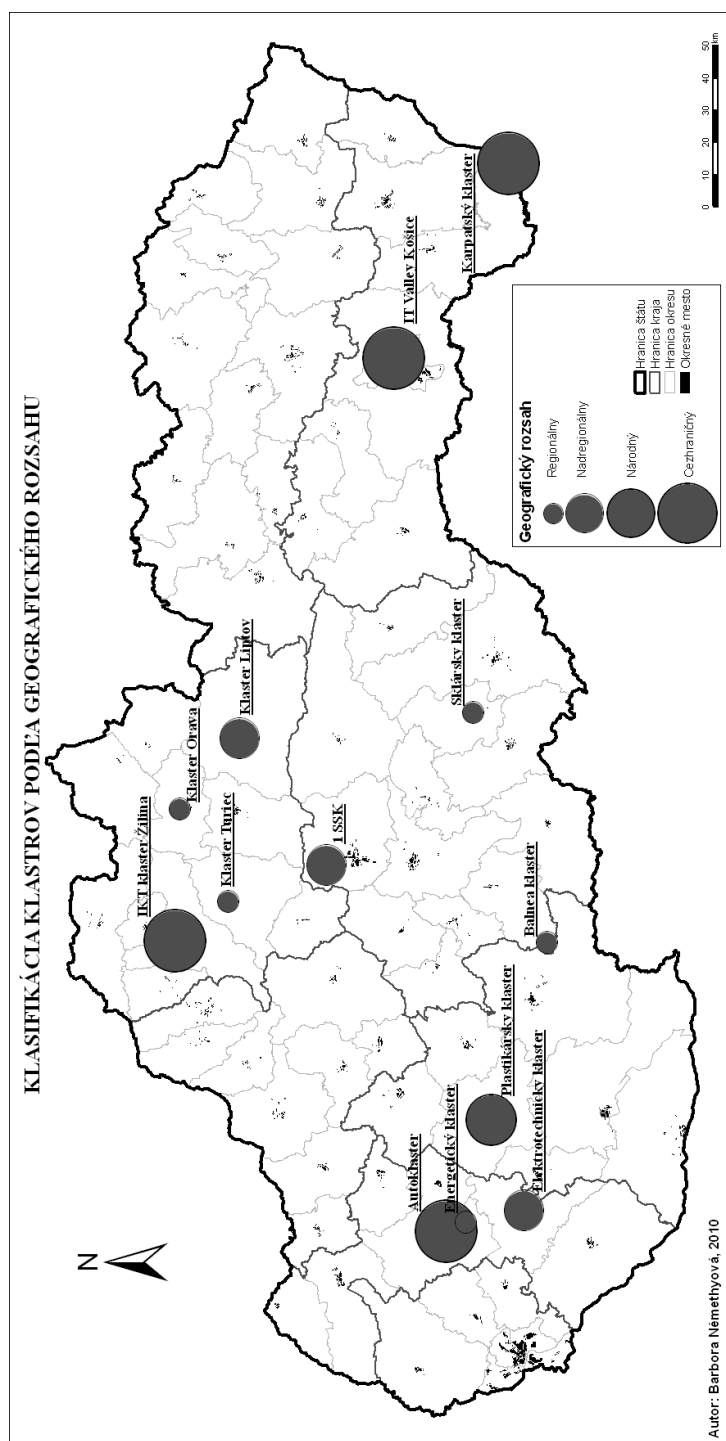
KLASTER	Vznik	Stupeň rozvoja	Odvetvie hospodárstva	Geog. rozsah	Počet členov	Sila konkurenčnej pozície	Inovačná kapacita	Funkčnosť	Odvetv. štrukt.	Web
Autoklaster	2007	rastúci	stredne vysoká t.	cezhraničný	28	world-leading	vysoká	fungujúci	horizontálny	*
IT Valley Košice	2007	rastúci	vysoká tech.	cezhraničný	21	supra-national	vysoká	fungujúci	horizontálny	*
IKT klaster Žilina	2008	rastúci	vysoká tech.	cezhraničný	11	supra-national	vysoká	fungujúci	horizontálny	*
1.SSK	2008	rastúci	stredne vysoká t.	nadregionálny	22	national	stredná	fungujúci	horizontálny	*
Plastikársky klaster	2009	rastúci	stredne nízka t.	národný	32	national	vysoká	fungujúci	horizontálny	
Klaster Liptov	2008	rastúci	CR	nadregionálny	10	national	stredná	fungujúci	horizontálny	*
Elektrotechnický kl.	2009	rastúci	stredne vysoká t.	nadregionálny	3	national	vysoká	latentný	horizontálny	*
Energetický kl.	2009	embryonický	stredne vysoká t.	regionálny	6	national	vysoká	latentný	horizontálny	
Sklársky kl.	2009	embryonický	nízka tech.	regionálny	16	national	nízka	latentný	horizontálny	
Dodávateľský kl. Karpaty	2004	embryonický	dodávať. služby	cezhraničný	7	national	nízka	latentný	horizontálny	
Balnea Cluster Dudince	2008	embryonický	CR	regionálny	8	national	nízka	latentný	horizontálny	
Klaster Orava	2009	embryonický	CR	regionálny	9	national	nízka	latentný	horizontálny	
Klaster Turiec	2009	embryonický	CR	regionálny	7	national	nízka	latentný	horizontálny	
Novohradský klaster	Plánovaný	-	CR	-	-	-	-	potenciálny	horizontálny	
Klaster CR Západné Slov.	Plánovaný	-	CR	-	-	-	-	potenciálny	horizontálny	
Nanoklaster TN	Plánovaný	-	vysoká tech.	-	-	-	-	potenciálny	horizontálny	
Drevársky kl. BB	Plánovaný	-	nízka tech.	-	-	-	-	potenciálny	horizontálny	
Pohronský klaster CR	Plánovaný	-	CR	-	-	-	-	potenciálny	horizontálny	
Klaster hradov Juž. Slov.	Plánovaný	-	CR	-	-	-	-	potenciálny	horizontálny	
Klaster Tatry	Plánovaný	-	CR	-	-	-	-	potenciálny	horizontálny	
Klaster Smolenice	Plánovaný	-	CR	-	-	-	-	potenciálny	horizontálny	
Edukačný kl. Záp. Slov.	Plánovaný	-	vzdelávanie	-	-	-	-	potenciálny	horizontálny	

Autor: Barbora Némethyová, 2010

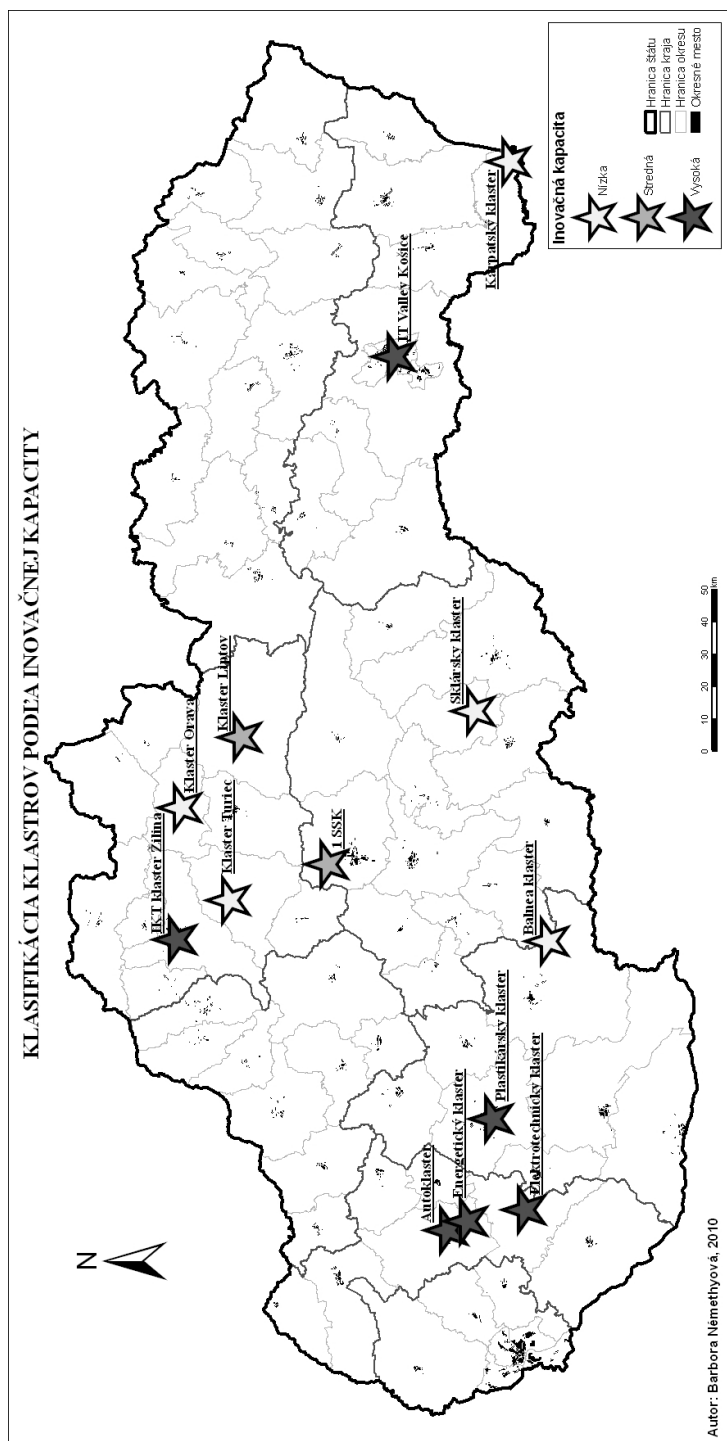
Mapa č. 1: Klasifikácia klastrov podľa stupňa rozvoja

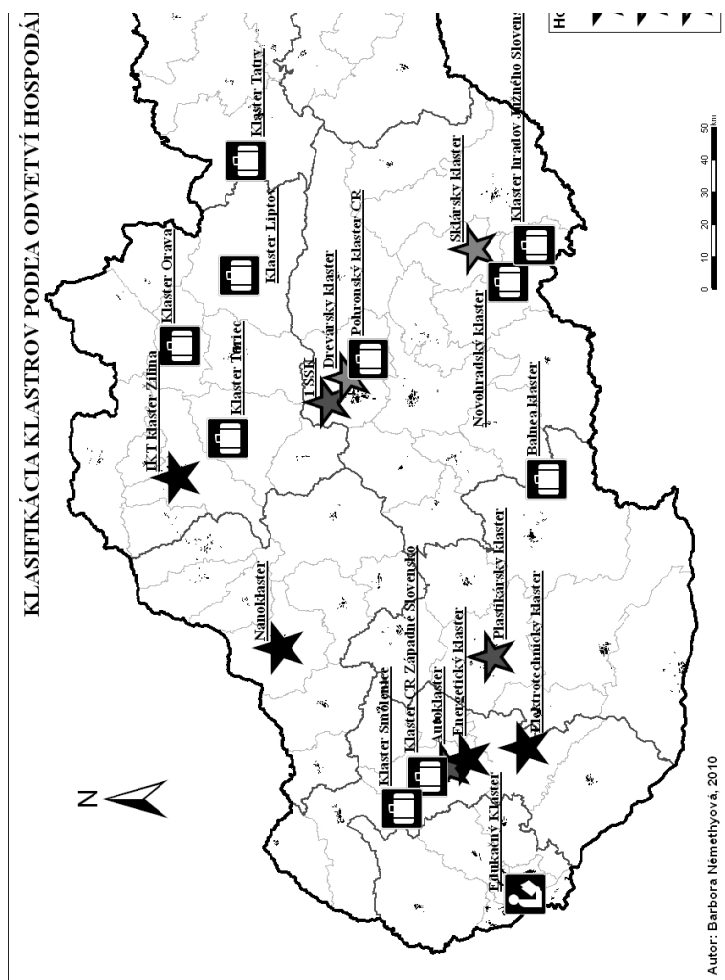
Mapa č. 2: Klasifikácia klastrov podľa geografického rozsahu

Mapa č. 3: Klasifikácia klastrov podľa inovačnej kapacity

Mapa č. 4: Klasifikácia klastrov podľa odvetví hospodárstva

LITERATÚRA

- ANDERSON T., SCHWAAG-SERGER A., SORVIK J., HANNSON E. (2004): The Cluster Policies Whitebook. IKED, Sweden. ISBN 91-85281-03-4
- AUTOMOBILOVÝ KLASTER ZÁPADNÉ SLOVENSKO – základné informácie, dostupné online: http://www.autoklaster.sk/index.php?option=com_frontpage&Itemid=1, navštívené 15.8.2009
- BŘUSKOVÁ, P. (2003): Průmyslové klastry. Nová strategie zvyšování konkurenceschopnosti a regionálního rozvoje. Informační brožura k problematice průmyslových klastrů. Ostrava. Dostupné online: www.jic.cz/soubory/knihovna/prumyslove_klastry.pdf, navštívené 2.1.2010
- CASTELLS, M. (1996): The rise of the network society, Blackwell Publishers, Oxford, UK. ISBN 1-55786-617-1
- CENTROPE NEWS (2006): Newsletter 06, dostupné online: http://www.centrope.info/baernew/topics/News_06, navštívené 7.8.2009
- COOKE, P. (2002): Knowledge Economies, Clusters, learning and cooperative advantage. Routledge, London.
- COOKE, P. (2009): Network Regions. In Kitchin, R., Thrift, N.: International Encyclopedia of Human Geography, Volume 4, Elsevier, Oxford, UK. ISBN 978-0-08-044911-1
- CORTRIGHT, J. (2006): Making Sense of Clusters: Regional Competitiveness and Economic Development. Impresa, The Brookings Institution Metropolitan Policy Program.
- CZECHINVEST (2005a): Pruvodce klastrem, dostupné online: <http://www.czechinvest.org/data/files/pruvodce-klastrem-63.pdf>, navštívené 15.9.2009
- ENRIGHT, M.J. (2003): Regional Clusters: What we know and What we should know. In: Broucker, J., Dohse, D., Soltwedel, R. (eds.) (2003): Innovation Clusters and Interregional Competition. Berlin: Springer-Verlag. ISBN 3-540-00999-X
- EU (2003): Final Report of the Experts Group on Enterprise Clusters and Networks, Brussels, Enterprise DG, dostupné online: http://europa.eu.int/comm/enterprise/entrepreneurship/support_measures. navštívené 11.7.2009.
- EUROPE INNOVA CLUSTER MAPPING PROJECT (2008): Case studies of clustering efforts in Europe: Analysis of their potential for promoting innovation and competitiveness, dostupné online: http://www.clusterobservatory.eu/upload/Case_studies_of_clustering_efforts_in_Europe.pdf. navštívené 8.10.2009
- EUROPEAN COMMISSION (2005): Final Report of the Expert Group on Enterprise Clusters and Networks. EC, Belgium, dostupné online: http://ec.europa.eu/education/policies/lang/doc/multireport_en.pdf. navštívené 7.1.2010
- EUROPEAN COMMISSION (2007): Zelená kniha, dostupné online: http://ec.europa.eu/research/era/pdf/era_gp_final_sk.pdf, navštívené 10.12.2009
- HOSPERS, G.-J. (2005): „Best practices“ and the dilemma of regional cluster policy in Europe. Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie, 96.
- ILLERIS, S. (2007): Clusters in an age of increasing internationalisation, highlighted by the clothing cluster of Herning, Denmark. In: Institute of Geography and Spatial Organization, Polish Academy of Sciences: Europa XXI, č. 16, Varšava, ISSN 1429-7132

- IKT KLASER ŽILINA – základné informácie, dostupné online: <http://www.zaict.sk/>, navštívené 15.8.2009
- IT VALLEY KOŠICE – základné informácie, dostupné online: <http://www.kosiceitvalley.sk/index.php?ids=19>, navštívené 15.8.2009
- ISAKSEN, A., HAUGE, E. (2002): Regional Clusters in Europe. Observatory of European SMEs report 2002 No. 3, Luxembourg: European Communities.
- JÁČ, I., RYDVALOVÁ, P., ŽIŽKA, M. (2005): Inovace v malém a středním podnikání, Computer Press, a.s., Brno. ISBN 80-251-0853-8
- KLASTER JUHOSLOVENSKÝCH HRADOV – základné informácie, dostupné online: http://mesto.sk/prispevky_velke/filakovo/hradnemuzeumchcez1261483260.phtml, navštívené 22. 12. 2009
- KLASTER KARPATY – základné informácie, dostupné online: http://www.zemplen.hu/rva/klaszter_elemei/kbk_alapitoi_szerzodes_sk.pdf, navštívené 10.1.2010
- KLASTER LIPTOV – základné informácie, dostupné online: <http://www.klasterliptov.sk/>, navštívené 18.8.2009
- KODRÍKOVÁ, E. (2008): Zakladáme strojársky a drevársky klastor, dostupné online: <http://www.vucbb.sk/ganet/vuc/bb/portal.nsf/wnovinky/7ef1c9b04faf-b08ac1257467002bfd0c?OpenDocument>, navštívené 3.9.2009
- KOPKA, R., KOVALČÍKOVÁ, J. (2009): Klastor Turca má prilákať turistov, dostupné online: <http://turiec.sme.sk/c/4908614/klaster-turca-ma-prilakat-turistov.html>, navštívené 25.8.2009
- LEEDER, E., SYSEL, Z., LODL, P. (2004): Klastor. Základní informace. Plzeň
- MAIER, G. (2007): Cluster Policy: A strategy for Boosting Competitiveness and Wasting Money? In Zborník príspevkov 2. konferencie CERS, TU Košice, dostupné online: http://www.cers.tuke.sk/cers2007/PDF/A_Maier.pdf, navštívené 4.5.2009
- MATLOVIČ, R. (2009): Teórie regionálneho rozvoja. In: Michaeli, E., Matlovič, R., Ištók, R. (2009): Regionálny rozvoj pre geografov. Vydavateľstvo PU Prešov. ISBN 978-80-555-0065-2
- MICHAELI, E., MATLOVIČ, R., IŠTOK, R., et al. (2009): Regionálny rozvoj pre geografov, FHPV PU, Prešov. ISBN 978-80-555-0065-2
- NOVOHRADSKÝ KLASER – základné informácie, dostupné online: <http://www.rra-lc.sk/?p=429>, navštívené dňa 25.8.2009
- ORAVSKÝ KLASER – základné informácie, dostupné online: <http://relax.etrend.sk/relax-cestovanie/dalsi-klaster.html> a <http://www.slovakia.travel/data/Resources/Upload/Doc/Novinky/Klaster%20Orava%20zalozeny.rtf>, navštívené 12.8.2009
- PAVELKOVÁ, D., et. al. (2009): Klastory a jejich vliv na výkonnost firem, Grada Publishing, a.s., Praha. ISBN 978-80-247-2689-2
- PLASTIKÁRSKY KLASER NITRA – základné informácie, dostupné online: <http://www.plasticportal.eu/sk>, navštívené 15.8.2009
- PORTER, M. (1990): The competitive advantage of nations. New York: The Free Press.
- PORTER, M. (1993): Konkurenční výhoda. Praha: Victoria Publishing, ISBN 80-85605-12-0.

- PORTER, M. (2000): Locations, Clusters and Company Strategy. In: Clark, G.L. et al.: The Oxford Handbook of Economic Geography, Oxford.
- ROELANDT, T. J. A., DEN HERTOOG, P. (eds.) (1998): Cluster analysis and Cluster-based Policy in OECD Countries, Hague Utrecht: OECD Focus Group.
- ROSENFELD, S. (2002): A Governor's Guide to Cluster Based Economic Development. 1st ed. Washington: National Governors Association. ISBN 1-55877-356-8.
- RUŽIČKOVÁ, M. (2009): Najväčší záujem je o kúpele a vodnú turistiku, dostupné online: <http://hnonline.sk/c1-36926520-najvacsi-zaujem-je-o-kupele-a-vodnu-turistiku>), navštívené 22.8.2009
- SITA (2009): Energetický klaster Západné Slovensko, dostupné online: <http://trnava.sme.sk/c/4954003/energeticky-klaster-ma-zvysit-konkurencieschopnost-firiem.html>, navštívené 15.8.2009.
- SITA (2009): Vo februári vznikne klaster Tatry, dostupné online: http://mesto.sk/prispevky_velke/poprad/vofebruari vznikne1260271260.phtml, navštívené 2.1.2010
- SKLÁRSKY KLASTER – základné informácie, dostupné online: http://tv13.sk/archiv_forum_sklarskyklaster.html, navštívené 10.1.2010
- SKOKAN, K. (2004): Konkurencieschopnosť, inovácie a klastry v regionálnom rozvoji. Repronis Ostrava. ISBN 80-7329-059-6
- SKOKAN, K. (2006): Regionální inovační systémy a klastry v rozvoji regionů In: *Rum-pel (ed.) (2006): Inovativní koncepty s socioekonomickým rozvoji územních jednotek, Sborník příspěvků, Universitas Ostraviensis, Ostrava, ISBN 80-7368-261-3*
- SKOKAN, K. (2007): *The Role of Clusters in the Regional Policy of the Czech Republic*, dostupné online: http://mpr.ub.uni-muenchen.de/12353/1/MPRA_paper_12353.pdf, navštívené 8.12.2009
- SKOKAN, K. (2008): *Role klastru v regionalním rozvoji*. In Wokoun R., et al.: Regionální rozvoj, Linde Praha. ISBN 978-80-7201-699-0
- SMER (2009): Nové združenie klaster Smolenice, dostupné online: <http://smer-trnava.sk/nove-zdruzenie-klaster-smolenice/>, navštívené 7.1.2010
- ŠMÍD, J. (2008): Nano-klaster Trenčín, dostupné online: http://www.nanosvet.sk/_paper/Nanoklaster.pdf, navštívené 18.8.2009
- TTSK (2009): Energetický a elektrotechnický klaster, dostupné online: http://www.trnava-vuc.sk/tlacove_spravy_cela/items/klastre.html, navštívené 4.2.2010
- TASR (2009): Klaster Turca má prilákať turistov, dostupné online: <http://turiec.sme.sk/c/4908614/klaster-turca-ma-prilakat-turistov.html>, navštívené 3.1.2010
- TASR (2009): Plastikársky priemysel pociťuje nedostatok kvalifikovaných ľudí, dostupné online: <http://ekonomika.sme.sk/c/5082317/plastikarsky-priemysel-pocituje-nedostatok-kvalifikovanych-ludi.html>, navštívené 4.2.2010
- TASR (2009): Samosprávny kraj a Galanta založia elektrotechnický klaster, dostupné online: <http://openiazoch.zoznam.sk/info/zpravy/zprava.asp?NewsID=60319>, navštívené 15.8.2009
- TASR (2009): Sklársky klaster má nedostatok financií, dostupné online: <http://novohrad.sme.sk/c/5187245/sklarsky-klaster-ma-nedostatok-financii.html>, navštívené 4.2.2010

- TASR (2009): Založenie sklárskeho klastra v Poltári napreduje, dostupné online: <http://dnes.atlas.sk/ekonomika/podnikanie/578551/zalozenie-sklarskeho-klastra-v-poltari-napreduje>, navštívené dňa 3.9.2009
- UNIDO (2001): Development of Clusters and Network of SMEs, The UNIDO Programme, Vienna, OECD.
- Zadrazilová, D.a kol., (2004): Mezinárodní management. Nakladatelství Oeconomica, Praha. ISBN 80-245-0683-1.
1. SLOVENSKÝ STROJÁRENSKÝ KLASTER – základné informácie, dostupné online: <http://www.lssk.sk/index.php>, navštívené dňa 15.8.2009

IDENTIFICATION AND EVALUATION OF CLUSTERS IN SLOVAKIA

Summary

Growing economic integration initiates the emphasis on regional and local development. Clustering of similar small and medium enterprises existing in the same regions offers lowering of transport costs, elimination of barriers, overall external savings and collective efficiency. The real reflection of these tendencies is the phenomenon of clusters. Clusters were introduced by M. Porter (1990) as a basic tool of industrial and regional policy and one of the tools of state and regional competitiveness. Clusters are directly connected to the issue of innovations, i.e. they are the tools of innovation policy. Although we can not perceive them as a solution to all problems in economics and regional development, they are stimuli of economic growth and competitiveness. Clusters are different in various regions and economic fields, therefore it is appropriate to regard them as a covering concept rather than a strictly defined term.

In the contribution we have characterized cluster policy, defined clusters and their basic features and identified existing clusters in Slovakia. We have also evaluated and classified existing clusters according to given criteria from several literary sources.

In final evaluation of clusters we can claim that the implementation of cluster policy in Slovakia has already started and clusters are established mainly at regional level. However, cluster policy does not reach the level of developed western-european countries at all.

Based on different criteria we compared clusters mainly to the cluster policy in Austria. All the clusters in Slovakia have been initiated and organized from the outside by private companies, self-governing regions or towns; it means they are top-down clusters. The number of clusters in Slovakia is very low and their efficient cooperation still lags behind. The number of its members is about 20, while in Austria it reaches the number of about 400. Except for the ICT clusters, the connection of clusters to universities and research institutions is very weak. Classification of clusters according to the degree of development, size, fields of economy and innovation capacity is expressed by the maps. Based on the degree of development, there are 7 developing and progressive clusters. The others are either embryonic or planned. Regarding the innovative capacity, the most innovative clusters are clusters dealing with information technologies, energy and plastic materials processing. From the point of view of economic field, the most successful clusters are developed in tourism and manufacturing. The most important problems in

regional development are: low level of mutual communication, cooperation and partnerships among actors; weak defining of aims and visions; lack of trust among actors; lack of laws for cluster policy; and financing.

The most perspective area for clusters establishment is western Slovakia. The region is a part of Centrope and its economic indicators are very favourable. Cluster policy seems to be one of the possibilities how to solve the problems in regional development.

Recenzovali: Prof. RNDr. René Matlovič, PhD.
Prof. RNDr. Pavol Korec, CSc.

REGIONÁLNA IDENTITA OBYVATEĽOV LIPTOVA

Richard NIKISCHER¹ – Alena MADZIKOVÁ²

Abstract: *The article deals with the current state of regional identity of the inhabitants of one of Slovakia's traditional historic-geographic territorial units – the Liptov region. The structure of the article consists of 4 parts. The first two of them are based on theoretical background. They explain the meaning of the concept of regional identity, its impact, manifestation and consequences from both Slovak and a global point of view. The second two parts deal with the research project. It is focused on the analysis and a survey carried out among the inhabitants of the Liptov region in order to discover connection between the theoretical identity and the real identity of Liptov's inhabitants. The concluding part obtains the findings of the survey.*

Key words: *regional identity, Liptov, inhabitants, region, identity*

ÚVOD

Pojem identita pochádza z latinského termínu *identicus* s významom totožný, rovnaký. Identitu a jej koncept musíme vnímať vo viacerých aspektoch, často zoradených vo viacerých horizontálnych i vertikálnych úrovniach. Dva základné horizontálne usporiadané aspekty na tej istej hierarchickej úrovni opisujú identitu jednak ako rovnakosť resp. totožnosť, ale zároveň aj ako osobitosť (Findor, 2005). Vertikálne pôsobenie identity môžeme vnímať od najnižšej hierarchickej úrovne, t.j. jeden organizmus, alebo takisto aj jedna vec, až po úroveň civilizačnú (v prípade identity ľudského druhu), ale aj úroveň globálnu (identita ľudského druhu a identita pozemských vecí živých a neživých). Vyššia úroveň identity v hraniciach dnešného poznania zatiaľ nenachádza svoje opodstatnenie.

Predkladaná štúdia pojednáva o regionálnej identite ako súčasť širšie chápanej územnej identity u obyvateľov Liptova. Z historického hľadiska je práve tento región jedným z najstarších písomne doložených (spomína sa už v roku 1231) a z geografického pohľadu jedným z fyzicko-geograficky najizolovanejších (s výnimkou Turca) na Slovensku. Aj v súčasnosti je geonymum Liptov jedným z najpoužívanejších názvov kultúrno-historických regiónov na Slovensku, podobne ako Orava, Spiš, Šariš.

V kontexte vyššie spomínaných súvislostí boli formulované aj ciele a zameranie nášho výskumu. Predpokladali sme, že regionálna identita by mala mať na území Liptova vysokú intenzitu. Preto sme sa sústredili na štúdium horizontálnych aspektov regionálnej identity obyvateľov Liptova, pričom sme sa pokúsili o zhodnotenie ich vplyvu na životný štýl, rozhodnutia, spoločenské vzťahy a smerovanie obyvateľov Liptova, takisto aj Liptova ako regiónu (v zmysle identity regiónu) s ohľadom na ich charakter a intenzitu. Pri podrobnejšej historicko-geografickej analýze by sa dalo hovoriť aj o historických

1 **Mgr. Richard Nikischer**, absolvent študijného programu geografia v regionálnom rozvoji na Katedre geografie a regionálneho rozvoja FHPV PU v Prešove, Ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov,

2 **PaedDr. Alena Madziková, PhD.**, Katedra geografie a regionálneho rozvoja FHPV PU v Prešove, Ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov, e-mail: lacovali@unipo.sk

prvkoch, ktoré na identitu pôsobili a naopak. Na základe poznania stavu minulého aj súčasného by bolo možné zamýšľať sa aj nad určitými prognózami do budúcnosti. A to aj v procese silnejúceho vplyvu globalizácie, s ktorou sa historicko-kultúrne regióny a ich obyvateľstvo vyrovnávajú.

PODSTATA REGIONÁLNEJ IDENTITY

Najširší okruh všeobecnej verejnosti vníma význam slova identita ako synonymum totožnosti, zhodnosti. V tejto podobe býva identita aj najčastejšie prezentovaná. Pri hlbšom skúmaní však dochádzame k zisteniu, že keď je istý objekt alebo skupina objektov vnímaná ako identická na základe určitých znakov, dochádza takisto k prejavu jej osobitosti voči objektom iným. Preto identita v sebe nesie práve tieto dva významy – rovnakosť a osobitosť (Findor, 2005). Skúmanie pojmu identita siaha ďaleko do histórie filozofie. Filozofovia sa otázkam totožnosti a osobitosti venovali už od čias antického Grécka a zaoberajú sa nimi až po súčasnú analytickú filozofiu (Marušiak, Ferencová, 2005). Identita sa stala aj predmetom záujmu ďalších vied – kulturológie, sociológie, psychológie. Vo vedeckých prácach venujúcich sa identite (najmä v sociologických) sa ako jeden z aspektov zohľadňuje aj časovo-priestorový aspekt blízky aj geografickým výskumom. V týchto výskumoch je spolupráca sociológie a politickej či kultúrnej geografie prínosom.

Jedným z nosných pojmov regionálnej geografie je pojem región najčastejšie definovaný ako územie vymedzené na základe určitých identických znakov, ktoré ho odlišujú od iného takéhoto územia. Všimnime si fakt, že už pri tejto základnej definícii sa spomínajú odlišnosť aj rovnakosť. Z formulácie vyplýva aj to, že bez znakov identity nemožno rozlíšiť žiadny región z pohľadu geografie. Výskum každého regiónu, jeho vymedzenie, ale aj určenie jeho charakteru sa preto zákonite musí začať výskumom znakov jeho identity, ak má mať takýto región svoje opodstatnenie. Znaky identity sú z hľadiska okolia prejavom jeho odlišnosti.

Vzťah ľudí k územiu je celkom prirodzený a mení sa v priestore i čase. Územie so špecifickými vývojovými podmienkami sa javí ako základ pre formovanie regionálnej identity (Chromý, 2003). V súčasnom svete je najväčšia pozornosť venovaná zrejme identite národnej. V súčasnosti sa za všeobecne najuznávanejší región vo svetovom meradle považuje štátny celok. Preto jednou z identít súčasného človeka je jeho identita národná (Gellner, 1993). S trendom postupujúcej globalizácie a s prihliadnutím na proces európskej integrácie však v posledných rokoch možno pozorovať pokles vážnosti tejto identity. Navzdory odmietaniu týchto integračných procesov určitými skupinami obyvateľstva je jasné, že úloha národnej integrity už nie je taká silná ako napr. v 19. storočí.

Častým javom na makroregionálnej scéne sú konflikty medzi prejavmi subnárodnej, národnej a nadnárodnej identity. Tieto prejavy súvisia predovšetkým s vnútorným usporiadaním štátov. Zatiaľ čo štáty národné (štáty na etnickom princípe) sa javia ako relatívne stabilné (silná národná – štátna identita), federácie rôznych typov, ale takisto aj ostatné štáty nezakladajúce sa na etnickom princípe (napr. bývalé kolónie), už túto vlastnosť nemajú. Sú to práve krajiny so silnou subnárodnou identitou a územia s výskytom silných identít nadnárodných skupín, ktoré bývajú zdrojom či už konfliktov občianskych alebo medzinárodných. Ide pritom o skupiny najčastejšie vymedzené na základe znakov religióznych, etnických, ekonomických a politických.

Regionálna identita je vždy viazaná k určitému územiu, a preto je jej charakter silno geografický. Väzba ľudí na určité územie vznikla oveľa skôr ako boli vytvorené prvé novodobé národy (v zmysle štátnych celkov) a preto je regionálna identita nepochybne staršia ako identita národná (Siwek, Kaňok, 2000). K „otupeniu“ regionálnych identít vo všetkých národoch dochádzalo v priebehu mnohých rokov, často storočí, preto niet divu, že regionálna identita v mnohých národoch takmer úplne vymizla. Často sa postupom času pretransformovala na identitu národnú. Tieto tlaky namierené proti regionálnej identite však nie vždy splnili svoj účel a často mali efekt opačný – skupina ľudí so spoločnou regionálnou väzbou pocítila ohrozenie a vďaka tomu sa viac „zomkla“ a došlo k prehĺbeniu jej regionálnej identity. Niektoré súčasné štáty so silnými regionálnymi skupinami pochopili, že práve potláčanie regionálnych identít vedie k nestabilite a nechávajú týmto skupinám voľnejší priestor (v minulosti napr. rakúsko-uhorské vyrovnanie, normalizácia kolonizovaného sveta) na sebarealizáciu. Po poskytnutí väčšej autonómie často regionalistické hnutia aspoň načas utíchajú.

Paasi (1986 in Chromý, 2003) v zásade rozlišuje dve dimenzie pojmu regionálna identita, a to ako regionálne vedomie, resp. povedomie obyvateľov a obraz regiónu (identitu regiónu). Tieto dve zložky sú úzko prepojené. Regionálne povedomie možno chápať ako súhrn názorov, presvedčení a postojov ľudí v regióne, ako stav sociálneho povedomia, ktorý sa vyznačuje regionálnou identitou (Matlovič, 2010). Medzi hlavné prvky patria názory na idey a vízie regiónu, na jeho hodnotenia a symboliku regiónu (dôležitý je názov regiónu). Obraz (imidž) regiónu je potrebné vnímať v dvoch rovinách – imidž „zvnútra“ ako obraz regiónu, ktorý si vo svojich myšliach utvárajú obyvatelia regiónu a imidž „zvonku“ ako obraz regiónu u ľudí nežijúcich v danom regióne, ktorý si vytvorili na základe bezprostredných či sprostredkovaných zážitkov a skúseností.

Intenzitu regionálnej identity kladným spôsobom ovplyvňuje regionálna hrdosť a nemenej aj jav nazývaný ako *genius regionis* (Ivanička, 1999). Pojem obsahuje integrálny aspekt jednoty regiónu a ľudskej činnosti, zacielenej na správne využívanie, zveľaďovanie a ochranu zdrojov zabezpečujúcich živobytie, takisto aj využívanie príslušných zdrojov a produkovanie výrobkov, chrániacich vlastnú bezpečnosť, ochranu a uchovávanie hodnôt vytvorených predkami.

CIELE A PRIEBEH PRIESKUMU

Prieskumy prebiehajúce medzi obyvateľstvom SR bývajú iba zriedka zamerané jednostranne na výskum regionálnej identity. Dôvodom tohto javu môže byť nevýraznosť úlohy slovenských regiónov v celospoločenskom živote. Liptov takisto trpí absenciou podobných prieskumov.

Realizovaný prieskum bol zameraný na objasnenie pretrvávajúcej intenzity regionálnej identity obyvateľov subnárodného regiónu a na prejavy tejto identity v spoločenskom konaní obyvateľov.

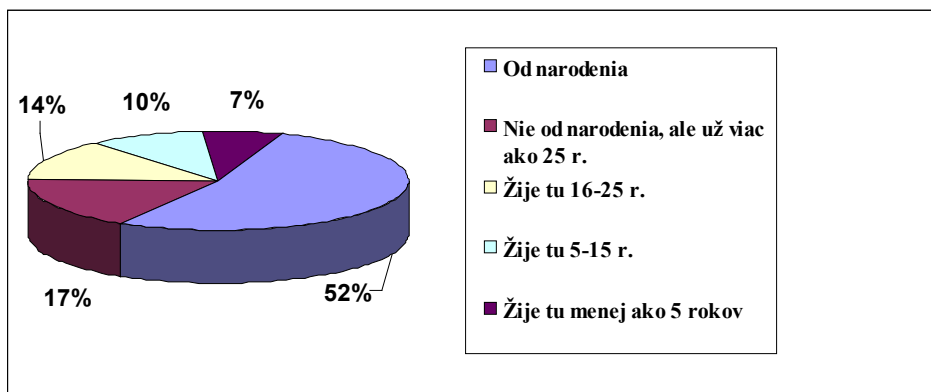
Tematicky bol rozdelený do troch okruhov. Prvý tematický okruh sa zaoberá najmä väzbou obyvateľov Liptova k svojmu regiónu a identifikáciou osobitých znakov obyvateľstva Liptova. Zisťovanie bolo zamerané na rozsah poznatkov o regióne, ochotu k prípadnej migrácii a percepciu stupňa samobytnosti regiónu. Druhý tematický okruh bol zameraný na identifikáciu spoločných mentálnych charakteristík ako potenciálnych

prvkov tvoriacich identitu obyvateľstva Liptova. Poslednou časťou zisťovania bola miera intenzity vnútorných väzieb medzi obyvateľmi regiónu ako indikátor sily regionálneho povedomia obyvateľov Liptova.

Zájumové územie Liptova bolo teritoriálne vymedzené administratívnymi hranicami okresov Ružomberok a Liptovský Mikuláš. Samotné zisťovanie bolo realizované v apríli 2008 na vzorke 102 respondentov nad 15 rokov s trvalým bydliskom v Liptove, čo tvorí 0,091% z celkového počtu obyvateľov spĺňajúcich toto vekové kritérium (2006, www.statistics.sk, databáza RegDat). Využitá bola forma ankety. Použitý nereprezentatívny spôsob konštrukcie vzorky neumožňuje zovšeobecnenie zistených záverov na celú cieľovú populáciu, ale má charakter hypotéz, ktorých platnosť je potrebné overiť ďalšími reprezentatívnymi prieskumami v tejto oblasti.

VÝSLEDKY PRIESKUMU

Prvým okruhom otázok, na ktoré respondenti odpovedali, boli otázky spojené s väzbami respondentov na región Liptova. Zisťovaná bola dĺžka pobytu v regióne (respondentov a ich najbližších rodinných príslušníkov), migračné toky a z hľadiska perspektívy názory respondentov na prípadnú migráciu mimo región.

Obr. 1 – Dĺžka trvalého pobytu v obciach regiónu Liptov

Väčšina respondentov býva v regióne od narodenia. V skupine migrantov prevládali migranti z inej obce (mesta) na Liptove. Tento fakt môže poukazovať na intenzívnu vnútro-regionálnu migráciu, ktorá je spoľahlivým indikátorom spojenia obyvateľstva so svojim regiónom. Z iných regiónov Slovenska (mimo regiónu Liptov) sa prisťahovalo iba 10% respondentov s významnejším zastúpením regiónov stredného Slovenska, pričom v ich štruktúre dominovali osoby s vysokoškolským vzdelaním pracujúce v kvartérnom sektore. Ani jeden respondent sa neprisťahoval zo zahraničia. Vo vnútroregionálnej migrácii prevažovala u mladších respondentov migrácia z vidieckych do mestských obcí, u respondentov vyšších vekových kategórií mala väčšinou opačný priebeh.

Tab. 1 – *Migrácia rodičov (otca)*

Respondenti, ktorých otec sa:	Počet	%
Nepristáhoval	75	73,5
Pristáhoval	27	26,5
Z iného sídla na Liptove	16	15,7
Zo stredného Slovenska	6	5,9
Zo západného Slovenska	3	2,9
Z východného Slovenska	1	1,0
Z Českej republiky	1	1,0

Tab. 2 – *Migrácia rodičov (matky)*

Respondenti, ktorých matka sa:	Počet	%
Nepristáhovala	63	61,7
Pristáhovala	39	38,3
Z iného sídla na Liptove	14	13,7
Zo stredného Slovenska	6	5,9
Zo západného Slovenska	12	11,8
Z východného Slovenska	5	4,9
Z Českej republiky	2	2,0

Väčšina rodičov respondentov sa v mieste ich trvalého bydliska už narodila. Percento prisťahovaných žien je vyššie ako percento prisťahovaných mužov. Tento jav môže súvisieť so sociálnymi stereotypmi a rozdielmi medzi pohlaviami u nás v minulosti. Zrejmý je aj fakt, že muži sa sťahovali na menšie vzdialenosti ako ženy, prevládala vnútroregiónálna migrácia, zatiaľ čo u žien prevládala migrácia medzi regiónmi. Z tohto pohľadu možno usudzovať, že muži boli viac spätí s regiónom ako ženy. Muži, ktorí sa prisťahovali z iného regiónu, prichádzali na Liptov najčastejšie z blízkeho stredoslovenského regiónu, najviac žien sa prisťahovalo z východného Slovenska.

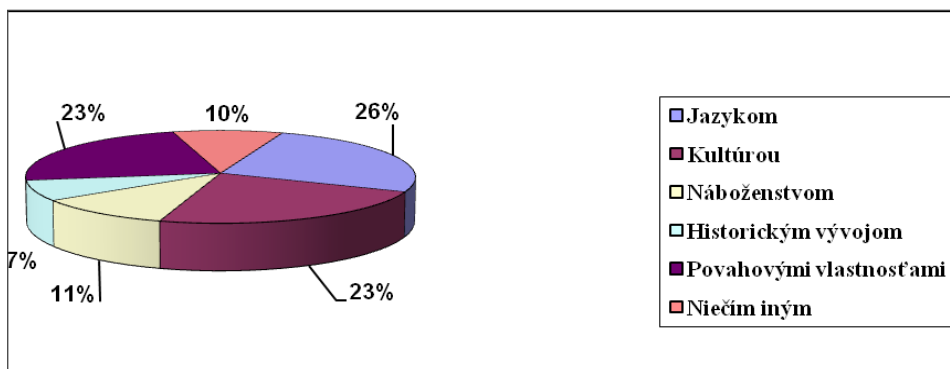
Po zovšeobecnení predchádzajúcich výsledkov možno vysloviť predpoklad, že väčšina opýtaných Liptákov patrí medzi starousadlíkov, pomerne výrazne spätých so svojím regiónom. Natíska sa však otázka, či je tento stav vyvolaný obľubou Liptákov voči svojmu regiónu, alebo je dôvodom iba nedostatok možností zmeniť miesto svojho trvalého bydliska či neochota k migrácii. V ďalšom zisťovaní nás zaujímali úvahy o novej migrácii a aj jej cieľ. Získané údaje sme dali do súvislosti s vekom, vzdelaním, rodinným stavom a počtom detí respondentov.

Tab. 3 – *Úvahy o prípadnej migrácii z regiónu*

Respondenti, ktorí:	Počet	%
Neuvažujú o presťahovaní	86	84,3
Uvažujú o presťahovaní	16	15,7
Uvažujú o presťahovaní v rámci Liptova	6	5,9
Uvažujú o presťahovaní do Bratislavy	4	3,9
Uvažujú o presťahovaní do zahraničia	6	5,9

Viac ako 80 % respondentov o prípadnej migrácii vôbec neuvažuje a viac ako 90 % neuvažuje o zmene bydliska mimo územia Liptova. Dôvody vedúce k takémuto vyjadreniu neboli zisťované. Avšak v súvislosti s tým, že ochotu migrovať vyjadrili najmä mladší respondenti bez záväzkov sa možno domnievať, že práve rodina a súčasná sociálna situácia ovplyvňuje migračné správanie respondentov.

Mierna prevaha respondentov si myslí, že Liptáci sa niečím odlišujú od ostatných obyvateľov SR. Bez nejakých osobitých čŕt obyvateľstva by nebolo možné hovoriť o jeho regionálnej identite, nanajvýš by sme mohli hovoriť o identite regiónu na základe fyzicko-geografických či historických, kultúrnych, humánno-geografických osobitostí. Zaujímalo nás, v ktorej oblasti spomínajú odlišnosť pozitívne odpovedajúci respondenti pociťujú. Najviac respondentov (28,4 %) si myslí, že sa Liptáci odlišujú svojim nárečím. Pomerne veľké množstvo respondentov sa vyslovilo za kultúrne odlišnosti a odlišnosti v mentalite obyvateľstva (25,5 % zo všetkých respondentov). Menej rozdielov medzi regiónom a jeho okolím vidia resp. v oblasti náboženského života (11,8 %) a najmenej v historickom vývoji regiónu (7,8 %). 10% uviedlo aj odlišnosti, ktoré neboli v dotazníku explicitne uvedené – odlišnosti sa týkali najmä rozdielov v životnom štýle, odolnosti a zdatnosti, remeselníctve a zvykoch.

Obr. 3– Osobitosti Liptákov v porovnaní s ostatnými obyvateľmi Slovenska

Postavenie regiónu v rámci Slovenska v podobe komparatívnych výhod a jeho pozície v územno-správnom členení štátu posudzovali respondenti rôzne. Väčšina odpovedí na existenciu výhod Liptova bola kladná, a to najmä v súvislosti s prírodným prostredím, horskými celkami, výskytom termálnych prameňov, vodnými plochami a tokmi. V nadväznosti na prírodné prostredie sa objavili aj výhody v rámci športových aktivít, či atraktivít územia pre cestovný ruch (tab. 4).

Tab. 4 – *Výhody Liptova oproti ostatnému územiu SR*

Výhoda	Počet odpovedí	% z odpovedí
Pekné prírodné prostredie	29	34,4
Termálne vody	9	10,7
Hory	13	15,5
Čisté ovzdušie	3	3,6
Poloha	5	6,0
Športové využitie	8	9,5
Intenzívny cest. ruch	3	3,6
Ľudské zdroje	3	3,6
Kultúrne pamiatky	4	4,8
Vodné toky a Lipt. Mara	7	8,3

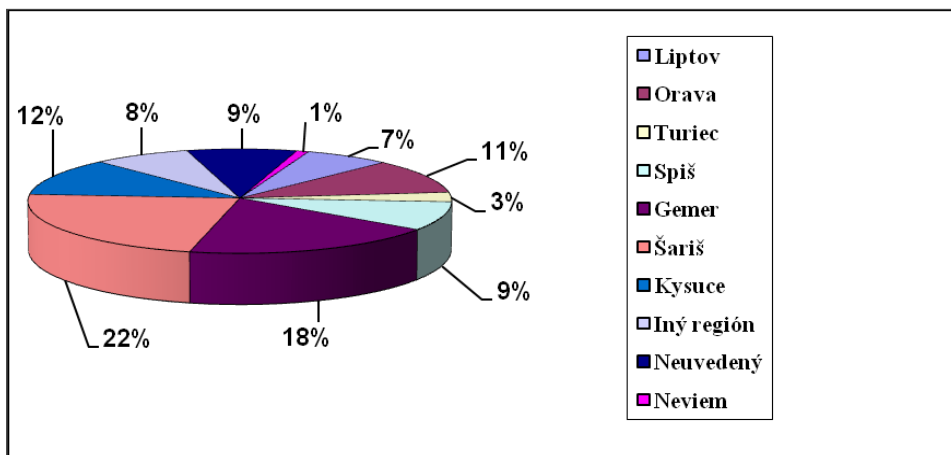
V hodnotení pozície regiónu v územno-správnom členení prevláda spokojnosť s existujúcim stavom. Asi 44% respondentov sa domnieva, že Liptov by mal byť samostatným územno-správnym celkom v rámci SR. Názory na túto otázku sú takmer vyrovnané a väčšina opýtaných nepociťuje potrebu väčšej autonómie regiónu.

Jedným zo znakov regionálnej identity je aj prítomnosť hrdosti na región u jeho obyvateľov. Podobne ako v prípade odlišnosti a osobitosti regiónu sa aj v ďalšom zisťovaní potvrdila hrdosť Liptákov na prírodné prostredie, s ktorou sa stotožnilo až 93 % opýtaných. Asi 60% respondentov je hrdých aj na kultúrne pamiatky a ľudové tradície Liptova. Na špecifickú liptovskú kuchyňu je hrdých 38 % respondentov. Výsledky sú zhrnuté v tab. 5. V tejto súvislosti je možné pripomenúť istú historickú stálosť v názoroch na „prírodné klenoty“ Liptova. J. Volko-Starohorský (1939) v jednom zo svojich príspevkov charakterizoval región nasledovne: „Liptov je taký nádherný geografický celok, ktorý nemá páru čo do zvláštnosti a zaujímavosti prírodného bohatstva nielen v našej republike, ale ani v celej širšej Európe“ (s. 7)

Tab. 5 – *V čom sú Liptáci hrdí na svoj kraj?*

Mali by byť hrdý pre:	Počet resp.	% z respondentov	% z odpovedí
Prírodné prostredie	95	93,1	36,0
Kultúrne pamiatky	61	59,8	23,1
Ľudové tradície	65	63,7	24,6
Kuchyňu	39	38,2	14,8
Niečo iné	4	3,9	1,5
Neuvedené	1	1,0	-

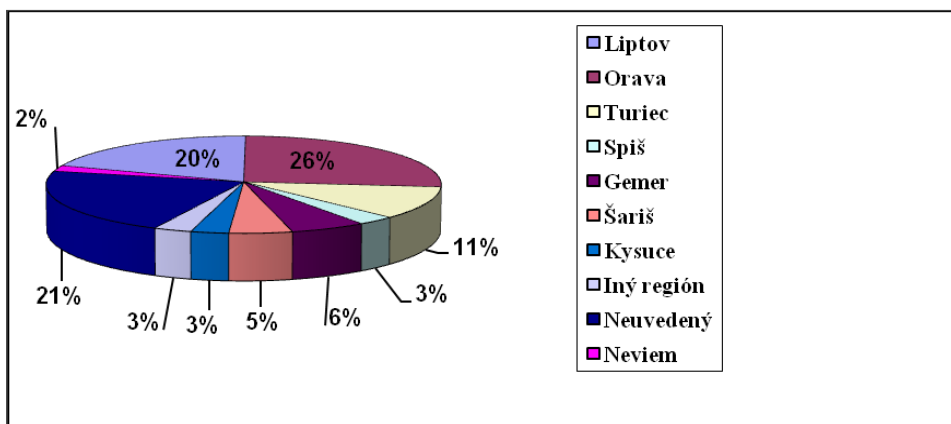
Vzťah obyvateľov k vlastnému regiónu je prepojený aj s obrazom regiónu a jeho komparáciou s obrazom (image) iných regiónov. V jednej z otázok mali respondenti určiť, ktorý z kultúrno-historických regiónov Slovenska je najodlišnejší, pričom do zoznamu bol zahrnutý aj región Liptov.

Obr. 4 – Najodlišnejší kultúrno-historický región SR

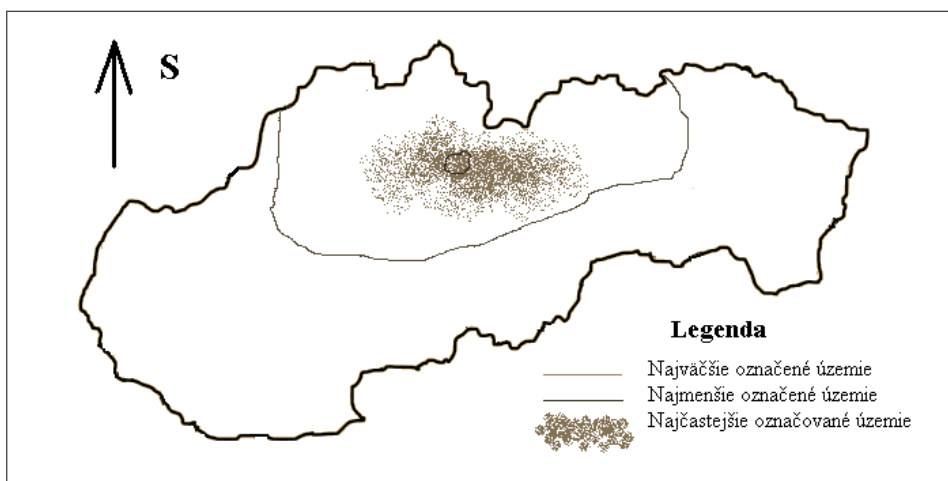
Odpovede respondentov korelovali s odpoveďami o osobitosti Liptova vo vzťahu k ostatnému územiu Slovenska, ktorý Liptáci nevnímajú ako príliš osobitý. Z regiónov Slovenska ho ako najodlišnejší zvolilo iba 7% respondentov. Väčšina opýtaných vníma svoj kraj ako typický slovenský región, v ktorom sa skĺbilo všetko slovenské a obyvatelia ktorého sú typickým reprezentantom slovenskej populácie. Región Turca sa z tohto pohľadu javil ešte typickejší. Najodlišnejšie sú podľa respondentov regióny Šariš a Gemer. Je však otázne, na základe akých znakov respondenti tieto regióny hodnotili.

Obyvatelia Liptova vnímajú svoj región ako vysoko homogénny. Ako najhomogénnejší v rámci Slovenska ho uviedlo takmer 20% respondentov. Za najhomogénnejší región na Slovensku bol označený región Orava (26,5 %). Na treťom mieste je geograficky najhomogénnejší región Turiec (10,8% respondentov). Najmenej homogénne sa javia regióny Spiš a Kysuce.

Obr. 5 – Hodnotenie homogenity kultúrno-historických regiónov SR

Jedným zo znakov regiónu je jeho vymedzenie vo vzťahu k ostatným regiónom. Vzhľadom na fakt, že ide o kultúrno-historický región, ktorý nemá ostro definovanú hranicu ale skôr tzv. prechodné pásmo, jeho vymedzenie a vnímanie obyvateľmi regiónu môže byť dosť odlišné. To potvrdila aj úloha, v ktorej mali respondenti zakresliť do slepej mapy územie Liptova podľa vlastných predstáv. Väčšina zakreslila územie plošne menšie ako je tradičný región a asi 40 % plošne väčšie územie, pričom sa prejavila tendencia posúvať zakreslené územie viac na juh a na východ od jeho lokalizácie. Veľká časť respondentov nezakreslila do nimi vnímaného teritória Liptova oblasť Západných Tatier. Na obrázku č. 6 sú zakreslené extrémne nákreсы územia a najčastejšie zakresľované územie. V priemere sa chápanie územia Liptova respondentmi a jeho vymedzenie približuje.

Obr. 6 – Územné vymedzenie Liptova

Z tab. č. 6 vyplýva, že opýtaní obyvatelia Liptova sú silno rodinne založení. Rodine pridelovali najčastejšie známku 10. Na druhom mieste podľa dôležitosti skončila tradične dôležitá hodnota – zdravie, s priemernou známkou 8,8. Obyvateľstvo si pomerne vysoko cení aj priateľov, prácu a lásku. Respondenti si najmenej zakladajú na tom, aby boli obdivovaní svojim okolím. Neveľmi významné sú pre nich aj hodnoty ako osobný vzhľad a ich koníčky. Slobode a peniazom priradili priemernú dôležitosť.

Tab. 6 – Hodnotový rebríček respondentov. (1 – najmenej dôležité, 10 – najdôležitejšie; každú hodnotu je možné priradiť iba raz)

Životná hodnota	Priemerná známka	Najčastejšie udelená známka
Práca	6,64	8
Rodina	9,21	10
Priatelia	7,59	7
Peniaze	5,06	5
Zdravie	8,80	9
Sloboda	5,33	6
Láska	6,06	5
Obdiv iných ľudí	1,94	1
Hobby	3,06	3
Osobný vzťah	2,69	2

V ďalšom zisťovaní sme sa respondentov pýtali, akými vlastnosťami sa podľa nich vyznačujú obyvatelia Liptova. Najčastejšie respondenti označovali v dotazníku čas-to skloňovanú pracovitosť (82,4 %). Väčšina opýtaných si takisto myslí, že obyvatelia Liptova sú pohostinní (65,7 %). Skromnosť označila takmer polovica respondentov (46,1). V podstate sú to vlastnosti, ktoré sú zakorenené aj v rámci národného stereotypu, a teda v tomto kontexte identita Liptákov nie je postavená na uvedomení si odlišnosti od iných, ale skôr v zdôrazňovaní tých charakteristík, ktorými sa stotožňujú s národnou slovenskou populáciou.

Tab. 7 – Mentálne charakteristiky typické pre obyvateľov Liptova

Vlastnosť	Počet resp.	% z resp.	Vlastnosť	Počet resp.	% z resp.
Pracovitosť	84	82,4	Pasivita	10	9,8
Precíznosť	8	7,8	Žičlivosť	34	33,3
Trpezlivosť	24	23,6	Tolerancia	23	22,6
Kladú dôraz na vzdelanie	15	14,7	Individualiz-mus	4	3,9
Bigotnosť	16	15,7	Závist	28	27,5
Skromnosť	47	46,1	Citlivosť	16	15,7
Racionalita	15	14,7	Pohostinnosť	67	65,7
Striedmosť	12	11,8	Dravosť	15	14,7
Podnikavosť	34	33,3	Iná vlastnosť	1	1,0

Výsledky sebareflexie respondentov korelovali s typickými mentálnymi charakteristikami Liptákov – aj tu najviac respondentov zvolilo pracovitosť. Pomerne vysoký podiel respondentov neuviedol žiadnu svoju vlastnosť. V podstate by sme mohli uvažovať o istom regionálnom stereotypu v podobe súhrnu vybraných charakteristík tak, ako ho reflektujú opýtaní obyvatelia v regióne.

Tab. 8 – *Sebareflexia respondentov*

Charakteristika	Počet respondentov	Charakteristika	Počet respondentov
Racionálny (a)	4	Obetavý (á)	9
Skromný (á)	15	Spolahlivý (á)	4
Pracovitý (á)	21	Tolerantný (á)	5
Pohostinný (á)	3	Presný (á)	3
Pohodový (á)	8	Nevýrazný (á)	6
Dobrosrdečný (á)	7	Iná charakteristika	22
Citlivý (á)	3	Neuvedené	31

ZÁVER

Výsledky realizovaného prieskumu naznačujú existenciu výraznej regionálnej identifikácie s územím Liptova. Väčšina oslovených respondentov vyjadrovala pomerne silné regionálne cítenie, bez výraznejšej medzigeneračnej diferenciácie. Samozrejme, v podmienkach moderného Slovenska má regionálna identita iba doplnkový charakter, pričom rozhodujúcu úlohu medzi identitami teritoriálnej povahy zohráva národná identita. Potvrdil to aj prieskum, v ktorom oslovení respondenti vyjadrili vysoký pocit spolupatričnosti a vysokú toleranciu voči príslušníkom svojho národa z ostatných regiónov.

Prieskum ukázal, že väčšina respondentov sú „starousadlíci“, pomerne silno naviazaní na svoju obec, ale pritom ešte silnejšie na svoj región. Potvrdila to aj intenzívna vnútroregionálna migrácia obyvateľov v rámci Liptova. Tendenciu opustiť región malo iba malé množstvo respondentov, pričom značná časť z nich bola ešte nepľnoletá. Staršie ročníky neprejavovali záujem opustiť svoj región. Liptov je zároveň regiónom s ostro vymedzenými hranicami a drvivá väčšina oslovených obyvateľov tohto územia si je plne vedomá svojej príslušnosti k regiónu. Respondenti vnímajú svoju osobitosť voči ostatným obyvateľom SR iba v oblastiach života, ktoré nezohrávajú príliš dôležitú úlohu. Zároveň sa ale nemienia týchto odlišností vzdať a vo väčšine prípadov sú na ne hrdí. Benefity svojho regiónu vidia najmä v zachovalom prírodnom prostredí, vhodnom na relax a športové aktivity. Vekovo starší obyvatelia vyzdvihujú najmä kultúrne dedičstvo svojho regiónu.

Na základe realizovaného prieskumu možno vysloviť predpoklad, že región Liptov je z pohľadu regionálnej identity jeho obyvateľov homogénny. Podľa regionálnej príslušnosti oslovených respondentov sa ukazuje, že prejavy regionálnej identity by mohli mať podobnú intenzitu v jadre regiónu aj na jeho periférii. Ohniskom regionálnej identity na Liptove je predovšetkým mesto Liptovský Mikuláš, dôležitú úlohu v tomto smere zohráva aj mesto Ružomberok. Opýtaní nepociťujú výraznú túžbu po väčšej autonómii Liptova, čo by mohlo naznačovať ich silné národné cítenie. Zároveň sa považujú za typických reprezentantov slovenského človeka a snažia sa v tomto smere aj patrične vystupovať. Z hľadiska priestorového vymedzenia väčšina respondentov vníma oblasť Liptova ako územie rozlohou menšie v porovnaní s jeho vymedzením na historickom princípe (administratívna jednotka) a počet Liptákov odhadujú na približne 100 000.

Oslovení obyvatelia Liptova si vážia tradičné hodnoty, ukázali sa ako silne rodinne založení. Tvrdia o sebe, že sa vyznačujú skromnosťou, pohostinnosťou a toleranciou. Vyhlasujú, že spoločenský kredit u nich nezohráva významnú úlohu a že sú podnikaví

a potrpia si na kvalitné pracovné výsledky. Z negatívnych charakteristík sa v odpovediach objavoval sklon k pravidelnému pitiu alkoholu a k fajčeniu.

Regionálna identita sa mimo regiónu prejavuje asi iba u tretiny oslovených Liptákov, pričom v zahraničí dochádza k zvýrazneniu pocitu národnej identity na úkor regionálnej identity. Obyvatelia nie sú organizovaní v spolkoch, ktoré by mohli utužiť ich regionálnu identitu v takej miere, ako kedysi. Väčšina respondentov deklarovala ochotu rozvíjať svoju regionálnu identitu, čo naznačuje istý potenciál rozvoja a posilňovania regionálnej identity Liptova smerom do budúcnosti

LITERATÚRA

- FINDOR, A. (2005): "Čo je identita"? In: *Teoretické prístupy k identitám a ich praktické aplikácie*. Bratislava: VEDA, 2005, s. 43 – 50.
- GELLNER, A. (1993): *Národy a nacionalismus*. Druhé vydanie. Praha: Josef Hříbal, 1993, 158 s.
- HEŘMANOVÁ, E.-CHROMÝ, P. a kol. (2009): *Kulturní regiony a geografie kultury*. Praha: ASPI, a.s., 2009, 348s.
- CHROMÝ, P. (2003): Formování regionální identity: nezbytná součást geografických výzkumů. In: *Geografie na cestách poznání*. Praha: UK v Praze, PřF, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 2003, s. 163 – 178, ISBN 80-86561-10-0.
- IVANIČKA, K. (1999): *Slovensko – genius loci*. Bratislava: Eurostav, 1999, 156 s.
- IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M. – MANÍKOVÁ, Z. (1990): *Slovník cudzích slov*. Tretie, revidované vydanie. Bratislava: SPN, 1990, 944 s. ISBN 80-08-00006-6.
- MARUŠIAK, J. – FERENCOVÁ, M. (2005): *Teoretické prístupy k identitám a ich praktické aplikácie*. Bratislava: VEDA, 2005, 220 s.
- MATLOVIČ, R. (2010): Teória regiónov a regionalizácie. In: Michaeli, E., Matlovič, R., Ištók, R. a kol.: *Regionálny rozvoj pre geografov*. Prešov: PU, KGaRR, 2010, s. 25-89. ISBN 978-80-555-0065-2
- PAASI, A. (1986): The institutionalization of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity. *Fennia*, 1986, č. 1, Helsinki, s. 105-146. In: CHROMÝ, P.: Formování regionální identity: nezbytná součást geografických výzkumů. *Geografie na cestách poznání*. Praha: UK v Praze, PřF, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 2003, s. 163 – 178.
- ROS GARCÍA, M. – GRAD, H. (2004): To ste. In: *Orientácie mladých mužov a žien na občianstvo a európsku identitu* [online]. 14/8 2004 [cit. 2008/03/05]. Dostupné na internete: <http://www.sociology.ed.ac.uk/youth/docs/Slovak%20Brussels/Spain.pdf>
- SIWEK, T. – KAŇOK, J. (2000): *Vědomí slezské identity v mentální mapě*. Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2000, 98 s. ISBN 80-7042-576-8.
- VOLKO-STAROHORSKÝ, J. (1939): *Kultúrne potreby Liptova*. L. Sv. Mikuláš: Múzeum Slovenského krasu, 1939, 126s.
- WWW.STATISTICS.SK, databáza RegDat [cit. 2008/03/28]. Dostupné na internete: <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=8765.pdf>

REGIONAL IDENTITY OF LIPTOV INHABITANS

Summary

Identity is a multi-semantic concept, with which various scientific branches such as sociology, psychology, culturology, geography etc. deal. In fact, we can think about two primary types of identity – personal identity and collective identity (Chromý, 2009). From the viewpoint of geography, it is an important notion that every identity reflects space; therefore, we can examine spatial identity, which connects an individual or a group with a place or region of different hierarchical level. Relationship of people to territory is quite natural and varies in place and time. Territory with specific developmental conditions appears to be a basis for the formation of regional identity (Chromý, 2003).

Paasi (1986 in Chromý, 2003) in his scheme divides regional identity into its social component (personal identity or collective identity in the sense of consciousness or sub-consciousness) and image of the region (regional identity). These two components are tightly interconnected. Besides an objective side, regional identity has also a subjective side, which is shaped by the image of the region. Author divides subjective perception of the regional identity into the image “from the inside” (perception of the region through the eyes of its inhabitants – perception of the other co-citizens as elements identical with themselves) and into the image “from the outside” (region perception from the viewpoint of foreigners – they perceive region as a one unit distinctive from the rest of the world and from itself). Identification of inhabitant of the region with his community passes from the ideal to the true (real), while an ideal identification occurs only rarely – however, it is not always total.

This study deals with the identity from the viewpoint of the vertical hierarchy on the regional level, which forms within this organisation a kind of a middle stage. As a researched area, Liptov cultural-historical region was chosen. From the historical perspective, this region is one of the oldest mentioned in historical sources (it was already mentioned in 1231), and also from the geographic perspective, it is one of the physical-geographically most isolated ones (with an exception of Turiec region) in Slovakia. Geonym Liptov is also nowadays one of the most frequently used names of the cultural-historical regions in Slovakia, similarly like Orava, Spiš, Šariš.

In the context of above mentioned connections, aims and focus of our research were formulated. We supposed that the regional identity in Liptov region would be of high intensity. Therefore, we concentrated on the study of horizontal aspects of regional identity of Liptov inhabitants, whereas we tried to evaluate their influence on the lifestyle, decisions, social relationships and heading of the Liptov inhabitants as well as heading of the Liptov region itself (in the sense of regional identity) with respect to their character and intensity. More detailed historical-geographical analysis can prove that there are also some historical elements which have influenced the identity aspect and vice versa. Based on the understanding of past and current state it could be possible to think about some future prognoses, also bearing in mind growing influence of globalisation process, which the historical-cultural regions and their inhabitants are facing.

Recenzovali: RNDr. Kvetoslava Matlovičová, PhD.
Doc. RNDr. Alena Dubcová, CSc.

HYGIENIC ASPECTS AND GEOGRAPHIC CONDITIONS FOR PRODUCTION OF MILK FARM PRODUCTS AS TRADITIONAL SPECIALITY GUARANTEED

**Jana PUKÁČOVÁ¹ – Eva MICHAELI² – Lucia POĽAKOVÁ³,
Viera LOVAYOVÁ⁴ – Eva DUDRÍKOVÁ⁵**

Abstract: Since 1992, EU member states can officially apply for the protection and also protect their food products on the EU level. The original idea of the protection of traditional agricultural and food products comes from France, where it started to develop more than sixty years ago as an initiative of food producers and their corporations. They have felt the urgent need for the protection of their products and recipes against the falsifiers (Supeková, 2009). Several typical products were designated as foods with protected geographical indication (PGI) up to the present. The Slovak dairy products include Slovenska bryndza, Slovenska parenica and Slovensky oštiepok, designated in 2008.

Key words: Slovak dairy products, traditional speciality guaranteed, protected geographical indication

INTRODUCTION

Generally, Protected Designation of Origin (PDO), Protected Geographical Indication (PGI) and Traditional Speciality Guaranteed (TSG) are geographical indications, or more precisely regimes within the Protected Geographical Status (PGS) framework defined in European Union law to protect the names of regional foods. The law (enforced within the EU and being gradually expanded internationally via bilateral agreements of the EU with non-EU countries) ensures that only products genuinely originating in that region are allowed in commerce as such. The purpose of the law is to protect the reputation of the regional foods and eliminate the unfair competition and misleading of consumers by non-genuine products, which may be of inferior quality or of different flavour. These laws protect the names of wines, cheeses, hams, sausages, olive, beer, Balsamic vinegar, and even regional breads, fruits, and vegetables.

-
- 1 **MVDr. Pukáčová Jana**, Regional Veterinary and Food, Administration Dolný Kubín, Pelhřimovská 2055/7, 02601 Dolný Kubín, Slovakia, e-mail: jana.pukacova@gmail.com
 - 2 **Prof. RNDr. Eva Michaeli, PhD.**, Department of Geography and Regional Development, Faculty of Humanities and Natural Sciences, University of Prešov, ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov, Slovakia, e-mail: michaeli@unipo.sk
 - 3 **MVDr. Lucia Poľaková**, University of Veterinary Medicine and Pharmacy, Institute of Hygiene and technology of milk, Komenského 73, 041 81 Košice, Slovakia, e-mail: polakova@uvm.sk
 - 4 **Ing. Viera Lovayová**, University of Veterinary Medicine and Pharmacy, Institute of Hygiene and technology of milk, Komenského 73, 041 81 Košice, Slovakia, e-mail: viera-l@email.cz.
 - 5 **Doc. MVDr. Eva Dudriková, PhD.**, University of Veterinary Medicine and Pharmacy, Institute of Hygiene and technology of milk, Komenského 73, 041 81 Košice, Slovakia, e-mail: dudrikova@uvm.sk

Foods such as Gorgonzola, Parmigiano-Regiano, Melton Mowbray pork pies, Asiago cheese, Camembert de Normandie and Champagne can only be labelled as such if they come from the designated region. To qualify as Roquefort, for example, cheese must be made from milk of a certain breed of sheep, and matured in the natural caves near the town of Roquefort in the Aveyron region of France, where it is infected with the spores of a fungus (*Penicillium roqueforti*) that grows in these caves.

MATERIAL AND METHODS

Protected Designation of Origin (PDO), Protected Geographical Indication (PGI) and Traditional Speciality Guaranteed (TSG) are systems similar to Appellation systems throughout the world, such as the Appellation d'origine contrôlée (AOC) used in France, the Denominazione di origine controllata (DOC) used in Italy, the Denominação de Origem Controlada (DOC) used in Portugal and the Denominación de Origen (DO) system used in Spain. In many cases (as listed above), the EU PDO/PGI system works parallel with the system used in the specified country, and in some cases is subordinated to the appellation system that was already instituted, particularly with wine, for example, and in France (in particular) with cheese, for example Maroilles (as most others) has both PDO (AOP in French) and AOC classifications, but generally only the AOC classification will be shown. Only products which meet the various geographical and quality criteria may use the protected indication. It is also prohibited to combine the indication with words such as "style", "type", "imitation" or "method" in connection with the protected indications, or to do anything which might imply that the product meets the specifications (e.g., using distinctive packaging associated with the protected product) (Šilhár a Matulová, 2009). Protected indications are treated as intellectual property rights by the Customs Regulation 1383/2003 concerning customs action against goods suspected of infringing certain intellectual property rights and the measures to be taken against goods found to have infringed such rights), and infringing goods may be seized by customs on import. Within the European Union enforcement measures vary: infringement may be treated as counterfeit misleading advertising, passing off or even as a question of public health.

The using of geographical indications is intended to increase the income of right holders the preambles to the Regulations cite consumer demand for quality foodstuffs and identify a number of goals for the protection regimes:

- the promotion of products with specific characteristics, particularly those coming from less-favoured or rural areas;
- the improvement of the income of farmers, in return for a "genuine effort to improve quality";
- the retention of population in rural areas;
- the provision of clear and succinct information to consumers regarding product origin.

The origin of the product is only one of the criteria for use of the protected terms: the product must also meet various quality criteria. The label "Traditional Speciality Guaranteed" (TSG) is a similar protected term which does not impose any restrictions on the geographical origin of the product. The protection of geographical indications was extended to foodstuffs and other agricultural products in 1992. Given the widely different national provisions, this "general regime" gives much more power to the European

Commission (compared to the special regimes) to ensure a harmonized protection across the European Union. It is currently governed by the Regulation on the protection of geographical indications and designations of origin for agricultural products and foodstuffs (No 510/2006).

To qualify for a PDO, the product must have qualities and characteristics which are essentially due to its region of production: it must also be produced, processed and prepared exclusively within that region. The requirement for a PGI are slightly less strict; a good reputation of a product from a given region is sufficient (rather than objectively different characteristics) if any of the steps of production, processing and preparation may take place within the region. Otherwise the protection afforded by the two terms is equivalent.

An application for a PDO or a PGI is first made to the authorities of the relevant Member State. It is judged by the Member State against the criteria in the Regulation and, if found to be acceptable, forwarded to the European Commission for final approval. Applications are published at both the national and Community stages of examination, and third parties can object to proposed PDOs or PGIs which they feel would harm their business. A recurrent objection is that the proposed denomination is a generic term for the product in question: generic names cannot be registered but, once registered, the denominations are protected from genericization. Hence Cheddar cheese was deemed to be a generic name, but the PGI “West Country farmhouse cheddar cheese” was allowed: Feta was deemed not to have become generic, and was registered as a PGI to the disappointment of cheesemakers outside of Greece.

The Protected designation of origin is the name of an area, a specific place or, in exceptional cases, the name of a country, used as a designation for an agricultural product or a foodstuff,

- which comes from such an area, place or country,
- whose quality or properties are significantly or exclusively determined by the geographical environment, including natural and human factors,
- whose production, processing and preparation takes place within the determined geographical area.

In other words, to receive the PDO status, the entire product must be traditionally and ENTIRELY manufactured (prepared, processed AND produced) within the specific region and thus acquire unique properties.

The Protected geographical indication is the name of an area, a specific place or, in exceptional cases, the name of a country, used as a description of an agricultural product or a foodstuff,

- which comes from such an area, place or country,
- which has a specific quality, goodwill or other characteristic property, attributable to its geographical origin,
- whose production, processing or preparation takes place within the determined geographical area.

In other words, to receive the PGI status, the entire product must be traditionally and at least PARTIALLY manufactured (prepared, processed OR produced) within the specific region and thus acquire unique properties.

The Traditional speciality guaranteed is a trademark for an agricultural product or a foodstuff, which has a certain feature or a set of features, setting it clearly apart from other similar products or foodstuffs belonging to the same category. The product or foodstuff must be manufactured using traditional ingredients or must be characteristic for its traditional composition, production process, or processing reflecting a traditional type of manufacturing or processing.

In other words, to receive a TSG status, the product does not have to be manufactured in a specific geographically delimited area; it is sufficient that it be traditional and different from other similar products.

In mountain regions of Slovakia, sheep & cattle grazing for centuries belonged to the one of the most important ways of supporting extensive families. Sheep and goats were far less demanding, satisfying their hunger on windthrow clearings, clearcuts, bushy hill-sides and ditches, where they were feeding on tree and bush twigs and even on green matter. Since the 14th century, a new unique grazing method- Wallachian cattle grazing, was in use. This method was brought to us by the Wallachians who came to our territory from what is nowadays Romania. The period of their "invasion" is called Wallachian colonization. Their arrival was probably linked to Turkish and Tartar invasions. Their notoriously famous plundering raids left many times no stone upturned on vast territories. The Wallachians were establishing their own settlements, but gradually they merged with native Slovak inhabitants. Their influence on the Slovak traditions is very significant and is very much apparent to these days. Step by step the Wallachian changed into wallachian with a small letter, that is to say a peasant exercising the wallachian grazing method and it was also commonly used for a lower rank labourer on a sheep farm (one lever lower rank than a chief sheepman called 'bača').

Wallachians were very modest and undemanding. Sheep and goat keeping belonged to their main livelihood activities. For the main part of the year, they were living in forests and alpine meadows where they erected very simple temporary dwellings called "salaše". This way, the pressure put on forestland was doubled. Apart from the pressure, existing on the bottom timberline due to the arable land enlargement efforts, there was also pressure on the alpine tree limit linked to the attempts of artificial alpine meadows spreading.

Slovakia is located in central Europe. The length of Slovakia (W-E) is 428 km, the most width of the country (N-S) is 195 km. Altitude in Slovakia is very different (min. altitude is 95 m, Bodrog in East Slovakian lowland and max. altitude is 2656 m, Gerlach in Hight Tatras). Northern Slovakia and the central part of the country are more mountainous. The Carpathian bow extends across these regions. The south and east parts of the country are planar (Danubian lowland, East Slovakian lowland, South-slovakian basin), important agricultural areas in Slovakia. East Slovakia has a continental climate, with four distinct seasons. Winters are typically cold and sometimes dry, while summers tend to be hot and humid. The average daily temperature ranges in Bratislava from -3° to 2°C in January and 16 °C to 26 °C in July. Temperatures tend to be cooler in mountains. In areas of high altitude (Carpathian Mts.) snow is often present for as many as 130 days each year (and may be more).

All these characteristic features are associated also with the agriculture, mainly with the sheep breeding. Natural **sheep milk** is the basis for the production of traditional

bryndza, with lump sheep cheese to be made of the milk. The cheese is then modified in a bryndza-producing facility to give rise to soft, salty substance with a distinctive taste that is known abroad as the “Liptov cheese” or Liptauer. The region of Liptov lies in the north of Slovakia in the central part of Carpathian Mts. region. Its general geographic position is: In the north-west the Liptov region is surrounded by the ridge of Chočské Mts. The northern border of the territory is formed by Tatras (West Tatras and part of East Tatras – the High Tatras), the southern border is represented by Low Tatras, the western border by Veľká Fatra and eastern border of Liptov passes along the valley of Čierny Váh river to the main European watershed in Kozie chrbty Mts. and across Štrbské sedlo to High Tatras (Michaeli, 2008). The **natural scenery** of Liptov is **one of the most beautiful** in Slovakia. The hydrographic axis of the territory is the Váh river (the longest river in Slovakia). Liptov is one of the most attractive regions in Slovakia. The most part of its territory is mountainous, abounding with forests and beauties of nature.

Slovenská bryndza from Slovakia was granted a protected geographical indication in July 2008. The geographical indication was requested in October 2007. Ján Vagač started to produce the local variety of Slovenská bryndza and in 1787 he founded the first factory for producing the cheese in Detva. Today, around 4 000 tons of bryndza are produced in Slovakia annually (Herian, 2010).

Slovenská bryndza has white to slight yellowish colour (not yellow) and fine spreadable consistency, and it has a stray grouts parts. The cheese has the taste and aroma very delicious, mildly sour, and typical. In winter period the flavour can be mild savoury and salty, but not sour, fatty, bitter, etc. Salt content varies from 1 - 2% (summer cheese) to 2 - 3% (winter cheese). Bryndza is manufactured in sheepsfoot roller followed in drum mill from ripened ewe's milk lump cheese, or from the mixture of ewe's and cow's milk lump cheeses. Ewe's lump cheese must be in 51% proportion. Bryndza contains wide spectrum of microorganisms, mainly, following genera: *Lactobacillus*, *Enterococcus*, *Lactococcus*, *Streptococcus*, *Kluyveromyces marxianus* and *Geotrichum candidum* (Dudriková, 2009).

On the other hand, there is a requirement for the registration of the „hrudkový syr salašnícky „farm ewe's milk lump cheese „as the traditional speciality guaranteed. This is a product originally made on salaš from fresh raw ewe's milk, which achieve its characteristic taste by a traditional type of manufacturing during the fermentation process and by hand forming onto the form of lump. We think, that besides all documents important for registration, which make out the specific and traditional character of cheese (for instance, citations in the literature, traveller's guide, encyclopaedias, consumer inquiry, etc.), illustration of cheese (in the frame of requirement), also will be useful the usage of geographical documentation of given region. It means the usage of analysis of the secondary structure of the landscape, in which according to the related categories Land use, individual elements of landscape can be identified by using of interpretation of coloured satellite orthophotograph maps with high resolution. Of course, using geography in PDO, PDI status is more important. Šuhaj (2008) reported the geographical authentication of Edam and Emmental cheeses in Slovakia by the analysis of 12 chemical elements, namely Ba, Ca, Cu, Cr, Hg, K, Mg, Mn, Mo, Na, Ni V such as markers of geographical origin chosen on the basis of variability study of the chemical elements of soils in Slovakia. The 84% effectiveness in 11 producers of both cheese types was observed (in six of them the effectiveness was 100%).

CONCLUSION

Pillonell et al. (2003) and Karoui et al. (2007) studied the determination of the geographic origin of cheese using spectroscopic methods. They developed rapid, economical non-destructive and multi-parametric methods for the geographic origin assessment of Emmental cheese and more generally, the geographic origin of European hard cheese. Each region produces a cheese with typical features, such as a ripening time that can vary from six weeks to several months. To survey the authenticity of Emmental cheese, samples from the main European manufacturers were collected, corresponding to 110 winter and 73 summer samples. From a preliminary study, a series of promising analytical methods were selected and applied to the 183 samples: total nitrogen, water soluble nitrogen (WSN), 12% TCA soluble nitrogen (NPN), pH-value, volatile short-chain acids, chloride, organic acids, enterococci, obligate heterofermentative lactobacilli, *Lb. helveticus*, sodium, copper, zinc, magnesium and isotope stable ratios. The data was analysed by univariate statistic according to the geographic origin and the season of production. Significant differences between the regions of origin were found for all investigated parameters (ANOVA with $P < 0.001$). Some regions showed very specific properties such as low LAP and *Lb. helveticus* in Switzerland, low lactate and pyruvate in Finland or high ^2H and ^{34}S in Bretagne. However, for the correct assignment of all regions, several parameters combined by multivariate analysis will be required. Seasonal differences were observed in certain regions for the parameters acetate, propionate, capronate, WSN, NPN, pyruvate, OHL, zinc and ^{13}C .

From this short summary it seems that to develop some technique of correct geographic authenticity of agricultural products or foods is serious process required the co-operation of several disciplines.

Acknowledgement: The work was supported by grant KEGA MŠ SR č. 3/128- 001UVL-4/2010

REFERENCES

- DUDRIKOVÁ, E. (2009): Practical exercises from hygiene and technology of milk and milk products. UVM in Košice, 2008, 117 pp. ISBN 978-80-8077-117-1.
- HERIAN, K. (2010): Súčasný prehľad výroby syrov a všeobecné zásady pri výrobe syrov a syrárskych špecialít. In Zb. Zo školenia Cechu byndziarov. 15. a 16. apríla 2010, Zvolenská Slatina, 29-47.
- KAROUİ ET AL. (2007) Prediction of sensory attributes of European Emmental cheese using near-infrared spectroscopy: A feasibility study. In *Food Chemistry*, 101, 3, 2007, pp. 1121-1129.
- MICHAELI, E. (2008): Regionálna geografia Slovenskej republiky I. PU Prešov 2008, 240 s.
- Nariadenie Rady (ES) č. 510/2006 o ochrane zemepisných označení a označené pôvodu poľnohospodárskych výrobkov a potravín.
- Nariadenie Rady (ES) č. 509/2006 o zaručených tradičných špecialitách z poľnohospodárskych výrobkov a potravín.
- PILLONELL ET AL. (2003): Analytical methods for the determination of the geographic origin of Emmentaler cheese. Mid and near-infrared spectroscopy. In *European Food Res. Technol.*, 216, 2003, pp. 174-176.

- SUPEKOVÁ, S. (2009): Politika kvality Európskej únie - aplikácia a jej marketingové aspekty v podnikoch agropotravinárskeho sektora v SR. In Autoreferát dizertačnej práce. FEM, SPU Nitra. Jún 2009, 24s.
- ŠILHÁR, S., MATULOVÁ, M. (2009): Postavenie ovčích syrov v európskom systéme politiky kvality. In Zb. Prednášok zo školenia Cechu bryndziarov. Liptovský Ján, 3.-4. marec 2009, 47-52.
- ŠUHAJ, M. 2008. Možnosti geografickej a druhovej autentifikácie slovenských a zahraničných syrov. In Trendy v poľnohospodárstve, 2008, XV, 3-4, 21-22.
- WOODCOCK, T. ET AL. (2008): Application of near and mid-infrared spectroscopy to determine cheese quality and authenticity. *Chemistry Material Sci.*, 1, 2, 2008, pp. 117-129.
- Zákon č. 469/2003 Z.z. o označeniach pôvodu výrobkov a zemepisných označeniach výrobkov v znení zákona č. 279/2007.

HYGIENICKÉ ASPEKTY A GEOGRAFICKÉ PODMIENKY PRE PRODUKCIU MLIEČNYCH FARMÁRSKÝCH VÝROBKOV GARANTOVANÝCH AKO TRADIČNÉ ŠPECIALITY

Summary

Od roku 1998, členské štáty Európskej Únie môžu oficiálne žiadať o ochranu a chrániť svoje potravinárske produkty na úrovni Európskej Únie. Prvotná idea ochrany tradičných poľnohospodárskych a potravinárskych produktov pochádza z Francúzska, kde sa začala rozvíjať pred šesťdesiatimi rokmi ako iniciatíva výrobcov potravín a ich korporácií. Pociťovali urgentnú potrebu ochrany svojich produktov a receptúr voči tým, ktorí tieto receptúry ilegálne kopírovali (Supeková, 2009). Do dnešného obdobia bolo vytvorených mnoho typických produktov ako potravín s ochrannou geografickou známkou (PGI). Slovenské mliekarenské výrobky zahŕňajú Slovenskú bryndzu, Slovenskú parenicu, Slovenský oštiepok a boli certifikované v roku 2008.

Recenzovali: RNDr. Martin Rosič, PhD.
prof. h. c. prof. Ing. Ondrej Hronec, DrSc.

MIKROREGIONÁLNE ZDRUŽENIA OBCÍ AKO JEDNA Z MOŽNOSTÍ ROZVOJA VIDIECKYCH SÍDEL V KONTEXTE ICH TRANSFORMÁCIE

Beáta PUSTÁ¹

Abstract: *In the contribution we deal with the transformation of rural communities in the context of their development as well as with the micro-regional associations of municipalities, reasons for their establishment, spatial distribution of micro-regions in the Slovak republic and with the importance of these associations. The aim of this contribution is to describe micro-regional associations of municipalities and to evaluate their spatial distribution in Slovakia.*

Key words: *transformation, micro-region, development*

ÚVOD

Z historického hľadiska je zjavné, že postavenie a možnosti rozvoja vidieckeho priestoru sa neustále menili. V 80. rokoch 20. storočia môžeme hovoriť o prechode z rurálnej spoločnosti s tradičnou sociálnou štruktúrou založenou na poľnohospodárstve k urbánnej spoločnosti. V tomto období podiel mestského obyvateľstva prvýkrát prekročil úroveň 50%. V období socializmu môžeme hovoriť o centrálne riadenej spoločnosti, v ktorej obce a mestá nedisponovali skutočnou právnou subjektivitou. V roku 1989 došlo k rozpadu tohto centrálneho systému riadenia a k formovaniu novej sídelnej štruktúry. Najdôležitejšiu zmenu v súvislosti s postavením a rozvojom obcí však priniesla až následná reforma verejnej správy v období rokov 1999-2006.

TRANSFORMÁCIA VIDIECKYCH SÍDEL SR

Štruktúra osídlenia ako aj postavenie a kompetencie obcí sa v priebehu času neustále menia a prispôbujú novým podmienkam. Na tieto zmeny reaguje aj inštitucionálne zabezpečenie verejnej správy. Práve v tejto súvislosti môžeme v období socializmu hovoriť o centrálne riadenej spoločnosti, v ktorej obce a mestá nedisponovali právnou subjektivitou. Vidiecke sídla podliehali procesu integrácie, ktorý mal charakter direktívneho zlučovania obcí alebo ich pripájanie k mestám. Následné formovanie novej sídelnej štruktúry bolo ovplyvnené rozpadom tohto centrálneho systému riadenia v roku 1989. V tomto období Slovensko podstúpilo viacero zmien. Išlo o zmeny, ktoré sa netýkali len oblasti organizácie štátu, ale aj politiky a ekonomiky. Z hľadiska politiky môžeme hovoriť o prechode z totalitného režimu na demokratický, v oblasti ekonomiky došlo k transformácii z centrálne riadenej na trhovú ekonomiku. Obce v tomto období prechádzali opačným procesom ako v období socializmu a obdobie integrácie obcí bolo nahradené obdobím ich odčleňovania od strediskových obcí alebo miest, teda obdobím dezintegrácie.

1 *RNDr. Beáta Pustá, Katedra geografie a regionálneho rozvoja, Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita, Ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov, e. mail: beata.pusta@gmail.com*

Najintenzívnejšou zmenou pre obce však bola reforma verejnej správy v rokoch 1999-2006, prostredníctvom ktorej obce získali skutočnú právnu subjektivitu a ich kompetencie boli prenesené na lokálnu úroveň. K hlavným dokumentom, ktoré boli prijaté vládou Slovenskej republiky v súvislosti s touto problematikou patrili: Stratégia reformy verejnej správy, Koncepcia decentralizácie a modernizácie verejnej správy a Projekt decentralizácie verejnej správy na roky 2003 – 2006. *Stratégia reformy verejnej správy* predstavuje dokument, obsahujúci zásady usporiadania verejnej správy a zásady ďalších koncepcií, napr. reformu vzdelávania, reformu verejných financií a podobne, nevyhnutné pre realizáciu komplexnej reformy verejnej správy. *Koncepcia decentralizácie a modernizácie verejnej správy* súvisela s vytvorením vyšších územných celkov. Tie boli zriadené Zákonom NR SR č. 302/2001 Z. z. o samospráve vyšších územných celkov. *Projekt decentralizácie verejnej správy* na roky 2003 – 2006 súvisel s presunom právomocí, ale aj zodpovedností na obce a s posilnením postavenia miestnej samosprávy. Cieľom navrhovanej zmeny bolo posilniť pôsobenie komunálnej správy vo vidieckych oblastiach a tým zabezpečiť rýchlejší rozvoj vidieka. Dosiahnutie tohto cieľa je podľa Komunálnej reformy (2005) možné štyrmi spôsobmi, a to: plošným zlučovaním obcí, vytvorením združenia, zväzu obcí, medziobecnou spolupracou alebo kombináciou zlučovania obcí a medziobecné spolupráce.

S prenosom kompetencií na lokálnu úroveň však obciam pribudlo aj mnoho problémov. Sú to jednak problémy týkajúce sa ľudského potenciálu, ale aj ekonomické, bytové problémy, problémy v oblasti zdravotníctva, sociálnych služieb a pod. V dôsledku toho začal narastať počet problémových sídel s nepriaznivými predpokladmi ďalšieho rozvoja. V súvislosti s prenosom kompetencií na lokálnu úroveň a so snahou obcí riešiť vzniknuté problémy, sa zároveň výrazne zvýšila potreba spolupráce vidieckych sídel s cieľom zlepšiť svoje možnosti pri riešení aktuálnych problémov a problémov súvisiacich so svojím rozvojom. Jednou z foriem tejto spolupráce sú aj mikroregionálne združenia obcí.

MIKROREGIONÁLNE ZDRUŽENIA OBCÍ

Termín mikroregión (v zmysle mikroregionálneho združenia obcí) sa dnes používa pomerne často, napriek tomu nebol doteraz jednoznačne definovaný. V nasledujúcej časti príspevku uvádzame vymedzenie pojmu mikroregionálne združenie obcí, dôvody vzniku a význam týchto združení.

Spišiak (1999 in Gajdoš 2004) definuje mikroregión ako základnú geografickú jednotku so spoločnou ekonomickou, sociálno-kultúrnou a v neposlednom rade aj environmentálnou problematikou, ktorá je schopná vytvoriť vlastný identický rozvojový program na báze využitia miestnych zdrojov a inovatívnych postupov.

Krnáč (2004) vymedzuje mikroregión ako inštitúciu s vlastnou organizačnou štruktúrou, v ktorej je združených niekoľko obcí spojených ekonomicky alebo geograficky, aby spoločne riešili určité nadobecné problémy alebo plánovali svoj rozvoj. Združenia obcí mikroregiónu majú charakter dobrovoľných nepolitických záujmových združení právnických subjektov alebo občianskych združení.

Slovenská agentúra životného prostredia (SAŽP) chápe pod pojmom mikroregión geograficky ohraničené územie, ktoré má spoločné charakteristiky (prírodné, demografické, historické, kultúrne a pod.).

DÔVODY VZNIKU A VÝZNAM MIKROREGIONÁLNYCH ZDRUŽENÍ OBCÍ

Súčasná európska regionálna politika je založená na systéme operačných programov, fondov, grantových schém a projektov. Tento systém je však pre malé obce pomerne zložitý. Práve z tohto dôvodu sa účelným riešením stáva združovanie obcí do väčšieho celku a vytváranie mikroregiónov, respektíve mikroregionálnych združení obcí.

Michaeli a Kandráčová (1997) zastávajú názor, že združovanie obcí do mikroregiónov je vhodné pre spoločné presadzovanie záujmov a zámerov s cieľom dosiahnuť žiaduce zmeny vo všetkých obciach určitého priestoru a je pozitívnym trendom prebiehajúcim vo vidieckom priestore. Prostredníctvom spoločne vypracovávaných programov podporujú mikroregióny endogénny regionálny rozvoj na základe mobilizovania endogénnych a následne i exogénnych faktorov, pričom posilňovanie kvalifikácie a inovačných možností takýchto malých regiónov vychádza z rozvoja ich kultúry, tradícií a identity.

Dôvody, ktoré podmieňujú vznik jednotlivých mikroregiónov, sú podľa *Labounkovej* (2004) rôzne. V minulosti vznikali predovšetkým monotematicky zamerané mikroregióny, ktoré väčšinou po splnení účelu, pre ktorý bol mikroregión vytvorený, nepokračovali v ďalšej spolupráci. Naopak, niektoré mikroregióny na základoch spolupráce založenej na jednorazovej úlohe postavili ďalšiu spoluprácu a komplexný rozvoj mikroregiónu.

Práve mikroregionálne zoskupenia obcí by podľa *Gajdoša* (2007) mohli vytvárať podmienky k prežitiu i veľmi malých obcí, ktoré z hľadiska nízkeho počtu obyvateľov nemôžu plniť ani základné potreby sociálnej organizácie spoločenstva.

Mikroregionálne združenia obcí sa ako forma medziobecnej spolupráce postupne stávajú prirodzenou súčasťou fungovania väčšiny obcí. Poukazuje na to aj *Gajdoš* (2006), ktorý túto spoluprácu považuje za najvhodnejšiu formu riešenia problémov obcí a rozvoja medzisídelnej regionalizácie. Spolupráca je podľa autora najčastejšie zameraná na budovanie infraštruktúry, na kultúrne a spoločenské akcie pre obyvateľov obcí, športové aktivity, rozvoj cestovného ruchu a turistiky, riešenie problémov so skládkami tuhého komunálneho odpadu a ďalšie.

Význam mikroregionálnych združení obcí môžeme vo všeobecnosti vidieť v tom, že v dôsledku prenosu kompetencií na lokálnu úroveň sa obce začali intenzívnejšie stretávať s mnohými problémami. V súvislosti s prenosom kompetencií a so snahou obcí riešiť vzniknuté problémy sa zároveň výrazne zvýšila potreba spolupráce vidieckych sídel s cieľom zlepšiť svoje možnosti pre riešenie aktuálnych problémov a problémov súvisiacich s rozvojom.

Vznik týchto združení súvisí aj so skutočnosťou, že v súčasných podmienkach dokáže len málo obcí zabezpečiť celú škálu služieb a propagáciu svojho územia. Zoskupovanie obcí a miest do mikroregiónov preto predstavuje efektívne riešenie, ktoré môže prispieť k zvýšeniu kvality života na vidieku.

PROBLEMATIKA MIKROREGIÓNOV V SLOVENSKEJ REPUBLIKE A ICH PRIESTOROVÉ ROZLOŽENIE

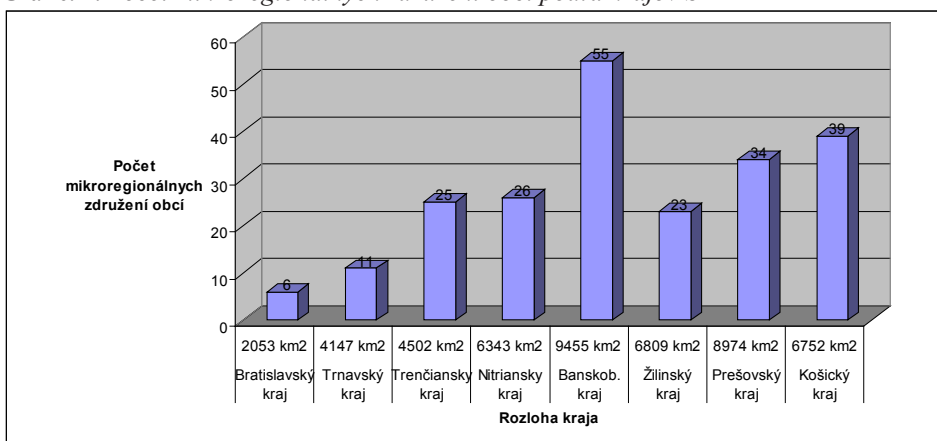
Mikroregionálne združenia obcí na Slovensku sú podľa SAŽP registrované na Ministerstve vnútra SR alebo na príslušných krajských úradoch (KÚ). Registrovanie týchto združení na Ministerstve vnútra SR, sekcii verejnej správy, odbore všeobecnej vnútornej správy je realizované v zmysle zákona č. 83/1990 Zb. o združovaní občanov

v znení neskorších predpisov ako občianskych združení. V prípade registrácie mikroregionálnych združení obcí na krajských úradoch (KÚ), odboroch všeobecnej vnútornej správy v Registri záujmových združení právnických osôb, k tejto registrácii dochádza v zmysle § 20b-f zákona SNR č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov ako združení obcí a v zmysle § 20i ods. 2 zákona 40/1964 Zb. Občianskeho zákonníka v platnom znení ako záujmových združení právnických osôb.

Prvé mikroregionálne združenia obcí na Slovensku začali vznikať začiatkom 90. rokov 20. storočia. V súvislosti so vznikom, registráciou a vedením databázy mikroregionálnych združení obcí v Slovenskej republike sa ako problematická v súčasnej dobe javí absencia centrálného registra týchto združení. Sčasti sa touto problematikou v posledných rokoch zaoberá Slovenská agentúra životného prostredia, Centrum tvorby krajiny, ktorá sa usiluje viesť databázu týchto združení pre potreby Programu obnovy dediny (POD). Podľa SAŽP je udržiavanie tejto databázy problematické z dôvodu, že záujmové združenia právnických osôb nemajú povinnosť informovať krajské úrady o činnosti, resp. o zmenách členskej základne. Dalším dôvodom je aj fakt, že nie všetky krajské úrady poskytli k názvu záujmového združenia aj obce, ktoré doň patria. V prípade mikroregionálnych združení obcí registrovaných na MV SR v zmysle občianskych združení nie sú v registri uvedené obce patriace do daného združenia.

V nasledujúcej časti príspevku sa venujeme problematike priestorového rozloženia mikroregionálnych združení obcí v Slovenskej republike. Pre vypracovanie tejto časti príspevku sme ako základnú údajovú databázu použili práve údaje o počte mikroregionálnych združení obcí v jednotlivých krajoch SR podľa Slovenskej agentúry životného prostredia. V mape č. 1 je znázornených 219 mikroregiónov Slovenskej republiky prislúchajúcich jednotlivým krajom. Podľa spomínanej databázy sú obce v Bratislavskom kraji zoskupené do 6 mikroregiónov, v Nitrianskom kraji do 26, v Trnavskom do 11, v Žilinskom do 23, v Trenčianskom do 25, v Banskobystrickom do 55, v Prešovskom do 34 a v Košickom kraji do 39 mikroregiónov.

Graf č. 1: Počet mikroregionálnych združení obcí podľa krajov SR

Zdroj: Štatistický úrad SR, SAŽP, vlastné spracovanie

V nižšie uvedenej tabuľke č.1 môžeme vidieť prehľad a podklady pre komparáciu jednotlivých krajov Slovenskej republiky s príslušným počtom mikroregiónov. Vzhľadom na rozlohu 9455 km² môžeme konštatovať, že najväčším krajom SR je Banskobystrický kraj, ktorému prislúcha aj najväčší počet mikroregiónov, a to 55. Naopak, najmenší počet mikroregionálnych združení obcí prináleží Bratislavskému kraju.

Tab.1: *Komparácia krajov SR z hľadiska rozlohy, počtu obyvateľov, počtu obcí a počtu mikroregiónov*

Kraj	Rozloha kraja	Počet obyvateľov	Počet obcí	Počet mikroregiónov
Bratislavský kraj	2 053 km ²	616 578	73	6
Trnavský kraj	4 147 km ²	559 934	251	11
Trenčiansky kraj	4 502 km ²	599 859	276	25
Nitriansky kraj	6 343 km ²	706 375	354	26
Banskobystrický kraj	9 455 km ²	653 697	516	55
Žilinský kraj	6 809 km ²	696 347	315	23
Prešovský kraj	8 974 km ²	803 955	666	34
Košický kraj	6 752 km ²	775 509	440	39

Zdroj: Štatistický úrad SR, SAŽP, vlastné spracovanie

ZÁVER

V závere môžeme konštatovať, že pod pojmom mikroregionálne združenie obcí chápeme dobrovoľné združenie niekoľkých obcí zoskupených za účelom riešenia spoločných problémov alebo za účelom rozvoja územia, ktorého sú členské obce súčasťou. Ide o inštitúciu, ktorá disponuje vlastnou organizačnou štruktúrou. Samotný význam mikroregionálnych združení obcí ako aj význam procesu združovania obcí do mikroregiónov môžeme vidieť v tom, že vytvorené združenie poskytuje obciam možnosť dosiahnuť požadované záujmy a zmeny vedúce k rozvoju územia. Význam vzniku týchto združení vzrástol s prenosom samosprávnych kompetencií na obce a mestá v dôsledku čoho sa zvýšila potreba kooperácie a spolupráce hlavne medzi malými a ekonomicky slabými obcami.

V súvislosti s rozvojom vidieckych sídel v kontexte ich transformácie môžeme zhodnotiť, že vidiecke sídla Slovenskej republiky majú v súčasných podmienkach viac príležitostí pre svoj rozvoj ako v období pred rokom 1989.

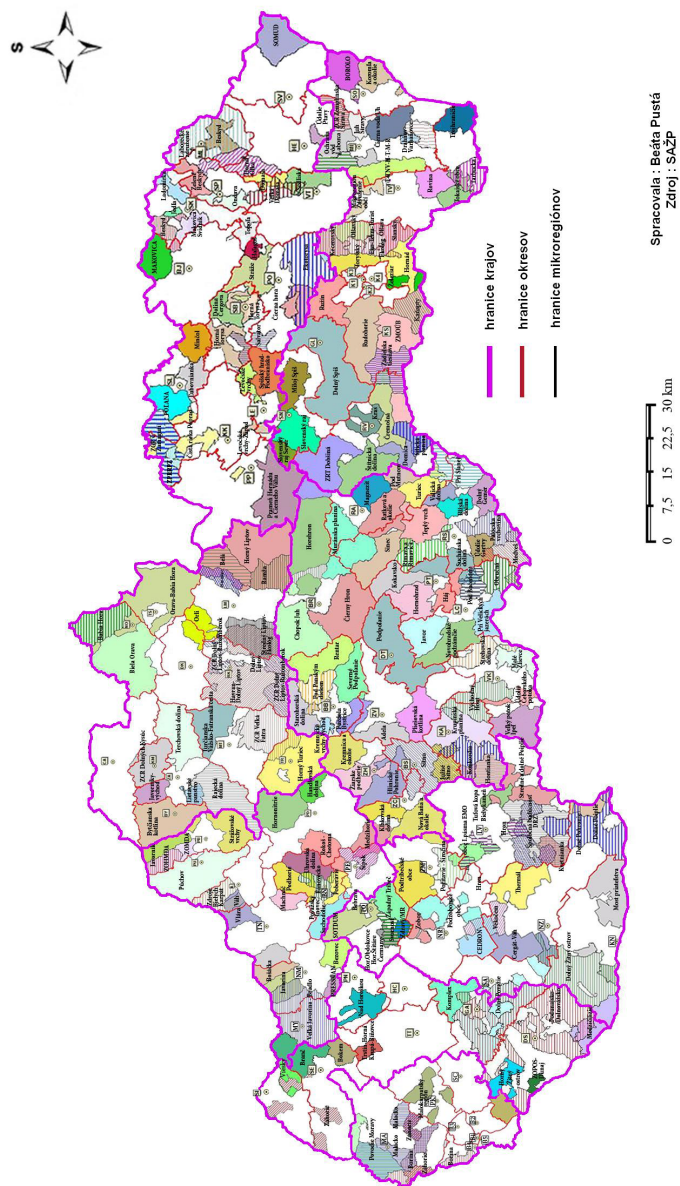
Pri hodnotení priestorového rozloženia mikroregionálnych združení obcí SR sme dospeli k záveru, že najväčší počet týchto združení je sústredených v Banskobystrickom kraji, Košickom a Prešovskom kraji, naopak, najmenej mikroregiónov je lokalizovaných v Bratislavskom a Trnavskom kraji.

POUŽITÁ LITERATÚRA

- BINEK, J. (2005): Problémy venkovských obcí – realita a vnímaní. In: VIII. Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Klímová, V. – Vystupil, J. ed. Brno: MU, ESF, 2005, s. 23-29.
- DANGLOVÁ, O. (2006): Slovenský vidiek, bariéry a perspektívy rozvoja, Ústav etnológie SAV, Bratislava, 2006
- DANGLOVÁ, O. A KOL. (2005): Vidiek v procese transformácie, Ústav etnológie SAV, Bratislava, 2005

Mapa č. 1: Mikroregionálne združenia obcí na Slovensku

MIKROREGIONÁLNE ZDRUŽENIA OBCÍ NA SLOVENSKU

- GAJDOŠ, P. (2004): Typológia regionálnej diferenciácie SR. In: Regionálny rozvoj Slovenska. Východiská a súčasný stav. Faltán, L., Pašiak, J. Bratislava, 2004, s. 54 - 78.
- GAJDOŠ, P. (2006): Potenciály, zdroje a bariéry rozvoja vidieckych obcí na Slovensku (na príklade vybraných okresov Slovenska). In: Obecné noviny, 2006, roč. 16, č. 35-36, s. 14-17.
- GAJDOŠ, P. (2007): Trendy sídelno-regionálneho rozvoja Slovenska ako rozvojové bariéry, Trendy regionálneho a miestneho rozvoja na Slovensku, Bratislava: Ústav etnológie SAV: Centrum pre európsku politiku: Nitra: Katedra etnológie a etnomuzikológie, 2007, s. 33-51.
- KLAMÁR, R. (2007): Strategické plánovanie rozvoja mikroregiónu Ptava. Geografické práce č. 12, FHPV PU, Prešov, 2007
- KOREC, P. (2005): Regionálny rozvoj Slovenska v rokoch 1989-2004, Geografka, Bratislava, 2008
- KRNÁČ, J. (2004): Inštitucionálne zabezpečenie regionálneho rozvoja v podmienkach Banskobystrického kraja, Regionálny rozvoj Slovenska v európskych integračných kontextoch, Bratislava, 2004, s. 52-65.
- LABOUNKOVÁ, V. (2004): Monitoring mikroregionů a rozvojových dokumentů mikroregionů. In: VII. Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Klímová, V. – Vystupil, J. ed. Brno: MU, ESF, 2004, s. 113-118.
- MICHAELI, E., KANDRÁČOVÁ, V. (1997): Mikrogeografia a rozvoj regiónov. In: Aktuálne problémy regionálneho rozvoja. Zborník z medzinárodnej konferencie IROMAR. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, 1997, s. 325-335.
- NIŽŇANSKÝ, V. (2005): Decentralizácia na Slovensku. Bilancia nekonečného príbehu (1995-2005), Úrad vlády SR, Bratislava, 2005
- NIŽŇANSKÝ, V. (2006): Interview: Decentralizované Slovensko je jediným dlhodobou udržateľným riešením. Dostupné na: <http://www.euractiv.sk/regionalny-rozvoj/interview/interview-decentralizovane-slovensko-je-jediny-dlhodobou-udr>
- PARÍKOVÁ, M. (2006): Diferenciačné procesy lokálnych spoločností na Slovensku po roku 1989, Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Katedra etnológie a kultúrnej antropológie, Bratislava, 2006.
- PAVLÍKOVÁ, G., MAŘÍKOVÁ, P., HEROVÁ, I. (2009): Součinnost obyvatel venkova jako faktor rozvoje. In: Regionální politika v ČR: efekty a nové výzvy. GaREP Publishing, Brno, 2009
- SLAVÍK, V. (2007): Verejná správa. Študijný materiál, Prírodovedecká fakulta UK, Bratislava, 2007
- STEJSKAL, J., KOVÁRNÍK, J. (2009): Regionální politika a její nástroje. Portál, Praha, 2009
- SVOBODOVÁ, H. (2009): Priority rozvoje venkovských obcí pohledem místních aktérů. In: Sborník příspěvků Region v rozvoji společnosti 2009. Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně, Brno, 2009, s. 277- 282.
- ŠKULTÉTY, P. (2001): Základy verejnej správy, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, 2001
- TVRDOŇ, J. (2004): Analýza dopadov systémových zmien (po roku 1989) na regionálne disponibility. In: Faltán, L., Pašiak, J. Regionálny rozvoj Slovenska - východiská a súčasný stav. Sociologický ústav Slovenskej akadémie vied. 2004, s. 17-50.

ZUBRICKÝ, G. (2005): Geografia vidieka 1. Geografika, Bratislava, 2005

Internetové zdroje

Ministerstvo vnútra SR : www.minv.sk (navštívené 10/2009)

Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja SR:

<http://www.build.gov.sk/mvrrsr/index.php?lang=sk&cat=0> (**navštívené 12/2009**)

Slovenská agentúra životného prostredia: www.sazp.sk (navštívené 09/2009)

MIKROREGIÓN Y SR (2008): dostupná na : <http://www.sazp.sk/mikroregiony/>
(navštívené 10/2010)

MIKROREGIÓN Y PODPORUJÚ REGIONÁLNY ROZVOJ (2000): dostupné na:
http://www.sazp.sk/slovak/novinky/akcie/sem/sem_sec.htm (navštívené 3/2010)

Dokumenty, zákony a iné

Komunálna reforma (2005). Materiál pre verejnú diskusiu.

Politika rozvoja vidieka 2007 – 2013. Dostupné na:

http://ec.europa.eu/agriculture/rurdev/index_sk.htm (navštívené 01/2010)

Program obnovy dediny. Aktualizácia na roky 2007-2013. Dostupné na:

<http://www.enviro.gov.sk/servlets/files/16739> (navštívené 11/2009)

<http://www.sazp.sk/slovak/struktura/cuper/pod2008/index.htm> (navštívené 11/2009)

Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce. Dostupné na:

http://www.priateliazeme.sk/cepa/pdf/rozvoj_obce.pdf (navštívené 11/2009)

Zákon NR SR č. 369/1990 Z. z. o obecnom zriadení

Zákon NR SR č. 503/2001 Z. z. o podpore regionálneho rozvoja

Zákon NR SR č. 231/1999 Z. z. o štátnej pomoci

MICRO-REGIONAL ASSOCIATIONS OF MUNICIPALITIES AS ONE OPTION OF THE DEVELOPMENT OF RURAL COMMUNITIES IN THE CONTEXT OF THEIR TRANSFORMATION

Summary

Micro-regional association of municipalities is a voluntary association of several municipalities grouped for the purpose of common problem solving or for the purpose of the development of the region in which the member municipalities are included. It is an institution with own organizational structure. The significance of micro-regional associations of municipalities as well as the importance of the process of their unification into micro-regions can be seen in the fact that the established association gives the municipalities an opportunity to achieve desired benefits and changes leading towards the development of the region. The importance of the formation of these associations has grown with the transfer of self-governing competences to municipalities, what in consequence increased the need for cooperation and partnership mainly among small and economically weak municipalities. In connection with the transformation of rural communities and their development we can also note that the rural communities of the Slovak republic have in recent conditions more opportunities for their development as they had in the era before 1989.

By the evaluation of spatial distribution of the micro-regions of the Slovak republic we can state that the highest number of micro-regions is concentrated in Banská Bystrica region, Košice region and Prešov region, and conversely, the lowest number of micro-regions is localized in Bratislava region and Trnava region.

Recenzovali: Prof. RNDr. Robert Ištók, PhD.
RNDr. Dáša Oremusová, PhD.

PREDPOKLADY CESTOVNÉHO RUCHU NA ÚZEMÍ NÁRODNÉHO PARKU SLOVENSKÝ RAJ S EMPIRICKÝM PRÍKLADOM KOMPARÁCIE SPOKOJNOSTI NÁVŠTEVNÍKOV POČAS ZIMNEJ A LETNEJ SEZÓNY V JEHO JUŽNEJ ČASTI

*Martin ROSIČ¹ – Jana MITRÍKOVÁ² – Radoslav KLAMÁR³
Marcel KOVAL⁴ – Anna ORLOVSKÁ⁵*

Abstract: *This article analyzes the natural and cultural-historical location conditions and realisation conditions (transport and accommodation) of tourism in Slovak Paradise National Park with the mapping appendices. The analysis of tourism conditions is followed by a brief assessment of the impact of tourism on the regional development. The second part is devoted to the comparison of visit rate survey and visitors satisfaction with the National Park during the winter and summer season in its southern part.*

Key words: *Slovak Paradise National Park, tourism, location conditions of tourism, realisation conditions of tourism, regional development*

ÚVOD

V globálnom meradle je cestovný ruch jedným z najrýchlejšie sa rozvíjajúcich odvetví. Je vo všeobecnosti považovaný za odvetvie budúcnosti s ohľadom na multiplikačné efekty (ekonomický rast, zamestnanosť, trvaloudržateľný rozvoj a sociálna kohézia) sprevádzajúce jeho rozvoj. Má prierezový charakter a na jeho realizácii sa priamo podieľa celý rad ďalších odvetví (doprava, kultúra, stavebníctvo, zdravotníctvo, priemyselné odvetvia, poľnohospodárstvo atď.). Cestovný ruch sa stal neoddeliteľnou súčasťou životného štýlu a životnej úrovne obyvateľstva. Plní dôležitú funkciu pri zabezpečovaní reprodukcie fyzických a duševných síl človeka prostredníctvom rekreačných a iných spoločenských činností uplatňovaných vo voľnom čase.

Slovenská republika disponuje značným potenciálom pre rozvoj cestovného ruchu, keď spomedzi 39 medzinárodne uznávaných atraktivít disponuje 38 (t.j. všetkými okrem mora). Napriek uvedeným skutočnostiam mnohé regióny Slovenska sú z hľadiska cestovného ruchu iba veľmi málo konkurencieschopné, pričom toto zaostávanie pramení zo slabšej pripravenosti regiónov, nízkej úrovne poskytovaných služieb a nepripravenej marketingovej stratégie ako reakcie na meniace sa potreby a požiadavky cieľovej skupiny návštevníkov.

1 **RNDr. Martin Rosič, PhD.,** Katedra geografie a regionálneho FHPV PU v Prešove, Ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov, e-mail: rosmat@post.sk

2 **RNDr. Jana Mitříková, PhD.,** Katedra geografie a regionálneho rozvoja FHPV PU v Prešove, Ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov, e-mail: jankageo@unipo.sk

3 **RNDr. Radoslav Klamár, PhD.,** Katedra geografie a regionálneho rozvoja FHPV PU v Prešove, Ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov, e-mail: klamar@unipo.sk

4 **Bc. Marcel Koval',** študent, Katedra geografie a regionálneho rozvoja FHPV PU v Prešove, Ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov, e-mail: kovalmarcel@yahoo.com

5 **Mgr. Anna Orlovská,** absolventka, Katedra geografie a regionálneho rozvoja FHPV PU v Prešove, Ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov, e-mail: orlovska.anna@gmail.com

No aj na území Slovenska existujú viaceré pozitívne príklady toho ako je možné skĺbiť súbor lokalizačných, selektívnych a realizačných predpokladov s dobrou marketingovou stratégiou na viac rešpektujúcou princípy trvalo udržateľného rozvoja a požiadavky ochrany životného prostredia. Jedným z takýchto perspektívnych a už aj v súčasnosti rozvíjajúcich sa regiónov je územie Národného parku Slovenský raj.

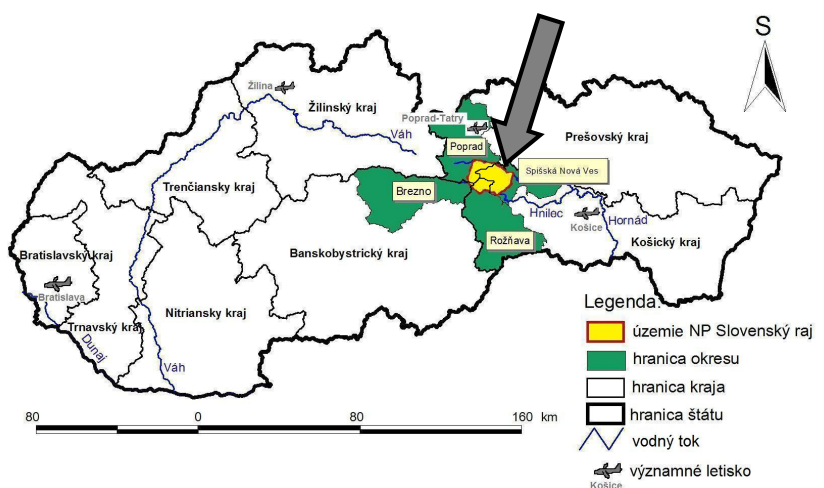
Cieľom príspevku je analyzovať a zhodnotiť predpoklady cestovného ruchu v národnom parku Slovenský raj (NP SR) s fokusom na empirickú rovinu komparácie spokojnosti návštevníkov so službami počas letnej a zimnej sezóny v južnej časti predmetného územia. Definovanému cieľu bolo prispôbené adekvátne metodologické inštrumentárium. Základom bola realizovaná rekognoskácia v hodnotenom regióne a zároveň boli výsledky terénneho výskumu doplnené selekciou relevantných zdrojov literatúry pojednávajúcej o hodnotenom probléme ako aj o vybranom území. Tvrdé dáta boli vhodným spôsobom doplnené súborom mäkkých dát ako výstupu dotazníkového šetrenia. Výsledkom počiatočných analytických prác bola syntéza v podobe komplexného zhodnotenia potenciálu územia pre vybrané aktivity cestovného ruchu s ohľadom na potreby návštevníkov. Získané informácie je možné po náležitej úprave využiť pri plánovaní a manažmente v rozvoji hodnoteného územia.

POLOHA A VYMEDZENIE ÚZEMIA

Národný park Slovenský raj (ďalej NP SR) sa nachádza na rozhraní východného a stredného Slovenska, pričom väčšou časťou leží v západnej časti východného Slovenska. Administratívne je územie NP Slovenský raj súčasťou Košického, Prešovského a Banskobystrického kraja. Územne v sebe zahŕňa tieto okresy: Rožňava (KE kraj) – južná časť, Spišská Nová Ves (KE kraj) – prevažne centrálna časť územia, Poprad (PO kraj) – severná časť a Brezno (BB kraj) len malá oblasť v západnej časti sledovaného územia podľa súčasne platného územného členenia Slovenskej republiky (mapa 1).

Mapa 1

Poloha NP Slovenský raj v rámci Slovenska

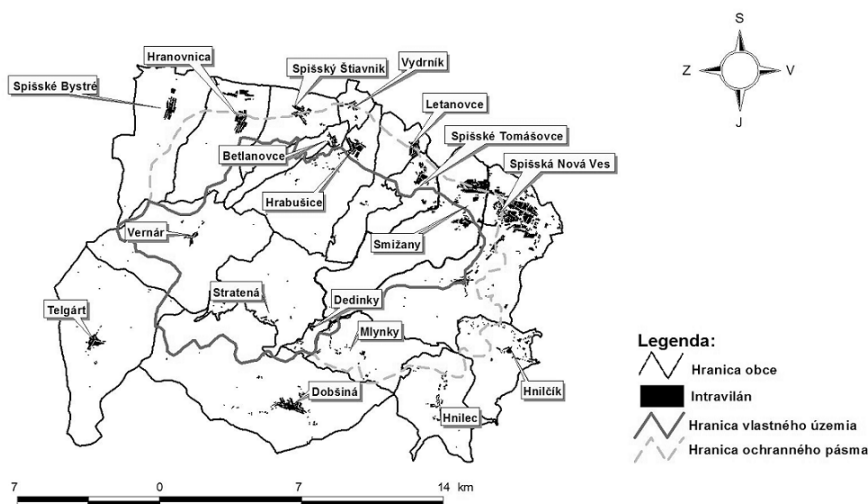
Z hľadiska územnej štruktúry NUTS na Slovensku môžeme územie Národného parku Slovenský raj zaradiť do nasledovných úrovní: NUTS 1 Slovenská republika, na úrovni NUTS 2 sa nachádza v regiónoch Východné a Stredné Slovensko, na úrovni NUTS 3 sa nachádza vo VÚC Košice, Prešov a Banská Bystrica a na úrovni NUTS 4 sú to okresy Spišská Nová Ves, Rožňava, Poprad a Brezno (<http://www.ueos.sk/mvrr.sr/isvov/s6/nuts-info.htm>, 10.3.2009).

Územie národného parku je súčasťou katastrálnych území týchto obcí: Betlanovce, Dedinky, Dobšiná, Hnilec, Hnilčík, Hrabušice, Hranovnica, Letanovce, Mlynky, Smižany, Spišské Bystré, Spišská Nová Ves, Spišský Štiavnik, Spišské Tomášovce, Stratená, Vernár, Vydrník, Telgárt (mapa 2).

Výmera Národného parku Slovenský raj je 19 763 ha, ochranného pásma 13 011 ha. Má nepravidelný len málo oválny tvar v smere západ – východ. Dĺžka národného parku Slovenský raj v smere severozápad – juhovýchod je cca 30 km a v smere juhozápad – severovýchod cca 25 km (Potočná, Nowak, 2008, Slovenský raj 1:50 000, 2007).

Mapa 2

Obce v zázemí NP Slovenský raj

Spracoval: Bc. Kovač, M. 2010
Podľa: Databáza Arcview 3.2

Národný park Slovenský raj bol začlenený (jeho najhodnotnejšie časti) do sústavy území európskeho významu Natura 2000 a jeho juhovýchodná časť do vtáčieho územia CHVÚ Volovské vrchy (<http://mikroregion.slovensky-raj.sk/pages/projekty/srv-slovensky-raj-analyza.pdf>, 15.3.2009).

Najnižší bod územia je údolie Hornádu pri Smižianskej Maši 473 m n. m. (Hric, 1991) nachádzajúci sa v severovýchodnej časti NP a naopak najvyšší bod územia tvorí Predná hoľa s výškou 1545,6 m n. m. západne od Vernára (Jiroušek, Kozák, 1993).

PRÍRODNÉ PREDPOKLADY

Geologická stavba a reliéf

Územie je po štruktúrnej stránke budované horninami vekovo siahajúcimi od prvohôr až po štvrtohory. Slovenský raj je súčasťou severogemeridného synklinálneho pásma Slovenského Rudohoria (Pitoniak, 1978). Prevládajú druhohorné horniny najmä triasové vápence, čiastočne dolomity a dolomitické vápence podliehajúce krasovateniu (účinnok H_2O) (Petrík, 2006). Nekrasové horniny hlavne spodného triasu sú odkryté v hlbokých dolinách potokov a riek (Klauzy, Lesnica, Hnilec). V severnej časti sú to najmä kvartérne sedimenty Hornádskej kotliny (štrky, piesky, íly).

Reliéf je jedným zo základných predpokladov lokalizácie cestovného ruchu. Je ovplyvnený geologickou stavbou územia, tektonikou a inými endogénnymi a exogénnymi činiteľmi. Štruktúra reliéfu do určitej miery ovplyvňuje, ale aj podmieňuje vznik a charakter ostatných prvkov fyzickogeografického komplexu akými sú vodstvo, pôda, vegetácia. Reliéf a jeho vplyv sa taktiež uplatňuje aj v lokalizácii aktivít človeka v krajine vo forme rozmiestnenia sídel, komunikácií, priemyslu, poľnohospodárstva a samozrejme cestového ruchu.

Z hľadiska cestovného ruchu je dôležité sledovať niekoľko charakteristík reliéfu na sledovanom území. Nadmorská výška, relatívna výšková členitosť, sklonitosť a expozičia svahov, geomorfologické osobitosti napr. kontrastné formy reliéfu. Najväčší vplyv z morfológických prvkov terénu na využitie krajiny v sledovanom území z hľadiska cestovného ruchu má relatívna výšková členitosť (energia reliéfu) a výskyt kontrastných foriem. Údaje o relatívnej výškovej členitosti poskytujú informácie o rozdieloch medzi absolútnou výškou najvyššie a najnižšie položeného miesta na ploche kruhu s polomerom 2 km geomorfologického celku (Michaeli, 2006). Je sumárnou charakteristikou, ktorá v sebe zahŕňa vyjadrenie niekoľkých morfológických prvkov, ktoré sa výraznou mierou podieľajú na využívaní krajiny (Mariot, 1969).

Kontrastné formy reliéfu, ktoré podmieňujú osobitné funkčné využitie prostredia v miestach, v ktorých sú lokalizované, sú vysoko atraktívne a vzbudzujú záujem účastníkov cestovného ruchu. Preto sme ich podrobnejšie rozdelili do skupín:

Bodové – osamotené bralá, výrazné vrcholy, jaskyne, priepasti, vodopády

Líniové – doliny, tiesňavy, rokliny, meandre, chrby, skalné steny

Plošné – krasové planiny, skalné mestá

Tieto formy majú schopnosť vytvárať určité uzly a ohniská koncentrácie záujmu účastníkov cestovného ruchu (výskyt i na malých územiach), čoho príkladom je práve sledované územie. Dôležitá je aj estetická hodnota výhľadov do okolia (ide o subjektívne hodnotenie). Len syntéza komplexných hodnotení všetkých komponentov skupiny lokalizačných predpokladov cestovného ruchu umožňuje získať celkový obraz potencie krajiny (Mariot, 1983).

Hranice národného parku nie sú totožné s hranicami geomorfologického celku Slovenský raj. Územie parku a ochranného pásma patrí podľa geomorfologického členenia Slovenskej republiky do dvoch oblastí:

a) **Oblasť Slovenské Rudohorie** s celkami: 1. Spišsko-gemerský kras – jeho podcelok Slovenský raj tvorí centrálnu časť parku. 2. Stolické vrchy – do parku zasahujú nepatrne na juhozápade od kóty Ondrejisko (1270,6 m n. m.) 3. Volovské vrchy – zasahujú do územia národného parku najmä v juhovýchodnej a východnej časti.

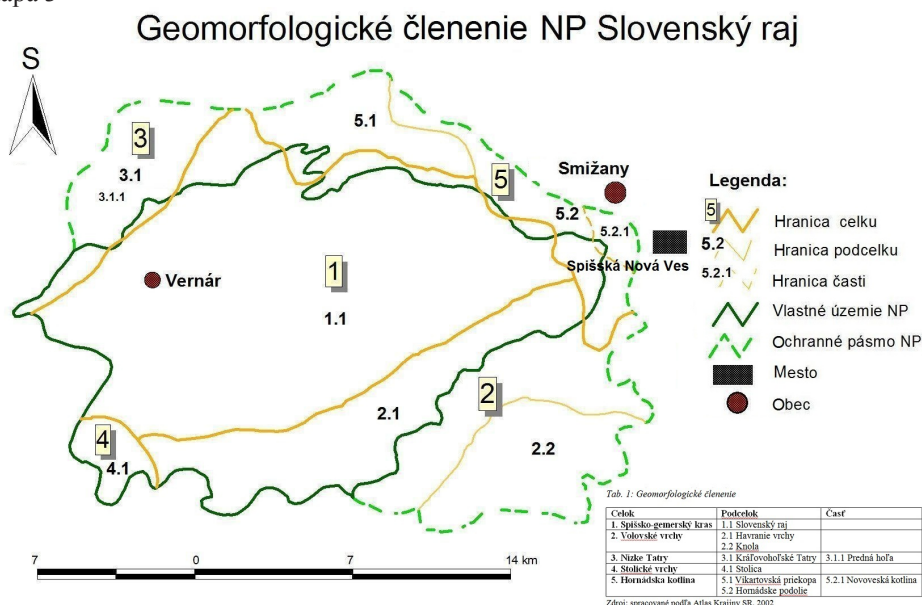
b) **Oblasť Fatransko-tatranská** zaberá len malú časť svojimi celkami: 1. Nízke Tatry – územie parku na západ od obce Vernár. 2. Hornádska kotlina – zasahuje do ochranného pásma na severe (Mucha a kol., 2000).

Na území Národného parku Slovenský raj sa nachádza 5 geomorfologických celkov (mapa 3, tab. 1 súčasťou mapy)

V reliéfe dominujú dve geomorfologické formy. A to *krasové planiny* (Glac, Geravy, Skala, Pelc) a *riečne doliny*, ktoré územie rozčlenili. V okrajových častiach dominujú kaňony riek Hnilca a Hornád. Do okrajov planín sa zarezali tiesňavy ako Veľký a Malý Sokol, Kysel', Piecky, Suchá Belá a iné. Zdobia ich vodopády, skalné stupne, kaskády, pereje (Mucha a kol., 2000).

Výškové pomery v predmetnom území približujú mapy 4 a tab. 2, ktorá poukazuje na vhodnosť relatívnej výškovej členitosti reliéfu pre účely cestovného ruchu.

Mapa 3

Spracoval: Kovač, 2008
Podľa: Atlas krajiny SR, 2002

Hranice územia Národného parku Slovenský raj tvoria prielomové doliny Hnilca na juhu a Hornádu na severe pokračujú ďalej na sever Hornádskou kotlinou v severovýchodnej časti siahajú až takmer ku Kozím chrbtom. V Hornádskej kotline sa nachádza najnižší bod územia a to pri výtoky rieky Hornád z opisovaného územia pri Smižianskej Maši 473 m n. m. Práve Hornádska kotlina, najmä jej severná a severovýchodná časť, patrí medzi najnižšie položené územia v rámci celého národného parku. Je potrebné spomenúť, že ani dna jednotlivých rokľín nedosahujú vysoké hodnoty (najmä vstupné časti). Centrálnu časť územia tvorí podcelok Slovenský raj, ktorý sa ťahne v smere juhozápad – severovýchod, pričom nadmorská výška vzrastá od severu na juh. Najvyššie hodnoty

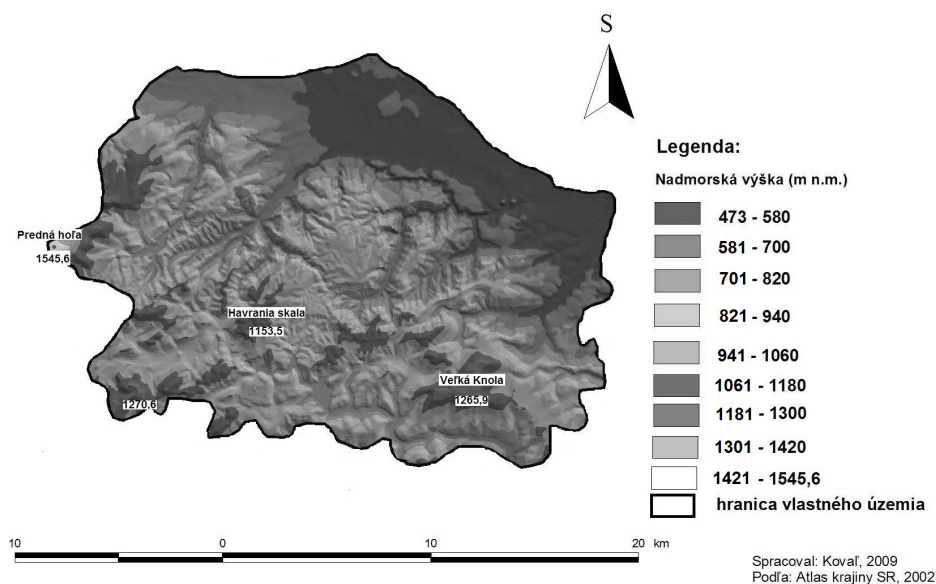
dosahuje v južnej časti vrcholmi ako Remiaška 1167 m n. m., Havrania skala 1153 m n. m. atď. Ostatné vyššie položené časti ako Volovské vrchy s podcelkami Knola a Havranie vrchy zaberajú juhovýchodné až východné časti (Veľká Knola 1265,9, Holý kameň 1106,6, Muráň 1259,9 m n. m.). Najvyššie položené časti územia sa nachádzajú v okolí Prednej hole s nadmorskou výškou presahujúcou 1500 m n. m., pričom tie sa zaraďujú do stupňa vysokých vysočín (ide len o nepatrnú časť územia). Geomorfologické podcelky Knola (745 - 1265,9 m n. m.), Havranie vrchy (560 - 1200 m n. m.) a celok Stolické vrchy (1000-1270 m n. m) by sme z hľadiska výškovej diferenciácie podľa nadmorskej výšky mohli zaradiť do stupňa stredovysočiny (801 - 1500 m n. m.). Pričom malá časť Knoly, okolie Mlyniek a Havraních vrchov (m. č. Novoveskej Huty) patria aj do stupňa nízkych vysočín (301 - 800 m n. m.). Hornádska kotlina (celok) - Vikartovská priekopa, Hornádske podolie (podcelky) a v rámci neho Novoveská kotlina (časť) s výškami od 473 do cca 700 m n. m. môžeme začleniť do stupňa nízkych vysočín (301 - 800 m n. m.). Do tohto stupňa môžeme zaradiť aj niektoré dolné úseky roklín najmä na severe územia. Stupeň nížin (0 – 200 m n. m.) sa podľa tohto členenia na sledovanom území nenachádza. Na území NP Slovenský raj sa nachádza len stupeň vysočín, čiže nízke, stredné a malá časť vysokých vysočín prítlačlivých pre cestovný ruch. V týchto stupňoch môžeme mnohokrát pozorovať kontrastné formy reliéfu (Michaeli, 2006). Výšková členitosť podporuje vznik rôznych foriem cestovného ruchu, letnú a zimnú rekreáciu, turistiku, vysokohorskú turistiku, zimné športy, klimatickú liečbu (Otrubová, 1991).

Väčšiu výpovednú hodnotu pri hodnotení atraktivity prostredia pre cestovný ruch pri hodnotení geomorfologických podmienok má členenie sledovaného územia podľa relatívnej výškovej členitosti (energia reliéfu) (Kopšo, 1992). Na hodnotenie tejto kategórie budeme používať typológiu vypracovanú podľa Mazúr, Mazúrová (Michaeli, 2006). Títo autori vyčlenili nasledujúce stupne. Roviny s relatívnou výškovou členitosťou 0 – 30 m, pahorkatiny s relatívnou výškovou členitosťou 31 – 100 m, nižšie vrchoviny s relatívnou výškovou členitosťou 101 – 180 m, vyššie vrchoviny s relatívnou výškovou členitosťou 181 – 310 m, nižšie hornatiny s relatívnou výškovou členitosťou 311 – 470 m, vyššie hornatiny s relatívnou výškovou členitosťou 471 – 640 m a veľ'hornatiny 641 m a viac.

Na území Slovenského raja sa nachádza 5 stupňov relatívnej výškovej členitosti. Prvý (0-30 m) a siedmy stupeň (t.j. 641 m a viac) relatívnej výškovej členitosti sa v sledovanom území nenachádza. Druhý stupeň – mierne až stredne zvlnený reliéf sa nachádza iba v Hornádskej kotline (pás od Smižian po Hranovnicu), sčasti plošiny Glac, Geravy, Skala, Pelc. Tretí stupeň – silne zvlnený až mierne rezaný reliéf nachádzajúci sa severovýchodnej časti v katastroch Smižian a Spišskej Novej Vsi, okolie Novoveskej Huty, ďalej okraje plošín Glac a Geravy. Štvrtý stupeň – stredne rezaný reliéf môžeme nájsť v okolí Vernára, od sedla Besník po sedlo Kopanec, na východ prechádzajúc riečiskom Hnilca po Dobšinskú ľadovú jaskyňu, ďalej od Stratenej cez Dedinky až po Mlynky a na severe lemujúc Hornádsku kotlinu. Piaty stupeň – hlboko rezaný reliéf je rozšírený v centrálnej časti (rokliny), juhovýchodnej časti a tiež od Ondrejiska severovýchodným smerom na Sokol. Šiesty stupeň – veľmi hlboko rezaný reliéf je koncentrovaný najmä do okolia Prednej hole a Veľkej Knoly. Ide o plošne malé územia (Spracované podľa Atlasu SSR, 1980, Atlasu krajiny Slovenskej republiky 2002 a mapy Slovenského raja 1: 50 000, 2007).

Mapa 4

3D model územia NP Slovenský raj

Tab. 2: *Vhodnosť relatívnej výškovej členitosti reliéfu pre účely cestovného ruchu*

Relatívna výšková členitosť	Vhodné rekreačné aktivity	Geomorfologické celky (územie)
0 – 30 m	a, b, c, e, f, g, h, i, j	Nevyskytuje sa na danom území
31 – 100 m	a, b, c, d, f, g, h, i	Hornádska kotlina od Smižian po Hranovnicu
101 – 180 m	a, c, d, e, i, m, n	J od Smižian a SN, okolie Novoveskej Huty, ďalej na plošine Geravy a Glac.
181 – 310 m	a, c, d, e, m, n, k	Okolie Vernára, od sedla Besník po sedlo Kopanec, a na V tiahnuc riečištom Hnilca po DLJ. Ďalej od Stratenej cez Dedinky až po Mlynky a na S lemujúc Hornádsku kotlinu. Skalolezectvo v okolí Tomášovského výhľadu
311 - 470 m	c, d, m, n	V centrálnej a JV časti a tiež od Ondrejiska SV smerom na Sokol.
471- 640 m	d, m	Okolie Prednej hole a Knoly (malá časť)
nad 640 m	d, k	Nevyskytuje sa na danom území

Aktivity: a – chatárenie, b – loptové hry, c – pasívny odpočinok, d – turistika, e – poľovníctvo, f – záhradkárstvo, g – mototuristika, h – cykloturistika, i – rybolov, j – vodné športy, k – horolezectvo, l – korčuľovanie, m – lyžovanie, n – sánkovanie
(Zdroj: Mariot, 1983)

Klíma

Slovenský raj patrí do mierneho klimatického pásma s prevládajúcim západným prúdením vzduchu s celoročnou premenlivosťou počasia. Územie leží na rozhraní medzi relatívne suchou Hornádskou kotlinou a vlhkejšou oblasťou Slovenského Rudohoria. Priemernou nadmorskou výškou 845 m sa blíži k horskému typu klímy, pričom teplotné pomery v podstate určuje značné rozpätie nadmorských výšok a modifikuje veľká členitosť reliéfu. Podľa klimatickej klasifikácie spracovanej Končekom (Atlas SSR, 1980) je celé územie národného parku začlenené do dvoch základných klimatických oblastí a to mierne teplej oblasti a chladnej oblasti.

Nižšie položené časti do nadmorskej výšky cca 800 m patria do **mierne teplej oblasti**, *okrsok (M2)* mierne teplý, mierne vlhký so studenou zimou, dolinový. S priemernou júlovou teplotou nad 16 °C a s počtom letných dní menej ako 50 v roku. Na území NP Slovenský raj zaberá najmä Hornádsku kotlinu a zasahuje aj do centrálnej prevažne severnej časti územia.

Vyššie položené plošiny sú v **chladnej oblasti** s priemernou júlovou teplotou od 12 do 16 °C, *okrsok (C1)* mierne chladný. Tá zaberá podstatnú časť NP Slovenský raj. Najvyššie časti, aj to len okolie Prednej hole, nad 1450-1500 m n. m. zasahujú do chladnej oblasti, *okrsok (C2)* studený (chladný) horský s priemernou júlovou teplotou 10 - 12 °C. Táto oblasť je humídna, pretože v celoročnej bilancii prevládajú zrážky nad výparom (Atlas krajiny Slovenskej republiky, 2002).

Priemerná ročná teplota podstatnej časti Slovenského raja je cca 5 - 6 °C, horské časti majú 4 - 5 °C, pričom priemer najvyššie položených častí je nižší než 4 °C. Kým Hornádska kotlina má 6-7°C. Ročný priemerný úhrn zrážok sa pohybuje medzi 800 - 900 mm a iba v povodí Hornádu medzi 650-800 mm. Množstvo zrážok na osi Spišská kotlina smerom k Nízkym Tatrám prudko vzrastá, oblasť Spiša patrí k tzv. zrážkovému tieňu (Pitoniak a kol., 1978).

Najteplejší mesiac roka je júl s priemernými teplotami v Hornádskej kotline 16 až 17 °C a v centrálnych oblastiach Slovenského raja 15 - 16 °C a najchladnejším je január s mesačným priemerom -5 až -6 °C (Hric, 1991). Vplyv hôr sa v ročnom priebehu teploty prejavuje teplejšou jeseňou ako jarou, čo vyhovuje aj aktivitám na území národného parku aj po letnej sezóne. Ročný počet mrazových dní je okolo 170, pričom sa prvé mrazy vyskytujú koncom septembra a posledné sa môžu vyskytnúť ešte koncom mája, v Hnileckej doline i začiatkom júna. Územie má preto priaznivé podmienky pre zimnú turistiku a zimné športy ako zjazdové a bežecké lyžovanie a ľadolezectvo. Zjazdové lyžovanie je lokalizované v strediskách miestneho charakteru Mlynky – Biele Vody, Dedinky, Dedinky – Dobšinská Maša, Vernár, Hrabušice – Zelená hora, Dobšinská Ľadová Jaskyňa, časť Dolka a iné.

Počet letných dní s maximálnou teplotou 25 °C a vyššou býva v dolinách pri Hornáde okolo 30, v Dedinkách menej ako 20. Pre kúpanie nie sú na území veľmi priaznivé podmienky. Palmanská Maša všeobecne patrí k našim najchladnejším vodným nádržiam. Je vhodná predovšetkým na ňlnkovanie a rybolov. Obdobie s priemernou dennou teplotou 15 °C a viac, ktorá určuje tzv. klimatické leto a poskytuje dobré možnosti na stanovanie a pobyt v prírode, začína v najvyšších polohách oblasti v polovici júna a trvá do 24. augusta (http://www.slovenskyraj.sk/?o_raji_pod&pod=30&eid=&PHPSESSID=c1b-11d73ec359602e045c2959b0974e8, 25.3.2009).

Pomerne častým javom v území sú teplotné inverzie, ktoré majú obmedzený rozsah, ale sú celoročným úkazom. Priemerný počet dní s hmlou je vo vrcholových oblastiach okolo 50 %, v tiesňavách až 90 %. Na rozvoj jednotlivých aktivít cestovného ruchu vplýva prevažne negatívne. Počtom 50 až 65 búrkových dní do roka patrí celá oblasť medzi oblasti s najčastejšími búrkami na Slovensku, čo má nepriaznivý vplyv na rozvoj jednotlivých externých aktivít cestovného ruchu. Priaznivý pre rozvoj cestovného ruchu nie je ani ročný priebeh zrážok, ktorý dosahuje maximálne hodnoty v mesiacoch máj až august.

Severná okrajová časť národného parku pozdĺž Hornádu je v zime i napriek značnej nadmorskej výške a nízkym teplotám skromne zásobená snehom. V stredných a vyšších polohách NP Slovenský raj ako aj v Hnileckej doline vrátane zimných športovísk na Kláštorisku a na Dedinkách sa snehové pomery výrazne zlepšujú. Snehová pokrývka sa tu objavuje už na začiatku novembra a trvá do apríla. Celkove trvá snehová pokrývka v nižších polohách 80, vo vyšších polohách 110 až 120 dní, čo je predpoklad jej praktického využitia na zimné športy počas 3 až 4 mesiacov od polovice decembra do konca marca, ojedinele do začiatku apríla (http://www.slovenskyraj.sk/?o_raji_pod&pod=30&eid=&PHPSESSID=c1b11d73ec35902e045c2959b0974e8, 30.3.2009).

Bezvetrie je zaznamenávané až v 22% všetkých pozorovaní, čo je významné pre rozvoj aktivít cestovného ruchu (Hric, 1991).

Vodstvo

Z hydrografického hľadiska možno Slovenský raj rozdeliť na tri oblasti:

- územie odvodňované do podzemia (krasové planiny ako Geravy, Glac, Skala, Pelc)
- územie odvodňované do kaňonov a tiesňav
- územie s povrchovým odtokom (pieskovcový a bridličnatý podklad)

Tieto tri oblasti úzko súvisia z geologickými pomermi (Hric, 1991). Hlavnými zdrojmi vodnosti tokov sú zrážky (dážď, sneh), hovoríme o snehovo – dažďovom režime odtoku.

Oblasť Národného parku Slovenský raj odvodňujú dva hlavné toky, severnú časť Hornád a južnú jeho pravostranný prítok Hnilec, ktorý sa doň vlieva mimo predmetného územia. Len malá časť tejto oblasti odvodňovaná Dobšinským potokom prameniacim pod Hanesovou patrí do povodia Slanej. Je potrebné spomenúť, že rieka Hornád tvorí od Hrabušíc po Čingov dolinu *antecedentno-epigenetického* charakteru, od Čingova po Spišskú Novú Ves je založený na zlome. Pozdĺž úpätného zlomu sa dvíhal Slovenský raj a relatívne poklesla Hornádska kotlina. Hornád sa stačil zarezávať od dvíhajúceho sa pohoria. Takto sa nám javí kaňon Hornádu ako *antecedentný*, ale môžeme ho označiť i za *epigenetický*, lebo predchodca Hornádu pred zarezaním sa do odolných vápencov tiekol na mäkkých paleogénnych horninách. Po Ludmanku sú vyvinuté význačné zaklesnuté meandre príznačné pre antecedentné úseky dolín. Priebeh Hornádu od Ludmanky po ústie Lesnice prezrádza, že tu rieka využíva pukliny a na východ od Lesnice využíva zlom (Michaeli, 1999). Tento úsek predstavuje mimoriadne atraktívne prostredie pre aktivity cestovného ruchu, najmä pre pešiu turistiku, poskytujúc vysoký estetický zážitok.

Toky Slovenského raja majú najväčšie prietoky v jarných mesiacoch, časté sú tu povodne a to najmä pri náhlom odmäku spojenom so zrážkami. V takýchto obdobiach bývajú tiesňavy neprechodné (Hric, 1991).

Významné sú i *podzemné vody* v podobe sutinových prameňov vyvierajúcich v miestach styku s nepriepustným podložíom a krasové vyvieracky najmä po obvodě planiny Glac. Ostatné krasové pramene predstavujú pramene ako Zejmarska studňa, Zlatá diera, krasové pramene vo Veľkom a Malom Sokole a i. Zvláštnosťou medzi krasovými prameňmi je *Občasný prameň* pod Havraňou skalou, u ktorého trvanie výtoku, množstvo vytečenej vody a prestávka medzi jednotlivými výtokmi nie sú vždy rovnaké (Hric, 1991). Z hľadiska cestovného ruchu sú to najzaujímavejšie lokality. Často možno pozorovať, že voda z vyvieraciek sa v horných častiach dolín stráca a v nižších polohách sa opäť objavuje. Takéto miesta nazývame ponory alebo podzemné riečiská. Často sa vyskytujú v tiesňavách Slovenského raja (Suchá Belá, dolná časť) (Lukniš, 1972).

Minerálne a geotermálne vody na území NP Slovenský raj pre svoju nízku výdatnosť i početnosť nepredstavujú významný prvok pre rozvoj aktivít cestovného ruchu spojených s ich využívaním.

Vodné plochy na území národného parku vytvárajú zaujímavý krajinársky prvok. Všetky sú umelo vytvorené za účelom vodných športov, rybolovu, rekreácie a pod. V minulosti slúžili niektoré ako prostriedok na splavovanie dreva (tzv. klauzy, z lat. clausum – závera). Na športové účely sa dnes využíva Palmanská Maša (od r. 1956) ako najväčšia vodná nádrž na území národného parku. Je zároveň dôležitou súčasťou energetického systému. Voda z nej sa odvádza na juh tunelom popod Dobšinský kopec do Dobšinej. Jej špecifikom je to, že odvádza vody z povodia Hnilca do povodia Slanej. Na jej brehoch vyrástli ubytovacie, športové a rekreačné zariadenia. Priamo na hladine sú umiestnené zariadenia rybného hospodárstva (Hric, 1991). Medzi ďalšie vodné plochy zaradzujeme Blajzloch, Klauzy, Hansjakubova, Smižianska Maša, Tomášovský rybník (Slovenský raj, 1:25 000, 2008).

Mapa 5

Rastlinstvo a živočíšstvo

Územie NP Slovenský raj patrí celým svojim územím do oblasti západokarpatskej flóry (**Carpaticum occidentale**) a ďalej do týchto obvodov:

1. Obvod predkarpatskej flóry (**Praecercapticum**)
 - Slovenské rudohorie
 - Slovenský raj
2. Obvod flóry vysokých (centrálnych) Karpát (**Eucarpaticum**)
 - Nízke Tatry
3. Obvod flóry vnútrokarpatských kotlín (**Intracarpaticum**)
 - Podtatranské kotliny (Čeman a kol., 2003)

Vzácný je výskyt viacerých druhov karpatských a západokarpatských endemitov a subendemitov ako napr. kosatec bezlistý, jazyčník sibírsky, lykovec voňavý. Takmer celú oblasť NP (92 %) pokrývajú lesy (Mucha a kol., 2000). Lesy ako významný komponent prírodného prostredia priaznivo ovplyvňujú rozvoj cestovného ruchu, majú tiež význam pre hospodárstvo, hydrologické a klimatické pomery a pre celkovú ekologickú rovnováhu (Lopušný, 2001).

Pôvodné drevinnové zloženie lesa negatívne ovplyvnila výroba dreveného uhlia (až do začiatku 20. stor.) spojená s ťažbou a spracovaním rúd. Scenériu niektorých lokalít poznačila veterná smršť v r. 1995 (okolie Kláštoriska, Kláštorská rokľina a Veľký Sokol).

Charakteristickou črtou najatraktívnejších lokalít ako sú tiesňavy kaňony a úzke hlboké doliny je *teplotná inverzia*. Jedná sa o teplotný zvrät pásom, kedy chladnomilné vysokohorské a vlhkomilné druhy sa nachádzajú v nižších polohách a naopak vo vyšších polohách prevládajú teplomilné druhy (Mucha a kol., 2000).

Z hľadiska biodiverzity patrí NP Slovenský raj k najhodnotnejším územiám Slovenska. Zároveň predstavuje jedno z najvýznamnejších území v Západných Karpatoch. Územie je unikátnym komplexom lesov, skál, lúčnych a mokradových biotopov v krasovom prostredí (<http://sprava.slovensky-raj.sk/?Ochrana-prirody>, 13.3.2009).

Slovenský raj je územie so svojráznymi typmi živočíšnymi spoločenstvami tiesňav a krasových planín s typickou faunou centrálnej časti Západných Karpát. Zo zoogeografického hľadiska patrí územie Slovenského raja do **eurosibírskej podoblasti**, kde sa stretávajú prvky viacerých zoogeografických zón. Na území Slovenského raja sa vytvorili dva výrazne odlišné typy spoločenstiev. Charakteristickým a prevládajúcim typom sú *spoločenstvá planín, skalnatých brál a tiesňav*. Druhým výrazne odlišným typom sú *spoločenstvá lesnatých vrchov* v juhovýchodnej časti územia, ktorý zahŕňa najmä centrálnu časť územia a poskytuje možnosti pre poľovníctvo, samozrejme zo súhlasom Správy NP (Hric, 1991).

Podstatne jednotvárnejšia je fauna v juhovýchodnej časti územia podmienená prítomnosťou súvislých horských smrečín. Toto územie je vhodné na poľovníctvo, najmä lov jelenej zveri (http://www.slovenskyraj.sk/?o_raji_pod&pod=27&eid=&PHPSESSID=c1b11d73ec3592e045c2959b0974e8, 20.4.2009).

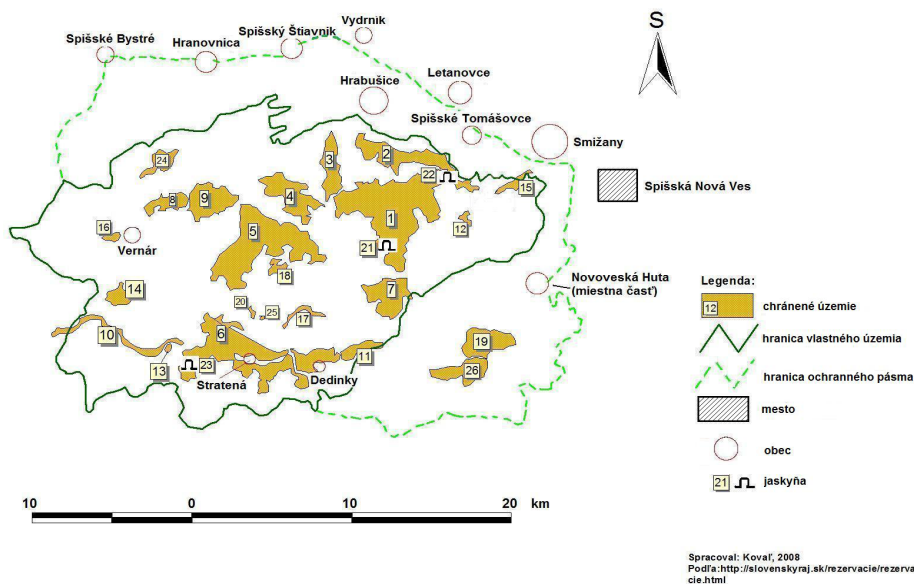
Chránené územia (oblasti)

Územie Slovenského raja bolo už v r. 1964 vyhlásené za CHKO (prvá CHKO v Československu na území Slovenska) (Potočná, Nowak, 2008) a neskôr v r. 1988 prekatégorizované na národný park nariadením vlády SSR č. 23/1988 Zb. o Národnom parku zo dňa 18. januára 1988 (Jiroušek, Kozák, 1993).

Územie NP Slovenský raj podlieha v súčasnosti piatim (5-stupňová škála) stupňom ochrany, ktoré dokumentuje mapa 6 a tab.3.

Mapa 6

Chránené územia NP Slovenský raj

Tab. 3: Zoznam chránených území NP Slovenský raj

A) Národné prírodné rezervácie (NPR)	Stručná charakteristika:
1. Kysel	Kaňon, verejnosti je prístupná iba náhradná trasa (požiar r. 1976)
2. Prielom Hornádu	Kaňon dlhý 11 km a miestami hlboký až 150 m
3. Suchá Belá	Je to najčastejšie navštevovaná roklina (až 2000 t./deň)
4. Piecky	Množstvo vodopádov (Obrovský vodopád)
5. Sokol	Najužšia z roklín, miestami len 1 m široká (Róthova roklina)
6. Stratená	Výnimočné postavenie majú smrekovcové boriny
7. Holý kameň	Rezerváciu tvoria dva dominantné vápencové masívy
8. Vernárska tiesňava	Kaňon, rezervácia nie je verejnosti prístupná
9. Tri kopce	Vzácne lesné fytoocenózy, v r. 2000 zasiahol túto lokalitu dosiaľ najničivejší požiar
10. Hnilecká jelšina	Rastlinné spoločenstvá, vzácne zachovaná riečna niva horného toku Hnilca

11. Zejmarská roklina	Najkratšia roklina NP (0,8 km)
B) Prírodné rezervácie (PR)	
12. Kocúrová	Zachovalé lesné ekosystémy, územie slúži ako predmet štúdia ekologických vplyvov na plochách s rozdielnym geologickým podkladom
13. Ostrá skala	Kontrastná forma reliéfu, krajinnooestetický skalný útvar v doline Hnilca
14. Mokrý	Čiastočne pralesovitý charakter porastov
15. Čingovské hradisko	Rezerváciou prechádza náučný chodník Mládeže
16. Barbolica	Rezervácia vyniká faunou motýľov
17. Malé Zajfy	Územie je vhodným biotopom viacerých druhov vtákov a obojživelníkov
18. Vyšná Roveň	Ochrana lúčneho komplexu horského typu lúky
19. Muráň	Pozoruhodný je pôvodný horský ekotyp hrebeňovitého ako aj ekotyp vysokohorského doskovitého smreka
20. Havrania skala	Ochrana vzácného typu krajiny, pod Havraňou skalou v Suche doline je zvláštny prírodný jav - Občasný prameň
C) Národné prírodné pamiatky (NPR)	
21. Medvedia jaskyňa	Bohatý výskyt (pohrebisko) kostí jaskynného medveďa, verejnosti neprístupná
23. Dobšinská ľadová jaskyňa	Zapísaná v UNESCO (od r. 2000)
D) Prírodné pamiatky (PP)	
22. Jaskyňa Čertova diera	Významná archeologicko-paleontologická lokalita, bez kvapľovej výzdoby
24. Hranovnicke pleso	Ochrana mohutných travertínových terás a teplých prameňov (teplota cca 20°C)
25. Občasný prameň	Patrí medzi najznámejšie a z hydrologického hľadiska najvýznamnejšie občasný pramene na Slovensku
E) Chránený areál (CHA)	
26. Knola	Územie je významným biotopom vzácných druhov tetrovitých vtákov

Zdroj: spracované podľa www.slovenskyraj.sk/rezervacie/rezervacie.html (13.3.2009)

KULTÚRNO-SPRÁVNE PREDPOKLADY

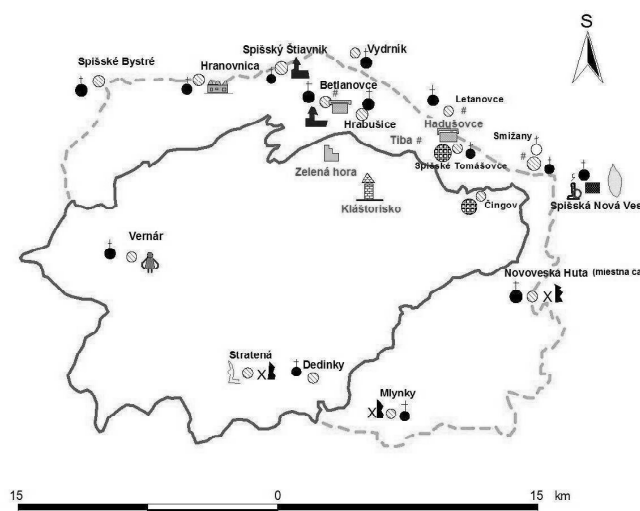
Najväčší význam z hľadiska cestovného ruchu má v rámci kultúrnych pamiatok mesto Spišská Nová Ves rozprestierajúce sa v južnej časti Hornádskej kotliny. Na území NP Slovenský raj sa priamo nenachádza, leží v jeho tesnej blízkosti. Nesie prívlastok „vstupná brána do Slovenského raja“, pretože má veľký dosah na samotné územie národného parku. Medzi hlavné atraktivity patrí najdlhšie námestie šošovkovitého tvaru na Slovensku s dobovou zástavbou a rímskokatolícky farský kostol **Nanebovzatia Panny Márie** z pol. 14. stor. s najvyššou vežou na Slovensku. (http://www.spisskanovaves.eu/navstevnik/o_mestepamiatky, 10.4.2009). V historickom centre mesta sa nachádza celý rad ďalších architektonicky a turisticky atraktívnych stavieb.

Druhým východiskovým bodom lokalizovaným v južnej časti územia NP Slovenský raj je mesto Dobšiná. Kultúrne pamiatky v jednotlivých obciach národného parku tvoria prevažne historicky cenné kostoly, pamätné miesta a vzácne archeologické lokality.

Na území NP Slovenský raj sa nachádza niekoľko archeologických lokalít a to hlavne na vyvýšených miestach, kde boli budované opevnené sídliská (Jiroušek, Kozák, 1993). Archeologický výskum potvrdil existenciu takýchto sídlisk na Kláštorisku (Lapis refugii – Skala útočiska), archeologické nálezy tu potvrdzujú stavbu hradiska ľudu lužickej kultúry (cca 12. stor. pred n. l.). V r. 1241 tu bolo útočisko miestnych obyvateľov z okolitých obcí pred Tatármi a v r. 1299 vybudovali kláštor pre rehoľu kartuziánov (Vronč, 2000). Ďalšie náleziská sa nachádzajú na Zelené hore (Marcelov hrad, jeho zvyšky) 2 km južne od Hrabušíc, ostatné na Hradisku pri Smižanoch a ďalšie (Petrík, 2006).

Mapa 7

Kultúrno-historické pamiatky na území NP Slovenský raj

Na území NP Slovenský raj nie je počet kultúrnych zariadení vysoký, no v jeho tesnej blízkosti, predovšetkým v meste Spišská Nová Ves, je ich dostatok. Aj napriek nízkemu počtu je frekvencia kultúrnych podujatí pomerne vysoká. K povšimnutiu patrí pobočka Múzea Spiša v Smižanoch. Spišské divadlo pôsobiace v budove Reduty je organizátorom Divadelnej Spišskej Novej Vsi – významnej prehliadky amatérskych divadelných súborov. Jediné na Slovensku pôsobí ako zájazdové divadlo s prioritnou orientáciou na deti a mládež (http://www.spiskanovaves.eu/navstevnik/zabava_a_volny_cas/index.html, 13.3.2009).

V meste Spišská Nová Ves okrem iného sídli aj Galéria umelcov Spiša. Výstavná činnosť galérie mapuje a prezentuje predovšetkým tvorbu umelcov so vzťahom k regiónu, dotýka sa aj slovenského výtvarného umenia a v nemalej miere prezentuje tvorbu zahraničných umelcov. Súčasťou Múzea Spiš je stála expozícia Príroda a história regiónu. Súčasťou Múzea Spiš sú jeho pobočky – expozície v Markušovciach a Smižanoch

(Petrík, 2006). V meste pôsobia aj ďalšie kultúrne spolky a ustanovizne napr. Chorus Iglovia, miešaný spevácky zbor, Dom Matice slovenskej, Spišské osvetové stredisko a Mestské kultúrne centrum (http://www.spisskanovaves.eu/navstevnik/kultura_a_volny_cas/divadlo_kontra/index.html?graphic=, 10.4.2009).

Kultúrne podujatia (koncerty, festivaly, výstavy, spoločenské a športové udalosti) sme rozdelili do prehľadnej tabuľky. Tabuľku 4 tvoria kultúrne podujatia konané priamo na území národného parku.

Tab. 4: Podujatia konajúce sa na území NP Slovenský raj

Názov podujatia, akcie	Miesto konania	Stručná charakteristika	Obdobie konania
Otvorenie letnej sezóny	Radničné námestie, SNV	otvorenie letnej sezóny	koniec apríla
Juniáles	Letanovce	zábava pod holým nebom	koniec júna
Prechod tiesňavami SR	Letanovce	turistická akcia	polovica júla
Posedenie pod lipami	Letanovce	folklórne slávnosti	polovica júla
Medzinár. maratón MTB	Hrabušice - Podlesok	cyklistické preteky	august
Deň slovenských hôr	Kláštorská	spol. akcia, duchov. program	koniec augusta
Chodníkmi Slov. raja	priamo v NP SR	turistická akcia	koniec mája
Smižianske folklórne sláv.	Park Smižany	folklórne podujatia	polovica júna
Súťaž „Ilustrácia“	Hrabušice	súťaž v kreslení detí	polovica februára
Katarínska zábava	Betlanovce	spoločenská zábava	december
Juniáles pod holým nebom	Betlanovce	spoločenská zábava v prírode	jún

(Zdroj: Sezónne turistické noviny pre návštevníkov NP SR, ročník 1,

Združenie Mikroregión Slovenský raj-sever, leto 2007)

Celkovo je možné povedať, že kultúrno-historické pamiatky, archeologické náleziská a kultúrne podujatia netvoria priamo základ návštevnosti v území. Nemôžu výrazne ovplyvňovať ani dĺžku pobytu návštevníkov. Vhodne však dopĺňajú ponuku možností národného parku. Z tohto pohľadu je ich úloha dôležitá a nenahraditeľná.

VYBRANÉ REALIZAČNÉ PREDPOKLADY CESTOVNÉHO RUCHU

Cez územie národného parku prechádza niekoľko dopravných komunikácií lokálneho, regionálneho, ale i štátneho významu, 3 komunikácie prechádzajú priamo cez územie v úsekoch:

- 1) Pusté pole – Stratená – Dobšínsky kopec č.67 (Z-V smer),
- 2) Pusté pole – Vernár – Hranovnica č.67 (J-S smer),
- 3) Stratená – Kopanec – Hrabušice (prechádza západným okrajom centrálnej časti národného parku v smere juh - sever) (Slovenský raj 1:25 000, text. časť, 2007).

Ostatné dopravné spojenia siahajúce i mimo územia NP SR:

- a) Cesty – č.18 – E 85 smer Žilina – L. Mikuláš – Poprad – Spišský Štvrtok – Levoča – Prešov (významná pre dostupnosť na územie NP)

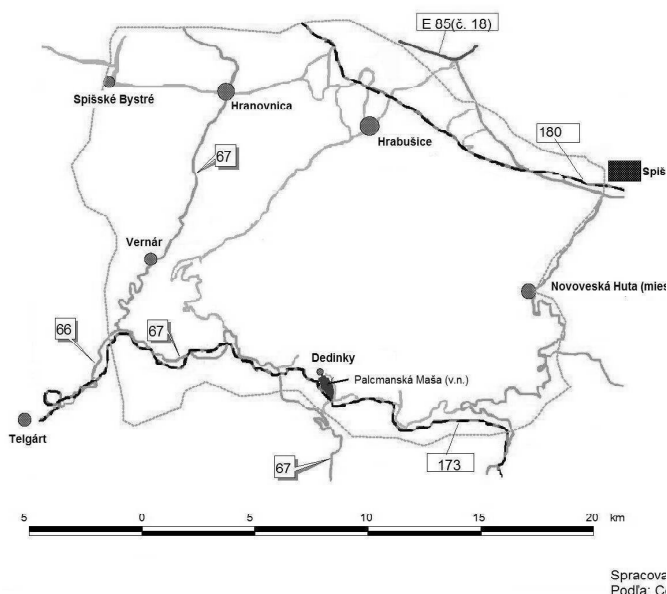
- č. 67 Poprad – Vernár – Stratená – Rožňava
- č. 66 B. Bystrica – Brezno – Telgárt – Pusté pole
- b) Železnice – trať č. 180 Žilina – Poprad – Letanovce – Spišské Tomášovce – Spišská Nová Ves – Košice
 - trať č. 173 Bratislava – BB – Telgárt – Vernár – Dedinky, Mlynky, Hnilec – Margecany
- c) SAD – linka v smere SNV – Čingov
 - linka v smere SNV – Vydrník – Betlanovce – Hrabušice
 - linka v smere SNV – Mlynky – Dedinky
 - linka v smere Poprad – Vydrník
 - linka v smere Poprad – Vernár – Stratená – Rožňava

(In: Sezónne turistické noviny pre návštevníkov NP SR, 2007)

Dá sa povedať, že sledované územie má vcelku priaznivé komunikačné napojenie na cestnú i železničnú infraštruktúru. Je potrebné pripomenúť, že významnú komunikačnú funkciu hrajú značené turistické chodníky pre peších turistov (viac ako 270 km) a cykloturistov.

Mapa 8

Dopravná sieť na území NP Slovenský r

Materiálno-technická základňa cestovného ruchu vytvára predpoklady na všestranné zabezpečenie pobytu účastníka cestovného ruchu. K jej najdôležitejším prvkom patria ubytovacie zariadenia voľného a viazaného cestovného ruchu a stravovacie zariadenia.

Medzi najvýznamnejšie strediská a obce z hľadiska možnosti ubytovania (počet lôžok) patria: Hrabušice (947 + 14 vo výstavbe) s Podleskom (518 + 600 stanov), stredisko Čingov (807), okresné mesto Spišská Nová Ves s 817 lôžkami. V južnej časti národného parku sú to predovšetkým Dedinky a Mlynky (567 a 425).

Ďalšími pomerne dobre vybavenými strediskami a obcami sú: Telgárt (436), Smižany (487), Vernár (222) a stredisko Košiarny briežok (280).

Menšie ubytovacie možnosti sú v obciach: Betlanovce, Hnilec (nenachádza sa žiadne), Hnilčík, Hranovnica, Letanovce, Spišské Bystré, Spišské Tomášovce, Spišský Štiavnik, Stratená, Vydrník (s menej ako 200 lôžkami).

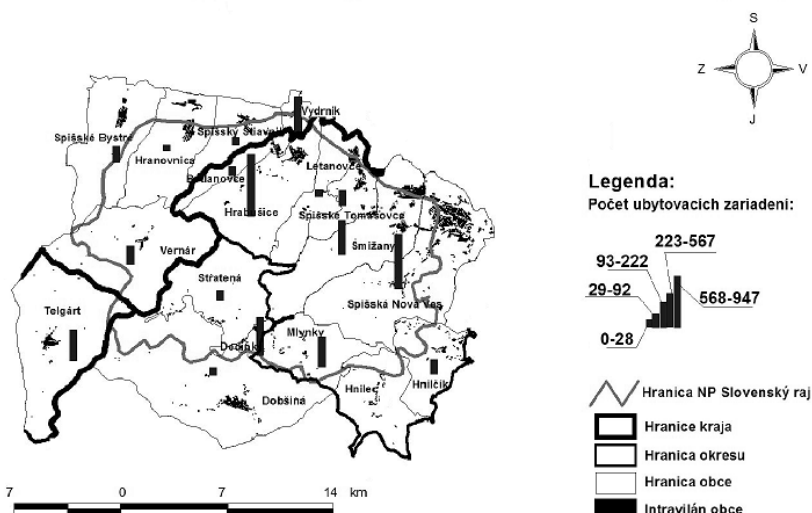
Z hľadiska štruktúry prevláda ubytovanie v súkromí, či už v dome, chate alebo chalupe. Táto forma ubytovania je typická pre obce Hrabušice, Smižany, Dedinky, Mlynky a strediská Čingov a Košiarny briežok (prímestská rekreácia z mesta Spišská nová Ves).

Po objektoch individuálnej rekreácie sa hlavná lôžková kapacita v území nachádza v penziónoch. Predovšetkým v meste Spišská Nová Ves a obciach Hrabušice, Smižany a Spišské Bystré. Po penziónoch nasledujú hotely lokalizované v Spišskej Novej Vsi, Dedinkách a stredisku Čingov. Ubytovacie kapacity dopĺňa ubytovanie nižšieho štandardu v turistických ubytovniach v Spišskej Novej Vsi, Spišských Tomášovciach, Hnilčíku a v lokalite Dedinky, Mlynky a aj autokemping v stredisku Podlesok (175) s možnosťami stanovania (s kapacitou 600).

Na základe analýzy môžeme povedať, že kapacita ubytovania je na dostatočnej úrovni. Rezervy sú skôr v kvalite poskytovaných služieb

Mapa 9

Celková ubytovacia kapacita obcí v NP Slovenský raj

Autor: Bc. Kováč M., 2010
Podľa: www.slovenskyraj.sk

Tab. 6: Prehľad počtu lôžok v ubytovacích zariadeniach obcí v zázemí NP Slovenský raj

Názov obce	Počet lôžok v ubytovacích zariadeniach									Lôžka SPOLU
	Ubytovanie v súkromí z toho:				auto-kemping	H	P	TU	Moto-	
	dom	chata	chalupa	apar.						
1. Betlanovce	48	-	5	-	15+st	-	-	-	-	68
2. Dedinky	310	120	12	-		77	26	22	-	567
3. Dobšiná	10	14	17	-	-	-	15	-	-	56*
4. Hnilčík	-	63	14	-	-	-	17	72	-	166
5. Hnilec	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
6. Hrabušice	735	-	13	-	-	45	154	-	-	947 + 14 vo výstavbe
7. Hranovnica	22 *	-	-	-	-	-	-	-	-	22*
8. Letanovce	8	-	-	-	-	20	-	-	-	28
9. Mlynky	141	73	52	-	-	-	73	64	22	425
10. Smižany	252	17	-	-	-	-	218	-	-	487
11. Spišská Nová Ves	107	55	14	-	-	199	282	160	-	817
12. Spišské Bystré	43	-	-	-	-	-	153	-	-	196
13. Spišské Tomášovce	42	-	-	-	-	-	86	52	-	180
14. S. Štiavnik	10	25	12	-	-	-	-	-	-	47
15. Stratená	10	-	-	-	-	-	82	-	-	92
16. Telgárt	94	98	10	170	-	-	66	-	-	436
17. Vernár	49	-	75	-	-	-	98	-	-	222
18. Vydrník	10	-	7	-	-	-	-	-	-	17
Rekreačné stredisko										
Čingov	6	498	-	-	-	235	68	-	-	807
Kláštorská	-	-	-	-	-	-	-	-	-	*
Košiarňany briežok	-	280	-	-	-	-	-	-	-	280
Podlesok (+)	-	188	19	-	175 +600st	41	65	-	-	518 +600

Vysvetlivky: * kompletný údaj nezistený, - nenachádza sa, apar. – apartmány, st – stany, H – hotel, P – penzión, TU – turistická ubytovňa

Zdroj: spracované podľa www.slovenskyraj.sk (sekcia ubytovanie, 12.3.2009)

KOMPARÁCIA SPOKOJNOSTI NÁVŠTEVNÍKOV POČAS ZIMNEJ A LETNEJ SEZÓNY V JEHO JUŽNEJ ČASTI

Komparácia spokojnosti návštevníkov bola hodnotená v rokoch 2008 a 2009 vyhodnotením dotazníka pre návštevníkov Národného parku Slovenský raj v lete (počas letnej turistickej sezóny 2008 v turistických strediskách južnej časti NP Slovenský raj) a dotazníkom pre návštevníkov Národného parku Slovenský raj v zime (realizovaný počas zimnej turistickej sezóny 2008/2009 v lyžiarskych strediskách južnej časti NP Slovenský

raj). Oslovených bolo 115 respondentov počas letnej a 115 počas zimnej turistickej sezóny.

Z celkového počtu respondentov prevládajú v oboch dotazníkoch muži vo vekovej kategórii 26 – 44 rokov. Vo vekovej kategórii do 25 rokov bol vyšší počet respondentov v zimnej turistickej sezóne, v dôsledku lyžiarskych výcvikov a rodinných dovolení v prázdninových mesiacoch.

V rámci zimnej sezóny pri návšteve národného parku prevláda v odpovediach ako dôvod návštevy okrem peknej prírody a skúseností z minulej návštevy aj športové vyžitie, ktoré je v lete menej uspokojované a využívané. Zaujímavosťou je konštatovanie iba 4% respondentov, že výber vymedzenej lokality uskutočnili kvôli prijateľným cenám. Zvlášť domácich návštevníkov odrádza vysoké vstupné do Dobšinskej ľadovej jaskyne. V povedomí turistov nie je známy Ranč pod Ostrou skalou, ktorý poskytuje atraktívne možnosti agroturistiky spojené s jazdou na koni. Iba veľmi nízky počet respondentov uvádza pobyt pri vodnej nádrži Palcanská Maša, ktorý bol v minulosti najvyhľadávanejším artiklom turistickej lokality v južnej časti národného parku. Pozitívny vplyv na vymedzenú oblasť cestovného ruchu majú ubytovacie zariadenia, ktorých je v skúmanom území dostatok. Nedostatkom je nekomplexnosť a menej poskytovaných služieb ako aj vlastná propagácia jednotlivých zariadení, ktorá je veľmi dôležitá v rámci rozvoja turistickej oblasti (tabuľka 7 a 8 v prílohe). Rekonštrukcia starých a výstavba nových by určite prispela k väčšiemu záujmu o návštevu vymedzenej lokality. Stanový tábor pri Palcanskej Maši je rozlohou veľký, ale z hľadiska rozvoja cestovného ruchu by mal prejsť rekonštrukciou. Absentujúcim prvkom sú hygienické zariadenia v celej južnej časti Národného parku Slovenský raj. V rámci hodnotenia stravovacích zariadení možno konštatovať nespokojnosť. Mnohé zariadenia ponúkajú kvalitné služby, ale ich stav nie je postačujúci. Naopak pri hodnotení dopravných zariadení je ich stav dostačujúci, ale kvalita nie je vždy adekvátne. Všetky lyžiarske strediská ponúkajú umelé zasnežovanie, ale väčšina z nich by mala prejsť rekonštrukciou. Z hľadiska rozvoja južnej časti je dôležitá rekonštrukcia sedačkovej lanovky na Geravy. Ako negatívum celej oblasti uvádzajú respondenti neupravené cesty a nedostatočné dopravné spojenie. Väčšina ciest a mostových objektov je v zlom až v kritickom technickom stave, čo vyžaduje ich rekonštrukciu. Parkovacie plochy, ktoré sú k dispozícii, ani zďaleka nepokrývajú potreby návštevníkov, čo sa prejavuje najmä v čase vrcholiacej sezóny pri parkovaní na miestnych komunikáciách (najmä Dobšinská Ľadová Jaskyňa). Zaujímavosťou je zistenie, že v rámci letnej turistickej sezóny prevláda jednodňová návštevnosť, viacdňová návšteva prevláda v zimných mesiacoch, pretože vymedzená oblasť je známa najvyhľadávanejšími lyžiarskymi strediskami v národnom parku. V posledných rokoch medzi návštevníkmi prevládali vo väčšine českí a poľskí návštevníci. Slováci majú malý záujem o Národný park, najmä v lete je ich návštevnosť veľmi nízka. Z hľadiska hodnotenia kvality služieb je možné konštatovať, že najväčšiemu počtu respondentov chýbajú v ponuke letnej sezóny kultúrno-spoločenské podujatia a poukazujú na zastaraný a nevyhovujúci stav sedačkovej lanovky na Geravy. K spokojnosti návštevníkov národného parku by prispela aj rekonštrukcia materiálno-technickej základne lodeníc pri vodnej nádrži Palcanská Maša a oprava ciest, ktoré sprístupňujú návštevníkom vymedzenú lokalitu národného parku.

Na otvorenú otázku „Čo sa Vám počas vašej návštevy v Národnom parku páčilo?“, respondenti jednoznačne uvádzajú peknú prírodu Národného parku Slovenský raj, ticho a prírodné dedičstvo (Dobšinskú ľadovú jaskyňu).

Na ďalšiu otvorenú otázku „Čo sa Vám počas vašej návštevy v Národnom parku nepáčilo?“, sme zaregistrovali najčastejšie odpovede: neupravené turistické chodníky, znečistená príroda, odpadky, nezodpovedné správanie sa turistov, nedostatočné služby a parkovanie.

Po vyhodnotení otázky, v ktorej respondenti volili možnosti medzi organizovanou a individuálnou turistikou jasne prevláda individuálna turistika – výlet s priateľmi. Nepodstatnú časť opäť tvorí organizovaná skupina – poznávací zájazd cestovnými kancelárkami. Výrazný pokles sme zaznamenali v letnej a zimnej sezóne v organizovaní školských výletov. V návštevnosti lokalít prevládajú najznámejšie oblasti cestovného ruchu v južnej časti národného parku. V lete k nim patria náučné chodníky, Dobšinská ľadová jaskyňa, Zejmarská roklina, Geravy a vodná nádrž Palcmanská Maša. V ponuke zimnej sezóny absentujú kultúrno-spoločenské podujatia, väčšina z nich sa koná iba v obciach vo vymedzenej lokalite.

Na otvorenú otázku „Čo sa Vám počas vašej návštevy v Národnom parku páčilo?“, respondenti vo väčšine uvádzajú peknú zimnú prírodu a dobre upravené lyžiarske svahy.

Na ďalšiu otvorenú otázku „Čo sa Vám počas vašej návštevy v Národnom parku nepáčilo?“, uviedli respondenti najčastejšie odpovede: nedisciplinovanosť niektorých lyžiarov, vysoké ceny lístkov, nepostačujúce služby a slabé kultúrne vyžitie. Niekoľko respondentov uviedlo nespokojnosť s počtom miest na parkoviskách v blízkosti lyžiarskych stredísk a malý počet stravovacích zariadení v blízkosti lyžiarskych svahov. Ski centrum Gugel, Biele Vody, Dedinky patria medzi najobľúbenejšie lyžiarske strediská pre obyvateľov okresu Rožňava a Spišská Nová Ves. Podľa odpovedí respondentov teda prevláda jednoduchá návšteva spojená s lyžovaním. V zimnej turistickej sezóne prevládajú lyžiarske výcviky a rodinné lyžiarske výlety. Oproti letnej sezóne sme zaznamenali menej návštevníkov uplatňujúcich individuálnu turistiku. V zimnej sezóne 2008-2009 sa aj vplyvom globálnej finančnej krízy počet zahraničných návštevníkov znížil, ale naopak stúpla návštevnosť slovenských lyžiarov. Vo všeobecnosti však platí, že turisti menej utracajú ako po minulé roky.

V návštevnosti lokalít prevládajú v letnej a zimnej sezóne najznámejšie oblasti cestovného ruchu v južnej časti národného parku. V lete k nim patria náučné chodníky, Dobšinská ľadová jaskyňa, Zejmarská roklina, Geravy a vodná nádrž Palcmanská Maša. Medzi najvyhľadávanejšie lokality južnej časti národného parku v zime patria lyžiarske strediská. Na základe všetkých odpovedí dotazníkového prieskumu možno konštatovať, že južná časť Národného parku Slovenský raj je z hľadiska návštevnosti a prítlačlivosti najvyhľadávanejšou v letnej sezóne. V konečnom dôsledku možno konštatovať, že dosiahnuté výsledky sú pre budúci rozvoj vymedzenej lokality povzbudzujúce a motivujúce, pretože atraktivnosť prostredia je vysoká vzhľadom na blízkosť Nízkych a Vysokých Tatier. Územie Národného parku Slovenský raj disponuje krásnou prírodou, priaznivými klimatickými podmienkami, bohatým prírodným a svetovým dedičstvom, množstvom prírodných rezervácií a pamiatok.

ZÁVER

Vďaka multiplikačnému efektu sa z cestovného ruchu stáva odvetvie budúcnosti. Predstavuje odvetvie, ktoré vytvára najviac pracovných príležitostí a to aj pre málo kvalifikovanú pracovnú silu, ktorá sa na počte nezamestnaných podieľa najvyšším percentom

a okrem pracovných miest v podnikoch cestovného ruchu generuje pracovné príležitosti aj v dodávateľských odvetviach.

Rozvoj cestovného ruchu v regióne je možné riadiť a usmerňovať vhodnou regionálnou politikou, ktorá má stanovené reálne ciele. Pritom regionálny rozvoj sa nesmie obmedziť len na regionálny rast. Musí rešpektovať ekonomické, sociálne a ekologické aspekty rozvoja a nesmie ohrozovať ekologickú stabilitu, sociálne prostredie ani kultúru regiónu. Malo by ísť o plánovaný integrovaný rozvoj cestovného ruchu, ktorý by umožnil využiť potenciál cestovného ruchu regiónu (primárnu a sekundárnu ponuku) a rešpektoval by ekologické kritériá rozvoja (Kopásková, 1996).

Samotné územie národného parku Slovenský raj je z hľadiska cestovného ruchu veľmi perspektívne a cestovný ruch ako odvetvie hospodárstva má na rozvoj územia výrazný dopad v podobe podnikateľských aktivít miestnych obyvateľov (aj zo širšieho okolia) v oblasti ubytovacích a stravovacích zariadení, oblasti realizácie aktivít zimného i letného turizmu, rôznych kultúrnych podujatí i ostatných služieb (napr. horský vodca).

Taktiež významným rozvojovým aspektom je spolupráca viacerých obcí v rôznych združeniach, koordinácia v rámci regionálnych rozvojových agentúr (Spiš, Gemer), ktorých výsledkom je snaha o nájdenie kompromisu medzi ochranou prírody v tomto prírodne hodnotnom prostredí a nárokmi podnikateľom (tvorba rôznych strategických dokumentov, rozvojových koncepcií, vízií a pod.). V neposlednom rade je potrebné spomenúť aj existenciu organizácii, ktoré aktívne podporujú marketing a propagáciu územia NP Slovenský raj (napr. TIC, HZS, IS Správy NP – Podlesok, samotné obce, internetový portál o Slovenskom raji atď.) a vytvárajú tak pozitívny imidž (resp. dobré meno) regiónu, ktorý je pre rozvoj cestovného ruchu veľmi dôležitý.

V súlade s týmito slovami je potrebné nakoniec zdôrazniť, že bez prepracovanej a dôslednej ochrany najhodnotnejších častí územia sa nenávratne stratí prvotná príčina, ktorá vyvoláva a podmieňuje rozvoj cestovného ruchu v Slovenskom raji a to atraktivita a neopakovateľnosť jeho prírodného prostredia.

Poznámka: Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA 1/0210/08 „Špecifické postavenie regiónu Východné Slovensko v kontexte regionálnych disparít Slovenskej republiky“ (ved. projektu R. Klamár) a VEGA 1/0177/10 „Slovensko a Poľsko – geopolitické, politologické, historické a humánnogeografické súvislosti“ (ved. projektu R. Ištók).

LITERATÚRA

- ADAMOVIČ, M. a kol. (2005): Encyklopédia miest a obcí Slovenska, Lučenec, PS-LINE, s., ISBN 80-969388-8-6
- AUGUSTINI, P., KOLLÁR, D. (2001): Slovenský raj, S batohom po Slovensku. 1. vyd. Bratislava: Dajama. ISBN 80- 88975-26-3
- Atlas krajiny Slovenskej republiky (DVD), Ministerstvo životného prostredia SR, Slovenská agentúra životného prostredia, Bratislava, 2002
- Atlas SSR, Slovenský ústav geodézie a kartografie Bratislava, VEDA (SAV), 1980
- BÁRTA, V., BURKOVSKÝ, J. (2005): Národné parky Slovenska. Slovenská Ľubča: ab-ARTpress, 2005. ISBN 40-31502-60-5

- BIZUBOVÁ, M., RUŽEK, I., MAKÝŠ, O. (2001): Katalóg - Náučné chodníky Slovenska. I. časť. Bratislava: Strom života. ISBN 80-88688-04-3
- BIZUBOVÁ, M., RUŽEK, I., MAKÝŠ, O. (2001): Katalóg - Náučné chodníky Slovenska. II. časť. Bratislava: Strom života. ISBN 80-88688-02-7
- BUZA, M., HRIC, K., JIROUŠEK, L. (1996): Potulky Slovenským rajom. Spišská Nová Ves, 1996 ISBN 80- 967556-0-9
- ČEMAN, R. a kol. (2003): Zemepisný atlas Slovenská republika, Bratislava, MAPA Slovakia Bratislava, 96 s., ISBN 80-8067-066-4
- ČUKA, P. (2001): Recesia - nová etapa vo vývoji medzinárodného cestovného ruchu? In: Ekonomická revue cestovného ruchu 4/2001, EF UMB, Banská Bystrica, s. 248 - 250.
- ČUKA, P. (2002): Predpoklady rozvoja medzinárodného cestovného ruchu na začiatku tretieho tisícročia. In.: Acta Oeconomica No. 11 "Economic theory and practise in present time and in the future". EF UMB, Banská Bystrica, s. 26 - 30.
- HAJČÍKOVÁ, M., MAJTÁN, M. (1992): Geografické názvoslovné zoznamy OSN-ČSFR, geografické názvy okresu Spišská Nová Ves, Bratislava, SÚGAK, 97 s., ISBN 80-85672-00-6
- HRIC, K. a kol. (1991): Slovenský raj (Turistický sprievodca ČSFR), Bratislava, ŠPORT (slovenské telovýchovné vydavateľstvo), 183 s., ISBN 80-7096-147-3
- HUŇA, L., HEC, Š., LESKOVJANSKÝ, D. (1997): Slovenský raj- juh, Sprievodca náučnou trasou. Spišská Nová Ves: Východoslovenské vydavateľstvo
- JIROUŠEK, L. (2003): Slovenský raj, Spišská Nová Ves, LUBAFOTOPRES, 175 s., ISBN 80-96853-7-3
- JIROUŠEK, L., KOZÁK, M. (1993): Národný park Slovenský raj, Spišská Nová Ves, LUBAFOTOPRES, s. neuvedené, ISBN 80-217-0497-7
- JIROUŠEK, L., CHALUPECKÝ, I. (2001): V srdci Spiša (Spišský hrad, Spišská Kapitula a okolie), Spišská Nová Ves, LUBAFOTOPRES, 96 s., ISBN 80-967 556-9-2
- KASPAR, C. (1995): Základy cestovného ruchu. Banská Bystrica: EF UMB. ISBN 80-901166-5-5
- KLUVÁNKOVÁ-ORAVSKÁ, T. (2005): Ekonomický prístup k ochrane prírody na príklade NP Slovenský raj (Pracovné materiály), Bratislava, ISSN 0862- 9137
- KLUVÁNKOVÁ-ORAVSKÁ, T. (2005): The Role of social capital in governing - Common resources in the Slovenský raj national park (Work materials), PÚSAV, Bratislava, ISSN 0862-9137
- KOPÁSKOVÁ, Ž. (1996): Informačný systém regiónu z hľadiska plánovania cestovného ruchu. In: Ekonomická revue cestovného ruchu, roč. 29, č. 3, s. 116 – 123.
- KOPŠO, E. a kol. (1979): Ekonomika cestovného ruchu, 1. vydanie, Bratislava, SPN
- KOPŠO, E. a kol. (1992): Geografia cestovného ruchu, 1. vydanie, Bratislava, SPN
- KOREC, P. (1997): Kraje a okresy Slovenska, Bratislava, Q 111, 392 s.
- LENOVSKÝ, L. a kol. (2008): Cestovný ruch a kultúrne dedičstvo, Nitra, UKF v Nitre, FF, Katedra manažmentu kultúry a turizmu, 168 s., ISBN 978-80-8094-229-8
- LESKOVJANSKÁ, A., VICENÍKOVÁ, A., DRAŽIL, T. (2006): Biotopy európskeho významu v Národnom parku Slovenský raj. Bratislava: ŠOP SR - Správa NP Slovenský raj v spolupráci s DAPHNE - Inštitút aplikovanej ekológie. ISBN 80-89035-75-2

- LOPUŠNÝ, J. (2001): Geografia cestovného ruchu Slovenska, Banská Bystrica, UMB v Banskej Bystrici, Ekonomická fakulta, 101 s., ISBN 80-8055-548-6
- LUKNIŠ, M. a kol. (1972): Slovensko Príroda II., Bratislava, OBZOR, 917 s.
- MAKARA, I. a kol. (1994): Okres Spišská Nová Ves (turistický sprievodca), Spišská Nová Ves, BAMBOW pressatelier, Vydané s pomocou MH SR, Sekcie CR, miest a obcí okresu Spišská Nová Ves a v spolupráci s Okresným úradom Spišská Nová Ves, 44 s., ISBN 80-967186-0-6
- MARIOT, P. (1983): Geografia cestovného ruchu, Bratislava, VEDA (vyd. SAV), 248 s.
- MARIOT, P. (1969): Príspevok k metóde výskumu potencie krajiny z hľadiska cestovného ruchu, IN: Geografický časopis, ročník 21, č.1, s.57-73
- MATLOVIČ, R., MATLOVIČOVÁ, K. (1997): Valorizácia vybraných realizačných predpokladov cestovného ruchu na území Prešova. *Urbánne a krajinné štúdie*, Nr. 2, ITHM FF PU Prešov, s. 204-222
- MATLOVIČOVÁ, K., MATLOVIČ, R., NÉMETHYOVÁ, B. (2009): Perception of the potential of Presov for recreation and leisure-time activities by its inhabitants In: *Aktywnosc turystyczno-rekreacyjna w obiektach dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego*, pod redakcja J. Ruta i P. Ruta, Uniwersytet Rzeszowski Wydział Wychowania Fizycznego, Katedra Gospodarki Turystycznej, Rzeszow 2009, ISBN 83-926640-5-5, chapter II, pp.: 170-179.
- MAZÚR, E., JAKAL, J. (1980): Atlas SSR - textová časť, Bratislava, VEDA (SAV), 160 s.
- MUCHA, V., a kol. (2000): Sprievodca Slovenským rajom, Spišská Nová Ves, Lubafo-topres, 96 s., ISBN 80-967 556-7-6
- MELLO, J. a kol. (2000a): Regionálne geologické mapy Slovenska 1:50 000, Geologická mapa Slovenského raja, Galmusu a Hornádskej kotliny, Bratislava, vyd. Dioníza Štúra, ISBN 80-88974-13-5
- MELLO, J. a kol. (2000b): Vysvetlivky ku geologickej mape Slovenského raja, Galmusu a Hornádskej kotliny 1:50 000, Bratislava, vyd. Dionýza Štúra, 303 s., ISBN 80-88974-20-8
- MICHAELI, E. (1996): Vybrané kapitoly z regionálnej geografie Slovenskej republiky, Cestovný ruch, Metodické centrum v Prešove, Prešov, 65 s.
- MICHAELI, E. (2006): Regionálna geografia Slovenskej republiky 1. časť, Vysokoškolské učebné texty, FHPV PU, Prešov, 256 s.
- MIKA, M. (2009): Ski tourism in the Polish Carpathians. *Folia Geographica* 14, Prešov, 198-208, ISSN 1336-6157
- MIKA, M., FARACIK, R. (2008): Second homes as a factor of the transformation of rural areas in the Polish Carpathians. *Folia Geographica* 12, Prešov, 245-256, ISSN 1336-6157
- NEMČEK, E. (1954): Slovenský raj, Bratislava, Tatran, 74 s.
- OREMUSOVÁ, D. (2009): Geografické aspekty regionálneho rozvoja mikroregiónu Termál. Nitra : UKF v Nitre, 2009, s. 140. ISBN 978-80-8094-559-6.
- OTRUBOVÁ, E. (1991): Socioekonomická geografia. Zahraničný obchod, cestovný ruch. UK Bratislava, p. 139.1
- PAVLÍK, E., TÓTH, A., VOJTÁŠ, M. (1965): Slovenský raj, Bratislava, ŠPORT(vyd. SV ČSTV), 68 s.

- PAWLUSINSKI, R., PIZIAK, B. (2009): Tourism potential and possibilities of its exploitation in the Subcarpathian (Podkapackie) voivodeship. *Folia Geographica* 14. Prírodné vedy, Prešov, roč. 49, p. 234.
- POPIJKOVÁ, D., MADZIKOVÁ, A. (1997): Možnosti rozvoja cestovného ruchu na území slovenskej časti Karpatského euro regiónu. In: *Urbánne a krajinné štúdie* Nr. 2, ITHM PU, FF PU, Ateliér Archus Prešov, s. 259-270.
- POTOČNÁ, E., NOWAK, K. (2008): *Dotyky Slovenského raja* (Touches of the Slovak paradise), Poprad, Region Poprad s.r.o., 136 s., ISBN 978-80-969 344-6-1
- PETRÍK, J. (2006): Slovenský raj, *Náčrt histórie a osobností Slovenského raja - Udalosti, roky, ľudia*, MACKO, Spišská Nová Ves, 256 s., ISBN 80-969 491-3-6
- PITONIAK, P., a kol. (1978): *Flóra a vegetácia CHKO Slovenský raj - Biologické práce*, Bratislava, SAV-VEDA, (6, XXIV)
- SEDLÁKOVÁ, A., MATLOVIČ, R., (2005): Demografický vývoj Prešovského kraja z hľadiska jeho regionálneho rozvoja. *Folia Geographica* 8, PU Prešov, ISSN 1336-6149, ISSN 1336-6157
- SLOBODNÍKOVÁ, O., (2009): Geografické aspekty regionálneho rozvoja (na príklade obci Bystrického podolia). UMB, Banská Bystrica, s.130, ISBN 978-80-8083-877-5
- Sezónne turistické noviny pre návštevníkov NP Slovenský raj, ročník 1, Združenie Mikroregión Slovenský raj-sever, leto 2007
- Slovenský raj 1:50 000, 2. vydanie, Harmanec, VKÚ, 1995
- Slovenský raj 1:25 000, 3. vydanie, Harmanec, VKÚ, 2007
- Slovenský raj 1:50 000, 6. vydanie, Harmanec, VKÚ, 2007
- Slovenský raj- turistická mapa, 1:25 000, BB Kart, Banská Bystrica, 2008, ISBN 978-80-891134-28-1
- Slovenská republika, Podrobný autoatlas so zemepisnou sieťou, Harmanec, VKÚ, 2004
- Turistický atlas Slovensko 1:50 000 (mapová časť), Vizovice (ČR), SHOCART, 2006, 412 listov, ISBN 80-7224-504-X
- Turistický lexikón Slovensko (textová časť), Vizovice (ČR), SHOCART, 2006, 424 listov, ISBN 80-7224-580-5
- Turistický sprievodca okres Spišská Nová Ves, MH SR, 1994
- VOZÁR, J., BEZÁK V. a kol. (1996): Geologická mapa Slovenskej republiky 1:1 000 000, 1998, MŽP SR Geologická služba SR na základe geologickej mapy Slovenska 1:500 000, Biely a kol., ISBN 80-85 314-82-7
- VRONČ, A. J. (2000): *Letanovce môj rodný kraj*, Levoča (pre Obecný úrad Letanovce), Polypress, 573 s., ISBN 80-88704-32-4
- Regionalizácia cestovného ruchu v Slovenskej republike, Ministerstvo hospodárstva SR, odbor cestovného ruchu, Ústav turizmu, s.r.o. (Ing. Pavol Weiss, CSc., Ing. Milana Jankovičová, Mgr. Eva Kurčová) FO ART, s.r.o. 2005

Internetové zdroje:

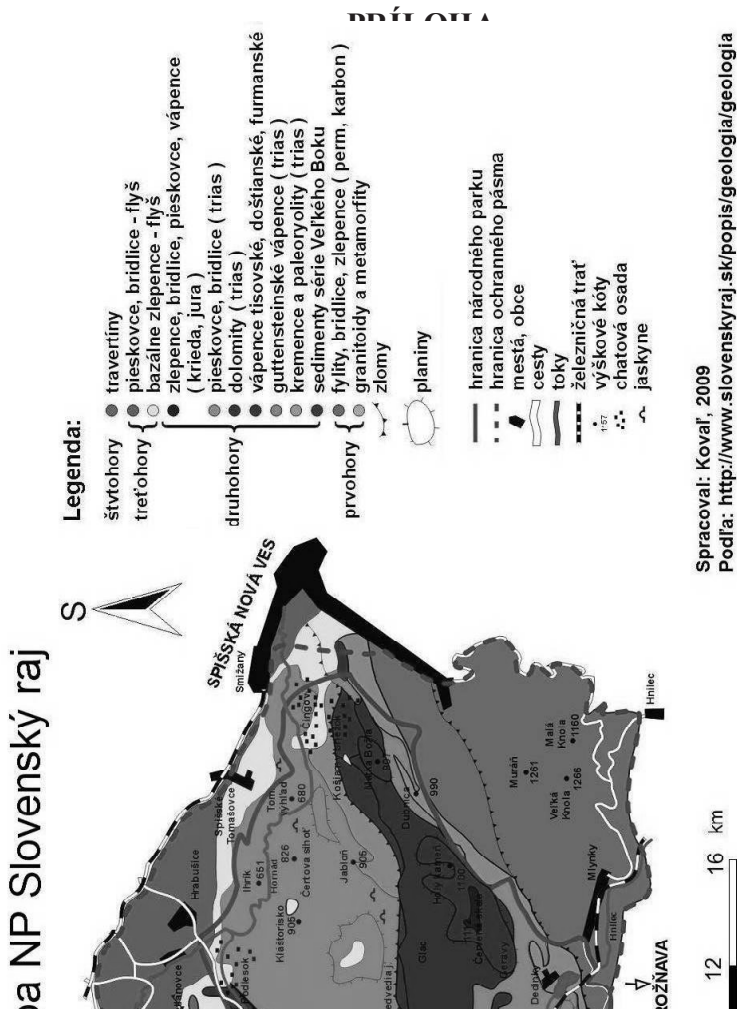
<http://www.ueos.sk/mvrr.sr/isvov/s6/nutsinfo.htm>

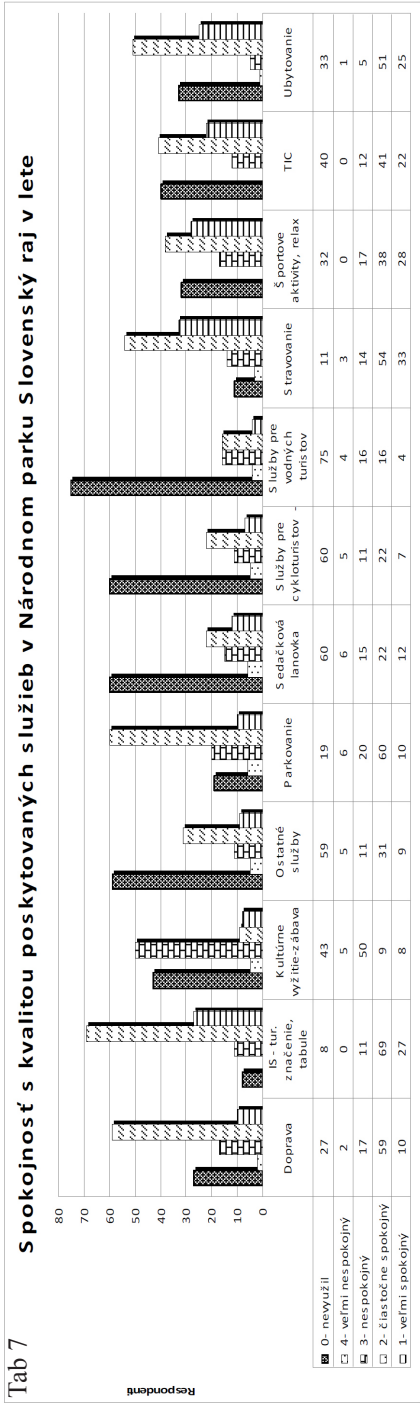
<http://mikroregion.slovensky-raj.sk/pages/projekty/srv-slovensky-raj-analyza.pdf>

http://www.slovenskyraj.sk/?info_sub&sub=38&eid=&PHPSESSID=5a5293716912eb-28b7a41310dfdf2484

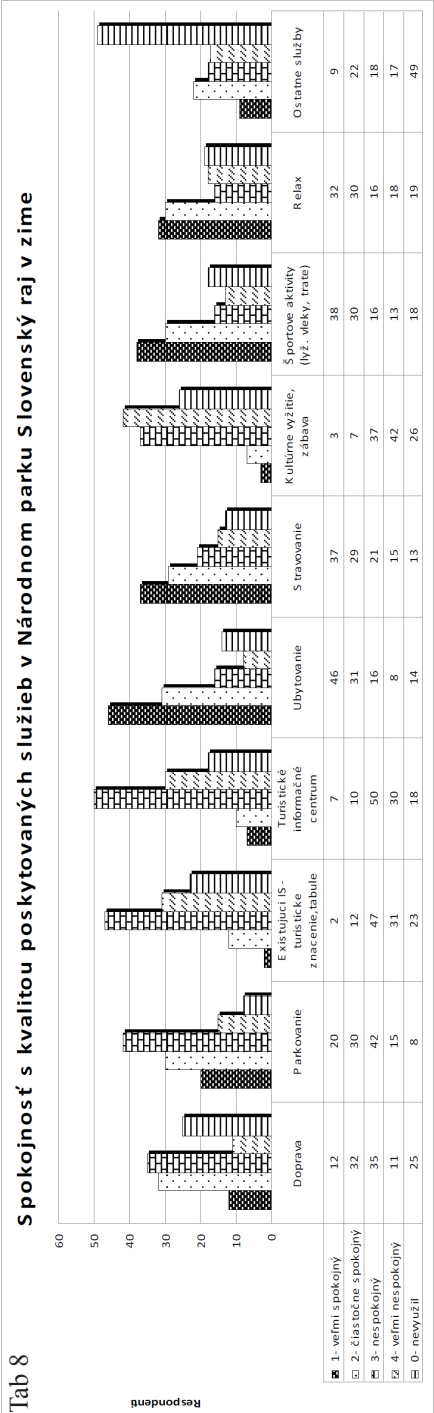
http://www.slovenskyraj.sk/?o_raji_pod&pod=29&eid=&PHPSESSID=326c02f9f7b-

d1b9a3b2c6a0051784015
http://www.slovenskyraj.sk/?o_raji_pod&pod=30&eid=&PHPSESSID=af756bc1609a-33bbf32e8e6ae4cf581
http://www.slovenskyraj.sk/?o_raji_pod&pod=30&eid=&PHPSESSID=c1b11d73e-c359602e045c2959b0974e8
http://www.slovensky-raj.sk/?o_raji_pod&pod=31&eid=&PHPSESSID=5a5293716912eb28b7a4310dfdf2484
<http://sprava.slovensky-raj.sk/?Ochrana-prirody>
http://www.slovenskyraj.sk/?o_raji_pod&pod=27&eid=&PHPSESSID=c1b11d73ec3592e045c2959b0974e8
<http://mikroregion.slovensky-raj.sk/pages/projekty/srv-slovensky-raj-analyza.pdf>
<http://www.slovenskyraj.sk/rezervacie/rezervacie.html>
http://www.spisskanovaves.eu/navstevnik/o_mestepamiatky/rimsko_katolicky_kostol/index.html#c
http://www.spisskanovaves.eu/navstevnik/o_meste/pamiatky/index.html?graphic=off%252
<http://www.slovensky-raj.sk/?objekt&oid=8&eid=&>
http://www.spisskanovaves.eu/spisska_nova_ves/kultura_a_volny_cas/index.html
http://www.spisskanovaves.eu/navstevnik/zabava_a_volny_cas/index.html
http://www.spisskanovaves.eu/navstevnik/kultura_a_volny_cas/divadlo_kontra/index.html?graphic
<http://portal.gov.sk/Portal/sk/Default.aspx?CatID=109&cityID=526355>
<http://sprava.slovensky-raj.sk/?Stredisko-enviromentalnej-vychovy>
<http://www.spisskanovaves.eu/>
<http://www.speleoraj.sk>
<http://www.kst.sk>
<http://www.krasy-slovenska.sk/index.php?q=such%E1+bel%E1>
<http://www.slovensky-raj.sk>
http://www.slovenskyraj-info.sk/cyklo_trasy.php
<http://www.hrabusice.sk>
<http://sprievodca.turistik.sk/naucny-chodnik-slovensky-raj-juh.htm>

Zdroj: vlastný výskum realizovaný počas letnej turistickej sezóny v roku 2008

Zdroj: vlastný výskum realizovaný počas zimnej turistickej sezóny na prelome rokov 2008 a 2009

**THE CONDITIONS OF TOURISM IN THE SLOVAK PARADISE REGION
WITH THE EMPIRICAL EXAMPLE OF THE COMPARISON
OF SATISFACTION OF VISITORS DURING THE WINTER AND SUMMER
SEASON IN ITS SOUTHERN PART**

Summary

Slovak Paradise is a rugged karst area with many ravines, canyons, narrow valleys and canyons with preserved plains, which are rich in karst forms. For its exceptional natural and aesthetic values the territory of the Slovak Paradise was in 1964, declared a protected landscape area. In 1988 it was re-classified into a national park. Slovak paradise is visited by many tourists throughout the whole year. Its territory is accessible in more than 300km of marked hiking trails. Most trails are concentrated in two significant bands in the north – south direction. A special feature of Slovak Paradise is that it has 22, 5 km long one-way lanes. The gorge passing is provided by integrated technical equipment - ladders, bridges, benches, steps, and other chains. Climate, geomorphologic conditions and existing infrastructure in the designated area creates good preconditions for the development of winter sports as a complex tourism product, which includes downhill skiing, cross country skiing, ski tours, snowboard and sledding. These tourist activities in the observed area are one of the most important and perspective items in the development area. However, it is necessary to complete the required network of services and amenities as well as respect the conditions of nature protection, since it is a national park with the highest degree of protection in its most valuable and often visited parts.

Recenzovali: Doc. PaedDr. Peter Čuka, PhD.
Doc. RNDr. Alfred Krogmann, PhD.

SOCIOEKONOMICKÉ FAKTORY A PODMIENKY OVPLYVŇUJÚCE ZMENY KRAJINNEJ ŠTRUKTÚRY POPRADSKEJ KOTLINY

*Vladimír SOLÁR*¹

Abstract: *The landscape structure is permanently changing in the dependence on the heterogeneous factors and conditions. In the recent period the ascendant changes are mostly those which reflect the development of human society and its activities in the country. The goal of this contribution is to clarify and to analyse socioeconomic factors and conditions affecting the existing trends of the landscape structure development in Poprad basin. Within the framework of these changes, four partial groups are coming forth. Population and settlements, urbanisation, suburbanisation but mostly the economy through its individual sectors, they all together evidently transform the landscape structure of Poprad basin. Detailed understanding of these factors and conditions is crucial from the aspect of prediction of the examined territory.*

Key words: *Poprad basin, landscape structure, changes, factors, conditions*

ÚVOD

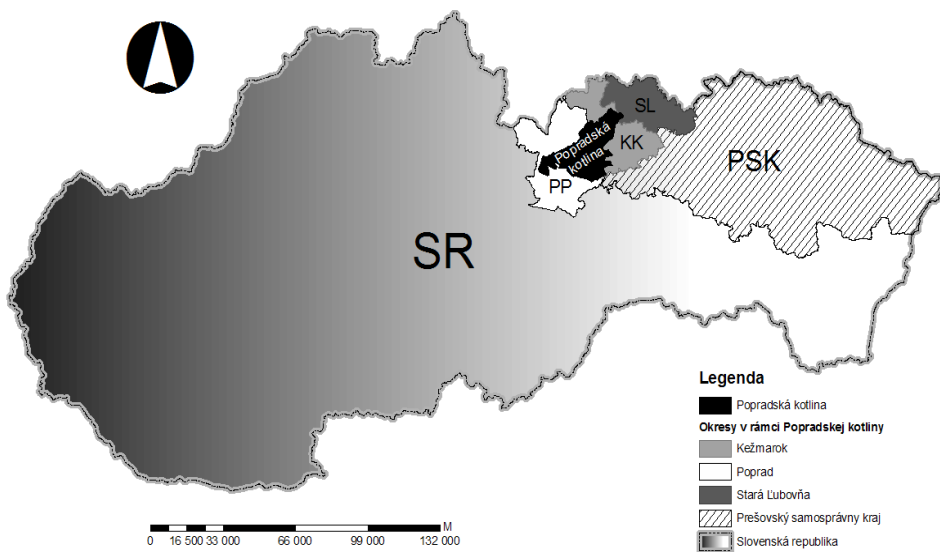
Vzhľadom k dostupnosti a výpovednej hodnote mapových podkladov z aspektu skúmania zmien krajinnej štruktúry predmetného územia, analyzujeme jednotlivé socioekonomické faktory a podmienky retrospektívne – za ostatných 250 rokov. V tomto kontexte patria socioekonomické faktory a podmienky k najprogresívnejším činiteľom zmien krajiny. V sledovanom časovom období svet i mentalita ľudí prechádza výraznými určujúcimi zmenami determinovanými predovšetkým človekom a jeho aktivitami. Rozvoj spoločnosti v tomto období výrazne akceleruje a zmeny sú najmarkantnejšie viditeľné práve v krajine. A priori v tomto širokom spektre zmien má dôležité postavenie práve meniaci sa krajina - krajinná štruktúra. Krajina ako element ľudského bytia zohráva významnú rolu a aj preto sa mnohé vedné disciplíny, počnúc geografiou zaoberajú jej retrospektívnym výskumom. Najmä v posledných decéniách je výskum zameraný na detailné poznanie krajiny nielen v teoretickej rovine, ale aj na využitie takto získaných poznatkov v analýzach, syntézach či iných aplikačných teóriách riešiacich ochranu, manažment a predovšetkým možné trendy vývoja krajiny. Zachovanie diverzity, či ekologickej stability krajiny by malo byť predmetom záujmu človeka - spoločnosti a objasnenie jej doterajších vývojových trendov má byť prvotným impulzom k ich rozpoznaní, porovnaniu a naplneniu v chronologickom aspekte smerom do budúcnosti. Skúmané územie ohraničené geomorfologickou hranicou Popradskej kotliny sa nachádza v severozápadnej časti východného Slovenska na úpätí Vysokých Tatier. Z hľadiska územno-správneho členenia Slovenskej republiky patrí do Prešovského samosprávneho kraja, kde sa rozprestiera v

1 **RNDr. Vladimír Solár** Katedra geografie a regionálneho rozvoja, Fakulta humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v Prešove, ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov, e-mail: solar.vladimir@gmail.com

v okresoch Poprad, Kežmarok a Stará Ľubovňa (Mapa 1). Predmetné územie má rozlohu 519,15 km² a čiastočne alebo úplne doň spadajú 44 katastrálnych území jednotlivých obcí.

Mapa 1

Poloha Popradskej kotliny

Autor: Solár Vladimír

TEORETICKO-METODOLOGICKÉ VÝCHODISKÁ PROBLEMATIKY

Súčasná krajina a jej štruktúra je výsledkom postupných zmien pôvodnej prírodnej krajiny pod vplyvom človeka (Feranec, Oťaheľ, 2001). Vývoj spoločnosti dlhodobo napreduje čím sa menia jej nároky a potreby, ktoré následne menia spôsob využívania krajiny s priamym dopadom na samotnú krajinnú štruktúru. Krajinná štruktúra má v geosystéme krajiny výnimočné postavenie. Je to jej viditeľná povrchová časť, tvoriaca bezprostredné hmotné prvky prostredia života človeka, aj veľkého množstva organizmov. Preto je to sféra, o ktorú má človek najbezprostrednejší záujem, je hlavným cieľom zmien štruktúry krajinného prostredia človeka. Jej prvky sú zároveň hlavnými výslednými prvkami návrhov krajinných plánov. Výsledkom krajinných plánov je predovšetkým návrh optimálneho usporiadania práve druhotnej štruktúry krajiny (Miklós, Izakovičová, 1997).

Zmeny vo využívaní krajiny sú územne diferencované v závislosti na fyzicko-geografických a humánno-geografických podmienkach. Medzi jednotlivými regiónmi existujú značné rozdiely, najmä v charaktere zmien využívania pôdy, resp. hospodárenia s pôdou (Michaeli, 2005).

Štruktúra krajiny je temporálno-chorický fenomén. Nie je stála, ale prebiehajú v nej neustále arytmičné či rytmické zmeny v čase. Práve tieto zmeny sú podmienené rôznymi lokálnymi, či globálnymi faktormi a podmienkami, ktorých objasnenie a detailná analýza je hlavným cieľom tohto príspevku. Významným nástrojom skúmania zmien krajiny

nej štruktúry sú mapové podklady. Historické mapy I., II., a III. vojenského mapovania Popradskej kotliny pochádzajú z rokov 1782 – 1887 a sú veľmi cennými a relevantnými podkladmi adekvátnej mierky k skúmaniu vývojových zmien krajiny. Na tieto mapy chronologicky nadväzujú vojenské topografické mapy z roku 1956, topografické mapy ČSSR z rokov 1972-1986 a ortofotosnímky získané metódou DPZ spoločnosťami EUROSENSE s.r.o. a GEODIS Slovakia s.r.o.) z rokov 2002 – 2003 resp. 2005-2007. Ďalšími informačnými zdrojmi sú: široko dostupná odborná literatúra prezentujúca chronologický sled udalostí ovplyvňujúcich skúmané územie, ďalej archívne pramene, štatistické materiály a monografie jednotlivých obcí. Štúdiom informačných zdrojov, analýzou a komparáciou mapových podkladov boli vyčlenené hlavné socioekonomické činitele zmien krajinnnej štruktúry Popradskej kotliny. Štatistické materiály sú viazané na časové horizonty, totožné s obdobím vyhotovenia jednotlivých mapových podkladov. Pestrá mozaika socioekonomických faktorov a podmienok viedla k vytvoreniu jej štyroch parciálnych skupín.

SOCIOEKONOMICKÉ FAKTORY A PODMIENKY

Človek nemôže bez krajiny dlhodobo prežívať, ale krajina bez človeka môže prežívať akokoľvek dlho. A práve preto by sa ľudská spoločnosť ako nežiaduci faktor v krajine a spúšťač socioekonomických procesov mala snažiť o udržiavanie symbiózy medzi zložkami, krajinnými prvkami a socioekonomickými javmi reprezentujúcimi krajinnú štruktúru.

Ako uvádza Jančura (1999), rozhodujúci vplyv na rozvoj osídlenia mali okrem prírodných podmienok aj podmienky socioekonomické a každá výrazná spoločenská zmena priniesla zmeny do usporiadania krajinnnej štruktúry.

Spôsob, akým človek využíva krajinu, je sčasti závislý od prírodných podmienok, sčasti je však autonómny. Tú istú krajinu možno využívať rôznym spôsobom v závislosti od cieľov a ekonomických možností (Urbánek, 1994). Každú transformáciu krajiny je potrebné vnímať v kontexte spoločensko-ekonomických udalostí, ktoré sa udiali za určité časové obdobie v minulosti (Žigrai, 2000).

OBYVATEĽSTVO A SÍDLA

Pôsobeniu ľudského spoločenstva priradujeme určitý status následku, často bez skúmania jeho príčinnosti (Jančura, 1999). Akúkoľvek aktivitu človeka v krajine treba z aspektu zmien krajinnnej štruktúry považovať za významnú. Najväčšia hustota osídlenia v Slovenskej republike je práve v kotlinách, nevynímajúc pritom Popradskú kotlinu. Počet obyvateľov, ktorí žijú na určitom území, participujú na jeho využívaní, výrazne ovplyvňuje krajinnú štruktúru.

Na začiatku sledovaného obdobia, konkrétne koncom 80. rokov 18. storočia žilo na území Popradskej kotliny 35 154 obyvateľov (Tab.1).

Tab. 1: *Obyvateľstvo a sídla Popradskej kotliny*

Popradská kotlina	1787	1828	1880	1948	1991	2 003	2007
Počet sídel	51	51	48	46	43	43	43
Počet obyvateľov	35 154	42 083	40 214	63 446	134 529	147 278	149 011

Zdroj: Vlastný výskum

Do roku 2007 stúpol ich počet viac ako štvornásobne na 149 011. V druhej polovici 18. storočia bolo na predmetnom území 51 sídelných jednotiek obecného či mestského charakteru. Najľudnatejšie bolo mesto Kežmarok so 4 170 obyvateľmi a naopak najmenej mali Pikovce (časť obce Abrahámovce) - 77 a Hôrka - 78 obyvateľov. Priemerná hustota obyvateľstva bola v tomto období 68 obyvateľov/km². Vývojom sídelnej štruktúry (zlučovanie obcí, vznik nových obcí) sa do roku 2007 zredukoval počet obcí na 43. Najľudnatejším bolo mesto Poprad s 54 931 obyvateľmi a najmenej, 230 obyvateľov mali Abrahámovce. Priemerná hustota obyvateľstva sa tak zvýšila na 287 obyvateľov/km². V sledovanom období vznikli administratívne nové obce: Svit (1946), Mlynčeky (1956) a v rámci Popradu mestská časť Kvetnica. Postupným zlučovaním Kvetnice, Matejoviec, Popradu, Spišskej Soboty, Stráží a Veľkej vzniklo kompaktné mesto Poprad. Nižná a Vyšná Šuňava tvoria od roku 1974 jednotnú obec Šuňava, obdobne i Hôrka, Kišovce, Ondrej a Primovce sú od druhej polovice 19. storočia kompaktnou obcou Hôrka. Filice sú od roku 1924 súčasťou Gánoviec a Strážky od roku 1972 patria pod mesto Spišská Belá a napokon Pikovce sú od roku 1895 súčasťou Abrahámoviec. V kontinuite s rozvojom priemyslu dosiahol najprogresívnejší rast počtu obyvateľov mesto Poprad (1160 obyvateľov v roku 1890 až 54 931 obyvateľov v roku 2007) a Svit (bez obyvateľstva v roku 1934 až po 7474 obyvateľov v roku 2007). Štatút mesta mali do roku 1876 tieto sídla: Poprad, Veľká, Spišská Sobotka, Stráže, Matejovce, Spišská Belá, Vrbov, Lubica, Tvarožná, Kežmarok a Podolíneec. V roku 1880 už len Poprad, Spišská Sobotka, Matejovce, Stráže, Veľká, Spišská Belá, Kežmarok a Podolíneec. V nasledujúcom časovom horizonte (1948) pribudlo mesto Svit a Vysoké Tatry, naopak štatút mesta stratili Matejovce, Veľká, Stráže a Spišská Sobotka. Tento stav počtu mestských sídel pretrval až do roku 2007. Súvislou zástavbou nielen v intravilánoch týchto obcí ale aj postupnou expanziou vo všetkých ostatných obciach, sa podstatne menila krajinná štruktúra predovšetkým úbytkom lesa, ornej pôdy a trvalých trávnych porastov.

URBANIZÁCIA

Urbanizácia sa v Popradskej kotline začína markantnejšie prejavovať v kontinuite s rozvojom priemyslu v povojnových rokoch. Pôvodným najvýznamnejším a najväčším strediskom Popradskej kotliny bol do 19. storočia Kežmarok. Napojením sa na hlavné dopravné línie, však na prelome 19. a 20. storočia získalo mesto Poprad explicitné výhody dostupnosti, ktoré podnietili jeho rast. S rozvojom dopravnej infraštruktúry dochádzalo k výstavbe obytných a priemyselných objektov na úkor priľahlej pôdy. Urbanizačný proces, charakteristický pre celú Slovenskú republiku v 70. až 90. rokoch 20. storočia možno pozorovať aj v ostatných mestách Popradskej kotliny (Svit, Vysoké Tatry, Kežmarok, Spišská Belá a Podolíneec), no nie v tak významnom pomere ako v Poprade. V procese urbanizácie vzniklo mesto Poprad súvislou zástavbou krajiny medzi menšími susednými mestečkami - obcami Poprad, Veľká, Spišská Sobotka, Matejovce, Stráže a Kvetnica.

Administratívne je vyčlenené od roku 1946, čím tvorí kompaktné centrálné mesto - miesto Popradskej kotliny a hlavný východiskový bod do Vysokých Tatier. Mesto Vysoké Tatry zastáva predovšetkým rekreačno-liečebnú funkciu a výstavba na jeho území je obmedzená. Najvyššia 67% miera urbanizácie v zmysle skúmaných časových horizontov bola v roku 1991 (Tab.2).

Tab. 2: *Urbanizácia Popradskej kotliny*

Popradská kotlina	1787	1828	1880	1948	1991	2003	2007
Urbanizácia	43%	43%	33%	42%	67%	61%	62%

Zdroj: Vlastný výskum

SUBURBANIZÁCIA

Podľa Matloviča (2001) je suburbanizácia komplexný transformačný proces prebiehajúci v súčasných postkomunistických mestách. Nástup suburbanizácie je spojený s dvoma podmieňujúcimi faktormi: faktor socioekonomickej transformácie podmienenej pádom komunistických režimov na prelome 80. až 90. rokov 20. storočia a faktorom globalizácie.

Urbanizácia sa najvýraznejšie prejavila v meste Poprad, a tak po jeho zavŕšení v procese suburbanizácie zohrávajú dôležitú úlohu práve sídla nachádzajúce sa v jeho tesnej blízkosti. Individuálnou bytovou výstavbou je proces suburbanizácie realizovaný najmä v týchto obciach: Gánovce, Hozelec, Hôrka a Švábovce. V triumviráte mestských sídel Poprad - Kežmarok - Vysoké Tatry sú prejavy suburbanizácie markantné v Mlynici, Veľkej Lomnici, Huncovciach, Starej Lesnej a Novej Lesnej. Vo východnej časti skúmaného územia je tento proces málo rozvinutý a na zmenách krajinej štruktúry sa podieľa minimálne. V spomínaných suburbanizovaných sídlach dochádza k rapídne navýšeniu celkovej zastavanej plochy v jednotlivých intravilánoch za relatívne krátke časové obdobie, dvoch decénií. Suburbanizačný proces sa prejavil poklesom miery urbanizácie na úroveň 62 %, čo zodpovedá hodnotám urbanizácie spreď roka 1980 (miera urbanizácie v tomto roku bola 63 %) a urbanizácií z roku 2007.

HOSPODÁRSTVO

Hospodárstvo je jedným z najdynamickejšie meniacich sa atribútov spoločnosti. Jeho historické premeny odrážajú trendy vo vývoji konkrétnej krajiny a reflektujú aj zmeny jej krajinej štruktúry.

Primárny sektor

Až do obdobia rozmachu priemyslu tvorilo poľnohospodárstvo základ hospodárstva v Rakúsko-Uhorsku. Postoj k obrábaniu pôdy sa postupne mení po zavedení urbára v roku 1767. V poľnohospodárskej výrobe, nevynímajúc Popradskú kotlinu sa začali uplatňovať inovatívne postupy (trojpoľný oševný systém, meliorácia, mechanizácia a iné). Poľnohospodárstvo sa do prvej polovice 20. storočia vyznačovalo nízkou intenzifikáciou. Kolektívizácia priniesla novú formu hospodárenia s pôdou, tzv. Jednotné roľnícke družstvá (JRD), ktoré v rokoch 1949 - 1990 tvorili základ poľnohospodárskej výroby a ich funkčnosť sa prejavila v celej Popradskej kotline. Tieto ale aj iné vplyvy poľnohospodárstva a lesného hospodárstva na krajinnú štruktúru boli podmienené najmä

legislatívne. Pôvodná rozdrobená poľnohospodárska krajina Popradskej kotliny s typickými terasovitými poličkami o ploche niekoľko árov sa socialistickou kolektivizáciou poľnohospodárstva zmenila na veľkoošáčinovú priemyselno-poľnohospodársku krajinu s lánmi o ploche niekoľko desiatok hektárov. Sprievodným javom spriemyselnovania poľnohospodárskej výroby boli významné zmeny vo fyzickogeografickej štruktúre krajiny, prejavujúce sa napr. plošným odvodňovaním zamokrených plôch, plošnou likvidáciou medzí, mokradí, remízok a vytváraním holorubov.

Vodné hospodárstvo do druhej svetovej vojny tvorilo málo rozvinutú oblasť hospodárstva na území Popradskej kotliny. Ojedinelými zásahmi do krajinnej štruktúry bolo umelé budovanie protipožiarnych vodných tokov a vodných tokov k mlynským náhonom. S rozvojom poľnohospodárstva dochádzalo k odvodneniu zamokrených území najmä na severnom okraji Popradskej kotliny. Po druhej svetovej vojne bolo v Popradskej kotline vybudovaných 11 vodných nádrží a rybníkov, ktoré svojim vznikom výraznejšie ovplyvnili charakter krajinnej štruktúry, reflektujúc pritom potreby rozvoja vodného hospodárstva, no najmä poľnohospodárstva. Patria tu tieto vodné nádrže: Batizovce, Kežmarok, Mlynčeky (1, 2), Starý mlyn, Stráne pod Tatrami, Vrbov (1, 2, 3), Zlatná a vodná nádrž Žakovce. Batizovská vodná nádrž o rozlohe 8 ha patrí medzi najmladšie a vznikla v dôsledku ťažby štrku v extraviláne obce Batizovce.

Vodné nádrže Mlynčeky sú dve za sebou vybudované akumulčné nádrže s celkovou rozlohou 7,2 ha. Ležia na profile potôčika Hlboká voda s nízkou výdatnosťou a preto sú naplňané aj bočným odberom z Kežmarskej Bielej vody. Do prevádzky boli uvedené v roku 1960 a sú raz ročne vypúšťané. V tomto období vznikli aj vodné nádrže Vrbov 1, 2, 3 (27 ha), Žakovce (22,5 ha) a Kežmarok (10,5 ha) ležiace v profiloch Vrbovského potoka (Bojko, 2007). Hrádze sú zemné, sypané, s výškou 4,3 m (Vrbov 3) a 6,0 m (Žakovce, Kežmarok). Majú betónové bočné prepady a betónové výpustné objekty s dvojitém dreveným hradením v oceľových vodiacich profiloch (<http://polovnictvo.pluska.sk>). Najmenšia vodná nádrž Stráne pod Tatrami je situovaná západne od Kežmarku na Stránskom potoku s rozlohou 1,2 ha. Vodná nádrž Starý mlyn s rozlohou 3,7 ha sa nachádza v katastrálnom území Štrby a je tvorená 4 m vysokou sypanou zemnou hrádzou s betónovým výpustným objektom. Hladinu oživuje ostrov situovaný v strede nádrže. Na korune hrádze je spevnená komunikácia, kedysi slúžiaca ako prístup k poľnohospodárskym objektom. A napokon vodná nádrž Zlatná nachádzajúca sa severovýchodne od Kežmarku s plošným výmerom 6 ha. Väčšina týchto vodných nádrží slúži rybárom na chovanie a lovenie rýb. V rokoch 2005-2009 vznikli pri ťažbe štrku v extraviláne Veľkej Lomnice umelé jazierka bez špecifického účelu ich využitia.

Prírodný potenciál Popradskej kotliny nebol a nie je bohatý na nerastné suroviny, čím ich ťažba tvorí nevýrazné odvetvie hospodárstva v tomto regióne. V 18. storočí sa ťažil vápenec v okolí Lučivnej a začiatkom 20. storočia prebiehala ťažba travertínu v Gánovciach. V povojnových rokoch s rozvojom stavebníctva začala intenzívna ťažba štrku rôznych frakcií juhozápadne od Batizoviec a jeho povrchová ťažba neustále prebieha. Vznikajú tu konkávne formy reliéfu, ktoré po vyťažení štrkopieskov zaplavuje voda. V rokoch 2005 – 2009 sa štrkopiesky ťažili aj na ložisku severozápadne od Veľkej Lomnice.

V 19. storočí sa začala ťažiť mangánová ruda v Kišovciach - Švábovciach. Najväčší rozvoj ťažby bol v rokoch 1955 – 1960, kedy sa vyťažilo 150 - 200 t rudy (Michaeli, 2007). Nerentabilnosť ložiska mala za následok ukončenie ťažby v roku 1971.

Sekundárny sektor

Prvými významnými priemyselnými podnikmi v Popradskej kotline boli Papiereň Poprad založená už v roku 1692, ktorá vyrábala kvalitný papier a v roku 1876 prešla na strojom výrobu. Druhou továrňou bol Tatrasmalt v Matejovciach založený okolo roku 1845, v tom čase to bola len dielňa na výrobu česadiel na kone. Neskôr začala vyrábať aj iné výrobky z plechu. Popradský pivovar bol založený v roku 1859 a o rok nato bola v Kežmarku založená Mechanická pradiareň a tkáčovňa ľanu, ktorá bola prvou priemyselnou ľanárskou továrňou nielen na území Slovenska, ale aj na území bývalého Uhorska. V Spišskej Belej sa od roku 1898 vyrábali tabakové výrobky v tamojšej továrni. Markantnejšie sa priemysel rozvíjal až v 20. storočí, kedy boli postavené rozľahlé výrobné komplexy medzi Popradom a Matejovcami, a tiež Popradom a Spišskou Sobotou. V tomto priestore sú situované podniky Tatravagónka, a.s. - výroba železničných vozňov, Whirlpool a.s. - výroba domácich spotrebičov, práčky, Scametatra, s.r.o. - subdodávateľ pre Whirlpool, výroba plastických foriem, Prima-subdodávateľ pre Whirlpool, výroba plastických foriem, Tatramat a.s. - výroba bojlerov a ohrievačov na vodu.

Významné miesto v rozvoji priemyslu po druhej svetovej vojne zaujímal potravinársky priemysel, najmä pivovar ale aj ďalšie podniky ako Mraziarne a Baliarne Poprad a konzerváreň Tatrakon (Malovcová 1998).

V roku 2004 bola schválená koncepcia výstavby priemyselného parku Poprad - Matejovce o rozlohe 10 ha, ktorý je v roku 2008 plne obsadený, prenajatý siedmymi investormi (www.poprad.sk). Západne od Popradu postavila v rokoch 1934-37 firma Baťa prevádzku na výrobu umelého hodváhu a 40 domov pre zamestnancov podniku, tzv. „Baťové domčeky“. Osada sa rozrástla a už v roku 1946 tvorila samostatnú administratívnu jednotku so štatútom mesta. Dominantný chemický priemysel vo Svite reprezentujú spoločnosti Chemosvit a.s.-polygrafické obaly a Tatravit a.s. - výroba pančuchového tovaru. V roku 1993 bol v Podolínci vytvorený väčší priemyselný podnik - Polyform špecializujúci sa na výrobu - predaj tepelných a zvukových izolácií z expandovaného polystyrénu.

Terciárny a kvarciárny sektor

Výrazným činiteľom ovplyvňujúcim zmeny využitia krajiny na predmetnom území z aspektu dopravnej infraštruktúry bola výstavba železnice. Budovanie jednokoľajovej Košicko - Bohumínskej železničnej trate prebiehalo v rokoch 1868-1872. Samotná prevádzka sa na jednotlivých úsekoch začínala takto: Žilina - Poprad 8.12.1871 a Poprad - Spišská Nová Ves 12.12.1871. Spreádzkovaním celoštátnej železničnej trate vzrastali požiadavky na výstavbu regionálnych tratí. Prvá koncesia na výstavbu železnice Poprad - Kežmarok - Spišská Belá bola udelená mestu Kežmarok v roku 1881, to ju však nevyužilo. Jej stavba napokon začala s oneskorením a spojznená bola od 18.12.1889 (www.zsr.sk). Táto železničná trať na území Popradskej kotliny nekončila v Spišskej Belej, ale už v roku 1893 bola predĺžená do Podolínce - najvýchodnejšieho mesta skúmaného územia. Popradská kotlina bola takto prepojená železničnou traťou v celej dĺžke západo - východným smerom. V prvej polovici 90. rokov 19. storočia založili panovníci uhorského štátu v katastrálnom území Veľkej Lomnice novú osadu, takto vznikla Tatranská Lomnica ako prvé klimatické kúpele Vysokých Tatier. Tá sa však musela presadiť v silnej konkurencii Starého Smokovca, ktorý mal už tradíciu i potrebné vybavenie. V dôsledku toho v roku

1893 bolo rozhodnuté o výstavbe miestnej železnice zo Studeného Potoka do Tatranskej Lomnice. Prevádzka na železnici sa začala 1.9.1895 a spočiatku mala len sezónny charakter. V roku 1896 došlo k otvoreniu ozubnicovej trate zo Štrby na Štrbské Pleso a v rokoch 1906-1912 bola vybudovaná Tatranská električná železnica spájajúca Poprad so Starým Smokovcom, Tatranskou Lomnicou a Štrbským Plesom (www.zsr.sk).

Výstavba niekoľkých desiatok kilometrov železničných tratí v Popradskej kotline markantnejšie zmenila ráz krajiny, najmä vytvorením líniových bariér antropogénneho charakteru. Vo všetkých obciach, ktorými prechádza železničná trať boli postavené železničné zastávky s príslušnými staničnými budovami. Prekonávaním prírodných bariér vznikli mnohé antropogénne prvky vo forme mostov a kamenno-betónových stien spevňujúcich svahy lemujúce železničnú trať. Cestná sieť v 18. a 19. storočí mala výhradne prírodný charakter, tvorený spevnenou pôdou so sprievodnou vegetáciou drevín. Vývojové trendy v automobilovej doprave začiatkom 20. storočia mali za následok progresívnejšie budovanie cestnej siete predovšetkým na už existujúcich starých poľných cestách - ich postupným rozširovaním, asfaltovaním a tiež výstavbou nových železo - betónových mostných objektov. V mestách Poprad, Kežmarok, Podolíne a v meste Vysoké Tatry, respektíve v jeho osadách Starý Smokovec a Tatranská Lomnica vznikli priestrané autobusové stanice. V blízkosti komunikácii vznikali v druhej polovici 20. storočia čerpacie stanice pohonných hmôt. V roku 2009 realizáciou diaľničných úsekov Važec - Mengusovce a Mengusovce - Jánovce vznikla v Popradskej kotline výrazná antropogénna bariéra. Diaľnica vstupuje na územie Popradskej kotliny severne od Štrby, ďalej prechádza jej južným okrajom cez Poprad až k Jánovciam na juhovýchodnom okraji územia. V roku 1938 vzniklo v rámci obranných opatrení pred druhou svetovou vojnou západne od Popradu poľné letisko. Na letisku až do roku 1970 bola iba trávnatá vzletová a pristávacia dráha a až kvôli organizácii Majstrovstiev sveta v klasickom lyžovaní na Štrbskom Plese bola postavená a daná do prevádzky betónová vzletová a pristávacia dráha s adekvátnou administratívnou budovou.

Obchod v kontexte s rozvojom dopravy v posledných decéniách markantnejšie ovplyvňuje krajinnú štruktúru najmä výstavbou rozľahlých obchodných či zábavno-obchodných centier pri strategických dopravných ťahoch či uzloch. Najväčšia koncentrácia týchto obchodných priestorov je medzi Popradom a Svitom, kde pôsobí 8 nadnárodných spoločností. V intravilánoch miest Poprad a Kežmarok sú situované ešte ďalšie štyri nadnárodné spoločnosti so svojimi rozľahlými obchodnými priestormi.

V oblasti zdravotníctva vznikli dva rozľahlé komplexy nemocníc. Prvý vznikol v Kežmarku roku 1907 prestavaním Meeseho hotela na nemocnicu a jej postupným zveľaďovaním v nasledujúcich rokoch. Prvé údaje o organizovanej zdravotnej starostlivosti v Poprade siahajú na začiatok 20. storočia. Nemocnica Tatra v Poprade - Spišskej Sobote bola otvorená 10. decembra 1911. V roku 1918 prešla nemocnica do vlastníctva Československého Červeného kríža a období predmníchovskej republiky ju rozšírili nákladom poldruha milióna korún. Jej činnosť trvala do roku 1974, kedy bola otvorená nová moderná nemocnica v Poprade. Budova nemocnice v Spišskej Sobote chátrala a v roku 2005 bola asanovaná.

Ihriská a iné športoviská predstavujú začiatkom 20. storočia dosiaľ nepoznané prvky krajiny štruktúry. Počas 20. storočia sa do povedomia ľudí čoraz viac dostáva šport a následne vznikajú športoviská na jeho realizáciu. V oblasti športu sú dominant-

né futbalové ihriská nachádzajúce sa takmer vo všetkých obciach Popradskej kotliny s výnimkou obcí Abrahámovce, Nová Lesná, Malý Slavkov, Stráne pod Tatrami, Štôla, Tvarožná, Vlková a Vojňany. S rozvojom hokeja vzniká 22. februára 1958 umelá ľadová plocha a v roku 1973 nový krytý zimný štadión v Poprade. V 90. rokoch je postavený aj Kežmarský krytý zimný štadión. Pre halové športy boli postavené športové haly vo Svite a v Poprade (11.11. 2006 ARÉNA Poprad). Kryté bazény sú v Poprade, Svite a otvorené kúpaliská vo Vrbove a Kežmarku. Rozlohou najväčším športoviskom je 27 jamkový golfový areál, ktorý sa rozprestiera na ploche 120 ha v katastrálnom území obce Veľká Lomnica.

ZÁVER

Územie Popradskej kotliny malo a má strategické postavenie v rámci Slovenskej republiky. Jej krajinná štruktúra vždy bola a je podliehajúca výrazným antropogénnym vplyvom. Z podrobnej analýzy socioekonomických faktorov a podmienok ovplyvňujúcich krajinnú štruktúru Popradskej kotliny vyplynuli štyri dominantné skupiny. Azda najvýraznejšie pretvára krajinnú štruktúru predmetného územia štvrtá parciálna skupina, ktorú tvorí hospodárstvo a jeho jednotlivé sektory. Obyvateľstvo svojimi každodennými aktivitami rozširuje antropogénne modifikované územie na úkor okolitých krajinných štruktúr. Popradská kotlina mala významnú tranzitnú polohu, ktorej pozícia sa v priebehu ostatných 250 rokov upevnila najmä primeranou inováciou dopravnej infraštruktúry. Doprava zapríčinila vzostup hospodárstva predovšetkým rozvojom priemyslu a výstavbou priemyselno-obchodných areálov. Ťažba v celom svojom rozsahu nezanechala na území markantné krajinné zmeny. Väčší vplyv malo vodné hospodárstvo, ktoré reguláciou tokov, budovaním vodných nádrží a rybníkov podstatne pozmenilo zasiahnutú krajinnú štruktúru. Začiatkom 20. storočia nadobúdajú aj areály športu, centrálna zdravotnícke zariadenia a obchodné centrá svoje neodmysliteľné miesto v zastúpení prvkov krajiny štruktúry. Prezentované skupiny faktorov a podmienok, respektíve ich interné aktivátory zo socioekonomického aspektu komplexne vystihujú realizované zmeny krajiny štruktúry Popradskej kotliny za ostatných 250 rokov.

Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0451/10

LITERATÚRA

- BOJKO, L.. (2007): Malé vodné nádrže v povodí rieky Poprad. Hlas povodia - časopis SVP, OZ Košice, č.3, roč. 27, s. 6-7, ISSN 1336-4596.
- BOLTIŽIAR, M., OLAH, B. (2009): Krajina a jej štruktúra (Mapovanie, zmeny a hodnotenie). Nitra: Fakulta prírodných vied Univerzity Konštantína filozofa v Nitre, 2009. Vysokoškolské skriptá. 1. vydanie. 160 s. ISBN 978-80-8094-552-7.
- FERANEC, J., OŤAHEL, J. (2001): Krajinná pokrývka Slovenska (Land cover of Slovakia). Bratislava: Veda, 2001. 124 s.
- JANČURA, J. (1999): Development aspects of the land cover (secondary landscape structure) and their relation to the character. Ekológia (Bratislava), Vol. 19, Supplement 2, ÚKE SAV, Bratislava, p. 177-187.

- MALOVCOVÁ, B. (1998): Poprad po druhej svetovej vojne - Priemysel, s. 369-397, In: CHALUPECKÝ, I. ed.: Dejiny Popradu, ORIENS Košice pre mesto Poprad, 571 s., ISBN 80-88828-12-0
- JANČURA, P. (1999): Vývojové aspekty druhej krajiny štruktúry a ich vzťah ku formovaniu krajinného obrazu. In: Hrnčiarová, T., Izakovičová, Z. (eds.): Krajinné-ekologické plánovanie na prahu 3. tisícročia. Bratislava: Ústav krajiny ekológie SAV, s. 199-206.
- KROPILÁK, M., et al., (1977): Vlastivedný slovník obcí na Slovensku I. VEDA, SAV Bratislava, s. 528
- KROPILÁK, M., et al., (1977): Vlastivedný slovník obcí na Slovensku II. VEDA, SAV Bratislava, s. 520
- KROPILÁK, M., et al., (1978): Vlastivedný slovník obcí na Slovensku III. VEDA, SAV Bratislava, s. 536
- LABUDA, V., ŠMÁLIK, M.(eds.): Dejiny Veľkej Lomnice, Neografia a VL-Grafik pre OÚ Veľká Lomnica, s. 391, ISBN 978-80-970053-0-6
- MATLOVIČ, R. (2001): Transformačné procesy a ich efekty v intraurbánnych štruktúrach postkomunistických miest. In: Premeny Slovenska v regionálnom a didaktickom kontexte. Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Matthiae Belli, Geografické štúdie, Nr. 8, UMB Banská Bystrica, s 73-81.
- MICHAELI, E. (2005): Transformácia využívania kultúrnej krajiny na príklade katastrálneho územia Jakubany za ostatných 50 rokov. Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Prírodné vedy, XLIII., Folia Geographica 8, PU Prešov, s.108-115
- MICHAELI, E. (2007): Nerastné bohatstvo Slovenskej republiky. FHPV PU Prešov, 76 s.
- MICHAELI, E., (2008): Zmeny vo využívaní krajiny vo vidieckom sídle Jakubany v Levočských vrchoch v Slovenskej republike. In: Maligowski, M., Piegza, J. eds.: Przemiany przestrzeni wiejskiej w Polsce i na Słowacji. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów, 2008, s. 25 - 37.
- MIKLÓS, L., IZAKOVIČOVÁ, Z. (1997): Krajina ako geosystém. Bratislava: SAV,1997, 153 s.
- OLAH, B., BOLTÍŽIAR, M., (2009): Land use changes within the Slovak biosphere reserves zones. In: Ekológia (Bratislava), roč. 28, Vol. 2, 2009. s. 127-151. ISSN 1335-342X
- URBÁNEK, J. (1994): Ochrana krajiny z hľadiska časopriestorových štruktúr. In: Geografický časopis, roč. 46, č. 1 (1994), s. 49-61.
- ŽIGRAI, F. (2000): Význam časopriestoru pri transformácii kultúrnej krajiny. In: Acta Facultatis Rerum Naturae Universitatis M. Belli, Geografické štúdie č. 6, FHPV UMB, Banská Bystrica, s. 51-60.
- http://www.zsr.sk/slovensky/historia-zeleznic/1873-1918/miestne-zeleznice/miestna-zeleznica-v-udoli-popradu.html?page_id=1394 25.3.2010
- <http://polovnictvo.pluska.sk/polovnictvo-a-rybarstvo/rybar/z-nasich-revirov/2009/kezmarske-rybarstvo.html> 25.3.2010
- http://www.poprad.sk/?id_menu=40597&firmy_slovenska_flag=0 4.3. 2010

SOCIOECONOMIC FACTORS AND CONDITIONS AFFECTING THE CHANGES OF THE LANDSCAPE STRUCTURE OF POPRAD BASIN

Summary

Changes of the landscape structure are caused by the influence of various factors and conditions. We rank socioeconomic factors and conditions among those ones which significantly condition these changes. Poprad basin is one of the most densely populated basins in the Slovak republic, what even accentuates this fact. In the monitored period of the last 250 years, quadruple rise of the population was recorded. Three new municipalities emerged in the settlement structure (Mlynčeky, Svit and Vysoké Tatry) as well as Šuňava municipality which was created by the unification of Nižná Šuňava and Vyšná Šuňava. By the gradual affiliation to the dominant settlement ten more municipalities ceased to exist. The urbanisation process of the Poprad basin culminated in 1990's at the level of 67%. After this period the suburbanisation process could be seen around the cities of Poprad, Kežmarok and Vysoké Tatry. The primary sector of the economy – agriculture but mostly water management, noticeably changes the representation of the individual elements of the landscape structure. In the sphere of industry, many enterprises were established in the central part of the Poprad basin at the turn of the 19th and 20th century. The transportation in the area of Poprad basin is a notable factor and initiator of changes of the landscape structure. The basin is intersected by roads and railways of international, national and regional importance. The international airport Poprad – Tatry is also located here. The transportation has initiated the development of already mentioned industry but particularly the development of tourism in the High Tatras. In the course of the 20th century, the health service, trade, services as well as tourism (and with them connected development of relevant material-technical facilities which form new elements of the landscape structure) gain on the importance. Brand new components of the landscape structure also comprise various playing fields and areas, halls, stadiums and swimming pools.

Recenzovali: Prof. RNDr. Eva Michaeli, PhD.
; Doc. PhDr. RNDr. Martin Boltižiar, PhD.

INTERPRETÁCIA ÚDAJOV ZÍSKANÝCH PRI DETAILNOM VÝSKUME PÔD V URBÁNNOM PRIESTORE

Martina ZVERKOVÁ¹

Abstract: *The paper deals with some theoretical and methodological aspects of interpretation of detailed research of soils in urban area. There are several research demandingness in urban areas. The analyse of the definitions of general terminological concepts in relation to urban soil survey was the main aim of this paper. The land use in urban are, the proposal of the classification of the anthropogenic soils and our methodology of research of soils in urban are the part of this paper.*

Key words: *urban soils, anthropogenic soils, research profile, signature of diagnostic horizon, specific signs*

ÚVOD

Výskyt pôd v urbánnych územiach je zrejmy, ale ich precízna identifikácia je veľmi náročná. Je to v dôsledku veľkej heterogenity, náročnej morfolologickej rozlíšiteľnosti, ale hlavne nevyhnutnej analytickej charakteristiky ako dôkazu antropického vplyvu na pôdu. Mnohostranný vplyv človeka na pôdu vytvoril problém, ako klasifikovať a mapovať nové získané vlastnosti pôd. Klasickí pôdoznalci sa pri pôdnom prieskume usilujú nájsť typické genetické pôdne predstavitelia podľa zaužívanej schémy. Zakomponovanie antropických zásahov do prieskumu pôd im v mnohých prípadoch komplikuje danú situáciu, nakoľko táto časť pôdoznanectva nie je dostatočne rozpracovaná.

Trend výskumu urbánnych pôd začal hlavne v Nemecku (Burghardt, 1994), kde majú doteraz najprepracovanejšiu terminológiu, charakteristiku, klasifikáciu i mapovanie. Na území strednej Európy určujú vedeckú orientáciu v tejto oblasti práve slovenskí pôdoznalci. Komplikovanosť tejto problematiky dokazuje rozdielnosť počtu, názvov aj charakteristík jednotlivých klasifikačných jednotiek vo svete. Názorová nejednotnosť panuje v tejto oblasti aj na Slovensku. Otázka definitívnej verzie definície a klasifikácie predmetných pôd je stále otvorená (nielen na Slovensku, ale aj vo svete) nakoľko komplexný prieskum ako aj databázy takýchto pôd neboli doteraz vykonané. Z dôvodu nedostatočného prieskumu človekom ovplyvnených pôd, zatiaľ nebolo možné vytvoriť ich dôkladné mapové znázornenie. Len ich **komplexný a detailný prieskum** dovoľí definovať nové trendy v ich klasifikácii a mapovaní. O tom, že ide o rýchlo sa rozvíjajúci odbor pôdoznanectva svedčí fakt, že v priebehu posledných rokov sa menil pojmový aparát a už aj u nás sa začal vykonávať detailný výskum pôd v mestách na vyššej vedeckej úrovni.

Súčasný prieskum sa koncentruje len na niektoré vybrané lokality. Komplexný prieskum pôd sídelných oblastí, priemyselných a dopravných území, banských a ťažobných území, zatiaľ nie je dopracovaný a nie je nikde aplikovaný.

1 **Mgr. Martina Zverková, PhD.,** Katedra geografie a regionálneho rozvoja, Fakulta humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v Prešove, ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov, e-mail: tobtin@unipo.sk

CIELE

Napriek ťažkostiam s výskumom a priestorovou interpretáciou pôd v urbánnych oblastiach, musíme konštatovať, že sa dôsledkom komplexnejšieho a detailnejšieho výskumu postupne vyprofilovali pojmy, ktoré prispievajú k ich lepšiemu poznaniu.

Cieľom príspevku je analýza pojmového aparátu v kontexte terénneho výskumu pôd v urbánnom priestore. Ďalším cieľom je upresnenie klasifikačných postupov a návrh nového klasifikačného hodnotenia týchto pôd.

METODIKA A MATERIÁL

Nakoľko do prirodzeného vývoja pôd zasahuje čoraz častejšie **človek**, začlenili sme do analýzy pojmy **antropogénny**, **antropizácia**. Podrobnú analýzu základného pojmového aparátu v kontexte antropogénnych pôd (napr. pojmy antropogénny, deštrukcia, atď.) uvádzame v prácach Zverková (2001, 2006). Súčasťou analýzy pojmového aparátu bolo (Zverková, 2001, 2006) riešenie problematiky definovania pojmov **degradácia**, **deštrukcia pôdy** ako aj **aberácia** resp. **odchýlnosť pôdy**. Považujeme za nevyhnutné upozorniť na niektoré pojmy používané pri signatúre a charakteristike výskumných profilov, ako aj na skutočnosti, ktoré je nutné rešpektovať už pri samotnom terénnom výskume a neskôr pri tvorbe výsledných máp a legend.

Pôda bola dlho považovaná za niečo, čo sa týka len poľnohospodárstva, alebo lesníctva. Avšak pôda sa vyskytuje aj v urbánnych územiach, ktorých výskum bol doteraz zaznávaný. V doterajšom chápaní boli urbánne pôdy uvažované len ako plochy bez priradenia významu, resp. monofunkčné plochy. V najnovšom chápaní klasifikačného systému pôd (Kolektív, 2000) sú aj tieto pomenované pôdnym typom a príslušnou morfológickou a analytickou charakteristikou. Výskum urbánnych pôd, ktorý je novým odborom pôdoznaectva, začal hlavne v Nemecku (Burghardt, 1994). Poznanie kvality a environmentálnych funkcií urbánnych pôd a zmapovanie pôdnej situácie miest nie je rešpektované pri plánovaní a riadení mestských aglomerácií (Sobocká a kol., 2007). Kvalita urbánnej pôdy sa nezakladá na úrodnostných parametroch ako u poľnohospodárskej pôdy, ale závisí od jej využitia v urbanizovanom priestore.

Vo výskume pôd v mestách existuje nevyváženosť pri hodnotení pôdneho fondu. Metodika výskumu poľnohospodárskych pôd je najlepšie rozpracovaná. Pre potreby výskumu kategórie nelesnej a nepoľnohospodárskej pôdy zatiaľ neexistuje jednotná metodika. Návrh metodiky výskumu pôd v mestách podrobne analyzujeme v práci Zverková (2006).

Antropogénne pôdy sú v zmysle MKSP (2000) pôdy výrazne pretvorené nepretržitou a dlhodobou kultiváciou, degradáciou alebo človekom umelo vytvorené, s rôznymi vlastnosťami, a ktoré majú a) hrúbku > 10 cm; b) obsah organického uhlíka > 0,3 %. V klasifikácii pôd na území Slovenska sa ako samostatná skupina pôd objavili v roku 1991.

V **MKSP (1991)** existuje 10. skupina J – skupina antropických pôd, v ktorej sú dva pôdne typy: **kultizem KT** a **antrozem AN**. Každý z nich má *dva pôdne subtypy*: typická (m) a degradačná (d) (tabuľka 1).

Tabuľka 1: 10. skupina J – skupina antropických pôd. (MKSP, 1991)

skupina pôd	antropických	antropických
pôdny typ	kultizem KT	antrozem AN
pôdny subtyp	typická m degradačná d	typická m degradačná d

V súčasne platnom **MKSP (2000)** zahŕňa 10. skupina – skupina pôd antropických, opäť 2 pôdne typy: **kultizem KT** a **antrozem AT**. Zmena nastala v pôdnych subtypoch, kde **pôdny typ kultizem KT** obsahuje 10 pôdnych subtypov – modálna (m), černozečná (b), čiernicová (č), hnedozečná (h), luvizečná (l), kambizečná (k), pseudoglejová (g), glejová (G), slanisková (s) a slancečná (c). **Pôdny typ antrozem AN** obsahuje 4 pôdne subtypy - modálna (m), iniciálna (ä), rekultivačná (ô) a prekryvná (w). (tabuľka 2)

Tabuľka 2: 10. skupina – skupina pôd antropických. (MKSP, 2000)

skupina pôd	antropických	antropických
pôdny typ	kultizem KT	antrozem AT
pôdny subtyp	modálna m	modálna m
	černozečná b	iniciálna ä
	čiernicová č	rekultivačná ô
	hnedozečná h	prekryvná w
	luvizečná l	
	kambizečná k	
	pseudoglejová g	
	glejová G	
	slanisková s	
	slancečná c	

V **MKSP (2000)** sa objavila aj **klasifikácia antropogénnych substrátov**. Antropogénne substráty sú označené „a“. Majú rôzny pôvod: **prírodný „ap“**, **prírodno-technogénny „az“** a **technogénny „at“** (tabuľka 3). Skupinu substrátov prírodného pôvodu tvoria piesky, hliny, íly, štrky, zahlinené štrkopiesky, kamenitý až balvanovitý materiál, zmiešaný hlinito-štrkopieskový a kamenitý materiál, rašelinový a humulitový materiál. Hlušinový odpad banského priemyslu, hlušinový odpad metalurgického priemyslu a zmiešané technologicko-rekultivačné materiály tvoria substráty prírodno-technogénneho pôvodu. V tretej skupine technogénnych substrátov sú: stavebný odpadový materiál, popolčeky, troska a škvara, smetiskový odpad, odkaliskové bahná, industriálny odpad a biotechnologický odpad. Každý substrát má označenie zložené z dvoch písmen a čísla. Prvé písmeno „a“ vyjadruje, že ide o antropogénny substrát, druhé písmeno (napr. p) vyjadruje pôvod substrátu (napr. prírodný) a číslo prináleží konkrétnemu substrátu zo skupiny.

Tabuľka 3: *Antropogénne (premiestnené) substráty (a). (MKSP, 2000)*

pôvod substrátu	prírodný ap	prírodno – technogénny az	technogénny at
substrát	piesky ap 1	hlušinový odpad banského priemyslu az1	stavebný odpadový materiál at1
	hliny ap2	hlušinový odpad metalurgického priemyslu az2	popolčeky at2
	íly ap3	zmiešané technologicko-rekultivačné materiály az3	troska a škvara at3
	štrky ap4		smetiskový odpad at4
	zahlinené štrkopiesky ap5		odkaliskové bahná at5
	kamenitý až balvanovitý materiál ap6		industriálny odpad at6
	zmiešaný hlinito-štrkopieskový a kamenitý materiál ap7		biotechnologický odpad at7
	rašelinový a humulitový materiál ap8		

Na „Pôdoznaleckých dňoch“ v roku 2002 **Sobocká** prezentovala „predbežný návrh klasifikácie antropogénnych pôd SR“, v ktorom rozdelila 10. skupinu – antropogénne pôdy, na *dve samostatné skupiny: kultizemné a antrozemné* (tabuľka 4). *V skupine kultizemných pôd* vyčlenila 5 pôdných typov (kultizem, hortizem, rigozem, terozem, nekrozem) a *v skupine antrozemných pôd* tiež 5 pôdných typov (naturozem, pyrozem, technozem, skeletozem, ekranozem). Stručná charakteristika jednotlivých pôdných typov je uvedená v tabuľke 5 a tabuľke 6.

Tabuľka 4: *Predbežný návrh klasifikácie antropogénnych pôd SR. (Sobocká, 2002)*

skupina pôd	kultizemných	antrozemných
pôdny typ	kultizem	naturozem
	hortizem	pyrozem
	rigozem	technozem
	terozem	skeletozem
	nekrozem	ekranozem

Tabuľka 5: *Pôdne typy skupiny pôd kultizemných. (Sobocká, 2002)*

kultizem	profil fyzikálne premiešaný hlbokou orbou > 35 cm
hortizem	hlboká orba + primiešanie organominerálnych látok
rigozem	rigolovaný spôsob fyzikálneho premiešania profilu
terozem	navážka organominerálneho materiálu < 35 cm (koluvizem?)
nekrozem	pôdy cintorínov a pohrebísk

Tabuľka 6: *Pôdne typy skupiny pôd antrozemných. (Sobocká, 2002)*

naturzem	pôdy vyvinuté z antropogénnych substrátov prírodného pôvodu
pyrozem	pôdy vyvinuté z antropogénnych substrátov zmiešaného pôvodu
technozem	pôdy vyvinuté z antropogénnych substrátov technogénneho pôvodu
skeletozem	pôdy vyvinuté z výrazne skeletnatého antropogénneho substrátu
ekranozem	pôdy pod povrchom dlažby, asfaltu a pod

VÝSLEDKY A DISKUSIA

Pojmový aparát

Prv ako pristúpime k charakteristike a analýze vybraných pojmov, je potrebné uviesť, že pre odborníkov sa stáva veľmi problematickou už samotná **definícia pôdy**, ktorá je **založená na účele, za akým sa pôda využíva**, resp. na rôznych funkciách, ktoré pôda v jednotlivých odvetviach plní.

Všeobecne všetko čo je podstatne ovplyvnené, pretvorené alebo vytvorené človekom sa označuje pojmom antropogénny. Pôdotvorný proces podmienený činnosťou človeka sa nazýva **antropogénne podmienený pôdotvorný proces**. Zmeny v pôde zapríčinené činnosťou človeka vyjadruje pojem **antropizácia pôdy**. „**Činnosť človeka**“ v pôde je definovaná mnohými autormi. Rozdiel je len v jeho postavení a sile (faktor osobitného druhu, súčasť pôdotvorného faktora biosféra, rovnocenný s ostatnými faktormi). V literatúre existuje **nejednotnosť v používaní termínov antropogénny, antropický**, atď. Jedna skupina používa termíny antropický, antropizácia a druhá skupina antropogénny, antropogenizácia. Z uvedeného vyplýva, že tieto pojmy sa považujú za synonymá, navrhuje aby sa používal jednotný termín antropogénny.

V prípade **degradácie pôdy** ide o postupné narušanie pôdných vlastností, ktoré vedie k poklesu alebo zániku pôdnej úrodnosti. **Deštrukcia pôdy** vyjadruje vyšší stupeň poškodenia pôdy. Predchádzanie znehodnocovaniu pôdy si vyžaduje dostatok informácií o rozsahu a druhu jej poškodzovania, čo v súčasnosti zabezpečuje monitoring.

Bedrna (1998) zaviedol do odbornej literatúry pojem **aberácia** resp. **odchýlnosť pôdy**, na vyjadrenie nezdravého stavu pôdy. Z literatúry je zrejmé, že ide o stav pôdy, ktorý spôsobil človek svojou činnosťou.

Pojem „**urbánne pôdy**“ je všeobecný terminologický pojem pre pôdy urbanizovaných, priemyselných, dopravných a banských oblastí (Sobocká a kol., 2007). Nachádzajú sa v mestách na veľkých plochách a sú veľmi špecifické. Majú špeciálny diagnostický Ad horizont, ktorý je vytvorený človekom z rôznych (prírodného, prírodno-technogénneho a technogénneho pôvodu) materiálov. Urbánne pôdy majú niekoľko typických znakov: vertikálnu a horizontálnu heterogenitu, veľkú stratifikáciu pôdných horizontov a vrstiev (neprirodzene ostré a rovné), extrémne fyzikálne, chemické a biologické charakteristiky, prítomnosť antroskeletu, množstvo funkcií a rôzne kategórie využitia.

Výskum a analýza urbánnych pôd

Výskum a dôkladná analýza sú kritickou časťou akejkoľvek pôdnej interpretácie, hlavne urbánnych pôd. Vysoká variabilita ich vlastností, silná zhutnenosť a množstvo antroskeletu ako aj finančná, časová a priestorová náročnosť spôsobujú, že výskum a mapovanie urbánnych pôd je veľmi ťažké a komplikované.

Existuje niekoľko komplikácií v spojení s výskumom v urbánnych oblastiach. V pôdnom profile sú veľké zmeny v priestore a čase, ktoré sú spôsobené rôznymi formami využitia zeme a vysokým stupňom ľudského zásahu. V dôsledku veľkej zhutnenosti a prítomnosti antroskeletu je odber vzoriek náročný a vyžaduje si ťažké mechanizmy. Veľmi dôležité sú špeciálne analýzy fyzikálnych, chemických a biologických vlastností urbánnych pôd. Tieto skutočnosti spolu s kontamináciou spôsobujú finančnú, časovú a administratívnu náročnosť (povolenia inštitúcií, vlastníkov, ...). Nemenej dôležité je používanie jednotného a správneho pojmového aparátu.

Pred samotným hodnotením pôd v mestách navrhujeme vytvoriť mapu využitia zeme a potom jednotlivým kategóriám priradiť typy pôd. Tvorbou mapy sa zaoberáme v práci Zverková (2006). V nasledujúcom poukážeme len na problematiku súvisiacu s pôdnym fondom a jeho kategóriami.

Využitie pôdy v urbanizovanom priestore

V urbanizovanom území existujú: *poľnohospodárska pôda (PP)*, *lesná pôda (LP)* a samostatná kategória *nelesná a nepoľnohospodárska pôda*, ktorá sa člení na 3 typy plôch - vodné, zastavané a ostatné (plochy s vegetáciou). Urbanizované územie chápeme ako územie, ktoré je charakteristické vysokým stupňom ovplyvnenia činnosťou človeka. V súčasnosti sa to podľa nášho názoru vzťahuje na mestá, ale aj na vidiek. Navrhujeme rozdeliť urbánne pôdy na mestské v pravom slova zmysle a rurálne, vzťahujúce sa na vidiecke oblasti. Predpokladáme, že pôdy rurálnych oblastí majú svoje špecifiká, ktoré je potrebné zohľadniť pri ich výskume.

Areály patriace do kategórie PP (poľnohospodárska pôda) navrhujeme hodnotiť podľa metodiky výskumu platnej pre poľnohospodárske pôdy. Areály patriace do LPF (lesný pôdny fond) podľa metodiky výskumu platnej pre lesné pôdy. Väčšinou sa obe kategórie pôdneho fondu nachádzajú v extraviláne miest. Ak sú súčasťou intravilánu, zaberajú malé územia, resp. sú charakteristické špecifickými vlastnosťami. Areály patriace do kategórie nepoľnohospodárska a nelesná pôda hodnotíme podľa špeciálnej metodiky, ktorá je predmetom nášho výskumu.

Nepoľnohospodárska a nelesná pôda sa nachádza väčšinou v intravilánoch. Tvoria ju plochy s pôdou a bez pôdy. Tento fakt musí byť zohľadnený aj pri výskume a následnom hodnotení týchto území. Plochy s pôdou majú dve kategórie: pôdy ovplyvnené človekom (kultizeme, v zmysle MKSP, 2000) a pôdy vytvorené človekom (antrozeme, v zmysle MKSP, 2000). Pri identifikácii a následnom určovaní pôdneho typu, resp. subtypu kultizemí, je dôležitý druh ovplyvnenia. Antrozeme diferencuje hlavne druh antropogénneho substrátu. Plochy bez pôdy sú veľmi špecifické, pretože prítomnosť, resp. neprítomnosť pôdy je diskutabilná. Sú to plochy najviac ovplyvnené činnosťou človeka.

Návrh klasifikácie antropogénnych pôd

V našom návrhu vychádzame z klasifikácie antropogénnych pôd MKSP, 2000; ale najmä z predbežného návrhu klasifikácie antropogénnych pôd SR (Sobocká, 2002) a z vlastného terénneho výskumu. *Antropogénne pôdy rozdelíme do troch skupín: kultizemné, antrozemné a technozemné* (tabuľka 7).

Tabuľka 7: **Návrh klasifikácie antropogénnych pôd SR.** (Zverková, 2006)

skupina pôd	kultizemných	antrozemných	technozemných
pôdny typ	kultizem	naturzem	ekranzem
	hortizem	pyrozem	
	rigozem	technozem	
	terozem	skeletozem	
	nekrozem		

Pozn.: v niektorých klasifikáciách sa nachádzajú technolity

Podľa nášho názoru predpona **kulti-, antro- a techno-** je vyjadrením miery intenzity vplyvu človeka. Zároveň vyjadruje miesto v pôdnom profile, na ktoré sa táto činnosť zameriava. Skupina kultizemných pôd je najmenej (z tejto trojice) ovplyvnená človekom. Miesto jeho najintenzívnejšieho vplyvu sa zameriava na hornú časť profilu (kultizemný diagnostický horizont). V skupine antrozemných pôd je vplyv človeka taký výrazný, že sa prejavuje v celom profile. V hornej časti profilu je diagnostickým znakom antrozemný horizont Ad, a v dolnej časti profilu antropogénne substráty. Skupina technozemných pôd je najviac ovplyvnená človekom. Miera ovplyvnenia sa prejavuje v celom profile a je taká intenzívna, že ohrozuje samotnú existenciu pôdy.

Základ slova, resp. prípona **-zemný** vyjadruje existenciu pôdy – zeme. V „dokučajevskom“ chápaní je pôda pôdou vtedy ak plní produkčnú funkciu. V novom chápaní pôda plní okrem produkčnej aj iné funkcie. U nás sa problematike funkcií pôd venujú napr. Hraško (1995); Demo (1998); Bujnovský, Juráni (1999); Bedrna (2002); Vilček, Hronec, Bedrna (2005) a iní. Tieto funkcie môžu byť, hlavne v urbanizovaných oblastiach dôležitejšie ako produkčná. Skupina pôd kultizemných plní viac – menej len produkčnú funkciu. Človek ju svojim zásahom zvyšuje. V skupine pôd antrozemných je produkčná funkcia pôd nízka, resp. úplne chýba. Mieru absencie produkčnej schopnosti, resp. zvýraznenie iných funkcií pôdy ovplyvňuje človek svojou činnosťou. Totálnu absenciu produkčnej schopnosti pozorujeme v skupine pôd technozemných. Produkčná schopnosť môže absentovať nenávratne, a v tom prípade už nastáva problém existencie pôdy ako takej. Jej zaradenie do skupiny pôd technozemných je veľmi diskutabilné, väčšinou už nehovoríme o pôde. (tabuľka 8)

Tabuľka 8: *Prítomnosť jednotlivých funkcií pôdy v skupinách pôd kultizemných, antrozemných a technozemných.* (Zverková, 2006)

skupina pôd	kultizemných	antrozemných	technozemných
pôda v „ dokučajevskom chápaní “	produkčná funkcia narastá	produkčná funkcia je nízka alebo úplne absentuje	produkčná funkcia absentuje
pôda v „ novom chápaní “	produkčná funkcia, iné funkcie absentujú	produkčná funkcia rôznej intenzity, aj iné funkcie	produkčná funkcia absentuje, iné funkcie

Skupina pôd kultizemných (tabuľka 9) je charakteristická vysokou mierou existencie produkčnej schopnosti. Súhlasíme s návrhom pôdných typov, ktoré zaradila do tejto skupiny Sobocká (2002). Považujeme za nutné upozorniť na pôdny typ **nekrozem**,

ktorého zaradenie do tejto skupiny pôd môže vyvolávať diskusie. Ide o pôdy cintorínov a pohrebísk, ktoré zaberajú pomerne veľké plochy hlavne v mestách. Tieto pôdy plnia produkčnú funkciu, ale len v rovine teoretickej (umožňujú rast vegetácie). Ide väčšinou o pôdy, ktoré sú človekom ovplyvnené, ale jeho snahou nie je produkciu týchto pôd zvyšovať. Plnia skôr inú funkciu, a v tomto zmysle by sme ich mohli zaradiť k pôdam technozemným. Nesporné je, že ide o pôdy antropogénne. Človek ich svojou činnosťou ovplyvňuje, dokonca sa stáva ich súčasťou. Je priamo artefaktom, ktorý je dôležitým diagnostickým znakom týchto pôd. Keďže nekrozeme spĺňajú vo väčšej miere parametre skupiny pôd kultizemných (ovplyvnené človekom – mechanické premiešanie, existencia kultizemného diagnostického horizontu,...), súhlasíme s ich zaradením do tejto skupiny. Ich detailnejší výskum je hlavne z etického hľadiska veľmi problematický. Podrobnejšie analýzy, ktoré by pomohli upresniť ich zaradenie do správnej skupiny, sa zatiaľ neuskutočnili. Isté pokusy v tomto smere vykonala Sobocká (2004).

V **skupine antrozemných pôd** (tabuľka 9) sme z pôvodného návrhu Sobockej (2002) ponechali len 4 pôdne typy: naturozem, pyrozem, technozem a skeletozem. Pôdny typ ekranozem navrhujeme zaradiť do samostatnej skupiny pôd technozemných. Diskusie môže vyvolávať názov pôdneho typu **technozem**, ktorý korešponduje viac s pôdnym typom patriacim do skupiny technozemných pôd. Preto by sa podľa nás mal používať pre pôdy pod asfaltom, dlažbou, ktoré podľa nášho návrhu patria do skupiny technozemných pôd a sú pomenované ekranozeme. Názov **ekranozem** by sa podľa nás mal prideliť pôdam, ktoré sa vyvinuli z antropogénnych substrátov technogénneho pôvodu, t.j. pôvodne boli pomenované technozeme. V našej práci (Zverková, 2006) používame pôvodné označenie (technozem – pre pôdy vyvinuté z antropogénnych substrátov technogénneho pôvodu).

Skupina technozemných pôd (tabuľka 9) sa v pôvodnom návrhu Sobockej nevyskytuje. Podľa nášho názoru sem patria pôdy, ktoré sa nachádzajú pod chodníkmi (s asfaltom alebo dlažbou). Sú to pôdy, ktoré plnia inú funkciu (podklad pre...) a teda sú pôdou v novom poňmaní. Označené sú pojmom ekranozem.

Tabuľka 9: *Pôdne typy skupiny pôd kultizemných, antrozemných a technozemných.* (Zverková, 2006, upravené podľa Sobocká 2002)

	skupina pôd kultizemných
kultizem	profil fyzikálne premiešaný hlbokou orbou > 35 cm
hortizem	hlboká orba + primiešanie organominerálnych látok
rigozem	rigolovaný spôsob fyzikálneho premiešania profilu
terozem	navážka organominerálneho materiálu < 35 cm (koluvizem?)
nekrozem	pôdy cintorínov a pohrebísk
	skupina pôd antrozemných
naturozem	pôdy vyvinuté z antropogénnych substrátov prírodného pôvodu
pyrozem	pôdy vyvinuté z antropogénnych substrátov zmiešaného pôvodu
technozem	pôdy vyvinuté z antropogénnych substrátov technogénneho pôvodu
skeletozem	pôdy vyvinuté z výrazne skeletnatého antropogénneho substrátu
	skupina pôd technozemných
ekranozem	pôdy pod povrchom asfaltu, dlažby a pod.

V nasledujúcom texte predkladáme charakteristiku pôdných typov, ktoré sú predmetom nášho záujmu. Súčasťou charakteristiky je aj množstvo antroskeletu, ktorý je dôležitým diagnostickým znakom týchto pôd. Do antroskeletu zaraďujeme rôzne artefakty (sklo, kúsky tehál, plastov,...). Do tohto podielu zahrňame aj skelet, ktorý bol premiestnený. Názov **naturozem** označuje pôdy vyvinuté z antropogénnych substrátov prírodného pôvodu (cp). Podiel antroskeletu je v týchto pôdach do 10%. **Pyrozem** je názov označujúci pôdy vyvinuté z antropogénnych substrátov zmiešaného pôvodu (cz), v ktorých podiel antroskeletu je od 10% do 50%. Názov **technozem** používame pre pôdy vyvinuté z antropogénnych substrátov technogénneho pôvodu (ct), v ktorých je podiel antroskeletu väčší ako 50%. Pôdy vyvinuté z výrazne skeletnatého antropogénneho substrátu (cs), s podielom viac ako 75% označujeme pojmom **skeletozem**. (tabuľka 10)

Tabuľka 10: Charakteristika pôdných typov skupiny pôd antrozemných. (Zverková, 2006)

pôdny typ	značka p. typu	pôvod substrátu	značka substrátu	podiel antroskeletu, resp. premiestneného skeletu
naturozem	NA	prírodný	cp	< 10%
pyrozem	PY	zmiešaný	cz	10-50%
technozem	TE	technogénny	ct	> 50%
skeletozem	ST	výrazne skeletnatý	cs	> 75%

Pomenovanie **ekranozem** používame pre pôdy nachádzajúce sa pod povrchom dlažby, asfaltu a pod. (tabuľka 11). Diagnostickým znakom týchto pôd je tzv. ekranová vrstva, pod ktorou sa nachádza pôda. Tvoria ju asfalt, betón dlažba, obrubník, makadam a iné, t.j. materiály tvoriace podklad komunikácii. Substráty majú rôzny pôvod, môžu byť prírodné, zmiešané, ale aj technogénne. Túto rôznorodosť vyjadrujeme samostatnou značkou pri signatúre pôdného typu. (tabuľka 11)

Tabuľka 11: Charakteristika pôdného typu skupiny pôd technozemných. (Zverková, 2006)

pôdny typ	značka p. typu	pôvod substrátu	značka substrátu
ekranozem	EK	prírodný	cp
		zmiešaný	cz
		technogénny	ct
		výrazne skeletnatý	cs

Pri klasifikácii **antropogénnych substrátov** vychádzame v **našom návrhu** z MKSP (2000) a z vlastného terénneho výskumu. Antropogénne substráty označujeme „c“, aby sme lepšie vyjadrili, že ide o substrát. Majú rôzny pôvod: **prírodný** „cp“, **prírodno-technogénny** (zmiešaný) „cz“, **technogénny** „ct“ a **výrazne skeletnatý** „cs“ (tabuľka 12).

Tabuľka 12: *Antropogénne (premiestnené) substráty skupiny pôd kultizemných, antrozemných a technozemných (c). (Zverková, 2006; upravené podľa MKSP, 2000)*

pôvod substrátu	prírodný cp	prírodno – technogénny cz	technogénny ct
substrát	piesky cp 1	hlušinový odpad banského priemyslu cz1	stavebný odpadový materiál ct1
	hliny cp2	hlušinový odpad metalurgického priemyslu cz2	popolčeky ct2
	íly cp3	zmiešané technologicko-rekultivačné materiály cz3	troska a škvara ct3
	štrky cp4	cp1, cp2, cp3, cp4, cp5, cp6, cp7, cp8; ct1, ct2, ct3, ct4, ct5, ct6, ct7	smetiskový odpad ct4
	zahlinené štrkopiesky cp5		odkaliskové bahná ct5
	kamenitý až balvanovitý materiál cp6		industriálny odpad ct6
	zmiešaný hlinito-štrkopieskový a kamenitý materiál cp7		biotechnologický odpad ct7
	rašelinový a humulitový materiál cp8		

Skupinu substrátov prírodného pôvodu tvoria piesky, hliny, íly, štrky, zahlinené štrkopiesky, kamenitý až balvanovitý materiál, zmiešaný hlinito-štrkopieskový a kamenitý materiál, rašelinový a humulitový materiál. Hlušinový odpad banského priemyslu, hlušinový odpad metalurgického priemyslu a zmiešané technologicko-rekultivačné materiály tvoria substráty prírodno-technogénneho pôvodu. Do tejto kategórie patria podľa nášho názoru aj substráty prírodného pôvodu a technogénneho pôvodu ak sa nachádzajú v profile v rôznom pomere. Pri signatúre to vyjadríme samostatnou značkou. V tretej skupine technogénnych substrátov sú: stavebný odpadový materiál, popolčeky, troska a škvara, smetiskový odpad, odkaliskové bahná, industriálny odpad a biotechnologický odpad. Každý substrát má označenie zložené z dvoch písmen a čísla. Prvé písmeno „c“ vyjadruje, že ide o antropogénny substrát, druhé písmeno (napr. p) vyjadruje pôvod substrátu (napr. prírodný) a číslo prináleží konkrétnemu substrátu zo skupiny.

NÁVRH NA METODIKU VÝSKUMU URBÁNNYCH PÔD

Metódy používané pri výskume týchto pôd si vyžadujú spoluprácu odborníkov viacerých vedných disciplín, čo sa prejavuje na výsledných slovných alebo grafických interpretáciách danej problematiky.

Konkrétne pôdne typy vyvolávajú množstvo diskusií. Napr. ekranozeme – pôdy nachádzajúce sa pod chodníkmi s asfaltom alebo dlažbou. Podľa niektorých pôdou nie sú. Náš výskum dokázal, že pôdy sa pod chodníkmi (aj cyklistickými) nachádzajú. Dôkazom je prítomnosť vegetácie. Je splnená nielen mimoprodukčná, ale aj produkčná funkcia. Podľa našich zistení sa ekranozeme nachádzajú aj pod zastávkami MHD, garážami, parkoviskami a miestami pre odpad.

Veľmi problematické je tiež *identifikovanie pôdneho typu* napr. pod pieskoviskami. Na základe nášho výskumu sa prikláňame k označeniu „naturozem“. Dôkazom je prítomnosť vegetácie na povrchu, ktorá sa objavuje už po veľmi krátkom čase. Označenie pôdneho typu je však v prípade pieskovísk závislé od ďalších horizontov, ktoré môžu obsahovať akýkoľvek materiál.

Možnosti a význam zostavenia máp pôdných typov v mestách a charakter priestorovej interpretácie danej problematiky je natoľko komplikovaný, že je naďalej predmetom nášho výskumu. Z doterajších výskumov sme dospeli k záveru, že pred definitívnou identifikáciou pôdných typov je potrebné zistiť aj využitie zeme. Nakoľko vychádzame z predpokladu, že pôdne typy sú v úzkej korelácii s formami využitia daných areálov, navrhujeme ako **podkladovú (účelovú) mapu** používať mapu vyjadrujúcu **využitie skúmaného územia**. V práci Zverková (2006) uvádzame predbežné návrhy postupov pri tvorbe mapy pôd a odporúčame používať legendy dvoch typov v závislosti od mierky.

Pri tvorbe mapy, príslušnej legendy ako aj pri terénnom výskume, je podľa nášho názoru vhodnejšie používať pojem „**výskumný profil**“. Je to kolmý rez výskumnou plochou od povrchu až po substrát. Ide väčšinou o pôdny profil. V prípade zastavanej plochy je otázka existencie pôdy v areáloch veľmi diskutabilná. Z tohto dôvodu uprednostňujeme pojem výskumný profil, pred pojmom pôdny profil.

Pri identifikácii pôd v mestách navrhujeme určovať vo výskumných profiloch hrúbku horizontov (v cm), ich znaky, druh a množstvo skeletu ako aj substrát. Diagnostické horizonty odporúčame označiť príslušnou signatúrou: **kultizemný Ak, antrozemný Ad, substrátový C, horizont materskej horniny D a ekranový horizont E**. Názov pôdneho typu určíme podľa návrhu Zverková (2006), zohľadňujúceho výsledky nášho výskumu.

Pôdne typy označíme veľkými písmenami, substrát malými písmenami a číslom (napr. NA – cpl). Podľa nášho návrhu je vhodné v signatúre vyjadriť len pôdny typ a substrát. Ostatné znaky stačí popísať len slovné v charakteristike jednotlivých výskumných profilov. Príklady takýchto charakteristík prezentujeme v práci Zverková (2006, str. 100–141).

Špecifické znaky antropogénnych pôd je nutné rešpektovať pri terénnom výskume a neskôr pri interpretácii výsledkov ich skúmania.

V urbánnom priestore sa vyskytujú prevažne antrozeme s charakteristickým **antrozemným horizontom**. Pri jeho identifikácii je nutné charakterizovať antropogénne materiály, z ktorých tieto horizonty vznikajú. Vyznačujú sa viditeľne umelým pôvodom, jednoduchou stavbou pôdneho telesa (A, C; resp. A, C, D pôdy), mladým vekom, množstvom antroskeletu, výskytom viacerých abnormalít v morfológii a takmer vo všetkých pôdných vlastnostiach (Sobocká, 2000). Detailným terénnym výskumom sa nám potvrdili ich špecifiká.

Špecifiká urbánnych pôd

Prvým je **absencia dôležitých údajov a hlavne mapových podkladov vo vhodnej mierke**. Ďalším špecifikom predmetných pôd je **heterogenita vo vertikálnom aj horizontálnom smere**. Rozdiely medzi vlastnosťami jednotlivých horizontov sú veľmi intenzívne. Zmeny pôdných profilov pozorujeme už na vzdialenosť niekoľkých cm. Špecifikom je aj **stratifikácia pôdných horizontov**, ktorá vzniká v dôsledku antropogénnej akumulácie. Hranice medzi horizontmi sú neprirodzene ostré. **Extrémna uľahnu-**

tost' je ďalším sprievodným znakom týchto pôd. Najintenzívnejšia je v horných vrstvách, smerom do hĺbky klesá. Pri terénnom výskume sme identifikovali aj nárast uľahnutosti s hĺbkou. Záviselo to od konkrétneho pôdneho typu. Výraznou črtou predmetných pôd je **prítomnosť artefaktov**. Sú to kúsky tehly, betónu, drôtu, textílií, káblov, kostí, skla, porcelánu, plastov a iných materiálov, ktoré nachádzame v rôznom množstve a v rôznom stupni rozkladu v pôdnych profiloch. V dokumente, ktorý navrhuje zmeny pre WRB, pre lepšie umiestnenie urbánnych pôd v klasifikácii (Rossiter, 2004) sú artefakty definované ako pevné alebo tekuté materiály nájdené v pôde, vytvorené človekom ako časť priemyselného alebo umelého výrobného procesu.

Extrémna uľahnutosť spolu s prítomnosťou veľkého množstva artefaktov veľmi **komplikuje terénny výskum**. Kopan' klasické pôdne sondy je väčšinou takmer nemožné a bez výkopov vytvorených ťažkými mechanizmami je odber vzoriek nerealizovateľný. Náročnosť výskumu týchto pôd je, okrem extrémnej uľahnutosti a prítomnosti artefaktov, ktoré si vyžadujú **ťažké mechanizmy**, spôsobená zmenou profilov v priestore a čase ako aj **administratívnou náročnosťou**. K výkopu sond sú potrebné povolenia úradov a vlastníkov pôd. To všetko komplikuje **odber vzoriek a ich dôslednú analýzu**. Tým sa zvyšuje aj finančná, časová a priestorová náročnosť výskumu.

Napriek veľkej heterogenite týchto pôd, ktorá sťažuje ich priestorovú interpretáciu, pozorujeme **určité väzby medzi ich využitím a charakterom usporiadania horizontov** v pôdnom profile.

Špecifickou črtou sú aj **substráty** týchto pôd. Majú prírodný, prírodno-technogénny alebo technogénny charakter.

Okrem komplikovanosti a náročnosti sa výskum týchto pôd vyznačuje aj **vysokým stupňom nebezpečenstva**. Nakoľko sú to pôdy intenzívne pretvorené činnosťou človeka obsahujú nebezpečné látky alebo predmety, často aj rôzne neidentifikovateľné materiály. Ak chceme vykonať precízny výskum je potrebná **kvalitná fotodokumentácia a dôkladná analýza vzoriek**. Pri ich získavaní hrozí zvlášť vysoké nebezpečenstvo.

ZÁVER

Analýza preukázala opodstatnenosť identifikácie a zadefinovania základného pojmového aparátu, ktorý odporúčame používať pri terénnom výskume, diagnostike, signatúre, charakteristike a priestorovej interpretácii pôd v urbánnych oblastiach. Vyžiadala si to špecifickosť antropogénnych pôd.

V urbanizovanom území existujú tri základné kategórie pôdy: poľnohospodárska lesná, nepoľnohospodárska a nelesná. Súhrnne môžeme tieto pôdy pomenovať **urbánne pôdy**. Pre potreby našej práce sme ich rozdelili na **mestské** v pravom slova zmysle a **ru-rálne**, vzťahujúce sa na vidiecke oblasti. Predpokladáme, že pôdy rurálnych oblastí majú svoje špecifiká, ktoré je potrebné zohľadniť pri ich výskume.

Pojem **antropogénne pôdy** chápeme v zmysle MKSP (2000), t.j. označuje pôdy výrazne pretvorené nepretržitou a dlhodobou kultiváciou, degradáciou alebo človekom umelo vytvorené. Príponu **-zem, -sol** považujeme za domáce (-zem) a cudzojazyčné (-sol) vyjadrenie toho, že ide o pôdu. V zmysle vyššie uvedeného chápeme pojmy antropozem, technozem, technozem za synonymá. Na základe literatúry a terénneho výskumu sme dospeli k záveru, že antropogénne pôdy zahŕňajú tri kategórie pôd: kultizeme, antropozem a technozem. Podľa nášho názoru predpona **kulti-, antro- a techno-** je vyjadrením

miery intenzity vplyvu človeka. Zároveň vyjadruje miesto v pôdnom profile, na ktoré sa táto činnosť zameriava. Skupina kultizemných pôd je najmenej (z tejto trojice) ovplyvnená človekom. Miesto jeho najintenzívnejšieho vplyvu sa zameriava na hornú časť profilu (kultizemný diagnostický horizont). V skupine antrozemných pôd je vplyv človeka taký výrazný, že sa prejavuje v celom profile. V hornej časti profilu je diagnostickým znakom antrozemný horizont Ad, a v dolnej časti profilu antropogénne substráty. Skupina technozemných pôd je najviac ovplyvnená človekom. Miera ovplyvnenia sa prejavuje v celom profile a je taká intenzívna, že ohrozuje samotnú existenciu pôdy. V zmysle vyššie uvedeného sme vytvorili **návrh klasifikácie antropogénnych pôd**. Antropogénne pôdy zahŕňajú tri skupiny pôd: kultizemné, antrozemné a technozemné.

V **skupine pôd kultizemných** je päť pôdných typov: *kultizeme, hortizeme, rigozeme, terozeme* a *nekrozeme*. Zaradenie pôdneho typu **nekrozem** do tejto skupiny môže vyvolávať diskusie. Ide o pôdy cintorínov, ktoré plnia produkčnú funkciu len v rovine teoretickej (umožňujú rast vegetácie). Snahou človeka nie je ich produkciu zvyšovať. Plnia skôr inú funkciu, a v tomto zmysle by sme ich mohli zaradiť k pôdam technozemným. Ich detailnejší výskum je hlavne z etického hľadiska veľmi problematický. V **skupine antrozemných pôd** sú štyri pôdne typy: *naturozem, pyrozem, technozem* a *skeletozem*. Ich identifikácia je podmienená hlavne charakterom substrátu. Do **skupiny technozemných pôd** sme zaradili pôdy, ktoré sa nachádzajú pod chodníkmi (s asfaltom alebo dlažbou) a pod komunikáciami. Sú to pôdy v novom ponímaní, t.j. plnia inú (nie produkčnú) funkciu. Označené sú pojmom *technozem*. Diskusie môže vyvolávať názov pôdneho typu **technozem** a **ekranozem**. V práci používame označenie platné aj v medzinárodných klasifikáciách. Po našom výskume máme výhrady k takému označeniu. Myslíme si, že termín „technozem“ korešponduje viac s pôdnym typom patriacim do skupiny technozemných pôd. Preto by sa mal používať pre pôdy pod asfaltom, dlažbou, ktoré podľa nášho návrhu patria do skupiny technozemných pôd a sú pomenované ekranozeme. Termín „ekranozem“ by sa podľa nás mal používať pre pôdy, ktoré sa vyvinuli z antropogénnych substrátov technogénneho pôvodu, t.j. pôvodne boli pomenované technozeme.

Preferujeme pojem „**výskumný profil**“ pred pojmom pôdny profil. Myslíme si, že je hierarchicky na vyššej úrovni a lepšie vystihuje skutočnosť, že nie všetko čo vykopeme v meste je pôda, t.j. nie vždy ide o pôdny profil. Výskumný profil zahŕňa aj areály definované ako nepôdy. Problematické, resp. diskutabilné sa nám javí aj **pomenovanie účelovej – podkladovej mapy** pre vytvorenie mapy pôd. Prikláňame sa k názoru, že dominantným faktorom vývoja pôd, v mestách je funkčné využitie krajiny, preto uprednostňujeme pre názov podkladovej mapy termín „**využitie zeme**“.

Pri hodnotení terénneho výskumu musíme konštatovať, že mnohé **zaužívané postupy** sa vzhľadom na špecifickosť skúmanej problematiky **nemôžu uplatniť**. Absencia dôležitých údajov a hlavne mapových podkladov vo vhodnej mierke, spôsobujú, že vstupnými údajmi pre výskum sú hlavne údaje získané vlastným terénnym výskumom. Pri **výbere výskumných lokalít** je potrebné dbať o to, aby boli čo najrôznorodejšie a súčasne umožňovali detailné preskúmanie čo najhlbšej časti výskumných profilov. Zároveň je nutné počítať s **obmedzenými možnosťami na výkop** pôdných sond v intraviláne mesta. Existencia **administratívnych bariér a technická náročnosť** tejto činnosti prispievajú svojou podstatou k časovej aj finančnej náročnosti daného výskumu. V niektorých prí-

padoch sa dajú využiť aktivity mesta spojené s opravami inžinierskych sietí, čo môže významne uľahčiť výskum. Detailný terénny výskum si vyžaduje **cielenú lokalizáciu pôdných sond**, nie podľa ha, resp. km². K takému tvrdeniu nás vedie predpoklad, že **existuje úzky vzťah medzi pôdnym typom a využitím zeme**. Pri identifikácii výskumných profilov je potrebné vykonať dôkladnú **fotodokumentáciu, kvalitný odber vzoriek a ich analýzy**. Napriek tomu, že fyzikálne, chemické a biologické analýzy pôdných vzoriek sú nevyhnutnou súčasťou pedologického výskumu, ich dôkladné prevedenie je časovo, priestorovo a v neposlednom rade aj finančne veľmi náročné.

Jednou zo špecifických črt výskumu pôd v mestách je **popis vrstiev, resp. horizontov**. Priamo v teréne sa dajú identifikovať farba, vlhkosť, zrnitosť zloženie, prekorenenie, biologická aktivita, uľahnutosť, skeletnosť (množstvo, veľkosť a druh skeletu) a prítomnosť artefaktov. Pri **signatúre** výskumných profilov navrhujeme postupovať zaužívaným spôsobom: číslo profilu s názvom pôdneho typu, naľavo písať hrúbku horizontov (v cm) a napravo označenie horizontov. Súčasťou by mala byť **podrobná charakteristika** jednotlivých **horizontov**. V prípade výskytu extrémnosti, alebo zvláštností, je potrebné uviesť **poznámku** o ich existencii, charaktere a rozsahu.

Poznámka: Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA 1/0072/10.

LITERATÚRA

- BEDRNA, Z. (1998): Aberácia pôdy. Zborník referátov z vedeckého seminára Antropizácia pôd III. PriF UK Bratislava, Katedra Pedológie, Bratislava, p. 7 – 10.
- BEDRNA, Z. (2002): Environmentálne pôdoznanectvo. VEDA Bratislava, 352 p.
- BUJNOVSKÝ, R., JURÁNI, B. (1999): Kvalita pôdy – jej vymedzenie a hodnotenie. VÚPOP, Bratislava, 42 p.
- BURGHARDT, W. (1994): Soils in urban and industrial environments. Angewandte Bodenkunde, Inst. für Ökologie, FB 9, Univ. Essen.
- DEMO, M. a kol. (1998): Usporiadanie a využívanie pôdy v poľnohospodárskej krajine. SPu v Nitre a VÚPÚ v Bratislave, 302 p.
- HRAŠKO, J. (1995): New tasks and perspectives in soil survey. Vedecké práce VÚPÚ, Bratislava, roč. 19, p. 17 – 24.
- KOLEKTÍV AUTOROV (1991): Morfogenetický klasifikačný systém pôd ČSFR, VÚPÚ, Bratislava, 106 p.
- KOLEKTÍV AUTOROV (2000): Morfogenetický klasifikačný systém pôd Slovenska, VÚPOP, Bratislava
- ISSS – ISRIC – FAO (1994): World Reference Base for Soil Resources. Wageningen, Rome, 161 p.
- ROSSITER, D.G. (2004): Classification of urban and industrial soils in the World Reference Base for Soil Resources (WRB) 2006. Draft for comments. 15 p.
- SOBOCKÁ, J. (1997): Classification and mapping of anthropogenic soils in Slovakia. In: Proc. Int. Conf. Problems of anthropogenic soil formation, Moskva, p. 91 – 96.
- SOBOCKÁ, J. (1998a): Anthropogenic Soils and Problems of their Classification in Slovakia. Classification, Correlation, and Management of Anthropogenic Soils, Proceedings – Nevada and California, September 21 – October 2. USDA – NRCS, National Soil Survey Center, Lincoln, Nevada, USA, p. 173 – 180.

- SOBOCKÁ, J. (1998b): Classification problems of anthropogenic soils. Vedecké práce VÚPÚ, Bratislava, č. 21, p. 145 – 156.
- SOBOCKÁ, J. (1998c): Diagnostika a klasifikácia antropogénnych pôd. Zborník referátov z vedeckého seminára Antropizácia pôd III. PríF UK, Bratislava, Katedra Pedológie. Bratislava, p. 113 – 119.
- SOBOCKÁ, J. (1999): K definícii antropogénnej pôdy. In: Zborník referátov z vedeckého seminára s medzinárodnou účasťou – Antropizácia IV. VÚPOP Bratislava, PríF UK, Katedra pedológie, Bratislava, p. 102 – 108.
- SOBOCKÁ, J. (2000): Nové aspekty diagnostiky antropogénnych pôd. In: Antropizácia pôd V., Bratislava, 26. máj 2000: 16-20. ISBN 80-85361-79-5.
- SOBOCKÁ, J. (2002): Urbánne pôdy – súčasť environmentu miest. Odpady č.3, p.24-27
- SOBOCKÁ, J. (2004): Necrosol as a new soil type. In: Soil anthropization VIII. Proceedings of the international conference „Soil anthropization VIII“, Bratislava, september 28-30, 2004, VÚPOP, SPS. ISBN 80-89128-12-2.
- SOBOCKÁ, J. a kol. (2007): Urbánne pôdy (príklad Bratislavy). VÚPOP Bratislava, 170 p. ISBN 978-80-89128-39-6
- TOBIÁŠOVÁ, M. (1998): Príspevok k problematike antropogénnych pôd. Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešoviensis. Prírodné vedy roč. 30, Folia Geographica 2, p. 115 – 120.
- TOBIÁŠOVÁ, M. (2000): Problematika mapovania antropogénnych pôd v urbánnom priestore. Zborník referátov z vedeckej konferencie „Urbánny vývoj na rozhraní miléníí.“. Urbánne a krajinné štúdie, 3, FF PU, Inštitút turizmu a hotelového manažmentu, Prešov, p. 408 – 414.
- TOBIÁŠOVÁ, M. (2001): Vybrané teoreticko-metodologické aspekty problematiky antropogénnych pôd. Acta Facultatis Humanitatis et Naturae Universitatis Prešoviensis. Prírodné vedy roč. 33, Folia Geographica 4, p. 113-128
- TOBIÁŠOVÁ, M. (2004): Specific problems of urban soils research in the are of Prešov In: SOIL Anthropization VIII. Proceedings of the Int. Conf. „Soil Anthropization VIII“, Bratislava, September 28-30, 2004: 121-126, ISBN 80-89128-12-2
- Zborník z medzinárodnej konferencie „Soil anthropization VIII.“, Bratislava, VÚPOP, p. 121-125
- TOBIÁŠOVÁ, M. (2004): Význam štúdia využitia zeme pri mapovaní urbánnych pôd. In: Tretie pôdoznalecké dni v SR: Zborník z 22.-24. júna 2004 Mojmirovce. Bratislava: Výskumný ústav pôdoznectva a ochrany pôdy. p. 339-343
- VILČEK, J., HRONEC, O., BEDRNA, Z. (2005): Environmentálna pedológia. SPÚ v Nitre a v Bratislave, 298 p.
- ZVERKOVÁ, M.(2006): Antrosoly vo vybraných lokoregiónoch Prešova. Dizertačná práca, Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita, Prešov. 166 p.

THE INTERPRETATION OF INFORMATION FROM DETAILED RESEARCH OF SOILS IN URBAN AREA

Summary

Definitions of soil, anthropogenic, degradation, destruction and aberation are presented in this contribution. It is very questionable for specialists to define soil. Definition of soil is based on aim for which it is used, respectively on functions that soil has in individual branch.

The „urban soil“ is a general terminological concept for soils in urbanized, industrial, traffic and mining areas. There are urbic anthrosoils on the largest areas in the towns. There are three categories of soil stock in urban area: agricultural, forest and build up.

„Anthropogenic soils“ are very transform by continuous and a long time existence of cultivation, degradation or they are totally man-made. There are three groups of soils in anthropogenic soils: kultisoils, anthrosoils and technosoils in our proposal. Kulti- anthro- and techno- are measure of intensity of influence by man.

„Anthropogenic substrates“ are „c“. They have various origin: nature „cp“, nature-technogene „cz“, technogene „ct“ and skeletonous „cs“.

We are convinced that is suitable to use „research profile“ (than soil profile) in detailed research and mapping.

In this paper attention is devoted to designation of research profile. We propose to apply existing method: the number of profile with the name of soil type; on the left the thickness of soil horizons and on the right the designation of soil horizons. The detailed characteristics of soil horizons would be important part of this designation of research profile. It is necessary to mention (in special note) existence, character and extent of the extremes or peculiarities in research profile.

Research and development is a critical part of any soil interpretation especially of urban soils. It is very difficult and complicated to map urban soils because their properties are very variable, because of the strong compactibility and a lot of anthroskelet; and also by financial, time and space demands.

Recenzovali: Doc. RNDr. Jaroslava Sobocká, CSc.
Prof. Ing. Jozef Vilček, PhD.

ACTA FACULTATIS STUDIORUM HUMANITATIS ET NATURAE
UNIVERSITATIS PREŠOVIENSIS, PRÍRODNÉ VEDY, LII.
FOLIA GEOGRAPHICA 17

FOLIA GEOGRAPHICA 17

Editor: RNDr. Vladimír Čech, PhD.
Autor: kolektív
za jazykovú stránku príspevkov zodpovedajú ich autori
Náklad: 300 výtlačkov
Rozsah diela: 379 s.
AH: 24,56
Vydavateľ: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove
Vydanie: prvé, 2011
Formát: B5
Sadzba: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, Ing. Ladislav Nagy
Tlač: Tlačiareň Kušnír Prešov

ISSN 1336-6149 (Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae
Universitatis Prešovensis, Prírodné vedy)

ISSN 1336-6157 (Folia Geographica)